הלכה · אחרונים

ליקוטי מהריח חלק א

רבי ישראל חיים פרידמן

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ליקוטי מהריח חלק א

רבי ישראל חיים פרידמן

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ליקוטי-מהריח-חלק-א/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

ח"א - הקדמה 4
ח"א סדר השכמת הבקר 7
ח"א סדר נט"י שחרית 8
ח"א סדר לבישת הבגדים 14
ח"א סדר הנהגת ביהכ"ס 16
ח"א סדר תיקון חצות 20
ח"א סדר היום 25
ח"א סדר מצות תפילין 37
ח"א סדר הנחת תפילין 42
ח"א סדר תפילין דר"ת 48
ח"א סדר הנהגת התפלה 53
ח"א סדר העקידה 84
ח"א סדר לעולם יהא אדם 87
ח"א סדר הקרבנות 95
ח"א סדר איזהו מקומן 104
ח"א סדר פסוקי דזמרה 108
ח"א סדר חצי קדיש וברכו 127
ח"א סדר ברכת ק"ש שלפניה 133
ח"א סדר ברכת ק"ש שלאחריה 148
ח"א סדר סדר הכריעות והזקיפות 155
ח"א סדר הקדושה 158
ח"א סדר נפילת אפים ותחנה 185
ח"א סדר קריאת התורה בחול 196
ח"א סדר הקריאה 202
ח"א סדר קדושה דסדרא אשרי יושבי ביתך וכו' 206
ח"א סדר שיר של יום תפלה לדוד הטה וכו' 210
ח"א סדר אין כאלהינו קוה אל ה' 211
ח"א סדר עלינו לשבח 214
ח"א סדר הזכירות 217
ח"א סדר י"ג עקרים 219
ח"א סדר קביעות עתים לתורה ביום 222
ח"א סדר משא ומתן 226
ח"א סדר לויה 229
ח"א סדר הנהגת הסעודה 231
ח"א סדר ברכת המזון 240
ח"א סדר ברכת הריח 277
ח"א סדר ברכת הראיה 279
ח"א סדר ברכת הודאה והשבח ברכת הגומל 284
ח"א סדר תפלת מנחה 290
ח"א סדר התפלה 292
ח"א סדר תפלת ערבית שיר המעלות הנה ברכו את ה' וכו' 294
ח"א סדר קביעת עתים לתורה 301
ח"א סדר ק"ש על המטה 303

ח"א - הקדמה

הנה דרך מחברי חיבורים לבוא בראש וראשונה בגרגרי אמרים ובפתח התיבה בצידה יציב אמריו אמירה רכה להתנצל על מה אליו הגיע ליטול עטרה בראש להיות נמנה בין מחברי ספרים כי לא על די קבל רוח יתירה ראית בי' רק מחמת איזה טעמים אבל לא כן גורל ספרי זה ואינו צריך לדברי התנצלות כי לא באתי לחדש דבר לא היה לעולמים רק ללקט נעזרים כמלקט שבלים לאסוף באסיפה אחת חבל להקת הנביאים על כל פרט ופרט מנוסח התפלה והתנהגות האדם אשר יעשה אותם וחי בהם ואם כי לפעמים גם חלקי אמרה נפשי כפי קט שכלי אשר חנני ה' הנה על דבריהם הקדושים תמכתי יסדותי והנני בזה נכנס על גבי ענק וג"כ לא אמרתי רק בדרך אפשר ובדרך סמך ואם ח"ו גם בזה שגיתי ה' הטוב יכפר לי והנה ח"ו לא באתי להכריע ולדחות איזה נוסח מנוסח התפלה או איזה מנהג ממנהגי ישראל אדרבא בספרי הנוכחי הרבה יגעתי וטרחתי לקיים כל הנוסחאות וכל מנהגי ישראל ולמצוא שורש כל דבר בספרן של ראשונים הדומים כמלאכים והראתי שכלם ממקור קודש נאצלים וממקום קדוש יהלכון ואלו ואלו דברי אלהים חיים ועיין בספה"ק. שיש היו קורין ספריהם על שמם ויש היו קורין על תוכן הענין ע"כ לצאת ידי שניהם קראתי שם ספרי הנוכחי בשם לקוטי מהרי"ח וברוך אתה ה' שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה לראות ספרי הנוכחי חלק א' על סדר התפלות והתנהגות אדם דבר יום ביומו יוצא מבית הדפיס והננו ניתן הודאה על שעבר ומתפלל על להבא שאזכה להוציא לאור גם חלק שני מספרו על סדר התפלה והתנהגת אדם מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו ומועד במועדו ויהיה נא אמרי לרצון לפני אדון כל ואחת שאלתי מאת ה' ואותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי לישב בד' אמות של הלכה ואזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות לשמה ובימינו יושע יהודא וירושלם ובלצ"ג במהרה בימינו אמן דברי עבד לעבדי ה' ולהוגים בתורתו הכו"ח פה ראחוב יע"א ג' לסדר אמר אל הכהנים כ"ד למב"י עת קץ לפ"ק:

הק' ישראל חיים בן כבוד אבי מורי הישיש החסיד מו"ה יהודא שליט"א וחתן הגאון החסיד מו"ה מנחם זאב זצ"ל שהיה אבדק"ק טארקאן יע"א: והמסייעים בידי יתברכו ממעון הברכות ואי"ה בחלק שני יחקו לאיים בספר נקובים בשמותם לזכרון טוב לדורות עולם:

לוח התיקון:

דף עמוד שורה ה' ב' ל"ז לא הי' להם נייר לקנח) הכוונה שלא קנחו בנייר והוא מחשש המקנח בדבר שאור שולטות בו ו' ב' י"ט (דיברך תחלה וכו') ואין להקשות איך יברך

והלא הנצרך לנקביו אסור לברך עיין בא"ר סי' רכ"ז דכדי שלא לבטל הברכה דינו כדין נתעורר לו תאוה באמצע ק"ש ותפלה או דמיירי דיכול לעמוד עצמו כדי שיעור פרסה. י"א א' ל"ד (תחלת השורה בום) צ"ל ביום י"ד א' י"ג (כתב שם וכדי) צ"ל כתב שם נכדו כ"א ב' י"ח (קדש והיה כי יביאך) ועיין ברש"י דף ו' ע"א ד"ה תפילין דמרי עלמא שכתב ג"כ בתפילין דידן כתיב שמע והיה אם שמוע קדש והיה כי יביאך וידידי הרב המאה"ג וכו' מוה' שמואל דוד נ"י דומו"צ דק"ק חוסט הראה לי בס' עט"ז עה"ת בהקדמה שמפלפל הרבה בדברי רש"י זו ולפענ"ד נראה דאפשר לומר בדרך פשוט ע"פ מה שפרש"י בפ' תזריע אחד לעולה ואחד לחטאת לא הקדימה הכתוב אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודם הרי אע"ג דבמעשה חטאת קודם מ"מ באמירה מקדים עולה והטעם עיין בגור ארי' מפני שעול' חשובה שכולה כליל ע"ש כמו כן גם כאן מקדים באמירה פ' שמע מפני תשובת יחוד השם כ"ד א' ל"ו (בשם תשובת מ"ע) נמחק כ"ח ב' ג' (עיין בח"א כלל ה' וכו') צ"ל עיין בח"א כלל ה' דבברכה קצרה לכתחילה אפי' לקדיש וקדושה אסור להפסיק ובדיעבד צ"ע וכו' כ"ט ב' י"ז (אך דעת המחבר) הוא ר"ת המחזיק ברכה ל"ד א' י"ח (ואפי' ניעור כל הלילה לא פליג וכו') ואף דלענין ברכת ענ"י אין אנו סומכין בזה אהרשב"א היינו משום דאנו מספקין דילמא טעם הנטילה אינו מטעם דנעשה ברי' חדשה אבל בודאי בזה כ"ע מודה דבכל יום נעשה ברי' חדשה ומקרא מלא הוא חדשים לבקרים וא"כ שייך שפיר לברך בכל יום שלא עשנו גוי עבד אשה ל"ז ב' ג' (היה"ר קמא הנוסח) צ"ל היה"ר קמא ג"כ הנוסח ל"ז ב' כ"ט ממלשינות ומשנאת הבריות) צ"ל מלשינות ומעדות שקר ומשנאת הבריות מ' ב' ב' (ור' קאפיל) נמחק (בהג"ה ויש ניסחא כי כל מעשנו תוהו) צ"ל כי כל מעשיהם תוהו דף עמוד שורה מ"א א' ל"ד (וניסח סידר ספרד להודות לך ולשבחך ולפארך) צ"ל ונוסח סידורי ספרד להודות לך ולשבחך ולפארך כ"ב א' י"ז (וזה נקרא יחוד קב"ה ושכונתא) ועיין בס' ישמח משה פ' שמות עפ"י מה שפירשו הספה"ק וה' בהיכל קדשו שהיכל של הוי' מורה על עצמותו ית"ש שהוא היה הוה ויהי' ואדני מורה על פעולתו ית"ש שהוא אדון הכל ועצמותו ית' אינו מושג רק עפ"י פעולתו וא"כ הוי' שהוא עצמותו שוכן בתוך אדני שמתוך אדני יושג הוי' והנה קוב"ה הוא הוי' ושכינתא אדני וידיע דמעש"ט שלנו מוסיפין כח בפמליא של מעלה לעשות ניסים וגבורות וזה יחוד קוב"ה ושכינתא שיהיה הוי' ניכר מתוך אדני היינו מתוך ממשלתו עכדה"ק נ"ו ב' י"ב (ע"כ כתב לספוק מעט) צ"ל ע"כ כתב להפסיק מעט כ"ט א' א' (ונוסח סדר התניא מלך יחיד וכו') צ"ל וניסח סידר התניא מלך יחיד חי העולמים ס' א' כ"ז (לעלם עלמיא) צ"ל ולעלם עלמיא פ"ב א' כ' (עד סוף שעה ג'

שהוא שליש היום) ט"ס וצ"ל רביע היום ס"ז ב' ה' (שגם הזמן הוא דאורייתא) והנה בפני יהושיע במהדורא בתרא למס' ברכות ובס' לחם השמים על המשניות מהיעב"ץ דעתם נוטה שאותן ג' שעות הם שוין בין בקיץ בין בחורף וכן פסק הגה"ק מו"ה יצחק איזיק מקאמארנא זצל"ה בפירישו על המשניות וכ"כ בס' ארחת חיים בהגהת הגאון מברעזאן נ"י בשם תוס' הרא"ש ברכות דף ג' ע"ש בכ"ז לכתחלה בודאי אין לעשות מעשה נגד הרמב"ם והש"ע ובב"י בשם מהר"י אבוה"ב ובלבוש ובא"ר ועיין בקיצור ש"ע בשם מהר"י חאגיז שבפירישו על המשניות העיד שכן פשטה הוראה בישראל דחושבין שעות זמניות ס"ז ב' ט"ו (היה אומר בלחש ע"ש) ועיין בש"ע לקרות הק"ש בטעמים כמו שהם בתורה אך הרמ"א כתב דלא נהגו כן במדינות אלו רק המדקדקים ועיין במג"א ובלבד שיכוין כי הנגינה למי שלא הרגיל בה מפסיד הכוונה ע"ו א' י"ג (ועיין בסידר ר' שבתי וכו') צ"ל ועיין בסידר ר' שבתי בשחרית מחול בוי"ו ובמנחה בערבית מחל בלא וי"ו ע"ט א' כ"א (עמהם ולעולם לא נבוש) ט"ס וצ"ל עמהם לעולם ולא כבוש דף עמוד שורה צ"ז א' י"א (שגם בשבת היו אומרים אותו ע"ש) אך מנהגינו שלא לאמרו בימים שאין אומרים נפ"א הוא בהגהות מנהגים מנהגי חודש ניסן ע"ש צ"ז ב' ל"ג (מפני העמי הארץ המתאחרים לבא לביהכ"נ בתפלה ראשונ' וכו' אין אומרים אותו) ט"ס וצ"ל מפני העמי הארץ המתאחרים לבא לביהכ"נ שלא יפסידו שמיעת הקדושה והא דאין אומרים אותו בשיו"ט בשחרית מפני שכולם באים לביהכ"נ בתפלה ראשונה ושומעין הקדושה צ"ט ב' י"ב (וה' יניחנו בדרך האמת) והנה בימים שאין אומרים תחנה אין אומרים ג"כ תפלה לדוד רק מתחילין בית יעקב והטעם עיין בסדר היום משום דכתיב בו ביום צרתי אקראך ק"ו א' ד' (אומר יהר"מ שלא יארע וכו') צ"ל אומר יהר"מ ה' אלקי ואלקי אבותי שלא יארע וכו' ק"ח א' ד' יהר"מ שתוליכנו לשלום) צ"ל יהר"מ ה' אלקינו ואלקי אבותינו שתוליכנו לשלום ק"ט ב' ל"ז כי עיין בב"י דאפי') צ"ל כי עיין בב"י דיש אומרים דאפי' קט"ז א' ג' (ראה קצת נוהגין כן) ועיין בש"ע שם לכסות הסכין בשעת ברהמ"ז ובשיו"ט אין מכסין וטעמים ע"ז עיין בט"ז ובמג"א והנה דעת הלבוש נוטה לכסות הסכין גם בשוי"ט ע"ש אך דעת רוב הפוסקים כהש"ע קי"ח א' ט"ז (רעננו בחסרון וא"ו) ט"ס וצ"ל רענו בחסרון וא"ו קי"ח א' י"ז (ודעת הט"ז לומר רוענו) ט"ס וצ"ל ודעת הט"ז לומר רוענו קכ"א א' ה' (והנה נוסח יעלה ויבא אבאר אי"ה בסדר ר"ח אך על עתה באתי על מה שקצת נוהגין כשמברכין בזומן מפסיקין באמצע יעלה ויבא כדי לענות אמן אחר אמירת זכרנו של הזמן והוא טעות כי באמצע ברכה אסור להפסיק רק לאמן דהאל הקדוש

ודשומע תפלה וכן לקדיש וקדושה כמו בברכת ק"ש קל"ו א' ל"ב (הטוב ומטיב) צ"ל הטוב והמטיב בעזה"י:

ח"א סדר השכמת הבקר

גרסינן בגמרא ברכות סוף פרק הרואה כי כי מיתער (ר"ל כשהקיץ ממשנתו) אומר אלהי נשמה שנתת כי טהורה וכו' והיא ברכת הודאה על שהחזיר לו הקב"ה נשמתו אך אנן לא נהגינן לברך שום ברכה קודם נט"י והטעם עיין ברבינו יונה שם דבזמן הגמרא היו קדושים ומתוך כך היו נזהרים ורוחצין ידיהם ועומדין (ר"ל שהיו ידיהם רחוצין ועומדין מקודם השינה דהיינו שלא נגעו בשום מקום) אבל אנן שאין יכולין ליזהר לשבות בנקיון כל כך אינו נכון לברך עד אחר נט"י ע"ש בכ"ז כתב הסדר היום והובא במג"א סוף סי' ד' שיתן שבח והודאה להשם ית"ש ויאמר בקומו מיד מודה אני לפניך מלך חי וקיים שהחזרת בי נשמתי בחמלה רבה אמונתך (ויפסוק מעט בין בחמלה לרבה אמונתך עיין יד אפרים) וא"צ לזה נט"י כיון שאינו מזכיר לא שם ולא כינוי ע"ש ומה שאמר בחמלה הכוונה בזה למ"ש התולעת יעקב גבי ברכת אלקי נשמה כי כאשר הנשמה עולה בלילה למעלה לתת דין וחשבון מפעלה אז אם נמצאת חייבת היה הדין שלא להחזירה עוד ע"ש והוא מדברי הזוה"ק ואתחנן דף רכ"ט ובקומך למיהב תשבחון למארי' דאתיב נשמתי' דהא בכמה חיבין אשתכח קמי מארי' וקב"ה עביד עמה חסד ואתיב לה לגופה ע"ש ומה שאמר רבה אמונתך הוא עפ"י המדרש הובא בטור סי' מ"ו חדשים לבקרים רבה אמונתך אדם מפקיד חפץ ביד חבירו מחזירו לו בלוי ומקלקל אבל מפקיד נשמתו ביד הקב"ה עייפה ומחזירה לו חרשה ורגיעה וזה רבה אמונתך ע"ש:

ועיין בסידר ר' קאפיל שכתב נוסח הודאה הנ"ל בנוסחא אחרת וזו הוא מודה אני לפניך מלך חי וקיים אדיר ונאור המפואר בגבורה וגדולה ולו הבינה והחכמה והכתר והכבוד אשר ברוב חסדו ואמתו החזיר בי נשמתי אשר הפקדתי בידו והוא מייסד עפ"י העשר ספירות ממטה למעלה ע"ש אך כבר נתפשט נוסח הסדר היום בפי כל ונדפסה בכל הסידורין:

ועיין בסידר היעב"ץ דמי שאינו ישן בבתי ידים דכודאי נגע דמי אז יהרהר הנוסח בלבו ולא יוצא בשפתיו ע"ש ובקיצר של"ה מביא בשם ס' רכב אלי' שבהתחלת הנטילה אחר שנטל ידיו פעם אחת יאמר הנוסח ע"ש אך מדברי המג"א וכל האחרונים שהביאו דברי הסדר היום בסתם נראה דאף בישן בלא בתי ידים יאמר הנוסח ועיין עוד בסידר היעב"ץ

שאחר הנטילה יאמר יהר"מ ה' אלהי ואלהי אבותי שיהא לבי נכון ומסור בידי שלא אשכחך והוא מדברי המדרש הנעלם זוהר, חדש פ' נח ע"ש:
ועיין בקיצר של"ה בשם ספר רכב אלי' הנ"ל שאחר שאמר מודה אני לפניך וכו' ישלב אותיות נשמה עם שמו דהיינו שיצייר במחשבתו אות אחד (א) משמו משמו ואח"כ אות מאותיות נשמה וכן עד גמירא ואם שמו היא ה' אותיות או יותר אז בפעם הד' יצרף כל האותיות הנשארים משמו להמשולב וכן להיפך אם שמו הוא רק ב' אותיות או ג' אז יצרף כל אותיות הנשארים מאותיות נשמה אל המשולב והוא סגולה להתגבר על היצה"ר ובסידר השל"ה כתב בשם המקובלים שהוא סגולה שלא ישכח שמו בשעת הדין ע"ש:

ח"א סדר נט"י שחרית

הנה טעם נט"י שחרית הוא בפשיטות משום רוח רעה השורה על הידים כמבואר בגמרא שבת דף ק"ח ומפורש יותר בזוה"ק פרש' וישב וז"ל דלית בר נש דלא טעים טעמא דמותא בלילה ונשמתא קדישא איסתלקת מיני' ועל דא רוחא דמסאבא שריא עלי' וכד אהדרת נשמתא לגופא אתעברת ההוא זוהמא ואשתאר על ידוי וכו' ע"ש (והטעם דיש לרוחא דמסאבא כח לשלוט על הידים יותר מכל הגוף עיין בפע"ח ובשאר ספה"ק) אך מטעם רוח רעה לא היה צריך לברך ענט"י וכמו שאין מברכין על שאר הדברים הצריכין נטילה ג"כ מטעם רוח רעה שאכתוב בסמוך לזאת כתב הרא"ש בסוף מס' ברכות דטעם ברכה זו משום דלא אפשר שלא נגע בלילה במקום הטינופת לכך תקנו ברכה קודם ק"ש ותפלה וכן בתפלת מנחה וערבית אם עשה צרכיו קודם צריך לברך ענט"י ע"ש אך לפי מה דקי"ל בסי' ז' דקודם תפלת מנחה ומעריב אין צריך לברך ענט"י אף אם עשה צרכיו ודלא כהרא"ש לזאת כתב המג"א ריש סי' דל"ת דצ"ל הטעם כמ"ש הרשב"א דבבוקר נעשה כברי' חדשה וצריכין להודות לו וע"ז תקנו כל ברכת השחר לפיכך צריכין להתקדש בקדושתו וליטול ידיו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו ע"ש והט"ז בסי' ז"ן מקיים גם טעם הרא"ש גם לדידן רק דיש חילוק בין שחרית למנחה וערבית משום דבבוקר רוב פעמים ידיו מטונפות תקנו ברכה משא"כ במנחה וערבית לא שכיח ודלא מהרא"ש דשוין הם והנ"מ בין אלו הטעמים עיין בפרישה ובפרמ"ג:
לא ילך ד' אמות כלא נט"י הובא במג"א בשם התולעת יעקב שכל ההולך ד' אמות בלא נט"י חייב מיתה והוא מדברי הזוהר כמבואר בב"ח ועיין בשע"ת ריש סי' א' שהוא בזוהר כתב יד ולכאורה מוכח מגמ' דידן איפכא דבסוף פרק הרואה קמסדר ברכת ענט"י אחר

הנחת תפילין ע"ש ובודאי קודם הנחת תפילין עשה צרכיו כי תפילין צריכין גוף נקי ועיין פ"ב דברכות הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפנה וינח תפילין ויקרא ק"ש ע"ש וידוע דביהכ"ס שלהם היה בשדות ועכ"ח שהלך יותר מד' אמות קודם הנטילה אך זה אינו דמשום הכי אין לדחות דברי הזוה"ק די"ל כמ"ש הט"ז ריש סי' מ"ו דהברכות לא על הסדר נאמרו ע"ש או כדברי הי"א דהגמ' לא מיירי שם מנט"י שהוא להעביר הרוח הרעה כי בודאי נטל ידיו כבר כשקם מהמטה אך אין לברך רק על הנטילה שהוא צורך התפילה עיין בספר שערי רחמים בהגהות שם ולפענ"ד אפשר דזה היה הכוונה בשמואל א' קפיטל כ"א שדוד המלך לקח החנית והצפחת המים אשר הי' מראשותיו של שאול המלך ולכאורה בשלמא החנית לקח שאם ניעור המלך שאול לא יהיה בידו החנית להכות אותו אבל למה לקח הצפחת המים אך לפי ששאול המלך שהיה בחיר ה' בודאי היה נזהר שלא לילך קודם נט"י וכפי הנראה שלכוונה זו העמיד הצפחת מים מראשותיו שכן כתבו הספה"ק להעמיד הכלי של מים ראשותיו עיין בסדר היום ולזה כיוון ג"כ אדונינו המלך דוד ולקח הצפחת מים כדי שאם ניעור המלך שאול לא יהיה בידו יכולת לרדוף אחריו ועוד שיעור את האנשים אשר אתו ליתן לו מים בתוך כך ימלט על נפשו כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר ובדרך סמך וכל פוטפוטין בושין לבר מפיטפוטי דאורייתא:
ועיין בספר אגרא דפרקא בשם הרב הקדוש מו"ה משולם זוסא זצללה"ה שלא להציג רגליו על הארץ קודם נט"י והטעם עפ"י סוד ע"ש ועיין בתולעת יעקב שהביא זאת בשם מנהג חסידים הראשונים וז"ל חסידים הראשונים כשנערו ממשנתן היו רוחצין ידיהם והם על מטתם ע"ש והוא מדברי הזוה"ק בהקדמת בראשית דף יו"ד ע"ב חסידי קדמאי בזמנא דאתערי בלילא אסחון ידיהו וקיימי ע"ש והנה בודאי אשרי מי שנזהר בזה אך הוא גזירה שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה כי ידוע מדברי רש"י ז"ל ריש מסכת ברכות שרוב בני אדם הם עניים ע"ש ובעוה"ר יושבין בדירות דחיקות ואין המקום להכיל השני כלים (היינו אחד מלא ואחד ריקן לקבל המי הנטילה) סמוך להמטה. השי"ת מהרה יחוש גאולתינו ופדות נפשינו אל ארץ טובה ורחבה ולא יאמר אדם צר לי המקום שאלין בירושלים:
לא יגע קודם הנטילה לפה ולחוטם ולאזנים ולעינים טוש"ע והוא מדברי הגמרא שבת דף ק"ח ועיין בסדר היום שלא יגע גם במלבושיו וכ"כ בר"ח בשם הזוהר ע"ש ומ"ש המג"א שמגמרא לא משמע כן כבר כתבתי שמגמ' אין הכרע ואם נגע במאכל ובמשקה דעת הגאון מליסא בסידר דרך חיים שהוא חשש סכנה אך בסידר היעב"ץ ובחיי אדם מתירין

בדיעבד מלבד בשכר שאסור אף דיעבד מפני שמוזכר בגמרא בהדי' ע"ש ועיין בסידר היעב"ץ שנהגו להקל בנגיעת קטן שלא הגיע לחינוך אך יש להחמיר מיום המילה ע"ש:
לא יטול ידיו ממי שלא נטל ידיו שחרית ש"ע והוא מדברי הזוהר פ' וישב והטעם דכתיב והזה הטהור על הטמא וכן הוא בגמ' ברכות דף נ"א (ואין להקשות א"כ איך הימין מקבל מים מן השמאל והרי הוא טמא עיין בסדר היום דהכא חפץ להעביר הטומאה ממנו ולא אפשר בלא"ה משא"כ אדם שלא נטהר עדיין והרי הוא חפץ בטומאתו אין כח בידו להעביר טומאה טומאה אחרת) וע"י עכו"ם דעת הפרמ"ג ובסידר היעב"ץ דמותר ועיין בס' עבודת הקודש מהחיד"א שלא יוטל ידיו מאשה נדה:
נוטל כלי של מים בימינו ונותנו לשמאלו כדי שירק מים על ימינו תחילה ש"ע בשם הזוהר והא דנוטל הכלי בימינו תחילה משום שהכל נכלל בימין ומן הימין בא לשמאל בה"ט סי' ב' בשם כתבים ועיין במג"א בשם סדר היום שא"צ ליטול ידיו רק קשרי האצבעות אך בשם כתבים כתב ליטול עד פרק הזרוע ועיין עוד שם בשם הכתבים שאחר הנטילה יפשוט הכפות לקבל טהרה כמי שרוצה לקבל דבר ויגביהם כנגד ראשו וכ"כ בסדר היום שיהיו האצבעות למעלה ולא כמי שאומר להשפילם למטה ע"ש:
ועיין בהש"ע להקפיד בנט"י שחרית בכל הדברים המעכבים בנט"י לאכילה דהיינו שיהיה מים שלא נשתנו מראיהן או נעשה בהם מלאכה ושיהיה כלי הכשרה לנט"י לסעודה וגם כח גברא ובספר אשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש זצללה"ה כתב דטוב לחוש לכתחילה גם בחציצה אך לענין דיעבד דעת הרא"ה הובא בש"ע דאם אין לו מים כשרים לא יברך עליהם ודעת הלבוש הובא במג"א לברך על נקיות ידים ועיין בפרישה שגם לענין כלי וכח גברא הדין כן אך דעת הש"ע וכל האחרונים שכלי וכח גברא אינם מעכבים בדיעבד כלל ודעת הב"ח שגם מים כשרים אינם מעכבים בדיעבד ויברך גם על מים פסולים ענט"י וכ"כ בבה"ט בשם רש"ל ודמש"א:
ידקדק לערות מים על ידיו ג' פעמים טוש"ע והוא מגמ' שבת דף ק"ט ע"ש (ועיין בספר שערי רחמים בשם הגר"א ליטול ידיו ד' פעמים ג' להעביר הרוח רעה ופעם ד' להעביר מים הטמאים ע"ש) והנה דעת האריז"ל הובא במג"א ליטול ידיו ג' פעמים בסירוגין דוקא ע"ש אך דעת הסדר היום רצופים דוקא ע"ש וצ"ע על המג"א וביותר על הבה"ט והשע"ת שהשמיטו דעת הסדר היום ואפשר משום דמשמע מדבריו דמודה גם כן דגם בסירוגין מהני רק דאמר ומיני' בי' עדיף טפי ע"ש וכיון דלדעת המקובלים לא מהני בשום אופן רק בסירוגין לכך השמיטו דעת הסדר היום אך עיין בא"ר שהסכים ג"כ לדעת הסדר היום ומשמע שם שיש קפידא בדבר לומר דוקא רצופים ע"ש ע"כ יר"ש יוצא ידי שניהם

וכ"כ בסידר היעב"ן שיטול תחילה ג"פ רצופים ואח"כ עוד ב' פעמים סירוגין אך מ"ש או להיפך תחילה סירוגין ואח"כ רצופים לדעת הא"ר לא מהני זאת רק באם מנגב ידיו והכלי בין נטילת סירוגין לנטילת רצופים דאל"כ אכתי יש חשש שלו ע"ש ודוק ועיין בפרמ"ג אשל אברהם ס"ק ז' ודבריו הקדושים אינם מובנים לי כי לפענ"ד לפי האופנים הנ"ל נפקינן מידי כל ספיקא ודוק וכ"ז מי שיש לו מים הרבה אבל מי שאין לו רק מים מצומצמים אז בודאי יטול ידיו בסירוגין כפי דעת רבינו האר"י וכפי מנהג רובא דעלמא: ועיין בש"ע דאם שיכשך ידיו ג"פ בכלי מהני לק"ש ולתפלה ויברך ענט"י אבל לא לרוח רעה ואפילו אם שיכשך בג' מקומות מחולפים יש ספק אם מהני לרוח רעה כי משמע מדברי הזוהר דבעינן דוקא עירוי ועיין בסדר היום שכלי המקובל המי הנטילה טוב שיהיה שבור ומאוס ועיין בש"ע שמים של נט"י שחרית לא ישפכם במקום שעוברים שם בני אדם ועיין פסחים דף קי"א שהעובר על מים שפוכין ואפילו שפכתו אשתו בפניו דמו בראשו ואם פיזר עליהם עפר או אף בהו רוקא או רכיב אחמרא או סיים מסני לית לן בה ע"ש ואפשר דהיינו דוקא לגבי סתם שופכין אבל לגבי מים של נט"י שחרית אע"ג דאיכא כל הני חיישינן וכמו דאמרינן שם בגמרא דהיכא דאיכא למיחש לכשפים חיישינן:

הניעור כל הלילה יטול ידיו שחרית כלא ברכה ש"ע הנה יש כאן ספק הן לגבי גוף הנטילה והן לענין ברכה כי יש לספק אם הלילה גורמת לרוח רעה או השינה וכן לענין ברכה לטעם הרא"ש משום דנגע במקום מטונף לא שייך בניעור וכן טעם הרשב"א דנעשה ברי' חדשה לכאורה לא שייך גם כן בניעור אך הב"י כתב די"ל להרשב"א דכיון דתקנו ליטול ידיו שחרית לא פליג רבנן ע"ש (והטעם דלהרשב"א שייך לא פליג ולא אמרינן כן גם כן להרא"ש עיין בט"ז ובמג"א) לכך יטול ידיו מספק בעירוי ג' פעמים כדין נטילה לרוח רעה אך לא יברך מספק והה"ד אם היה ישן שינת עראי דאף דשייך טעם הרשב"א דנעשה ברי' חדשה אבל טעם הרא"ש לא שייך דבשינת עראי לא חיישינן דנגע במקום מטונף כמ"ש בב"י א"כ ג"כ אין לברך מספק רק באם ישן עראי ועשה צרכיו אז יש לברך בין להרשב"א בין להרא"ש כ"כ בפרמ"ג ובהגהות רע"א אך דעת הלבוש והא"ר דאפי' בניעור כל הלילה אם עשה צרכיו יש לברך ולזה הסכים בסידר היעב"ץ ובסידר דרך חיים: הישן ביום שיתין נשמין (ושיעור שיתין נשמין עיין בסידר היעב"ץ ובשע"ת די"א שלש שעות וי"א חצי שעה וי"א שלש מניטין ונראה בשע"ת שהסכים לדעה השני' שהוא חצי שעה) יטול ידיו גם כן מספק הנ"ל דדילמא השינה גורמת לרוח רעה וכן השכים בלילה קודם עמוד השחר יטול ידיו שנית כשיאור היום מספק הנ"ל דדילמא הלילה גורם ורוח רעה שורה עד אור היום אבל לענין ברכה אין כאן אפילו ספק דלא

יברך שנית דלא שייך טעם הרשב"א דרק פעם אחת נעשה ברי' חדשה ולהרא"ש כיון שכבר נטל ידיו פעם אחת ובירך שוב אפילו עשה צרכיו לא הוה רק כמו עשה צרכיו כל היום דאינו מברך ענט"י ולרוח רעה לא שייך לברך וא"כ אפילו השכים בלילה וישן אח"כ שאז בין הלילה גורם ובין השינה גורם חייב ליטול ידיו מ"מ אינו מברך:

ועיין בספר אשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש שבכל אלו אין להחמיר שלא לילך ד' אמות קודם הנטילה כיון שכל עיקר נטילה זו אינו רק מחמת ספק ובשם האר"י ז"ל העידו שגם ספק אינו שדוקא תרתי בעינן לילה ושינה ורק משום כבודו של הב"י נוטלין הידים וזה לגבי גוף הנטילה משא"כ לגבי ד' אמות שלא הוזכר כלל בהש"ע ע"ש והנה לכאורה לפ"ז לגבי נגיעה בפיו ובחוטם ובעינים שהוזכר בהש"ע והוא מדברי הגמרא א"כ גם כאן יש להחמיר ולפ"ז בלילה אסור ליגע בפיו ובעינים עד אור הבוקר לאחר שיטול ידיו אך עיין בד"מ סי' וא"ו דספק זה אם חלילה גורם לרוח רעה אינו אלא על סוף הלילה ע"ש אך נראה לפענ"ד דכל זה לענין ניעור בלילה או השכים קודם אור הבוקר אבל הישן ביום נכון להחמיר בכל החומרות גם לענין הילוך ד' אמות דכבר הוכיח המקובל אלקי רח"ו מהזוה"ק (הובא בשע"ת) שגם הישן ביום רוח רעה שורה ע"ש:

והנה יש עוד דברים הצריכים נטילה במים כמבואר בהש"ע ויש מהם שיש להם סמך מדברי הגמרא או מזוה"ק ויש שרק קבלה היה בידם ואלו הם היוצא מביהכ"ס והוא מדברי הזוה"ק בהקדמת בראשית וסמך לזה גם כן מדברי הגמרא ברכות ריש דף ט"ו ובסוכה דף מ"ו ואם הוא בעשה צרכיו דוקא וכל שאר דיני נטילה זו אכתוב אי"ה לקמן בסדר הנהגת ביהכ"ס היוצא מבית המרחץ ואם הוא ברוחץ דוקא ושאר דיני נטילה זו עיין במ"ש לקמן בסדר רחיצת ערב שבת הנוטל צפורניו הוא מדברי הגמרא פסחים ריש דף קי"ב וכל דיני נטילה זו עיין במ"ש לקמן בסדר נטילת צפרנים בער"ש החולין מנעליו הנה דעת הע"ת דאפילו אינו נוגע בידו אך עיין במג"א ובא"ר דנוגע דוקא ומספר אשל אברהם נראה דאף לדעת הע"ת אינו אלא במנעלים כאלו שעל פי הרוב צריכין ליגע בהם בחליצתן ע"ש ולכאורה למה נקט דוקא החולץ מנעליו ולא נקט הנועל מנעליו ובשלמא לדעת הע"ת דאפילו אינו נוגע בידיו י"ל דזה היה קבלה בידם דוקא החולץ אבל אם נוגע דוקא א"כ הה"ד הנועל ואפשר דלפי מ"ש בס' מגדול עוז מהגאון היעב"ץ שער בית מדות דמנעלים ישינים דוקא לאפוקי חדשים שעדיין לא הלך בהם ע"ש א"כ י"ל דלכך לא נקט נעילת מנעלים דאז לא פסיקא לי' דאם נועל מנעל חדש אין צריך נט"י משא"כ לגבי חליצה לא חשיבין חדשים כיון שכבר הלך בהם אפילו פעם אחת הנוגע ברגלו או בגופו היינו במקומות המכוסים אבל במקומות המגולים כגון ביד עד הקובדו שקורין

עלינבויגין ובצואר עד החזה א"צ נטילה מג"א וע' במחהש"ק שבמקומות שהבית יד של הכותנת שלהם הוא קצר וכורכין מנופחת סביב צווארם גם בזה יש להקפיד ועיין בפרמ"ג דמסתפק באם הולך יחף אם הוה בכלל מקומות המגולים ע"ש החופף ראשו ואם אינו רק נוגע בשער שבראשו דעת המג"א סי' קס"ב דג"כ יש ליטול ידיו וכן נראה מדברי המחבר שמביא השע"ת כאן אך עיין בא"ר סי' קס"ד ובחיי אדם ובספר אשל אברהם דנוגע לא ע"ש הנוגע בכנה ועיין בשע"ת ובספר אשל אברהם שדעתם להקל בפרעוש אך בסידר היעב"ץ כתב הה"ד פרעוש מפלה כליו אפילו לא מצא כנה מג"א ואם מצא כנה לא יהרוג איתה על המלבוש דקשה לכשפים חולין דף ק"ה משמש מטתו עיין בביאר הגר"א שהוא מדברי הגמרא סוכה דף כ"ו שכח ושימש מטתו וכו' ע"ש ועיין ברש"י נדרים דף צ"א מקדמא ומשיא ידא כדי לטהר ידיו אחר התשמיש ע"ש הולך בביה"ק או נוגע במת עיין במג"א דהה"ד הנכנס לבית שיש בו מת או מלוה למת (תוך ד' אמות דוקא מגדול עוז) ונוהגין לרחוץ גם הפנים ועיין ברמ"א יו"ד סי' שע"ו שמקפידין שלא לכנוס לבית אחר קודם שירחוץ ידיו ועיין בס' בל"י שאין מנגבים הידים אחר נטילה זו ע"ש אך בעקרי הד"ט כתב בשם הריב"ק ומהר"י בריאל שנגבו ידיהם ע"ש ועיין בהגהות רע"א יו"ד שם שיש חרם הקדמונים שלא ליטול ידיו מנהר אחר הלוית המת כי פעם אחת בקשו הגוים עלילה על זה ונהרגו על ידי זה כמה יהודים ע"ש המגלח והמקיז דם הוא גם כן מדברי הגמרא פסחים הנ"ל ועיין בפרמ"ג דמסתפק אם בכלל מקיז דם הוא ג"כ מה שקורין שרעפין באנקיס ועלוקה שקורין פיאווקס איגיל וסיים דיטול ידיו ע"ש והנה בכל אלו נטילת לכולי עלמא אינו מעכב לא כלי ולא מים כשרים:

ועיין בשע"ת ובמחהש"ק דיוצא מביהכ"ס ושימש מטתו והולך בביה"ק או נוגע במת יטול ג' פעמים ולשאר דברים רק פעם אחת ועיין בפרמ"ג סי' צ"ב שנוגע בגופו או חופף ראשו לד"ת ינקה בעפר לכתחילה ולתפלה בעינן לכתחילה מים ועיין ברמ"א סי' צ"ב דאין ליגע בצואת אוזן והחוטם דהוה כמו נוגע במקום מטונף ובספר אשל אברהם כתב דאינו רק חומרא בעלמא ולכ"ע סגי בנקיון כפיו גם לתפלה ועיין בספר ארחות חיים סי' ד' בהגהות הגאון מברעזאן בשם א"ר סי' קע"ג שגם הנוגע ברוק צריך נטילה ועיין בספר אשל אברהם סי' צ"ב שמיפשט פשיטא לי' שמותר ליטול ידיו ברוק ע"ש ולפענ"ד דיש חילוק בין רוק שלו לשל חבירו דשל חבירו מאוס והא"ר מיירי ברוק של חבירו כנראה למעיין שם:

ח"א סדר לבישת הבגדים

גרסינן בגמרא ברכות דף נ"א אל תטול חלוקך בשחרית מיד השמש ופרש"י אלא אתה בעצמך תיקח ממקום שהוא ותלבשנו והובא במג"א סי' ד' ועיין בפרמ"ג שהכוונה אפילו נטל השמש ידיו ע"ש אך מזוה"ק בראשית דף י"ג דקאמר ועל דא לא יסב מנוי לאלבשא ממאן דלא נטל ידיו ע"ש מבואר שדוקא ממי שלא נטל ידיו ואפשר דיש חילוק בין חלוקו לשאר מלבושים ובגמ' חלוקו דוקא קאמר ועיין בספר אור צדיקים שהמלבוש הראשון יהיה של מצוה היינו הט"ק ע"ש אך היינו דוקא לפי מנהג האריז"ל ללבוש הט"ק על החלוק כמ"ש המג"א סי' ח' וג"כ למי שאינו ישן בהט"ק שלבוש בו כל היום: ידקדק במלבושיו ללבשם כדרכו שלא יהפוך הפנימי לחוץ ש"ע והוא מדברי הגמרא שבת דף קי"ד ואף דהגמ' שם מיירי מת"ח עיין בט"ז שת"ח אפילו לובשו כבר מהופך חוזר ופושט ושאר כל אדם עכ"פ לכתחילה ידקדק ועיין בשע"ת בשם התב"ש דלצורך תפלה גם אפילו אינו ת"ח יהפכנו ועיין בסדר היום שכתב ואע"פ שנראה שהוא דבר נקל כיון שהוא תחת מלבושיו אפ"ה ענין גדול הוא ויש בו קפידא גדול וסוד ה' ליראיו לא ילבוש שני מלבושים כאחת שקשה לשכחה מג"א בשם כתבים ועיין בבה"ט שישים שני צדי המלבוש ביד ימינו וילבוש הימין תחילה ואח"כ ילבוש השמאל וכן בכל דבר ימין תחילה ויכוין שהכל נכלל בימין ומן הימין בא לשמאל והוא ג"כ בשם הכתבים ואם יש בהמלבוש קשירה יקשור השמאל תחילה ואם כי בהגמ' ובהש"ע לא נזכר דבר זה רק לגבי מנעלים ע"ש וכן נראה לכאורה מהטעם שמביא הלבוש ע"ז הובא בד"ח פ"ט דברכות משום דאמרינן בפרק כיסוי הדם בשכר שאמר אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל זכו לב' מצות לציצית ורצועות של תפילין הרי דשרוך נעל יש לו שייכות עם תפילין ע"ש אך יש עוד בלבוש שם טעם אחר משום דמצינו דלגבי קשירה אחשבה רחמנא לשמאל גבי קשירת תפילין ע"ש א"כ לפ"ז אין חילוק בין מנעל לשאר מלבוש וכ"כ בסידר היעב"ץ ובש"ע התניא דהה"ד לכל מלבוש ע"ש:

לא ילך יחף רמ"א והוא מדברי הגמ' שבת דף קנ"ט לעולם ימכור אדם קורת ביתו ויקח מנעלים לרגליו ובפ' ע"פ המונע מנעלים לרגליו הוא כמנודה לשמים ועיין ביד אפרים שתמה שם מהא דריב"ק בשבת דף קנ"ב שהלך יחף וכבר קדמו בזה בח"א מהרש"א ומתרץ דהיה בימים דאסור בנעילת הסנדל ע"ש אך עכ"פ נשמע מזה דגם בביתו אין לילך יחף דאל"כ דילמא מעשה דריב"ק בביתו היה ועיין בא"ר שבמדינת הערב שחם מאוד וכלם הולכים יחף מותר ועיין בר"ח בחופת אלי' שער שלשה שמנעל דחוק מביא

לידי פרגודא (היינו חולי הרגלים) והמחליף סנדל ימין לשמאל קשה לשנאה ועיין בספר חסידים דסכנה לילך במנעל של מת:

לא ילך בגלוי הראש ש"ע והוא מגמ' קידושין דף ל"א ועיין בבה"ט בשם הפוסקים דהוא רק ממדת החסידות (והיינו משום דהגמרא קאמר שם רב היכא לא אזיל בגלוי הראש משמע דאחריני לא מזדהרי עיין ב"ח) אך סיים בצ"ע משום דרבינו הטור ברמזים כתב אסור לילך בגלוי הראש ע"ש ואני מצאתי ג"כ בזוה"ק פרש' בלק דף קפ"ז לא ילך בר נש בגלוי דרישא וברעיא מהימנא נשא מפורש יותר אסור לבר נש למיזל בגלוי דרישא ועיין בט"ז סי' ח' דבזה"ז בלא"ה אסור משום ובחוקותיהם לא תלכו כ"ש בחוק זה שיש טעם דכיסוי הראש מורה על יראת שמים כדאמרינן סוף מסכת שבת כסי רישך דתיהוי עלך אימתא דשמיא ובקידושין דף ל"ג דהאי גברא דלא הוה מכסי רישא אמרו כמה חציף הוא זה עכ"ל הט"ז ולכאורה המעיין בקידושין שם יראה דקפידא שם הי' על שהחציף לגלות ראשו לפני רבנן ע"ש אך נראה דכוונת הט"ז שעכ"פ יראה משם שכיסוי הראש מורה על יראה והכנעה ויהיה איך שיהיה מגמ' דשבת הנ"ל לבד ג"כ יש די דהרי ר' נחמן ב"י היה עפ"י מזלו להיות גנבא ובכ"ז כיון דלא גילה ראשו לא היה בכח היצה"ר לשלוט בו ופעם אחת דנפל גלימי' מרישי' מיד תקיף עליו יצרי' ע"ש ועיין בשע"ת דלענין גלוי הראש לאו דוקא הליכה אלא הה"ד עמידה וישיבה ויש מדקדקים שאפילו במרחץ מכסין ראשיהם במטפחת:

ועיין בספר ייטב פנים לאדומו"ר הגה"ק מו"ה יקותיאל יהודא ט"ב זצל"ה שהיה אב"ד דק"ק סיגוט במאמר דורש טוב לילך מכוסה כל הראש ולא כמו עתה שמחצית הראש הוא מגולה והכובע חבוש בקצה הראש וכו' ע"ש ועיין בסידר היעב"ץ שדרך הצנועים לילך בכובע על כובע התחתון:

ועיין בשלה"ק שער האותיות שידקדק שיהי' מלבושיו טהורים ונקיים כי טהרת המלבוש יעורר טהרת הגוף וטהרת הגוף יעורר טהרת הנפש ע"ש בכ"ז יראה להלביש עצמו בזריזות ולא כאשר המנהג בעוה"ר אצל קצת בני אדם ולפעמים ג"כ אצל בני תורה שעוסקין בתיקון המלבושים עד שעת התפלה ויותר הם מדקדקים על מנעליהם שיהי' שחורות ממה שמדקדקים על הרציעות שהם הלכה למשה מסיני שיהי' שחורות לולא עוד אלא אפילו בש"ק נותנין למשוח המנעלים עם המשיחה שקורין וויקס והוא מלאכה דאורייתא ואפילו בדיעבד אסורים ללובשם עד למוצ"ש בכדי שיעשו ועיין בזוה"ק וישב בפסוק ותתפשהו בבגדו וז"ל כד שליט יצה"ר על בר נש קשיט לי' לבישוהי ומסלסל בשערי' וכו' ע"ש ועיין בש"ך יו"ד הלכות חקת העכו"ם בשם מהרי"ק שעד היום מסורת

בידינו להקפיד על מלבושים אדומים ע"ש ומקור לזה מגמ' ברכות דף כ"ף ע"א עפ"י דברי הרש"א והרש"ל בשם הערוך ע"ש:

ח"א סדר הנהגת ביהכ"ס

גרסינן בגמרא סוף מסכת ברכות הנכנס לביהכ"ס יאמר התככדו מכובדים קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלקי ישראל שמרוני שמרוני עזרוני עזרוני סמכוני סמכוני המתינו לי המתינו לי עד שאכנס ואצא שכן דרכן של בני אדם והוא לחש להמלאכים המלוין את האדם אך הב"י כתב בשם האבודרהם שאין נוהגין לאמרו בזמן הזה שאין אנו מחזיקין עצמינו ליר"ש שמלאכין מלוין אותנו. ע"ש ועיין בספר מור וקציעה מהגאון היעב"ץ שמקשה ע"ז דהלא מהגמ' מוכח מכמה דוכתין שלכל אדם מלוין המלאכים אפילו לאדם רע ע"ש ולפענ"ד דבריו נפלאים ממנו אם לא שנאמר שלא עיין באבודרהם גופא דז"ל אם אדם טיב הוא שומרין אותו ממש ואם לאו שומרין את מעשיו ויגידו לב"ד הגדול ע"ש וא"כ הא תינח לאדם טוב שהמלאכים מלוין אותו לשומרו שייך לומר התכבדי וכו' ר"ל אני מוחל לכם השמירה כאן כי אין כבודכם לכנס לביהכ"ס כמו שפי' הפרישה אבל לאדם רע שהמלאכים שומרין אותו לראי' ועדות אין שייך לומר שמוחל להם השמירה כמובן ועיין בשע"ת שעל פי' האריז"ל יש לאמרו גם בזה"ז ובזה ינצל מהרהור בד"ת בביהכ"ס אך כתב דאלו לא נאמר הדברים אלא למי שתורתו אומנתו ע"ש:
לא יפנה מזרח ומערב ש"ע מדברי הגמרא סוף מסכת ברכות ועיין בש"ע דבין פניו לדרום ואחוריו לצפון או איפכא שרי (והמג"א כתב בשם היכל הקודש דוקא פניו לדרום) והיינו דוקא במקום מגולה אבל במקום שיש מחיצות גם בין מזרח למערב שרי ועיין במג"א בשם הלבוש דגם במחיצה אחת לצד מערב שרי ע"ש והנה בספר אור צדיקים כתב דדעת הרמב"ם דגם בביהכ"ס שלנו שיש להם מחיצות לא יפנה בין מזרח למערב ואף שדעת הש"ע ושאר פוסקים אינו כן מ"מ במה שנוגע בכבוד השכינה ראוי להחמיר כהרמב"ם ע"ש אך עיין בב"ח שגם דעת הרמב"ם דבמקום מחיצות אין להקפיד:
לא ילכו שני אנשים יחד לביהכ"ס גם לא ידבר שם רמ"א ועיין בש"ת דבשעה שנפנה גם לצורך גדול אסור לדבר אך בעת שאינו נפנה עדיין מותר לצורך ועיין במג"א בשם הגמ' סנהדרין שהתקינו שיהי' נשים מספרות בביהכ"ס משום יחוד ע"ש והא דלא תקנו ג"כ שיהיה גם אנשים מדברים בביהכ"ס כדי שלא תבוא אשה להתיחד עמהם עיין באו"ז סי' קל"ז דאין דרכה של אשה להעיז כולי האי לכנס במקום היחוד בין אנשים אך עיין במג"א דבביהכ"ס דידן שהן בעיר וליכא חשש יחוד ע"כ גם נשים אל ידברו שם:

לא יקנח ביד ימין ש"ע מדברי הגמ' שם והטעם מפני שקושר בה התפילין והתורה ניתנה בימין ומראה בה טעמי תורה ורגילין להושיטה לפה ע"ש ולענין איטר יש בזה כמה חלוקי דינים ועיין במג"א בשם השל"ה שגם באצבע האמצעי לא יקנח שכורך עליו התפילין ע"ש והא דלא דיברו מזה הפוסקים הראשונים נראה לפענ"ד עפ"י מ"ש המהרש"א שם דאנן לא קפדינן אלא על המעשה שעושה ביד ע"ש מ"מ דברי השלה"ק הם נכונים מצד עצמן ועיין בסידר היעב"ץ ובש"ע התניא ובספר אשל אברהם שכל זה דוקא אם מקנח באצבעותיו ממש ובקיצור ש"ע חולק ע"ז דאין חילוק ע"ש והנה אם דמהיות טוב וכו' אך מי שקשה לו לקנח ביד שמאל שיש לו איזה מיחוש וכאב וכדומה בודאי כדאי הני אבלי רבתי לסמוך עליהם ומה שתמה בקיצר ש"ע שם וכי ר' יהושיע ור' עקיבא קנחו עצמן באצבעותיהם ממש שלא כדרך כל הארץ לפענ"ד לא קשה מידי דכיון דבזמן הש"ס לא היה להם נייר לקנח רק קנחו עצמן בצורר או באבן אי אפשר לקנח כל כך היטב שלא ישאר צואה משהי ועכ"ח אח"כ קנחו עצמן בידים ממש וגם דמ' שמקנח עצמו רק בצרור או באבן אי אפשר לזהר שלא לטנף את ידיו ועכ"ז החוש מעיד: ועיין בא"ר בשם ירושלמי ס"פ המוציא דלא יקנח בפני הכלב ולא במים שלוקק הכלב ולא במים שאין בהם מ' סאה ולא במים של מרחץ ולא בדבר שנכנס לאור ויוצא ע"ש ובאמת גם האנשי מעשה שרוחצין הפ' הטבעת במים מחשש צואה משהי במקומה כמ"ש בבה"ט בשם סידר האר"י ג"כ אינם נזהרין שלא לרחוץ במים שאין בהם מ' סאה אך י"ל דבזה"ז אין קפידא וכמו דמקנחין בדבר שאור שולטת בו שנזכר בגמ' דידן שהוא סכנה ולולי דמסתפיני הייתי אומר שהכוונה בירושלמי במים שלוקק הכלב ובמים שאין בהם מ' סאה ר"ל דקפידת של לוקק הכלב אינו אלא במים שאין בהם מ' סאה וכמו דאמרינן לקמן סי' ק"ס דאין מלאכה פוסלת במעין או במקוה ועיין במור וקציעה שאביו הגאון הח"צ היה מלחלח הנייר ברוק כדי לקנח יפה כי בדבר יבש לגמרי רחוק הוא שלא ישאר צואה משהי והוא מעכב התפלה וראוי לדקדק ע"ז מאוד:

ועיין בספר חסידים סי' תשע"ה שיש מפשיטין המקטירין (היינו הבגד חשוב) כשהולכין לביהכ"ס וכן כל טלית שיש בו ציצית ועיין בט"ז סי' כ"א דגם בקיטל אין ליכנס לביהכ"ס כיון שהוא מיוחד לתפלה אך בט"ק מותר כיון שהוא תחת הבגדים ועיין עוד בספר חסידים סי' התי"ז דכשיוצא מביהכ"ס יראה המקום שישב עליו שמא הוא מטונף ויבא חבירו וישב עליו פתאום או בלילה ויטנף ויעסוק בתורה ותפלה ע"ש ומכאן תשובה לאותן אנשים שמפנים בלילה ברחוב העיר ועי"ז באים אנשים לידי מכשול שמטנפין מנעליהם ועכ"פ נכון לקיים וכסית את צאתך חוץ לזה הלא נודע ממעשה שהובא בספר

חסידים שחסיד אחד היה מכסה כל הרוקין אשר ידע שהוא של ישראל כדי שלא יבא אחר ויראה ויהיה נמאס ויענוש הרוקק ע"ש ואם כן אם כי החסיד הלז היה מכסה הצואה של אדם אחר עכ"פ החיוב על כל אדם לכסות צואת עצמו שלא יביאהו אלקים במשפט ע"ז ואם כי איתא בגמ' שרבא אמר בלילה פנו לי מקום ברחוב העיר עכ"ח גם שם היו מכסין הצואה ועיין בס' חסידים תתקי"ט דאין לכסות צואה באפר חם שקשה להגוף ע"ש:

היוצא מביהכ"ם יטול ידיו מיד כמו בשחרית כיון שהוא משום רוח הטומאה מג"א ויטול ידיו ג' פעמים אם כי דעת הסדר היום דא"צ ג' פעמים וכן נראה דעת המג"א בסי' זי"ן מ"מ הא מיא בשיקתא דנהרא ושומעין להחמיר לדעת היכל הקודש שמביא המג"א ולזה הסכים ג"כ בסידר היעב"ץ ובמחהש"ק ובשע"ת ע"ש ועיין בסידר היעב"ץ דדוקא יוצא מביהכ"ס ועשה צרכיו צריך ליטול ידיו וכן נראה לכאורה מדברי המג"א סי' רכ"ז אך מדברי הא"ר שם יראה שהכל מודים דאף בלא עשה צרכיו צריך ליטול ידיו רק בלא עשה צרכיו יכול לברך אף קודם הנטילה ועיין בפרמ"ג שבסי' זי"ן נסתפק בזה ובסי' רכ"ז העתיק בפשוטת דברי הא"ר ע"ש ותמי' לי על סידר היעב"ץ שבס' מגדול עוז פסק הוא גופא שגם בלא עשה צרכיו יטול ידיו ע"ש ע"כ יש להחמיר וטהר ידים יוסף אומץ ועיין בספר חסידים תתי"ג דאם נטל קנוח לקנח בו הצואה וראה שלא הוצרך לביהכ"ס והסיר הקנוח מידו אעפ"כ לא יגע בספרים עד שירחוץ ידיו ועיין בט"ז ובמג"א סי' ק"ס בשם רש"ל דהיוצא מביהכ"ס יכול לשאוב מים בחפניו מן הכלי לרחוץ ידיו והמים לא נטמאו וכשרים אח"כ אפילו לנט"י לאכילה ע"ש:

הוטל מים ולא שיפשף אין צריך ליטול ידיו אלא משום נקיות או משום הכון ש"ע ועיין בישועות יעקב דהאריך בזה ודעתו נוטה דמדינא צריך ליטול ידיו גם לקטנים ע"ש ולענין ברכת אשר יצר אין חילוק בין לגדולים ובין לקטנים ואפילו לא השתין רק טפה אחת חייב לברך ואם עשה צרכיו ב' פעמים ולא בירך דעת הש"ע דצריך לברך ב' פעמים אשר יצר ולזה הסכים הט"ז והלבוש והא"ר אך דעת הב"ח והמג"א והשל"ה דא"צ לברך רק פעם אחת ולזה הסכים הגאון היעב"ץ ופרמ"ג ובסידר דרך חיים ובחיי אדם ואם הוטל מים ולא בירך ואח"כ רוצה עוד הפעם להטיל מים דעת היעב"ץ הובא בשע"ת דגם בזה לא יברך עד שיטיל מים קודם ויברך ברכה אחת על שתיהם ע"ש אך דעת הפרמ"ג והחיי אדם דיברך תחילה ואח"כ יטול מים ויחזור ויברך ע"ש:

רחיצת פניו ידיו ורגליו גרסינן בגמ' שבת פרק במה טומנין רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום בשביל קונו וכתב הרמב"ם פ"ד מהלכות תפלה אך אנן לא נהגינן לרחוץ

רגליו ועיין בפרמ"ג א"א דזה דוקא במקום שהולכים יחף ע"ש ועיין בש"ע שידוח הפה מפני הדורין שבו כדי להזכיר השם הגדול והנורא בקדושה וטהרה ולענין ת"צ עיין מה שכתבתי בסדר ת"צ (ועיין בספר זהירה לרחוץ פיו באצבע הסמוך לאגודל וזה סגולה לכאב השיניים) ועיין בשע"ת ריש סי' ד' בשם ספר מחב"ר דאם יצא מביהכ"ס קודם הרחיצה אז ינגב ידיו תחילה מפני הרוח רעה דביהכ"ס השורה על ידיו ואח"כ ירחוץ פניו אך השע"ת כתב דאין מנהגינו לנגב הידים תחילה ע"ש אך כל זה מי שכבר נטל ידיו מפני רוח רעה השורה על הידים שחרית ועתה נוטל ידיו שנית כפי מנהג העולם אבל מי שתיכף בנטילה ראשונה רוחץ גם הפנים אז יש לנגב ידיו תחילה מפני חשש הסוברים דאין הרוח רעה סרה מהידים עד אחר הניגוב ואינו דומה ליוצא מביהכ"ס שזכר המחב"ר דאין ר"ר דביהכ"ס שולט כל כך כמו ר"ר דשחרית וכמ"ש המחב"ר גופא הביאו השע"ת ס"ק כ"ף ע"ש:

כוונת הרחצה הנה איתא בקיצור של"ה ובסידר ר' קאפיל לומר פעם אחת יד הגדולה ופעם אחת יד החזקה ופעם אחת יד הרמה דהיינו כששופך פעם שלישית ליד ימין יאמר יד הגדולה ויכוין חסד וכששופך פעם שלישית ליד שמאל יאמר יד החזקה ויכוין גבורה אח"כ ישפשף ב' ידיו ביחד ויאמר יד הרמה ויכוין תפארת ע"ש אך עיין בבה"ט ובעט"ז לומר ג' פעמים יד הגדולה וג' פעמים יד החזקה וג' פעמים יד הרמה וכן איתא בסידר ר' שבתי דהיינו בכל פעם שנותן מים ליד ימין יאמר יד הגדולה ובכל פעם שנותן לשמאל יאמר יד החזקה וכשמשפשף הידים יחד יאמר ג' פעמים יד הרמה אח"כ ימלא ידיו ויאמר ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש ויכוין בר"ת ממולאים בתרשיש שהם מ"ב אח"כ ירחוץ מצחו ויאמר ראשו כתם פז וכו' וכשרוחץ עיניו יאמר עיניו כיונים על אפוקי מים וכו' אח"כ ירחוץ לחייו ויאמר לחייו כערוגת הבושם מגדלות מרקחים אח"כ ירחוץ שפתותיו ויאמר שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר אח"כ ירחוץ פיו ויאמר מעיו עשת שן מעלפת ספירים וכשמנגב פניו יאמר ופניהם פני אדם ופני ארי' אל הימין לארבעתן ע"ש והנה מחמת שיש מחמירין שלא לומר שום פסוק קודם ברה"ת לזאת נראה לפענ"ד דלאו דוקא באמירה תלי' אלא אחר כוונת הלב הן הן הדברים:

ועיין בשלה"ק ריש שער האותיות שתיקף וכשירחוץ יחשוב בבורא עולם ית"ש במחשבה דביקה כי הוא יחיד ומיוחד ויעורר בלבו אהבתו וירא‘תו ית"ש ואחר מחשבה זו יתחיל בא"י אקב"ו ענט"י ודברים המעוררים האהבה והיראה עיין בשל"ה שם ובר"ח ריש שער היראה שאם יתבונן אדם בדעתו שהקב"ה מלא כל הארץ כבודו לית אתר דפנוי

מיני' וכמ"ש ליראה את השם הנכבד והנורא הזה ולא יאמר הזה אלא כמורה באצבע שהוא לפנינו וכו' עיין מ"ש לקמן בנוסח אדון עולם:

ועיין בסדר היום שקודם ניגוב ידים דוקא יברך ברכת ענט"י והשע"ת הביא בשם ספר אור צדיקים לברך דוקא אחר הניגוב ע"ש מפני שרוח רעה שורה עד אחר הניגוב כמ"ש לעיל אך כל זה דוקא לאותן הנוהגין לברך ענט"י בנטילה ראשונה משא"כ למנהג דידן דלאחר נטילה ראשונה מנקין הגוף ואח"כ נוטלין הידים שנית ומברכין ענט"י בגוף נקי יש לברך ענט"י קודם הניגוב וכדעת הסדר היום (ועיין באחרונים שבשעת ברכת עבט"י יגביה ידיו כנגד הראש ויפשוט כפות ידיו לקבל טהרה וקדושה) ומי שנוהג לברך ענט"י תיכף בנטילה ראשונה עכ"פ ברכת אשר יצר לא יברך עד אחר עשיית צרכיו כי בלא עשיית צרכיו הוא ספק ברכה עיין במג"א ואם ניעור כל הלילה אם לברך ענע"י כתבתי לעיל סדר נט"י:

ועיין בעיון תפלה בשם הגה"ק מבוטשאטש זצללה"ה שמחמת שהדין מפורש בהש"ע סי' ה' שצריך לכוין כשמזכיר השם הויה פי' קריאתו באדנות שהוא אדון הכל ובכתיבתו הויה שהוא היה הוה ויהיה (ועיין בפע"ח ובסידר ובסידר ר' שבתי שם נראה לכוין קודם הכתיבה ואח"כ הקריאה ע"ש) ובהזכירו שם אלקים יכוין שהוא תקיף ובעל היכולת ובעל כוחת כולם ע"ש והוא גזרה שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה לכוון בכל פעם לזאת נכון לכוון בפעם ראשון בבוקר בברכת ענט"י ואח"כ סתמא לשמה קאי על כל היום ע"ש ועיין בספה"ק לכוון ג"כ על השילוב של שם הויה אדני כזה יאהדונהי וכתבו שמטעם זה כותבים שם הויה שני יודי"ן שהוא רמז על שילוב זה דפתח ביו"ד ומסיים ביו"ד ועיין בפרמ"ג בשם הא"ר ובאשל אברהם מהגאון ר' אברהם אופינהיים הנדפס בגליון הש"ע שבלילה יכוון השילוב א"ד הויה כזה אידהגויה וע"ש הטעם אך בכל הספרים לא ראיתי שום חילוק בין בלילה לביום וגם ממה שכתבו הטעם שכותבים השם הויה שני יודי"ן ג"כ נראה דאין חילוק דהרי גם בתפלת ערבית איתא שני יודי"ן במקום הויה בכ"ז ח"ו לא באתי לדחות דברי הא"ר ואין לי עסק בנסתרות:

ח"א סדר תיקון חצות

הנה גודל מעלת המשכים לקום בחצות לילה מבואר בכל הספרים הקדושים וביותר בר"ת פ"ז משער הקדושה בשם הזוה"ק (ועיין בסידר השל"ה שכתב שאין לך מדה מכל המדות טובות שהרבו לצוות עלי' בזוהר כמו על דבר זה עד כמעט שאין פרשה שלא דברו בה פעם ושנים) ועיין בזוהר ויקהל דהמלאכים הנקראים אבלי ציון דבוכין על

חורבן בית המקדש הם מתחילין להתאבל מתחלת משמורה שני' (היינו שתי שעות קודם חצות לילה) עד חצות לילה ע"ש ועיין בסידר הגה"ק התניא דמטעם זה יש מקום לומר תיקון חצות מתחלת משמורה שני' אך זמן המובחר הוא בחצות ממש ועיין בסידר היעב"ץ שי"א שזמן התיקון קודם חצות מעט ובחצות יעסוק בתורה וכ"כ בישועת יעקב בשם זוהר חדש שיר השירים אך בשע"ת מביא בשם הרמ"ז דקודם חצות לילה אין לומר התיקון אלא מחצות ואילך ע"ש אך כפי הנראה שכ"ז אינו רק אם לומר התיקון הנסדר בסדר בס' שערי ציון הנמסר לנו ע"י האר"י הקדוש מפי אלי' הנביא זכור לטוב (כמ"ש בשערי ציון ע"ש) כי תיקון זה נתקן דוקא על אחר חצות לילה בשעת זויג יעקב ולאה (עיין בפרע"ח ובסידר ר' שבתי) אבל להתפלל ולשפוך תחנונים על חורבן הבית ועל הגלות בודאי הם מודים ג"כ לדברי הטוהש"ע והיא מדברי הרא"ש שבסוף משמורה ראשונה ובסוף שני' ובסוף הלילה התפלה על החורבן ועל הגלות רצוי' באותן שעות ע"ש:

והנה בזמן חצות לילה יש כמה דעות דעת השערי ציון בשם הזוהר דששה שעות משעות השואה אחר צאת הכוכבים הוה חצות לילה בין בקיץ בין בחורף והסכים לזה המג"א ודעת השב יעקב בשם הזוהר הובא בשע"ת די"ג שעות מחצות היום בשעה שהחמה עומדת בראש כל אדם הוה חצות לילה ודעת הבכור שור במס' ברכות דלעולם באמצע חשכת לילה הוה חצות לילה ושכן הוא בלקוטי האר"י ז"ל (ועיין היעב"ץ שנראה מדבריו שזמן הבכור שור עם זמן השב יעקב הם שוין וצ"ע) אך עיין ביד אפרים בשם הרב הקדוש ר' שלום שרעבי ז"ל כדעת השב יעקב לפי שבגן עדן היום והלילה לעולם שוין וכ"כ בישועת יעקב בשם הזוהר חדש ע"ש. ועיין בסידר היעב"ץ דבשעת הדחק אף משעלה עה"ש יאמר התיקון וכ"כ בשע"ת בשם הרמ"ז וכ"כ בקיצר השל"ה בשם ס' דרך חכמה דעד הנץ החמה יש מקום לומר התיקון ע"ש אך עיין במטה אפרים באלף למטה סי' תקפ"א דזה דוקא בשעת הדחק ומביא בשם אגרת הרמ"ז דאחר שעלה עה"ש אין לומר התיקון והבא לחשוב שיתקן יקלקל ח"ו ע"ש (והיינו אף בקיץ כמו שמוכח ברמ"ז שם דקאמר דאי איתוספין שעתא ביממא לא יתחשב לילה לענין תיקון חצות ע"ש) ועיין בא"ר דלדעת השערי ציון הנ"ל אין לומר בחורף התיקון אחר י"ב שעות מתחלת הלילה ע"ש ממילא הה"ד לדעת השב יעקב אחר י"ח שעות מחצות היום כמובן ועיין בר"ח בחופת אלי' רבה שער שלשה שהקב"ה מכריז על ת"ח שאינו עוסק בתורה באשמורה האחרונה ועליו הכתוב אומר הדלת תסוב על צורה ועצל על מטתו ועיין בעט"ז דלא יאמר אדם אלמוד במטתי אלא יקום וילבוש במלבושים משום שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל והוא מדברי הזוהר פ' נח דף ע"ב ע"ש: והנה אם לומר התיקון בשוי"ט

עיין בשערי ציון לומר תיקון לאה אבל תיקון רחל אין לומר בכל הימים שאין אומרים נפילת אפים אך עיין בסידר השל"ה בהקדמה לסדר תיקון חצות בשם ע"ת שבשוי"ט אין צריך לעורר השחר זולת יוה"כ ע"ש (וצ"ע מדברי הזוהר בהקדמת בראשית דאמר מאן דמצפה דא בכל יומא ע"ש) וכ"כ בספר תיקון חצות הנדפס כעת בא"י בשם ספר קו חיים דבשבת אין לומר גם תיקון לאה:

או"א תבא לפניך תפלתינו וכו' הנה בפע"ח ובשל"ה סוף מסכת חולין ובספר אור צדיקים לא מוזכר כלל לומר הוידוי קודם התיקון וכן נראה בשערי ציון (דקאמר שישב אצל המזוזה ויחלוץ המנעלים ויקח אפר מקלה וינוח במקום הנחת תפילין ויאמר לשום לאכלי ציון פאר תחת אפר אח"כ יאמר על נהרות בבל וכו' ע"ש) אך כעת הוא בכל ספרי שערי ציון ובכל הסידורין ועיין בספר עבודת ישראל בהפטרת ויגש שקודם תיקון חצות יתחרט בתשובה ע"ש ועיין בסידר היעב"ץ שקודם הוידוי יאמר ג"כ מזמור תפלה לעני כי יעטוף וכו' ע"ש אך בכל הנוסחאות ליתא:

על נהרות בבל וכו' עיין בזוה"ק ויקהל דהמלאכים אבלי ציון הכל אומרים מזמור על נהרות בבל ע"ש ועיין בסדר היום שכתב וקודם שיתחיל ללמוד יאמר מזמור על נהרות בבל וקינה אחת וכו' ע"ש וכפי הנראה שמזמור הזה היה המנהג לאמרו מימי קדם אף קודם שמסר לנו רבינו האר"י ז"ל סדר התיקון ועיין בספר מדרש פנחס מהרב הקדוש מקאריץ דמי שאין לו פנאי יאמר על נהרות בבל וקינות בהיכלך:

אם אשכחך ירושלם וכו' אפשר לומר בדרך סמך עפ"י דברי הגמרא פ"ב דתענית כשם משנכנס אב ממעטין בשמחה כך משנכנס אדר מרבין בשמחה הרי דאבילת ציון וירושלים יש שייכות עם שמחת פורים ומי שמתאבל באב יש לו לשמוח באדר וזה אם אשכחך ירושלים ר"ל להתאבל על ירושלים אז תשכח ימיני היינו שמחת פורים שהוא מעשה מרדכי ואסתר הבאים משבט בנימין כ"ז כתבתי רק בדרך סמך ובדרך אפשר וכל פוטפוטי דאורייתא טבין: אלהים באו גוים בנחלתך הנה מזמור זה הוא לקונן על הריגת הצדיקים כמבואר בשערי ציון ובפע"ח ועיין בסידר היעב"ץ בשם הזוהר חדש דהמלאכים הנקראים אבלי ציון הנ"ל אומרים ג"כ מזמור זה אך שם הסדר להיפך תחלה מזמור אלהים באו גוים ואח"כ מזמור על נהרות בבל ע"ש באמת כן היא הסדר ג"כ במס' סופרים פי"ח לענין השיר של ט"ב ואפשר דזה אם לקונן תחלה על חורבן ביהמ"ק או על הריגת צדיקים תלי בהשתי גירסות דבגמ' סוף פ"א דר"ה איתא קשה מיתת צדיקים כשריפת בית אלהינו ובמדרש איתא יותר מחורבן ביהמ"ק ודוק:

שפוך חמתך אל הגוים וכו' אפשר הכוונה עפי' דברי הרמב"ן פ' לך דאם יצא הגזרה עפ"י הנביא ורצה אחד לעשות רצון הבורא כנגזר אין עליו חטא ואדרבא וכו' משא"כ אם הרג אותו לשנאה יש לו עונש ע"ש וזה שאמר שפיך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך וכו' כי אכל את יעקב וכו' ר"ל בעת אשר אכל את יעקב לא ידעיך כלל שלא נתכוונו לקיים גזרת המקום לכך שפוך חמתך עליהם:

זכור ה' מה היה לנו עיין בספר מדרש פנחס דמי שאין לו פנאי לומר כל התיקון אז פסוקי זכור הם קודמין למזמור אלהים באו גוים:

למה לנצח תשכחנו הנה שמעתי בשם הרב הקדוש מריזין זצללה"ה דהנה הוכיח בין ישראל לאבינו שבשמים דהשי"ת אומר שובי אלי ואשיבה אליכם ואנו אומרים השיבנו ואח"כ ונשובה ולכאורה הוא רק דבר נצחון וזה שאמר למה לנצח ר"ל עבור הנצחון תשכחנו וכו' השיבנו וכו' ולפענ"ד אפשר להוסיף עוד על דבריו הקדושים דהנה גבי בשר ודם יתרחיש לפעמים נצחון כזה כי כל אחד רוצה להיות מוחזק כי מתיירא שמא ח"ו למחר ימות או שמא אח"כ ישטה בי חבירו ואז לא יהיה בידו להחזיר הדבר וזה שאמר קודם אתה ה' לעולם תשב וגם כסאך לדור ודור ובידך להחזיר הדבר א"כ למה לנצח תשכחנו וכו':

הבט משמים וראה הנה זה הוא פסוקים מלוקטים מהבט משמים עד ועתה ה' אבינו אתה הוא בישעי' קפיטל ס"ג ומשם עד המאס מאסת בקפיטל ס"ד ומשם עד כה אמר ה' בירמי' קפיטל י"ד כה אמר ה' קפיטל ל"א ה' ממרום ישאג קפיטל כ"ה (והוא רק חצי פסוק) ויקרא ה' אלהים ישעי' קפיטל כ"ב על אלה אני בוכי' במגילת איכה הן אראלים צעקו חוצה ישעי' קפיטל ל"ג ועיין בשלה"ק בשם האר"י ז"ל שם ליתא רק עד מאס מאסת וכן הוא בס' אור צדיקים וכן נראה מפע"ח אך נוסח דידן הוא בשערי ציון ובסידורי ספרד ועיין בסידורי ספרד שם יש אחר פסוק על אלה וכו' תוספת ג' פסוקים על שבר בת עמי השברתי קדרתי שמה החזיקתני ופסוק מי יתן ראשי מים ועיני מקיר דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי והם בירמי' קפיטל חי"ת אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם והוא בישעי' קפיטל נו"ן ע"ש: על אלה אני בוכיה וכו' אפשר לומר בדרך סמך עפ"י דברי חכמז"ל רובן בגזל וכו' וכלם באבק לשון הרע והנה איתא אלה הוא ר"ת אבק לשון הרע וזה שאמר על אלה ר"ל על אבק לשון הרע אני בוכיה כי רחוק ממני מנחם כי מזה אין שום אדם ניצל כדברי חכמז"ל ועיין בכור שור מסכת ברכות בשם אביו הגאון רמז נאה מפסוק זה על תיקון חצות והוא דאיתא במדרש שי"ב שעות היום כנגד י"ב שבטי ישראל וי"ב שעות הלילה נגד עשו עם י"א אליפיו נמצא אלוף אלה

הוא נגד שעה ששית מהלילה דהוא חצות לילה וזה שאמר על אלה ר"ל על אלוף אלה דהוא בחצות הלילה אני בוכי' ע"ש: חמשה קונות הנה בפע"ח לא נזכר כלל שום קינה מהחמשה קינות והנה על קינות הקבצו נרשם בשערי ציון שהוא מאלשיך הקדוש ועל קינות קול ברמה נרשם שהוא מהרב הקדוש ר' חיים כהן מארם צובה ועל קינות עד מתי שהובא מירושלם תוב"ב בניגון שומרים קול תתן אך על קינות בהיכלך ועל קינות על היכלי לא נרשם כלל ועיין בספר מדרש פנחס שם לא נזכר לומר רק קינות בהיכלך וכן נראה מסידר ר' קאפיל שקינות בהיכלך היה עיקר אצלו שעשה פירוש עליו עפ"י דרכו בקודש וכן בסידר ר' שבתי נזכר בקינה זו איזה כוונת משא"כ בשאר קינות ע"ש אך עיין בסדר היום שהמנהג היה אצלם לומר קינות על היכלי וכ"כ בשלה"ק בשם האר"י ז"ל לומר קינות על היכלי וע"ש ג"כ ששם הסדר לומר הקינה קודם פסוקי הבט משמים ע"ש: ועיין בסידר ר' שבתי שם יש שינוי בנוסח הקבצו מבנוסח השערי ציון ששם אחר החרוז אנה הלך דודך נכתב החרוז בבית ישראל ראיתי שערוריה ואח"כ החרוז ידענו ה' רשענו ואח"כ חרוז שכינה מה אומרת וחרוז על זאת מספדה וחרוז עונותיכם הטו אלה ואח"כ חרוז אמרי בת ציון ע"ש וחרוז ויאמר ה' אהבתי אתכם ליתא שם כלל:

התנערי מעפר קומי וכו' הוא בישעיה קפיטל נ"ב (ועיין בשלה"ק ובס' אור צדיקים ובפע"ח נראה שליתא בנוסחאות פסוק התנערי) על חומותיך ירושלים וכו' עד בחצרות קדשי קפיטל ס"ב הטה אלהי אזניך וכו' עד על עירך ועל עמך בדניאל טי"ת (ועיין בספר אור צדיקים שליתא שם פסוקי הטה בתיקון רחל אלא בסוף תיקון לאה וכן נראה מפע"ח) ופסוק אתה תקום תרחם ציון ופסוק שלאחריו כי רצו עבדיך את אבניה הם בתהלים קפיטל ק"ב: תיקון לאה הנה הנוסח בשערי ציון ובסידורים לדוד מזמור. כאיל תערוג. שפטנו. יענך. למנצח בנגינות. אודה ה'. בבוא אליו נתן הנביא. בשוב ה' את שיבת ציון וכן הוא בספר אור צדיקים ובסידורי ספרד ובסידר היעב"ץ ובסידר ר' קאפיל אך נוסח השלה"ה ובס' עבוה"ק מהחיד"א כאיל תערוג. שפטנו. לדוד מזמור יענך. ובפע"ח מביא ב' נוסחאות ניסחת השערי ציון והסידורין ונוסחא אחרת כאיל תערוג שפטנו. יענך. לדוד מזמור ובשערי ציון כתב בשם סידר האר"י וסידר הגאון החסיד ר' זלמן משקלאב שאו שערים ראשיכם וכו' כאיל תערוג שופטנו. יענך. לדוד מזמור ע"ש ואלו ואלו דברי אלקים חיים והבוחר יבחר ועיין בשל"ה ובספר אור צדיקים ובפע"ח שליתא שם מזמור בשוב ה' את שיבת ציון אך הוא בכל הסידורין ע"ש ועיין בשערי ציון שביום שאין אומרים נפילת אפים ידלג יענך ובסידר השל"ה מוסיף שגם מזמור בבוא אליו נתן הנביא ידלג ע"ש: ועיין בסדר היום שאחר תיקון חצות יאמר אני מאמין באמונה

שלימה בנחמות ציון ואלקינו ברחמיו ינחמנו מאכלנו ויגאלנו בקרוב ויחדש מלכותו עלינו במהרה בימינו אמן והוא מן הדברים השואלים ממנו צפית לישועה ע"ש והובא ג"כ בשע"ת בשם הברכי יוסף:

ועיין בספה"ק שאחר תיקון חצות יעסוק בתורה שבע"פ עד אור הבוקר כדי לחבר היום והלילה בתורה כמ"ש המג"א בשם השלה"ק ואיתא בכתבי האר"י ז"ל שלימד משניות הוא קודם לכל דבר ועיין בר"ח פ"ז משער הקדושה רמז ע"ז מדברי התרגום בפסוק קומי רוני בלילה שתרגום קומי שכינתא דישראל שריא בגלותא עסיקי במשנה בלילה ולפענ"ד אפשר עוד סמך לזה עפ"י מה דאיתא בספה"ק שפרקי המשניות הם כמנין משיח בן דוד ובזכות משנה יבא משיח לכך יש שייכות למשניות אחר תיקון חצות ומי שאינו יכול ללמוד יעסוק בשירות ותשבחות ועיין בספר נחלה לישראל בשם ספר זכור לאברהם שהביא בשם מקובלים שנמנעו מלומר תהלים בחול כל שלא העיר השחר מטעם אזהרת האריז"ל שלא לקרות מקרא בלילה והוא החזיק במנהג העולם שאין מדקדקין כלל בזה דשאני תהלים שדוד המלך בעצמו יסדו בחצות לילה כמאמר חכמז"ל ריש ברכות דעד חצות היה עוסק בתורה ומכאן ואילך בשירות ותשבחות וגם מצינו במדרש הובא בח"א מהרש"א פ"א דמגילה שיעקב אבינו אמר תהלים בלילה וגם דאומרין אותה דרך תחנה ובקשה ואזהרת האריז"ל הוא דוקא דרך לימוד ע"ש ועיין בסידר היעב"ץ אחר תיקון חצות כתב שם באר היטב שמותר לומר תהלים ע"ש ועיין בספר אור צדיקים שכתב דאזהרת האר"י אינו אלא קודם חצות לילה אך מדברי שאר ספרים לא משמע כן ואכתוב בזה אי"ה לקמן בסדר לימוד הלילה:

ח"א סדר היום

הנה מיד כשיאיר היום יטול ידיו שנית וכבר כתבתי מזה בסדר נט"י שחרית ועיין בסידר היעב"ץ בשם המדרש ויצא ובירושלמי פ' תה"ש דכשהאיר השחר יאמר מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מאפלה לאורה ועיין בש"ע סי' פ"ט דמיד שהאיר השחר אסור להתעסק בצרכיו או לילך לדרך עד שיתפלל (ויש מקילין לאחר שאמרו מקצת ברכות קודם שאמרו ברוך שאמר וטוב להחמיר רמ"א) ולא לאכול ולא לשחות ואם התחיל לאכול קודם עלות השחר צריך להפסיק (ועיין במג"א בשם הזוהר דאפי' מי שקם בחצות לילה אסור לאכול אח"כ עד אחר התפלה) ואסור להשכים לפתח חבירו ליתן לו שלום ואם אינו משכים לפתחו אלא שפגע בו בדרך מותר וי"א דאפילו בזה לא יתן לו שלום אלא יאמר לו צפרא דמרי טב ע"כ דברי הש"ע והנה זמן ציצית ותפילין וק"ש ותפלה אכתוב

כל אחד במקומו אך על עתה באתי דאם הגיע זמן ק"ש והוא אינו מוכן להתפלל עדיין מאיזה סיבה אז יאמר כל הג' פרשת ק"ש אף בלא תפילין אף דבספר עבוה"ק מהחיד"א כתב דילבוש טלית ותפילין ויקרא ק"ש דהקורא ק"ש בלא תפילין באלו מעיד עדות שקר ע"ש ובאמת כן הוא מנהג הרבה אנשי מעשה אך עיין בשע"ת סי' מ"ו דטעם מנהג העולם שקורין ק"ש בלא תפילין שלא להרבות בברכות וחששא דכל הקורא ק"ש בלא תפילין כתב הלבוש דזה דוקא במזיד ע"ש ומצאתי תנא דמסייע למנהג העולם בשו"ת שואל ומשיב דהיה עוסק ברפואת ולא היה הזמן מוכשר אצלו להתפלל בבוקר וקרא ק"ש בלא תפילין ואמר דיש ע"ז ב' חששות בגמ' אחד כאלו מעיד עדות שקר ב' כאלו הקריב תודה בלא נסכים והנה על חשש הא' מפורש בלבוש שזה דוקא במזיד ופשיעה ועל חשש הב' הלא מנדב תודה היום ומביא נסכים לאחר זמן ע"ש אך כ"ז לענין ק"ש ועכ"פ מתפלל בזמנה ועיין בספר מאור ושמש פרש' נצבים שכתב ועוד מתנאי העבודה שלא יפסיע אפילו פסיעה קטנה לעבור על דברי הש"ע וכל הפורש מדבריהם כאלו פורש מן החיים והאנשים החושבים שבאם לא יתפללו בזמנם תפילתם יותר מעולה וכדומה אך שוא והבל עבודתם ע"ש ואם כי יש צדיקים ואנשי מעשה שמתפללין אחר הזמן תפלה אין להרהר אחריהם והרבה תירוצים ולימוד זכות עליהם נאמרו בענין זה (עיין בספר הישר והטוב ח"ב) והם קדשים שאין אתה חייב באחריותן וכ"כ בספר דרך פקודיך מצוה ט"ז שאין להרהר להרהר אחריהם אבל ח"ו להתלמד מהם וכו' ע"ש אך כ"ז אם יש לו גוף נקי כי טפ"י דין הש"ע סי' פ' מוטב שיעבור זמן התפלה ויתפלל בגוף נקי ועיין בספר תפוחי זהב על התורה שהביא בזה דבר נחמד על פסיק שמור רגלך כאשר תלך אל בית אלקים וכו' והוא דאיתא בט"ז סי' ק"ך דאם מתפלל בזמנה הוה קרבן ושלא בזמנה הוה רק תפלה וזה שמור רגלך כאשר תלך אל בית אלהים ר"ל כשתרצה לילך לביהכ"נ להתפלל אז תנקה גופך (וזה שמור רגלך כי הוא נקרא להסך רגליו) וע"ז אמר אם עי"ז תעבור הזמן תפלה ע"ז אמר כי קרוב לשמוע מתת הכסולים זבח מאותן הכסילים אשר מתפללין אף בלא גוף נקי כדי שיתפללו בזמנה שיהיה נקרא קרבן ע"ש ודברי פח"ח:

מצות ציצית סדר עלית קטן הנה איתא במסכת מנחות שקולה מצות ציצית כנגד כל המצות וזוכה לקבל פני השכינה ומצילתו מן החטא ע"ש ועונש המבטלו עיין בזוה"ק פרש' שלח כל בר נש דלא זכי לאתעטפא בעטופא דמצוה (ר"ל טלית גדול) ולאתלבשא בלבושי דמצוה לר"ל טלית קטן כד עייל בההוא עלמא קאים בלבושא טנופא וכו' וההיא בר נש דלא זכה בלבושא דמצוה מלבושין לי' בלבושא דאשתמודע לגבי מאריהון דגיהנם ווי למאן דאתלבש בי' דכמה גרדיני נמוסין זמינין לאחדא בי' ועיילי לי' לגהינם ע"ש

ועיין בשלה"ק מסכת חולין דמדברי הזוהר הזה משמע דעיקר העונש הוא על טלית קטן שלבוש בו כל היום לקיים תמיד וראיתם אותו וזכרתם וכו' ועיין באבן עזרא פרש' שלח שכתב ג"כ שלדעתו יותר החיוב הוא בציצית בשאר שעות משעת התפלה למען יזכור ולא יעשה עבירה כי בשעת התפלה לא יעשה עבירה ע"ש ע"כ יזהר כל אדם שיהיה לו טלית קטן שיהיה לבוש בו כל היום ויהיה גדול כשיעור שאכתוב לקמן וטוב שיהיה של צמר וציצית של צמר כדי לצאת דעת הרי"ף והרמב"ם שהובא בהש"ע שבגד של שאר מינים אינו חייב בציצית רק דרבנן ואם אין לו טלית של צמר אז יעשה הטלית משאר מינים חוץ מפשתן והציצית יהיה של צמר (ואף דלדעת הי"א שמביא המג"א גם ציצית של צמר אינו פוטר אלא במינו עיין במג"א בשם ת"ה דהעולם לא חשו לזה ועושין ציצית של צמר גם לשאר מינים וכפשטי' דש"ס דצמר פוטר בכל המינים ע"ש והא דאין עושין הציצית משאר המינים שלא יבא לטעות ליקח חיטין מן החנות שלא נעשה לשמה משא"כ חוטי צמר אין נעשין אלא לשם ציצית כי אין תופרין בחוטי צמר עיין מחהש"ק) ואם אין לו רק טלית של פשתן עיין בש"ע ובמג"א ובשע"ת כיצד יעשה: שיעור ט"ק עיין בבאה"ט בשם ספר דרך חכמה ששיעורו ג' רביע אמה באורך וחצי אמה ברוחב ע"ש ועיין בספר ש"ל שבספר פרי הארץ חולק ע"ז שצריך להיות אמה על אמה בין ברוחב בין באורך ובמחהש"ק כתב שגם בשיעור זה מידי ספיקא לא נפקינן ועיין בבאה"ט בשם בית יעקב דאם אחר שלבש הטלית נתקפל קצת ואין בו כשיעור כיון שעומד להתפשט כפשוט דמי ע"ש אך עיין בסידר הגה"ק התניא שכתב שהט"ק יהיה רוחב אמה והאורך של אחריו מבית הצוואר ולמטה יהיה גם כן אמה והאורך שלפניו מסוף נקב בית הצוואר ולמטה ג"כ אמה כי נקב בית הצוואר הוא נקב שיש בו חסרון ואינו עולה לשיעור ובזה מקיים המצוה לדברי הכל ובקטנים שהגיעו לחינוך מבן שש עד בן י"ג שנה יש לסמוך על דעת הסוברים דשיעור טלית הוא שיעור אמה על אמה וכל השיעור הזה לא יתקמט, דמקום הנכפל והנקמט אינו עולה מן המדה וגם נכון להיות שני צדי הצוואר למעלה תכופים זה לזה ע"י קשירה או ע"י קרסים כדי שהחזה יהיה מכוסה כמ"ש בכתבי האר"י ז"ל ע"ש: והנה יש שתופרין הט"ק תחת זרועותיהן ואין במה שלמטה מהתפירה רוב פתוח אלא אם יצטרף ג"כ הנקב שמכניסין הידים עיין בסידר דרך חיים בשם א"ר שמצטרפין אך עיין בחיי אדם דאזלינן לחומרא דחייב בציצית ואין מברכין עליו ואסור לצאת בו בשבת ע"ש ובאמת המעיין בא"ר יראה ג"כ דדין זה לא היה ברור אצלו:

ועיין בקיצור של"ה שקודם שלובש הט"ק יאמר הריני מזמן את גופי להתלבש במלבושי דמצוה וקודם עטיפת הט"ג יאמר דהריני מזמן את גופי להתלבש במלבושי דמצוה וקודם עטיפת הט"ג יאמר הריני מזמן את גופי להתעטף כעטופא דמצוה ועיין בטוש"ע דעיקר מצות טלית קטן ללובשו על הבגדים שתמיד יראהו ויזכור המצות וכ"כ השל"ה בשם נמוקי יוסף אך עיין במג"א בשם האר"י ז"ל ללובשו דוקא תחת הבגדים (ומטעם זה יש איזה אנשי מעשה שלובשים שני ט"ק אחד תחת הבגדים על חלוקו כדעת האר"י ז"ל ואחד על הבגדים כדעת הטוש"ע) ועיין עוד במג"א דצריך שיהיה הציצית מבחוץ ולא כאותן שתוחבין אותם בהכנפות אך אנשים שהולכים בין עכו"ם יוצאין בזה רק בשעת הברכה יהיה מגולין כדי הילוך ד' אמות ע"ש:

ועיין ברמ"א סי' כ"א די"א שלא לשכוב בטלית שיש בו ציצית גם שלא ליתן לכובס עכו"ם שלא יהיה המצות בזיות אליו אך נוהגין להקל לשכוב בהם ע"ש והמג"א כתב בשם האר"י ז"ל דעפ"י סוד יש לשכוב בלילה בט"ק (ושהוא סגולה להנצל מטומאת קרי ר"ל) ועיין בס' אשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש שדעתו נוטה שיותר נכון לישן בט"ק שהיה עליו בום ולא כאותן שמיחדין להם ט"ק לשינה לבד שבזה יש חשש בל תוסיף ע"ש ועיין בט"ז שמותר ליכנס לביהכ"ס בט"ק כיון שהוא תחת המלבושים אבל לא בט"ג ובקיטל ע"ש: והנה בנוסח הברכה על הט"ק דעת המחבר לברך להתעטף בציצית אף שאינו מתעטף בו אלא לובשו משום דלהתעטף הוא רק נוסח הברכה כמו לישב בסוכה) ודעת הרמ"א לברך על מצות ציצית ע"ש (אך כ"ז באם יש בו כשיעור הנ"ל) ואם לובשו בשעה שאין ידיו נקיות ילבשנה בלא ברכה ואח"כ ימשמש בציצית ויברך וכן כשלובשו קודם אור היום ילבשנה ג"כ בלא ברכה וכשיאיר היום ימשמש בי ויברך ומי שלן בטליתו בלילה דעת המחבר ג"כ למשמש בו בבוקר ולברך והיא דעת הרמב"ם והרא"ש אך דעת הטור והב"ח והט"ז דא"צ לברך והמג"א כתב לפטור אותו בט"ג ע"ש ועיין בסידר דעת קדושים מהגה"ק מבוטשאטש בהסכמת אדומו"ר הגה"ק מו"ה יחזקאל שרגא הלברשטאם זצללה"ה משינאווא מ"ש בזה ועיין בכתבי האר"י ז"ל שהאר"י הקדוש כשרחץ במרחץ אז כשיצא מהמרחץ היה חוזר ומברך על הט"ק ע"ש ובאמת דעת המחבר שגם בט"ג אם פושטו אפילו דעתו לחזור ולהתעטף בו מיד צריך לחזור ולברך וכן דעת כמה פוסקים אך דעת הרמ"א שם דאם נשאר עליו הט"ק אין צריך לברך ע"ש ואם כן בנידן דידן כשיצא מהמרחץ גם הרמ"א מודה דצריך לברך בכ"ז קשה לעשות מעשה נגד דעת הט"ז וסייעתו שפסקו גם בט"ק שא"צ לברך: טלית גדול הנה המנהג לעשות בט"ג נקב אחד בכל כנף להטיל בו הציצית ובט"ק ב' נקבים כמו צר"י

והטעם עיין במג"א סי' י"א בשם הב"ח משום דדעת בעל העיטור לעשות דוקא ב' נקבים אך הב"י כתב ע"ז דהעולם לא נהגו כן והעושה כן מיחזי כיוהרא לכך הכריע הב"ח דבט"ג דמתעטף בו על המלבושים מיחזי כיוהרא אבל הט"ק דהוא תחת המלבושים לא מיחזי כיוהרא ע"ש וכ"כ בבאה"ט דכן הוא עפ"י כוונת האר"י ז"ל (ועיין בשע"ת בשם רח"ו לעשות גם בט"ק רק נקב אחד אך נהג עלמא כהב"ח ע"ש) ועיין בקיצור של"ה דלמנהגינו שעושין ב' נקבים יהיה הציצית יוצאין לצד הטלית מבחוץ:

והנה מקום הנקב באורך וברוחב הטלית לא למעלה מג' אצבעות משום דכתיב על הכנף ושם לא מקרי כנף רק בגד ולא למטה ממלא קשר אגודל (שהוא קרוב לרוחב ב' אצבעות) דשם מקרי תחת הכנף ולא על הכנף ש"ע (ועיין בפרמ"ג דבט"ק דעושין ב' נקבים מודדין הג' אצבעות מהנקב שהוא לצד הבגד ולא מהנקב שהוא לצד חוץ ע"ש וממילא דשיעור מלא קשר אגודל נמדד מהנקב השני שהוא לצד חוץ ומאוד צריך לדקדק ע"ז שיהיו הנקבים כדינים כי ראיתי הרבה ט"ק וגדולים גם מבני תורה ולא היו הנקבים כדינם מחמת שסמכו עצמן על החייט וגם על הט"ק של הקטנים ראוי להשגיח ע"ז ואם אחר שקשר הליצית על הכנף נקרע קצת מן הכנף ולא נשאר מלא קשר אגודל כשר כיון שהיה כשיעור בשעה שקשר עליו הציצית ש"ע (וה"ה אם כשקשר הציצית היה למעלה מג' אצבעות ואח"כ נקרע הנקב ובאו הציצית בתוך ג' אצבעות פסול כיון שהיה בפסול בשעה שקשר עליו מג"א) והנה מנהג העולם ליתן חתיכת בגד תחת הכנף לחזק הכנף אע"ג דיש אוסרין בזה משום דכיון שהחתיכות בגד מפסיק בין הציצית להכנף לא מקרי על הכנף כמ"ש בש"ע מ"מ העולם סומכין על המתירין והטעם דמחתינן נפשינו לפלוגתא עיין במג"א סי' ט"ו:

ועיין במג"א דאם יש בשפת הטלית חוטי שתי בלא ערב כדרך טליתים שלנו הוא ספק אם הוא נמדד מהבגד ואזלינן לחומרא בין לענין קשר אגודל בין לענין ג' אצבעות ע"ש ע"כ יחתוך אותם סביב הכנף קודם שיקשר הציצית: ועיין בט"ז סי' טי"ת שראוי לדקדק שיהיה הט"ג והט"ק לבנים דוקא והטעם משום די"א לעשות הציצית מצבע הטלית והרמ"א כתב שהציצית יהיה לבנים דוקא (כדרשת חכמז"ל במסכת שבת בכל עת יהי' בגדיך לבנים זה עצות ציצית ועיין בבעה"ט פרש' שלח בכל עת יהיו בגדיך לבנים בגימט' זה ציצית לבגדיכם) ע"כ לצאת לכל הדעות יהיה גם הטלית לבן והעולם אינם מדקדקים רק בט"ג ונראה הטעם עפ"י דברי הב"ח סי' כ"ד משום דדרשו חכמז"ל מלמד שנתעטף הקב"ה בטליתו וכתיב לבושי' כתלג חיור מכאן שהטלית עם הציצית יהיה לבנים ע"ש

וזה שייך בט"ג דוקא שמתעטף בו ועיין בפרמ"ג שמה שבשפת הטלית כעין תכלת הוא זכר לתכלת ואין קפידא בזה שבתר עיקר הבגד אזלינן ע"ש:

חוטי הציצית הנה הציצית צריכין להיות שזורים דהיינו כל חוט יהיה שזור משנים והטעם עיין בט"ז בשם ספרי משום דכתיב פתיל טוי ושזור כעין פתילה ע"ש והנה יש עושין כל חוט כפל שמנה ועיין בשע"ת בשם באר עשק דאין מוחין בידן ע"ש אך ראיתי בקיצור של"ה דהביא התשובת באר עשק ושם נאמר שהוא מצוה מן המובחר והרי זה נשכר לקיים המצוה כתיקונה ועפ"י רזי תורה כי הטלית הוא דוגמת הכסא כבוד וכמו שבכסא ד' חיות כמו כן יש ד' ציצית וכמו שלכל חיה ד' פנים ולכל פנים ד' כנפים ולכל כנף ד' גדפין הרי ס"ד גדפין לכל חיה כמו כן בכל כנף ח' חוטין שהם כפולים שמונה הרי ס"ד ע"ש ועיין בח"ס או"ח סי' ו' נראה ג"כ דהקפיד על כפל שמנה:

והנה מנין חוטי ציצית בכל כנף ארבעה (משום דאי הוה כתיב גדיל הוה ב' השתא דכתיב גדילים הם ארבעה ט"ז והיא מגמרא פרק התכלת) ויתחבם בכנף ויכפלם (משום דכתיב פתיל כעין פתילה א"ר) ואז יהיה שמנה ש"ע והנה אורך החוטין אינו פחות מד' גודלין וי"א י"ב גודלין וכן נוהגין ש"ע (וכן הוא ברעיא מהימנא פרש' פנחס וגם בלבוש לא העתיק רק דעה השני' ולזה הסכים בא"ר וכל האחרונים וזה יהיה בציצית אחר שנקשר כל הקשרים מלבד מה שמונח על קרן הבגד רמ"א ואחד מהחוטין יהיה יותר ארוך כדי שיכרוך בו הגדול ש"ע ואם אינו ארוך כל כך יכרוך קצת כריכות מחוט אחד וקצת מחוט השני מג"א:

הכריכות והקשרים הנה יקח ד' חוטין מצד זה וד' חוטין מצד זה (ואם ג' מצד זה וה' מצד זה עיין בשע"ת בשם מחבר דכשר) ויקשור שני פעמים זה על זה (מדאיצרך התורה למשרי סדין בציצית עכ"ח דצריך שני קשרים דקשר אחד אינו חיבור לענין כלאים) ואח"כ יכרוך חוט הארוך סביב השבעה חוטין קצת כריכות וקושר שני פעמים זע"ז וחוזר וכורך וכן יעשה עד שישלים לחמש קשרים כפולים (נגד חמשה חומשי תורה כ"כ הטור סי' כ"ד וכן הוא ברעיא מהימנא ע"ש) ועיין במרדכי הובא בב"י שיש עושין הקשרים בחוט הארוך לבד שתוחב ראש החוט באמצעית הז' חוטין ומהדקן יחד וע"ש עוד שאר קשרים ולבסוף כתב בשם רבו לקשור הד' חוטין שמצד זה עם הד' חוטין שמצד זה ע"ש והוא כמו המנהג שלנו וכ"כ הב"י שכן נראה מדברי הרא"ש ע"ש והנה אם לא כרך רק חוליא אחת וקשר תחתיו שני פעמים ג"כ כשרה (וכן יש לעשות בע"ש עם חשכה) וכן אם כרך אפילו רובה גם כן כשרה כי כל זה הוא רק לכתחילה משום הידור מצוה אבל לכרוך כלה או שלא לכרוך כלל פסולה מדאורייתא דכתיב גדילים תעשה היינו כריכות

וכתיב ציצית היינו חוטין נפרדין כמו ויקחנו בציצית ראשי עכ"ח דצריך שניהם לבוש ע"ש ועיין בש"ע שנהגו לקשור כל חוט למטה כדי שיעמוד בשזירתן ולזה הסכים גם כן הרמ"א ע"ש והמג"א בשם כתב שאין נוהגין כן וג"כ שמע דהוי כמוסיף על הקשרים ע"ש והברכי יוסף כתב דהאר"י ז"ל לא היה מוחה בזה ואדרבא ועיין בש"ע שנוהגין לעשות באויר ראשון ז' כריכות ובשני ט' ובשלישי י"א וברביעי י"ג והמג"א כתב בשם השל"ה והכתבים והלבוש לעשות בשני רק ח' כריכות ואז מכוון כמנין הויה אחד וע"ש שבציצית של ר"ש מלכו היה באויר הא' יו"ד כריכות ובשני ה' ובשלישי וא"ו וברביעי ה' כמנין הויה ע"ש ועיין בד"מ בשם נמ"י לעשות הג' כריכות ראשונות כל אחד ז' כריכות וברביעי י"ג כריכות ועיין בלבוש שכל אחד יכול לעשות הכריכות לפי כוונתו ע"ש והאידנא נהוג עלמא כמ"ש המג"א לעשות טל כריכות וכן הוא בהדי' ברעיא מהימנא ע"ש ועיין במג"א שיהיו כל החוליות בשוה שזה נוי לציצית וא"כ באויר הראשון יעשה הכריכות רחוקים זה מזה ואח"כ בכל אויר יותר מקורב ובשם רעיא מהימנא כתב שיהיה בין קשר לקשר כמלא אגודל ובשם הכתבים כתב לעשות הכריכות חוליות דהיינו אחר שעשה ג' כריכות ירחוק מעט וכמ"ש הרמב"ם אך כבר העיד בשע"ת בשם הברכי יוסף שמנהג העולם אינו כן:

ועיין בש"ע שקשירת הציצית צריכה כוונה לשמה ואשה כשרה לקשור והרמ"א כתב דיש מחמירין להצריך אנשים דוקא ועיין פרמ"ג שקטן פחות מי"ג שנה דינו כאשה ועיין עוד בפרמ"ג דמותר לקשור ציצית בלילה:

הנה אם נפסקו חוטי הציצית יש בזה חילוקי דינים בש"ע בין אם נשתאר בהם כדי עניבה או לא וגם בשיעור כדי עניבה יש בזה דעות ולצאת ידי הכל הוא כן אם נפסק חוט אחד מן הענף אפילו כולה וכן אם דקדק בשעת עשיית הציצית בענין שלעולם הד' ראשים הם מצד אחד והד' ראשים אחרים לעולם מצד השני אז אפילו נפסקו שני חוטין מצד אחד כשר כיון שנשתייר שני חוטין שלימים ומשנים אחרים נשתייר מכל אחד הראש השני שהוא יותר מכדי עניבה אבל אם נפסקו שני חוטין משני צדדין או אפי' רק משני צדדין רק שלא דקדק בשעת עשיית הציצית פסול מספק שמא השני חוטין שנפסקו הם מחוט אחד והרי נפסק חוט אחד כולה וכן אם נפסק חוט אחד במקום שתלוי' בנקב פסול (ובכל הני לא מהני לחזור ולקשור החוטין הנפסקים משום תולמ"ה אבל קודם שקשרו בבגד מותר ט"ז) וכל זה מדינא אבל מצד הידור מצוה עיין בספר אשל אברהם בשם הרב הקדוש מו"ה מנחם מענדל מרומנוב זצללה"ה שאפילו לא נחסר רק חוט אחד כיון שלא נשאר רק לי"א חוטין נכון לעשות אחרים שיש סוד ורמז על

מספר ל"ב חוטין ולכולי עלמא שייך בזה הידור מצוה ע"ש ועיין בבאה"ט סי' ט"ו בשם לבוש דמותר להתיר ציצית מבגד אם רוצה לעשות ציצית יותר יפות ועיין בחיי אדם דאם קשה בעיניו הטירחא להתירן מותר לנתקם ואין בזה משום בל תשחית ועיין במג"א שאל יחתוך ראשי החוטין בסכין אלא יפסוק אותן בשינים שהם ל"ב ויעסוק בחוטין שהם ל"ב:

והנה חוטי ציצית שנפסקו עיין בש"ע סי' כ"א שיכול לזורקן לאשפה אבל כ"ז שהם קבועים בטלית אסור להשתמש בהם כגון לקשור בהם שום דבר וכדומה (ויזהר שלא יהיה ציציותיו נגררין ע"ג קרקע ובשעת לבישת הטלית יש קפידא גדולה דנראה כאלו מכבד בהם הבית מג"א) והרמ"א כתב דגם לאחר שנפסקו אין לזורקן במקום מגונה והמחמיר לגונזם תע"ב ועיין בט"ז ובמג"א שמהרי"ל היה מניחו בספר לסימן ע"ש וטלית של מצוה שבלה אסור ליחדו לתשמיש מגונה ואם אינו בלה ועדיין עומד למצותה עיין פרמ"ג דחמיר כמו הציצית ואסורה לכל תשמיש הדיוט אך כ"ז בט"ג אבל ט"ק שרי לכל תשמיש שאינו מגונה ע"ש. בדיקת הציצית הנה קודם שיברך יעיין בחוטי הציצית אם הם כשרים שלא יהיה ברכה לבטלה (ויראה שלא יהיה תלוין באלכסון על קרן זויות דהוא מנהג הקראים מג"א) ויפרוד חוטי הציצית זה מזה ש"ע (ואם הם מסובכים אסור להפרידם בשבת ספר עבודת הקודש מהחיד"א) ועיין במג"א דבשעת הדחק אם יודע שהציצית היו כשרים מאתמול א"צ לבדקם וכוונת שעת הדחק עיין בשע"ת כגון שקראוהו לעלות לתורה וטליתו בידו ואין פנאי לבודקם וכדומה והנה יש שאין בודקין הציצית בשבת אך מדברי השע"ת לא משמע כן ואין לומר דכאן שייד גדול כבוד הבריות דדוקא ללובשו בלא ברכה מהני זאת ובש"ע התניא בק"א מפורש שצריך לבדוק הציצית בשבת ע"ש ועכ"פ אותן שאין בודקין בשבת יבדקו הטלית עם הציצית בע"ש כשגונזין אותו:

עטיפת הטלית הנה דעת רוב הפוסקים דא"צ עוטף אך מחמת שיש דעות דעות דעוטף דוקא לזאת דעת הש"ע וכל האחרונים שבשעת הברכה יתעטף ראשו ויעמוד כן כדי הילוך ד' אמות ואח"כ ימשכנו וילבוש גופו ע"ש ועיין בסידר ר' שבתי שיתעטף ראשו בטלית ויכרוך קצה הב' של הטלית סביב גרונו וישלך כל הד' ציצית דרך כתף שמאל או להשליך שני ציצית הימנית דרך כתף שמאל ושני ציצית השמאלית ישאר דרך פנים ועכ"ז יהיה כל הד' ציצית לצד שמאל הם ע"ש (ומ"ש בשע"ת בשם רדב"ז דבשבת מחזי כאבל עיין בספר ש"צ דזה דוקא אם עוטה על שפתו אבל למטה מגרונו שפיר דמיא ועיין בספר שפע"ח פ"ו בהג"ה לצאת כל שני אופנים הכל תחלה יחזור הימינים דרך כתף

שמאל (ויעמוד כך כדי הילוך ד' אמות) ואח"כ ישלך גם ב' השמאלים דרך כתף שמאל ויעמוד כשיעור ד' אמות ע"ש ועיין בספר ש"צ שבשעת עטיפה יעטוף הראש ויכסה גם כן הגוף ולא כאותן שאין מתעטפין בשעת הברכה רק הראש לבד:

ועיין בא"ר לכסות ראשו מתחלת התפלה עד סופו (כדי שיתפלל באימה) ואותן שאחר הברכה זורקין הטלית מאחוריהם עליהם נאמר ואותי השלכת אחרי גוויך ועיין במג"א שהאר"י ז"ל היה מכסה הטלית על התפילין של ראש ועכ"פ לא יכסה לגמרי ועיין עוד שם דמשמע בגמרא דמי שאינו ת"ח לא היה מכסה ראשו בטלית ובחור אפילו ת"ח לא היה מכסה ראשן ע"ש: ועיין בבאה"ט בשם מהרי"ל שהמנהג שאין מתעטפין בציצית עד שנושאין נשים וסמכו אקרא גדילים תעשה לך וסמיך לי' כי יקח איש אשה והבאה"ט מתמה וכי עד שלא ישא אשה יהיה יושב ובטל ממצות ציצית ע"ש והמעיין בא"ר יראה דמקיימין מצות ציצית בט"ק וכוונת מהרי"ל רק על ט"ג וכאשר באמת המנהג כן במדינת פולין והנה אם כי גם מנהג אשכנז שגם בחור לובש ט"ג הוא מנהג ותיקין המחבבים המצות וחביבא להו מצוה בשעתא אך גם הנוהגין כמנהג מהרי"ל הוא בודאי ג"כ מנהג ישראל וכתורה הוא ומי יודע מאיזה טעם הנהיגו כן ועיין בספר בני יששכר ג"כ טעם למנהג זה ולפענ"ד ג"כ סמך למנהג זה ממה שמנהג ישראל הוא שהכלה נותן להחתן מתנה ט"ג והחתן נותן להכלה מצרפת עכ"ח שהוא דבר שהנשואין גורמין לכך נותן הכלה להחתן ט"ג שעל ידה הוא נצרך להט"ג וכמו כן נותן החתן להכלה מצנפת שעל ידו היא נצרכה להמצנפת שהבתולות אינם לובשין מצנפת כ"ז כתבתי רק בדרך סמך וכל פוטופוטין בישין לבר מפוטפיטי דאורייתא: והנה איתא בש"ע דנשים ועבדים פטורין מציצית מפני שהוא זמן גרמא והרמ"א כתב דמ"מ אם רוצים לעטפו ולברך עליו הרשות בידם אך מחזי כיוהרא ועיין בא"ר בשם הלביש דהוי כשמלת גבר ותמה עליו דדוקא כשלובשת משום עידוי וקישוט שייך איסור דשמלת גבר ע"ש ובאמת בתרגום יונתן בפסוק לא ילבש גבר מפורש כדברי הלבוש ע"ש וצ"ע שלא ראיתי לאיזה מאחרונים שהתעוררו מדברי התרגום אלו והנה לענין קטן עיין בשע"ת בשם א"ר להלביש לקטן ט"ק כשיודע לדבר ולפחות כשיהיה בן ג' שנה:

זמן חיוב הציצית הנה לילה לאו זמן ציצית ולהרמב"ם כל מה שלובש בלילה אפילו מיוחד ליום פטור ומה שלובש ביום חייב אפילו מיוחד ללילה ולרא"ש המיוחד ללילה פטור אפילו ביום והמיוחד ליום חייב אפי' בלילה ופסק הרמ"א ספק ברכות להקל ואין לברך אלא כשלובשו ביום ומיוחד ליום ע"ש ועיין ב"ח דבת"צ שלובשין הציבור טלית במנחה יסירו הטלית כשמגיעין לברכו והבאה"ט כתב בשם כנה"ג שלא להסיר

הטו"ת עד אחר תפלת ערבית ועיין במג"א דכל העובר לפני התיבה צריך להתעטף (אפילו בלילה פרמ"ג) מפני כבוד הציבור ובשם הל"ח כתב דאף האומר קדיש יתום יתעטף ע"ש:

דיני ברכת הטלית הנה דעת הבית יעקב הביא בבאה"ט לברך אחר העיטוף וכ"כ בחיי אדם שכן משמע מלשון הפוסקים אך הוא הכריע לברך בשעה שמניח אותו בראשו להתעטף בו ובסידר השל"ה כתב שם וכדי לברך אחר שמניח אותו בראשו קודם העיטוף ועיין בשע"ת בשם ש"צ שבעוד שהטלית בידו יברך ותיכף ילבשנו דרך אחיריו על ראשו ועל גופו ואח"כ יתעטף בו כעטיפת הישמעאלים ע"ש וכן מנהג העולם ועיין במג"א שהברכה והעטיפה יהיה מעומד:

והנה אם פשט טליתו ודעתו לחזור ולהתעטף בו כבר כתבתי שיש דעות בזה אם יחזור ויברך וספק ברכות לקולא אך אם נפל טליתו ממנו שלא במתכוון אז הכל מודים לחזור ולברך ואם נשאר עליו עכ"פ מקצת דעת הט"ז לחזור ולברך וכן נראה בא"ר ולזה הסכים גם כן בח"א אך דעת המחבר דא"צ לברך וכן נראה דעת המג"א ולזה הסכים בסידר דרך חיים ע"ש:

ועיין בש"ע סי' כ"ב דמי שקנה טלית חדש מברך שהחיינו בשעת עשיית הציצית ואם לא בירך בשעת עשייי' יברך בשעת עיטוף ראשון ע"ש ועיין בבאה"ט לברך שהחיינו ואח"כ להתעטף אך עיין בשע"ת בשם ברכי יוסף לברך להתעטף קודם ולזה הסכים בסי' דרך חיים:

הנה דעת המחבר ריש סי' כ"ה דמי שהולך בט"ק יניח תפילין ואח"כ יתעטף בט"ג (והוא דעת הנמ"י) וכ"כ במג"א בשם מנהגי מהרי"ל ונראה לפענ"ד דיש סמך לדעה זו מדברי רש"י ז"ל דבפירושו על התורה פרש' בלק בפסוק הן עם כלביא יקום כתב ללבוש טלית להניח תפילין ובסוכה דף מ"ו ד"ה מצות הרבה כתב להניח תפילין להתעטף בציצית ע"ש ולכאורה צ"ע דבפירושו עה"ת מקדים ציצית לתפילין ובגמרא להיפך ועוד דבתורה כתב ללבוש ציצית ובגמ' נקט לשון עטיפה אך ידוע דבב"ק שייך לשון לבישה ובט"ג לשון עטיפה (עיין בשל"ה מסכת חולין) לכך בתורה מיירי מט"ק לכך נקט לשון לבישה וגם כן מקדים הציצית לתפילין משא"כ בגמ' דמיירי מט"ג כאשר יורה לשון עטיפה דנקט לכך מקדים שם התפילין לציצית וכדעת המחבר אך כבר העיד בנו הרמ"א שהמנהג גם הט"ג קודם התפילין אך אם בא לידו התפילין קודם הטלית צריך להניח התפילין קודם שלא יעבור על המצות ש"ע ועיין בשע"ת דמי שיש לו טלית של חול וטלית של שבת ופגע בטלית של שבת תחילה יכול להניחו וליקח השל חול ע"ש:

ברכו נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאוד הוד והדר לבשת עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה הנה בסידר ר' קאפיל מוזכר פסוקים אלו אחר עטיפת הטלית אך בכל הסידורין הוא קודם העטיפה וכ"כ בקשל"ה בשם מהר"ן שפירא שבשעת בדיקת הציצית יאמר פסוקים אלו וע"ש שמי שחננו ה' בקבלת האר"י יבין וישכיל מה טעם לאמירת פסוקים אלו ע"ש ובדרך פשיט אפשר משום דכתיב הוד והדר לבשת והטלית הוא דוגמת לבושי' של הקב"ה כמ"ש הב"ח סוף הלכות ציצית:

הריני מתעטף גופי בציצית עיין בהש"ע שיכוון בהתעטפו שצונו להתעטף בציצית כדי שנזכר מצותיו לעשותם (וביאור הדברים עיין בטור סי' כ"ד כאדם המזהיר את חבירו על ענין אחד שקושר קשר באזורו כדי שיזכרנו וע"כ יש בו ה' קשרים כנגד ה' חומשי תורה וד' כנפות שבכל צד שיפנה יזכור ע"ש) ועיין בב"ח והובא בפרמ"ג שכוונה זו חיובא היא ואם לא כיון לא עשה כתקנה משום דבתורה מבואר כוונה זו וראיתם אותו וזכרתם וכו' ועשיתם שראייה מביא לידי זכירה וזכירה לידי עשייה משא"כ שאר מצות די לכוון לצאת מ"ש כן תתעטף נשמתי ורמ"ה אברי ושס"ה גידי באור הציצית ביאור הדברים עיין בר"ח פ' עשירי משער הקדושה וז"ל בענין הברכה להתעטף בציצית ראוי לכוון שהנשמה מתעטפת באור המצוה שבנשמה יש רמ"ח אברים ושס"ה גידים רוחנים וכלם יאירו ע"י מצות ציצית ע"ש ולפ"ז היה ראוי לומר (רמ"ח אבריה ושס"ה גידיה) ובאמת כן הנוסח בשערי ליון ובסידר השל"ה ובקיצור השל"ה ובסידר ר' קאפיל אך גם לפי נוסח סידורי דידן גם כן הכוונה על אברים וגידים הרוחנים העולה תרי"ג הכוונה למ"ש רש"י ז"ל בפ' התכלת שציצית בגימט' ת"ר וח' חוטין וה' קשרים הם תרי"ג ודברי הרש"י הם דברי המדרש תנחומא ורבה פרש' קרח ע"ש וכשם שאני מתכסה בעוה"ז כך אזכה לחלוקא דרבנן הכוונה של חלוקא דרבנן עיין בזוהר בראשית דף ס"ה ומפורש יותר בזוהר ויקהל דף ר"ו ובפקודי רמ"ז דמכל מצות שעושין בעוה"ז נעשה לבוש להנשמה וכמ"ש בר"ח שהנשמה מתעטפת באור המצוה ולטלית נאה לעוה"ב בגן עדן אפשר הכוונה עפ"י דברי הזוהר שלח הבאתיו לעיל מאן דלא זכו בהאי עלמא להתעטף בלבושי דמצוה כדעייל בעלמא דאתי קאי בלבושי טנופא ע"ש ע"ז אנו מתפללין שלא יהיה לנו ח"ו לבושא טנופא רק אדרבא שנזכה לטלית נאה לעוה"ב והנה ידוע דשכר המצוה הם מדה כנגד מדה ואם כן המחבב מצוה זו ומהדרה בעוה"ז בטלית של מצוה נאה יכול לצפות לטלית נאה לעוה"ב משא"כ אותן אשר מצוה זו בזויה עליהם ולובשים טלית קריעה ובלויה מהיכי תיתי יזכהו לטלית נאה בעוה"ב ומי שאין ידו משגת שאני ואינו מחיוב להחזיר על הפתחים בשביל טלית של מצוה כמבואר בבאה"ט סי' כ"ה והקב"ה

מצרף מחשבה טובה למעשה וע"י מצית ציצית תנצל נפשי רוחי ונשמתי ותפלתי מן החיצונים אפשר הכוונה למ"ש בפע"ח שע"י מצות ציצית ניצל מהקליפות כי הוא סוד אבא ואמא השומר את האדם מכל רע והנה בסודם לא בא נפשי ולא באתי רק כמעתיק דבריו הקדושים וה' ינחיני בדרך האמת והטלית יפרוש כנפיו עליהם ויצילם כנשר יעיר קנו על גזליו ירחף בסידורי ספרד וקיצור של"ה יש כאן תוספת נוסחא (ובכן באתי להוסיף קדושה בעליונים ולטהר העונות וכל הפגימות שעשיתי בעיני ובידי ובגופי בעוה"ז אך בשערי ציון ובסידר השל"ה כנוסח דידן ותהא חשובה מצות ציצית לפני הקב"ה כאלו קימתיה ככל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצות התלוים בה אמן סלה הכוונה בזה עיין בשלה"ק בהקדמה לתורה שבכתב שכל מצוה ברוחניתה כולל כל תרי"ג מצות ועיין בהקדמה לספר דרך פקודיך שעי"ז שמכוונין בכל מצוה להתרי"ג מצות התלוים בה יש תקנה גם לאותן מצות שלא נזדמן לנו לקיימן ע"ש: ועיין בסידר ר' קאפיל ובסידורי ספרד ששם הנוסח הריני מתעטף גופי בציצית כדי לקיים מצות בוראי ככתוב בתורה ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורתם וכן תתעטף נשמתי וכו' אך נוסח דידן הוא בשערי ציון: הנה יש נוהגין לומר קודם עטיפת הטלית וכן קודם כל מצוה פסיק ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו והוא מדברי הזוה"ק יתרו דף צ"ג וז"ל דהא לית כל בר נש חכים לשואה רעותא ולבא לתקנא כלא ויעביד עובדא דמצוה על דא צלי צלותא דא ומעשה ידינו כוננה ואתקין תקונך לעילא כדקא יאות עלינו אע"ג דלית אנן ידעין לשואה רעותא אלא עובדא בלחודוי וכו' ע"ש:

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית עיין במג"א בשם הלבוש לומר בציצית בשו"א תחת הבי"ת (ולזה הסכים בשכנה"ג ובא"ר ובמחב"ר והטעם עיין במחהש"ק דכיון דאין לנו תכלת אין לנו לומר בפת"ח דמשמעו ציצית הידועים דהיינו תכלת) ובשם הב"ח כתב לומר בפת"ח דוקא עפ"י הדקדוק ע"ש וכן דעת הל"ח וכ"כ בסידר השל"ה בשם ר' שבתי סופר דאע"פ דאין לנו תכלת מ"מ יש הרבה פרטי דינים לכך יש לומר בפת"ח ר"ל בציצית הכשרים עפ"י הדין ע"ש ודעביד כמר עביד וכו' והא דמברכין וצונו להתעטף בציצית אע"ג דאינו חובה להתעטף אפילו למ"ד חובת גברא הוא עיין באו"ז סי' ק"מ דמדרבנן חייב או כיון שנהג בה שויא עלינו חובה כמו גבי תפלת ערבית מה יקר חסדך אלהים וכו' וצדקתך לישרי לב עיין בקשל"ה שמביא בשם מהר"ן שפירא שתיכף אחר עטיפת הטלית יאמר ד' פסוקים אלו וקודם רב ורם ע"ש:

ח"א סדר מצות תפילין

הנה מצות תפילין גדולה עד מאוד כמ"ש הרא"ש במנחות שאין לך בכל מצות עשה גדול ממצות תפילין ויתר פרטי המעלות עיין בטור ועיין בתיקונים מ"ז מאן דאנח תפילין על רישי' ודרועי' קלא סליק לכל חיון ואופנים ושרפים ומלאכים הבו יקר לדיוקנא דמלכא וכו' ע"ש וכנגדן גדול עונש המבטל מצות תפילין שעובר בכל יום על שמנה מצות עשה ואת פושעי ישראל בגופן הוא נמנה אשר גופו כלה ונשמתו נשרפת (עיין פ"א דר"ה) ואין הכוונה דוקא באם אינו מניחן כלל רק אם אינו מניחן כדינו או שהתפילין אינו כדינו לזאת הנני אבאר כל פרטי דיני ומנהגי תפילין והנחתם המוטל על כל אדם לדקדק בהם (חוץ מסדר עשיית התפילין המוטלת על סופרי ישראל וסתם ספרי דדייני מגמיר גמירי וכבר נדפסו ע"ז כמה ספרי סת"ם) ועיין בלבוש שרוב דיני ומנהגי התפילין הם הלכה למשה מסיני תפילין מרובעת הם הלכה למשה מסיני בתפירות ובמקום מושבן וגם הבתים ואם אחר זמן נתקלקלו הרבועין צריך לרבען ש"ע ועיין במחהש"ק דעכשיו בעוה"ר אין משגיחין רק על ראש הבתים שיהיה מרובעים ולא על התפירות והתיתורה ויזהרו מאוד להשגיח ע"ז ע"ש וביותר יש להשגיח ע"ז בבתים העשוים מעור שור אם כי הם למצוה מן המובחר כי בזה ינצל מחששת פלוגתה דרבוותא אם ניקב עור הבתים מבחוץ אשר יש פוסלין ויש מכשירין ועוד שאר מעלות והגאון בעל שו"מ מחבב אותם מאוד וקורא אותם תפילין דמרי עלמא עיין בפתיחת הס' קסת הסופר ע"ש אך ראיתי שהם מיעוטו המצוי שהתפירות ובית מושבן אינם מרובעים כראוי והנה אם כי בבתים הוא ספק אם הרובע הוא לעכב עיין בתשובת מהר"י אסאד יו"ד אבל בתפירות ובמקום מושבן לכ"ע הוא לעכוב:

אורך ורוחב התפילין וגובהן אין לו שיעור ש"ע ועיין במג"א דמ"מ יש לחוש לדברי הגאונים שאין לעשותם קטנים מרוחב שני אצבעות (היינו שני גודלין פרמ"ג) וכ"כ בתוס' ריש פ' המוצא תפילין בשם המדרש (והטעם עיין בב"ח משום דאמרינן מקום יש בראש להניח שני תפילין משמוע לא פחות ולא יותר ואמרינן ג"כ דציץ היה מונח במקום תפילין ושערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפילין והציץ היה רוחבו שני אצבעות עכ"ח דרוחב התפילין ג"כ שני אצבעות:

יתפור ג' תפירות בכל צד שיהיה י"ב תפירות כנגד י"ב שבטי ישראל וחוט יהיה סובב משתי רוחות ואם נפסקו שתי תפירות זה בצד זה או שלשה אפי' שלא כנגד זה פסולה ש"ע ועיין בחיי אדם שמחמת שהסופרים עושין נקבים גדולים נמשך החוט לצדדין ועי"ז התפירות אינם מרובעין שזה נכנס וזה יוצא וראוי לדקדק ע"ז מאוד ע"ש:

חריץ שבין בית לבית צריך שיגיע עד התפר ואם לא הגיע כשרה רק שיהיה ניכר החריץ ויעבור חוט התפירה בין בית לבית ש"ע ועיין בט"ז שזה ג"ב רק לכתחילה ועיין בשע"ת מה שרוב העולם אין בתפליהם חרוצים עד למטה ולא חוט התפירה עובר בין בית לבית הטעם שע"י החרוצים מתקלקל רובעם ובפרט אם חוט התפירה עובר והרובעם הם הל"מ והחרוצים או שיהיה חוט התפירה עובר אין מעכבים וכ"כ בח"ס או"ח שנהגו הסופרים מעולם לדבק הבתים זה לזה בדבק בין בית לבית שלא יתקלקלו הרובעם אך כתב דהמניח בתים העשוים מב' עורות ואינם תפורים אלא מדובקים וגם דבק בין בית לבית ממ"נ לא יצא ידי חובתו ע"ש כוונתו משום דהבתים צריכין להיות מעור אחד עפ"י דיני דגמ' ועיין ב"י דטוב ונכון הוא לעשותם מעור אחד בלי תפירה כלל ודעת הב"ח דאף בדיעבד לא מהני תפירה אך המג"א כתב בשם התוס' וסה"ת ואגודה דחתיכות תפירות יחד חשוב עור אחד ודעת איזה פוסקים מאחרונים דגם דבק חשוב חיבור כמו תפירה אך דעת הח"ס שם דתפירה מהני ודבק לא מהני ע"ז אמר דעכ"פ המניח בתים מב' עורות ואינם תפירות אלא מדובקים וגם דבק בין בית לבית ממ"נ לא יצא:

שי"ן של תפילין עיין בש"ע שיעשו שי"ן אחד מימין המניח ואחד משמאלו של ימין יהיה של ג' ראשין ושל שמאלו של ד' ראשין והוא הל"מ והטעם עיין במג"א בשם הנקדן משום דבס"ת היה השי"ן בולטת ובלוחות היה שוקעת לכך עושין שני שיני"ן של ג' ראשין דומה לשי"ן של ס"ת ושל ד' ראשין שיש בשקיעתה ג' ראשין דומה לשי"ן שבלוחות שהיתה שוקעת ולפ"ז צריך שלא יגעו היודי"ן למטה בשי"ן דאל"כ לא יהיה השי"ן שוקעת וכן הוא באמת דעת הב"ח וע"ת והרמ"ע אך דעת המג"א דאין לזוז ממנהג אבותינו שבשתי שינ"ן יגעו היודי"ן למטה כי יש טעמים אחרים על השי"ן של ד' ראשין בזוה"ק פרשת פנחס:

דיני רצעות הנה רצועות שחורות הם הל"מ (ולדעת הב"ח גם הבתים שחורות הם הל"מ אך דעת הב"י דאינו רק מצוה ע"ש) וצריך להשחירן לשמן ואם נתלבנו צריך לחזור ולהשחירן וישחיר הרצועה בצד השער שהוא חלק ויהיה השחור שברצועות לצד חוץ (ועפ"י האר"י ז"ל ישחיר הרציעות פנים ואחור שחורות כעורב ומ"מ יהיה גם כן הצד השער לצד חוץ שהוא חלק) ולא יתהפכו בין של יד בין של ראש ש"ע ועיין במג"א דאם נתהפכו מה שמקיף הראש או הזרוע אפי' בשוגג מדת חסידות הוא להתענות (ועיין בגמרא מ"ק דף כ"ה דר"ה איתהפיכא לי' רציעה דתפילין ויתיב בתענית מ' יום אך עיין ברא"ש דמרוב חסידותי' הוא דעביד) ועיין באשל אברהם שקפידא דוקא באם היה הרציעה מהופכת בק"ש ותפלה ע"ש אך עיין בא"ר בשם המרדכי דקפידא הוא בשעת

הנחה ומשום ברכה לבטלה אך אפשר לקיים דברי האשל אברהם אף לדעת המרדכי באם הניחה כתקנה ואח"כ נתהפכה:

אורך הרצועות של יד כדי שיקשור על הזרוע ויכרוך ששה או שבעה כריכות (ועפ"י האר"י ז"ל דוקא שבעה) ועל אצבע שלש כריכות וזה לכתחילה אבל לעוכב אינו אלא שיקשור על הזרוע וימתוח על אצבע האמצעית ויכרוך עליו ג' כריכות ואורך רציעה של ראש כדי שיקיף הראש וישלשל לפניו ויגע הימין עד הטבור והשמאל עד החזה ש"ע ועיין בטור שי"א ימין עד המילה וכן דעת השל"ה ע"ש סוד התפילין וכן נראה לכאורה מזוה"ק פרשת בראשית דף כ"ח ע"ב דקאמר אתכסו דלא יתגלי עריתייהו וכסוייא דלהון כנפי ציצית ורצועות של תפילין ע"ש אך בהקדמת תיקוני זוהר וברעיא מהימנא פנחס מפורש כדעה ראשונה בכ"ז לכתחילה בודאי ראוי לחוש גם לדעה השני' דהא אם הרציעות הם ארוכים משיעור זה אין קפידא רק שהימין יהיה ארוך יותר מהשמאל:

רוחב הרצועות בין של יד בין של ראש כאורך שעורה לפחות ש"ע ועיין פרמ"ג דהיינו בלא עוקצין וכתב עוד שם דהעולם אינם נזהרים בשל יד במקום הידוק בכפל ששכיח שנפסק שם ולא נשאר שם אורך שעורה וגרדומי רצועות פסולים ע"ש והנה אם נפסק הרציעה בשל יד בשיעור שיקשור על הזרוע וימתוח על האצבע ויכרוך ג' כריכות ובשל ראש מה שמקיף הראש (ודעת הט"ז גם בשיעור הטבור והחזה ולזה הסכים גם כן בסידר היעב"ץ ובח"א) אסור לתפור ולאחר שיעור זה מותר ובשעת הדחק יש לסמוך על דעת המתירין לתפור ויתפור מבפנים שיהיה נראה כשלימה ש"ע ועיין בט"ז דלא יברך אך דעת הסידר ד"ח דדוקא באם תופר במה שמקיף הרא"ש והזרוע אין לברך ע"ש ועיין במג"א דדעת הש"ע דהיכי דמותר לתפור אין חילוק בין בגידין בין בחוטין אך דעת הת"ה וריו"ז בגידין דוקא ולזה הסכים גם כן בח"א ובסידר ד"ח ועיין בש"ע סי' מ"ב דאסור ליקח רציעה מתפילין של ראש לשל יד שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה:

קשר של תפילין יעשה ברציעה קשר כמין דל"ת בשל ראש וכמין יו"ד בשל יד להשלים אותיות השם שד"י ש"ע (והקשרים יעשו ע"י גדול דוקא פרמ"ג) ולא יעשה הקשרים אלא לאחר שעשה השי"ן בתפילין ואח"כ יעשו הדל"ת ואח"כ היו"ד כסדר אותיות הש"ס רמ"א ועיין באשל אברהם דמי שבדק תפיליו ונשארו הרצועות בהמעברתא א"צ להוציא הרציעה ולחזור ולקשרה אח"כ כשהתפילין תפילין כראוי כיון שמתחילה עשויה בכשרות וכמו גגין של סכך שאם הניח הסכך בהיותם פתוחים אין חשש במה שסתום אח"כ אך מצד היותר טוב יעשו קשר מחדש:

קשר של ראש עיין ב"י שיניח התפילין על ברכיו ויחזרו הרציעות כלפי פניו והרציעה השמאלית תהיה יותר ארוכה ויקח הרצועה השמאלית ויעשה כעניבה וכן יעשה בשל ימין ומכניס העניבה השמאלית בשל ימין וכופל הרציעה מתחת העניבה ב' פעמים (ואם לא יכפול רק פעם אחת תצא הקשירה מלמטה כדמות שתי וערב) ואז יקח הרציעה שמצד השני ומכניס אותה לתוך העניבה ומהדק ויהיה צורת דל"ת ע"ש והנה יש עושין קשר בענין שהדל"ת נראה משני צדדין היינו גם מבפנים עיין מג"א סי' כ"ז וסוף סי' ל"ב ויש עושין קשר שני דלתי"ן כמו מ"ם סתומה עיין במשנת חסידים וכפי הנראה שזה הוא גם כן כוונת הרעיא מהימנא פנחס דף רנ"ח ע"ש וידידי הה"ג מו"ה משה יוחנן נ"י אב"ד דק"ק מיהאליפאלווא אמר לי דאפשר ליתן רמז ע"ז מדברי חכמז"ל ברכות פ"א וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך זה תפילין שבראש דהיינו השי"ן של התפילין והדל"ת כפולה שהוא מ"ם סתימה וזה ש"ם ה':

קשר של יד עיין ב"י סי' כ"ז שיש שני מיני קשרים יש שמתחילין בקצה האחד של הרציעה ומעביר במעברתא של התפילין כל הרציעה עד שמגיע לקשר אשר הוא בסוף ואז תהיה התפלה יותר פנימית וקרובה אל הלב מהקש ויש שמכניסין כפל הרציעה הנמשך אחר עשיית הקשר תוך המעברתא ונשאר הקשר והיו"ד אשר בו למטה מהתפלה והסכים למנהג הב' ע"ש והד"מ כתב שנוהגין כמנהג הא' שמכניסין הרציעה לתוך המעברתא ולא הכפל ומ"מ הקשר והיו"ד הם למטה מהתפלה כי מכניסין הרציעה מימין לשמאל במעברתא אם כן נשאר הקשר והיו"ד בימין סמוך ללב ע"ש ועיין בסידר אור ישר לנהוג כמנהג הב' להעביר כפל הרציעה לתוך המעברתא ואף שהכריכות הם מימין לשמאל מ"מ בזה היו"ד אינה יכולה לזוז מהבית וכמ"ש בהש"ע ליזהר שלא תזוז היוד מהתפלה והוא מזוה"ק פנחס (והמקובלים כתבו שאפילו בהיותם מונחים בכיס לא יזוז היו"ד מהתפלה) ולפענ"ד גם החשש שהפריכות הם מימין לשמאל ליתא דידוע דקשירת תפילין דומיא לכתיבה דכתיב וקשרתם וכתבתם והנה גם כתיבה שלנו הוא מימין לשמאל וכבר דברו מזה בתשו' מהרי"ל הובא בתויו"ט מס' סוכה:

ועיין בא"ר באחד שאחר התפלה ראה שהותר קשר של יו"ד ופסק לחזור ולהניחם בלא ברכה ולקרות ק"ש ועיין בב"י שיש מניחין המעברתא לצד היד והקציצה לצד הכתוף ויש להיפך ולמנהג הזה הסכים ג"כ בהש"ע שהמעברתא תהיה לצד הכתוף והקציצה לצד היד ע"ש:

מקום:

הנחת תפילין הנה מקום הנחת תפילין של יד בזרוע שמאל (מדכתיב ידכה ולא כתיב ידך דרשו חכמז"ל יד כהה ר"ל ביד שהוא כהה ותש כוחה היינו שמאל) ובבשר התופח היינו בשר הגבוה שבחצי עצם הסמוך לקובדא שקורין עלינבויגין אבל לא בחצי עצם הסמוך לבית השחי ואיטר יד ימינו יניח בשמאלו שהוא ימין כל אדם אך מחמת שהרבה חלוקי דינים יש בענין איטר והמקובלים מקפידים מאד ע"ז שלא לשנות מסדר כל אדם עיין בסדר נגיד ומצוה לזאת יעשו ש"ח והנה מקום הנחת תפילין של ראש מהתחלת עיקרי השער ממצחו עד סוף מקום שמוחו של תינוק רופס ועיין בט"ז דקצה התחתון היינו התיתורא צריך להתחיל בעיקרי השער והנה מ"ש ידידי הרב הגדול בעל המחבר ספר ברכת הבית דאם רובן במקום השער יצא בדיעבד דרובה ככולו ושכן משמע בט"ז סי' ח' ס"ק י"ד עיין בספר שבילי דוד על או"ח דדברי הט"ז אין ענין לכאן דשם מיירי לענין גמר דאם רובה של תפילין נשאר במקומו לא חשוב גמר ומסיק שם בפירוש שאם אפילו רק מיעוט שלא במקומו לא יצא דמיעוט זה נחשב כאלו אינו וכאלו נחסר אותו מיעוט מהבתים והפרשיות ע"ש וכ"כ בספר אשל אברהם דכמו דגבי וכתבתם כתיבה תמה יש קפידא בכל דהו מהאות שאינו נתקנו כמו כן וקשרתם קשירה תמה וכ"כ בח"א דאם מניח אפילו מקצתו שלא במקום השער הוא מדרך הקראים ע"ש ועיין בסידר דעת קדושים שבכל קיבץ לתפלה יש ליחד איש אחד משגיח ע"ז שלא יצא משהי מעיקרי השער ע"ש והנה אמרו חכמז"ל ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש לזאת מוטל על כל איש אשר יראת ה' נוגע בלבו להשגיח ע"ז ולהיות ממזכה רבים וזכות הרבים יהיה תלי בו ע"ש:

ועיין בש"ע לכוין שהקציצה תהיה באמצע כדי שתהא בין העינים וגם הקשר יהיה באמצע העורף ולא יטה לכאן או לכאן ע"ש ומ"ש בשו"ת ד"ח ח"ב דתפילין אינם צריכין להיות דוקא באמצע הראש כי מקום יש בראש להניח שני תפילין היינו דוקא לענין זה שאין צריך להסתכל במראה לראות אם הם באמצע ממש וע"ז סיים וזה מנהג בורית היינו מי שמסתכל במראה אבל ודאי דלכתחילה יש לדקדק בכל מה דאפשר שיהיה באמצע ממש וכמשמעות הש"ע ועיין בשע"ת ומפורש יותר באשל אברהם שיניח הקציצה משכבת על הראש ולא שיהיה באויר דהא מברכין להניח תפילין ואין זה הנחה:

ועיין בהש"ע שלא יהיה דבר חוצץ בין תפילין לבשרו בין בראש בין ביד ועיין בט"ז דגם ברצועות יש להחמיר מה ששייך לקשירה בין בראש בין ביד וכ"כ הלבוש והא"ר ועיין במחהש"ק שאותן המגדלים בלירותיהן מלבד שהוא שחץ וגאוה יש בו איסור בהנחת תפילין כי שערות מרובים הם ככובע ועיין בשלה"ק לרחוץ מקום הנחת תפילין ועיין

בשע"ת דכוונתו משום דהמשכים לחצות נותן אפר על ראשו לכך יש לרחוץ מקום הנחת תפילין אך כתב בשם הברכי יוסף דהנוהג כן צריך לנגב המקום היטב משום כבוד התפילין ומשום דאפשר דהמים חוצצין והביא מדברי המיימי' בהלכות עבודת יוה"כ דלכך כ"ג עלה ונסתפג שלא יהיה חציצה בין בגדי כהונה לבשרו ע"ש ולפ"ז יש גם כן ליזהר מי שטובל עצמו במקוה מים סמיך להנחת התפילין לנגב ראשו היטב במטפחת ולא די במקום הנחת תפילין לבד כי המים שהם בשערות שלמעלה ממקום הנחת תפילין ירד אח"כ על מקום הנחת תפילין:

ח"א סדר הנחת תפילין

הנה יניח של יד תחלה ואח"כ יניח של ראש ואפילו אם פגע בשל ראש תחילה משום דכתיב בתורה בהדי' והיה לאות על ידך והדר לטוטפת בין עיניך וכן כשימשמש בתפילין ימשמש בשל יד תחילה ש"מ והנה דעת הטוש"ע שתיכף אחר שקשר על היד קודם שיכרוך הכריכות יניח של ראש כדי למעט ההפסק כיון שברכת להניח חוזר גם על ש"ר והכריכות אינם מן המצוה אך עיין בט"ז ומג"א בשם האר"י ז"ל לכרוך הכריכות גם כן קודם שיניח ש"ר וזה עפ"י סוד ולזה הסכים בשל"ה ובא"ר וכן מנהג העולם (אך אם אחר שבירך על של יד שמע קדיש או קדושה ואם לא יכרך יהיה לו פנאי להניח ש"ר ולענות אח"כ טפי עדיף למעבד הכי שע"ת) והגי' כריכות על האצבע לכולי עלמא אין לעשות אלא אחר שיניח ש"ר והטעם עיין בר"ח פ"ו משער הקדושה מפני שהכריכות על האצבע הם סוד הקידושין ותפילין ש"ר הם החתן וכיון שלא בא עדיין החתן קידושין מהיכן:

ועיין בש"ע האר"י בשם ספר התחלת חכמה שיכרוך ט' כריכות על הזרוע וכ"כ בא"ר בשם מקור חיים ע"ש ובבאה"ט הביא דברי העט"ז דמשמעות ש"ע האר"י ז"ל הוא לכרוך ג' כריכות בקיבורות וד' על הזרוע ע"ש: ועיין ברמ"א בשם מהרי"ל דאין לכרוך הרציעה על התיתורא כדי לחזקם על היד כי התיתורא יותר קודש מהרציעה ע"ש ונראה שהסכים לזה גם כן בט"ז ובמג"א ובלבוש וא"ר ע"ש ומטעם זה הה"ד על המעברתא אך בכ"ז אין למחות במי שנוהגין לכרוך על התיתורא או על המעברתא דעיין בבאה"ט בשם כנה"ג שמנהג העולם לקשור על המעברתא וכ"כ בשע"ת בשם משנת חסידים שיניח היו"ד על המעברתא ויכרוך עליהם כריכה אחת וע"ש עוד בשם הגאון הח"צ שהיה כורך כריכה אחת על התיתורא וכ"כ בעט"ז בשם האריז"ל אך השע"ת שם הביא עדות מהר"ש ויטל בשם האר"י ז"ל להיפך שלא היה כורך שום כריכה לא על התיתורא ולא על המעברתא:

והנה בספר ש"צ מביא שם שני מנהגים יש שעושין ד' כריכות בקיבורת ואומרים שג' מהם כנגד שי"ן דשם שדי ואחד כנגד הדל"ת ועם קשר היו"ד הרי שם שד"י ויש שעושין רק ג' כריכות שהוא נגד ג' העליונות ועם ז' כריכות שבזרוע הם עשר שלה ועל כלם קירא תגר שם דהעושין ד' כריכות נגד שי"ן ודל"ת עוברים על דברי חכמים שאמרו רובו של שם בשל ראש וגם כן כשיסיר הרציעה נמצא כאלו נמחק השם והעושין רק ג' כריכות כנגד ג' העליונות טעות בידם מב' אופנים א' כי אין הז' כריכות ספירות כדי להשלים לעשר וכו' ועוד כי היד הוא פרק עליון וקשר הסמוך לכתף הוא התחתון כנודע ואם כן איך יעשו ג' עליונות בחלק התחתון ומ"ש בפע"ח בשם האר"י ז"ל לעשות ג' כריכות בקיבורת כעין שי"ן הביא שם בשם מהר"ש ויטל שהעיד שאביו הניח לו התפילין ולא עשה שום כריכה בקיבורת ואמר לו שכן היה נוהג האר"י ז"ל ע"ש והובא בקצרה בשע"ת והנה מ"ש טעם לדחות מנהג הב' אין לי עסק בנסתרות אך מ"ש טעם לדחות מנהג הא' עיין בשו"ת התשב"ץ סי' קי"ח וז"ל מה שנהגו לכרוך כריכות כריכות כצורת שד"י לא היה כן מנהג רבותינו ולא מנהג הגאונים ומספרד יצא מתוך חבובם במצות ואינו מעכב וכבר יש שם שד"י קבוע בקציצה של ראש וברציעה דל"ת ובשל יד רציעה קטנה כעין יו"ד ע"ש הרי לפניך דעכ"פ לא מקרי עובר על דברי חכמים וגם אין בו חשש מחיקת השם ואדרבא נקרא חבוב מצוה ועיין בנוב"י קמא תשובה א' לענין להתיר הקשר כתב דאין בו משום מחיקת השם כיון דלא קרוב האותיות השם זה אל זה ע"ש ואפשר דמטעם זה יש נוהגין לעשות השי"ן והדל"ת בפרק היד ולא על הקיבורות והוא כדי שיהיה השי"ן והדל"ת רחוקים מהיו"ד ולא יהיה בו משום מחיקת השם: ועיין ברמ"א בשם הזוהר להניח של יד מיושב וש"ר מעומד (והמקובלים נתנו סימן ע"ז כי יד על כס) אך כתב דבמדינות אלו נהגו שתיהם מעומד והמג"א הכריע דהנחה תהיה מיושב והברכה והקשירה תהיה מעומד אך עיין במחחש"ק בשם רש"ל ושאר אחרונים שגם הנחה תהיה מעומד ועכ"פ ברבים אין לשנות מן המנהג ויעשו הכל בעמידה ע"ש ועיין בש"ע וברמ"א סוף סי' כ"ז דתפילין ש"ר יהיה גלוים ונראים ובשל יד אין להקפיד ודעת הלבוש והא"ר והב"ח שתפילין של יד יהיה דוקא מכוסים ועיין בשע"ת דעפ"י האר"י ז"ל צריך לכסות בטלית על הזרוע בשעת הנחת תפילין של יד:

ב' כריכות מאצבע עיין במג"א שב' יהיה בפרק התחתון ואחד בפרק העליון והט"ז כתב בשם הכוונת ב' בפרק התחתון ואחד בפרק האמצעי ע"ש ולכאורה מדברי שניהם משמע שתחילה יעשו הב' בפרק התחתון אך עיין בבאה"ט בשם האר"י ז"ל שתחילה יעשו כריכה אחת בפרק האמצעי ואח"כ הב' כריכות בפרק התחתון והטעם עיין בספר אור

צדיקים שהכריכה ראשונה נגד כתר והשתי כריכות נגד חכמה בינה לכן יכרוך תחילה בפרק האמצעי ואח"כ בראש פרק התחתון ואח"כ בסוף פרק התחתון כסדר ג' ספירות הנ"ל ע"ש ועיין בספר מעבר יבק מאמר שפתי רננות פ"ו שיכרוך הרציעה סביב היד שלא יהיה תלוי ורמז ע"ז שלא יהיה רצועה יוצאה מתחת ידו טפח ע"ש ובש"ע האר"י ז"ל בשם ס' התחלת החכמה כתב שיהיה מניחה תלוי כמין וא"ו ע"ש:

דיני ברכת תפילין הנה דעת המחבר דעל של יד יברך להניח תפילין ועל של ראש לא יברך כלל דהוא ברכה אחת לשניהם אם לא שהפסיק ביניהם שלא לצורך תפילין דאז מברך אח"כ על של ראש על מצות תפילין והוא דעת רש"י ז"ל אבל דעת ר"ת דלעולם מברך על ש"ר על מצות תפילין ואם הפסיק ביניהם אז מברך על ש"ר להניח וגם על מצות והעיד ע"ז הרמ"א שכן פשט המנהג בבני אשכנז אך כתב דלרווחא דמילתא יאמר בשכמל"ו דהוא תיקון למברך ברכה לבטלה כמ"ש בש"ע סי' ר"ו והנה אסור להפסיק בדיבור בין תפילין של יד לשל ראש אף לקדיש וקדושה ואם הפסיק צריך לחזור ולברך כנ"ל ולענות אמן על ברכת תפילין שבירך חבירו עיין בבאה"ט בשם ד"ש דאסור והשע"ת כתב בשם פ"מ דמותר ועיין בבאה"ט דאף לרמוז בעיניו ולקרוץ באצבעותיו הוה הפסיק אך בס' מאורי אור כתב דבדיעבד אין קפידא ע"ש והנה אף בתפילין דר"ת דאף דאין מברכין עליהם מ"מ אסור להפסיק בין של יד לש"ר אך לקדיש וקדושה מותר ואם נשמטו התפילין ממקומם דעת הש"ע דצריך לחזור ולברך אך המג"א כתב בשם השל"ה דאינו מברך ואם בתחילת ההידוק נפסק הקשר והוצרך לעשות קשר אחר אמנם לא הסיח דעתו א"צ לחזור לברך ואם אחר ההידוק נפסק דעת הב"י דצריך לחזור ולברך כיון שכבר נעשה המצוה הוה כמו נשמטו ממקומם אך דעת הט"ז והמג"א דאין מברך דהא גם בנשמטו ממקומן לא מברכינן ואם נפסק הקשר והוצרך להניח תפילין אחרים עיין בשע"ת בשם מחבר דצריך לחזור ולברך ואם חולץ תפילין לכנוס לביהכ"ס מוכח בגמ' דצריך לחזור ולברך וכן דעת רוב הפוסקים אך המג"א כתב דאפשר דבבהכ"ס שלנו שאינם רחוקים א"צ לברך ולזה הסכים בפרמ"ג ובסידר ד"ח ובספר אשל אברהם ע"ש:

זמן הנחת תפילין הנה זמן הנחת תפילין בבוקר משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות ויכירנו ש"ע סי' למ"ד והטעם עיין בב"י שם בשם רבינו יונה משום דבתפילין כתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ע"כ בראייה תליא מנתא ע"ש ומצותן להיות עליו כל היום אך מפני שתפילין צריכין גוף נקי שלא יפיח בהם ושלא יסיח דעתו מהם נהגו שלא להניחם רק בשעת ק"ש ותפלה ש"ע סי' ל"ז ועיין במג"א שרמ"ע תיקן להניחן גם בתפלת מנחה ועיין בבאה"ט דבמנחה יניח תפילין דר"ת (והוא

עפ"י סוד עיין שע"ת סי' ל"ד) ובע"ש לא יניחם במנחה והטעם עיין בשע"ת משום דכבר נתנוצץ קדושת שבת וע"ש דה"ה ערב יו"ט:

והנה שבת ויו"ט אסור להניח תפילין מפני שהם עצמם אות ש"ע סי' ל"א ואף שגם בחול יש לנו אות מילה עיין בפרמ"ג דשני עדים בעינן וכן הוא בהדי' בהקדמת תקוני זוהר וז"ל אינון דלא אשתכחי בכל יומא בשתי אותות אות תפילין ואות מילה ובשבת אות מילה ואות שבת כתיב בהון שלח תשלח את האם וכו' ע"ש ולענין חוה"מ דעת המחבר דגם כן אסור להניח תפילין והוא מדברי הזוה"ק במדרש הנעלם שיר השירים דמפליג מאוד בעונש המניחם אבל הרמ"א כתב די"א דחוה"מ חייב בתפילין (והוא דעת הרא"ש במנחות שכן מפורש בירושלמי ושיש לומר שכן הוא ג"כ דעת הגמ' דידן ע"ש) ושכן נוהגין בכל גלילות אלו רק שאין מברכין עליהם בקול רם ע"ש והטעם דאין מברכין בקול עיין בבאה"ט מפני דדעת הרבה שאין מברכין עליהם כלל והוא דעת הסמ"ק וס"ת שהובא בב"י ע"כ גם אותן שמברכין מברכין בחשאי כדי שלא יבואו לידי מחלוקת והלבוש כתב טעם להורות שיש בחוה"מ גם כן קצת קדושת אות ע"ש אך דעת הט"ז וסידר ד"ח וח"א שלא לברך כלל ע"ש ומ"מ אין להפסיק בין תפילין של יד לש"ר רק לקדיש וקדושה ואמן וכמ"ש לעיל לענין תפילין דר"ת ולענין אם להניח תפילין דר"ת בחוה"מ אכתוב אי"ה לקמן בסדר תפילין דר"ת:

קטן היודע לשמור תפילין בטהרה חייב אביו לקנות לו תפילין לחנכו ש"ע ודעת בעל העיטור הובא ברמ"א שעד י"ג שנה ויום אחד לא יניח תפילין וסיים ע"ז הרמ"א דכן נהגו ואין לשנות וכן דעת הלבוש אך דעת הב"ח כהש"ע והמג"א כתב שעכשיו נהגו להניח ב' או ג' חדשים קודם י"ג שנה ע"ש ודעביד כמר עביד וכו' ועיין בתשובת בית היוצר דהנוהגין כפי מנהג הרמ"א שלא להניח תפילין קודם שיהיה בן י"ג שנה אז יש לו לברך ברכת שהחיינו כשמתחיל להניח בפעם הראשון דבלא"ה יש דעות לברך שהחיינו על המצות תפילין עיין ביו"ד סי' כ"ח בש"ך ובפר"ח אך התב"ש שם כתב דלכך אין מברכין כיון שמתחילין להניח קודם החיוב ע"ש א"כ אותן שמתחילין להניח בזמן החיוב בודאי יש להם לברך שהחיינו רק מהיות טוב שילבוש בגד חדש כדי לצאת ידי כל הספיקות ע"ש:

והנה המנהג שיתום מן האב ר"ל מתחיל להניח חצי שנה או שנה קודם ואפשר הטעם דלכאורה מה הוא הטעם להמנהג שכתב הרמ"א להניח ב' חדשים קודם ממ"נ אם סוברים כדעת הש"ע הי' להם לנהוג כדברי הש"ע או עכ"פ כשנעשה בן י"ב שנה כדעת הב"ח אך שמעתי שטעם מנהג הרמ"א כדי לחנכו שיהיה בקי ורגיל היטב בדיני ומנהגי

תפילין כדי כשיגיע זמן החיוב יניח כדינו לכך יתום מהאב ר"ל כיון שאין לו מי ללמדו רק אנשים אחרים מלמדים אותו היום איש זה ולמחר איש אחר לכך המנהג להתחיל זמן רב קודם ובעוד זמן זה גם ע"י אנשים אחרים ילמוד הדינים כראוי:

אבל ביום הראשון אסור להניח תפילין ש"ע סי' ל"ח ואם יום הקבורה אינו ביום המיתה דעת המהריט"ץ הובא בבאה"ט כאן דחייב בתפילין אך דעת הא"ר כאן ובמחבר ובדג"מ יו"ד שפ"ח ובפתחי תשובה בשם בעל משנת חכמים דגם כן אסור להניח תפילין וכן הוא בדיני אבילות מהגאון בעל יד אפרים ע"ש ודעת החיי אדם להניח בלא ברכה ע"ש אך מדברי כל הפוסקים הנ"ל משמע דאסור לגמרי להניח תפילין ועיין ביו"ד שה"ה ביום שמיעה קרובה אסור בתפילין ע"ש ומי שנעשה אבל ר"ל בחוה"מ דעת המג"א בסי' תקמ"ח דמניח תפילין דאין אבילות בחוה"מ ובחכמת אדם כתב שוא"ת עדיף ע"ש ולענין תפילין דר"ת בז' ימי אבילות עיין במ"ש בסדר תפילין דר"ת:

והנה יש נוהגין להניח תפילין קודם פסד"ז ועיין בספר מטה משה שהוא מטעם דכיון דצריכה גוף נקי אין להיות עליו יותר מן החיוב ע"ש אך ראיתי בסידר כתר נהורא שכתב שמשמע מזוהר שסדר קרבנות צריך לומר בתפילין ולפענ"ד שכוונתו על זוהר ויקהל דף רט"ו דקאמר צריך לאתקנא גרמי' במצוה וקדושה ולאתקנא בקרבנין ועולין וכו' וכפי הנראה הכוונה במ"ש במצוה וקדושה היינו טלית ותפילין) וכן הוא באבודרהם סדר טו"ת קודם פ' התמיד ומשנת איזהו ועיין בספר עטרת צבי על הזוהר פ' ואתחנן דלדידן שמסדרין ברכת השחר בביהכנ"ס אם כן גם ברכת השחר יש לברך בתפילין ע"ש וכן נראה מסידר הטוש"ע ועיין בטור בשם אביו הרא"ש ז"ל שהיה מניח תפילין קודם ברכת עוטר ישראל בתפארה לפי שתפילין נקראין פאר:

דיני חליצת התפילין הנה דעת הש"ע סי' כ"ה שאין לחלוץ אחר קדושת ובא לציון וביום שקורין בתורה אף במקום שמחזירין הס"ת אחר ובא לציון אין חולצין התפילין עד שמחזירין הס"ת להיכל ודעת הרמ"א בשם המקובלים שלא לחלוץ עד אחר קדיש של עלינו ועיין בא"ר שאפילו המתפלל ביחיד או במקום שאין אומרים קדיש אחר עלינו מ"מ אין לחלוץ עד שיאמר פסוק והיה ה' למלך וכו' ועיין בסדר היום שראה מדקדקים כאשר הגיעו אחר קדושת ובל"ג ליהר"מ שנשמור חקיך וכו' התחילו להסיר הרציעות מעל של יד משום דאמרינן דבמערבא היו מברכין לשמור חקיו בשעת חליצת התפילין כדאיתא בגמרא ברכות דף מ"ד (וכ"כ בא"ר שטוב לעשות כן) אך כתב שאין נראה בו להסיר התפילין עד אחר עלינו ע"ש והנה יש שחולצין תפילין דרש"י אחר קדושה

דהחזרת הש"ץ ומניחין אח"כ תפילין דר"ת ואכתוב בזה אי"ה לקמן בסדר תפילין דר"ת ולענין חליצת התפילין בר"ח או בחוה"מ אכתוב כל אחד במקומו ע"ש:

ועיין בש"ע סי' כ"ח דתפילין ש"ר חולץ תחילה משום דכתיב והיו לטוטפות בין עיניך כ"ז שיהיו בין עיניך יהיה שתים דוהיו הוא לשון רבים ועיין במג"א שקודם שחולץ ש"ר יסיר הרציעות מהאצבע (ובשע"ת כתב בשם ספר הכוונות להסיר גם כן ב' או ג' כריכות מהזרוע ע"ש אך במשנת חסידים ובסידר ר' שבתי ובספר אור צדיקים לא מוזכר רק הג' כריכות מהאצבע וכמ"ש המג"א) ויחלוץ ש"ר מעומד וה"ה הכריכות מהאצבע מעומד ולדידן שמניחין תפילין של יד מעומד צריך לחולצו גם כן מעומד אך אותן שמניחין של יד מיושב יחלוץ השל יד גם כן מיושב דכהנחתן כך חליצתן וע"ש בשם השל"ה לחלוץ תש"ר ביד שמאל להראות שקשה עליו חליצתן (ועיין בספר ארחות חיים בהגהות הגאון מבערזאן בשם הגהות מהתוספת על מסכת ערכין דגם כשפושט הטלית יפשוט בשמאל) ואם בשעת חליצת התפילין או בשעת הנחתן נפלו לארץ עיין במג"א סי' מ"ד דמנהג העולם להתענות ועיין בא"ר דיתענו באותו יום ואם נפלו בנרתקן יתן פרוטה לצדקה ועיין בספר אשל אברהם דמי שהפיח בתפילין נכון להתענות גם כן יום אחד כי י"א דהפחה אסור מדאורייתא וגרע מהפלת תפילין דלכ"ע אינו אלא דרבנן ע"ש: ועיין במג"א לכרוך התפילין ככנפים ע"ש כנפי יונה ואין להניח הרציעות על הבתים והנה דעת הב"ח והט"ז שיעשה הכיס של התפילין צר כדי שיהיה מונחים זע"ז כדי שלא יהיה אפשר לשל ראש שתבוא קודם (וע"ש עוד שיש עושין לכל תפלה כיס בפני עצמו ולעשות סימנים בכיסים איזה של יד ואיזה ש"ר אך לא נכון בעיניו ע"ש) אך המג"א כתב דכיון דש"ר קדושתו חמורה משל יד לא יתכן להניח ש"י על ש"ר לכך ניחא לן יותר המנהג שמניחין זה אצל זה ע"ש וכן הוא עפ"י האר"י ז"ל עיין בסידר ר' שבתי ובספר אור צדיקים והנה המנהג להניח ש"ר מצד ימין הכיס וכ"כ בסידר ר' קאפיל והטעם נראה מפני חשיביתה:

ועיין בספר אור צדיקים שאין לחלוץ התפילין עד שילמוד בהן תחילה אחד המרבה ואחד הממעיט כי לא יזכה האדם לנר"ן אלא אם ילמוד בתפילין כמ"ש בר"ח שער הקדושה ועיין בעט"ז סי' כ"ה דכשם שצריך לכנוס לביהכנ"ס מוכתר בתפילין כך צריך לצאת מביהכנ"ס מוכתר בתפילין ועיין מ"ש בשע"ת סי' כ"ח בשם הש"צ אך מצאתי בקיצור של"ה שהביא מנהג זה בשם אנשי מעשה וכתב טעם לדבר משום דאמרו חכמז"ל על פסוק חונה מלאך ה' סביב ליראיו תפילין בשמאלו ומזוזה בימינו וזה לא שייך כשיוצא מביתו לביהכנ"ס כי אז התפילין והמזוזה בשמאלו משא"כ כשנכנס מביהכנ"ס לביתו אז הוי מזוזה בימינו ותפילין בשמאלו:

ח"א סדר תפילין דר"ת

הנה פלוגתא דרש"י ור"ת הוא במנחות פרק הקומץ דלרש"י הוא הסדר קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע ולר"ת קדש והיה כי יביאך והיה אם שמוע שמע ותפילין של זה הם פסולים לזה ודעת רוב הפוסקים כרש"י וכן הוא מנהג העולם אך עיין בהש"ע סי' ל"ד שיר"ש יצא ידי שניהם ומניח תפילין דרש"י ור"ת בבת אחת ויכוין בהנחתן באותן שהם אליבא דהלכתא אני יוצא כי מקום יש בראש להניח שני תפילין ואם אינו יודע לכוין המקום ולהניח שניהם יחד יניח של רש"י ויברך עליהם ויהיה עליו בשעת ק"ש ותפלה ואחר ק"ש ותפלה יניח של ר"ת בלא ברכה ויקרא בהם שמע והיה אם שמוע ע"ש אבל פ' ציצית א"צ לומר בהם דכיון שלא נזכר בו תפילין לא הוי כמעיד עדות שקר עט"ז וא"ר אך בתשובת מהר"ם שי"ק החזיק במנהג העולם שאומרים גם פ' ציצית בתפילין דר"ת וכתב שם טעם לדבר ע"ש: ועיין בעט"ז בשם מצת שמורים שמזהיר מאוד להניחם שניהם בפעם אחת ומביא סוד גדול על זה שלא להפרידם ובשם סידר האר"י ז"ל כתב דהאר"י ז"ל לא היה מניחם בפעם אחת מפני יוהרא כי אם אחר התפלה ע"ש: וכפי הנראה שכתב כן לפי שהיה רואה בסידר האר"י ז"ל אחר עלינו שכתב המסדר שם כן בשם מורו הרב והבין העט"ז שמורו הרב הוא האר"י ז"ל אך באמת זה אינו דהמעיין בסידר האר"י ז"ל בסדר כוונת התפילין כתב שם בפי' שהאר"י ז"ל היה מניח ב' זוגי תפילין ביחד רק מורו הרי"ב לא היה מניחם בפעם אחת מפני היוהרא כי אם אחר התפלה ע"ש ומורו הרי"ב נראה שהוא ר' ישראל ברונא אך כבר נתפשט מנהג העולם להניחם אחר התפלה: ועיין בתשובת חיים שאל דאף דכתב בהש"ע דלא יניח תפילין דר"ת רק המוחזק בחסידות היינו לפי מ"ש הפוסקים דאינו אלא ספק ומאחר דפשטה הוראה בעולם כרש"י הבא לחוש מספק לדעת ר"ת צריך שיהיה מוחזק בחסידות לא כן עתה שגילה לנו האר"י דעפ"י סוד תרווייהו צריכי אם כן גם שאינו מפורסם בחסידות יכול להניחם ע"ש ודברי האר"י ז"ל הובאו כאן בעט"ז שכל אחד מהסברות הם אמיתיות וכל אחד פועל בהנחתם פעולה מיוחדת ושכן כתב בזוהר חדש וז"ל כיון דלא בקיאין אילין דדרא בתרא שווין תרי זוגין דתפילין מספק דלא ידעין ברזא דא דתרווייהו אצטרכו ע"ש ומ"מ גם עפ"י סוד אין לברך על תפילין דר"ת אף אם אין לו רק דר"ת ברכי יוסף ועיין בהש"ע דלא יניח הב' זוגות בכיס אחד ועיין בבאה"ט דאסור להחליף הכיסים וכ"ש הבתים או הרצועות והפרשיות משל רש"י לר"ת או איפכא ע"ש אך אותן המניחין הב' זוגות ביחד כתב בשע"ת בשם ברכי יוסף דיש נוהגין להניח השני ראשים בכיס

אחד ושתי ידות בכיס אחד והטעם דהוי כהותנה וכו' ע"ש ועיין בבאה"ט בשם הכוונות דתפילין דר"ת יהיה קטנים משל רש"י:

מי שטעה והניח תפילין דר"ת בחושבו שהן של רש"י ובירך עליהם וקרא ק"ש והתפלל ואח"כ נזכר יניח אח"כ דרש"י ויברך עליהם ס' עבוה"ק מהחיד"א אך עיין בתשובת דברי חיים ממרן הגה"ק מצאנז זצללה"ה שמי שדרכו להניח תמיד גם תפילין דר"ת אין לו לברך אח"כ שנית ואדומו"ר הגה"ק מו"ה יקותיאל יהודא ט"ב זצללה"ה מסיגוט בתשוב' אבני צדק דעתו שאפילו מי שאין דרכו להניח תפילין דר"ת מ"מ לא יברך אח"כ רק להניח תפילין ולא על מצות תפילין:

והנה אם מותר להפסיק בתפילין דר"ת בין של יד לש"ר כבר כתבתי לעיל שאינו מפסיק רק לקדיש וקדושה ואמן אך אם מותר להפסיק בק"ש בתפילין דר"ת עיין בשע"ת בשם תשו' פ"מ דמפני הכבוד מותר ודעתו נוטה להחמיר אף מפני הכבוד:

ועיין בפרמ"ג דאין להניח תפילין דר"ת בחוה"מ וכ"כ בספר אשל אברהם אך עיין בתשובת שו"מ מהד"ג להניח גם בחוה"מ ע"ש ודעביד כמר עביד ולענין תפילין דר"ת בז' ימי אבילות עיין בבאה"ט סי' ל"ח בשם האר"י ז"ל דאינו מניח והוא עפ"י סוד ועיין בדיני אבילות מבעל יד אפרים בשם ברכי יוסף שהמקובל מהר"ש שרעבי היה מניח תפילין דר"ת בימי אבלו ואמר שכן נכון עפ"י סוד ג"כ אך דעת הבר"י דשב וא"ת עדיף ושכן נראה דעת הש"צ:

והנה כבר כתבתי לעיל שיש מניחין תפילין דר"ת בהחזרת הש"צ לאחר קדושה ועיין בעיון תפלה בשם הפרמ"ג דהתרעם מאוד על זה אך ראיתי גדול' תורה אנשי מעשה נהגו כן ושמעתי טעם המנהג כדי שיתפללו כל הד' עולמות גם בתפילין דר"ת והוא דעד הקדיש שלאחר תפלת י"ח הוא מעולם אצילות ומאשרי עד תפלה לדוד הוא בריאה ומשם עד קוה אל ה' הוא יצירה ומשם עד אחר עלינו הוא עשייה כידוע והוא נכון ואפשר לומר עוד עפ"י מ"ש במטה משה שסדר קדושת ובל"ג הוא כמו תפלה קטנה שיש בה קדושה וי"ח אזכרות כנגד תפלת י"ח ובתחילה אשרי כמו קודם כל תפלה וכו' ע"ש ובלא"ה מה קול רעש גדול עיין במו"מ בשם מהר"י מרפורק שראה לרבותיו ולדודו הקדוש מהר"א שחלצו התפילין לאחר קדושה ע"ש ואם כי הטעם שנתן מהר"י מרפורק למנהגם מדחה שם המט"מ ע"ש אך הלא המהר"י לא שמע מהם טעם זה רק מדעתי' דנפשי' אמר ע"ש וידוע דברי חכמז"ל ריש מסכת ע"ז דלא קאים אינש על דעת רבו עד מ' שנין ות"ח שאמר דבר הלכה אין מזניחין אותו כ"ש אם עביד מעשה והנה כבר כתבתי לעיל בשם הספה"ק החיוב ללמוד בהתפילין ונתנו רמז ע"ז והיה לאות על ידך ולטוטפת

בין עיניך וכתיב אחריו למען תהיה תורת ה' בפיך ועיין בספה"ק דהעיקר הוא ללמוד בתפילין דר"ת:

הנני מכוין בהנחת תפילין לקיים מצית בוראי שצונו להניח תפילין ככתוב בתורה וקשרתם לאות על ידך והי' לטוטפת בין עיניך והם ארבע פרשיות אלו שמע והיה אם שמוע קדש והיה כי יביאך לכאורה הלא פ' קדש והיה כי יביאך הם קודמין לפ' שמע והיה אם שמוע בין לסדר רש"י ז"ל ובין לסדר ר"ת אך נוסח זה מיוסד עפ"י דברי הש"ע שכתב יכוין בהנחתם שצונו להניח ארבע פרשיות אלו שיש בהם יחוד שמו ויציאת מצרים ויחיד שמו הוא פרש' שמע ויציאת מצרים הוא קדש והיה כי יביאך ועיין בספר נועם אלימלך בפסוק ויקח יעקב מקל לבנה לח לוז וערמון דמקל הוא דינים ויעקב המתיקם ע"י הד' פרשיות שבתפילין שהם לבנה לח לוז וערמון שלבנה הוא פרשת שמע לח והיה אם שמוע לוז וערמון הם קדש והיה כי יביאך ע"ש עפ"י דרכו בקודש הרי דסדר דידן יש לו ג"כ רמז בתוה"ק וצונו להניח על היד לזכרון זרוע הנטויה ושהוא נגד הלב לשעבד בזה תאות ומחשבות לבינו לעבודתו ית"ש ועל הראש נגד המוח שהנשמה שבמוחי וכו' טעמים אלו הם מיוסדים עפ"י דברי הש"ע ע"ש ובמט"מ כתב גם כן טעם אחר דחמשה חושים יש ביד חוש אחד חוש המישוש ובראש ד' חושים חוש הראות וחוש השמע חוש הריח חוש הטעם לכך צוה להניח תפילין על היד ועל הראש לשעבד כל החמשה חושים שביד ושבראש להבורא ית"ש ולטעם זה גם כן בשל יד רק בית אחד להורות על חוש אחד ובשל ראש ד' בתים לרמז על הד' חושים ע"ש ודע הא דקאמר כאן שהנשמה שבמוח אף דאמרינן פ"ק דברכות שהנשמה ממלא כל הגוף אפשר הכוונה עפ"י דברי השלה"ק במאמר עשרה מאמרות דחלק הנפש הוא בכבד שבו כח הזן והמחזיק והמגדיל והמוליד והמרגיש וחלק הרוח הוא בלב שהוא המנהיג כל הכוחות וחלק הנשמה הוא במוח שהוא מחשבה השכליות ע"ש והנה ידוע דנר"ן בכלליות כלם בשם נשמה נקרא ולפ"ז ניחא דמה דאמרינן בגמרא דנשמה ממלא כל הגוף קאי על נשמה הכללי דהוא נר"ן והם ממלאים כל הגוף ומה דאמרינן כאן שהנשמה במוח הכוונה על חלק הנשמה הפרטי דהוא נשמה השכלי וזה הוא במוח ומשפע מעות תפילין יתמשך עלי להיות לי חיים ארוכים וכו' הכוונה נראה משום דאמרינן במנחות דהמניח תפילין מאריך ימים ואפשר דזה היה גם כן הכוונה בפ"ק דשבת גבי האי תלמוד שמת בחצי ימיו והיה אשתו נוטלת תפיליו ואמרה בעלי שקרא ושנה ומפני מה מת בחצי ימיו ולכאורה למה נטלה התפילין ועיין בחרדים שהביא שרבינו יוסף גיקטלא חלה עד קרוב למיתה ר"ל וראה ששוקלין עונותיו וזכיותיו ונתעורר וחזק עצמו והניח

תפילין ומיד התחיל להרפא ועלה מעות לחיים ע"ש ולכאורה גם שם קשה למה דוקא הניח תפילין ולא עשה מצוה אחרת אך שניהם לדבר אחד נתכוונו משום דהמניח תפילין מאריך ימים ויהי רצון מלפניך ה' או"א שתהא חשובה מצות הנחת תפילין לפני הקב"ה וכו' לכאורה לפניך הוי למימר אך נוסח כל הברכות כן הוא בנוכח ונסתר וכן מצינו גבי תפלות ובקשות ובכן יתקדש שמך בנו ה' אלהינו ונאמר לפניו שיר חדש:

ודע דבנוסח התפלה של קודם הנחת תפילין דמנהג ספרד המובא בשערי ציון וכתב ויחבק חתן הכלה והרצועות יהיה וכו' הכל הוא עפ"י דברי הזוה"ק והתיקונים הובא בר"ח פ"ו משער הקדושה ע"ש:

ברוך אתה ה' אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין הא דלא אמר לקשור תפילין וכמ"ש בתורה וקשרתם עיין בעט"ז משום דעיקר המצוה שיהיה התפילין מונחים עליו כל היום ואם היה מברך לקשור הוה משמע דברגע אחד שקושר יוצא לכך תקנו לומר להניח שיהיו מונחים עליו שעה אחת עכ"פ והא"ר כתב משום דברכת להניח קאי נמי על תפילין ש"ר ועיין בהש"ע שאחר שהניח על הקיבורת קודם שקושר יברך וכן בשל ראש קודם שמהדק ע"ש לא כאשר המנהג אצל העמי הארץ שקושרין בשעת ברכה:

בא"י אמ"ה אקב"ו על מצות תפילין הנה אם לומר מצית בפתח תחת הוא"ו או בחולם יש בזה כמה דעות ועיין בפרמ"ג דעביד כמר עביד וכו' ע"ש אך סוגיא דעלמא בפתח כמג"א ועיין בפרמ"ג דיש ספק אם לענות אמן אחר ברכה זו כיון דברכה זו ספק הוא ואמירת בשכמל"ו לא מועיל לענין אמן ועיין בתשובת רמ"ץ שכתב מטעם זה לומר ברכה זו בלחש וכ"ב בקיצור ש"ע: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד הטעם דאומרין בשכמל"ו מפני דדעת רש"י דאין מברכין על המצות ובשכמל"ו הוא תיקון למברך ברכה לבטלה ואע"ג דבשאר ספק ברכות אין סומכין על אמירת בשכמל"ו כאן העיקר כדעת התוספת לברך על המצות רק לרווחא דמילתא אומרין גם כן בשכמל"ו ועיין בתשובת אבני צדק לאדומו"ר דמה דאין אומרין ג"כ בשכמל"ו גבי הלל דר"ח דיש ג"כ כמה דעות דאין מברכין בר"ח היינו משום דכיון דלאחר ברכת לקרוא את ההלל אי אפשר לומר בשכמל"ו דיהיה הפסק ועכ"ח צריכין לסמוך על הפוסקים דמברכין בר"ח לכך גם אחר ברכת יהללוך יהללוך אין אומרין ע"ש שהאריך הדבר בטוב טעם ולכאורה אכתי קשה מברכת הנותן ליעף כח דג"כ דעת המחבר וכמה פוסקים דאין מברכין וכן לאותן שמברכין בא"י המקדש שמו ברבים ולמה אין אומרין שם בשכמל"ו ושם לא שייך תירוץ אדומו"ר ונראה לפענ"ד דמברכת ליעף כח וכן מברכת המקדש שמו ברבים דטעם הספק הוא מפני שלא הוזכרה בש"ס לא קשה מידי דלאותן הנוהגין לברך אין אצלם אפילו ספק

דודאי קבלה הוא בידן שהיה בש"ס שלהם וכ"כ הב"ח לענין ברכת ליעף כח משא"כ הכא גבי ברכת על מצות תפילין דהוזכרה בש"ס רק דספק הוא אם כפירש"י או כפי' התוספת ואם כן אם כי דעתינו נוטה שדעת התוספת עיקר מ"מ מספקא כל דהו לא נפקינן לכך לרווחא דמילתא אומרין בשכמל"ו אך לענין הלל ג"כ מידי ספקא כל דהו לא נפקינן וע"ז שייך תירוץ אדומו"ר זצללה"ה ועיין בפרמ"ג לומר בשכמל"ו אחר שמהדק התפילין בראשו דלא להוי הפסק:

ועיין מ"ש לעיל בסדר נט"י שחרית דחופף ראשו יטול ידיו וי"א אפי' רק נוגע בשער שבראשו ואם כי המקילין בנוגע בשערו יש להם שיסמוכו כמ"ש שם אך כשמהדק התפילין על ראשו רוב פעמים לא יכול להנצל מלחופף בראשו ע"כ טוב ליזהר ליטול ידיו אח"כ או להדק ע"י מטפחת:

ומחכמתך אל עליון תאציל עלי (הנה נוסח סידר ר' קאפיל ומחכמתך אל עליון תחכמינו) ומבינתך תביננו ובחסדך תגדיל עלי ובגבורתך תצמית אויבי וקמי לפענ"ד אפשר הכוונה עפ"י דברי הזוה"ק פ' ואתחנן דהד' בתים של ראש הם חכמה בינה חסד גבורה ע"ש לכך אחר תפילין ש"ר אומרין ומחכמתך ומבינתך ובחסדך ובגבורתך ושמן הטוב תריק על שבעה קני המנורה אפשר הכוונה לדרשת חכמז"ל בסוף מס' שבת ושמן על ראשך אל יחסר אלו תפילין שבראש ופרש"י שהם שם טוב משמן הטוב ע"ש כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר ובדרך סמך ויה"ר שלא יאמר פינו דבר שלא כרצונך:

וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים וארשתיך לי באמונה וידעת את ה' (צ"ל וידעת בשו"א התי"ו ולא בקמ"ץ כאשר המוני עם אומרים כן) הנה ג' פסוקים אלו אומרים כשכורכין הג' כריכות על האצבע וסדר הכריכות כתבתי לעיל ודע דג' פסוקים אלו וכן נוסח ומחכמתך ליתא בסידר האריז"ל ובפע"ח אך עיין בקיצור של"ה שמביא נוסח ומחכמתך בשם היכל הקודש וג' פסוקים אלו הם מהר"ן שפירא בעל מצת שמורים: קדש לי כל בכור וכו' עיין במג"א סי' כ"ה בשם הב"ח והשל"ה לומר פרש' קדש ופ' והיה כי יביאך בתפילין ואף דמדברי הספרי נראה דא"צ לומר מ"מ האומרו לא הפסיד דהא בקשו לקבוע פ' בלק בק"ש משום דאית בה יציאת מצרים והכי נמי אית בהו יציאת מצרים ע"ש ובס' מאורי אור מביא ג"כ סמך למנהג זה מדברי הגמרא פ"ב דמגילה ובפרק הקומץ דתפילין ומזוזה נכתבים שלא מן הכתב מ"ט מיגרס גריסין ופרש"י שגורות הן בפי הכל ע"ש והא תינח פ' שמע והיה אם שמוע שגור הוא דקורין ק"ש בכל יום אבל פרש' קדש והיה כי יביאך מ"ט הם שגורות אעכ"ח דגם כן היו אומרים אותו בכל יום ולכאורה הוא ראיה נכונה אך עיין בטור וב"י או"ח סי' ל"ב

דמפורשין שגורות הן בפי הכל היינו בפי כל הסופרים ע"ש אך נהגו עלמא לאמרם וכבר שוינו עלינו חובה ולענין אם לאמרם בע"פ אם דאין למחות במי שהפרשיות שגורין בפיו אך עיין במג"א סימן מ"ט דיש ליזהר חוץ מבפרשיות ק"ש ותמיד וברכת כהנים ע"ש ובפרט בפרשת אלו שמחמת שיש בהם איזה שינוים בפרשה שני' מבפרשה ראשונה לזאת מצוי' גם כן טעות: ועיין בלבוש סי' כ"ח וסי' ס"א דכשיגיע לויהיה לאות על ידך ימשמש בתפילין ש"י וכשאומר ולטוטפת בין עיניך ימשמש בש"ר ע"ש ואם דשם הוא ט"ס דצ"ל כשיגיע לוקשרתם לאות על ידך וכו' כי שם קאי על הק"ש וכמ"ש הא"ר אך דינו אמת דגם בפרשיות אלו כשיגיע לוהיה לאות על ידך ימשמש בש"י וכו' וכן נהוג עלמא בין בפרשה ראשונה ובין בפרשה שני' ועיין בשע"ת סי' מ"ט דהאריז"ל כשהיה מגיע לפרשה שבתורה היה קורא אותה בטעמים שבתורה ע"ש ועיין ברמ"א סי' ס"א לענין ק"ש שרוב העולם אינם נוהגים לקרות הק"ש בטעמים שבתורה מפני שמפסיד הכוונה למי שלא הרגיל בה ע"ש וזה שייך גבי ק"ש שצריך כוונה ויש לכוין בה הרבה כוונות משא"כ כאן:

ח"א סדר הנהגת התפלה

הנה מעלות המתפלל עם הציבור רבים הם שזוכה לענות אמן וקדיש וקדושה וברכו עיין בזוה"ק פרשת אמור בר"מ שהוא מ"ע לומר קדושה בכל יום וז"ל ונקדשתי בתוך בני ישראל פקודא דא לקדשא לי' בכל יומא וכו' ועיין בסדר היום בשם מדרש רות שהנשמה אינה נכנסת בגוף האדם עד שמברך ברוך ה' המבורך ועיין בעבוה"ק מהחיד"א בשם מדרש כיכן דמי שמגרע אמן יהא שמי' רבה וברכו חייב נידוי (ועכ"ח הכוונה אם עשה כן בלא אונס) אך המעלה הגדולה שבכל המעלות הוא זה גופא שמתפעל עם הציבור כדאמרינן בגמרא פ"ק דברכות מנין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר לא ימאס ועיין בזוה"ק ויחי דף רל"ד צלותא דיחיד לא עאל קמי מלכא קדישא אלא בחילא תקיפא דעד לא אעל ההוא צלותא לאהעטרא בדוכתא אשגח בה קב"ה ואסתכי בחובוי ובזכותי' דההוא בר נש מה דלא עביד כן בצלותא דסגיאין דלא אשגח בחובייהו בגין דא בעי בר נש לצלי צלותא בצבורא בגין דלא בזה את תפלתם אע"ג דלאו כלהו בכוונה ורעותא דלבא ועיין עוד בזוהר פקידי דף רמ"ה כל אינון צלותין דבקעי רקיעין למיעל קמי מלכא אי צלותא דסגיאין אינון פותחין לה פתחא ואעיל ההוא צלותא עד דאתעבידו כל צלותין דעלמא עטרה ברישא דצדיק חי עלמין ואי צלותא דיחיד איהי אי יאה היא למיעל קמי מלכא קדישא פותחין לה ואי לא יאה דחין לה לבר ע"ש ועיין

בשלה"ק מס' תמיד בהגה"ה דמי שיש לו ביהכנ"ס ואינו הולך לשם להתפלל עם ציבור כוח לו שלא נברא:

ועיין בהש"ע דאם אינו יכול לילך לביהכנ"ס להתפלל שם עם הציבור יכוין להתפלל בביתו בשעה שהציבור מתפללין ואם מאיזה סיבה אינו יכול להמתין עד שעה שהציביר מתפללין מותר להתפלל בביתו או בביהכנ"ס כשאין שם הציבור אף קודם לתפלת הציבור אבל אם הוא בביהכנ"ס עם הציבור אסור לו להקדים תפילתו לתפלת הציבור אם לא שהשעה עוברת והציבור אינם מתפללין מאיזה סיבה ועיין עוד שם בהש"ע דצריך לילך עד מיל כדי להתפלל בציבור:

ועיין עוד בהש"ע דמי שיש לו ביהכנ"ס בעירו ואינו נכנס להתפלל בו מקרי שכן רע והיא מדברי הגמרא פ"ק דברכות שם דשכינים רעים אינם נכנסין אחד לתוך בית חבירו ועיין בבאה"ט שם דהכוונה אפילו בלא מנין עשרה ועיין בשע"ת דאם מתפלל בביתו בעשרה לא מקרי שכן רע אך עכ"פ ידי חובת ביהכנ"ס לא נפיק אם לא שהוא מקום קבוע לקדושה דאז הוא בבחינת ביהכנ"ס ע"ש ולענין אם להתפלל בביהכנ"ס ביחיד וחוץ לביהכנ"ס בעשרה איזה מהם עדיף עיין בספר ש"צ שזה תלי בפלוגתת הרמב"ם ורבני צרפת שמביא תר"י גבי רב אמי ורב אסי דמצלי ביני עמודי דלפי הרמב"ם תפלה בציבור עדיף ולפי רבני צרפת תפלה בביהכנ"ס עדיף אך כתב שהר"מ לונזאני בספר דרך חיים ובתשובת יד אליהו הכריחו דתפלה בציבור עדיף כדעת הרמב"ם ולזה הסכים גם כן הש"צ שם:

ועיין ברמ"א סי' ס"ט דאם התפללו בציבור ואח"כ יש עוד מנין שרוצים להתפלל בציבור לא יעמוד החזן השני במקום שעמד הראשון (שזה גנאי לראשונים דהוי כאלו לא יצאו י"ח בראשונה) אם לא שאותן שההפללו במנין הראשון כבר יצאו ועיין בנו"ב תנינא דבמקום שיש מנהג להתפלל כת אחר כת מותר:

יקבע מקום לתפלתו וגם בביהכנ"ס הקבוע לו צריך שיהיה לו מקום קבוע ובספר דרך משה מביא ע"ז משל נאה בשם כתבי האריז"ל למלך שרוצה ללכוד חומת העיר אז לוקח קנה שריפה שקורין ביקס ויורה כמה פעמים במקום אחד עד שינקב החומה אבל אם הוא טיפש ויורה פעם כאן ופעם במקום אחר אז החומה נשארה שלימה כך מיום שחרב ביהמ"ק נעשה חומת ברזל בינינו לבין אבינו שבשמים והתפלה שלנו הוא כמו קני השריפה ואם מתפלל כל פעם במקום אחד אז תפילתו עושה נקב בהחומה של ברזל וכו' ועיין במג"א דתוך ד' אמות חשוב מקום קבוע:

ישכים אדם לביהכנ"ס כדי שימנה עם העשרה הראשונים שכל אחד מהעשרה הראשונים נוטל שכר כנגד כל הבאים אחריהם משום דבי עשרה שכינה שרי' ולפ"ז נראה דבעשרה הראשונים אין שום קדימה אך במעדני יו"ט כתב שגם בעשרה הראשונים יש קדימה והראשון נוטל שכר התשעה וכל הבאים אחריהם והשני נוטל שכר השמנה וכל הבאים אחריהם וכו' ועיין במג"א שבזוהר נשא איתא שיתאספו יחד העשרה ויבואו לביהכנ"ס:

ועיין בכל בו להדליק הנרות קודם שיכנס אדם שם משום דכל בי עשרה שכינה קדמה ואתי' כדאמרינן בגמרא ועיין בספר ש"צ דבביהכנ"ס הקב"ה מצוי שם תמיד אם כן ראוי ונכון שיהיה הנרות דולקות שם כל היום ואין לכבות אותם אחר התפלה ע"ש ולא ראיתי נוהג כן בשום מקום רק בכמה מקומות יש בביהכנ"ס נר תמיד שדולק תמיד אבל שאר נרות מכבין אחר התפלה ולענין אם להשתמש בנרות דביהכנ"ס לתשמיש דחול עיין בש"ע סי' קנ"ד והמחמיר תע"ב:

ועיין בהש"ע סי' צ"ח דמי שידו משגת ראוי שיהיה לו מלבושים נאים מיוחדים לתפלה כמו בגדי כהונה (ועיין בסי' נ"ג לענין ש"צ שהוא שוחט ובודק לא יתפלל בבגדים הצואים ומסריחין ואם אינו רוצה להחליף בגדיו בשעת התפלה מעבירין אותו) ועיין בספר ש"צ דאין דבר המעכב התפלה כמו בגד שעטנז ואפילו שוגג וע"ש גם כן בשם המקובלים שלא לישא עליו שום דבר ברזל בשעת התפלה (ולא שמעתי מי שנזהר בזה) ועיין בסי' צ"א לאזור אזור בשעת התפלה אפילו יש לו מכנסים שאין לבו רואה הערוה משום הכון לקראת אלהיך ישראל ועיין במג"א דאם הולך כל היום בלא אזור מותר להתפלל בלא אזור ע"ש אך היינו דוקא באם הולך במכנסים וגם כן שהמכנסיים שלו הם על חלוקו ולא על גופו כמ"ש בתב"ש סי' א' הובא בשע"ת כאן אבל אם הולך בלא מכנסיים או שהמכנסיים שלו הם על גופו ממש אז לאו דוקא לתפלה אלא הה"ד לק"ש או לשאר ברכות צריך חגורה דוקא ועל דבר הזה יש לדקדק בלילה כששוכב במטה מופשט מבגדיו בלא מכנסים או אפילו במכנסים התחתונים אבל הם על גופו ממש וצריך לברך איזה ברכה ועיין עוד בהש"ע כאן דאין להתפלל יחף אם לא שדרך אותו מקים לעמוד כן לפני הגדולים ועיין בבאה"ט דאין להתפלל בבתי ידים שקורין הענטשוך וע"ז נאמר ויד רשעים אל תנידני:

ועיין בעט"ז סי' צ"ה הובא בבאה"ט שם שבתפלה מיושב אל יסמוך לאחריו ולא יהיה מוטה לצדדין ולא יפשוט רגליו ולא ירכיבם זע"ז מפני שכ"ז הוא דרך גאות וע"ש עוד בשם תשובת הרמ"ע לנענע כל גופו לקיים כל עצמותי תאמרנה וכו' והיינו בתפלה

דמיושב אבל בתפלת י"ח אין לנענע בשם תשובת מ"ע וכבר הובא תשובה זו במג"א סי' מ"ח אבל המג"א הביא אח"כ בשם ספר י"מ מאכ"ח שקצת פרושים נהגו להתנועע בנחת בחתימת הברכות לבד לקיים מפני שמי ניחת הוא ובשם מהרי"ל כתב שהיה מתנועע בתפלה מלפניו לאחריו ומאחריו לפניו ושהרקנטי פ' יתרו נתן טעם עפ"י קבלה להתנועע בתפלה ושכ"כ בזוהר וסיים המג"א ע"ז ודעביד כמר עביד וכו' ובלבד שיכוין ע"ש ועיין בא"ר סי' מ"ח הובא בפרמ"ג שם שקצת מתנועעים תנועה משובשת שהגוף עומד על עמדו רק הופך הראש פעם לימין פעם לשמאל והוא דרך גאוה רק תנועה ישרה הוא לכוף ראשו כאגמון ולהתנועע לצד הפנים וכמ"ש המהרי"ל שהיה מנענע גופו מאחוריו ולפניו ע"ש אך בספר מעבר יבק מאמר שפתי רננות פרק למ"ד כתב טוב לנענע עצמו דרך ימין ושמאל ע"ש ואפשר דקפידת הא"ר גם כן אינו רק אם הגוף עומד על עמדו ומנענע רק הראש:

ועיין במג"א סי' וא"ו בשם לבוש לומר תהלים קודם התפלה בכוונה להבריח הקליפות המונעים התפלה מלעלות ולכך נקרא תהלים זמירות לשון כריתה כמו לזמר עריצים והמחהש"ק שם מביא בשם בית יעקב לחלק בין אם אומרו ביחיד או בציבור דבציבור יאמר קודם התפלה אבל ביחיד טוב שיאמר אחר התפלה שהתפלל בציבור כמ"ש האריז"ל שכל השפע שאדם מוריד בתפלתו עם הציבור מתקיים אחר תפילתו כל משך זמן היותו בביהכנ"ס אך עיין בא"ר שהסכים גם כן ללבוש דדוקא בשאר תחנונים יש לעשות כן משא"כ תהלים אף ביחיד טוב יותר קודם התפלה שנקראין זמירות שיכורות המקטריגים ע"ש: הליכתו לביהכנ"ס עיין בסדר היום שיעמוד אצל מזוזת ביתו ויאמר אות ה"א מתמני אפי הורני ה' דרך חוקיך כל החי"ת פסוקים והיא סגולה להציל עיני אדם מראות שוא וכ"כ בספר אור צדיקים ממהר"ם פאפראש בשם ר"י החסיד ומוסיף גם כן לומר אח"כ פסוק שמע ישראל (וזה הובא גם כן בעט"ז סי' א') וינשק המזוזה להכניע היצה"ר בשם שד"י כי אותיות יצר במלואם יו"ד צד"י ריש"ש הם ס"ת שד"י ויאמר פסוק מגדול עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב ז"פ ואח"כ ילך במרוצה לביהכנ"ס ויאמר ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו (והוא מדברי הגמרא פ"ק דברכות ובש"ע סי' צדי"ק מצוה לרוץ לביהכנ"ס שנאמר ונדעה נרדפה וכו') ולא ימשוך בדיבור עם שום אדם בדרך ועיין במג"א דזה עד פתח ביהכנ"ס אבל בביהכנ"ס עצמו אסור לרוץ אלא ילך באימה וביראה:

ועיין בחיי אדם בשם ספר יראים שמצות ומקדשי תיראו נוהג גם בבהכנ"ס ובהמ"ד מדאורייתא (ועיין בזוהר נשא דף קכ"ו דכל בי כנישתא דעלמא מקדש אקרי) ועיין

בטוש"ע סי' קנ"א ביהכנ"ס וביהמ"ד אין נוהגין קלות ראש כגון שחוק והיתל ושיחה בטילה ובזוה"ק מחמיר ביותר בעונש המדבר בביהכנ"ס וז"ל בפרשת תרומה דף קל"א מאן דמשתעי בבי כנישתא במילין דחול ווי לי' דאחזי פרודא ווי לי' דלית לי' חולקא באלקי ישראל ובספר דרך משה כתב בשם האריז"ל שמי שמדבר בביהכ"נ נעשה מן הדיבור דבר ר"ל וכבר האריכו בזה כל ספרי יראים וכ"ז אפילו שלא בשעת התפלה דאז בכל מקום אסור אפילו אינו ביהכ"נ כמ"ש בש"ע סי' קכ"ד כל השח בשעה שהש"צ חוזר התפלה הוא חוטא וגדול עונו מנשוא ע"ש ועיין בש"ע סימן צדי"ק שמי שרוקק בביהכ"נ צריך לדורסו ברגליו או לכסות בגמי (וכיצד ינהג בתפלת י"ח אכתוב לקמן בסדר תפלת י"ח) ובשבת אסור לשפשף ברגליו משום דמשוה גימות (אם לא שהוא קרקע מרוצף: אבל מותר לדורסו לפי תומו ואע"ג דממילא ממרח עיין סי' שט"ז ועיין במג"א בשם ס"ח סי' רנ"ג שהרוצה שלא ירוק תדור בביהכנ"ס ילעוס קודם כניסתו שורש לאקרי"ץ אבל בעיוהכ"פ ובעט"ב אסור שישאר המתיקות בפיו וכשבולע הרוק בולע המתיקות) ועיין בש"ע סי' צ"ח דאין לנשק בניו הקטנים בביהכנ"ס שאין להראות אהבה זולה אהבת הקב"ה:

הנה המג"א ריש הלכות ברכת השחר מביא בשם ספר הכוונות שקודם התפלה יקבל עליו מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך והטעם מובן ומפורש במחצית השקל שם אך נראה לפענ"ד דאפשר להטעים הדבר בדרך זה דידוע מספה"ק והוא מדברי הזוה"ק והתיקונים דתפילה צריכה להיות בדחילו ורחימו ואיהי תרין גדפין להעלות התפלה השמימה ואם לאו לא פורחת לעילא והנה לפ"ז מה יעשו אנשים כערכינו וראיתי בני עלי' והם מועטים אך אמרו שהצדיקים עמודי עולם יעלו תפילתינו בתוך תפילתם והנה לכאורה עדיין לא עלתה ארוכה למכותינו כי ידוע מדברי הרמב"ם ז"ל בפי' המשניות סוף פ' חלק דאסור להתפלל ע"י אמצעי והיא אחד מי"ג עיקרים (ומטעם זה מיאן הגאון המהר"ל מפראג לומר פיוט מכניסי רחמים כידוע) ואין לומר דאין אנו מתפללין ע"י הצדיקים רק דהצדיקים בעצמן מעלין התפלה דכיון דאי אפשר בלא"ה הוי כאלו מתפללין ע"י אמצעות הצדיקים אך עיין בשו"ת ח"ס או"ח שמחלק בין מלאכים לבני אדם כיון דכל ישראל הם גוף אחד אין זה כמליץ בעד אחר משא"כ גבי מלאכים ע"ש ודברי פח"ח והנה בספר אורח לחיים פרשת נח מביא ששאל לרבו הגה"ק מו"ה שמואל שמעלקי מניקלשפורג זצללה"ה שאיך אפשר לקיים ואהבת לרעך כמוך במי שעשה לו חבירו איזה רעה והשיב משום דכל ישראל הם גוף אחד ולפעמים אדם מכה את עצמו בלי דעת היתכן שיקח מקל ויכה לידו על אשר הכה אותו בלי דעת הלא לחסר דעה

יחשב כן ממש הדבר הזה שהוא נפש אחת עם חבירו ואם חבירו עושה לו איזה רעה מפני חסרון דעה וכשישלם לו הרעה יכאיב לעצמו יותר אלא יחשוב שהכל מאתו ית"ש והרבה שלוחין למקום ע"ש ודברי הגה"ק מו"ה ש"ש זצללה"ה ממש כבר הם כתובים בספר שלה"ק שער האותיות אות בי"ת ע"ש) ולפ"ז מי שמקיים ואהבת לרעך כמוך זאת יעיד שהוא גוף אחד עם כל ישראל כדברי הגה"ק מו"ה ש"ש הנ"ל (כי מבלעדי זאת אי אפשר לקיים ואהבת וכו' כי כל אדם יש לו איזה אנשים שונאים וכשאלת הגה"ק בעל אורח לחיים וא"כ שפיר יכולין הצדיקים להעלות תפילתו ואין זה כמתפלל בעד אמצעי כדברי הח"ס הנ"ל אבל מי שאינו מקיים ואהבת לרעך כמוך עכ"ח שאינו גוף אחד עם כל ישראל וממילא אין הצדיקים יכולין להעלות תפילתו כי יהיה נחשב ע"י אמצעי כמובן לכך קודם התפלה צריך לקבל עליו מצות ואהבת לרעך כמוך:

ועיין בספה"ק דזה הוא גם כן באם יש בתפלתו איזה חיות דהיינו שעכ"פ מכוון פי' המלות אבל אם אין בתפילתו שום חיות לא יועיל שום התכללות והתקשרות עם הצדיקים ובספר לקוטי יקרים מביא ע"ז משל נחמד לסיעה של בני אדם הנוסעים יחד ונחלה אחד מהם בדרך בודאי לא יניחהו שם רק יאחזו בזרועותיו ויוליכו אותו משא"כ באם ח"ו ימות אחד מהם בודאי יניחהו שם וילכו להם כמו כן ממש הוא הדבר הזה אם היה בתפילתו עכ"פ איזה חיות דהיינו שכוון עכ"פ פי' המלות הוי כמו חולה ויסייעהו הצדיקים משא"כ בלא כוונה כלל כמת הוא חשוב ובעלים מטפלים בנבלה: ועיין בספר סוד יכין ובועז שלכונות פי' המלות צריך להקדים הכוונה לאמירה דהיינו שקודם שיאמר אדון עולם אשר מלך יהרהר בלבו פי' המלות ולא להיפך כי מה דהוה הוה שכבר אמר התיבה בלא כוונה והוא כגוף בלא נשמה ומה מהני שמכוון אח"כ ובאמת דברים אלו כבר הם נכללים בדברי האגרת הרמב"ן שכתב והסר כל דברי עולם מלבך בעת התפלה וטהר רעיונך וחשוב הדיבור קודם שתוציאנו מפיך וכ"כ בס' רוקח בהקדמה וז"ל קודם שיצא הדיבור מפיך חשוב ביאורו ע"ש והנה להקדים הכוונה לאמירה הוא סגולה להתפלל מתוך הספר כידוע למודה על האמת וכ"כ בשם האריז"ל שכל התפלה היה מתפלל מתוך סידר התפלה והיא סגולה גם כן להנצל ממחשבות זרות ובשם הגר"א ז"ל כתבו רמז ע"ז ועם הספר ישוב מחשבתו הרעה ועיין במג"א סי' צ"ח שכתב בשם ספר הגן ג"כ סגולה לבטל המחשבה זרה בעת התפלה שיאמר פי פי ואח"כ ירוק ג"פ ולא ירוק לגמרי שאסור לרוק בעת התפלה לרצונו אך בדרך נחת והלשון תהא בין שפתים בשעת הרקיקה ובזה ילך המחשבה והא"ר כתב רמז ע"ז יהיה לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך אך במקום שאסור להפסיק אין לעשות כן דהוי הפסק ע"ש והא"ר כתב

בשם קשל"ה סגולה אחרת להעביר יד ימינו על מצחו ג"פ ובכל פעם יאמר הפסיק לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי ואם הוא במקום דאסור להפסיק יהרהר בלבו ובסידר ר' שבתי כתב בשם הרמ"ק סגולה לומר הפסוק אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה וכתבו רמז ע"ז וכי יזיד איש על רעהו (היינו היצה"ר על איש ישראל) להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות היינו שיאמר הפסיק אש תמיד תוקד על המזבח ובזה ימות היצה"ר וה' יטהר לבנו לעבדו באמת ובלבב שלם אמן כיה"ר:

ואני ברוב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך זכות אברהם וכו' הוא מדברי הזוה"ק בהקדמת בראשית ובפרשת ויקרא וז"ל לא בעי בר נש למיעל לביהכנ"ס אלא אי אימלך בקדמיתא באברהם יצחק ויעקב בגין דאינון תיקנו צלותא לקמי קב"ה (ועיין בספר מגיד תעלומה על מסכת ברכות מהגה"ק מו"ה צבי אלימלך מדינוב זצללה"ה שמטעם זה נקרא התפלה בלשונינו דאווינן היא לשון דאביכן ר"ל מן תקנת אבותינו שאבות תקנם) הה"ד ואני ברוב חסדך אבוא ביתך דא אברהם אשתחוה אל היכל קדשך דא יצחק ביראתך דא יעקב ע"ש ולכאורה יש להבין הלא תמה זכות אבות כדאיתא במסכת שבת דף נ"ה ואין לומר כתירוץ התוס' שם דדוקא לרשעים תמה אבל לא לצדיקים ע"ש דכי מחזיקין עצמינו לצדיקים אך י"ל דאין כוונת התוספת דוקא לצדיקים רק הכוונה על היפך מרשעים דרק לרשעים תמה אך לכאורה עדיין לא עלתה ארוכה למכותינו דהלא אמרינן סוף פ"ג דנדה אפילו כל העולם אומרין לך צדיק אתה הוי בעיניך כרשע אך באמת כבר האריך בזה בספר לקוטי אמרים מהגה"ק בעל התניא שח"ו להיות במיניו כרשע דהלא בפי' אמרינן באבות ואל תהי רשע בפני עצמך רק הכוונה לשלול שלא יהיה בעיניו כצדיק שכבר יצא ידי חובתו ע"ש ואני שמעתי לפרש אפילו כל העולם אומרין לך צדיק אתה הוי בעיניך כרשע היינו שיהיה לו מדת השתוות שיהיה שוה בעיניו הגנות והשבח כמ"ש בחובת הלבבות פ"ה משער יחוד המעשה בשם חסיד אחד ע"ש והוא נכון אח"כ ראיתי שאין צריך לכל האריכות הלז וחדאי נפשי שמצאתי באו"ז הלכות תפלה דהא דאמרינן תמה זכות אבות ר"ל שאינו עומדת מעצמה אבל כשמתפללין שיעמוד לנו זכות אבות לענין זה כל ימי הארץ לא יתמו ועומדת לעד ע"ש מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל הנה העט"ז כתב בשם רש"ל שאין לומר פסוק מה טובו שבלעם אמרו ועיין בישועות יעקב או"ח טעם אחר שלא לאמרו ע"ש אך בכל הסידורין שלפנינו איתא וכן הוא בסידר האריז"ל ועיין בסידר ר"ע בסופו כתב הנכנס לביהכנ"ס יאמר מה טובו וכ"כ בד"מ בשם הכל בו וכ"כ בסדר היום וז"ל קודם שיכנס לביהכנ"ס ינקה מנעליו ויאמר ואני ברוב חסדך ויכנס ויאמר מה טובו וכן בספר מטה

משה אך שהיה תלמוד רבינו הרש"ל מ"מ כתב ובבואו לביהכנ"ס נוהגין לומר מה טובו וע"ש עוד וכן בסדר היום שמביאים לומר עוד כמה פסוקים שלא נדפסו בסידורין שלנו ונהרא ונהרא ופושטה:

והנה בעט"ז שם מביא עוד בשם רש"ל שגם פסוק ואני תפילתי אין לומר שאין לאמרו אלא במקום שקבעו חכמים דהיינו בשבת במנחה עפ"י המדרש ע"ש ולכאורה כפי שנראה מפע"ח וכן בסידר השל"ה שמביא שם דברי האריז"ל נראה שגם רבינו האריז"ל לא היה אמרו אך בסידר ר' שבתי איתא איתא גם פסוק ואני תפילתי וכתב כוונה ע"ז ע"ש אך פסוק ה' אהבתי מעון ביתך וגם פסוק ואני אשתחוה ואכרעה שנדפס בסידורין שלפנינו גם שם ליתא אך בסידר ר' קאפיל מצאתי גם פסוקים אלו וכתב כוונה על כל אלו פסוקים ע"ש וגם בספר אור צדיקים מהר"ם פאפראש מביא כל הפסוקים אלו וכדרך שנסדר בסידורין שלפנינו:

אדון עולם אשר מלך עיין במט"מ בשם ר"י החסיד ורב האי גאון ורב שרירא גאון שמי שמכוון באמירת אדון עולם תפלתו נשמעת ואין שטן מקטרג על תפילתו וכו' ע"ש הנה מזה נראה שנוסח אדון עולם היה גם בזמן הגאונים (ובאיזה סידורי אשכנז הנדפסים בווין ראיתי שבס' התחיי' הכריח בראיות שר' יוחנן בן זכאי תיקן נוסח אדון עולם) והטעם שתיקנוהו לאמרו קודם התפלה כתב במט"מ שם שהוא מטעם הנ"ל מפני שהוא סגולה להתקבל התפלה ומבטל המקטריגים ע"ש ולפענ"ד נראה דאפשר משום דידוע מספה"ק דקודם התפלה צריך לקבל עליו מצות אהבה ויראת ה' והנה איך נמשך לאדם האהבה והיראה עיין בר"ח ריש שער היראה שאם יצייר אדם בדעתו שאם יעדר מציאת כל הנבראים מפני זה לא יגיע חסרון ח"ו במעלתו ית"ש כי הוא היה מלך קודם שנברא העולם וכל מה שברא לא ברא אלא לכבודו כדי שיכירו גדולתו ית"ש וגם באחרית הימים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא ובכ"ז אף שאין צריך לכל הנבראים מ"מ השגחתו עליהם בכל עת א"כ החיוב ליראה מלפניו ולאהבה אותו ית"ש והנה בנוסח אדון עולם נכלל כל דברי הר"ח הנ"ל וזהו אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא ר"ל שהיה מלך קודם שנברא העולם והכוונה בזה לומר שמלך קודם שנברא העולם ועל מה מלך עיין בסידר השל"ה (ועיין בא"ר שצריך לומר בטרם כל הכ"ף בקמ"ץ) לעת נעשה בהפצו כל אזי מלך שמו נקרא ר"ל שכל מה שברא לא ברא אלא כדי שיתגלה מלכותו ית"ש (ועיין בא"ר לומר בחפצו כל הכ"ף בחולם ורפי ע"ש) ואחרי ככלות הכל לבדו ימלוך ר"ל שגם באחרית הכל ונשגב ה' לבדו ע"ז אמר נורא ר"ל מזה ניכר שהוא נורא וצריך לירא מלפניו ית"ש ואח"כ אמר והוא אלי וחי גואלי וציר חבלי בעת צרה וכו' ר"ל אף שאין צריך לכל

הנבראים מ"מ השגחתו עלי בכל עת אם כן החיוב הוא לאהבה אותו, ממש דברי הר"ח הנ"ל כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר וה' ינחינו בדרך אמת:

ודע דנוסח כל הסידורין שלפנינו והוא נסי ומנוס לי אך נוסח סידר היעב"ץ וסידורי ספרד והוא נסי ומנוסי ע"ש ועיין בסידר השל"ה דכתב בידו אפקיד רוחי בעת אישן ואעירה ועם רוחי גויתי יש מדבקין תיבות ואעירה לתיבות אישן וכן מורה החרוז לפ"ז צריך לנקוד אישן בפתח תחת השי"ן (וכן הוא נוסח היעב"ץ בפתח) אמנם העיקר ואעירה קאי אלמטה ואישן נקוד בקמ"ץ ע"ש:

ודע דבסידורי ספרד יש כאן תוספת בנוסח אדון עולם וזה הוא והוא שני להמשיל לו להחבירה והוא ראשון והוא אחרון לכל חומר וצורה ראשית בלי תכלית ולו העוז והמשרה בלי ערך בלי דמיון בלי חבור בלי פירוד גדול כח והגבורה והוא אלי וחי גואלי וכו' מנת כוסי ביום אקרא והוא רופא והוא מרפא והוא צופה והוא עזרה בידו אפקיד רוחי וכו':

יגדל אלהים עיין בסידר היעב"ץ שי"א שהרמב"ם תיקנו וי"א דניאל ב"ר יעקב וי"א יחיאל בן ר' ברוך ועיין בבאה"ט סי' מ"ח דרבינו האר"י ז"ל לא היה אומר נוסח היגדל ע"ש אך מדברי השל"ה ריש שער האותיות ומסידורו שער השמים שמשבח שם נוסח היגדל ע"ש נראה שהיה אומרו וכן הסדר היום מביא נוסח היגדל ועיין בספר מדרש פנחס מהרב הקדוש ר' פנחס מקאריץ שם כתב לאמרו בשבת אבל לא בחול ולא כתב שם שום טעם ע"ז ואפשר דכן הוא גם כן דעת הסדר היום שמביא נוסח היגדל רק אחר תפלת מוסף של שבת ע"ש:

נמצא ואין עת אל מציאותו הכוונה בזה כמ"ש הרמב"ם ז"ל בריש הלכות יסודי התורה יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין דבר יכול להמצאות ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלבדו מצויים הוא לבדו יהיה מצוי ולא יבטל הוא לבטולם שכל הנמצאים צריכין לו והוא ברוך הוא אינו צריך להם ולא לאחד מהם הוא שהנביא אומר וה' אלהים אמת הוא לבדו האמת ואין לאחר אמת כאמתיתו והוא שתורה אמרה אין עוד מלבדו כלומר אין שם מצוי אמת מלבד כמותו עכ"ד הקדושים המלהיבים לבו של אדם:

אחד ואין יחיד כיחודו עיין בהקדמת ספר חובת הלבבות שכתב אשר לו יאות ענין אחד האמתי ע"ש וביאר דברים אלו עיין בשער היחוד שם וברמב"ם פ"א מיסודי התורה ובפרישו להמשניות פרק חלק שיש כמה מיני אחדות ואינם אחדות האמתי אבל השי"ת

הוא אחד האמתי מכל צד וזה ואין יחיד כיחודו: אין לו דמות הגוף ואינו גוף ביאור הדברים עיין בשלה"ק דאין לו דמות הגוף ואין לו דמות אפילו ממה שהוא ואינו גוף דהיינו המלאכים שאין להם גוף וע"ש עוד פי' אחר בדרך סוד:

לא קם בישראל כמשה עוד נביא ומביט את תמונתו הטעם שמשה זכה לתמונת ה' יביט משא"כ שאר הנביאים נראה לפענ"ד בדרך אפשר דידוע מדברי המדרש שלא היה שום אדם אשר היה יכול לעמוד בדין רק משה רבינו לבד ובזה פי' המגלה עמוקות דלכך היה נקרא איש אלקים מפני שהיה יכול לעמוד בדין ולא היה צריך לרחמים והנה אמרו חכמז"ל האי מאן דאכיל דלאו דידי' בעית לאסתכלי באפי' וידוע גם כן שהשי"ת תמיד הוא בבחינת משפיע כמ"ש בר"ח ריש שער היראה שמבלעדי שפעו וחיותו אי אפשר להתקיים לכל העולמות אפילו רגע לכך כל הנביאים כיון שלא קבלו שפעם וחיותם מהשי"ת רק מצד רחמים לא היו יכולין לאסתכלי באפי שכינתא משא"כ רבינו משה כיון שקיבל הכל מצד הדין אם כן לא היה אצלו נהמא דכסופא לכך זכה לתמונת ה' יבינו:

לא יחליף האל ולא ימיר דתו לעולמים לזולתו והא דאמרינן במדרש שמיני חידש תורה מאתי תצא עיין במפורשים שזה יהיה הוראת שעה ואפשר דזה הוא הכוונה גם כאן לא יחליף דתו אבל רק לעולמים אבל לפי צורך שעה יחליף ועיין מ"ש בזה בסדר אני מאמין בשם השלה"ק גומל לאיש חסד כמפעלו עיין בעיון תפלה שצ"ל לאיש חסד החי"ת בקמ"ץ והסמ"ך בחירי"ק וכן הוא באמת בסידורי ספרד ובהדי' מפורש שם כן שכתב גם כן יו"ד אחר הסמ"ך ע"ש אך בכל הסידורין איתא חסד בשני סגלי"ן והא דנקרא חסד אם הוא כמפעלו וגם למה אמר כמפעלו ולא כפעלו כמו שאמר כרשעתו הוא ע"ד הפסוק ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשיהו משום דאמרינן הבא לטהר מסייעין אותו הבא לטמא פותחין לו אם כן המעשים טובים שאדם עושה הם בעזר השי"ת וזה הוא החסד שהקב"ה משלם שכר כמפעלו כפי ערך הפעולה שנעשה ולא כפי מה שפעל בעצמו ועוד אפשר עפ"י מה דאיתא בספה"ק שהקב"ה משלם שכר גם על לעתיד ומקרא מלא הוא בהוציאך וכו' ממצרים תעבדון את אלהים ההר הזה משא"כ לגבי עונש הוא באשר הוא שם וגם על מחשבה טובה מקבל שכר ולהיפך על מחשבה רעה אינו מקבל עונש וזה שאמר כאן צופה ויודע סתרינו ר"ל המחשבות שלנו וגם מביט לסוף דבר בקדמותו היינו הדברים העתידין לעשות ע"ז גומל לאיש חסד כמפעלו ר"ל אף אם לא עשה עדיין רק שעתיד לעשות או שרק חשב לעשות מ"מ מקבל שכר כאלו עשאה משא"כ לגבי עונש יתן לרשע רע כרשעתו אשר עשה בפועל ולא מה שחשב לעשות או שעתיד לעשות כ"ז כתבתי בדרך אפשר וה' ינחיני בדרך האמת:

ברכת השחר הנה דעת הרמב"ם ז"ל פ"ז מהלכות תפלה לברך ברכת השחר כל אחת ואחת בשעת חיובם וכן נראה מלישנא דהגמרא בפרק הרואה וכן היה מנהג רבינו האריז"ל כמבואר בפע"ח ע"ש אך עיין בטוש"ע סי' מ"ו שמפני שאין הידים נקיות נהגו לסדרן בביהכנ"ס (ואין ראיה מהגמרא ומהרמב"ם והאריז"ל שהם היו קדושים והיו נזהרים שלא ליגע במקומות המסואבות משא"כ רובא דעלמא שאין יכולין ליזהר ולשבות בנקיון כל כך) וגם מפני העמי הארץ שאין יודעים לברך כדי שיענו אמן וכו' ע"ש והנה במנהג דידן יש גם כן מנהגים שונים כמבואר בטור וב"י וד"מ סי' וא"ו יש מסדרין כל הברכות בביהכנ"ס גם ברכת ענט"י ואשר יצר ויש מברכין ואשר יצר בביתם כדי שלא להפסיק בין נטילה להברכה וברכת אשר יצר כדי שאם בתוך כך יצטרך לעשות צרכיו שנית יצא מספק פלוגתא דרבוותא אם לברך ב' פעמים א"י ויש ליתן עוד טעם אחר לברכת א"י כמ"ש בד"מ שברכת אשר יצר יש לו שייכות להנטילה ודעת הרש"ל בתשו' לברך אשר יצר בביתו וענט"י בביהכנ"ס והטעם כי ברכת ענט"י נתקנה עבור התפלה דוקא ומנהגינו לברך כל הברכות עד לשכוי בינה בבתינו וכ"כ במטה משה שזה המובחר בדרכים לברך גם בה"ת עד לפגרים מתים בביתו (אלא שדעתו שם שברכת ענט"י לא יברך בביתו אלא בביהכנ"ס דאזיל בשיטת רבו המהרש"ל הנ"ל) וטעם למנהג דידן שאנו חוששין לדעת הטור והמחבר שלא לומר שום פסוק קודם בה"ת וברכת אלהי נשמה אפשר משום דיש סומכין אותה לברכת אשר יצר כמו שאכתוב לקמן בסמוך לכך גם הנוהגין לברך אותה אחר ברה"ת מברכין אותה בבתיהם שלא יהיה אגודת אגודת ואלו ואלו דברי אלהים חיים ועל כלם אני קורא ועמך כלם צדיקים ועיין בשע"ת שיש מברכין א"י ואח"כ ענט"י וטעמם ע"ש אך השע"ת שם כתב דאין טעמם מוכרח:

ועיין בהס"ע סי' וא"ו שיש נוהגין שאחר שבירך אחד ברכת השחר וענו אחריו אמן חוזר אחד מהעונים אמן ומברך אחריו ועונים אחריו גם כן אמן וכסדר הזה עושים כלם ואין לעורר אחריהם ולומר שכבר יצאו באמן שענו תחלה (ר"ל כי המהרשד"ם והמבי"ט קוראי תגר על מנהג זה עיין בשע"ת) מפני שהמברך אינו מכוין להוציא אחרים והם מכוונים שלא לצאת בברכתו ע"ש (ועיין בפרמ"ג שכתב דבאגור כתב שנהגו הזקנים כן ועכשיו בעוה"ר נתקיים ירהבו הנער בזקן ויבטלו התפלות ע"ש אך ממ"ש בשע"ת שהאריז"ל היה עונה אמן אפילו אחר מאה אנשים ע"ש נראה שמנהג הזה היה גם כן בבית מדרשו של רבינו האריז"ל שלא רק הזקנים לבד היו נוהגין כן ואודת ביטול התפילות כל ערום יעשה בדעת) וטעם מנהג זה עיין במג"א כדי לענות צ' אמנים כמ"ש המקובלים שיראה אדם שיהיה בתואר צדי"ק דהיינו לענות בכל יום צ' אמנים ד' קדושות

י' קדישים ק' ברכות ועיין בזוה"ק בראשית דף ק"ס שהברכה טוב שיהיה בשלשה שאחד יברך ושנים עונים אמן ועיין ברעיא מהימנא ריש פרשת עקב דכל ברכה דאתיבי אמן עלי' דא הוא בקיומא ועיין במחהש"ק כאן בשם הש"ך חו"מ שפ"ב דהא דאמרינן שברכה שוה עשרה זהו' היינו דוקא שמברכין בפני רבים ע"ש וכל דיני ומנהגי אמן וב"ה וב"ש אכתוב אי"ה לקמן בסדר תפלת י"ח בהחזרת הש"צ ועיין בשע"ת שעכ"פ לא יתאספו יחד ויאמרו הברכות בזה אחר זה רק יפסיקו בין זה לזה:

ודע דכל ברכת השחר אם השכים קודם אור הבוקר יכול לברכם אף בלילה חוץ מברכת לשכוי בינה שיש שם דעות בזה וכל ברכת השחר אם לא יש בירך קודם התפלה יכול לברכם אח"כ חוץ מברכת ענט"י וברה"ח וברכת אלקי נשמה ואכתוב כל אחד במקומו ע"ש ולענין אם הפסיק באמצע הברכה בברכת השחר או בשאר ברכות עיין בח"א כלל ה' אם הפסיק בברכה קצרה צריך לברך ואפילו לקדיש וקדושה אסור ובדיעבד צ"ע אם יחזור ויברך אבל בברכה ארוכה כמו א"י וכדומה הדין כמו בברכת ק"ש:

בא"י אלהינו מלך העולם עיין בהש"ע סי' ה"א שיכוין בברכות פי' המלות וכשיזכיר השם יכוין וכו' וכבר כתבתי מזה לעיל בסוף סדר רחיצת פניו ידיו ורגליו ע"ש אשר קדשנו במצותיו עיין באבודרהם שאשר קדשנו הוא לשון קידושין שהקב"ה קדשן לישראל במצותיו ובר"ח פ"א משער הקדושה פ' בדרך פשוט שעשיית המצות מקדש את האדם כמ"ש ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים והא דהברכות פותחין בלשון נגלה ברוך אתה ה' אלהינו ומסיימין בלשון נסתר אשר קדשנו וכו' עיין באבודרהם מפני שהקב"ה הוא נגלה מצד מעשיו ונסתר מצד אלהותו ית"ש וכו' ובסידר השל"ה כתב טעם אחר עפ"י דרכו בקודש וצונו על נטילת ידים הנה נוסח כל ברכת השחר הם במסכת ברכות פרק בתרא חוץ מברה"ת שהוא בפ' קמא ע"ש והא דמברכין עכט"י עיין בהרא"ש שם משום דמצריכין כלי לנט"י והכלי שמו נטלה בלשון הגמ' ואף דאין צריך כלי אלא לאכילה לא חילקו חכמז"ל בזה והפרישה סי' דל"ת כתב בשם אגור שהוא לשון הגבהה משום דאמרינן פ"ק דסוטה דהנוטל ידיו צריך להגביהם למעלה וכ"כ הספה"ק להגביה ידיו בשעת ברכת נט"י ועיין בזוה"ק פרשת נשא ופ' יתרו דאין להגביה ידיו למעלה אלא בשעת תפלה וברכה ע"ש ולענין אם כיעור בלילה אם מברך ענט"י כתבתי לעיל בסדר נט"י שחרית ע"ש:

ודע דמי שלא בירך ברכת ענט"י קודם התפלה אין לו לברך אחר התפלה כי י"א דברכת ענט"י שחרית משום תפלה הוא ועיין מ"ש בזה לענין ברכת אלהי נשמה וברה"ת:

בא"י אלהינו מלך העולם אשר יצר את האדם בחכמה עיין בהש"ע שהכוונה הוא שבריאת האדם הוא חכמה נפלאה והמהרש"א פי' על שם שנתן חכמה באדם משא"כ לשאר בעלי חי ע"ש ולכאורה איך שייך זאת לעשיית צרכיו נראה לפענ"ד עפ"י מה דאיתא במדרש פרשת בראשית שבד' דברים אדם דומה למלאכי שרת ובד' דברים לבהמה וחשב שם מטיל גללים כבהמה וכנגד זה חשב שיש בו דעה כמלאכי שרת ע"ש לכך לאחר עשיית צרכיו שהוא מהדברים הדומין לבהמה אומר אשר יצר בחכמה שכנגד זה יש בו חכמה כמלאכי שרת ובספר מגיד תעלומה על ברכות מצאתי שפי' עפ"י דברי המהר"ל מפראג על מאמר חכמז"ל כל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה כי ב' דברים נבדלין מן הגוף החכמה למעלתה והצואה לפחיתתה לכך המלעיג על דבר הנבדל למעלתה נידון בדבר הנבדל לפחיתתה לכך מברכין אשר יצר בחכמה בעשיית צרכיו ע"ש ות"ל ית"ש כי הרחק לא התרחקתי ההרחקתי ללכת מדבריהם הקדושים וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים הנה נוסח הגמרא שלפנינו (חללים חללים) וכן הוא בפי' רש"י ונוסח האבודרהם חלים חלים ע"ש ובמחולת עפר בישעי' ב' אך נוסח דידן הוא בסידר ר"ע וברי"ף ורמב"ם ובמחזור ויטרי וברא"ש ולזה הסכים ג"כ בטור וב"י ובד"מ וכן הוא בהדי' במדרש תנחומא פרשת שמיני ונתן שם רמז ע"ז שחלולים חלולים בגימטריא רמ"ח כנגד אבריו של אדם ע"ש (ועיין באבודרהם שכתב שהאומרים חלולים חלולים הוא טעות ותמי' שלא הרגיש שכן הוא בהדי' במדרש) ועיין בגמרא פ"ג דברכות רבש"ע יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים ע"ש גלוי וידוע לפני כסא כבודך הא דאומרין לפני כסא כבודך ולא אומרין לפניך (ובאמת נוסח הרי"ף הוא לפניך אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן עיין באבודרהם שמרמז שמקום הנפשות הם לפני כסא הכבוד ע"ש ובפשיטות היה נראה לפענ"ד כיון דיפתח ויסתם קאי אנקבי הרעי והשתן אין זה דרך כבוד למעלה לומר לפניך ודע דבכל הסידורין שלפנינו הוא (כסא כבודך) הב' כפי"ן רפוי' אך בסידר היעב"ץ ובפרמ"ג כתבו שהכ"ף הא' צריך להיות דגושה שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם הנה גירסת הרז"ה אחד בשני פתחי"ן אך בכל הסידורין שלפנינו הוא בסג"ל ובקמ"ץ ולזה הסכים בסידר היעב"ץ ועיין בפרמ"ג שהכריע דלפי' הב"י הוא כרז"ה אך לפי' הט"ז הוא כנוסח דידן ועיין בסידר האר"י והרמ"ק ששם הנוסחא (שאם יסתם אחד מהם או יפתח אחד מהם) וכן הוא בנוסח הרמב"ם והאבודרהם וכן נראה מהב"י אך בנוסח הגמרא שלפנינו ובסידר ר"ע ובבה"ג ובפי' רש"י וברי"ף ורא"ש ובמחזור ויטרי הוא יפתח קודם ליסתם וכנוסח סידורי דידן ע"ש ודע דנוסח הגמ' וסידר ר"ע ובה"ג וברמב"ם ובאבודרהם (או אם יסתם) אך ברי"ף ורא"ש ובמחזור ויטרי ליתא תיבות

(אם) וכנוסח דידן אי אפשר להתקיים הנה נוסח הרי"ף והבה"ג והאבודרהם (אינו יכול להתקיים) אך נוסח דידן הוא בגמרא וברמב"ם ובסידר ר"ע ובמחזור ויטרי וברא"ש ודע דגרסת העט"ז ובסידורי ספרד והיעב"ץ אי בצר"י ולגירסא זו הסכים גם כן בפרמ"ג אך עיין בשע"ת שמסכים לגירסת הרז"ה לומר בחיר"ק ושאין לשנות ממה ששגור בפי כל ע"ש ולעמוד לפניך הנה בריי"ף וברמב"ם ובבה"ג ובאבודרהם ובסידורי ספרד והרמ"ק ליתא הך ולעמוד לפניך אך הוא במחזור ויטרי וברא"ש ואפשר משום דבגמרא אדרבא הנוסחא (אי אפשר לעמוד לפניך) וליתא שם כלל תיבות להתקיים ע"ש לכך אנו גורסין תרוי' אי אפשר להתקיים ולעמוד לפניך אפילו שעה אחת הנה בסידורי אשכנז ליתא וכ"כ בב"י בשם מהר"ם מרוטינבורק שלא לומר אפילו שעה אחת מפני שאדם סותם פיו כמה שעות ויכול לחיות ע"ש ועיין בט"ז שגם לפי' רש"י ז"ל אין לאמרו ובאמת גם בנוסח הגמ' שלפנינו ליתא אך נוסח דידן הוא בריי"ף ורמב"ם ובה"ג וברא"ש ועיין בטור וב"י שמיישבין קושיות המהר"ם ומסכימין ומסכימין לנוסח דידן וכן הוא בסידר ר"ע והאר"י והרמ"ק ודע דנוסח הרא"ש אינו רק (אפילו שעה) וכן הוא בסידר ר' קאפיל אך בכל הנוסחאות הנ"ל הוא אפילו שעה אחת וכנוסח דידן בא"י רופא כל בשר ומפליא לעשות הנה יש אומרים רופא חולי כל בשר והוא נוסח הרא"ש והב"י והלבוש וסידר היעב"ץ אך בנוסח הגמ' שלפנינו ובריי"ף ורמב"ם וסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ליתא תיבות (חולי) וכנוסח דידן ולזה הסכים גם כן במהרש"ל ובמט"מ ובמג"א ועיין בט"ז שכל אחד יש לו על מה שיסמוך וחלילה למחוק שום נוסחא ע"ש והנה בדעת רבינו האריז"ל אין הכרע איך נוסחתו אך זאת כתב המג"א בשם כתבים שיש בברכה זו מ"ה תיבות ועיין בשע"ת ובלבושי שרד ובמחהש"ק אך כפי הנראה בפע"ח ובמשנת חסידים יראה שהוא כדברי השע"ת ע"ש:

ברכת התורה הנה דעת הרמב"ן ועמ' רוב מהראשונים שברה"ת הוא מ"ע דאורייתא אך מדאורייתא אינו רק ברכה אחת ואם נסתפק אם בירך ברה"ת דעת הפר"ח דחוזר ומברך לכולהו וכן נראה שזה הוא ג"כ דעת החיי אדם והנשמת אדם ודעת השאגת ארי' בתשו' דאינו מברך רק ברכה אחת ויברך ברכת אשר בחר בנו שהוא מעולה שבברכות ולזה הסכים בסידר דרך חיים אך דעת המחבר דאינו מברך כלל ונראה שלזה הסכים גם כן בשע"ת ובפרמ"ג והנה במצוה דאורייתא איתא בהש"ע סי' סמ"ך שצריכה כוונה לצאת לכך איתא בכמה סידורין לומר קודם ברה"ת הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה לברך על התורה:

הישן ביום שינת קבע על מטתי דעת רוב הפוסקים דצריך לחזור ולברך אך כבר העיד בנו הש"ע שנוהגין שלא לברך ומי שניעור כל הלילה יש פלוגתא בין הפוסקים בזה והמג"א כאן ובסי' תצ"ד הכריע דצריך לחזור ולברך ושכן עיקר אך הרוצה לצאת ידי ספק ישמע הברכות מאחר ע"ש. והנה מי שלא בירך ברה"ת קודם התפלה אם לומד אחר התפלה מיד בלי הפסק נפטר בברכת אהבה רבה ואם לא למד מיד דעת הא"ר בשם הלבוש ושאר אחרונים דצריך לברך אח"כ ברה"ת ולזה הסכים בחיי אדם אך דעת הקיצור ש"ע דאין מברך שכן נראה דעת הרי"ף והרמב"ם ובה"ג ושכן פסק בש"ע התניא:

והנה בענין ברה"ת רבו המנהגים יש מברכין קודם פ' התמיד אחר לעולם יהא אדם ורבון כל העולמים והובא מנהג זה בטור וברוקח ונוסח סידר הרמ"ק והאר"י ז"ל והסדר היום לברך אחר ברכת השחר ונוסח סידורי דידן ברה"ת תיכף אחר ברכת אשר יצר בכ"ז יש פסוקים קודם כגון פסוקי מה טובו ושאר פסוקים והיינו מפני שאין אומרם רק דרך תחנונים (עיין בש"ע בשם האגור) והעיד ע"ז הרמ"א שכן המנהג אך מנהג דידן שלא לומר שום פסוקים קודם ברה"ת וכדעת הטור והמחבר ועיין בספר ש"צ דגם הנוהגין לומר קודם כל מצוה וברכה פסיק ויהי נועם לא יאמר קודם ברה"ת: בא"י אלהינו מלך העולם אשר קדשני במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה הנה נוסח ספרד והרמב"ם והש"ע על דברי תורה ועיין בתר"י שהוא נוסחא מדוייקת אך הטור כתב שנוסח אשכנז הוא לעסוק בדברי תורה ולזה הסכים גם כן הב"ח וכן הוא במחזור ויטרי וברא"ש וברן"ן פי"א דנדרים וכן הוא נוסח הגמרא שלפנינו והא דקאמר לעסוק בדברי תורה ולא אמר ללמוד תורה עיין בב"ח ויותר ביאור הדברים בט"ז שהכוונה לעסוק בתורה דרך משא ומתן דרך פלפול בטורח ויגיעה ע"ש ולפענ"ד נראה דאפשר עפ"י מה שפירש אדומו"ר הגה"ק מו"ה יקותיאל יהודא ט"ב זצללה"ה מסיגוט בספרו הנכבד ייטב לב פרשת וישלח דברי חכמז"ל פ"ו דברכות לא ימוש ס"ת מפיך יכול דברים ככתבים ת"ל ואספת דגנך הנהג בהם מנהג דרך ארץ ופי' אדומו"ר דר"ל שגם בשעה שעוסק במו"מ יהיה עוסק עפ"י התורה וזה הנהג בהם ר"ל עם התורה מנהג דרך ארץ ובזה יקיים לא ימוש וגם ואספת דגנך ע"ש וזה שאנו מברכין לעסוק בדברי תורה היינו לעסוק כל העסקים עם הדברי תורה וזה עיקר המצוה ובלא"ה אי אפשר לקיים והגית בו יומם ולילה כי אם אין קמח אין תורה ועפי"ז אפשר לפרש בדרך סמך מאמר חכמז"ל בנדרים ולא שמעו בקולי ולא הלכו בו שלא ברכו בתורה תחילה דהנה בהפלאה פי' ולא הלכו בו שבשעה שעסקו במו"מ לא היה דעתם על התורה ע"ש וזה שלא ברכו בתורה תחלה ר"ל תחלת ברה"ת שהוא לעסוק בד"ת אותו ברכה לא ברכו הם כיון שברכה זו נתקן לעסוק במו"מ עם

התורה והם בשעה שעוסקו במו"מ לא היה דעתם על התורה כמו שפי' הפלאה כ"ז כתבתי רק בדרך סמך ופיטפוטי דאורייתא טבין:

והערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך הנה יש אומרים הערב נא בלא וא"ו וכן העיד רבינו הרמ"א שכן המנהג אך סיים שטוב יותר לומר בוא"ו וכ"כ בבאה"ט בשם האריז"ל דאף שהיה אומר שברכה בפני עצמה הוא והיה עונה אמן אחר לעסוק בדברי תורה מ"מ היה אומר והערב בוא"ו והטעם עיין בשע"ת בפינו ובפיות עמך בית ישראל כן הוא נוסח דידן ובאבודרהם ובסידר השל"ה ונוסח סידורי ספרד הוא ובפי פיות עמך בית ישראל וכן הוא נוסח הגמ' שלפנינו וברי"ף ורמב"ם ובמחזור ויטרי וברא"ש ונוסח סידורי אשכנז הוא ובפי עמך בית ישראל וכן הוא בסידר ר"ע וכן הוא גירסת הרז"ה ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו הנה בסידורי אשכנז ליתא תיבות אלו (וצאצאי צאצאינו) וגם בגמ' וברי"ף וברמב"ם ורא"ש וטור ובסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ליתא אך הוא בסידורי ספרד והרמ"ק ובסידר השל"ה והיעב"ץ ובאבודרהם בשם אבן הירחי ובעט"ז משום שצריך להתפלל על בנים ובני בנים שיהיה ת"ח מכאן ואילך התורה מחזרת על האכסני' שלה ומ"ש המג"א דבכלל צאצאיו הם גם כן בני בנים עיין בא"ר והובא בפרמ"ג שהשיג ע"ז ע"ש ולכאורה מי שאין לו בנים וגם אינו ראוי להוליד איך מתפלל ונהיה אנחנו וצאצאינו וכו' אך עיין בספר חסידים סי' תתל"ט דלכך הברכות הם בלשון רבים שלא בשבילו בלבד הוא אומר וכו' ע"ש צאצאי עמך בית ישראל הנה בסידורי ספרד והרמ"ק ליתא וכפי הנראה משום דבלשון וצאצאינו נכלל גם כלל כל ישראל אך נוסח דידן הוא בגמ' ובכל הנוסחאות ועיין בזוה"ק וישלח דף קס"ט מאן דצלי צלותא בעי לפרשא כדקא יאות ע"ש כלנו יודעי שמך עיין בא"ר שהכוונה על רזי וסודות התורה כי התורה כלה שמותיו של הקב"ה הם ולומדי תורתך לשמה בגמ' וברמב"ם ובראש ובסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ליתא תיבות (לשמה) אך הוא ברי"ף ובאבודרהם ובסידר השל"ה וכן נראה מדברי האריז"ל ועיין הכוונה בזה בב"ח עפ"י דרכו בקודש ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל לכאורה מה הוא הלשון המלמד לשון הוה ודוחק לומר כמ"ש הט"ז על ברכת נותן התורה משום דהקב"ה ממציא לנו בכל עת טעמים חדשים דאם כן מה הוא לעמו ישראל הלא גם עכו"ם אם יעסוק בתורה בודאי ימצא גם כן טעמים חדשים אך נראה לפענ"ד דאפשר עפ"י דברי השלטי הגיבורים על המרדכי פ"ב דשבת דכשאדם לומד תורה לשמה אפילו אם אין בלבו להבין עומקה של הלכה הקב"ה מגיה דבריו שלא יצא מכשול מפיו ע"ש וזה המלמד תורה היינו מה שהקב"ה מגיה דברינו וזה דוקא לעמו ישראל ואפשר דלכוונה זו הוסיף גם כן רבינו הרי"ף ז"ל תיבות לשמה כי זה הוא גם

כן דוקא במי שלומד לשמה כמ"ש השלטי הגיבורים וע"ז שייך שפיר הברכה אח"כ המלמד תורה וכו' כ"ז כתבתי בדרך אפשר וה' ינחינו בדרך האמת:

(הגה הנה נוסח סידר ר"ע הערב נא ה' אלהינו וכו' ובפה עמך בית ישראל ובצאצאינו ובצאצאי עמך בית ישראל ונהיה כלנו וצאצאינו מלומדי תורתך ויודעי שמך ונוסח האבודרהם ובפיות עמך בית ישראל בצאצאינו ובצאצאי עמך בית ישראל ונהיה כלנו יודעי שמך ולומדי תורתיך ונוסח הגמ' והרמב"ם יודעי שמך ועוסקי תורתך ע"ש וגם כן בחתימת הברכה נוסח סידר ר"ע המלמד תורה לעמו ישראל ברחמים ואפשר כוונתו למ"ש התיו"ט פרק שלשה שאכלו שהתורה הוא רק מצד חסד ורחמים ע"ש):

בא"י אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים הא דפותחת בברוך אף שסמיכה לברכת והערב נא וכל ברכה הסמיכה לחברתה אינה פותחת בברוך עיין בב"י בשם רבינו יונה מפני שאמרה בפני עצמה כשקרא בתורה בציבור ונתן לנו את תורתו ואף דהחזיר הקב"ה על כל אומה ולשון שיקבלו התורה ומה אשר בחר בנו ונתן לנו תורתו נראה שהכוונה על שכפה עלינו הר כגיגית מה שלא עשה כן לכל האומות כטענות האומות בריש מסכת ע"ז ועיין באפיקי יהודא שפי' המדרש דאמרו האומות מת ראוי להתקרב אלו יותר מכל האומות דהכונה על שכפה עלינו הר כגיגית ע"ש והוא כדברינו ברוך אתה ה' נותן התירה הכוונה בזה כתבתי לעיל בשם הט"ז משום דהקב"ה ממציא לנו בכל עת טעמים חדשים וזה נותן התורה ע"ש:

ועיין בש"ע סי' קל"ט דמי שקראוהו לקרות בתורה קודם שבירך ברה"ת נפטר מלברך אח"כ אשר בחר בנו רק מברך לעסוק בדברי תורה והערב נא וכו' עד המלמד תורה לעמו ישראל ואח"כ ברכת כהנים וכו':

יברכך ה' וישמרך הנה בגמ' לא מוזכר כלל מפסוקים אלו וגם ברי"ף וברא"ש ליתא אך הוא בסידר ר"ע וברמב"ם ובטור וגם התוס' הביאו בשם מנהג הצרפתים והוא מטעם שלא יהיה הפסק בין הברכה להלימד (ואם הפסיק בין הברכה להפסוקים דעת הב"ח דצריך לחזור ולברך ומ"מ לענין מעשה צ"ע) והטעם שהתקינו פסוקים אלו דוקא עיין בר"ח מפני שרצו לסדר אחר ברה"ת ג' פסוקים כדרך הקורא בתורה דתנן שלא יפחות מג' פסוקים והתקינו אלו שיש בהם ברכה ע"ש ולפענ"ד אפשר עפ"י מ"ש באבודרהם דבפסוקי ברכת כהנים מרומזים על הקורין בתורה דהיינו בפסוק יברכך יש ג' תיבות כנגד ג' הקורין בחול ובפסוק יאר ה' יש ה' תיבות כנגד ה' שקורין ביו"ט ובפסוק ישא ז' תיבות כנגד ז' הקורין בשבת ע"ש בסדר החזרת הש"צ לכך כיון שהתקינו ג' פסוקים כקורא בתורה התקינו אלו שמרומזים בהם הקורין בתורה והנה נוסח דידן לומר קודם

ברכת כהנים פסיק וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם ואחר ברכת כהנים פסוק ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם אך בסידורי אשכנז ליתא וגם ברמב"ם ובמחזור ויטרי ליתא והנה פסוק ושמו את שמי איתא גם בסידר ר"ע אך פסיק וידבר גם שם ליתא אך נוסחא דידן הוא בסידר האר"י ובתולעת יעקב ע"ש: אלו דברים שאין להם שיעור הנה בסידר ר"ע ליתא כלל משנת אלו דברים שאין להם שיעור ואלו דברים שאדם אוכל פירותיהן ובסידר הרמ"ק ובסדר היום איתא אך גם כן רק משנת אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן ויש עוד שם שינוי אחרת ששם איתא לאמרה אחר פרש' העקידה וכן הביא הב"י בסי' מ"ו בשם נוסח הסידורין שלפניו אך נוסח סידורי דידן לאמרה אחר ברה"ת וגם משנת אלו דברים שאין להם שיעור הוא עפ"י התוספת בשם הצרפתים ובמחזור ויטרי אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז עיין בספר ש"צ בשם ספר הכוונות לומר (אוכל מפירותיה) ושכן נראה מדברי הב"ח סי' מ"ו ע"ש וכן הוא בהדי' גם נוסח הר"ש בריש מסכת פאה ועיין בתוספת שבת דף קכ"ז ששה דברים אוכל מפירותיהן וכן הוא באו"ז הלכות תפלה אך נוסח דידן הוא כנוסח המשנה והגמ' שלפנינו ובמדרש רבה פרשת דברים ובתנחומא פ' יתרו וברמב"ם בפירוש המשניות שם ובסדר התפלה ובמחזור ויטרי ולכאורה צע"ק נוסח הנ"ל הלא בפסוק כתוב אמרו לצדיק כי טוב כי פרי מעלליו יאכלו ולא מפרי כיבוד אב ואם וגמילות חסרים והשכמת בית המדרש שחרית וערבית הכנסת אורחים וביקור חולים והכנסת כלה והלוית המת הנה במשנה ריש פאה לא מוזכר כלל השכמת ביהמ"ד והכנסת אורחים וכו' אך נוסחיתינו אינו מריש פאה רק ממסכת שבת דף קכ"ז וכן מבואר בהדי' בתוס' פ"א דברכות ובמהרש"א שם ע"ש וכן הוא הנוסחא בסדר התפלה להרמב"ם ובסדר היום ובסידר הרמ"ק אך הכנסת כלה והלוית המת גם בגמ' שם וברמב"ם וברמ"ק ובסדר היום ליתא ומצאתי בתשובת רש"ל שהעיר בזה וכתב שם לומר באמת נוסחא אחרת (כיבוד אב ואם וגמ"ח והבאת שלום והכנסת אורחים וביקור חולים ועיון תפלה והשכמת ביהמ"ד והמגדל בניו לת"ת והדן את חבירו לכף זכות ות"ת כנגד כלם וכן הוא בגמ' שבת שם) אך עיין בסידר השל"ה שהוא ע"ד סוד ובדרך פשוט נראה לפענ"ד דאפשר עפ"י מה שנאמר במוכה הגיד לך אדם מה טוב וכו' כי אם אהבת חסד והצנע לכת ודרשו חכמז"ל אהבת חסד זה גמילות חסד והצנע לכת זה הכנסת כלה והלוית המת וכיון דחשוב כאן גמ"ח חשוב גם כן הכנסת כלה והלוית המת כיון דחזינן מדברי מוכח דשייכין אהדדי ועיין בתשו' מהר"ם שי"ק מ"ש בזה והנלפע"ד כתבתי ועיון תפלה והבאת שלום בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו הנה בסידורי אשכנז ליתא הך

(ובין איש לאשתו) ובאמת גם במשנה ובגמ' וברמב"ם ובמחזור ויטרי ליתא אך נוסח דידן הוא בסידר האר"י והרמ"ק ובסדר היום ובסידר השל"ה ובתשובת רש"ל ותלמוד תורה כנגד כלם הנה אם כי ת"ת כנגד כלם מ"מ אין לך רשות לפטור ממצות וגמ"ח וכבר האריכו בזה בהקדמה לספר ר"ח ובסדר היום כאן ואעתיק מה ששמעתי בזה בשם הרב הקדוש מו"ה זוסיא זצללה"ה שפעם אחת בא לאיזה עיר והיה שם איש אחד שהיה עוסק בתורה אבל לא בגמ"ח ובא אצלו הרה"ק הנ"ל וביקש אותו שיקבץ בעבורו מעות והשיב האיש הנ"ל שאין רצונו לבטל מת"ת כי ת"ת כנגד כלם ואמר לו הרב הקדוש מו"ה זוסיא שיספר לו איזה מעשה בעיר אחת היה עשיר אחד וקנה בגד עליון שקורין טיליפ יפה חג"ה הנה נוסח סידורי ספרד ורמ"ק השכמת ביהכנ"ס וג"כ ליתא שם תיבות אלו שחרית וערבית ובאמת גם בהגמ' וברמב"ם ליתא ואפשר שלכך שינו בספרד והרמ"ק לשון הגמ' וכתבו השכמת ביהכנ"ס כדי שלא נאמר שהכוונה על השכמת ביהמ"ד לת"ת כי זה אומר אח"כ ות"ת כנגד כלם ואפשר דזה ג"כ כוונת ניסחותינו שהוסיפו תיבות שחרית וערבית להורות שהכוונה על השכמת לתפלה:

והנה יש עוד שינוי בנוסח ספרד והרמ"ק ששם הנוסחא ביקור חולים והכנסת אורחים והשכמת ביהכ"נ ביהכ"נ והבאת שלום ונוסח הרמב"ם מאוד וכאשר בא לביהכנ"ס מלובש ביקור חולים והשכמת ביהמ"ד והכנסת בניליפ הנ"ל ותהום כל העיר על אורחים אך נוסחא דידן הוא גם כן רוב יופי' והיה שם איש עני ונתקנה בסידר השל"ה ור' קאפיל: מאוד ע"ז ומכר כל אשר לו וקנה גם כן טיליפ כנ"ל וכאשר בא האיש עני לביהכנ"ס מלובש עם הטיליפ ותצחק כל העיר וחרה מאוד להאיש העני הנ"ל ושאל הלא הטיליפ שלי הוא ממש כמו של הנגיד הנ"ל ומדוע צחקתם עלי והשיבו לו הלא הנגיד הנ"ל הוא מלובש מכף רגל ועד ראש עם בגדים יקרים אך האמת שהטיליפ הוא יקר מכל אמנם לא כן אתה שאתה הולך בלא מכנסיים כמו כן ממש כוונת המשנה הלז שחושב כיבוד אב וכו' וזה הוא הבגדים מכף רגל ועד ראש אך ת"ת הוא הטיליפ שהוא יקר מכל אבל מי שהוא ערום ויחף ואין לו רק הטיליפ הלא אך לצחוק הוא כך שמעתי והדברים נכונים מצד עצמן:

ועיין בסידר היעב"ץ שהעיר כל חמתו על הסידר בית תפלה שהדפיס נוסח אלו דברים שאדם עושה אוכל פירותיהן ע"ש ולפענ"ד לא אדע מה קול רעש גדול הלא כנוסח הבית תפלה היה בהדי' בהסידורין שהיה לפני רבינו הב"י כמבואר בסי' מ"ו בד"ה ובסידורי אשכנז ע"ש ועיין במסכת שבת דף קכ"ז ובקידושין דף מ' דאמרינן שם והא אנן תנן אלו דברים שאדם עושה אוכל פירותיהן וכו' הרי בהדי' דבנוסח המשנה שהיה לפני

רבותינו בעלי הגמ' היה גם כן שאדם עושה כנוסח הבית תפלה הנ"ל ובפרט לפי מ"ש לעיל שנוסח דידן אינו ממסכת פאה רק ממסכת שבת בודאי ניחא כי שם הנוסחא כנוסח הבית תפלה וכן הנוסחא במחזור ויטרי ובסידורי ספרד ע"ש (וכוונת נוסחא זו עיין בפי' כסא רחמים על אבות דר"נ פ' מ' משום דאמרינן במדרש דכל המצית שאדם עושה הקב"ה זורעה ומוציאה פירות והפירות אוכל בעוה"ז וכו' לכך קאמר דבמצות אלו תיכף בשעת עשוי' אוכל הפירות וא"צ להמתין עד שיוציאה פירות ע"ש) ע"כ אם כי אנן הנוהגין עפ"י סידורי דידן מנהגא ומה שכן הוא גם כן הנוסחא במשנה שלפנינו ובירושלמי ובמדרש פרשת דברים אך גם הנוהגין עפ"י נוסח הבית תפלה גם כן מנהגא ואלו ואלו דברי א"ח:

ועיין בסדר התפלה להרמב"ם ששם איתא לומר אחר משנת אלו דברים מימרת הגמ' דפ' אין עומדין ובנדה דף ס"ו אמר ר' זירא בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבת עליהם שבעה נקיים ואח"כ מימרת תדב"א כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב וכו' שהוא בסוף נדה ואח"כ מימרת אמר ריא אמר רבי חנינא ת"ח מרבים שלום וכו' שהוא בסוף מסכת ברכות:

אלהי נשמה שנתת בי עיין באבודרהם והובא בד"מ להפסיק מעט בין אלהי לתיבות נשמה שלא ישמע שהנשמה הוא אלקי טהורה הוא הור הנה הנה בנוסח הגמ' ובסידר ר"ע וברמב"ם וברא"ש ובמחזור ויטרי ליתא תיבות (היא) אך נוסח דידן מיוסד עפ"י נוסח הרי"ף ז"ל ועיין בשע"ת דלפי מ"ש בכוונת שיש מ"ז תיבות בברכה זו א"כ אין לומר (היא) ע"ש אך המעיין בסידר ר' שבתי יראה בהדי' שגורס היא רק דלא גרס לעתיד לבוא רק לעתיד לבד ע"ש וגם מ"ש בספר עבוה"ק מהחיד"א שלא יאמר טהורה היא דילמא ח"ו פגמה ואינו טהורה ע"ש לפי מ"ש בכתבי האר"י ז"ל דטהורה היא נגד נשמה לנשמה שבאצילות ע"ש (והנה בסודם לא בא נפשי ולא באתי רק כמעתיק דבריו הקדושים) וכבר כתבו הספה"ק דמי שיש לו נשמה שבאצילות אין חטא בא על ידו עיין בר"ח פ"ז משער התשובה ובלקוטי תורה מהאריז"ל פ' האזינו והוא מדברי הזוה"ק ע"ש כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר ויה"ר שלא יאמר פינו דבר שלא כרצונו אתה נפחת בי הנה בעט"ז סי' ז' כתב שאין לומר אתה נפחת בי רק אתה נפחתה כי לא נאמר נפיחה רק באדה"ר ע"ש אך עיין בספר ש"צ שאין זה דיוק שכל העולם הם מחלקי אדה"ר וכן אומרין בנוסח נשמת כל חי ורוח ונשמה שנפחתה באפילו ע"ש וכן הנוסחא בגמ' וברי"ף ורמב"ם וכו' ע"ש והא דלא אמרינן גם כן בראתה ב' יצרתה בי (ובאמת בח"א מהרש"א ובסידר השל"ה נאמר גם כן בראתה בי יצרתה בי אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן עיין בצל"ח משום

דהנשמה כבר נוצרה והיתה באוצר הנשמות ע"ש ואתה משמרה בקרבי להבין השינוי בין בי לבקרבי עיין בסידר השל"ה כי בי הוא בעצמו אבל בקרבי הגה"ה הנה נוסח השבלי לקט אלהי נשמה שנפחתה בי אך בגמרא ובכל נוסחאות שנתתה בי וכנוסח דידן אתה בראתה אתה יצרתה אתה נפחתה בי הנה בגמרא ובסידר ר"ע ליתא כלל תיבות אלו אתה בראתה ונוסח הרי"ף אתה יצרת ואתה בראתה אך נוסח דידן ברמב"ם וברא"ש ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ובדברי האריז"ל:

ודע דנוסח הרי"ף ורמב"ם והרא"ש ובמחזיר ויטרי ואתה יצרתה ואתה נפחתה ונוסח המהרש"א בח"א אתה יצרת ואתה נפחתה וכן הוא בהדי' בכנפי יונה אך נוסח דידן לומר הכל בלא ווי"ן הוא בגמ' ובסידר ר"ע ובאבודרהם ובסידר השל"ה ואתה משמרה בקרבי ואתה עתיד ליטלה ממני הנה נוסח סידר ר"ע אתה משמרה בקרבי אתה עתיד ליטלה ממני אך בכל הנוסחאות הוא בווי"ן ובנוסח דידן ולהחזירה בי לעתיד לבוא בסידר ר"ע וברמב"ם ובסידר השל"ה ואתה עתיד להחזירה בי אך בגמ' וברי"ף ובמחזור ויטרי ובאבודרהם כנוסח דידן כל זמן שהנשמה בקרבי הנה נוסח הרמב"ם כל זמן שהנשמה תלוי' בקרבי ונוסח המחזור ויטרי כל זמן שהנשמה תהא תלוי' בקרבי אך בגמ' ובסידר ר"ע וברי"ף ובבה"ג ובאבודרהם כנוסח דידן מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי ברי"ף וברמב"ם ובאבודרהם ליתא תיבות אלו ואלהי ואלהי אבותי ובסידר ר"ע ובמחזור ויטרי גם תיבות ה' אלהי ליתא אך נוסח דידן בגמ' ובסידר הרמ"ק והשל"ה וכן נראה מדברי האריז"ל רבון המעשים בנוסח הרי"ף ליתא ונוסח סידר. ר"ע אדון כל המעשים ונוסח סידור' ספרד שאתה הוא רבון כל המעשים אך נוסח דידן בגמרא ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ובסי' השל"ה וברמב"ם אדון כל הנשמו' הנה נוסח הרי"ף ז"ל רבון כל הנשמות ועיין באבודרהם שהמון עם אינם אומרין רק רבון כל המעשים ולא אדון כל הנשמות וטועין הם שצריך לומר מעין חתימה סמוך לחתימה וגם הרמב"ם ור"ע כתבוהו ע"ש ובאמת בנוסח שלפנינו ליתא ברמב"ם ובר"ע אך נאמן עלינו האבודרהם וגם בגמ' ובמחזור ויטרי ובסידר הרמ"ק והשל"ה איתא ע"ש ודע דבסידורי ספרד יש כאן תוספת נוסחא ומושל בכל הבריות אך בכל הנוסחאות ליתא:

בקרבי הוא לשון קרבה בעלמא והנה אלהים עשה את האדם ישר להיות מתדמה קצת לנשמה לכך אמר נשמה שנתת בי נפחתה בי אבל לאחר שקלקל האדם ונעשה הגוף חומר עכור אז אין דביקות עצמי' הגוף להנשמה ע"כ אמר משמרה בקרבי לשון קורבה בעלמא אך לעתיד שיזדכך הגוף חזר ואמר ולהחזירה בי לעתיד לבא ע"ש ודברי פח"ח ברוך אתה ה' המחזיר נשמות לפגרים מתים הנה יש סומכין ברכת אלהי נשמה לברכת

אשר יצר כדי שתהא ברכה הסמוכה לחברתה מפני שאינה פותחת בברוך וכן דעת רוב הפוסקים אך נוסח סידורי דידן לאמרו אחר ברה"ת הוא עפ"י דברי רבינו הרמ"א ז"ל שכתב בסי' מ"ו ונהגו לסדר ברה"ת מיד אחר ברכת אשר יצר ואין לשנות ושכן משמע בתוספת ובמרדכי והטעם עיין בד"מ שאינה צריכה להסמיכה מפני שהוא ברכת הודאה ע"ש ולכאורה הלא גם לדעת הרמ"א והד"מ עכ"פ מהיות טוב להסמיכה אך עיין בס' אשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש שהוא מפני חביבות ברכת תוה"ק לכך יש להקדימה ע"ש ולכאורה לדעת אלו שאינה סמיכה אם כן למה אין בה מלכות הלא קי"ל דכל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה עיין בב"י סי' רי"ד דכיון שמזכיר בה שהקב"ה ברא הנשמות ונפחם בגופות ואח"כ נטלם מהם ומחזירן להם אין מלכות גדולה מזה ע"ש:.

ועיין בספר ברכת הבית שער ל"ד שהקשה שם ידידי הרב הגדול המחבר נ"י על דברי הרמ"א הנ"ל דכתב דכן משמע בתוספת ובמרדכי והלא לא נמצא בתוספת ובמרדכי כלל מזה ואדרבא משמע בתוספת ברכות דף מ"ו שאלהי נשמה הוא סמיכה לברכת אשר יצר ע"ש ולפענ"ד ברור דיש כאן חסרון בדברי רבינו הרמ"א וכן צ"ל ונהגו לסדר ברה"ת מיד אחר ברכת אשר יצר וקורין אחרי' ברכת כהנים ומשנת אלו דברים ואין לשנות וכן משמע בתוספת ובמרדכי פ"ק דברכות וקאי הך וכן משמע על זה דקורין אחריו ברכת כהנים ומשנת אלו דברים וכן הוא בהדי' בד"מ כמ"ש ע"ש וזה באמת נמצא בתוספת ובמרדכי שם ע"ש וע"ז שייך גם כן שפיר ואין לשנות דהיינו אקריאת הפסוקים ומשנת אלו דברים דאלו אסמיכת ברה"ת לאשר יצר לא שייך ואין לשנות כיון דלכמה פוסקים יש קפידא להסמיך ברכת אלהי נשמה לאשר יצר ואם כי דלדעת הרמ"א אין קפידא ואפשר יש עוד איזה צד למעליותא להקדים ברה"ת כמ"ש לעיל מ"מ לא שייך ואין לשנות:

ודע דמי שניעור כל הלילה יש ספק אם לברך ברכת אלהי נשמה עיין בשע"ת לכך יש לברך בלא שם ומלכות או ישמע הברכה מאחר ויכוין לצאת (וכן הדין לגבי ברכת המעביר שינה) ומי שלא אמר ברכת אלהי נשמה קודם התפלה יש ספק אם יאמר אח"כ די"א דיוצאה בברכת מחי' מתים שאמר בתפלת י"ח: הנה קודם שמתחיל אדם איזה ברכה צריך לכוין לבו ולידע איזה ברכה שמברך וז"ל הס' חסידים סי' תתמ"ב לא יתחיל אדם בא"י עד שיחשוב בלבו על מה יש לומר הברכה וכו' ע"ש ואם בפתיחתו הי' דעתו על ברכה אחרת אז יש דעות שגם בדיעבד לא יצא עיין בגמ' פ"ק דברכות בסוגי' דפתח בחמרא וסיים בדשכרא ובמפרשים ובש"ע שם והנה ברכות אלו מהנותן לשכוי בינה עד הנותן ליעף כח מתוך שהם ברכות קצרות סמיכות זה לזה ע"כ מי שמברך אותן בע"פ

שכיח הוא שאינו יודע בפתיחת הברכה איזה ברכה שמברך ובפרט מי שמברך אותם במהירות ולפעמים ג"כ דעתו על ברכה אחרת לזאת נכון לברך הברכות מתוך סידר התפלה ומה גם שכבר כתבתי לעיל שכל התפלה טוב ונכון להתפלל מתוך הספר והוא סגולה להנצל ממחשבות זרות ועיין בפרמ"ג סי' נ"ג דעכ"פ הש"צ יתפלל מתוך הסידר ועיין במחבר סי' רע"ד דמי שאין לו יד בקבלה אל יתפלל מתוך סידר האר"י כי הוא יוהרא וגונב דעת הבריות ועיין בפרמ"ג סי' י"ד שהתרעם על שנוטלין סידר של חבירו בלא דעתו ולפענ"ד נראה דקפידת הש"ע על הספרים לא היה אלא בזמניהם שלא היה הדפוס מצוי' משא"כ בזמנינו שלוקחין סידר בעד איזה פרוטות לית מאן דקפיד ע"ז אך באם הוא סידר היקר או שאר ספרים יקרים אז יש ליזהר בזה גם בזה"ז:

הנותן לשכוי בינה הנה נוסח סידורי אשכנז אשר נתן לשכוי בינה וכן הוא הנוסח בגמ' שלפנינו ובתוס' וברי"ף וברא"ש ובבה"ג ובמחזור ויטרי ובכל בו אך נוסח דידן הוא ברמב"ם ובסידר ר"ע ובטוש"ע ובאבודרהם וכן הוא נוסח האר"י והרמ"ק ובודאי כן היה ג"כ נוסח הגמ' שלפניהם ואלו ואלו דברי אלהים חיים ולכאורה קשה לנוסח דידן הלא ברכה זו ניתקן ע"ש הפסוק או מי נתן לשכוי בינה כמ"ש הרא"ש והטור א"כ טפי היה לנו לומר אשר נתן כלשון הפסוק אך זה אינו דכבר כתב הטור סי' קט"ז דבדרך שבח ותפלה רשאי לשנות לשון הפסוק ואפשר משום דכל הברכות הם בלשון בינוני תיקנו גם ברכה הנותן בלשון בינוני ולא אשר נתן בלשון עבר ואף דברכת כל צרכי ג"כ בלשון עבר כבר עמדו ע"ז המעדני יו"ט והפרמ"ג ולא מצאו טעם לדבר ואפשר דלרבותינו בעלי נוסחת הנותן לשכוי היה להם טעם על ברכת כל צרכי וע"ז לא היה להם טעם להבחין כין יום ובין לילה הנה בסידורי ספרד הוא לילה הלמ"ד הא' בפת"ח והשני בקמ"ץ ובכל הסידורין שניהם בקמ"ץ ודע דנוסח סידר ר"ע להבין בין יום ובין לילה אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן. והנה כל ברכת השחר אם השכים קודם אור הבוקר יכול לברכם אך ברכת לשכוי בינה יש בזה דעות לברך ביום דוקא: שלא עשני גוי הנה גירסא דידן עשני בפת"ח תחת השי"ן וכן היא גירסת הרז"ה וגירסת סידורי ספרד בקמ"ץ תחת השי"ן ובסידר היעב"ץ מקיים השתי גירסות ע"ש והא דמברכין בלשון שלילה שלא עשני גו' ולא מברכין שעשני ישראל והן אמת שנוסח הרא"ש ועוד איזה נוסחאות שעשני ישראל אך עיין בשלה"ק ובמג"א שזה שינוי המדפיסים מחמת יראה) עיין בט"ז ובמג"א ולכאורה קשה בשלמא שאר ברכת השחר שייך לברך בכל יום משא"כ ברכת שלא עשני גוי וכן ברכת אשה ועבד היה די לברך פעם אחת מיום שנברא ואפשר משום דבכל בוקר נעשה כברי' חדשה כמ"ש הרשב"א לענין נט"י שחרית ואפילו ניעור כל הלילה לא פליג

ממש כמ"ש שם לענין נט"י ובמג"א בשם המקובלים כתב דברכות אלו על שלא נדבק בנו בלילה נשמת גוי או נשמת עבד ואשה ע"ש ואם תאמר מנ"ל באמת שלא נדבק בנו עיין בסידר הרמ"ק ותמצא מרגוע לנפשך ודע דנוסח ג' ברכות אלו ושלא עשני גוי עבד אשה) הוא בגמ' במנחות פ' התכלת והובא בריי"ף וברא"ש פ' הרואה והנה בגמ' שם ובתוספתא וברי"ף וברא"ש הגירסא עשאני באל"ף אחר השי"ן וכן היא במחזור ויטרי ובטור אך בסידר ר"ע וברמב"ם ובש"ע ובאבודרהם הוא בלא אל"ף וכנוסח דידן:

שלא עשני עבד עיין בספר עבוה"ק מהחיד"א דנשים יברכו שלא עשני גוי' שפחה וכן הוא בסידר היעב"ץ אך עיין בס' אשל אברהם דאין לשנות נוסח הנהוג אצלינו כי בלשון גוי נכלל גם גוי' ובלשון עבד נכלל גם שפחה ע"ש והנה נוסח הרמב"ם לברך אשה קודם עבד וכן הוא בספר האשכול וכן נראה לכאורה מהגמ' בפ' התכלת שם ומתוספתא אך נוסח דידן לברך עבד קודם אשה הוא בסידר ר"ע ובטוש"ע ובאבודרהם וברוחק ובכל הסידורין וכפי הנראה בריי"ף ורא"ש יראה שנוסחת הגמ' שלפניהם היה ג"כ אשה לבסוף וכן היא בהדי' נוסח הירושלמי ברכות אם גם לפי נוסח הגמ' שלפנינו אין ראי' כי הגמ' שם לא סידר כן רק מתחלה כשהיה סלקא אדעתי' שמברכין שלא עשני בור במקום עבד אבל אח"כ דמסיק דמברכין עבד ולא בור ע"ש א"כ הסדר להיפך עבד קודם אשה וזה ברור והנה דעת הב"ח דאם הקדים אשה קודם עבד לא יברך שוב עבד וכן אם הקדים עבד לגוי אך דעת הט"ז דבדיעבד אין קפידא ע"ש:

שלא עשני אשה הנה עיין בטוש"ע שנשים במקום שלא עשני אשה מברכין שעשני כרצונו כמי שמצדיק עליו הדין ועיין בפר"ח ובסידר היעב"ץ ובעבוה"ק דלא יברכו ברכה זו כיון שלא נזכר בתלמוד ע"ש והנה אם כי אין למחות בידן כי כבר נתפשט המנהג לברך ויש להם על מה שיסמוכו כיון שהטור והש"ע מביאין מנהגם והוא נדפסה בכל הסידורין מ"מ נראה לפענ"ד דמהיות טוב שיאמרו אחר הברכה בשכמל"ו:

ועיין בטור בשם סידורי ספרד לברך ג' ברכות אלו (גוי עבד אשה) אחר ברכת עוטר ישראל וכן הוא באבודרהם וכפי הנראה הטעם משום דלאחר שמברכין אוזר ישראל ועוטר ישראל ששייכין דוקא לגבי ישראל כמ"ש הב"י שייך לברך שלא עשני גוי וכו' אך נוסח דידן הובא בטור בשם סידורי אשכנז וכן הוא בסידר ר"ע וברוקח וטעמא דידן עיין בפרישה בשם לבוש כיון שג' ברכות אלו נתקנו על יצירת ובריית האדם לכך מברכין אותם אחר אשר יצר ואלהי נשמה ולשכוי בינה שהם גם כן על מנהגו של עולם ואח"כ מתחילין בברכת הנהנין ע"ש ולפענ"ד אפשר דלאחר לשכוי בינה שהוא ברכה על שנתן לנו הקב"ה לב להבין כמ"ש הרא"ש מברכין שלא עשני גוי וכו' ר"ל שמה שאנו שמחים

עם הבינה ודעת שנתן לנו הוא לעבודת הבורא ית"ש וכדרך שמברכין אחר ברכת אתה חונן השיבינו לתורתך כ"ז כתבתי בדרך אפשר וה' ינחיני בדרך האמת:

פוקח עורים הנה ז"ל הטור והש"ע כי מנח ידיו על עיניו (ר"ל כדרך שאדם עומד ממטתו ממשמש בידיו על עיניו לפותחם) אומר פוקח עורים ולענין סומא אם מברך דעת רוב האחרונים לברך ה"ה הפר"ח ועיין בספר ש"צ שכן פסק גם כן בספר מטה יהודא ובברכי יוסף בק"א וכמו שהורה הרמ"ז לסומא לברך והיה שם עמו ג' רבנן קשישי מא"י והסכימו עמו ע"ש וכן דעת הפרמ"ג והלבושי שרד ובסידר ד"ח ובחיי אדם:

ודע דנוסח הרי"ף ורא"ש וטור וש"ע ברכת מלבוש ערומים קודם פיקח עורים וכן הזהיר השל"ה לסדרן כן אך נוסח דידן הוא כנוסח הגמ' שלפנינו ובסידר ר"ע וברוקח ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ובסידורי ספרד ולזה הסכים גם כן בא"ר ושכן הוא בבה"ג וכפי הנראה במעדני יו"ט יראה דכוונת הרי"ף והרא"ש וטור משום דאמרינן בגמ' כי מנח ידיה לעיני' מברך פוקח ע"ש ואיך אפשר להניח היד על העין קודם נטילה והלא אמרינן יד לעין הקצץ אעכ"ח דלובש קודם ומנח ידיו ע"י מלבוש אך אין זה הכרע ועיין בפרישה תירוץ אחר ע"ז:

מלביש ערומים הנה נוסח הגמרא ובאבודרהם ובסדר היום אחר פוקח עורים ברכת מתיר אסורים ואח"כ מלבוש ערומים ע"ש ונוסח סידורי ספרד פוקח מתיר זוקף מלבוש ולנוסח ספרד אפשר משום דבזה"ז שאין שוכבים על המטה ערום מותח האברים וזוקף עצמו קודם שלובש ע"ש אך נוסח סידורי דידן הוא בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי וברוקח ונראה דטעם נוסח דידן משום דברכת מתיר אסורים ניתקן כשיושב על המטה כדאמרינן בגמרא והרי אמרינן בריש סי' ב' שילביש חלוקו בעודו שוכב ולא ילבוש מיושב שלא יגלה בשרו לכך נוסח דידן מלביש קודם מתיר עיין פרישה אך לנוסח הגמ' אפשר לומר דודאי לובש חלוקו כשהוא שוכב אך קודם שלובש יושב על המטה למתוח עצמותיו ומתעטף בסדינו שלא יתגלה בשרו וכן הוא במשנת חסידים ובסידר ר' שבתי ור' קאפיל כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר:

מתיר אסורים הנה בסידר ר"ע ליתא כלל ברכת מתיר אסורים וברוקח ובמחזור ויטרי ברכת זוקף כפופים קודם למתיר אסורים ע"ש אך נוסח סידורי דידן עפ"י הש"ע לברך דייקא מתיר קודם זוקף ואם קדם ובירך זוקף קודם מתיר לא יברך עוד מתיר ע"ש:

זוקף כפופים הנה נוסח הרי"ף הוא ברכת רוקע הארץ קודם לזוקף כפופים אך בכל הנוסחאות הוא אחר זוקף כפופים וכנוסח דידן ע"ש ודע דיש מוסיפין עוד ברכה אחת כעין זוקף כפופים והוא ברכת מגביה שפלים ונזכרה ברוקח ובבה"ג ובמחזור ויטרי

ובאגודה וגם הלבוש והעיטור כתבוהו אך במדינותינו אין נוהגין לאמרה ובמקומות שנוהגין לאמרה יש להם ע"מ שיסמוכו אבל אם בירך סומך נופלים גוערין אותו כ"כ המג"א ע"ש והנה בסידר ר"ע יש עוד ברכה אחת אחר זוקף כפופים והוא רופא חולים ע"ש אך שום פוסק לא מזכירה ובכל נוסחאות ליתא והוא פשוט דאין לאמרה וכמ"ש המג"א על סומך נופלים:

רוקע הארץ על המים הנה זה לשון הש"ע כשיניח רגליו בארץ יברך רוקע הארץ על המים עיין בא"ר שהוא לתת שבח להשי"ת שהארץ על המים הפך הטבע ועיין עוד שם בשם עמק ברכה שיכוון ליגע ברגליו ממש על הארץ לעמוד מעט קודם הנעלת מנעליו ע"ש כדי שיתחייב בברכת רוקע הארץ קידם ברכת כל צרכי ואז יברך הברכות כסדר שנתחייב בהם:

המכין מצעדי גבר כן הוא נוסח הגמ' והרי"ף ורמב"ם וטוש"ע וסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ויש אומרים אשר הכין מצעדי גבר ועיין במג"א דכן הנוסחא באגודה ושכן נוהגין ע"ש וכן הוא הנוסחא במעדני יו"ט ובלבוש ובשל"ה ואלו ואלו דברי אלהים חיים והנה יש מברכין שעשה לי כל צרכי קודם מצעדי גבר ומאן דתני הכי לא משתבש ומאן דתני הכי לא משתבש עיין בב"ח ובמג"א אך מי שמברך מצעדי גבר קודם נכון שילד בביתו קצת קודם ניעלת המנעלים ואז יוצא לדברי הכל:

שעשה לי כל צרכי הנה ז"ל הגמ' כי סיים מסאני לר"ל כשנועל המנעלים) מברך שעשה לי כל צרכי והטעם מה ששייך ברכה זו לניעולת המנעלים עיין בסידר השל"ה בשם הרש"ל ובהגהות ס' תוספת שבת כתב בן המחבר בפשיטות עפ"י מה דאמרינן בפ' ע"פ לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו אם כן מי שאין לו מנעלים כאלו לא היה לו כלום כי הכל צריך ליתן בעד המנעלים וכו' ע"ש:

והנה לענין יוהכ"פ וט"ב דעת רבינו האריז"ל דאינו מברך אך דעת האחרונים לברך (ואכתוב אי"ה בזה לקמן בסדר יוהכ"פ וט"ב) ואבל ר"ל אף לדעת האר"י ז"ל צריך לברך כיון דכל העולם מותרין בנעילות הסנדל והה"ד מי שאין לו מנעלים עיין כל זה בשע"ת וביותר ביאור בס' ש"צ: ודע דנוסח הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ובמחזור ויטרי (שעשית לי כל צרכי) ונוסח סידר ר"ע ורבינו יונה ובעקידה שער נ"ה הובא בעמק ברכה ובס' האשכול (שלא חיסר מצרכי כלום) ונוסח בה"ג (אשר נתן לי כל צרכי אך נוסח דידן בגמ' וברי"ף וברמב"ם ובטוש"ע ובכל בו ובאבודרהם והכה יש אומרין העושה לי כל צרכי ונוסחא זו לא מצאתי בשום ספר מספרי הראשונים אך בסידר היעב"ץ מביאו בשם סידר בית תפלה וצוח עלי' ע"ש אך שמעתי נוסחא זו מאיזה גדולי הדור ובודאי נוסחא

זו קבלה הוא בידם ועיין בסידר לב שמח מהגה"ק מאלעסק שמביא גם כן נוסחא זו ע"ש והנה נוסח סידורי דידן צרכי הצדי"ק בקמ"ץ והכ"ף בחיר"ק ודגושה וכ"כ בא"ר ובספר ש"צ ונוסח סידורי ספרד צרכי הכ"ף בפת"ח ורפוי' ויש אומרים צרכי הרי"ש בקמ"ץ והכ"ף בקמ"ץ ורפוי' ואם כי לרבינו המג"א לא ניחא לי' בנוסחות אלו מפני שהם לשון רבים ע"ש אך היעב"ץ בס' לחם השמים על המשניות מקיים גם נוסחות אלו ע"ש:

אוזר ישראל בגבורה הנה זה לשון הגמ' כי אסר המיינו ר"ל כשחוגר חגורה אומר אוזר ישראל בגבורה והוא ע"ש הפסוק אזור נא כגבור חלציך והוא פסוק באיוב והא דמזכיר ישראל בברכה זו וכן בברכה שלאחרי' עוטר ישראל עיין בב"י משום דהני שנים שייכין בישראל דוקא חגורה שלא יהא לבו רואה הערוה וכובע שלא ילך בגלוי הראש ע"ש משא"כ שאר האומות אע"פ שחוגרים גם כן בחגורה והולכים בכובע על הראש מ"מ אין כוונתם למצוה והא דאין מזכירין ישראל גם בברכת נט"י אע"פ שכוונתינו בנטילה לשם קדושה וטהרה וכוונת האומות אינו למצוה אלא לנקיות בעלמא עיין בלבוש דהתם א"צ להזכיר ישראל משום שאומר אקב"ו:

עוטר ישראל בתפארה הנה זה לשון הגמ' כי פרוס סידרא אומר עוטר ישראל בתפארה ועיין באבודרהם שלא נהגו במדינתינו לברך ברכה זה מפני שאין אנו נוהגין לפרוס סודר על ראשו היינו ללבוש מצנפת ע"ש ובאמת ברוקח ליתא ברכה זו וגם בשבילי לקט מביא כמה דעות שלא לאמרו ע"ש אך מנהג דידן עפ"י התוס' דלאו דוקא סידר אלא הה"ד לכל כובע ולכל כסוי ע"ש וה"ה לעיל גבי ברכת אוזר ישראל לאו דוקא חגורה ה"ה אבנט של מכנסיים רמ"א והא דאמר בתפארה עיין בב"י משום דכתיב והיית עטרת תפארת ביד ה':

הנותן ליעף כח הנה ברכה זו לא מוזכרה בגמ' ובריי"ף ורמב"ם ורא"ש וברוקח וגם בסידורי ספרד ליתא אך הוא במחזור ויטרי ובב"ח בשם הסמ"ק והטור מביאה בשם סידורי אשכנז ע"ש וכעת הוא נדפסה בכל סידורי דידן ועיין במג"א שעפ"י האריז"ל יש גם כן לאמרו ועיין בשע"ת בשם ס' מצות שמורים שמאחר שרבינו האריז"ל הסכים לאמרו בודאי ברוח הקודש נאמרה לו ועיין בספר אשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש שכעת לית מאן דחש לי' שלא לאמרו ועיין בשע"ת שעפי' סוד יש לאמרו אחר מלבוש ערומים ובסדר היום מסידר ברכה זו אחר ברכת כל צרכי ובאמת כן הוא גם כן במחזור ויטרי אך במחזור ויטרי מסדר גם כל צרכי אחר עוטר ישראל ע"ש וטעם נוסח דידן עיין בלבוש:

המעביר שינה מעיני הנה ז"ל הגמ' כי משא אפי' (ר"ל כשרוחץ פניו) יאמר המעביר חבלה שינה מעיני וכן הוא הנוסח בסידורי ספרד ובבה"ג וברמב"ם ובאבודרהם ושבילי לקט ובסדר היום אך נוסח סידורי דידן הוא בסידר ר"ע וברי"ף ובמחזור ויטרי ובתוס' ורא"ש וטור וש"ע וכן הוא הנוסחא בסוף מסכת דרך ארץ רבה ע"ש ולכאורה קשה לנוסח דידן כיון דכשנכנס לישן אומר המפיל חבלי שינה אם כן גם כאן היה לומר המעביר חבלי שינה ובאמת מטעם זה הסכים במעדני יו"ט לנוסחת המעביר חבלי שינה ע"ש אך נראה לפענ"ד דזה תלי בהשני פרושים שמביא האבודרהם גבי ברכת המפיל על חבלי שינה דאם נאמר כפי' הא' דחבלי שינה הוא חלקים מחלקי השינה אז שייך גם כאן המעביר חבלי שינה אך אם נאמר כפי' הב' דחבלי שינה הוא כמו חבלי יולדה שכשאדם עומד זמן רב בלא שינה חבלי שינה וצירים אוחזין אותו ע"ש אם כן לא שייך כאן לומר המעביר חבלי שינה שהרי אותן חבלים וצירים כבר העביר בשעת השינה ולא בשעה שרוחץ פניו כ"ז כתבתי בדרך אפשר וה' ינחיני בדרך אמת:

ותנומה מעפעפי עיין בהש"ע שאין השומע עונה כאן אמן כי אין זה סיום הברכה עד הגומל חסדים טובים ע"ש ובאמת דעת הרוקח שכאן הוא סיום הברכה וגומל חסדים טובים הוא ברכה אחרת וכ"כ הכל בו בשם י"א אך גם דעת התוספת והרא"ש והטור והאבודרהם שהכל ברכה אחת הוא ע"ש וע"כ רבים נוהגין שברכת המעביר עד ויה"ר אין אומרין בקול רם כדי שלא יבואו השומעים לטעות ולענות אמן ויהר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו הנה נוסח הגמ' והרי"ף (ה' אלהי) ונוסח סידר ר"ע והרמב"ם והאבודרהם (ה' אלהי ואלהי אבותי) אך נוסח דידן לומר ה' אלהינו ואלהי אבותינו הוא במחזור ויטרי ובסידורי ספרד והשל"ה וע"ש בסידר השל"ה הכוונה במקום שאומר אלהי או אלהינו עפ"י דרכו בקודש ועיין בסידר היעב"ץ שהכריע דאם אומרו ביחיד יאמר אלהי ואם אומרו ברבים יאמר אלהינו וכ"כ בסידר ר' קאפיל אך מדברי הסידר השל"ה הנ"ל לא נראה כן ועוד הלא כל נוסח הברכות הם ברוך אתה ה' אלהינו וכי גם שם נאמר דיש חילוק בין ביחיד לבין ברבים שתרגילנו בתורתך הנה נוסח הגמ' שתרגילני ביו"ד לבסוף וכן הוא ברוב נוסחאות אך המג"א כתב בשם א"ח לומר בוא"ו לבסוף לשון רבים וכמו גבי תפלת הדרך בסי' ק"י שצ"ל שתוליכנו לשלום בלשון רבים דלעולם ישתתף אדם בהדי צבורא שעל ידי זה תפילתו יותר נשמעת ודבקנו במצותיך הנה נוסח סידורי ספרד והרמ"ק והאבודרה' (ותדבקינו במצותיך) ולזה הסכים ג"כ בסידר היעב"ץ אך נוסח סידורי דידן הוא בגמ' ובבה"ג ובסידר ר"ע וברא"ש ואל תביאנו לא לידי חטא הנה העט"ז כתב שלא לומר ואל תביאנו לידי חטא רק לומר ושמרינו מלבוא לידי חטא ובאמת כעין

נוסחא זו כתבתי בהג"ה בשם המחזור ויטרי אך נוסח דידן הוא בגמ' ובסידר ר"ע ובראש ובאבודרהם וכוונת נוסחותינו עיין באבודרהם שהוא כמ"ש ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי והמעדני יו"ט כתב משום שמצינו שהקב"ה מחזיק לב הרשעים להרשיע וכן התפלל דוד המלך אל תט לבי לדבר רע וכ"כ בסידר השל"ה ולא לידי עבירה ועון הנה י"א לא לידי עבירה ולא לידי הרהור עבירה וכעין נוסחא זו הוא במחזור ויטרי עיין במ"ש בהג"ה אך שמעתי בשם אדמו"ר הגה"ק מו"ה יחזקאל שרגא האלברשטאם משינאווא זצללה"ה שפיקפק על נוסחא זו משום דאמרינן במסכת ב"ב דף קס"ד שמהרהור עבירה אין אדם ניצל בכל יום ואל ישלוט בנו יצר הרע בגמ' ובסידר ספרד והרמ"ק ור"ע ליתא ונוסח סידורי אשכנז ואל תשלוט בנו יצר הרע וכן הוא בסידר ר' קאפיל אך נוסח דידן ברמב"ם ובמחזור ויטרי וברא"ש וכוף את יצרינו חג"ה שתרגילנו בתורתך הנה נוסח הרי"ף שתתן חלקי בתורתך וכוף את יצרי להשתעבד לך ותנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי בא"י גומל חסדים טובים ונוסח הרמב"ם שתרגילני לדבר מצוה ואל תרגילנו לדבר עבירה ועון ותשלט בי יצ"ט ואל ישלוט בי יצה"ר ותחזקני במצותיך ותן חלקי בתורתך ותנני לחן ולחסד ולרחמים ואל תביאנו לא לידי חטא ולא לידי עבירה ועון הנה נוסח הגמ' ואל תביאני לא לידי חטא ולא לידי עון ונוסח סידר ר"ע לא לידי חטא ולא לידי עבירה ונוסח המחזור ויטרי ואל תרגילני לדבר עבירה ושמרינו מבוא לידי הרהור עבירה ומבוא לידי חטא ועון אך נוסח דידן הוא ברא"ש ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון הנה נוסח הרא"ש ולא לידי בזיון ולא לידי נסיון אך נוסח דידן בגמ' ובסידר ר"ע והרמ"ק ובמחזור ויטרי ובאבודרהם והרחיקינו מאדם רע ומחבר רע ודבקנו כיצ"ט ובמע"ט הנה נוסח סידורי ספרד והרמ"ק ואבודרהם ותרחיקנו מיצה"ר ותדביקנו ביצ"ט ונוסח הגמ' ורחקינו מאדם רע ומחבר רע ודבקינו ביצ"ט ובחבר טוב בעולמך וכוף את יצרינו להשתעבד לך בסידורי ספרד ור"ע וברמב"ם ליתא אך הוא בגמ' וברי"ף ורא"ש:

הנה יש אומרים וכפה את יצרינו והוא נוסחות הרז"ה ובסידר ר' קאפיל ולנוסחא זו הסכים גם כן בסידר דעת קדושים מהגה"ק מבוטשאטש ובסידר ר"ע וספרד וברמב"ם ובאבודרהם כל זה ליתא אך נוסח דידן לומר וכוף את יצרינו הוא בגמ' וברי"ף ורא"ש ולזה הסכים גם כן בסידר היעב"ץ ותננו היום ובכל יום הנה בסידורי ספרד ובסידר ר"ע וברי"ף ורמב"ם ליתא תיבות היום ובכל יום אך נוסח סידורי דידן בגמ' ובמחזור ויטרי וברא"ש ועיין במג"א סי' ק"י שיאמר בקשה זו של ותנני בלשון יחיד דהיינו ביו"ד לבסוף והוא עפ"י סוד ע"ש ובודאי גם הה"ד כאן לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו הנה נוסח סידורי ספרד לאהבה ולחן ולחסד וכו' אך בכל הנוסחאות ליתא

תיבות לאהבה וכנוסח דידן ותגמלנו חסדים טובים הנה נוסח סידורי ספרד והרמ"ק ובסידר ר"ע (וגומלני חסדים טובים) אך נוסח סידורי דידן בגמ' ובסידר ר"ע ובתוס' פ' ג' שאכלו וברא"ש ובמחזור ויטרי והכוונה של חסדים טובים עיין בסידר השל"ה כי יש חסדים המעטים הזכיות והפרמ"ג מפרש שיהי' טובים בנגלה ובנסתר כי יש חסדים שאינם טובים כפי הנראה ע"ש ברוך אתה ה' הגומל חסדים טובים הנה ניסח סידורי ספרד ובגמרא ורי"ף ורמב"ם ורא"ש וטור גומל ח"ט אך נוסח סידורי דידן לומר הגומל הוא בתוס' ר"י החסיד ובמחזור ויטרי ובסדר היום לעמו ישראל בסידר ר"ע והרמ"ק וברי"ף ורמב"ם ובה"ג ליתא תיבות אלו לעמו ישראל ועיין בב"ח שמביא נוסחות הסמ"ק גימל ח"ט לבריותיו אך נוסח דידן הוא בגמ' שלפנינו ובתוס' ר"י החסיד ובמחזור ויטרי וברא"ש וכוונת נוסחא זו עיין בב"ח עפ"י דרכו בקודש:

ועיין מ"ש לעיל גבי ברכת אלהי נשמה שאם ניעור כל הלילה יאמר ברכת המעביר בלי שם ומלכות או ישמע מאחר ויכוין לצאת ועיין בסידר היעב"ץ ולכאורה משמע שם דרק ברכת המעביר לא יאמר אבל היה"ר עם ברכת הגומל ח"ט יאמר אבל אי אפשר לומר כן כיון דברכת הגומל הוא ברכה אחת עם ברכת המעביר אך יש לומר היה"ר ויסיים ברכת הגומל בלי שם רק ברוך אתה הגומל ח"ט לעמו ישראל:

והר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו הנה נוסח תפלת יה"ר הזה הוא תפלת רבינו הקדוש בתר צלותי' ומוזכרה בפ"ב דברכות ובפ"ב דשבת ע"ש ועיין בתשו' רש"ל שקרא תגר על מנהגינו לאמרו אחר ברכת השחר שאין ענינה לכאן רק אחר תפלת י"ח כמו שאומרו רבינו הקדוש בתר צלותי' ע"ש ובאמת בסידר הרמ"ק ליתא כאן תפלת יה"ר הזה ע"ש אך מנהגינו לאומרו כאן הוא עפ"י סידר ר"ע והמחזור ויטרי והאבודרהם והסדר היום וטעם סמיכתה לכאן עיין בסידר האר"י שהוא עפ"י סוד ולפענ"ד אפשר עפ"י מ"ש השלה"ק בעמק ברכה שבנוסח היה"ר קמא נכלל כל תפלת י"ח ע"ש לכך יש סמך להיה"ר הלז אחר היה"ר קמא וכמו שאומרו רבינו הקדוש אחר תפלת י"ח והנה נוסח סידורי אשכנז בנוסח יה"ר קמא אלהינו אלהינו ואלהי אבותינו וכאן אלהי ואלהי אבותי ולפענ"ד נעלמו ממנו הכוונה אי משום דבסידר ר"ע והאבודרהם הנוסחא כאן אלהי ואלהי אבותי הלא שם גבי נוסח היה"ר קמא הנוסח אלהי ואלהי אבותי ע"ש ואדרבא בגמ' גבי היה"ר קמא הנוסח אלהי ואלהי אבותי וכאן אלהינו ואלהי אבותינו ע"ש בכ"ז ח"ו לא באתי לדחות נוסח סידורי אשכנז ובודאי יסדתה מהררי קודש אך נוסח דידן לומר בשניהם אלהינו ואלהי אבותינו הוא במחזור ויטר' ובסידורי ספרד היום ובכל יום הנה בנוסח הגמ' שלפנינו במסכת ברכות ליתא תיבות היום ובכל יום ובשבת

שם איתא שתצילנו היום אך תיבות ובכל יום גם שם ליתא אך נוסח דידן הוא במחזור ויטרי ובאבודרהם והנה י"א (היום ובכל יום ויום) והוא נוסח סדר היום וסידורי ספרד והנה ראיתי בספר קטן שמו ברכת משולשת מהרב הגדול מו"ה אברהם ב"ק בעה"מ ספר אוהל מועד בקונטרס בית תפלה מה שבנוסח הגמ' אצל יה"ר קמא ותנני היום ובכל יום ובנוסח יה"ר הלז רק שתצילני היום כי ברכת המעביר אם היה ניעור כל הלילה אין אמרה וע"כ מתפללין היום גם על יום אחר שלא יישן בלילו אבל היה"ר הב' מתפללין בכל יום ע"ש ואם כי לכאורה דבר חכמה הוא אבל מה נעשה שדעת רבותינו המחזור ויטרי והאבודרהם וסדר היום אינו כן מיצר רע מחבר רע בסידורי אשכנז ליתא תיבות אלו מיצה"ר אך הוא בגמ' ובכל הנוסחות מעין הרע מלשון הרע ממלשינות ומשנאת הבריות מעלילה ממיתה משינה מחולאים רעים ממקרים רעים כ"ז ליתא בסידורי אשכנז ובגמ' ובמחזור ויטרי ובסידר ר"ע ובאבודרהם והנה תיבות אלו מעין הרע מלשון הרע איתא גם בסדר היום ובדברי מהר"ן שפירא שכתבתי בהג"ה ע"ש אך שאר הגה"ה מעזי פנים ומעזות פנים הנה נוסח הסדר היום הוא מעזות פנים ומעזי פנים אך בגמ' ובכל הנוסחאות כנוסח דידן מאדם רע הנה בסידר ר"ע ובאבודרהם ליתא אך הוא בגמ' ובמחזור ויטרי ובסדר היום והנה בסידורי ספרד ובסדר היום איתא ג"כ (מאשה רעה) אך בשאר כל הנוסחאות ליתא מיצה"ר מחבר רע ומשכן רע ומפגע רע הנה נוסח הגמ' מפגע רע מיצה"ר מחבר רע משכן רע ונוסח סידר ר"ע ואבודרהם מיצה"ר ומשכן רע ומחבר רע ומפגע רע ונוסח המחזור ויטרי מחבר רע ומשכן רע ומפגע רע ומיצר הרע אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד ועיין בספר ש"צ בשם מר"ן שפירא לומר מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע מחבר רע משכן רע ומפגע רע מעין הרע מלשון הרע מדין קשה ומבעל דין קשה והם י"א דברים נגד י"א סמני הקטורת וי"א קליפות משטן המשחית ליתא בסידר ר"ע ואבודרהם וסידורי ספרד אך הוא בגמ' ובמחזור ויטרי ובין שאינו בן ברית בסידר ר' קאפיל יש כאן תוספת נוסח ומעניות ואביונות ומדלות ושפלות אך בכל הנוסחאות ליתא:

כל הנוסחא גם שם ליתא אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד מדין קשה ומבעל דין קשה בין שהוא כין ברית ובין שאינו בן ברית ומדינה גהינם. בסידורי אשכנז ליתא תיבות אלו ומדינה של גהינם וכן בגמ' ובסידר ר"ע ואבודרהם ליתא אך היא במחזור ויטרי ובסידורי ספרד ובסדר היום אך במחזור ויטרי מקומה אחר ומשטן המשחית ע"ש ונוסח דידן בסידורי ספרד ובסדר היום:

ח"א סדר העקידה

הנה יש נוהגין לומר פ' העקידה אחר התפלה כמו שאר פרשיות שאנו קורין כגון פ' המן וכדומה ובאמת בהש"ע בחדא מחתא מחתינא להו פ' העקידה ופ' המן ועשרת הדברות וג"כ לא לחיובא רק בלשון וטוב לומר ע"ש אך כנוסח דידן לאמרו אחר ברכת השחר היה ג"כ בהסידורין שהיה לפני רבינו הב"י עיין בסי' מ"ו בד"ה ובסידורי אשכנז וכן הוא עפ"י האריז"ל ומשמע שם ג"כ שהוא מסדר התפלה ומכאן הוא מתחיל סדר עולם העשיי' ועיין בסידר ר' שבתי שכתב ותיכף יתחיל העקידה כי מה שמקדים העקידה יותר טוב כ' בשירותא דצפרא מתעורר חסד של אברהם שבאותו שעה הלך לעקוד את יצחק בנו ומועיל לכבוש הדין ע"ש ולפענ"ד אפשר משום דאמירת העקידה הוא לעורר זכות אבות כמ"ש הב"י לכך קודם התפלה אומרין העקידה ע"ד שתיקנו לומר בהכנסתו לביהכ"נ בזכות ג' אבות אבוא להתפלל אח"כ מצאתי כעין זה בסדר היום וב"ה שהנחני בדרך האמת:

והנה אם לומר העקידה בשבת וי"ט ור"ח עיין בסידר ר' שבתי ובס' אור צדיקים ממהר"ם פאפראש שאין אומרין בשוי"ט ור"ח והטעם כי סגולת העקידה להמתיק הדינים כמ"ש לעיל ובשוי"ט ור"ח אין לעורר הדינים אך דעת כמה גדולים לאמרה גם בשוי"ט רק לדלג התפלה שלפני העקידה ושלאחריה ושני מנהגים אלו מובאים בסידר היעב"ץ ועיין בסדר היום שם איתא התפלה גם בשבת וכ"כ במדרש פנחס מהרב הקדוש מו"ה פנחס מקאריץ זצלל"ה לומר התפלה גם בשבת ע"ש ואלו ואלו דברי אלקים חיים: אלהינו ואלהי אבותינו זכרנו וכו' הנה כפי הנראה בסדר היום ליתא שם התפלה שלפני העקידה רק שלאחרי' ע"ש אך נוסח דידן הוא בב"י סי' מ"ו שם ובסידר האר"י ז"ל והנה בתפלת מוסף דר"ה איתא ג"כ נוסח תפלה זו וע"ש ששם ליתא הך וזכור לנו ה' אלהינו אהבת הקדמונים אברהם יצחק וישראל עבדיך רק וזכור לנו את הברית ואת החסד וכו' ע"ש והכוונה מובנת כי שם אין הכוונה להזכיר זכות אבות רק זכות העקידה משא"כ כאן עיקר הכוונה לעורר זכות כל הג' אבות כמו שאנו אומרין שבזכות שלשה אבות אלו באנו להתפלל:

ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם וכו' הנה המג"א מביא בשם רבינו בחיי שאין די באמירת העקידה רק בביאור הפרשה וכו' ואם כי המחצית השקל וה"ד אפרים כתבו שם שדברי רבינו בחיי לא נאמרו נאמרו אלא לענין פ' הקרבנות ופ' העקידה הטעם לעורר זכות אבות ולהכניע יצרו כמ"ש הב"י נראה לפענ"ד דכוונת המג"א דכמו דגבי פרשת הקרבנות אין די באמירה בעלמא כמו כן ודאי גם פ' העקידה הוא בביאור

הענין ואחר כוונת הלב הן הן הדברים ואז מעורר זכות אבות ומכניע יצרו כי כאשר ישים על לבו שאברהם אבינו אשר היה מדת החסד ומרבה להטיב עם הבריות ולמען כבודו ית"ש ויתעלה כבש רחמיו ורצה לשחוט בנו יחידו הנחלט לו למאה שנה ולא עוד אלא שאברהם אבינו שהיה יודע שהולך לשחוט בנו בכ"ז הלך בשמחה כמו יצחק שלא הרגיש בדבר ולא עוד אלא שנזדרז למצוה והשכים בבוקר וחבש בעצמו את החמור שאהבה מקלקלת השורה הכל כמו שפי' רש"י ז"ל וגם בביאור שאר הפרשה אז מתעורר לבו ג"כ ויועיל לעורר זכות אבות ולהכניע יצרו כי בלא"ה אינו מועיל זכות אבות כדאמרינן במסכת יומא דף ע"א יהין בני עממין לשלם דעבדין עובדי דאהרן וכו':

ויעלהו לעולה תחת בנו עיין פרש"י שעל כל העבודה שעשה היה אומר יה"ר כאלו בני נשחט כאלו דמו נזרק וכו' ע"ש ולכאורה אין דמיון זה לזה דאם היה מקריב את בנו היה נסיון גדול מה שלאו כל אדם זוכה לעמוד בנסיון גדול כזה משא"כ להקריב חמירתו איל זאת כל אדם יעשה אך הכונה מובנת עפ"י מ"ש בספר דברי אמת בשם הרב הקדוש מניקלשבורק זצללה"ה ובישועות יעקב דכשנאמר לאברהם אבינו אל תשלח ידך אל הנער לא עשה למען הנאת גופו רק למען צוי השי"ת וזה ולא חשכת את בנך יחידך רק ממנו לבד היה המניעה ולא הרגשת שום הנאת הגוף ע"ש לכך אצל אברהם אבינו היה שוה מה ששחט האיל כאלו שחטו את בנו כיון שהיה מוכן ברצון טוב ונפש חפיצה לשחוט את בנו ולא הרגיש שום הנאת הגוף בזה שנשחט תמירתו איל ועפי"ז אמרתי לפרש ג"כ דברי המדרש פרשת שלח דבשעת העקידה יצאה בת קול לך אכול בשמחה לחמך וכו' כי ידוע דהצדיקים עובדים השי"ת גם באכילה ושתייה כמ"ש בהש"ע בסי' רל"א בכ"ז בשעת אכילתן הם יראין ומפחדין אלו אין כוונתם רצויה אבל כעת שנאמרה לאברהם אבינו אל תשלח ידך אל הנער וזה הוה כאלו היה לו כל תענוגי העוה"ז ובכ"ז עמד בנסיון שלא כיון להנאת גופו כלל רק למען כבודו ית"ש לכך באותה שעה יצאה בת קול לך אכול בשמחה לחמיך וכו' ר"ל מעתה אין לך לדאוג בשעת אכילה ושתיה שמא תכוון להנאת גופך כיון שעמדת בנסיון גדול כזה ולא נתכוונת להנאתך כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר וה' ינחיני בדרך האמת:

רבש"ע כמו שכבש אברהם אבינו את רחמיו וכו' לכאורה אין הנידן דומה לראיה וכי מפני שאברהם אבינו עשה אכזריות לזאת יעשה הקב"ה רחמים אך כראה לפענ"ד הכוונה עפ"י מה ששמעתי שהרב הקדוש מו"ה מנחם מענדל מרומאניב זצללה"ה הלך לקבל את פני רבו הקדוש מו"ה אלימלך מליזענסק זי"ע ואשתו וב"ב היו צועקים בקול בוכים שלא יעזוב אותם בלי מזון ומחיה והוא לא פנה לדבריהם ואמר לו רבו הקדוש

שבזכות זה ישפיע פרנסה לכל העולם כמו כן כיון שכבש אברהם אבינו את רחמיו לכבודו ית"ש בזכות זה יכול להשפיע רחמים וחסדים עלינו ועכ"י אמן:
ויגולו רחמיך על מדותיך וכו' כן הוא ג"כ תפלת ישמעאל כה"ג בפ' קמא דברכות שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים וכו' ונוסח דידן במדת החסד ובמדת הרחמים הוא בסדר היום ובסידר האריז"ל וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק וכו' פסוק הוא בפרשת בחוקותי והא דהזכיר האבות למפרע עיין בפרש"י שם ולפענ"ד אפשר עפ"י מ"ש השלה"ק דאף זה מהוכחה דבן צדיק אם יחטא חטאו גדול יותר מבן איש פשוט (וכעין זה שמעתי שהרב הקדוש מו"ה מרדכי מקרעמניץ זצללה"ה כשהיה בחור רך בשנים היה רגיל לצער לאיש אחד בתפילתו והיה איש הלז מתנצל עצמו לפני אביו הקדוש המגיד מזלאטשוב זי"ע ושאל אותו אביו הקדוש בני מפני מה אתה מצער לאיש הלז בעת תפלתו והשיב מפני שאני רואה שהוא מתפלל עם מחשבות זרות ואיך יתכן להתפלל לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה במחשבות זרות והשיב לו אביו הקדוש הלא איתא בגמ' מעשה ברשב"א שמצא לאדם אחד מכוער אמר לי' כמה מכוער אדם זה אמר לי' לך אמור לאומן שעשני ולכאורה איך יתכן שר' שמעון יאמר לאדם בפניו כמה מכוער אדם זה אך ר' שמעון ראה באדם זה שהוא מפנה לבו לבטלה לכך אמר לי' כמה מכוער אדם זה ע"ז השיב לו האיש הלז לך לאומן שעשני ר"ל שאתה בן ר' אלעזר ואני בן איש פשוט) והנה ידוע דסדר התשר"ק מורה על דינים לכך נסדרו למפרע ע"ד תשר"ק כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר ונאמר ואף גס זאת וכו' הנה כל הפסוקים מכאן עד סדר לעולם יהא אדם ליתא במקצת סידורין אך הם בסדר היום ובסידורי ספרד והרמ"ק ובפע"ח ע"ש ואפשר כוונת פסוק זה לכאן דאיתא בתוס' בשבת דף נ"ה דאף אם זכות אבות ח"ו יתמו אבל ברית אבות לא יתמו והנה איתא דזאת הוא נוטריקון "תמה "זכות "אבות לכך אחר שאמרנו העקידה לעורר זכות אמרינן ואף גם זאת ר"ל אפילו אם ח"ו תמה זכות אבות כר"ת של זאת מ"מ לא מאסתים להפר בריתי כי ברית אבות לא יתמו ונאמר על ידי נביאך ה' חננו וכו' פסוק הוא בישעיה קפיטל ל"ג ופסוק ועת צרה הוא ליעקב וכו' הוא בירמיה קפיטל למ"ד והוא חצי פסוק ע"ש וצ"ע ופסוק בכל צרתם לו צר וכו' בישעיה ס"ג והנה בסידר הרמ"ק ליתא הפסוק ועת צרה ע"ש אך הוא בפע"ח ובדרך צחות אפשר לומר כוונת סמיכת ב' פסוקים אלו עפ"י מ"ש בספר אגרא דפרקא דאגה בלב איש ישיחנה משום דאז אחרים יצטערו בצערו ואז מוכרח הקב"ה להושיע לאיש החוטא הלז כדי שלא יצטערו גם האחרים שלא חטאו ע"ש וז"ש ועת צרה ליעקב וממנה יושע משום ונאמר בכל צרתם לו צר שכביכול

עמו אנכי בצרה לכך מוכרח הקב"ה להושיע את עמו ישראל כדי שלא יצטער גם הוא על אין עול בכפו ח"ו כ"ז כתבתי רק בדרך צחות ובדרך אפשר וכל פוטפוטוי דאורייתא טבין ונאמר מי אל כמוך וכו' אפשר כוונת פסוקים אלו אחר העקידה משום דאיתא דע"י העקידה נתעורר הי"ג מדות של רחמים עיין באגרא דפרקא והנה מפסוקי מי כאל כמוך יוצאים הי"ג מדות כמ"ש בזוה"ק פרשת נשא דף קל"א וכאשר מציין בסידר האריז"ל כאן הי"ג מדות ע"ש והנה במקצת סידורין כאן אחר ותשליך במצולות ים כל חטאתם איתא (וכל חטאת עמך בית ישראל תשליך במקום אשר לא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו על לב לעולם) וכן הוא באמת בפיוטי דיוהכ"פ אך בספר ש"צ כתב דלדעת האריז"ל אין לאמרם רק מר"ח אלול עד ר"ה ובש"ע האר"י ז"ל כתב סתם דאין לאמרם כי אינם מן הפסוקים ע"ש:

ועיין בספר עבוה"ק מהחיד"א שאחר פרשת העקידה קודם רבש"ע יאמר פסוק ושחט אותו על ירך המזבח וכו' והטעם מובן עפ"י המדרש הובא לקמן אחר פרשת התמיד ע"ש וכבר כתבתי לעיל גבי סדר ברכת התורה דבסידורי ספרד והרמ"ק והאר"י ובסדר היום איתא כאן משנת אלו דברים וכו' ע"ש:

ח"א סדר לעולם יהא אדם

הנה מכאן עד פ' התמיד הוא מתדב"א פ' כ"א ועיין באבודרהם שכתב שיש מקומות שנוהגים לומר רבון העולמים כי לא על צדקותינו וכו' אתה הוא עד שלא נברא העולם ואין מנהגינו לאמרו ובסדר היום נראה שרק בשבת היו אומרים ע"ש אך מנהגינו לאמרו בכל יום הוא עפ"י סידר ר"ע והרמב"ם בסדר התפלה והמחזור ויטרי ובטור סי' מ"ו ע"ש והטעם שתיקנוהו לאמרו קודם התפלה נראה שהוא ע"ד שאומרין קודם התפלה מי אנכי שאזכה להתפלל אלא מפני רחמיו וחסדיו וכו' וכן אומרין בזכות שלשת אבות אבוא להתפלל לכך אומרין ג"כ לא על צדקותינו מפילין תחנונינו כי על רחמיך הרבים וכו' אבל אנחנו בני אברהם וכו' ודע דבסידר ר"ע ובמחזור ויטרי איתא לומר נוסח לעולם יהא אדם אחר פ' התמיד ומשנת איזהו מקומן וכן נראה מדברי האבודרהם שבמקומות שאומרין אותה מקומה אחר איזהו מקומן ע"ש אך נוסח דידן לאמרו קודם פ' התמיד הוא בטור ובד"מ ופע"ח ואפשר טעם נוסח דידן עפ"י מה דאמרינן פ"ק דסוטה גדולה נמוכי רוח לפני הקב"ה כאלו הקריב כל הקרבנות לכך קודם סדר הקרבנות מזכירין שפלותינו מה אנו מה חיינו וכו' כ"ז כתבתי בדרך אפשר וה' ינחיני בדרך האמת והנה בסדר התפלה להרמב"ם איתא קודם נוסח לעולם יהא אדם (מזמור לדוד ה' מי יגור באהליך ומי ישכון

בהר קדשך הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו) וכן הוא בסידורי ספרד ע"ש אך בכל סידורי דידן ובכל שאר נוסחאות ליתא:

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי הנה בסידורי אשכנז ליתא תיבות (ובגלוי) וכן בסידר ר"ע וברמב"ם ובמחזור ויטרי ובטור ליתא אך נוסח דידן הוא בסידור הרמ"ק ובסדר היום והטעם שהוסיפו תיבות ובגלוי נראה משום דהב"י מביא בשם רבינו שלמה שלא לומר בסתר משום שתוהין לומר וכי בסתר יהיה יר"ש ולא בגלוי והר"ר בנימין מיישב זאת שבא לזרז שאף בסתר יהיה יר"ש ע"ש (ועיין בסדר היום שמטעם זה יש אומרין בסתר כבגלוי ע"ש וכן היא באמת נוסח סידורי ספרד ופע"ח) אך מצינו שלפעמים בגלוי הוא רבותא יותר כמ"ש בטור ריש סימן א' שלפעמים אדם מניח מלעשות מצוה מפני המעליגין ע"ש א"כ מצינו ג"כ אדם שהוא יר"ש בסתר ולא בגלוי ולכוונה זו אומרים בסתר ובגלוי להורות שלעולם יהיה יר"ש בין בסתר ובין בגלוי ומודה על האמת לכאורה פשיטא מי שהוא יר"ש בסתר ובגלוי בודאי הוא ג"כ מודה על האמת אך בפשיטות הוא ע"ד שכתב בפרשת יתרו ואתה תחזה אנשי חיל ירא אלהים אנשי אמת הרי דשני מדרגות הם ובדרך צחות אפשר לומר עפ"י מ"ש באוה"ח הקדוש פרשת וירא על מה שכיחשה שרה לומר לא צחקתי כי עבד הירא מרבו אם ישגג בדבר לא יעצר כח להודות מחמת גודל הפחד ע"ש הרי דלפעמים גודל היראה מביא שלא להודות על האמת ע"ז מזרז כאן שאף שיהיה יר"ש בסתר ובגלוי מ"מ יודה על האמת ופוטפוטי דאורייתא טבין:

ודובר אמת בלבבו לכאורה למה לא חששו גם כאן שיטעו לומר לדבר אמת רק בלבבו ולא בפיו והי' לתקן ג"כ לומר ודובר אמת בלבבו ובפיו או כבפיו עיין בספר ש"צ דמאחר שאמר קודם ומודה על האמת ממילא נשמע שיאמר האמת בפיו רק אח"כ אומר שגם בלבבו יאמר האמת ע"ש וישכם ויאמר עיין בספר ש"צ בשם סי' ב"ד שראה בסידר אחד שני תיבות אלו באותיות קטנות שהוא צווי של המסדר על הקורא שישכים ויאמר רבון העולמים וכו' אבל לא שהקורא עצמו יאמר ב' תיבות אלו שאם כן אין תפילתו תחנונים מה שיאמר רבון העולמים וכו' אלא כמצוה ומלמד איך יאמר והוי כקורא לתינוק טופס ברכות אך הוא השיג עליו שמרמב"ם וטור וב"י וד"מ יראה שהמנהג לומר גם ב' תיבות אלו ע"ש ועיין בסידר היעב"ץ שמסידר ר"ע נראה שכל הניסח של לעולם יהא אדם עד רבון העולמים לא ניתן לאמרו רק שהוא מהמסדר לזרז את האדם וכו' ע"ש וכפי הנראה שכוונתו משום דבסידר ר"ע בסדר תפלת שבת אינו מזכיר רק רבון העולמים ע"ש ובאמת גם בכל בו ובאבודרהם לא מזכיר ג"כ רק רבון העולמים ע"ש אך כבר נתפשט המנהג לאמרו וכמו שמוכיח בב"י ובד"מ ובסדר היום ואין אחר המנהג כלום:

רבון כל העולמים במקצת סידורין ליתא תיבות (כל) וגם ברמב"ם ובמחזור ויטרי ליתא אך הוא בטור ובשבילי לקט ובסידר ר"ע ואדוני האדונים בסידורי אשכנז ליתא וגם ברמב"ם ובטור ובמחזור ויטרי ליתא ליתא אך הוא בב"י ובסידורי ספרד והרמ"ק כי על רחמיך הרבים בסידור ספרד והרמ"ק ובסידר ר' שבתי ור' קאפיל יש כאן תוספת הפסוק שלאחר זה (ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה ועשה ואל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך) (והם פסוקים בדניאל) וכן הוא במחזור ויטרי אך בנוסח התדב"א שלפנינו ובסידר ר"ע וברמב"ם ובטור ליתא מה אנו מה חיינו מה חסרנו כן הוא בכל סידורי דידן המ"ם של מה אנו בקמ"ץ והב' ממי"ן של מה חיינו מה חסדנו בסגו"ל ומכאן ואילך בפת"ח והנה בסידורי ספרד גם הב' ממי"ן של מה חיינו מה חסדנו הם בפת"ח ונוסח סידר ר' קאפיל המ"ם של מה חיינו בסגו"ל ומשם ואילך בפת"ח ע"ש אך בנוסח סידורי דידן הוא גם כן בא"ר ע"ש מה צדקותינו הנה נוסח סידורי ספרד והרמ"ק והמחזור ויטרי והטור (מה צדקינו) ובסידר ר' קאפיל ליתא כלל אך נוסח סידורי דידן לומר צדקתינו הוא ברמב"ם ובסדר היום ובתדב"א שלפנינו ע"ש ולזה הסכים ג"כ בסידר היעב"ץ משום דמקרא מלא הוא ה' צדקנו והרי זה קרוב לחריף וגדיף אם שיובין ג"כ בדרך אחר מ"מ טוב לומר מה צדקותינו וכן הוא לשון הפסוק וכבגד עידים כל צדקותינו ע"ש מה ישועתנו בסידורי ספרד ליתא וגם ברמב"ם ובמחזור ויטרי ליתא אך הוא בסידר ר"ע ובסדר היום ובתדב"א שלפנינו ובסידר היעב"ץ ועיין בסידר ר"ע ששם הנוסחא מה ישענו אך הסידר ר"ע לשיטתו שגורס ג"כ מה צדקנו לכך גרס ג"כ כאן מה ישענו אבל לפי נוסח דידן מה צדקתינו שייך ג"כ כאן מה ישועתינו כי רוב מעשיהם תוהו וימי חייהם וכו' הנה במקצת סידורין יש נוסחא כי רוב מעשינו תוהי וימי חיינו והוא נוסח סידורי ספרד והמחזור ויטרי והסדר היום ועיין בהג"ה כתבתי שם עוד נוסחאות אך נוסח דידן בחדב"א שלפנינו ובסידר השל"ה והיעב"ץ:

לבד הנשמה הטהורה הנה מכאן עד לפיכך ליתא בסידורי אשכנז הגה"ה מה חיינו מה חסדנו מה צדקותינו מה ישועתינו מה כחינו מה גבורתינו הנה נוסח סידר ר' קאפיל ומה חיינו ומה חסדנו ומה כחנו ומה גבורתנו ומה ישועתינו ע"ש מה נאמר לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו בסידר ר"ע וברמב"ם ליתא תיבות אלו (ואלהי אביתינו) אך הוא במחזור ויטרי ובטור כי רוב מעשיהם תוהי וימי חייהם הנה נוסח סידר ר"ע וברמב"ם (כי כל מעשינו תוהו וימי חיינו (ויש נוסחא (כי כל מעשינו תוהו) והוא נוסח הטור ומהרי"ל ע"ש ומותר אדם מן הבהמה וכו' הנה נוסח הרמב"ם שכך כתב בתורתך ומותר

אדם מן הבהמה ונוסח המחזור ויטרי כמו שכתב ומותר אדם וכו' אך נוסח דידן שלא לומר כלל רק ומותר אדם וכו' הוא בסידר ר"ע ובטור:
וברמב"ם ובטור ובסידר ר"ע אך הוא בסידורי ספרד והרמ"ק ובסידר האר"י ובסדר היום וכל הגוים כאין נגדך אף שלגבי ישראל גם כן אמר לעיל וכל הגיבורים כאין לפניך עיין בסידר האר"י והרמ"ק דלגבי ישראל זולת הנשמה הם כאין מ"מ הם לפניך כי מצילין תיק הספר עם הס' והגוף הוא היכל הנשמה אבל הגוים הם נגדך ודאי ע"ש ומה שאמר שנאמר הן גוים כמר מדלי וכו' פסוק הוא בישעיה קפיטל מ"ם:
אבל אנחנו עמך בני בריתך בני אברהם אוהבך במקצת סידורין הבי"ת של אוהבך הוא בסג"ל אך בא"ר כתב לומר בשו"א וכן הוא ברוב הסידורין ע"ש זרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח הנה נוסח הרמב"ם וסידר ר' קאפיל זרע יצחק יחידך וכפי הנראה בב"י זה היה הנוסחא הישינה וע"ש שי"א (זרע יצחק ידידך) ויש מדלגין לגמרי ואומרין זרע יצחק שנעקד וכו' לפי שלא מצינו שנקרא יצחק יחיד להקב"ה אך כתב שאין לשנות ופי' יחידך בשמך שקראת לו אבל אברהם ויעקב לא היו יחידים בשם אחד שנשתנה שמם או ע"ש שנתיחד בקרבן ובמקצת סידורין איתא זרע יצחק עקדך והוא נוסח סידורי ספרד וסידר ר"ע אך נוסח דידן הוא בטור ובמחזור ויטרי ובסידר הרמ"ק קראת את שמו ישראל וישורון היינו כמ"ש בישעיה מ"ד אל תירא עבדי יעקב וישורון בחרתי בו. והנה נוסח סידורי ספרד וסידר ר"ע ורמב"ם וטור ובמחזור ויטרי קראת אותו ישראל וישורון ונוסח הסדר היום (קראת את אבינו ישראל וישורון) אך נוסח סידורי דידן הוא בתדב"א שלפנינו ועיין בספר מרגניתא דרב עה"ת מהגאון ר' ברוך פרענקיל זצללה"ה בלקוטים דבר נאה בענין זה דהנה ישראל הוא לשון יחיד וישורון הוא לשון רבים רק דידוע דטבע האדם דאם יש לו רק בן אחד אוהב אותו יותר מאלו היה לו בנים הרבה אבל השמחה יותר גדולה אם יש לו בנים הרבה שירא שמא ח"ו ימות והקב"ה מחמת אהבתו ליעקב וגם מחמת השמחה ששמח בו קראו בלשון ישראל שהוא לשון יחיד כדי שיהיה אהבתו אצלו כמו לבן יחיד וגם קראו וישורון בלשון רבים שיהיה גם שמחתו גדולה ע"ש:
לפיכך אנחנו חייבים הנה נוסח סידר ר"ע וברמב"ם (לפיכך אנו חייבים) אך בכל הסידורין איתא אנחנו חייבים וכן הוא בטור ובסדר היום והנה בסידורי אשכנז איתא גם כן לעיל ומה אנחנו) ולא מה אנו ע"ש ואם כי בודאי גם נוסחתם מהררי קודש יסדתה אך ברמב"ם ובטור ובסידר ר"ע ובסדר היום ובסידר האר"י והרמ"ק והשל"ה כנוסח דידן ע"ש להודות לך ולשבחך ולפארך כן הוא גירסת רוב סידורין שלפנינו וגירסת סידר ר' קאפיל ולשבחך ונוסח סידורי ספרד להודות לך ולשבחך ולפארך ויש סדורין שכתב בהם

ולפארך וכ"כ בסידורי סלאוויטא בשם סידר היעב"ץ ע"ש אך לפנינו גם בסידר היעב"ץ בסגו"ל תחת האל"ף וכנוסח דידן ע"ש וליתן שבח והודאה לשמך הנה בסידורי אשכנז ולתת שבח והודאה לשמך וכן הוא בסידר ר' קאפיל אך ברמב"ם ובטור ובסידר ר"ע הוא (וליתן) וכנוסחא דידן ולזה הסכים ג"כ בסידר היעב"ץ וכן הוא בסידורי ספרד ובסידר השל"ה מה יפה ירושתנו הנה נוסח סידורי ספרד וסידר ר"ע (מה יפה מאוד ירושתנו אך ברמב"ם ובטור ובמחזור ויטרי ליתא תיבות מאוד וכנוסח דידן אשרינו כשאנו משכימים הנה נוסח סידורי אשכנז וספרד וסידר ר"ע והשל"ה וברמב"ם וטור ומחזור ויטרי אשרינו שאנו משכימים אך בסדר היום מביא נוסחא דידן בשם יש מי שאומר והכוונה של נוסחא זו דמי שאין משכים ומעריב לביהכנ"ס לא יהיה כדובר שקרים אך עיין שם שאין צריך לשנות נוסחת (שאנו) כי על כל ישראל נאמרו שמשכימין ע"ש ומעריבים בבכנ"ס ובבמ"ד ומיחדים שמך בכל יום תמיד ואומרים פעמים באהבה והוא נוסח סידורי ספרד והרמ"ק ונוסח סידורי אשכנז הוא ומעריבים ערב ובוקר ואומרים פעמים בכל יום וכן הוא בסידר ר"ע וברמב"ם ובטור וכן הוא בסידר ר' שבתי ור' קאפיל רק שם ניתוסף תיבה אחת (ואומרים פעמים בכל יום באהבה) ע"ש ולכאורה הלשון הוא כי משכימים ומעריבים הם ערב ובוקר וראיתי בסידר לב שמח שהעיר בזה וכתב שם עפ"י דרכו בקודש ולפענ"ד אפשר עפ"י דברי רש"י בפ"ק דברכות דף ח' על מאמר הגמ' שם כיון דאמרי לי' מקדמי ומחשכי לבי כנישתא וכו' ופרש"י מקדמי ומחשכי כלומר מאריכין בביהכנ"ס ע"ש וזה גם כן הכוונה כאן משכימים ומעריבים ערב ובוקר ר"ל שמאריכין בתפילתם ערב ובוקר:

הגה"ה ולפארך ולברך ולקדש הנה בסידורי ספרד ובסידר ר"ע וברמב"ם ליתא תיבות אלו ולברך ולקדש וניסח סידר ר' קאפיל (ולפארך ולברכך ולרוממך ולקדשך) ונוסח הטור (ולפארך ולרוממך ולברך את שמך:

אך נוסח דידן הוא בתדב"א שלפנינו ובסידר השל"ה ע"ש וליתן שבח והודאה לשמך הנה נוסח סידורי ספרד והרמ"ק (וליתן שיר שבח והודאה לשמך הגדול ובסדר היום מוסיף עוד לשמך הגדול בשיר וזמרה אך נוסח סידורי דידן הוא בסידר ר"ע וברמב"ם ובטור ובמחזור ויטרי אשרינו מה טוב חלקנו הנה ניסח סידורי ספרד ובמחזור ויטרי (וחייבים אנחנו לומר לפניך שירה בכל יום תמיד אשרינו וכו') אך בסידר ר"ע ובטור ליתא הך וחייבים לומר לפניך בכל יום תמיד וכנוסח דידן וכן בסדר היום ליתא ע"ש שאנו משכימים ומעריבים וכו' הנה נוסח המחזור ויטרי (שאנו משכימים ומעריבים ומיחדים שמך פעמים בכל יום ואומרים) ונוסח הסדר היום הוא ומיחדים שמך בכל

יום פעמים בבוקר ובערב ואומרים) ע"ש ועיין בב"י בשם הרא"ה נראה שיש עוד איזה נוסחאות:

שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד עיין בב"י שהרא"ה קורא תגר ע"ז דנפקי בזה ידי חובות ק"ש דאורייתא וטפי עדיף לצאת בק"ש שעם הברכות ע"כ דעתו לומר ואומרים פעמים ה' אלהינו ה' אחד ועיין בספר שערי רחמים שכן דעת הגר"א ודעת הב"ח דיכול לומר שמע ישראל וכו' אך בשכמל"ו לא יאמר דכשאינו אומר רק שמע ישראל נראה שאינו אלא סיפר דברים שאומרים ישראל אבל כשאומר ג"כ ברוך שם כבוד וכו' נראה שהוא מכוין עכשיו ליחד השם ודעת הרמ"א לומר גם בשכמל"ו משום דלפעמים שוהין הציבור עם הק"ש לקרותה שלא בזמנה ויוצא בזה ועיין מג"א דמ"מ לא יכוין לצאת אלא א"כ ירא שהציבור יתעכבו אבל בלא"ה עדיף טפי לצאת בק"ש עם הברכות וכתב שם דאם ירא שיתעכב אז יקרא גם פרשת ואהבת את ה' אלהיך וכו' אך עיין במשנת חסידים דאפילו אם מתפלל כותיקין יאמר פרשה ראשונה שבק"ש והטעם עפ"י סוד ובס' אור צדיקים כתב ג"כ טעם לזה משום דאומרין אח"כ ברוך המקדש שמו ברבים דכן צריכין לקדש ה' בכל לבבינו ובכל נפשינו והנה בסידורי נהורא השלם כתב כאן בשם האר"י ז"ל שא"צ לסתום העינים בק"ש זו ואני בעיני לא ראיתי בשום מקום בהדי' בדברי רבינו האריז"ל שא"צ לסתום העינים ואדרבא בפע"ח מבואר לסתום העינים בכל ד' ק"ש וכן הוא בהדי' בסידר ר' קאפיל כאן לסתום העינים אך לא ראינו אינו ראיה אלו הוא מבואר באיזה מקום אחר בדבדי האר"י וגם לפי הטעם של האריז"ל בסתימת העינים נראה כן ומי שדעתו רחבה יכריע ואין לי עסק בנסתרות ולא באתי רק לעורר:

אתה הוא עד שלא נברא העולם ואתה הוא משנברא העולם עיין בט"ז שיש מקשין על נוסחא זו דמשמע שנברא העולם ע"י אחר ומטעם זה יש מגיהין אתה הוא עד שלא בראת העולם ואתה הוא משבראת העולם ובאמת כן היא נוסח סידורי ספרד והרמ"ק ובסדר היום וכלשון זה נמצא ג"כ במדרש בפסוק אז ישיר ע"ש אך הט"ז כתב דאין לנו לשנות נוסח דידן המיוסד עפ"י תוספת והרמב"ם והטור והוא מירושלמי והילקוט וקשיותם בלא"ה לא קשה שאין הכוונה כאן להודיעני מי הוא הבורא אלא להודיע על נצחת הבורא ית"ש וכן תיקנו בנוסח יגדל אלהים הגה"ה קדמון לכל דבר אשר נברא קדש את הנה נוסח הרמב"ם (אתה הוא קודם שמך על מקדישי שמך וקדש את שנברא העולם ואתה הוא אחר שמך בעולמך הנה בסידר ר"ע שנברא העולם) ונוסח המחזור ויטרי ורמב"ם ליתא רק קדש את שמך (אתה הוא אדון עד שלא נברא העולם בעולמך ונוסח סידורי ספרד והרמ"ק ואתה הוא אדון משנברא העולם)אך ובסידר ר' שבתי (קדש את שמך נוסח

דידן הוא בסידר ר"ע ובטור בעולמך על עם מקדישי שמך ונוסח אתה הוא בעוה"ז ואתה הוא לעוה"ב הנה נוסח סידר ר"ע והטור (אתה הוא בעוה"ז ואתה הוא בעוה"ב) ונוסח ספרד והרמ"ק ואתה הוא אל בעוה"ז ואתה הוא אל בעוה"ב) אך נוסח דידן הוא ברמב"ם ובמחזור ויטרי ודע דבסידורי ספרד והרמ"ק ובסדר היום יש כאן תוספת (ואתה היא ושנותיך לא יתמו) ובמחזיר ויטרי ליתא רק ושנותיך לא יתמו אך בסידר ר"ע וברמב"ם ובטור ליתא:

הרמב"ם (קדש את שמך הגדול והקדוש בעולמך) אך נוסח דידן הוא בטור ובישועתך תרום הנה נוסח סידורי ספרד ופע"ח והמחזור ויטרי ובישועתך מלכנו חרום ונוסח סידר ר' קאפיל (בישועתך מלכנו תשוב ותרחם ותחוס) אך נוסח דידן בסידר ר"ע וברמב"ם ובטור ותגביה קרננו למעלה והושיענו בקרוב למען שמך בסידורי אשכנז ובסידר ר"ע וברמב"ם ובטור ובמחזור ויטרי ליתא רק ב' תיבות אלו (ותגביה קרננו) והנה תיבות אלו והושיענו בקרוב למען שמך איתא בסידורי ספרד והרמ"ק אך תיבות למעלה גם שם ליתא אך הוא בסידר ר' קאפיל וכ"כ בס' ש"צ דצ"ל ותגביה קרננו למעלה ודע דניסח סידר ר' קאפיל והושיענו בקרוב למען שמך הגדול אך בספרד וברמ"ק ליתא תיבות הגדול ברוך המקדש שמו ברבים הנה נוסח סידורי אשכנז בא"י המקדש וכו' וכן הוא בטור והיא מדברי התוס' ברכות דף מ"ו וברוקח אך נוסח דידן שלא להזכיר השם בברכה זו הוא ברמב"ם וכן הוא עפ"י האריז"ל ולזה הסכים גם כן בט"ז ובמג"א רק דבמקום שנהגו לברך כדאי היא המנהג ע"ש ודע דנוסח סידורי אשכנז מקדש שמך ברבים וכן הוא בטור ובמחזור ויטרי אך נוסח דידן (המקדש שמו) הוא ברמב"ם ובסדר היום ולכאורה היה נראה לי דלנוסח אשכנז שמברכין בשם אומרין מקדש שמך משא"כ לנוסח דידן שאין מברכין בשם אומרים המקדש שמו אך אין מוכרח דהרי דעת האריז"ל שאין מברכין בשם ואפ"ה ניסחתו מקדש שמך וג"כ דעת הגר"א לברך בשם ואפ"ה נוסחתו המקדש שמו כמ"ש בספר שערי רחמים:

אתה הוא ה' אלהינו הנה נוסח סידורי ספרד ובטור ובסדר היום (אתה הוא ה' אלהים) אך נוסח דידן בסידר ר"ע וברמב"ם ובטור אמת אתה הוא ראשון בסידר ר"ע ובספרד וברמב"ם ובטור ליתא תיבות (אמת) אך הוא בנוסח התדב"א שלפנינו ובסידר ר' שבתי ור' קאפיל וכן הוא ג"כ בנוסח עזרת אבותינו קבץ נפוצות קויך בסידורי אשכנז וברע"ע וברמב"ם ובטור ליתא תיבות (נפוצות) אך הוא בסידורי ספרד והרמ"ק ובסדר היום ובסידר ר' קאפיל כי אתה הוא האלהים הנה הנוסח בסידר ר' שבתי (כי אתה הוא ה' האלהים) וע"ש שהוא ר"ת אהי"ה אך בכל הנוסחאו' הוא כנוסח דידן הג"ה בשמים

ובארץ ובשמי השמים העליונים הנה נוסח סידורי ספרד וור' קאפיל וברמב"ם (בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ובשמי השמים שמים העליונים) ונוסח הטור ובמחזור ויטרי לבשמים ממעל ובשמי השמים אך נוסח דידן בתדב"א שלפנינו ובסידר ר' שבתי את הים ואת כל אשר בם כל זה ליתא בסידר ר"ע וברמב"ם אך הוא בסידורי ספרד ורמ"ק ובמחזור ויטרי ובטור ומי בכל מעשה ידך בעליונים או בחחתונים שיאמר לך הנה נוסח סידר ר"ע כי כל מעשה ידך עליונים ותחתונים אין מי שיאמר לך בעבור שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא עלינו בסידר ר"ע ליתא תיבות (שנקרא עלינו) ובסדר ר' קאפיל איתא תיבות שנקרא עלינו אך תיבות הגבור והנורא ליתא ובמחזור ויטרי גם זה גם זה ליתא אך נוסח דידן בסידורי ספרד ובט"ר וקים לנו ה' אלהינו וכו' הנה נוסח סידר ר"ע (וקיים לנו מה שהבטחתנו ככתוב בעת ההוא) ונוסח המחזיר ויטרי (וקיים לנו ה' אלהינו מהרה מה שהבטחתנו בקבלה ע"י צפניה חוזך בעת ההיא) ונוסח הרמב"ם אבינו שבשמים עשה עמנו כמו שהבטחתנו ע"י חוזך בעת ההוא וכל הנוסחא עשה עמנו צדקה וחסד בעבור שמך וכו' ליתא שם:

וחסד בסידורי אשכנז ובסידר רמ"ק לבדך עליון בסידורי אשכנז ובסידר ר"ע וור' שבתי וברמב"ם וטור ליתא תיבות (עליון וגם פסוק הוא במלאכים ושם ליתא תיבות עליון אך עיין בסדר היום שמקיים נוסח דידן שאנו מתפללין ע"ד הפסיק ולא בלשונו ממש וכן הוא הנוסח בסידורי ספרד והרמ"ק וור' קאפיל ובמחזור ויטרי לכל ממלכות הארץ כן הוא נוסח סידורי ספרד והרמ"ק וור' שבתי וברמב"ם ובסדר היום ויש נוסחא על כל ממלכות הארץ והוא נוסח סידר ר"ע ובמחזור ויטרי ובטור בעליונים או בתחתונים כן הוא נוסח הרמב"ם ובמחזור ויטרי ובטור ויש נוסחא בעליונים ובתחתונים והוא נוסח סידורי ספרד והרמ"ק וור' קאפיל ובסדר היום מה תעשה ומה תפעל בסידורי אשכנז וברמב"ם ובמחזור ויטרי ובטור ליתא תיבות אלו (ומה תפעל) ובסידר ר"ע איתא אך תיבות מה תעשה ליתא אך נוסח דידן לומר תרוי' הוא בסידורי ספרד והרמ"ק וור' קאפיל אבינו שבשמים חי וקיים בסידורי אשכנז ובסידר ר"ע ובטור וברמב"ם ובמחזור ויטרי ליתא תיבות (חי וקיים) אך הוא בסידורי ספרד והאר"י ובפע"ח עשה עמנו צדקה וור' קאפיל ובמחזור ויטרי ובטור אינו רק עשה עמנו חסד ונוסח סידר ר"ע (עשה עמנו פלא) אך נוסח דידן לומר צדקה וחסד הוא בסידורי ספרד וור' שבתי ובמשנת חסידים וקים לנו ה' אלהינו מה שהבטחתנו ע"י צפניה חוזך כאמור בעת ההיא הנה נוסח סידורי אשכנז ובתדב"א שלפנינו וקים לנו ה' אלהינו מה שכתוב בעת ההיא אך נוסח דידן הוא בסידורי

ספרד ור' שבתי ור' קאפיל ובטור ודע דברוב סידורי דידן וביעב"ץ הוא וקים היו"ד בסג"ל ובספרד ור' קאפיל בצר"י ובסידר האר"י והשל"ה בקמ"ץ ע"ש:

ח"א סדר הקרבנות

הנה דעת המג"א דפרשת הקרבנות צריך לאמרו מעומד דקי"ל דיושב פסול לעבודה אך עיין בשע"ת בשם התב"ש וא"ר דא"צ לעמוד ובסידר היעב"ץ מביא בשם אביו הגאון הח"צ שהיה עומד בסדר הקרבנות דשחרית אבל במנחה היה יושב והטעם עפ"י סוד ועיין עוד בשע"ת בשם התב"ש דגם מ"ש באו"ז שיקרא הקרבנות בביהכנ"ס דוגמת העבודה ג"כ אינו אך הואיל ונפיק מפומי' דר' כרוספדאי לשין ביהכנ"ס וביהמ"ד טוב לעשות כן ע"ש ודברי ר' כרוספדאי הוא במדרש הנעלם בפ' וירא ונדפסה ג"כ בהסידורין בסדר המעמדות ליום ראשון והנה כל הסדר עד פ' הקרבנות יכול לומר גם אם השכים קודם אור חוץ מברכת לשכוי בינה שיש בזה דעות כתבתי לעיל אך סדר הקרבנות עיין בהש"ע סוף סי' א' דצריך לאמרו ביום ע"ש:

ועשית כיור נחושת וכו' הנה בסידורי ספרד ובסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ובכל בו ליתא פ' הכיור ופ' תרומת הדשן רק פ' התמיד ובאמת גם בטוש"ע סי' מ"ח לא מוזכר רק פ' התמיד אך נוסח דידן לומר פ' הכיור ופ' תרומת הדשן הוא עפ"י דברי היש נוהגין שמביא בש"ע סעיף א': ועיין בעט"ז שיאמר קודם פ' הכיור פ' בראשית פ' היום ויום שלאחריו כמו שהיה עושין במקדש ועיין בתוספתא לס' הזוהר בסיף ספר דברים השייך לדף רס"ה שם משמע לומר בכל יום פ' בראשית עד ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד:

צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה וכו' עיין במדרש והובא בבאה"ט מכאן שהמתגאה נידון באש שנאמר הוא העולה על מוקדה ע"ש והרים את הדשן עיין ברוקח הלכות חסידות ובחובת הלבבות פ"ו משער הכניעה שהוא כדי להשפיל עצמו ולהסיר גבהיתו ע"ש ואפשר שלכך נקבע בפרשה זו מדת השפלות שתי פעמים משום דאמרינן פ"ק דסוטה גדולה נמוכי רוח לפני הקב"ה יותר מכל הקרבנות ועיין ברמב"ן שזה עיקר טעם הקרבנות שישפיל עצמו בראותו מה שנעשה בהקרבן שכל זה היה ראוי לעשות בגופו אלא שחס עליו הקב"ה ע"ש והנה איתא באבות מאוד מאוד הוי שפל רוח הרי דלענין שפלות רוח צריכה להזהיר ב' פעמים מאוד מאוד לכך אצל תרומת הדשן שהוא עבודה ראשונה מהקרבנות מזהיר מקודם שני פעמים על נמוכת רוח להודיע שעיקר הקרבן הוא נמוכת רוח כדברי הרמב"ן וכדברי חכמז"ל שגדולה נמוכי רוח יותר מכל

הקרבנות כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר וה' ינחיני בדרך האמת: יהר"מ ה' או"א שתרחם עלינו ותמחול לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל עונותינו ותסלח לנו על כל פשעינו עיין בספר ש"צ שהוא עפ"י דעת הרמב"ם והרד"א (חטא ועון ופשע) ומחילה לחטא וכפרה לעון וסליחה לפשע וע"ש עוד שהביא נוסח הסידורין (ותמחול ותסלח לנו על כל פשעינו) והכוונה של נוסחא זו משום דפשע הוא להכעיס וצריך ב' מחילות לעשות מפשע עון ואח"כ מעון חטא ע"ש ונוסח מקצת סידורין ותכפר לנו על כל חטאתינו ותמחול לנו על כל עונותינו ותסלח לנו על כל פשעינו והוא עפ"י דעת השל"ה עיין במג"א סי' תר"ז ובדגול מרבבה שם ושיבנה ביהמ"ק במהרה בימינו עיין בשע"ת בשם ברכי יוסף לומר (שתבנה ביהמ"ק) כי המקדש אשר יבנה במהרה יהיה מעשה ידי הקב"ה אך השע"ת כתב שאין לשבש הספרים כי תיבות יבנה גם כן יש לפרש ע"י הקב"ה ע"ש והנה במשנה שבמשניות פ"ה דאבות באמת שם הגירסא שתבנה אך בכל הסידורין גם באבות שם הגירסא שיבנה ע"ש ומי יכיל לעמוד על עומק כוונת בעלי מסדרי התפלות ואפשר שלכך שינהו הלשון ולא כתבו שתבנה מפני שאין זה דרך כבוד למעלה ונקריב לפניך קרבן התמיד שיכפר בעדינו הכוונה משום דאמרינן בתנחומא פ' פנחס דתמיד של שחר היה מכפר על עונות הלילה ותמיד הערב על העונות שביום ע"ש: והנה לענין אמירת היה"ר בשוי"ט עיין בפרמ"ג ובשע"ת ובסידר היעב"ץ שיש נוהגין לאמרו ויש שאין אומרין אותו ונהרא ונהרא ופושטה צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאישי עיין בבאה"ט סי' מ"ח בשם ספר דרך חכמה דנכון לומר התמיד בציבור כי התמיד נקרבת בציבור ע"ש ומדברי הרמ"א שם משמע דאף אם אמרה בביתו יאמר אח"כ שנית עם הציבור אך לא יכוין לצאת בפעם ב' כדי שלא יהא כמוסיף על התמידין ע"ש ועיין בעט"ז שיאמר קודם פ' התמיד בפ' תצוה (וזה אשר תעשה על המזבח עד לדבר אליך שם כי הוא מענין התמיד ובספר שערי רחמים מהגר"א כתב לומר אחר התמיד מפסיק (והפשיט את העולה עד ריח ניחח לה') ע"ש וכל הדברים אלו הוא אם יש לו פנאי נכון לאמרו אך בודאי ידי חובתו נפיק בנוסח דידן עיין בתב"ש:

והנה במקצת סידורין איתא לומר בשבת פסוקי וביום השבת תיכף אחר פ' התמיד וכן היא בסדר היום וז"ל ובשבת מוסיפין פסוקים של מוסף שהם וביום השבת אחר התמיד עם היות שהיה ראוי להקדים הקטורת למוסף אין לחוש כיון שהם מחוברים לפ' התמיד ראוי לקראתה עמה ואח"כ הקטורת אבל המקדים הקטורת אינו מושג ע"ש וכן הוא נוסח סידורי דידן לאמרה אחר הקטורת ועיין מ"ש בזה לקמן אחר סדר הקטורת שהאר"י ז"ל לא היה אומרו כלל:

ושחט אותו על ירך המזבח צפונה לפני ה' הנה פסוק זה לא שייך לפ' התמיד אך אומרים אותה משום דאיתא במדרש הובא בב"י ובט"ז סי' א' בשעה שקורין מקרא זו צפונה לפני ה' הקב"ה זוכר עקידת יצחק:

והנה יש שאין אומרין פסוק ושחט כאן אחר פ' התמיד רק אח"כ בנוסח רבון העולמים שאומרין קודם משנת איזהו מקומן כוללין ג"כ פסוק זה וכן הוא בסידורי ספרד וכן נראה מסידר האר"י והרמ"ק והסדר היום אך נוסח סידורי דידן כפי מה שמשמע מפשיטת לשון הש"ע סי' א' דקאמר שיאמר פסוק זה עם הקרבנות ויותר משמע כן מלשון התדב"א פ"ו דקאמר בשעה שישראל מעלין התמיד וקורין מקרא זה צפונה לפני ה' וכו' ע"ש משמע שיש שייכות לפסוק ושחט עם התמיד ובזה מיושב נמי מה שהקשה בשע"ת סוף סי' א' על הבית יעקב ע"ש:

אתה היא ה' אלהינו שהקטירו הנה בסידר ר"ע ובאבודרהם ובמחזור ויטרי ובטוש"ע לא מוזכר כלל לומר סדר הקטורת אחר התמיד אך נוסח סידורי דידן הוא ג"כ עפ"י היש נוהגין שמביא הש"ע סוף סי' א' וכן הוא בסידורי ספרד והרמ"ק ובסדר היום וכן הוא עפ"י האריז"ל הנה נוסח סידר הרמ"ק (אתה הוא שהקטירו אבותינו וכו' ע"ש) אך נוסח דידן לומר הוא ה' אלהינו היא עפ"י האריז"ל:

והנה הא דאומרין קודם הקטורת אתה הוא שהקטירו ולא אומרין ג"כ קודם פ' התמיד אתה הוא שהקריבו וכו' עיין בספר ש"צ משום דאמירת אתה הוא שהקטירו הוא לגלוי דעתינו שאנו קורין אותה בכוונה זו שתהא נחשבת האמירה למעשה לכך גבי התמיד אין צריכין לשום הקדמה דעדיפא מיני' מפרשינן בהדי' בנוסח רבון העולמים שיהיה שיח שפתותינו וכו' כאלו הקרבנו קרבן התמיד וכו' והא דאין אומרין באמת ג"כ שם וכאלו הקטרנו וכו' אכתוב אי"ה לקמן:

ויאמר ה' אל משה קח לך סמים נטף ושחלת והלבנה עיין פרש"י והוא מדברי הגמ' פ"ק דכריתות שלכך מנאה חלבנה בין סממני הקטורת ללמוד שלא יקל בעיניו מלצרף עמנו את פושעי ישראל ע"ש (אך נראה דהכוונה הוא דוקא שלא לדחות אותו ועיין בספר חסידים סימן תשע"ב שלא לעמוד בתפילתו אצל פושעי ישראל וגם במקום אדם רשע אין לישב ע"ש וראיתי בס' קטן על פרקי אבות בשם ס' פרי הארץ שפי' בזה המשנה שנים שיושבים ואין בניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים ר"ל שהתנא אומר שהסיבה שאין ביניהם ד"ת היא מפני שהרי זה היה מושב לצים וטמאו המקום ע"ש) ועיין ברבינו בחיי פרשת תשא שמטעם זה צוי ליקח ערבה במצות לולב רמז לרשעים שיהיה עמנו באגודה אחת ע"ש ועיין בזה בס' אמרי שפר מהגה"צ מו"ה שמואל זצללה"ה מדאראג בפ' אמור

שכתב בזה דבר נחמד והיא דהנה הגמ' שם פריך ואימא כופרא (שהן מין קוצים) ומשני דרכיה דרכי נועם כתיב ופרש"י ואלו מסרטין הידים ע"ש הרי מבואר שרק רקנים צוה תוה"ק לאגוד עמנו אותן שאינם מצירין עכ"פ לאחרים אבל אותן שאם יתאגדו יחד עמנו יזיקו לנו בודאי לא צותה תוה"ק שיתאגדו יחד אדרבא מצוה להתרחק מהם ע"ש: ונאמר והקטיר עליו אהרן קטורת סמים הנה עד כאן היה מפ' תשא ושני פסוקים אלו עד פיטום הקטורת הם בפ' תצוה בפ' ועשית מזבח מקטר קטורת ועיין בתב"ש להתחיל מתחלת הפ' מן ועשית מזבח מקטר קטורת ובאמת כן הוא ג"כ בדברי היש נוהגין שמביא הש"ע סוף סי' א' ע"ש אך כל זה הוא ג"כ רק למצוה מן המובחר עיין בתב"ש שם:

ועיין בסדר היום שכתב שיש מקדימין לומר ענין הקטורת קודם לתמיד (והוא דעת הגהות מימוני הובא במג"א סוף סי' א') וראיה שהקטורת קודמת לאברים אך אין ראיה כלל שהעיקר התמיד היא הדם ודם התמיד היה קודם לקטורת ולכן צריך להקדים התמיד לקטורת וכן נוהגין העולם ע"ש: תנו רבנן פיטום הקטורת כיצד שלש מאות וששים ושמנה מנים היו בה הנה סדר הקטורת היא ברייתא פ"ק דכריתות ובירושלמי פ"ד דיומא והנה נוסח הגמ' פיטום הקטורת הצרי והציפורן וכו' וכדרך שאומרין אחר אין כאלהינו אך נוסח סידורי דידן הוא מסידר ר"ע גבי סדר מעמדות ובאבודרהם ובסדר היום אחר אין כאלהינו ע"ש ובמחזור ויטרי ובכל בו ובב"י סי' קל"ב בשם נוסח הסידורין וז"ל הסדר היום וענין פטימתו לא נמצא בגמ' במקום אחד רק מפוזר ומפורד א"כ אין אנו הולכין אלא אחר פרט מעשיו ואע"פ שנוסף בו מעט אין לחוש שלש מאות וששים וחמשה כמנין ימות החמה הנה נוסח סידר ר"ע ואבודרהם (שלש מאות וששים וחמשה שבכל יום כמנין ימות החמה) אך נוסח סידורי דידן הוא בב"י ובסדר היום מנה בכל יום פרס בשחרית ופרס בין הערבים הנה במקצת סידורין ליתא וגם בסידר ר"ע ואבודרהם ובב"י ליתא אך היא בסדר היום ושלשה מנים יתרים שמהם מכנים כה"ג מלא חפניו ביוה"כ ומחזירן למכתשת בערב יוה"כ עיין בשע"ת בשם רדב"ז לומר (מחזירן למכתשת) והנה נוסח הגמ' הוא (נותן אותם למכתשת בעיוה"כ) אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה הנה יש אומרין כדי לקיים מצות דקה מן הדקה והוא נוסח סידר ר"ע ואבודרהם ובסדר היום ובב"י אך נוסח סידורי דידן בגמ' ובכל בו:

הגה"ה ודע דנוסח הב"י והאבודרהם ושלשה שהיה מוסיף בה כה"ג בעיוה"כ ומחזירן למכתשת ונוטל ממנה מלא חפניו כדי לקיים וכו' ונוסח סידר ר"ע ומחזור ויטרי ושלשה שהיה מוסיף ביוהכ"פ כה"ג מחזירן וכו' ונוסח הסדר היום ושלשה מנים היתרים מחזירן

אותם עיוהכ"פ למכתשת לקיים וכו' וכה"ג יכניס מהם מלא חפניו ביוהכ"פ להקטיר בבית ק"ק אך נוסח סידורי דידן הוא בגמ' ובכל בו:

ואחד עשר סמנים היו בה הנה בתורה לא נכתב רק (נטף ושחלת וחלבנה ולבונה) אך השאר למדו רבותינו בגמ' שם והובא גם כן בפרש"י פ' תשא מדכתיב סמנים הרי שנים נטף ושחלת וחלבנה הרי חמשה סמים סמים הרי ג"כ חמשה הרי לך עשרה והלבונה הרי אחד עשר הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה הנה נוסח הגמ' (משקל שבעים של שבעים מנה וכו' משקל ששה עשר של ששה עשר מנה) אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן והא דמאלו היה שבעים ומאלו ששה עשר עיין באבודרהם ובכל בו שלפי חוזק הסממנים וקשיותן היה מרבה וממעיט מן החזק היה ממעיט ומן הקל היה מרבה ע"ש הקושט שנים עשר הנה בכל הסידורין נכתב הקושט בשי"ן ימנית אך עיין בב"ח דצ"ל בשי"ן שמאלית ובסידר האריז"ל נכתב הקסט בסמ"ך וע"ש ג"כ כוונה ע"ז ומדברי האבודרהם נראה דגרסתו בשי"ן ימנית רק דבערבי נקרא קס"ט ע"ש ע"כ יר"ש יוצא ידי שניהם ואומר בלשון שבולת ובלשון סבולת וקלופה שלשה וקנמון תשעה עיין בהגהות רש"ש על מסכת כריתות שמקשה שקנמון היה צריך לכתוב קודם קליפה שיתירה בכמותה ושכן מונה רש"י בהגמ' הסדר י"א סמנים וכן הרמב"ם ע"ש אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן וגם בפרש"י על התורה ג"כ כנוסח דידן ע"ש ומי יכול לעמוד על עומק כוונת חכמז"ל ואפשר כיון שקליפה שלשה הם רמז לשלשה אבות כמ"ש בפרישה לכך לא מנא אותו בסוף מפני כבודם בורית כרשינה תשעה קבין הנה בורית כרשינה אינו נקטר ואינו מי"א סמנים וכן כל אלו דמנה אחרי' ואינן באים אלא לתקן מעשה הקטורת עיין בב"י יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין הנה יש אומרין ואם אין לו יין קפריסין והוא נוסח הגמ' ובירושלמי ובטור סי' קל"ג אך נוסח דידן במחזור ויטרי ובאבודרהם ובסדר היום מביא חמר חורין עתיק ר"ל יין הבאה ממקום ששמו חורין ויש נוסחא מביא חמר חיור ור"ל יין לבן עיין בב"ח ופרישה ולכאורה צע"ק דלמה לא אמר ג"כ (יין חורין או יין לבן) כמו שאמר יין קפריסין ובאמת נוסח המחזיר ויטרי (מביא יין לבן ישן) אך בכל הנוסחאות חמר חורין עתיק או חמר חיור מלח סדומית רובע הקב עיין בט"ז סי' קכ"ז בשם פע"ח שאין לומר רובע הקב רק רובע ובאמת הוא נוסח הגמ' ובסידר ר"ע ובאבודרהם אך נוסח סידורי דידן היא במחזור ויטרי ובטור ובסדר היום ובסידורי ספרד והרמ"ק מעלה עשן כל שהוא ר' נתן אומר הנה נוסח סידורי ספרד והאבודרהם לר' נתן הבבלי אומר) אך בנוסח הגמ' ובטור ובסידר ר"ע ובסדר היום כנוסח

דידן ובאמת סתם ר' נתן הוא ג"כ ר' נתן הבבלי: אף כפת הירדן כל שהוא הנה נוסח סידורי ספרד (אף מכפת הירדן) אך בדברי האר"י מפורש יוצא שאין לומר מכפת רק כפת כנוסח דידן והיא אותיות כתף ע"ש וכן היא בכל הנוסחאות ואם נתן בה דבש פסלה היינו משום דאמרינן לקמן אלו היה נותן בה קורטב של דבש אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה ע"ז אמר אם נתן בה דבש פסלה ואם חיסר אחת מכל סמניה חייב מיתה הנה בנוסח הגמ' ובאבודרהם ליתא תיבות (ואם) אך היא בסידר ר"ע ובטור ובסדר היום ועיין בשע"ת סי' מ"ח בשם האריז"ל לומר (חיסר אחד מכל סמניה) ולא אחת ע"ש ובאמת כן הוא באבודרהם אך בגמ' ובסידר ר"ע ובטור ובסדר היום כנוסח סידורי דידן:

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף הנה נוסח סידר ר"ע (אינו אלא שרף מעצי הקטף וכן נראה מהתוספת פ"ק דנדה דף ח' דכך היה נוסחות הגמ' שלפניו אך בנוסח הגמ' שלפנינו ובטור ובאבודרהם וסדר היום (הנוטף מעצי הקטף) כנוסח סידורי דידן: ודע דנוסח הגמ' שלפנינו ר' שמעון סתם אך מדברי פרש"י כאן ומדברי התוס' בנדה שם נראה שנוסח הגמ' שלפניהם היה ר' שמעון בן גמליאל וכן הוא הנוסח בסידר ר"ע ובטור ובאבודרהם ובסדר היום בורית כרשינה למה היא באה כדי ליפות כה את הציפורן כדי שתהא נאה כן הוא נוסח סידורי דידן וכן הוא באבודרהם ובסדר היום ויש נוסחא בורית כרשינה ששפין כו הציפורן כדי שתהא נאה והיא נוסח הגמ' שלפנינו ובטור ונוסח המחזור ויטרי (בורית כרשינה למה היא באה ששפין בה הציפורן כדי שתהא נאה) ונוסח האריז"ל בורית כרשינה למה היא באה כדי לשפות בו הציפורן וכו' וכן הוא בכל בו ובסידר הרמ"ק יין קפריסין למה היא באה כדי לשרות בו את הציפורן מפני שהיא עזה כן הוא נוסח האבודרהם וסדר היום ונוסח האר"י ז"ל הוא יין קפריסין למה היא כא כדי לשרות בו את הציפורן כדי שתהא עזה ונוסח המחזור ויטרי יין קפריסין ששורין בו את הציפורן מפני שהיא עזה ועיין באבודרהם ששם הנוסחא (יין קפריסין למה היא בא וכו' ואח"כ בורית כרשינה למה היא בא) ועיין בב"י שכן הוא ג"כ נוסח הסידורין שלפניו אך כתב כיון דנוסח גמ' דידן והירושלמי הוא להיפך קודם בורית כרשינה ואח"כ יין קפריסין לא חיישינן לגירסת הרד"א והסידורין ע"ש ובכל הסידורין שלפנינו הוא כנוסח הגמ' והירושלמי וכן הוא בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ובטור ובסדר היום והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מ"ר בעזרה הנה יש נוסחא אלא שאין מכניסין מ"ר במקדש וכן הוא בגמ' ובסידר ר"ע ובאבודרהם ובב"י אך נוסח דידן לומר בעזרה היא בירושלמי ובמחזור ויטרי ובטור ובכל בו ובסדר היום (ועיין באבודרהם דמקשה דמנ"ל דאין מכניסין מ"ר למקדש הלא גם הפרש נקרב ע"ג

המזבח ותירץ דלית לן אלא דאמר רבנן ע"ש ודבריו צע"ג בעיני דאנה מצא שקרב הפרש ע"ג המזבח והלא לא קרב הפרש אלא בקרבנות הנשרפים מחוץ לעיר אבל בקרבנות הנקרבים ע"ג המזבח אדרבא כתיב והקרב והכרעים ירחץ במים) מפני הכבוד הנה בגמ' ליתא תיבות אלו מפני הכבוד אך הוא בירושלמי ובכל הנוסחאות ע"ש:

ודע ודע דהמעיין באבודרהם יראה שנוסחתו היה בורית כרשינה תשעה קבין מלח סדומית רובע מעלה עשן כ"ש ר' נתן אומר אף כפת הירדן כ"ש ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחד וכו' רשב"ג אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חיור עתיק יין קפריסין למה היא בא וכו' וכן הוא במחזור ויטרי ובסידר ר"ע גבי סדר המעמדות אך בסדר הקטורת אחר אין כאלהינו היא כנוסח סידורי דידן וכן היא בגמ' ובטור ובסדר היום ע"ש: הניא ר' נתן הנה מכאן ואילך ליתא בטור ובאבודרהם ובסידר הרמ"ק אך היא בכל בי ובמחזור ויטרי ובסדר היום ובסידר ר"ע בסדר המעמדות וכן הובא בב"י בשם מקצת סידורין ע"ש ונוסחא זו הוא מלוקט מגמ' פ"ק דכריתות ומירושלמי פ"ה דיומא ע"ש כשהוא שוחק אומר הדק היטב היטב הדק הנה נוסח הגמ' ופרש"י שם (הדק הטיב הדק) ועוד נראה מפרש"י שם שנוסחתו היה להיפך (היטב הדק הדק היטב) וכן הוא נוסח הכל בו ע"ש אך נוסח סידורי דידן הוא בסידר ר"ע ובמחזיר ויטרי ובסדר היום ע"ש מפני שהקול יפה לבשמים עיין בפרש"י שקבלה היה בידם שהבל הדיבר יפה לבשמים ומאלו התיבות הדק היטב היטב הדק יצא הבל שאלו התיבות יוצאין מן הגרון פטמה לחצאין כשרה לשליש ולרביע לא שמענו הנה נוסח סידר ר"ע (לשלישית ולרביעית לא שמענו) אך נוסח סידורי דידן במחזור ויטרי ובסדר היום אמר ר' יהודא זה הכלל אם כמדתה כשרה לחצאין הנה נוסח סידר ר"ע (כל כמדתה) אך נוסח דידן במחזור ויטרי ובסדר היום ולכאורה צ"ע הלא גם ר' נתן מכשיר לחצאין ולא מסתפק אלא בשליש ולרביע ומצאתי בספר קטן על פרקי אבות ושמו בית אהרן שבירושלמי ליתא לחצאין דס"ל לר' יודא דאם כמדתה כל אחד לפי ערך כשרה לפטם אפילו מנה אחת בכל יום ושכן פסק הרמב"ם ושכן מצא בסידר המקובל ר' חיים כהן מארם צובה שליתא שם תיבות לחצאין והגם בסידר הגאה"ק התניא אשר התפלל בו היה נסגר תיבות לחצאין ע"ש והנה כי דבר נכון דיבר וכן הוא באמת ג"כ במחזור ויטרי ע"ש אך קשה לשבש כל הסידורין ונוסחא השגורה בפי כל ומה גם שכן הוא ג"כ בסידר ר"ע ובכל בו ובסדר היום ע"ש אח"כ מצאתי בסידר התניא שנדפס מחדש כתב שם הרב המוציא לאור שמה שכתבו שבסידר אשר התפלל בו הגה"ק התניא היה נסגר תיבות לחצאין היא שקר ושמצינו שזה הכלל לא

להוסיף רק לסימנא בעלמא במגילה דף כ"א זה הכלל כל שיש בו מוסיף וכו' ע"ש ואם חיסר אחת מכל סמניה ח"מ הנה נוסח סידר ר"ע ובכל בו ובמחזור ויטרי (חסר בה מן סימן וסימן או שחיסר אחת מכל סממניה או שלא נתן מעלה עשן ח"מ אמר ר' זעירא משום הכנסה יתירה) אך נוסח סידורי דידן הוא בסדר היום תניא בר קפרא אומר אחת לששים או לשבעים שנה היתה באה של שירים לחצאין ולכאורה איך אפשר שבס' שנה יעלה השירים לחצאין והלא אפילו כל הג' מינים אינם עולים כל כך עיין בתוס' פ"ק דשבועות ובב"י ובפרישה סי' קל"ג ועיין בסידר היעב"ץ שבאמת לאו דוקא לחצאין אלא קרוב לחצאין ועוד תנא בר קפרא אלו היה נותן בה קורטוב של דבש הנה נוסח המחזור ויטרי (אלו היה נותן לתוכה כיתות של דבש) וכן הוא בכל בו וע"ש בכל בו שביתת היא חתיכה כלומר מעט אך שכתב שיש גורסין קורטוב וכן הוא בסידר כ"ע ובסדר היום ע"ש אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה ולמה אין מערבין בה דבש מפני שהתורה אמרה כי כל שאור וכו' הנה נוסח סידר ר"ע והמחזור ויטרי ואין אדם יכול לעמוד מפני ריחה אלא שהתורה אמרה כי כל שאור וכו') אך נוסח סידורי דידן הוא בסדר היום: ה' צבאות עמנו משגב לנו וכו' הנה בסידורי ספרד איתא קודם ג' פסוקים אלו הפסיק לה' הישועה על עמך ברכתך סלה אך בדברי האריז"ל ליתא רק ג' פסוקים אלו ה' צבאות עמנו וכו' ה' צבאות אשרי וכו' ה' הושיעה דמלך וכו' וע"ש עוד לאמרם ג' פעמים אתה סתר לי מצר תצרני וכו' הנה בכתבי האריז"ל איתא שאחר ג' פסוקים אלו לא יפסוק בפסוקים אחרים רק יאמר תיכף פסוק וערבה לה' ובאמת גם בסידורי ספרד ליתא פסוק אתה סתר אך איתא שם פסיק אחר (השיבני ה' אליך ונשובה וכו') אך קשה לשבש כל הסידורין ונוסחא השגורה בפי כל ועיין בקיצר של"ה לאמרו בחול דוקא מפני שהוא סגולה להנצל מסמא"ל ובשוי"ט און לו שליטה ואין לעורר אותו ובס' אור צדיקים מוסיף עוד שבכל ימים שאין אומרים תחנה אין לאמרו ע"ש:

וביום השבת הנה יש אומרין בשבת וביום השבת משא"כ בר"ח אין אומרין ובראשי חדשיכם מפני שקורין בתורה פסוקי מוסף ויש אומרון גם בר"ח כדי לפרסם שהוא ר"ח והעיד ע"ז הרמ"א שכן המנהג (והא דאומרים פסוקי מוסף קודם שחרית עיין במג"א) אך עפ"י האר"י ז"ל אין לאמרו לא בשבת ולא בר"ח:

אבי"י מסדר כן הנוסחא בגמ' דף ל"ג וכן הוא בסידר ר"ע בסדר המעמדות ובטור סי' מ"ח אך נוסח דידן לומר אבי"י ה"ה מסדר וכן הוא ג"כ בסידורי ספרד והרמ"ק ובסדר היום ואפשר דלכך היה פו תיבות הוה משום דלשון אבי"י מסדר הוא לשון הוה וכי השתא הוא מסדר לכך תיקנו הלשון והוסיפו תיבות הוה ואז משתמע לשון עבר ועיין בספר

אשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש שאין לומר אביי הוה שהוא כהוגה ה' באותיות ע"כ כתב לומר היה מסדר ע"ש ובהקדמה לסידר השל"ה איתא אביי הוי מסדר ע"ש והטבת חמש נרות קודמת לדם התמיד הנה בנוסח הגמ' ובטור הוא (קודם לדם התמיד) וכן לקמן והטבת שתי נרות קודמת לקטורת וקטורת קודמת לאברים בכל אלו בגמ' ובטור הנוסח קודם:

ואברים ואברים למנחה הנה מכאן ואילך ליתא בנוסח הגמ' תיבות קודם וכן הוא עפ"י האריז"ל עיין בט"ז סי' קכ"ט אך נוסח הטור גם כאן (ואברים קודמין למנחה וכן ונסכים קודמין למוספין ומוספין קודמין לבזיכין) רק במנחה ובחביתין ליתא תיבות קודם ע"ש ובסידורי ספרד יש גם במנחה ובחביתין תיבות קודם ע"ש ובזיכין קודמין לתמיד של בין הערביים הנה בנוסח הגמ' גם כאן ליתא תיבות קודם אך גם דעת האר"י ז"ל לומר כאן קודם ע"ש:

אנא בכח הנה דעת הסדר היום שלא לומר כאן אנא בכח רק קודם ברוך שאמר והיה העולם שם מקומה והטעם מפני שבנוסח זה נרמז השם מ"ב כידוע ובכח השם הזה נברא העולם אך קאמר שם ג"כ טעם לנוסח דידן לאמרו אחר סדר הקטורת ע"ש ולפענ"ד אפשר טעם נוסח דידן משום דידוע שסגולת הקטורת שמבריח הקליפות שלא יאחזו בהתפלות והשם הזה של אנא בכח יש לו ג"כ סגולה זו כמ"ש בר"ח פ"ז משער הקדושה ע"ש לכך אחר הקטורת מזכירין ג"כ שם זה אח"כ מצאתי כעין זה בסידר אור ישר וב"ה שהנחני בדרך האמת ועיין בסידר היעב"ץ דיאמר כל ב' תיבות ביחד ויפסוק חוץ קר"ע יאמר ביחד אך מדברי האריז"ל נראה שגם זה לא יאמר רק ב' תיבות יחד דהיינו שיאמר קבל רנת ויפסוק ויאמר עמך שגבנו. ודע דבסידורי דידן הוא עמך בשו"א תחת המ"ם ובסידורי ספרד בסגל וכן יחודך בסידורי דידן בשו"א ובספרד ובסידר ר' שבתי בסגל תחת הדל"ת וכן צדקתך בכל הסידורין התיו בשו"א ובספרד בסגל חסין בכל הסידורן החי"ת בפת"ח ובספרד וסידר ר' שבתי בקמ"ץ:

בשכמל"ו הא דאומרין אחר אנא בכח בשכמל"ו עיין בסדר היום שהוא מפני קדושת השם הנרמז באנא בכח ומהאי טעמא כתב שנכון לאמרו מעומד וע"ש עוד לאמרו בלחש ולכאורה כאן לא שייך הא דאמרינן פ"ד דפסחים גבי בשכמל"ו שבק"ש ע"ש ובדברי רש"י אך יש עוד טעם לזה הובא בטור הלכות יוה"כ בשם המדרש:

רבון העולמים אתה צויתנו וכו' הנה נוסח רבון העולמים מובא בטור סי' מ"ח וע"ש ששם הנוסחא (לכן יהר"מ שיהיה זה חשוב ומקובל לפניך כאלו קרב התמיד במועדו ועמדתי על מעמדו) ונוסח סידורי דידן (שיהא שיח שפתותינו חשוב ומקובל ומרוצה

לפניך כאלו הקרבנו קרבן התמיד במועדו ועמדנו על מעמדו) והוא מדברי הסדר היום ועיין מ"ש בזה בשע"ת: והנה במקצת סידורין יש כאן תוספת אחר ועמדנו על מעמדו (ונאמר ושחט אותו על ירך המזבח וכו' ונאמר זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת וכו') והוא בסדר היום ובסידר האריז"ל ועיין מ"ש לעיל בפסוק ושחט אחר פ' התמיד ועיין בעיון תפלה שאין לומר (ואתה אמרת ונשלמה להקב"ה ע"כ כתב לומר (ונאמר ונשלמה פרים שפתינו) ע"ש ובאמת כבר קדמו בזה בסידר היעב"ץ לומר ונשלמה אך כנוסח סידורי דידן הוא ג"כ בהדי' בטור ובסידר הרמ"ק ועיין בסדר היום שכתב כמו שכתבת ע"י הושע נביאך ונשלמה פרים וכו' ע"ש א"כ נראה דדברי הנביא הם דבריו של הקב"ה ועוד אפשר משום דאמרינן בגמ' והובא בטור בשם המדרש שהקב"ה הבטיח לאברהם אבינו שכל זמן שיקרא בסדר הקרבנות יהיה כאלו הקריב קרבנות ע"ש וכפי הנראה שלכוונה זו אמר ג"כ לומר להקב"ה ונשלמה וכו' משום דכך תבטיח ולכוונה זו גם אנו אומרין ואתה אמרת כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר:

ודע דאע"ג דבנוסח רבון העולמים לא מוזכר רק התמיד וא"כ היה ראוי לאמרו תיכף אחר פ' התמיד אך עיין בתב"ש דטעם נוסח דידן לאמרו אחר הקטורת משום דקטורת ג"כ תמיד מקרי כדכתיב קטורת תמיד ע"ש והא דאין אומרין ג"כ בהדי' וכאלו הקטרנו קטורת עיין בשע"ת משום דיש לחוש שמא דילג. אחד מסממני הקטורת ואם חסר אחת מכל סמניה וכו' ועיין ברמ"א סי' קל"ב דמטעם זה שלא ידלג י"א לומר סדר הקטורת מתוך הכתב דוקא והסכים לזה ג"כ בתב"ש ע"ש:

ועיין בסדר היום שיש מוסיפין כאן קודם איזהו מקומן שני פסוקים פסוק עורי צפון ובואי תימן וכו' ופסוק שלאחריו באתי לגני אחותי כלה מפני שהם על ענין קרבנות ע"ש וכן הוא בסידר הרמ"ק אך עיין בסידר ר' שבתי ובס' אור צדיקים שהאריז"ל לא היה אמרם ובכל סידורי דידן ליתא:

ח"א סדר איזהו מקומן

הנה הא דתקנו אחר סדר התמיד משנת איזהו מקומן אין הטעם משום דמיירי מקרבנות עיין בפרישה דדוקא התמיד שהיה חובה על כל ישראל להקריבו בכל יום שייך לומר שתיקנו לאמרו בכל יום כדי לשלמה פרים שפתינו משא"כ משנת איזהו מקומן שלא נזכר בו קרבנות הנקרבים בכל יום אלא כל אחד לעת הצורך א"כ לא שייך לומר דמשום ונשלמה פרים שפתינו תיקנוהו לאמרו לכל ישראל בכל יום אלא עיקר הטעם עיין בטוש"ע משום דצריך לשלש שנותיו במקרא במשנה ובתלמוד ופ' התמיד הוא מקרא

ואיזהו מקומן משנה ובריייתא די"ג מדות הוא תלמוד (הוא מדברי התוס' פ"ק דקידושין וע"ש ג"כ שר"ע תיקנוהו לאמרו) אך הא דתקינו דוקא פ' איזהו מקומן הוא משום דמיירי מקרבנות לכך קבעוהו אחר התמיד (ואף שיש עוד כמה פרקים דמיירי מקרבנות בחרו באיזהו מקומן מפני שאין בה מחלוקת והוא הלכה למשה מסיני כ"כ הב"י ובעט"ז כתב רמז ע"ז שיש בו שד"מ תיבות ועם הכולל הוא שמ"ה כמנין משה) ובריייתא די"ג מדות מפני שהוא תחילת תורת כהנים שהוא ראש לכל הקרבנות לכך קבעוהו אצל הקרבנות: ועיין במג"א דצריך להבין הפירוש דאל"כ לא נחשב ללימוד דדוקא בתפלה אף שאינו מבין הקב"ה יודע כוונתו משא"כ בלימוד ע"ש (ועיין מ"ש בזה לקמן בסדר קביעות עתים לתורה ביום) ובשם השל"ה כתב שיאמר בניגון דמשניות והה"ד במה מדליקין ופיטום הקטורת ע"ש:

איזהו מקומן של זבחים קדשי קדשים שחיטתן בצפון הטעם דקדשי קדשים שחיטתן בצפון וקדשים קלים שחוטתן בכל מקום בעזרה עיין בסידר השל"ה בשם הריקנטי דקרבנות הבאים על החטא שחיטתן בצפון משום דכתיב מצפון תפתח הרעה וכדי למנוע הרעה הבאה מצפון או מפני שנוגשים שם המקטריגין צוה הקב"ה לשחוט בצפון כדי שכשיבואו לקטרג ימצאו שם שוחד ולא יקטריגו אבל קדשים קלים שאינם באים על החטא לכך שחיטתן בכל מקום בעזרה ע"ש:

פרים הנשרפים וכו' הנה יש שינוי במשנה זו מבמשנה ראשונה ששם כתב ודמן טעון הזיה על בין הבדים ועל הפרוכת וכאן ליתא על בין הבדים ומי שאומרה בע"פ אינו מרגיש בזה ע"כ ראוי לתת לב לזה וכן בשאר השנוים שיש בפרק זה כגון בתודה איתא ליום ולילה עד חצות ובשלמים איתא לשני ימים ולילה אחד וכדומה אלו ואלו נשרפים בבית הדשן הנה במשנה שבגמ' ובפרש"י ותוס' שם איתא נשרפים אבות הדשן אך כנוסח סידורי דידן הוא במשנה שבמשניות ובברטנורה ובאבודרהם:

חטאת הציבור והיחיד ובא לו לקרן דרומית מזרחית וכו' עיין בתוס' יו"ט שבסידר התפלה הנדפס באמשטרדם נחסרו שם כל אלו התווי"ן והטעם מפני שקרן הוא לשון זכר ומשום כך נכתב ג"כ יסוד דרומי (ובאמת במשנה שבמשניות ושבגמ' הוא ג"כ יסוד דרומית ע"ש אך בכל הסידורין הוא יסוד דרומי וכן הוא מאבודרהם) וכן יסוד מערבי מפני שיסוד הוא לשון זכר אך כתב לקיים נוסח דידן הכתיבה במשנה וברמב"ם דהוה כאלו וכתב קרן רוח דרומית מזרחית וכו' ורוח נמצא ג"כ לשון נקיבה כמ"ש רש"י פ' וישלח ע"ש:

יהר"מ ה' או"א שאם נתחייבתי חטאת וכו' הנה דעת הש"ע דגבי עולה ושלמים ותודה יאמר יה"ר כאלו הקרבתי כיון שבאים בנדבה משא"כ גבי חטאת ואשם לא יאמר כיון שאין באים בנדבה אך דעת המהרש"ל דגם גבי חטאת ואשם יאמר היה"ר רק יאמר על תנאי שאם נתחייבתי וכו' ואם לא נתחייב יהיה הקריאה כקורא בתורה (ועיין בסידר ר' קאפיל שכתב שם סתם שאחר חטאת יאמר כאלו הקרבתי חטאת וזה ודאי ט"ס הוא כי הוא נגד כל הפוסקים) ועיין בתב"ש שהכוונה שאם נתחייב חטאת הוא שעבר עבירה ונודה לו ונתחייב חטאת ועכשיו נשכח ממנו ובזה לא קשה קושיות המג"א דהרי חטאת בעי ידיעה בתחילה וע"ש עוד דאפי' מי שיודע בודאי שחייב חטאת' לא יאמר בלא תנאי כי אם הבקי הטיב בפרטיות הדינים עפ"י ש"ס ופוסקים כי דיני הקרבן מרובים הם מאוד ע"ש:

העולה קדש קדשים וטעונה הפשט וניתח וכליל לאשים הטעם דעולה כולה כליל וגם למה אינה נשרפת עם העורה כמו כל הקרבנות הנשרפים נראה לפענ"ד בדרך אפשר משום דידוע דבעוה"ר גם במעשים טובים שאדם עושה יש בהם כמה פניות וגאות ומי יאמר זכיתי לבי (ועפי"ז שמעתי מכבוד אדומ"ר הגה"ק מו"ה יחזקאל שרגא האלברשטאם משינאווא זצללה"ה שפי' בזה דברי רש"י ז"ל בפ' וירא וישקיפו על פני סדום כל השקפה ח"ו אינו אלא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנות עניים וכו' ר"ל דאם משקיף ומביט בתוך פנימיות הדבר ימצא בכל הדברים חסרונות פניות וגאות אך בצדקה אפילו שלא לשמה הוא ג"כ טוב דהא אמר סלע זו לצדקה בשביל שיחי' בני וכו' וזה כל השקפה וכו' חוץ מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנות עניים וכו') והנה עולה מכפרת על הרהור הלב ובאה לכפר ג"כ על המצות ומעשים טובים שאדם עשה עם מחשבות רעות דהיינו פניות וגאות והנה ידוע מדברי החובת הלבבות שער יחיד המעשה דמי שעובד השי"ת עם פניות כאלו עובד ע"ז ע"ש והנה קרבן ע"ז נשרפת כולה לכך גם עולה כיון שבאה לכפר על העובד השם ית"ש בשיתוף כמ"ש והוא דוגמת ע"ז לכך ג"כ נשרפת כולה כמו קרבן ע"ז אך מחמת שהעובד השם בשותף הלבוש דהייני החיציניות הוא נאה ויאה רק בפנימיות הוא החסרון דהיינו הפניות שהיה לו לכך ג"כ רק פנימיות העולה נשרפת משא"כ העור שהוא הלבוש כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר ויה"ר שלא יאמר פינו דבר שלא כרצונך:

זבחי שלמי ציבור וכו' הטעם דזה קרי חטאת וזה קרי אשם אע"ג דשניהם על החטא באים עיין ברמב"ן פ' ויקרא ועיין באבודרהם והובא ג"כ בפרמ"ג דחמשה אשמות הראשונים הם סמוכים לכך נקודה האל"ף בפת"ח אבל הששי שהוא אשם תלוי האל"ף בקמ"ץ

שהוא שם דבר ע"ש והנה כבר כתבתי לעיל שגם כאן יאמר היה"ר בדרך תנאי דהיינו שיאמר יהר"מ ה' או"א שאם נתחייבתי אשם וכו' וכדרך שאומרים אחר חטאת רק כאן א"צ לכוין שאם נתחייבתי אשם דהיינו שנודע לו ונשכח ממנו וכמ"ש לעיל גבי חטאת כי אשם לא בעי ידיעה בתחילה עיין בדג"מ ובמחהש"ק התודה ואיל נזיר וכו' עיין מ"ש לקמן שבערב יוהכ"פ ובע"פ ובחוה"מ פסח אין אומרים מזמור לתודה מפני שהתודה אינו באה באותן ימים ע"ש א"כ הה"ד כאן לא יאמר היה"ר אחר התודה באותן הימים ועיין בפרמ"ג שבערב יוהכ"פ לא יאמר היה"ר אחר שום קרבן חוץ מבעולה:

שלמים קדשים קלים וכו' ונאכלין בכל העיר הטעם דקדשים קלים נאכלין בכל העיר וקדשי קדשים רק לפנים מן הקלעים נראה לפענ"ד דאפשר משום דקדשי קדשים באים על החטא וידוע דמכל חטא נברא מלאך המשחית והקרבן באה לבטל המשחית לכך המשחית הלז מתגבר עצמו עצמו לפגל הקרבן ומפני זה נאכלין לפנים מן הקלעים דוקא כי באם יצא לחוץ יש לחוש שמא ישיגיהו המשחית ויפגלה משא"כ קדשים קלים דאינם באים על החטא ואין רודף אותם לכך נאכלין בכל העיר כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר וה' ינחני בדרך האמת:

הבכור והמעשר והפסח וכו' ונאכלין בכל העיר ר"ל משא"כ הפסח אינו נאכל אלא בבית אחד כמ"ש לא תוציא מן הבשר חוצה אך צ"ע דלא חשוב זאת בהדי' בין שאר הדברים שחשוב כאן שחלוק דיני של פסח מבכור ומעשר הפסח אינו נאכל וכו' והוא דלא חשיב ג"כ שפסח אינו נאכל אלא על מצות ומרורים עיין בתוס' דלא חשוב אלא דבר שכנגדו בשאר קדשים והוא חלוק מהם דשאר קדשים נאכלין ביום וכל הלילה ולכל אדם ובכל מאכל ופסח אינו נאכל אלא בלילה ועד חצות ולמנויו וצלי א"נ לא תני מצות ומרורים דאינו מעכבים א"נ לאו מצוה דגופי':

י"ג מדות הנה נוסח הסידורין בי"ג מדות התורה נדרשת וכן הוא באבודרהם אך מביא שם גירסת המדרש השכם ור' סעדי' מי"ג מדות ע"ש מבנין אב מכתוב אחר ונוסח סידורי ספרד ור' קאפיל ובאבודרהם וכל בו מבנין אב וכתוב אחד אך נוסח סידורי דידן הוא בכללי הש"ס ובסידר השל"ה כל דבר שהיה בכלל הנה נוסח ספרד והאבודרהם בכלם וכל דבר ונוסח ר' קאפיל בפעם הראשון כל דבר בלא וא"ו ואח"כ וכל דבר בווי"ן ונוסח הכל בו בפעם ראשון ושני ושלישי כל דבר בלא וא"ו רק בפעם הד' שהוא האחרון גורס וכל דבר בוא"ו לטעון טעון אחד כן היא נוסח דידן ובסידורי ספרד ור' קאפיל ובכללי הש"ס ובאבודרהם ויש נוסחא לטעון טעם אחר והוא נוסח הכל בו ובסידר השל"ה ור' שבתי וכן שני כתובים כן הוא נוסח סידורי דידן ובכל בו אבל נוסח סידר ר' שבתי ור'

קאפיל ובפע"ח וכאן שני כתובים אך עיין בתשב"ץ שגם לנוסח סידורי דידן צ"ל וכן בפת"ח כאלו היה נכתב וכאן באל"ף והכוונה של נוסחא זו שגורה הוא בפי כל בשם הרב הקדוש מו"ה צבי הירש מזידטשוב זצללה"ה והובא ג"כ בעיון תפלה עפ"י דאמרינן בגמ' כתיב ונקה וכתיב לא ינקה הא כיצד מנקה לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים והיינו מדכתיב הכתוב השלשי ושב ורפא לו נמצא הכתוב השלישי מכריע שלא יסתרו הב' כתובים הנ"ל ואיתא די"ג מדות אלו הם כנגד י"ג מדות דרחמים וזה שאמר וכאן ר"ל במדה זו הי"ג שהוא ונקה הם ב' כתובים המכחישים זא"ז עד שיבא הכתוב השלישי וכו' יהר"מ שיבנה ביהמ"ק הכוונה משום דבעוה"ר אין לנו לא ביהמ"ק ולא קרבן רק ונשלמה פרים שפתינו וע"ז אמרנו פ' התמיד ומשנת איזהו לכך אח"כ מתפללין שיבנה ביהמ"ק במהרה ונקריב הקרבנות בפועל והנה יש נוסחא שתבנה ביהמ"ק וכתבתי מזה לעיל גבי פ' התמיד:

קדיש דרבנן הנה עפ"י האריז"ל קדיש זה הוא חובה כי עד כאן הוא מעולם העשייה ומכאן עד יוצר אור הוא מעולם היצירה ובין עולם לעולם תיקנו לומר קדיש עיין בפע"ח (ועיין בספר אמרי קודש מהרב הקדוש מסטרעליסק שקדיש זה שייך להבעל תפלה ולא כהמנהג שאומר אותו אדם אחר) ועיין בספר זכרון יהודא מהגה"ק בעל אמרי אש דלפי מנהג אשכנז שאומרין קדיש אחר מזמור שיר חנכת לא יאמרו קדיש לאחר איזהו כי לדעתם שם נקרא בין עולם לעולם וכל דיני ומנהגי קדיש אכתוב אי"ה לקמן אחר ישתבח ואחר ובל"ג ואחר אין כאלהינו:

ח"א סדר פסוקי דזמרה

הנה מנהג אשכנז לומר ברוך שאמר קודם הודו לה' קראו ולזה הסכים רבינו הטור בסי' נ"א להקדים הברכה לכל המזמורים שיהיה לכלם ברכה תחילה וסוף אך מנהג ספרד לומר הודו לה' קראי בשמו קודם ברוך שאמר ולזה הסכים הכל בו משום דנכון לסמוך הודו לסדר הקרבנות מטעם שאכתוב בסמוך ובאבודרהם נתן טעם לשני המנהגים גם רבינו האריז"ל נתן טעם לשני המנהגים עפ"י דרכו בקודש אך הוא ז"ל היה נוהג עצמו כמנהג ספרד עיין בספר הכוונת ואלו ואלו דברי אלהים חיים:

והנה יש נוהגין לומר קודם פסד"ז מזמור ה' מי יגור באהליך וכו' והטעם עיין בסידר אור ישר משום דאיתא במדרש הנעלם שבמזמור זה מרומז הי' דיברות והרש"ל כתב לומר הי' דיברות קודם פסד"ז אך מדברי האר"י ז"ל נראה דאין לומר כלל הי' דיברות גם קודם פסד"ז ע"כ טוב לומר מזמור זה ולכוין בו הי' דיברות ויצא ידי שתיהן ע"ש

ויש נוהגין לומר פיוט ידיד נפש קודם פסד"ז והטעם עיין בסידר דעת קדושים מהגה"ק מבוטשאטש זצללה"ה עפ"י סדר העולמות ונהרא ונהרא ופושטה ואגב אזכיר הנה נוסח דידן בפיוט ידיד נפש כפי שכתב בשערי ציון בחרוז הדור נאה (אז תתחזק ותתרפא והיתה לה שמחת עולם) ונוסח סידורי ספרד והיתה לה שפחת עולם וכן בחרוז שלאחריו (אלה חמדה לבי וחוסה נא ואל תתעלם) ונוסח ספרד אנא אלי חמדת לבי חושה נא ולא תתעלם ע"ש ועיין בסידר היעב"ץ דמה שנקרא פסד"ז מפני שחותכין כל פגעים רעים ומזיקין המעכבים התפלה מלשון וכרמך לא תזמור ע"ש וכן הוא בסידר השל"ה ובסדר היום ובמט"מ ע"ש:

הודו לה' קראו בשמו הנה מנהג זה לומר מזמור הודו עיין במסכת סופרים פי"ז דדוד המלך תיקנו לאמרו בכל יום ועיין בב"י שדוד תקנו שיהיה אומרים בתמיד של שחר מהודו עד ובנביאי אל תריעו ובתמיד של בין הערביים משירי לה' כל הארץ עד והלל לה' ע"ש (ומטעם זה כתב בס' עבוה"ק מהחיד"א שלא להפסיק הרבה בין פ' התמיד להודו משום דהודו ניתקן על אמירת התמיד ע"ש) ואף שלכאורה לפ"ז לא היה לנו לומר שחרית רק עד ובנביאי אל תריעו ומשם עד והלל לה' במנחה נראה לפענ"ד משום דמתחילה לא נתפשט מנהג זה לומר פ' התמיד במנחה ובאמת לא מוזכר בטור והמחבר רק הוא באגרת לרבינו יונה והרמ"א הביאו וכתב עליו שהוא מנהג טוב לומר בערב קודם אשרי פ' התמיד והאבודרהם הביאו וכתב דכן נוהגין במקצת מקומות לכך נתפשט המנהג לאמרו הכל בשחרית כנלפע"ד. בדרך אפשר: ועיין באבודרהם שמנהגם לא היה לאמרו רק בשבת ויו"ט וכן בסידר ר"ע לא מוזכר רק בתפלת שוי"ט וכ"כ בסדר היום שהיה ראוי לאמרו בכל יום אבל משום ביטול מלאכה לא פשטה התקנה בחול רק בשבת ע"ש אך בזה"ז נהגו הכל לאמרו בין בשבת ובין בחול ודע שמהודו לה' קראו בשמו עד והלל להי הוא מס' דברי הימים (והוא ג"כ בתהלים אבל יש ביניהם שינוי במקצת תיבות ע"ש) ומשם ואילך הם פסוקים מלוקטים מס' תהלים והנה בסידר ר"ע יש שם פסוקים אחרים אך נוסח דידן היא במחזור ויטרי וכן נראה מדברי רוקח ואבודרהם ומדברי האריז"ל למעיין שם:

כי כל אלהי העמים אלילים וה' שמים עשה הנה בפסוק זה יש ד' הפסקות אחד בין כי ובין כל והובא במג"א בשם השל"ה והטעם עיין בס' ש"צ שהשי"ת נקרא כי כל בפסוק כי כל בשמים ובארץ ותרגומו דאחיד בשמיא ובארעא והוא צדיקו של עולם ועליו אמרו חכמז"ל עמוד יש מהארץ עד הרקיע וצדיק שמו שעליו העולם עומד שנאמר וצדיק יסוד עולם וע"ש ג"כ שידגיש הכ"ף של כל והפסקה שני בין העמים ובין אלילים והוא ג"כ

במג"א והפסקה שלשי בין אלילים ובין וה' שמים עשה והובא בטוש"ע והפסקה הרביעי בין שמים ובין עשה שלא תבלע המ"ם והוא ג"כ במג"א ישמחו השמים ותגל הארץ עיין בסידר השל"ה בברכת ק"ש בהג"ה שם שנוהגין לעמוד כשאומרים ישמחו השמים ותגל הארץ מפני השם הויה ב"ה הנרמז בהר"ת ע"ש (וכיוצא בזה כתב הרמ"א בסי' רע"ו שעומדין כשמתחילין לומר הקידוש מפני השם הויה הנרמז בהר"ת יום הששי ויכלו השמים) אך לא ראיתי נוהג כן לעמוד כשאומרים ישמחו השמים וכו' אך המנהג למשמש בהתפילין ואפשר הטעם משום דהד' פרשיות שבתפילין הם מרומזים על הד' אותיות הויה כמ"ש בכתבי האריז"ל ובהקדמת התיקונים ע"ש והנה המנהג גם בפותח את ידך למשמש בתפילין ואפשר ג"כ עפ"י מה דאיתא בס' אור צדיקים דהפרשיות שבתפילין מרומזים על הוי' והבתים על שם אדנ"י ע"ש והר"ת של פותח את ידך הם מרומזים על ב' שמות אלו כמ"ש בכתבי האריז"ל:

והוא רחום יכפר עון עיין במג"א סי' רפ"א שיש שאין אומרין והוא רחום יכפר בשוי"ט בפסד"ז מלבד ביוה"כ וכ"כ בסידר השל"ה בהג"ה שם שאין אומרין אותו בשוי"ט אך בשע"ת מביא בשם מחזיק ברכה שיש קהלה קדושה בירושלים המתנהגים עפ"י האריז"ל ונהגו לאמרו ע"ש ובסידר היעב"ץ מביא ב' דעות בזה ע"ש ודעביד כמר עביד וכו' אך מ"ש המגיה שם בסידר היעב"ץ ראיה שגם בסידר ר"ע איתא והוא רחום בשבת בפסד"ז במחילת כבודו מסידר ר"ע אינו ראיה דהרי נוסח סידר ר"ע הוא לאמרו אף בתפלת ערבית דשבת וכן הוא באמת מנהג ספרד כמ"ש הטור סי' רס"ז ובזה העיד בנו הטור שמנהג אשכנז שלא לאמרו ושכן גם דעתו נוטה ע"ש וכן נראה בהדי' מזוה"ק תרומה קל"ה אל נקמות ה' עיין בכתבי האריז"ל שהוא ר"ת אנא והנה בעיון תפלה תמה ע"ז דהרי כתב כאן שם הויה ואיך הוא ר"ת אנא ובאמת בסידר ר' קאפיל כתב כאן שם אדנ"י אך אצל השיר של יום הרביעי כתב שם בהויה וכתב שר"ת אל נקמות ה' אל נקמות הוא גימטריא יב"ק ע"ש אבל באמת כל זה ניחא שהשם הויה ב"ה פעמים כוונתו לפי הקריאה ופעמים לפי הכתיבה וגם בזוה"ק בלק דף קפ"ז איתא וירא אליו ה' באלוני ממרא ואיתגלי לי' ה' בא"ד ולפנינו בכל ס"ת ובכל החומשים בהויה ע"ש:

הראנו ה' חסדך וישעך תתן לנו עיין באבודרהם לומר היו"ד של וישעך בסג"ל קומה עזרתה לנו ופדינו למען חסדך הנה במחזור ויטרי יש כאן תוספת כמה פסוקים המדברים מענין חסדי ה' אך בכל הסידורין ליתא וכן נראה מדברי הרוקח שכתב שמרוממו ה' עד כי גמל עלי יש קע"ח תיבות והוא מכוין לנוסח דידן:

מזמור שיר חנוכת וכו' הנה בסידר ר"ע ובאבודרהם וברוקח לא נמצא שום רמז לומר מזמור הזה אך היא בכתבי האר"י והרמ"ק ובסדר היום והטעם עפ"י דרכם בקודש והנה מנהג אשכנז אף שאומרין הודו לאחר ברוך שאמר כדי להקדים הברכה לכל המזמורים כמ"ש הטור מ"מ מזמור שיר חנוכת אומרין קודם ברוך שאמר ומה שנראה לפענ"ד בזה הוא דזה אינו מניסח בעלי מסדרי התפלה (וכאשר אינו בניסח הר"ע והרוקח וכו' כאשר כתבתי לעיל) רק אח"כ הנהיגו לומר מזמור הזה לכך לא רצו לסדרן בין הברכות כ"ז כתבתי בדרך אפשר ועיין בסידורי ספרד דאין לומר פסוק מזמור שיר חנוכת רק בחנוכה ובסי' ש"צ כתב דגם בחנוכה אין לאמרו ע"ש אך מנהג העולם לאמרו בכל יום. ה' מלך ה' מלך ה' ימלך וזה בסידר ר"ע ובאבודרהם ובכל בו ובב"י בשם א"ח איתא לומר ה' מלך בשוי"ט להודיע מלכותו בשבת ליום שכלו שבת אך הב"י כתב שנוהגין עכשיו לומר ה' מלך בעמודה פעמים בכל יום והטעם מפני שנמצא באגדה שמלאך אחד עומד שחרית באמצע הרקיע ואומר ה' מלך וכו' וכל גדודי מעלה עונים אחריו (ועיין בש"צ שמטעם זה המנהג שהש"צ לבדו אומר תחילה ה' מלך דוגמת המלאך ואח"כ כל העם עונים אחריו דוגמת כל גדודי מעלה ע"ש) וכשם שהמלאכים אומרים בעמודה כך אנו אומרים בעמודה ומה שאומרים פעמים הוא עפ"י התיקונים תיקון עי"ן ע"ש והנה מנהג אשכנז שלא לאמרו כלל אף בשוי"ט ואפשר שהם סמכו עצמן על מה שאומרין בשוי"ט ה' מלך קודם שמוצאין הס"ת ובאמת בסידורי ספרד ליתא ה' מלך קודם הוצאות הס"ת ע"ש או שסמכו עצמן על שאומרין איתי בכל יום בפסוקי יהי כבוד וטעם מנהגינו לאמרו אחר מזמור שיר חנוכת הוא עפ"י סוד כמ"ש בסידר האר"י ובפע"ח ועיין בסידר השל"ה והרמ"ק שמה שסידר כאן מלך בסגלי"ן תחילה ואח"כ מלך בקמ"ץ ופת"ח שלא כסדר הפייט אדון עולם ע"ש שהכל עולה בקנה אחד והוא ג"כ ע"ד הי' הוה ויהי' כי ה' מלך קודם שברא העולם כי מלך בו"ד מלכותו מצד העם אבל מלך מלכי המלכים הקב"ה מלך עולם ועד בלי ראשית בלי תכלית ה' מלך לאחר שברא העולם כי קודם שנברא העולם על מה מלך ואח"כ ה' ימלך לע"ו ושכן הוא בפיוט הספרדיים עד לא עשה ארץ וחוצות ה' מלך ובהכינו יצורים עלי ארצות ה' מלך וכו' ובעל פיוט אדון עולם שסידר תחילה מדבר מבחינת עלות רצונו לברוא את העולם ואז שייך מלך רומז על רצון הגילוי ובהגילוי מלך נקרא ויש חילוק בין אמרינו ה' מלך לאזרינו מלך נקרא כי קודם הבריאה ה' מלך אבל לא נקרא מלך אבל לאחר שהי' נבראים אז הי' נקרא בפי הברואים מלך ע"ש ועיין בסידורי ספרד לומר מזמור (לדוד ברכו נפשי) קודם ה' מלך אך עפ"י האריז"ל אין לאמרו עיין במשנת חסידים ועיין עוד בסידורי ספרד שבעשרת ימי התשובה יאמר

קודם ה' מלך ב' פעמים (ה' הוא אלהים) ע"ש אבל אין מנהגינו כן לאמרו ובשום ס' לא ראיתי רמז מזה:

והי' ה' למלך על כל הארץ וכו' פסוק זה ופסוקי הושיענו וכו' ליתא בסידר ר"ע ובאבודרהם וכו' אך הוא מכתבי האר"י ז"ל וע"ש שפסוק והי' ה' למלך וכו' יאמר ג"כ מעומד ובפסוקי הושיענו ישב ועיין בפר"ח דהאר"י ז"ל כשהי' אומרים ה' מלך בביהכ"נ והוא עדיין לא הי' הגיע לשם הי' קם מעומד עם הצבור אבל לא הי' קורא עמהם והטעם שלא אמר עמהם לפי שהי' מכוין לעלות ולשלוב העולמות מלמטה למעלה כסדרן וע"ז כתב הפר"ח לדידן דבלא"ה אין מכוונים בתפילתינו יותר טוב לאמרו עם הצבור כדי להמליך הקב"ה כלם ביחד ע"ש אך עיין בס' ש"צ דאף לדברי הפר"ח דוקא במקום שמותר להפסוק לפסוק הראשון שבק"ש כדי לקבל עול מלכות שמים עם הצבור דהיינו בפסד"ז. למנצח בנגינות מזמור שיר אלקים יחננו וכו' הוא ג"כ בכתבי האר"י ז"ל ועיין בסידר ר' קאפיל לאמרו מתוך ציור המנורה ועיין באבודרהם אחר סדר התפלה שכל האומר מזמור זה בכל יום כאלו מדליק המנורה בביהמ"ק כי תמצא בו ז' פסוקים כנגד ז' קני מנורה ומ"ט תיבות כנגד כ"ב גביעים טי"ת פרחים י"ב כפתורים ז' נרות ובפסוק הראשון ד' תיבות כנגד מלקחיה ומחתותיה שהם ד' ע"ש והנה בשבת ויו"ט אומרים במקום למנצח בנגינות מזמור השמים מספרים וכו' ואכתוב מזה אי"ה בסדר תפלת שבת ועיין בס' ש"צ בשם הרמ"ז שגם בחוה"מ יאמרו השמים מספרים והב"י כתב שהמנהג לאמרו בכל יום אף דמזוהר תרומה נראה שאין לאמרו רק בשבת מ"מ המנהג לאמרו ע"ש ובמדינותינו אין אומרין אותו לא בחול ולא בחוה"מ רק בשוי"ט וגם בהושענה רבה.

הריני מזמן את פי להודות ולהלל ולשבח את בוראי לשם יחוד קוב"ה ושכינתי' על ידי ההוא טמיר ונעלם ונוסח זה הוא מדברי השלה"ק והכוונה בזה עיין בכסא מלך בהקדמת התקוני זוהר שיתייחדו זו"ן שהם קוב"ה ושכנתי' ע"י ההוא טמיר ונעלם שהוא א"ס ב"ה השורה וחונה בתוכם שהוא נשמת כל הנשמות וע"י התורה או התפלה זו יתוקנו ויוכנו זו"ן לקבל המוחין והשפע א"ס בתוכם ויש מוסיפין בשם כל ישראל הכוונה שע"י הלימוד או המצוה שאני עושה תהי' כאלו עשו כל ישראל וזכותא דרבים עדיף לייחד קוב"ה ושכינתי' שיתרצה לנו ההוא טמיר ונעלם ע"ש ובס' מאור עינים לקיטים מס' ברכות פי' כוונת קוב"ה ושכינתא כי השי"ת נתן בכל דבר קדושה וחיות וגם בקרב אדם הוא חלק אלקי שנשפע בו מהבורא ית"ש ובעושו מצוה או בתפלה מתדבק החלק אלקי שבו בהבורא ית"ש ע"י הדיבר כי אורייתא וקוב"ה חד וזה מלשון שכינה וזה נקרא יחוד קוב"ה ושכנתי' ע"ש. ברוך שאמר והיה העולם הנה ברכת ברוך שאמר לא מיזכר בגמ'

אך עיין בטור שהוא בס' היכלות מר' ישמעאל כה"ג וקבלה הוא שאנשי כנסה"ג תקניהו עפ"י פתקא דנפל מן השמים והי' כתב בו שבח הזה כמ"ש בטו"ז בשם התולעת יעקב ועיין באבודרהם גבי ברכת ישתבח שמביא בשם המדרש מי האיש הירא ורך לבב זה המדבר מברוך שאמר עד סוף התפלה ע"ש (ולא ידעתי מקומו אך נאמן עלינו רבינו האבודרהם) א"כ נזכרה ג"כ במדרש ועיין בטור בשם ס' היכלות שיש בנוסח ב"ש פ"ז תיבות וסימנו ראשו כתם פ"ז ר"ל ראשו הוא רמז ברכת ב"ש שהוא ברכה ראשונה של פסד"ז כתם פז הוא פ"ז חיבותן והנה בסידורי ספרד ובר"ע וברמב"ם ובאבודרהם יש בו יותר ממאה תיבות אך עיין בסידר השל"ה בשם התולעת יעקב שהמוסיף או גורע ממספר פ"ז תיבות טועה (ובס' ש"צ כתב בשם מחב"ר שאפי' אם הצבור יאמרו נוסח אחר הוא לבדו יאמר הנוסח של פ"ז תיבות והנה נוסח סידורי דידן ורמ"ק ובסדר היום הוא פ"ז תיבות ועיין בפר"ח שלא ישנה הנוסח אפי' בשוי"ט ע"ש כוונתו משום דבסידורי ספרד ובאבודרהם יש בנוסח ב"ש נוסח תוספת לשבתות וליו"ט ע"ש) ויש בו עשרה מיני שבחות כנגד עשרה מאמרות שנברא העולם וברוך הוא הנזכר בראש הנוסח וברוך שמו הנזכר בסוף הנוסח אינו מן החשבון רק הם תיבות שרגילין לאמרם כהזכרת כל ברכה והא דהזכיר כאן יותר מבשאר מקומות כדי למלאות פ"ז תיבות עכ"ל השלה"ק ולפענ"ד אפשר דלכך ב"ה וב"ש אינם מן המנין משום דכל העשרה העשרה שבתות מדברים ממעלות ומדת הקב"ה משא"כ ב"ה וב"ש (ועיין בסדר היום ששם ליתא כלל הך ב"ה וב"ש) והנה איך שנרמוז בעשרה שבחות אלו העשרה מאמרות עיין בסדר השל"ה שם אך לכאורה הוא גופא טעמא בעי למה רומז בברכת ב"ש העשרה מאמרות ואפשר עפ"י מ"ש האבודרהם שבמזמורי פסד"ז נרמוז העשרה מאמרות ע"ש לכך גם בברוך שאמר שהוא ברכה קודם פסד"ז רומז בו ג"כ העשרה מאמרות כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר ויה"ר שלא יאמר פינו דבר שלא כרצונך. ועיין במג"א שיאמר ברוך שאמר מעומד אפי' ביחיד וגם יאחוז בשתי ציצית שלפניו בשעת אמירת ברוך שאמר והטעם עפ"י סוד ועיין בא"ר שהי' המנהג לומר ברוך שאמר על הבימה שקורין בס"ת. ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים ברוך עושה בראשית הנה נוסח סידורי אשכנז ברוך עושה בראשית ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים וכן הוא הנוסח בתדב"א זוטא פ"ד וכן נראה נמי בפע"ח ע"ש אך נוסח דידן הוא בסידר ר"ע והאר"י ובמשנת חסידים ולפענ"ד אפשר לומר כוונה לנוסח דידן משום דלכאורה קשה איך הקב"ה הוא גוזר ומקיים הלא אמרינן הקב"ה גוזר וצדיק מבטל אך עיין בנועם אלימלך פ' ויחי ופ' בחקותי שח"ו אין השתנות אצל הבורא ית"ש ולא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם אך הענין דכל העולמות וכל הנבראים

כלם היו בשעת בריאת העולם בכח א"ס ב"ה וכל מה שיהי' הוא שהי' בכח א"ס ב"ה נמצא שאין כאן השתנות כי כל זאת הי' בכח הא"ס ב"ה שהצדיק יתפלל ע"ז ויבטל ע"ש דבריו הקדושים וזה שאמר כאן ברוך גוזר ומקיים ושלא תקשה איך הוא גוזר ומקיים הלא הצדיק מבטל ע"ז אמר ברוך עושה בראשית ר"ל שאין זה השתנות ח"ו אלא הקב"ה עושה מה שהי' בראשית הבריאה דהיינו בכח הא"ס ב"ה וה' ינחיני בדרך האמת והנה בסדר התפלה להרמב"ם ובסדר היום ליתא כלל (ברוך עושה בראשית) אך היא בכל הנוסח אות ברוך משלם שכר טוב ליראיו לכאורה עה שבח הוא זה הלא דינא הכי הוה אך יובן עפ"י מ"ש לעיל על גומל חסדים טובים ע"ש ברוך חי לעד וקיים לנצח עיין בפר"ח שמביא הנוסחא (ברוך חי וקיים לנצח) אך הוא חסרון הניכר כי. כתב שם שיש בניסחתו פ"ז תיבות ע"ש והנה נוסח סידורי ספרד ור"ע וברמב"ם ובאבודרהם (ברוך אל חי לעד וקיים לנצח) אך נוסח סידורי דידן הוא בפע"ח ובמשנת חסידים ובסדר היום:

בא"י אמיה האל אב הרחמן הנה דעת האבודרהם הובא בד"מ שאין לומר האל דהא אמר אלהינו ע"ש ובאמת בסידורי ספרד ובסדר היום ליתא ולכאורה צ"ע דהרי נוסחות הג"ה ברוך פודה ומציל בסידר ר"ע וברמב"ם ליתא אך איתא שם תחת זה תוספת נוסחא אחריתא (ברוך מעביר אפילה ומביא אורה ברוך שאין לפניו עולה ולא שכחה וכו') ברוך שמו הנה נוסח ספרד ור"ע ואבודרהם (ב"ה וב"ש וברוך זכרו לעולמי עד) בלשון חסידיו ועבדיו הנה נוסח סידורי ספרד ור"ע והרמב"ם ובסדר היום (בלשון כל חסידיו ועבדיו) ובשירי דוד עבדך הנה נוסח הרמב"ם (ובשירי דוד עבדך משיחך) הנוסח ר"ע והרמ"ק בשבחות ובזמירות (בשבחיו ובזמיריו) אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן ונגדלך ונשבחך וכו' הנה נוסח סידורי ספרד ור"ע ובאבודרהם ובסדר היום (נהודך נגדלך נשבחך ונפארך ונרוממך ונמליכך ונקדישך ונעריצך ונזכיר שמך מלכינו וכו') מלך משובח ומפואר בסידר ר"ע וברמב"ם ובסדר היום ליתא תיבות (מלך) ערי עד שמו הגדול נוסח ר"ע ובאבודרהם שמו עדי עד וגם ליתא שם תיבות הגדול אך הכלל בכתבי האריז"ל כל נוסח ברכות ב"ש הוא ממש כנוסח דידן ע"ש:

סידורי ספרד והאבודרהם והסדר היום (המלך הגדול והקדוש אב הרחמן) ומה חילוק יש בין המלך להאל והלא ג"כ אמר מלך העולם אך זה אינו דמלך העולם ומלך גדול שני שבחות הם משא"כ האל ואלהינו אך כבר העיד בנו הד"מ שמנהגינו כהרמב"ם והטור לאמרו וכן הוא נוסח האריז"ל ובאמת ממקום שהביא האבודרהם ראי' לדבריו מדברי הר"ע שכתב כן גבי ברכה שלאחר המגילה שאין לומר האל הרי שוברו עמו דהרי נוסחת הר"ע כאן האל אעכ"ח דיש חילוק בין ברכה זו לברכת המגילה וכאשר באמת גם מנהגינו

כן שכאן אומרין האל ובמגילה אין אומרין ודע דנוסח סידורי אשכנז האב הרחמן וכן הוא באמת באבודרהם אך בסידר ר"ע וברמב"ם וכו' אב הרחמן כנוסח דידן המהולל בפה עמו הנה נוסח הר"ע והרמב"ם והאבודרהם (בפי עמו) אך נוסח דידן לומר בפה הוא בסדר היום ובכתבי האריז"ל ורמז ע"ז בפה בגימ' פ"ז והוא רמז על המנין פ"ז ע"ש: ונמליכך ונזכיר שמך מלכנו וכו' הנה נוסח סידורי אשכנז ונזכיר שמך ונמליכך מלכינו וכו' ועיין בדברי חמידות על הרא"ש פ"ה דברכות שאח"כ הוגה כן כדי לחבר לשון מלוכה למלכנו אבל הנוסחא ראשונה הוא נכון שיש ד' שבחים ביחד ונגדלך ונשבחך ונפארך ונמליכך והם ממש כנגד שמות המרכבה העליונה ע"ש ובסידר ר"ע ואבודרהם ובסדר היום נראה ג"כ כנוסח דידן:

יחיד חי העולמים הנה דעת התוספת יו"ט בסוף מסכת תמיד גבי משנת השיר שהיו הלוים אומרים לומר חי בצר"י וכתב כן בחתימות ברוך שאמר וישתבח והסכים לדבריו ג"כ המג"א בסי' ר"ז גבי ברכת בורא נפשות רבות ע"ש (עיין בהגהות הגאון ר' ישעי' ברלין על המשניות שהעיר על שלא כתב המג"א זאת גבי ב"ש וישתבח ע"ש ומ"מ הדין דין אמת גם כאן וגם בישתבח) וכן דעת ביאר הגר"א אך בא"ר סי' נ"ז כתב ששמע מפי נאמן שהתוס' יו"ט בעצמו חזר בו והסכים לומר חי בפת"ח וכן דעת השאילת יעב"ץ ובסידורו גבי ב"ש וישתבח ע"ש (אך צ"ע דבסידורו גבי משנת השיר שהלוים היו אומרים בביהמ"ק כתב לחי העולמים בצר"י ושכן גבי ב"ש וישתבח ואלו זה אינו מדברי היעב"ץ רק מדברי איזה מגיה) ועיין בברכי יוסף סי' ר"ז שהביא כמה דעות לכאן ולכאן ע"ש ודעביד כמר עביד וכו':

בא"י מלך מהולל בתשבחות הנה אם סיים ברוך שאמר קודם שסיים הש"צ עונה אחריו אמן ולא מקרי הפסקה בין הברכה להפסד"ז משום דאמן ופסד"ז שניהם שבח הם ב"י ובש"ע אבל אם סיים בשוה עם הש"צ לא יענה אמן דהוה כעונה אמן אחר ברכותיו חוץ מברכת ישתבח וברכת השכיבנו דאפי' סיים בשוה עם הש"צ עונה אמן וכן אם הוא סיים ברכה אחת והש"צ סיים ברכה אחרת דעת המג"א דג"כ מותר לענות אמן ועיין בבה"ט דהיד אהרן חולק ע"ז דגם זה מקרי עונה אחר ברכותיו אך עיין בשע"ת דהברכי יוסף והש"צ החזיקו בפסק המג"א וכן דעת הא"ר והיעב"ץ:

דיני הפסקה בפסד"ז הנה בין ברוך שאמר לישתבח אסיר להפסיק אפי' לדבר מצוה אבל לענות אמן מותר אחר כל הברכות ואפי' באמצע ב"ש וישתבח ואף דבברכות ק"ש וה"ה בכל שאר הברכות אינו מפסיק רק לאמן דהאל הקדוש ודשומע תפלה וכו' עיין במג"א דהכא מפסיק לכל אמן כיון דברוך שאמר וישתבח לא נזכר בגמ' ע"ש והנה דעת

הברכי יוסף (וכן נראה שלזה נוטה ג"ב דעת הש"ע התניא ובסידר היעב"ץ) דאף בברכת פסד"ז אינו מפסיק לכל אמן אך דעת שאר האחרונים כהמג"א ועיין בסידר היעב"ץ דמ"מ הני דממצי נפשי' למישמע ברכה כדי לענות אמן לאו שפיר עבדי וכ"כ בסידר השל"ה נכדו שם דאין ראוי לחזיר אחר עניית אמן בפסד"ז ע"ש (ועיין בבה"ט סי' ס"ו דב"ה וב"ש אסור לענות בפסד"ז) ולענות קדיש וקדושה וברכו ומודים פשיטא דמותר דאף בברכת ק"ש מותר אך יש לסתפק אם מותר לענות כל הקדיש וכל הקדושה ומודים דרבנן ויתברך וישתבח שלאחר ברכו במקום שהמנהג לאמרו ועיין בהגהות רע"א סי' נ"א שכתב בשם הא"ר שמותר לומר מודים דרבנן בפסד"ז אך המעיין בא"ר שם סי' ס"ו יראה דלא כתב כן רק בדרך אפשר וסיים בצ"ע ועיין בש"ע התניא שמפורש שם שאסור לומר אחר ברכו יתברך וישתבח ובקיצר של"ה כתב בשם מהר"ש מפירדא שגם בפסד"ז לא יענה איש"ר רק עד יתברך ולא עד דאמירן בעלמא ע"ש ועכ"פ נראה לפענ"ד דמותר לומר בקדושה גם פסוק ימלוך דבלא"ה יש דעות שהוא בכלל הקדושה ומותר לאמרה אפילו בק"ש וברכותיה עיין במג"א סי' ס"ו ומה גם שפסוק ימלוך היא ג"כ מפסד"ז ולענין פסוק שמע ישראל דעת הש"ע והלבוש בסי' ס"ה דאינו עונה ודעת הב"ח דאף בברכת ק"ש עונה ודעת הט"ז להכריע דבברכת ק"ש אינו עונה ובפסד"ז עונה והסכים לזה ג"כ בא"ר ובסידר היעב"ץ ובסידר ד"ח וכן הוא בהדי' בתשב"ץ לומר שמע ישראל בפסד"ז (ולכאורה משמע שם שגם בשכמל"ו אומר ע"ש) ואם קראוהו לעלות לתורה עיין במג"א קל"ה ובשערי אפרים ריש שער א' דיעלה משום כבוד התורה אך לכתחילה אין לקרותו אם לא שהוא כהן ואין שם כהן אחר עיין בש"א שם שגם לקרות בלחש עם הקורא מותר אך בסידר ד"ח כתב שלא יקרא עם הקורא כלל ולענין ברכת אשר יצר למי שעשה צרכיו עיין בבאה"ט בשם ג"מ דמותר וכ"כ בסידר ד"ח אך בחיי אדם ובקיצר ש"ע מסתפקין בזה ודעתם שלא יברך עד אחר ברכת ישתבח ולענין ברכת רעמים וברקים דעת המג"א דאף בברכת ק"ש פוסק אך התב"ש במסכת ברכות חולק עליו ע"ש אך כפי הנראה דזה דוקא לענין ברכת ק"ש כיון דאינו פוסק שם לכל אמן משא"כ בפסד"ז ע"ש וכ"כ בחיי אדם דפוסק לברכת רעם וברק ועיין במג"א סי' נ"א דבפסד"ז בדיעבד אפי' שהה כדי לגמור כולו אינו חוזר לראש ועיין בספר ארחות חיים סי' ס"ט בהגהות הגאון מברעזאן בשם שי"ט מהמרש"ק שאין לענות י"ג מדות בפסד"ז וע"ש עוד סי' נ"א בשם שו"ת שאילת שלום דיתום מותר לומר קדיש בפסד"ז ולענין אם לומר הלל בציבור בפסד"ז הנה יש חילוק בזה בין אם הוא בימים שגומרין בהם ההלל או לאו ואכתוב אי"ה בזה בסדר ההלל: מזמור לתודה הטעם שאומרים מזמור לתודה מפני שאין לך יום שלא נעשה בו

נס ואין הבעל נס מכיר בניסו וצריך לתת הודאה להשי"ת ועיין בסידר השל"ה שזה טעם מנהג אשכנז שאומרים מזמור לתודה אחר הודו לה' קראו בשמו שלאחר שסיימו כי גמל עלי שהוא ברכת הודאה גומל חסדים לחייבים וכו' ע"ש אך למנהג דידן שאומרים מזמור לתודה אחר ברכת ב"ש אפשר הטעם עפ"י מ"ש באבודרהם שיש במזמורים אלו מב"ש עד שירת הים רמז לעשרה מאמרות וב"ש נגד מאמר הראשון ומזמור לתודה נגד השני ע"ש לכך נוסח דידן מזמור לתודה אחר ב"ש ועיין בטור שבאשכנז אין אומרין אותו בשוי"ט לפי שאין תודה נקרבת בשוי"ט אך כתב דיכול לאמרו דליכא למיחש דאתי להקריבה בשוי"ט כשיבנה ביהמ"ק דלא טעי אינשי בהכי ע"ש ובאמת בסידר ר"ע ליתא מזמור לתודה רק בשבת אך ברוקח ובאו"ז ובמחזור ויטרי כמנהג אשכנז וכ"כ הרמ"א שאין אומרים מזמור לתודה בשבת ויו"ט ובחוה"מ פסח שאין תודה קריבה בפסח משום חמץ ולא בע"פ ובעיוה"כ שמא לא יוכלו לאכלו ויצטרכו לשרפו (ועיין במג"א בשם הגמ"נ שיש שאין אומרים אותו בעט"ב ובט"ב אבל הוא טעות דבזמן המקדש היה ט"ב יו"ט והיה מקריבין תודה ע"ש) ועיין עוד שם דיש מקומות שאומרין מזמור לתודה בר"ה ויוהכ"פ משום דכתיב בו הריעו לה' כל הארץ ויש נוהגין לאמרו בעיוהכ"פ והבאה"ט כתב בשם שכנה"ג דמנהגם היה לאמרו בע"פ ובחוה"מ פסח ע"ש ונהרא ונהרא ופושטה אך מנהגינו כדברי הרמ"א ועיין בא"ר בשם מנהגים די"א לאמרו בשוי"ט רק להתחיל הריעו לה' כל הארץ אבל אין המנהג כן ע"ש והנה המעיין בסידר ר"ע יראה ששם הנוסח מזמור לתודה קודם הודו לה' קראו וכן נראה מדברי הטור ע"ש אך נוסח סידורי דידן אחר ב"ש או אחר הודו הוא ברוקח ובאבודרהם ובסדר היום ובכתבי האריז"ל ועיין בשע"ת בשם מהר"י סריק לאמרו מעומד אך בשם הכוונת כתב דא"צ לאמרו מעומד ע"ש וכ"כ בעבוה"ק מהחיד"א ועיין מ"ש לעיל גבי פ' התמיד וה"ה הכא:

יהי כבוד ה' לעולם וכו' הם פסוקים מלוקטים מס' תהלים חוץ מפסוק רבית מחשבות בלב א"ש שהוא בס' משלי ומוזכרים בסידר ר"ע וברוקח ובאבודרהם ועיין בב"י שיש בפסוקים אלו כ"א אזכרות (היינו שתחשוב הר"ת של ישמחו השמים ותגל הארץ לאזכרה וגם שם י"ה שבפסוק כי יעקב בחר לו וכו' לבוש) כנגד כ"א פסוקים שגתגלה לדוד והוא כמו הקדמה למזמור תהלה לדוד ועיין בכתבי האריז"ל רמזים וסודות בפסוקים אלו וכ"כ בסידר היעב"ץ שבחכמה עמוקה נפלאה נתקנו ישמחו השמים ותגל הארץ כבר כתבתי לעיל בשם סידר השל"ה שנוהגין לעמוד כשאומרים ישמחו השמים ותגל הארץ מפני כבוד השם הויה הנרמז בהר"ת ועיין במ"ש שם ועיין בס' עבוה"ק מהחיד"א שפסוקי ה' מלך שבכאן א"צ לאמרו בעמידה ודלא כסידד היעב"ץ ע"ש ועיין

בסידר השל"ה דמשמע שם לכאורה לומר פסוקי ה' מלך דכאן ג"כ ב' פעמים ע"ש אך אין המנהג כן רק בפסוקי ה' מלך שקודם ב"ש:

והוא רחים יכפר עין כגר כתבתי לעיל שיש דעות בזה אם לומר פסוקי והוא רחום בשוי"ט ע"ש ועיין בעיון תפלה שכתב שאם לא יאמר והוא רחום נפסד כאן הכוונה וכ"כ בס' ש"צ ולפענ"ד נראה בדרך אפשר דהנה עיין בסידר האר"י ובפע"ח דהכוונה הוא שיש בפסוקי יהי כבוד קל"ז תיבות ועם הכולל הוא חק"ל תיבות והוא נרמז לחקל תפוחין (והנה בסודם לא באה נפשי ולא באתי רק כמעתיק דבריו הקדושים) והנה אם נצטרף ב' פסוקי אשרי לפסוקי יהי כבוד כי גם הם רק פסוקים מלוקטים אם כן יעלה המספר חקל גם בלא הכולל ע"ש ואם כי יש עוד רמזים בפסוקים אלו עיין בפע"ח שם אך כפי הנראה שזה עיקר הכוונה דהנה בס' שרף פע"ח מביא בשם רנ"ש דאותן שאין אומרים כאן פסוק רבות מחשבות וכו' מפני שכל פסוקים דכאן הם מתהלים וזה אינו מתהלים טעות הם בידם שמפסידין הכוונה של חקל תיבות הנ"ל ע"ש כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר וה' ינחני בדרך אמת:

אשרי יושבי ביתך גרסינן בפרק כל כתבי יהי חלקי עם גומרי הלל בפסד"ז בכל יום ופרש"י שם דהיינו השני מזמורים של הלולים הללו את ה' מן השמים וגם הללו אל בקדשו אך הרי"ף והרא"ש כותבים דהכוונה הוא מתהלה לדוד עד כל הנשמה תהלל וכו' וכדבריהם הוא מפורש בהדי' במסכת סופרים פי"ז ע"ש לכך תיקנו רבותינו בעלי מסדרי התפלה לאמרם בכל יום וכן הוא בזוה"ק במדבר ריש דף ק"ך ובסידר ר"ע וברמב"ם וכו' אך פסוקי אשרי לכאורה לא נזכר בגמ' ועיין בתוס' פ' אין עומדין על הא דאמרינן שישהא שעה אחת קודם התפלה שנאמר אשרי יושבי ביתך והדר יהללוך סלה כתבי התוס' לפיכך תיקנו לומר פסוק זה קודם תהלה לדוד לאפוקי מאותן דאמרי אשרי הרבה ע"ש ולכאורה כוונת התוס' על פסוק אשרי העם שככה לו שנוהגין העולם לאמרו וגם הטור אינו מזכיר רק אשרי יושבי ביתך ועיין בתשו' רש"ל שבשחרית לא היה אומר כלל רק היה מתחיל תהלה לדוד דמאחר דלא ניתקן אלא כדי שישהא שעה אחת קודם התפלה ובשחרית לא שייך טעם זה דהא אומרין תהלה לדוד אחר ברכת ב"ש וכמה פסוקים ומזמורים אך במנחה היה אמרו אבל ג"כ רק פסוק אשרי יושבי ביתך ע"ש ועיין בסידר השל"ה דיש מביאים ראיה לומר פסוק אשרי בכל פעם מלישנא דגמ' פ"ק דברכות מפני מה לא כאמר נו"ן באשרי הרי דהיו מדבקין הפסוק אשרי למזמור תהלה לדוד וקראוהו בשם מזמור אשרי אך כתב דאין זה ראיה נגד הרש"ל וכמעט יש להוכיח כדעת הרש"ל דהא איתא בגמ' שם ג"כ כל האומר תהלה לדוד ג' פעמים בכל יום וכו' ולא קאמר שם

ג"כ כל האומר אשרי ג' פעמים אלא דאשרי לא היו אומרין רק פעם אחת אך כבר העיד עלינו השלה"ק שם שמנהג העולם לומר בכל פעם פסוק אשרי יושבי ביתך וגם פסוק אשרי העם שככה לו וכתב שם כמה טעמים עפ"י דרכו בקודש וסיים ואין לשנות וכתב שם ג"כ דמ"ש התוס' שלא לומר אשרי הרבה אפשר שהיו קצת נוהגין להרבות בפסוקי אשרי נוסף על אלו אבל אלו יאמר ע"ש והנה על רבינו השל"ה נאמר אשריך וכו' אם ספיקות שלך כך וכו' כי במחזור ויטרי באמת יש שם הרבה פסוקי אשרי ע"ש:

תהלה לדוד ארוממוך וכו' הנה אמרינן בגמ' פ"ק דברכות כל האומר תהלה לדוד ג' פעמים בכל יום מובטח שהוא בן עוה"ב (והטעם דג' פעמים אכתוב אי"ה בסדר אשרי קודם קדושה דסדרא) מ"ט משום דאתי' באל"ף בי"ת ואית בי' פותח את ידך וכו' ופרש"י דאית בי' שבח הכנת מזון לכל חי וכוונתו במה דאמר לכל חי אומרים בשם הגר"א דלא תקשה הלא המזמור אודה ה' בכל לבב אתי' ג"כ באל"ף בי"ת וא"ת בי' טרף נתן ליראיו ע"ז מפרש דכאן לכל חי משא"כ התם רק ליראתו) ומשום הכי כתבו הפוסקים לכוין מאוד במזמור הזה וביותר בפסוק פותח את ידך ואם לא כוון בפסוק פותח את ידך צריך לחזור ולאמרו פעם אחרת ע"ש ועיין במג"א סוף סי' ס"ה דאם מצא הציבור אומרים מזמור תהלה לדוד קורא עמהם (ועיין במחהש"ק דה"ה בעלינו לשבח) ופשוט הוא דהיינו דוקא במקום שמותר להפסיק זכר רב טובך הנה בכל הסידורין הוא בצר"י תחת הזי"ן אך ברד"ק ובספר שערי רחמים מהגר"א הוא בסגו"ל וכן לענין תמחה זכר עמלק ע"ש פותח את ידך וכו' כבר כתבתי לעיל בשם הפוסקים שאם לא כוון בפסוק זה צריך לחזור ולאמרו וכוונה זו היינו פי' המלות אבל בספה"ק איתא שראוי לכוין עוד שר"ת פ"ותח א"ת י"דך הם צ"א כמנין השם יאהדונהי שמתחיל ביו"ד ומסיים ביו"ד והפרנסה באה מג' יודי"ן של השם הזה וזה פותח את יד"ך היינו השני יודי"ן וזה הס"ת של פות"ח א"ת יד"ך חת"ך והוא שם המלאך הממונה על הפרנסה ועיין בסדר היום ובמעבר יבק מאמר שפתי רננות פל"א שטוב ליתן לצדקה כשאומר פותח את ידך ע"ש ואנחנו נברך יה וכו' הא דמוסיפין פסיק זה עיין בטור בשם רב עמרם שהוא כדי לשלשולי הללויה בתר הללויה דכולהו פרשיות עד כל הנשמה וכו' איתנהו סוף פרקא הללויה ותחילת פרקא הללויה ע"ש ואף דטעם זה לא שייך במנחה ובאשרי ובלצ"ג מ"מ מוסיפין בכל פעם משום לא פליג ובב"י בשם הכל בו כתב טעם אחר משום דאמרינן דכל האומר תהלה לדוד מובטח שהוא בן עוה"ב לכך אומרים אח"כ ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם ר"ל שנזכה לאמרו לעוה"ב:

הללויה הללו נפשי וכו' אל תבטחו בנדיבים בבן אדם וכו' עיין בסידר השלה"ק שפי' הכוונה עפ"י דברי המדרש שאדה"ר נתן ע' שנה משנותיו לדוד המלך וכשהגיע זמנו לפטור מן העולם רצה להתחרט והראה לו הקב"ה את יעקב אבינו שקיים כל מה שנדר מיד חזר אדה"ר ונשאר בנדרו וז"ש הכתוב אל תבטחו בנדיבים בבן אדם היינו אדה"ר תצא רוחו ישב לאדמתו וכו' ר"ל בזמן שבא העת שיצא רוחו וכו' אברו עשתנותיו ר"ל רצה לחזור ממחשבתו לולי שה' הראה לו את יעקב וז"ש אשרי שאל יעקב בעזרו ע"ש עושה משפט לעשוקים נותן לחם לרעבים ה' מתיר אסורים נראה לפענ"ד דאפשר לרמז כאן מה שמצינו גבי אלי' והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבוקר וכו' ואמרינן בריש חולין שזה הי' מטבחי דאחאב רק שהיה עפ"י הדיבר שהקב"ה הותר לו האסור ע"ש וז"ש עושה משפט לעשוקים דהיינו לאלי' נתן לחם לרעבים ה' מתיר אסורים שנתן לו הקב"ה לחם וגם בשר ע"י שהותר האסיר כ"ז כתבתי בדרך אפשר ובדרך סמך יתום ואלמנה יעודד ומה שמזכיר שם הוי' בכל אחד חוץ מביתום ואלמנה עיין בסידר השל"ה בהג"ה שגם כאן נרמז שם הוי' בר"ת יתום ואלמנה יעודד שעולה כ"ו כמנין שם הוי' ושיתף השם בתוך יתום ואלמנה וכו' ע"ש ימלוך ה' לעולם הא דלא אמר ה' ימלוך לעולם ועד כמו שאמר מרע"ה עיין בסידר השל"ה ששמע הטעם דלא רצה לסמוך השם לתיבות יעות ע"ש ודברים אלו הם בבעה"ט בפסיק ה' ימלוך לעולם ועד ע"ש:

הללויה כי טוב וכו' הנה יש נוהגין כשמסיימין הקפיטל מהפסד"ז אומרים הללויה הללויה וממתינים על החזן עד שיסיים הקפיטל ואז מתחילין כי טוב זמרה וכו' וכן בכלם ועיין בעיון תפלה שקרא תגר ע"ז דבהדי' אמרינן בסוף מס' פסחים דהללויה הראשון הוא שייך לסוף מזמור הראשון והשני שייך לתחלת השני ומ"ש המג"א לשלשולי הללויה בתר הללויה או דהכוונה על הש"צ דאמרה ביחד או דהיחיד אינו פוסק שם כלל אבל כשפוסק להמתין על החזן צריך להפסיק בין ראשון לשני ע"ש אך עיין בהגהות חכמת שלמה ממהרש"ק באו"ח סימן נ"א שמחזיק מנהג הלז ועיין בס' אשל אברהם דאם אירע שעונה קדיש או אמן בין המזמורים אחר ב' פעמים הללויה י"ל אח"כ שנית פעם אחת הללויה השייך למזמור שמתחיל בו ואם אומר אח"כ ג"כ ב"פ הללויה הוא ג"כ נכון:

לתבונתו אין מספר לכאורה איך שייך מספר אצל תבונה היה לומר לתבונתו אין חקר עיין בסידר היעב"ץ שר"ל אין מאמר מל' סיפר דברים כי קצרה יד הלשון לבארה ולספר ולהשיח בעצם תבונתו כי אין לה חקר ועיין בסידר השל"ה בשם כתבי האריז"ל שפי' מספר לשון מנין כפשוטו והאריך שם עפ"י דרכו בקודש איך שייך מספר אצל תבונה ע"ש ועיין בסידר ר' שבתי שם כתב ולתבונתו בוא"ו בתחילה אך הוא ט"ס וצ"ל בלא וא"ו

וכ"כ באבודרהם לאמרו בלא וא"ו וכן הוא בכל הסידורין ע"ש שבחו ירושלים את ה' עיין בש"צ להפסיק בין ירושלים לאת ה' מפני החירוף משליך קרחו הנה ברז"ה הקו"ף בקמ"ץ וביעב"ץ ובסידורי ספרד בפת"ח:

הללויה הללו אל בקדשו וכו' כל הנשמה תהלל יה הללויה עיין בטור שכופלין פסוק כל הנשמה ובספרד כופלין סוף פסוק של כל מזמור ומזמור ועיין בב"י שזה היה בזמנו אבל עכשיו גם בספרד אין כופלין רק פסוק כל הנשמה וכ"כ האבודרהם שאין לכפול רק פסיק זה מפני שהוא סוף פסד"ז וכדרך סיום הפרשה שכופלין פסוק אחרין ומטעם זה כופלין ג"כ פסוק ה' ימלוך מפני שהיא סוף השירה והב"י בסי' תכ"ב כתב בשם שבילי לקט טעם אחר מפני שדוד המלך רמז במזמור זה לומר הלל בר"ח ואמר י"ב פעמים הללי כנגד י"ב חדשים (ועיין בפר"ח דמקשה הלא בר"ה ליכא הלל) וכופלין פסוק כל הנשמה עבור שנה מעוברת שיש בה י"ג חדשים ע"ש:

ברוך ה' לעולם הנה ד' פסוקים אלו נזכרים בסידר ר"ע ואבודרהם וברוקח וכסדרן כאן כן הם מסודרים בפסוק ברוך ה' לעולם בתפלת ערבית הרי דד' פסוקים אלו יש להם איזה שייכות זה אחר זה וכוונתם לכאן עיין באבודרהם ובמט"מ ובסידר היעב"ץ וכעין קצת סמך נראה לפענ"ד ג"כ דאפשר מדברי המדרש תהלים על פסוק עולם חסד יבנה הובא בספר בינה לעיתים דרוש למ"ד שכתב שם ועלינו מה לעשות לקלס ולברך וכן הוא אומר כל הנשמה תהלל י"ה ואומר ברוך ה' לעולם אמן ואמן הרי דפסוק ברוך ה' לעולם יש לו איזה שייכות אחר כל הנשמה תהלל:

ויברך דוד את ה' הנה מויברך דוד עד לשם תפארתיך הוא מס' דה"י ומשם עד שירת הים הוא בס' נחמי' והטעם שאומרים ויברך דוד ושירת הים אחר פסד"ז עיין בטור מפני שאותן ט"ו לשונות של שבח שבישתבח נדרש במכילתין מתיך פסוקי ויברך דוד ומשירת הים ע"ש ועיין ברוקח שמתחלה לא היו אומרין רק עד לשם תפארתך רק אח"כ תיקנו לומר פרשה שבנחמיה אתה ה' לבדך וכו' ושירת הים ועיין ברמ"א לעמוד שכשאומרין ויברך דוד והמג"א כתב בשם האריז"ל לעמוד עד אתה הוא ה' אלהים ויכוין שהם ר"ת אהי"ה ע"ש:

בא"י אלהי ישראל אבינו עיין ברש"י וברד"ק שאבינו קאי על ישראל ר"ל שהוא אלקי של אבינו ישראל ע"ש והמתנשא לכל לראש עיין בסידר השל"ה בשם פרש"י כשאנו סבורין ששבחנו לך כל ההודאות עדיין המשבח עומד לראש השבחות ע"כ כתב לספוק מעט בין והמתנשא לכל ובין לראש כי סדר השבח הוא עד לכל ויהרהר כוונת לראש עדיין אני לראש השבחות כי אין להם גבול ע"ש ועתה מושל בכל עיין במג"א בשם האריז"ל

ליתן צדקה כשאומר ואתה מושל בכל ויפריש ג' פרוטות ע"ש ויברכו שם ככודך וכו' ועיין בעיון תפלה שכתב שהוא טעות דהוא חצי פסוק וכו' והנה אם כי אין למחות במי שאינו אומרו כיון שבסידורי אשכנז ובסידר האר"י וברוקח ובכל בו ליתא אך בודאי מי שאומרו יש לו על מה שיסמוך כי בטור ובאבודרהם ובמט"מ ובלבוש איתא וגם בסידר ר"ע והרמ"ק איתא ועיין בסידר השל"ה שכן הוא נוסח האמיתי לפי המתבאר בזוהר ועיין בס' אגרא דפרקא או"ת שי"ב דדייק ג"כ מדברי הזוהר שלח דף קס"ח לאמרו ע"ש ובודאי לדברי הזוהר הזה כיון ג"כ השלה"ק ותמי' לי על בעל עיון תפלה אם כי נאמר שלא ראה סידר ר"ע והרמ"ק כי לא היו בנמצא בימיו מ"מ איך לא נשא פנים לכל הני זקנים רבינו הטור והאבודרהם והשל"ה ולומר שהוא טעות והנה ע"ז נאמר חכמים הזהרו בדבריכם והנה אם כי גם בסידר היעב"ץ כתב שלא לאומרו מפני שהוא חצי פסוק אך כתב בדרך כבוד ע"ש:

אתה עשית את השמים שמי השמים הנה בסידר ר' שבתי ור' קאפיל איתא ושמי שמים בוא"ו בתחילה אך הוא ט"ס צ"ל שמי שמים בלא וא"ו וכ"כ בהדי' באבודרהם לאמרו בלא וא"ו וכן הוא בספר נחמיה ובכל הסידורין: וכרות עמו הברית עיין בס' נחמי' שוכרות עמו הברית הוא באמצע הפסוק והוא פסוק אחד עם ומצאת את לבבו נאמן לפניך ע"ש וצ"ע למה מפסיקין באמצע הפסוק ועיין במג"א שתמה על שביום המילה מחלקין פסוקי וכרות והלא כל פסקי דלא פסקה משה וכו' ע"ש ואמאי לא קשיא לי' על שבכל יום מפסיקין כאן באמצע הפסיק ואפשר דבזמן המג"א לא היה המנהג להפסיק אצל וכרות רק ביום הילה והכנעני החתי האמורי והפריזי והיבוסי והגרגשי הנה בסידר ר' שבתי איתא והאמורי בוא"ו בתחילה והוא ט"ס דצ"ל בלא וא"ו וכן מפורש בהדי' באבודרהם דג' הראשונים צ"ל בלא וא"ו וג' האחרונים בוא"ו ע"ש והא דלא נזכר כאן החוי עיין בסידר היעב"ץ משום שהם הגבעונים שהחיו יהושיע וישראל וכרת להם ברית להניחם בארצם וכ"כ בס' אגרא דפרקא ע"ש לתת לזרעו לכאורה הוא שפת יתר והלשון כפול שכבר אמר וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני עיין בס' עבודת ישראל בלקוטים:

ויושע ה' ביום ההוא וכו' הנה כבר כתבתי לעיל בשם הרוקח שמתחילה לא היו אומרין שירת הים רק אח"כ תיקנו לאמרו ועיין ברמב"ם פ"ז מהלכות תפלה שכתב יש מקומות שאומרים שירת הים בכל יום ויש מקומות שקורין שירת האזינו ויש יחידים שקורין השתי שירות וכן הטור כתב בשם הגאונים שיש נוהגין לומר השירה ע"ש אך כבר נתפשט המנהג בכל ישראל לומר השירה בכל יום וכן העיד לנו בס' המנהג שבכל גבול

ישראל אומרים השירה ע"ש וג"כ דוקא שירת הים כאשר הוא בטור שם בשם הגאונים וברוקח ובמחזור ויטרי ועיין בזוה"ק בשלח וז"ל כל בר נש דאמר שירתא דא בכל יומא זכי למימרא לזמנא דאתי תו אמרינן ויאמרו לאמר דא הוא לדר דרין דמאן דזכו להאי שירתא בהאי עלמא זכו לשבחא בה ביומא דמלכא משיחא ובזוהר תרומה אמרינן בזימנא דסיימי ישראל תושבחן דדוד ותשבחא דשירתא דימא ואי תימא תושבחא דומיא אמאי תיקנוהו בתר שבחי דדוד והא תורה שבכתב קודמת לתורה שבע"פ ולנביאים ולכתובים וכו' בגין דא בעי בר נש לשוואה רעותי' בהאי שירתא וכל דזכי לה בהאי עלמא זכי למחמי מלכא משיחא בכתרא וזכי לשבחא האי שירתא תמן ע"ש ועיין ברמב"ם בסדר התפלה ובהלכות תפלה שם שמביא המנהג לומר השירה אחר ישתבח וכ"כ הכל בו בשם יש נוהגין ע"ש אך נוסח דידן לומר השירה קודם ישתבח הוא בטור שם בשם הגאונים וברוקח ובאבודרהם וכן נראה מדברי הזוהר תרומה ע"ש וכן הוא בדברי האר"י והרמ"ק ובסדר היום ע"ש ועיין בשכנה"ג שי"א שאין אומרים שירת הים בבית אבל אבל אין המנהג כן ע"ש:

אז ישור משה וכו' הנה מנהג מקצת מקומות לומר השירה פסוק פסוק ומקצת מקומות אומרים כל השירה הכל ביחד עיין בספר נחלה לישראל דאפשר דזה תלי בפלוגתות הגמ' בסוטה דר"א סובר דאמרי השירה כקטן המקרא את הלל דישראל ענו את משה כל מה שהיה אומר ור' נחמי' סובר דמשה התחיל השירה ואח"כ אמרו ביחד כל השירה ע"כ מנהג שאומרים ביחד כר' נחמי' ומנהג שאומרים פסקי פסקי כר' אליעזר ע"ש ואם כי לכאורה נראה שלא מן השם הוא זה רק מפני שבח מעלות השירה אומרים פסקי פסקי וראי' דגם בהלל הגדול בשבת יש נוהגין לומר פסקי פסקי מ"מ הוא דבר נכון ואפשר דגם בהלל הגדול יש טעם לדבר דאיתא בסדר האריז"ל דכל פסוק אומר מלאך אחר ע"ש לכך גם אנו אומרין פסוק פסוק ולא כל הלל ביחד ועיין בספר שערי רחמים שהגר"א ב"ז של פסח אמר ג"כ השירה פסוק עם פסוק ע"ש צללו כעופרת במים אדירים עיין בסידר היעב"ץ לומר בעופרת הכ"ף בפתח ובהרז"ה בקמץ ע"ש ועין בשע"ת להפסיק בין מים לאדירים כי אדירים לא קאי על המים רק על המצרים וזה שאמרו במדרש צללו אדירים כעופרת במים ע"ש ובאמת כן הוא ג"כ פי' הספורנו ע"ש אך מדברי התרגום אונקלס נראה דאדירים קאי על המים דאל"כ הוי לי' לומר תקיפיא ולא תקיפין ע"ש וברשב"ם מפורש בהדי' דקאי על המים ע"ש ע"כ טוב לכוין הב' פרושים: מי כמוך באלים ה' מי כמוך וכו' עיין בב"י שמי כמוך הא' כ"ף רפוי ומי כמוך הב' הכ"ף דגושה דלא לשתמע כאומר ה' מיכה ומיכה הוא שעשה פסל מיכה ועבר בים ואין להקשות

מפסוק כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך שהוא רפוי שזה לא נאמר על הים ואין להזכיר עליו מיכה ע"ש כגדול זרועך ידמו כאבן עיין בב"י שם להדגיש ג"כ הכ"ף של כאבן דלא לשתמא ידמוך אבן ה' ימלוך לע"ו ה' ימלוך לע"ו הא דכופלין פסוק זה כבר כתבתי לעיל בשם האבודרהם מפני שהוא סוף השירה ועיין בב"י שיש שאין כופלין פסוק זה דהוה כאומר שמע שמע רק אומרים פסוק זה בלשון הקודש ובלשון תרגם ע"ש אך מנהגינו לכפול פסוק זה וגם לומר התרגם הוא מדברי האר"י ז"ל עיין בבה"ט כי בא סוס פרעה וכו' בסידורי אשכנז ובסידר ר"ע ובטור ובאבודרהם ובכל בו ליתא אך מנהגינו לאמרו והטעם עיין במחהש"ק שסוברים כדעת הרמב"ם שגם פסוק זה הוא מן השירה ע"ש ולכאורה לפ"ז א"כ לא היה לנו לכפול פסוק ה' ימלוך כי אין שם סוף השירה ובאמת כ"כ בסידר היעב"ץ שאביו הח"צ היה אומר פסוק כי בא סוס ולא היה כופל פסוק ה' ימלוך אך מנהגינו לכפול הפסוק ה' ימלוך וגם להוסיף הפסוק כי בא סוס פרעה הכל הוא מדברי האריז"ל כי לה' המלוכה ומושל בגוים וכו' הנה פסוקים אלו מוזכרים בסידר ר"ע וברוקח ובאבודרהם והפסוק הא' הוא מתהלים ושני פסוקים האחרים הם מס' זכרי' ע"ש) והטעם עיין בב"י משום שמן פסוק ויהי באשמורת הבוקר עד סוף השירה נכלל השם של ע"ב דהיינו שיש שם י"ח פעמים שם הוי' חוץ ממקדש ה' כוננו שהוא בא"ד והם ע"ב אותיות אך מפני שאין אנו מתחילין רק הישועה חסר לנו ד' שמו"ת לכך משלימים אותם בפסוקים כי לה' המלוכה וכו' ומזה הטעם אין לכפול ה' ימלוך שיוסיפו שם אחד וכל המוסיף גורע ע"ש אך עיין בד"מ בשם המחזור ויטרי דיש לכופלו שהשם של ביום ההוא יהי' וכו' אינו מן המנין שאינו רק מפרש מה שיהי' לעתיד ע"ש ואפשר דהטעם של רבינו האר"י שהיה כופל הפסוק ה' ימלוך ואמר עליו התרגום והוסיף ג"כ הפסוק כי בא סוס פרעה כי הוא היה חשב גם מקדש ה' לש"ס אחד ואף שהוא בא"ד כבר נמצא בזה בדברי האריז"ל שבמזמור שיר חנוכת כתב שיש שם עשרה פעמים הוי' ואין שם רק ט' פעמים הוי' ואחד הוא שם א"ד או שהיה חושב ש"ס י"ה ג"כ להוי' וכן הוא החשבון ג"כ אצל הי"ח הוי' שבפסוקי יהי כבוד ע"ש לכך היה כופל הפסוק ה' ימלוך ואמר עליו התרגום והוסיף הפסיק כי בא סוס פרעה שיהי' עוד ג' שמות וישלם למנין הח"י שמו"ת כדי שתמצא כל השם ע"ב בעניני השירה לבדה אח"כ מצאתי במשנת חסידים שכתב שעם הויו"ת דשנים מקרא ואחד תרגום עד אחר פסוק כי בא סוס יש ח"י הויו"ת ובסידר ר' שבתי חשב הי"ח שמו"ת עד ישתבח רק שלא חשב שם הד' הויו"ת שבפסוקי ויושע רק שהחשבון מתחיל מאז ישיר ע"ש עכ"פ מ"ש יש לו מקום בין לזה ובין לזה ודו"ק:

ודע דבסידורי אשכנז איתא לומר אחר ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד ובתורתך כתוב לאמור שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וכן הוא בא"ר סוף סי' מ"ו והטעם עיין בסידר היעב"ץ כדי להשלים בתורה כמו במלכות דר"ה וגם כדי להזכיר קבלת מלכות שמים בכל ד' עולמות ע"ש אך עפ"י האריז"ל אין לאמרו עיין במשנת חסידים וגם בסידר ר"ע ליתא וכן נראה מדברי הרוקח והכל בו והב"י ע"ש והנה מנהג שלנו שלא להפסיק בין ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד לישתבח והטעם עיין בספר אור צדיקים ובש"צ מפני שהד' של אחד עם היו"ד והשי"ן של ישתבח הוא שם שדי:

ועיין בהש"ע דאין לברך על הטלית (וה"ה תפילין א"ר) בין פסד"ז לישתבח אלא בין ישתבח ליוצר ואם אין מנין בביהכ"נ ימתין הש"צ עם ישתבח עד חצי שעה (דהוא שיעור כדי לגמור כולה) עד שיבא עשרה ויאמר ישתבח וקדיש ע"ש ובדיעבד אם שהה אפי' יותר א"צ לחזור לראש ועיין במג"א דיחיד יאמר ישתבח מיד וכן בשבת אם גמר פסד"ז קודם הש"צ יאמר ישתבח מיד) ואם אמרו ישתבח ואח"כ באו עשרה דעת הא"ר דאפ"ה אם לא הפסיק אומר קדיש אף דעת סידר היעב"ץ וד"ח דיאמר איזה פסוקים מהפסד"ז ויאמר אח"כ קדיש:

ישתבח שמך לעד מלכנו הנה ברכת ישתבח מוזכרת בזוה"ק תרומה דף קל"ב ובויקהל דף ר"ב ובירושלמי הובא בב"י וע' בכלבו שיסדו שלמה המלך ונרמוז בר"ת (שמך לעד מלכנו האל) וכ"כ בסדר היום בשם י"א והא דברכת ישתבח אינו פותחת בברוך עיין בטור וש"ע מפני שהוא סמיכה לברכת ברוך שאמר ששניהם על פסד"ז נתקנו זה לפניו וזה לאחריו (ופסוקים שביניהם לא הוי הפסק) ועיין בפע"ח ובסידר השל"ה והיעב"ץ שיש בישתבח י"ג שבחים כמו שיש בברוך שאמר י"ג פעמים ברוך ואין לומר ישתבח אלא א"כ אמר ברוך שאמר וקצת פסד"ז ואם בא לביהכ"נ ומצא הציבור בסוף פסד"ז יאמר עכ"פ ברוך שאמר תהלה לדוד ואח"כ ישתבח ואם יש לו שהות יותר יאמר גם הללו אל בקדשו ואם יש לו עוד שהות יותר יאמר גם הללו את ה' מן השמים ואם יש לו עוד שהות וכו' עיין בש"ע והא דשני מזמורים אלו הללו מן השמים והללו אל בקדשו יש להם קדומה כתבתי לעיל משום דלפרש"י ע"ז כיוונו בגמ' באמרו יהא חלקי מגומרי ההלל משום דבזמורים אלו יש הללויה הרבה ע"ש אך מזמור הללו אל בקדשו יש לו עוד קדומה שבו יש עשרה פעמים הללוי' והם כנגד מספר כל הללוי' שבכל מזמורי פסד"ז תחילה וסוף ובהללו מן השמים ליכא רק ז' פעמים:

כי לך נאה ה' אלהינו ואלהי אבותינו הנה יש נוהגין לומר (כי לך נאה ה' אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד) והוא נוסח סידורי ספרד והרמ"ק אך בסידר ר"ע ואבודרהם ובמחזור

ויטרי וכו' ליתא תיבות אלו לעולם ועד שיר ושכחה הלל וזמרה וכו' עיין במג"א בשם השל"ה לומר כל הי"ג שבחים היינו משיר ושבחה עד לאחר קדושה הגה"ה נצח גדולה וגבורה תהלה ותפארת הנה נוסח ר"ע (נצח וגבורה תהלה גדולה ותפארת) ונוסח הרמ"ק והסדר היום ונצח וגבורה גדולה ותהלה ותפארת) אך נוסח סידורי דידן הוא במחזור ויטרי ובזוה"ק תרומה ובכתבי האריז"ל:

ומלכות בנשימה אחת (ומ"ש המג"א שבחים עיין בבה"ט בשם כתבי האריז"ל שאינו רק י"ג שבחים) ועיין בסידר היעב"ץ ובש"צ דמ"ש המג"א לומר בנשימה אחת לאו דוקא אלא שלא להפסיק בדיבר שכן הוא בזוהר ור"ל אף במקום שמותר להפסיק בברכת ישתבח כגון לענות אמן וקדיש וקדושה וכדומה מ"מ בשבחים אלו לא יפסיק ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש ומעולם ועד עולם אתה אל הנה נוסח סידורי אשכנז ברכות והודאות מעתה ועד עולם וכן הוא במג"א סי' ת"פ ובמחזור ויטרי ונוסח סידר ר"ע ואבודרהם (ברכות והודאות לשמך הגדול ומעולם וכו') אך נוסח דידן בסידורי ספרד והרמ"ק בא"י אל מלך גדול ומהולל בתשבחות הנה נוסח סידורי אשכנז בא"י אל מלך גדול בתשבחות וכן הוא ברש"י פ"ק דתענית והתוספת ברכות דף נ"ט ובמחזור ויטרי ומדברי הטור נראה שנוסחתו היה (בא"י מלך מהולל בתשבחות עיין במג"א) ונוסח סידורי ספרד והאבודרהם (בא"י מלך גדול ומהולל בתשבחות) אך נוסח דידן הוא בסידר ר' קאפיל ור' שבתי בורא כל הנשמות רבון כל המעשים בסידורי אשכנז ובמחזור ויטרי ליתא תיבות אלו ונוסח ר"ע והאבודרהם (אדון כל המעשים) אך נוסח דידן הוא בסדורי ספרד והאר"י ובסדר היום הבוחר בשירה זמרה מלך יחיד אל חי העולמים הנה נוסח סידורי אשכנז ובמחזור ויטרי ובד"מ סי' נ"ד ובב"י סימן תפ"ו ובספר הכוונת מלך אל חי העולמים ונוסח הסדר היום (מלך חי העולמים) ונוסח סידורי ספרד והרמ"ק והאבודרהם (הבוחר בשירי זמרה חי העולמים ונוסח סדר התניא (מלך יחיד אל חי העולמים) אך נוסח דידן הוא בסידר ר' קאפיל ע"ש ולענין אם לומר חי בצר"י או בפת"ח עיין מ"ש גבי ברכת ברוך שאמר דעביד כמר עביד וכו' ע"ש:

והנה יש נוהגין אחר שסיימו ברכת ישתבח עונין אמן אחר ברכת עצמן וכן הוא דעת המחבר בהש"ע סי' נ"א ורט"ו אך כבר העיד עלינו הרמ"א שאין המנהג כן והיכי דנהוג נהוג ע"ש אך היכי דסיים ברכת ישתבח בשוה עם הש"צ אז גם למנהג דידן יש לענות אמן עיין בט"ז סי' נ"א:

עיין בש"ע לעמוד כשאומר ישתבח ועיין בש"צ דעפ"י האריז"ל סודה מיושב וכ"כ הב"ח בשם התולעת יעקב אך כתב דבציבור עומדין גם הקהל בחול כדי לשמוע הקדיש מעומד

מפי הש"צ ולענות מיד אמן יש"ר ג"כ מעומד אבל בשבת המנהג שהקהל יושבין בשעה שאומרים ישתבח לפי שהחזן מנגן ומאריך בברכת ישתבח ולמה יהיו עומדין בחנם ואין עומדין עד שמתחיל הקדיש ע"ש:

ח"א סדר חצי קדיש וברכו

הנה אין אומרים קדיש וקדושה וברכו בפחות מעשרה ישראל זכרים ושיהי' גדולים בני י"ג שנה ויום אחד ושהביאו ב' שערות אבל א"צ לדקדק ע"ז ומסתמא אמרינן דודאי יש לו ב' שערות ומי שנולד באדר בשנה פשוטה ושנת י"ג מעוברת אינו נעשה גדול עד אדר שני ש"ע אבל אם שנה שנולד בה היתה ג"כ מעוברת ונולד באדר א' נעשה ג"כ גדול באדר א' בה"ט ודלא כמג"א ע"ש ואם נער אחד נולד בכ"ט לאדר ראשון ואחד נולד באחד באדר שני ושנת י"ג אינו מעוברת אותו שנולד בכ"ט לאדר א' אינו נעשה גדול עד בכ"ט אדר ואותו שנולד אחריו באחד לאדר שני נעשה גדול באחד באדר ש"ע: הנה צריך שיהי' כל העשרה במקום אחד והעומד בתוך הפתח מן האגף ולחוץ דהיינו כשסוגרין את הדלת נמצא מקום זה לחוץ אע"פ שהפתח פתוח נידן כלחוץ ומה שכתב בהש"ע דאם מראה להם פנים מהני להצטרף יחד דעת כמה גדולי אחרונים דצריך דוקא להכניס ראשו לפנים ולזה הסכים ג"כ בחיי אדם והוכיח בראי' שכן הוא ג"כ כוונת הש"ע ע"ש: ועיין בפר"ח דאסור למנות את האנשים לגלגלותם לידע אם יש מנין עשרה דכתיב וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים:

ועיין ברמ"א שיש לעמוד לקדיש ולכל שאר דבר שבקדושה ומביאים ראי מעגלון מלך מואב דאמר לו אהוד דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא ועיין במג"א שמהרי"ל והאריז"ל לא היו עומדין אלא כל קדיש שתופסו מעומד נשאר מעומד עד שסיימו אמן יש"ר אך המג"א מסכים לדעת הרמ"א ע"ש ועיין בברכי יוסף דכשם שאין לעבור לפני המתפלל י"ח כך אין לעבור לפני האומר קדיש:

יתגדל ויתקדש עיין בסידר היעב"ץ לומר הדל"ת של יתגדל והדל"ת של ויתקדש בפת"ח ודלא כרז"ה שכתב בצר"י אך עיין בס' אשל אברהם שדעתו נוטה ג"כ לומר בצר"י ע"ש ודעביד כמר עביד וכו' ועיין בא"ר בשם השל"ה להדגיש הגימ"ל של יתגדל דלא לשתמע יתקדל ועיין ברמ"א דכשמתחיל יתגדל יש לומר הפסוק ועתה יגדל נא כח וכו' והמג"א כתב ע"ז שהאריז"ל לא היה רוצה לאמרו לכן אין לאמרו בין ישתבח ליוצר ובכל מקום שאסור להפסיק וג"כ יש לאמרו קודם שמתחיל הקדיש דבשעה שהחזן אומר הקדיש צריך לשתוק ולשמוע מהו אומר ע"ש ועיין פרמ"ג שעתה אין אומרין אותו אפי' במקום

שמותר להפסיק שמיה רבה והטעם שאומרין הקדיש בלשון תרגום עיין בטור די"א משום דאמרינן בשעה שישראל עונין אמן יש"ר הקב"ה אומר או לבנים שגלו מעל שלחן אביהם ומה לו לאב שככה מקלסין אותו בניו ורחקם מעל שלחנו וכביכול שיש דאגה לפניו ית"ש ואם יבינו המלאכים זה יקטריגו עלינו לומר בזוים ושפלים כאלו יגרמו צער ודאגה כביכול להקב"ה ע"כ אומרין אותו בלשון ארמי שאין המלאכים מכירין בלשון ארמי ור"י פירש הטעם לפי שהיה רגילין לומר קדיש אחר הדרשה כדאיתא בסוטה עלמא אמאי קאי איהא שמי' רבא דאגדתא והי' שם עמי הארץ שלא היו מכירין אלא ארמית ע"ש ושני טעמים אלו הם בתוס' ברכות דף ג' ובזוה"ק הובא בב"י כתב הטעם מפני שבקדיש שוברין הכח של הסטרא אחרא לכך אומרין אותו בלשון התרגום שהוא לישנא דס"א ע"ש ועיין בסדר התפלה להרמב"ם שכשאומר ש"צ (יתגדל ויתקדש שמיה רבא) כל העם עונין אמן וכן הוא בסידר ר"ע ובדברי האריז"ל בעלמא די ברא כרעותיה הנה נוסח הרמב"ם והאבודרהם והא"ר והמט"מ והלבוש וכ"כ בס' הכוונת בשם נוסח אשכנז דברא כרעותי' אך נוסח דידן הוא בסידר ר"ע והאר"י ור' קאפיל ובסדר היום ועיין בכתבי האריז"ל כוונה ע"ז וימליך מלכותיה ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה הנה בסידורי אשכנז ליתא ד' תיבות אלו (ויצמח פורקני' ויקריב משיחי') גם בס"דר ר"ע ובכל בו ובלבוש ליתא ונוסח האבודרהם (ויצמח פורקני' ויבא קץ משוחי') אך נוסח דידן הוא ברמב"ם ובדברי האריז"ל ועיין בסדר היום שבחול נוסחתו כנוסח דידן ובשבת נוסחתו ויבא קץ משוחי' כנוסח האבודרהם וג"כ מוסיף שם ויפרוק עמי' וכתב קצת טעם למנהג זה ע"ש אך בכל הנוסחאות אין חילוק בין שבת לחול והנה המנהג כשאומר הש"צ (ויצמח פורקני' ויקרב משיחי") עונין אמן וברמב"ם ליתא אך הוא בסדר היום ובדברי האריז"ל בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל עיין בכל בו ובאבודרהם משום שבזמן הגאולה לא ישאר רק אחד מעיר ושנים ממשפחה כי כמה צרות עתידות לבוא באותו זמן ר"ל וזה נקרא חבלי המשיח לכך מברך את ישראל בברכת החיים ע"ש והנה נוסח הרמב"ם (ובחייהון דכל בית ישראל) אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן בעגלה ובזמן קריב ואמרו אמן הנה פירוש בעגלה ר"ל במהרה והוא לשון הגמ' ועיין בא"ר שיש למחות בהחזן שמפסיק בין בעגלה ובזמן קריב ובין ואמרו אמן אלא יאמר בנשימה אחת כי הקהל יתחילו איש"ר קודם שיאמר החזן ואמרו אמן והוא שלא כדין יהא שמיה רבא מברך ועיין בא"ר בשם השל"ה להפסיק קצת בין אמן ליש"ר כי אמן קאי על יתגדל ועיין בטור והוא ג"כ בתוס' שם דיש ב' פרושים על שמי' רבא א' שיהיה שם י"ה רבא שאנו מתפללין על שם י"ה שיהיה שלם ומבורך הוא תפלה אחרת פי' ב' שהוא תפלה

אחת ור"ל שיהיה שמו הגדול מבורך ולצאת ידי השני הפרושים כתב הרמ"א דיאמר יהא שמי' רבא מברך כאחת ולא יפסיק ביניהם ע"ש ועיין בגמ' פרק כל כתבי כל העונה אמן יש"ר בכל כחו וכו' ופרש"י שם ורבינו יונה בפרק מי שמתו דר"ל בכל כחו כוונתו ומפני שיש אנשים שהכוונה שלהם מתעוררת ע"י הכח אמר בכל כחו והב"י הביא בשם הפסיקתא והזוהר כפשוטו דר"ל בקול רם ע"ש אך לא יתן קולות גדולות שיתלוצצו עליו ויגרום להם חטא מג"א וע"ש ג"כ בשם השל"ה לומר מברך בקמ"ץ תחת הבי"ת ובפת"ח תחת הרי"ש ועיין בלבוש שהחזן חוזר ואומר אמן יש"ר אף שכבר אמר ואמרו אמן וכ"כ בבאה"ט בשם תשובת דרכי נועם אך בשם שכנה"ג כתב דלאו שפיר הכי אלא יחזור יש"ר לחוד ע"ש לעלם ולעלמי עלמיא יתברך וכו' עיין בסידר ר"ע וברמב"ם דכשהש"צ אומר יתברך העם עונין (אמן) אך הטור והרמ"א כתב דלא נהגו לומר אמן אחר יתברך והנה בענין מה שהקהל עונין (יהא שמיה רבא וכו') יש בזה כמה דעות דעת כמה גדולי הראשונים הובאו בב"י לענות עד עלמיא בלבד והטעם כי יש עד עלמיא כ"ח אותיות ושעל זה אמרו כל העונה איש"ר בכל כחו לפיכך צריך ליזהר שלא לומר ולעלמי עלמיא אלא ועלמי עלמיא והמהרי"א כתב לומר לעלמי עלמיא בלא וא"ו ולזה הסכים בשל"ה ובסידר ר' קאפיל ובסדר היום ע"ש והאבודרהם כתב לומר לעלם עלמיא אך הב"י כתב דאין לשנות ממטבע של חכמים לומר ולעלמי עלמיא אך תיבות שמיה חסר יו"ד כי כן הוא בדניאל ולזה הסכים במט"מ ובסידר היעב"ץ) ודעת כמה גדולי הפוסקים דלא יפסוק בין עלמיא ליתברך וכל המפריד בין עלמיא ליתברך כאלו הפריד וקיצץ במקום דליכא קיצוץ ונענש ולזה הסכים בהש"ע וכן הוא מנהג העולם והנה דעת השל"ה וס' הכוונת לענות אחר החזן עד דאמירן בעלמא וכ"כ המג"א דכן משמע בב"י אך המג"א מסכים למנהג הקדמונים לענות עד יתברך לבד וגם כמה פעמים החזן אומר במהירות ואז יצטרך הוא למהר יותר כדי לסיים קודם לענות אמן והמהירות מבטל הכוונה ע"כ טוב יותר לשמוע מהחזן ע"ש וכן הוא בלבוש ונהרא ונהרא ופשטה (אך בברכת ק"ש וכדומה אין לענות רק עד יתברך) ועיין בדרישה שאותן העונין עד יתברך יש להם לומר לומר ולעלמי עלמיא בוא"ו וגם שמיה מלא ביו"ד ואז הוא ל"ד אותיות כמנין כחו שהרי אמרו כל העונה אמן בכל כחו ועיין במג"א בשם השל"ה לומר (ויתברך) בוא"ו אך כתב שהמנהג לומר בלא וא"ו ושכן משמע בב"י ובכתבים ויתהלל שמי' דקודשא בריך הוא ועיין בטור בשם ר"ע ובב"י בשם רבינו האי גאון לומר (ויתקלס) במקום ויתהלל ויש שאין אומרים כלל לא ויתהלל ולא ויתקלס שא"צ לומר רק שבעה שבחים אך הטור כתב שמנהגינו לומר ויתהלל והטעם עיין בב"י משום שאז הוא ח' שבחים ועם יתגדל

ויתקדש הם עשר כנגד עשרת הדיברות וכשם שהיה הפסק בין ב' דיברות ראשונות לח' האחרונות שב' הראשונות היו מפי הגבורה והח' מפי משה רבינו כן יש העסק כאן בין ב' שבחות הראשונות להח' האחרונות והא דאין אומרין ויתקלס לפי שמוציאין אותו לשון גנאי ע"ש (והא דבתפלת שבת אומרים לעלה ולקלס אכתוב אי"ה שם במקומו) לעילא מן כל ברכתא כן הוא. הנוסח בבאה"ט ובסידר ר' קאפיל ובמשנת חסידים והוא כדי שיהיה כ"ח תיבות מן יהא שמי' רבא עד דאמירן בעלמא שהוא סוף הקדיש ויש אומרים לעילא מכל ברכתא והוא נוסח ר"ע והאבודרהם ובטור וברמ"א ובסדר היום ובלבוש ובמג"א ועיין בסדר היום שלהשלים הכ"ח תיבות י"א (לעילא לעילא) ויש מכוונים להשלים בתיבות אמן ושכן נוהגין ע"ש ועיין בשע"ת שבעשי"ת שכופלין לעילא לעילא אז לכ"ע אומרים מכל ברכתא והנה דעת האו"ז הובא בד"מ להפסיק בין שמי' דקידשא ובין בריך הוא ולא יפסיק בין בריך הוא ובין לעילא מכל ברכתא כי תיבות בריך הוא נמשך למטה לתיבות לעילא מכל ברכתא והסכים לזה ג"כ ברמ"א ע"ש אך עיין בשע"ת בשם ס' הכוונת אדרבא להיפך להמשיך תיבות בריך הוא למעלה לתיבות שמי' דקודשא וכן דעת ביאר הגר"א ושכן משמע ברמב"ם ובש"ע ובטור בשם ר"ע ע"ש וכן משמע בהדי' בכל בו ע"ש. ועיין בספר אשל אברהם שמקיים הב' נוסחאות ואלו ואלו דברי אלקים חיים ועיין בטור בשם ר"ע ובב"י בשם הרמב"ם דכשהחזן אומר בריך הוא הקהל עונה אמן והסכים לזה ג"כ בהש"ע וכ"כ בס' הכוונת הובא בשע"ת דאם סיים העונה עד דאמירן בעלמא קודם שסיים הש"צ שמי' דקודשא בריך הוא עונה אמן ע"ש אך הטור והרמ"א כתבו שאין נוהגין עתה לענות אמן אחר בריך הוא ע"ש והיכי דנהוג נהיג והנה יש מקומות שהקהל עונין ג"כ בריך הוא וטעם מנהג זה נראה לפענ"ד משום דהט"ז מביא דהיה המנהג לענות בריך הוא לעילא כדי שידע החזן שתיבות בריך הוא נמשך למטה לתיבות לעילא מכל ברכתא אך כתב דזה ודאי חירוף הוא דמשמע דמתברך לעילא דוקא ולא לתתא ח"ו רק צ"ל ג"כ מכל ברכתא וכו' ומזה נשתרבב המנהג לומר (בריך הוא) לבד ועיין בטור שכתב שמנהג ספרד לומר למעלה מכל הברכות והשירות והתשבחות ותמה ע"ז למה מפסיקין באמצע בלשון הקודש ושגם ר"ע כתבו בלשון תרגום ע"ש ואף דגם לר"ע קשה הלא אמרינן יתברך וישתבח ג"כ בלשון הקודש עיין בב"י בשם האבודרהם שהשבח הזה לא היו יכולין לשנותו ללשון התרגום תשבחתא ונחמתא עיין בטור שתיקנו לומר ונחמתא ע"ש שבשעה שאומרין הקדיש הקב"ה מתאונן על גלותנו ע"כ אנו מתפללין שיתנחם בקרוב דאמירן בעלמא הנה בכל הסידורין הדל"ת הוא בפת"ח אך בסידר היעב"ץ כתב לומר בחיר"ק ע"ש:

ועיין בהש"ע והוא מדברי הכל בו דכשאומר יתגדל ויתקדש כורע וכן כשאומר יש"ר וכן כשאומר יתברך וכן כשאומר בריך הוא וכן כשאומר ואמרו אמן ועיין בפרישה דכתב דכשאומר יתגדל ויתקדש כורע ויזקוף עצמו כשאומר שמי' רבה כדין כריעה דתפלה שזוקף בהשם וכן בעגלא ובזמן קרוב ואמרו אמן יכרע וזוקף לומר יהא שמי' רבא דהיינו לפני השם וכן ביתברך יכרע עד שמגיע לשמי' דקוב"ה ואז יזקוף לומר שמי' דקוב"ה עד ואמרו אמן וכורע ע"ש ולרבינו הטור יש סדר אחר ע"ש אך כבר העיד עלינו בב"י שמנהג העולם כסדר הכל בו ולזה הסכים ג"כ הלבוש וכן הוא בחיי אדם ובסידר ד"ח והנה דעת ביאר הגר"א שלא לכרוע כלל בקדיש דאין להוסיף על הכריעות שמנו חכמים ע"ש אך כבר נהוג עלמא כהש"ע ואין אחר המנהג כלום:

ברכו את ה' המבורך הנה נוסח זה לומר ברכו קודם ברכת יוצר מוזכרה במס' סופרים פי"ט וכן נראה מדברי פרקי היכלות ומדרש כונן הובא בסידר ר"ע והיעב"ץ גבי אמירת ברכו ליחיד ולפי פי' הראשונים מוזכרה ג"כ בגמ' דידן גבי פורס על שמע ועיין בב"י סי' נ"ז בשם הירושלמי דאע"פ שאומר ברכו לא הוי כמוצא עצמו מן הכלל כיון שאומר המבורך ואע"פ שאמר המבורך מ"מ צריך לחזור ולומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד ובאמת דעת הר"ם מרוטנבורג הובא בטור שא"צ הש"צ לחזור ברוך ה' המבורך אך כתב בשם ר"י מברצלונא שצריך לחזור ברוך ה' המבורך והעיד ע"ז הב"י שכן מנהג העולם והטעם שהמבורך אפשר מפי אחרים והא דאומרין ברוך ה' המבורך לעולם ועד ולא אמרינן ברוך ה' לע"ו עיין פרמ"ג בשם א"ר עפ"י דברי הגמ' חולין דף צ"א חביבין ישראל שמזכירין השם לאחר שתי תיבות שמע ישראל ה' ומלאכי שרת אין מזכירין אלא אחר ג' תיבות קק"ק ה' ופריך והא איכא ברוך כבוד ה' ממקומו ומשני כיון דכבר הזכירו אחר ג' תיבות מותרין אח"כ להזכיר אפי' אחר שתי תיבות ע"ש ולכאורה גם כאן איך אומרים ברוך ה' שהוא אחר תיבה אחת אלא כיון דכבר הזכיר הש"צ אחר שתי תיבות ברכו את ה' מותרים להזכיר לזה אומרים המבורך ר"ל שכבר בירכו הש"צ דהוי כאלו כבר הזכירו הם ע"ש ובזה נמי ניחא מה שהש"צ אומר ברכו את ה' ולא אומר ברכו ה' המבורך ודוק ועיין בזוה"ק תרומה מ"ש בזה עפ"י דרכו בקודש ועיין בסדר היום בשם מדרש רות דהנשמה אינה נכנסת להתיישב בגוף האדם עד שיברך ברוך ה' המבורך לע"ו ולכך יש בה חמשה תיבות כנגד נר נח"י ועיין בכל בו שהש"צ כורע כשאומר ברכו וזוקף בהשם:

ועיין במג"א בשם האגודה דאם אין עשרה בלא הש"צ אז יענה הש"צ ברוך ה' המבורך ביחד עם הקהל ואם לאו לא יצא ידי חובתו ואם הש"צ אמר בלחש ברכו ולא שמע ממנו

רק שמע שהקהל עונים ברוך ה' המבורך אינו עונה ברוך ה' המבורך רק עונה אמן ע"ש ולזה הסכים ג"כ בח"א אבל בא"ר סי' קל"ט פסק דדוקא באם לא שמע רק מהש"צ כשחזר לומר ברוך ה' המבורך אז לא יענה רק אמן אבל אם שמע עניית הקהל עונה עמהם ברוך ה' המבורך ע"ש ולזה הסכים ג"כ בסידר ד"ח וכפי הנראה שגם הפרמ"ג הסכים לזה: והנה מה שמקצת ש"צ נוהגין שאחר שהקהל עונין ברוך ה' המבורך עונה הוא אמן וחוזר ואומר ברוך ה' המבורך עיין בשערי אפרים שהוא טעות כיון שתיכף יחזור ויאמר ברוך ה' המבורך למה לו לענות אמן לומר שמאמין בה והלא כולל עצמו עמהם ואומר ברוך ה' המבורך ע"ש ועיין בפרמ"ג כאן שמסתפק בדבר הזה וכפי הנראה שדעתו נוטה לענות אמן אך בסי' קצ"ח פסק להלכה דאין עונה אמן אבל אם לענות הקהל אמן אחר חזרת הש"צ ברוך ה' המבורך דעת הפרמ"ג שהוא רשות אך בשערי אפרים שם פסק שיענו אמן וכן דעת הלבושי שרד בסי' ס"ו ולא עוד אלא שדעתו שם שגם אם עומד בברכת ק"ש ושמע ברכו עונה אמן אחר ברוך ה' המבורך שאמן זה בכלל ברכו הוא ע"ש ולפע"ד דבפסד"ז יש לענות גם אמן זה כיון דאמן ופסד"ז שניהם שבת הם וכמו שעונה בפסד"ז כל אמן משא"כ בק"ש וברכותי' צ"ע וממג"א דשם אינו ראי' עיין במחהש"ק שהבין כוונת המג"א שקאי על אמן שאחר ברה"ת ולא כמו שפי' הלבושי שרד שקאי על אמן שאחר ברוך ה' המבורך ע"ש ועיין בעוש"ע סי' ס"ט דאם התפללו ביחידות ולא שמעו קדיש וברכו עומד אחד ואומר קדיש וברכו וברכת יוצר וזה נקרא בגמ' פורס על שמע אך הרמ"א שם כתב דעכשיו לא נהגו לומר ברכת יוצר רק אומרים קדיש וברכו ואפי' בשביל אחד שלא שמע פורסין על שמע ואפילו מי ששמע כבר יכול לומר קדיש וברכו בשביל זה שלא שמע ועיין במג"א דמי שמתפלל ביחידות והגיע ליוצר אור אף שכבר שמע ברכו מותר לו לומר קדיש וברכו ע"ש ובסי' נ"ד כתב דהפורס על שמע לא יאמר קדיש אם לא יאמר פסוקים ולכן המנהג לפרוס על שמע אחר גמר תפלת י"ח בלחש כדי שיאמר קדיש על תפלת י"ח ע"ש והנה אודות אמירת הברייתות המדברים מענין קדיש וקדושה וברכו בשביל יחיד שלא שמע וזמן אמירתם אכתוב אי"ה לקמן קידם אשרי ובלצ"ג ע"ש: והנה במקצת סידורין איתא לומר בשעה שהש"צ אומר ברכו יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה וכו' וכן הוא בטור וברמ"א ועיין בסידר ר"ע ששם איתא כן גבי תפלת שבת דוקא והטעם נראה פשוט משום דזה דוקא בשעה שהש"צ מאריך בניגון ולא בשעה שאומר התיבות דמוטב שישתוק ויכוון למה שאומר הש"צ כמ"ש המג"א ובחול אין רגילין להאריך אך כעת

לא נוהגין לאמרו גם בשבת כי גם בשבת אין מאריכין כל כך אך גם במקומות שנוהגין לאמרו מ"מ העומד בפסד"ז ומכ"ש בק"ש וברכותיה אין לאמרו:

ח"א סדר ברכת ק"ש שלפניה

הנה ברכת ק"ש שלפניו ושלאחרי' מוזכרים בגמ' בפ"ק דברכות ועיין בב"י סי' סמ"ך וסי' רל"ה בשם הרשב"א דברכת ק"ש אינו ברכת ק"ש ממש שהרי אינו מברך לקרות את שמע אלא הם בפני עצמן רק שתיקנו לאמרם לפני הק"ש ולאחרי' ע"ש והטעם מה שאמת אינו מברך לקרות את שמע כמו על שאר מצות אכתוב אי"ה בסדר הק"ש ע"ש אך עכ"פ מה שיש שייכות לאותן הברכות עם הק"ש עיין בסידר השל"ה ובשאר ספה"ק עפ"י דרכם בקודש ולפענ"ד נראה דאפשר עפ"י מ"ש הטור בסי' רל"ו בשם הירושלמי דכל המקיים שבע ברכת הק"ש כאלו קיים והגית בו יומם ולילה ע"ש והנה גבי ק"ש ג"כ אמרינן במנחות דף צ"ט ובתיקונים כ"א ברעיא מהימנא פנחס דאם קרא ק"ש שחרית וערבית כאלו קיים והגית בו יומם ולילה ע"ש לכך שפיר יש שייכות להק"ש עם ברכותי' דבשניהם כאלו קיים והגית בו יומם ולילה כ"ז כתבתי בדרך אפשר:

ועיין בהש"ע שזמן ק"ש הוא עד סוף שעה ג' שהוא שליש היום ואכתוב מזה אי"ה בסדר הק"ש אך על עתה באתי דאפי' מי שקרא ק"ש בלא הברכות בזמנה יראה שעכ"פ אח"כ יאמר ג"כ ק"ש בברכותי' עד סוף שעה ד' שהוא שליש היום דאחר שעה ד' דעת הש"ע דלא יאמר הברכות ע"ס ואם כי אין למחות במי שאירע לו סיבה שלא אמר הברכות קודם שעה ד' ורוצה לאמרם אח"כ כי יש לו מל מה שיסמוך עיין בפר"ח בשם הרמב"ם ושאר פוסקים אבל לכתחילה בודאי אין לזוז מפסק הש"ע ואפי' תפלת י"ח צריך להתפלל ג"כ קודם שעה ד' כמבואר בטוש"ע סי' פ"ט דאח"כ אין לו שכר תפלה בזמנו ע"ש וכבר כתבתי לעיל דאף שיש צדיקים ואנשי מעשה שמתפללין ומברכין ברכת ק"ש אחר הזמן הש"ע אין להרהר אחריהם והרבה תרוצים ולמודי זכות נאמרו עליהם אבל אין להתלמד מהם ע"ש:

והנה עפ"י האריז"ל צ"ל ק"ש וברכותי' בישובה שהוא מעולם הבריאה שהוא בחינת כסא עיין בפע"ח ובסידר האריז"ל וכן הוא בזוה"ק בתוספת לפ' ואתחנן דף רס"ה וז"ל כיון דמטי ליוצר אור דאיהו שירותא דצלותא דמיושב ע"ש וכבר כתבתי לעיל בשם עט"ז שבתפלת מיושב אל יסמוך לאחריו ולא יפשוט רגליו ולא ירכיבם זע"ז שכ"ז דרך גאוה ע"ש וג"כ יש לדקדק שלא יהא בשרו נוגע לערותו כמ"ש בש"ע סי' ע"ד שזה שכוח בשעת ישובה: והנה לענין הפסקה הדין שוה בין בק"ש וב"ן ברכותי' דבין פרק לפרק דהיינו בין

יוצר המאורות לאהבה ובין שמע להויה ובין והיה לויאמר מותר לענות אמן על כל ברכה כ"כ בפרמ"ג סי' נ"א והסכים לזה בהגהות רע"א סי' ס"ו ובסידר ד"ח ובקיצור ש"ע ושכן משמע בטור ע"ש (ועיין בח"א דכתב דלאחר שסיים ברכת יוצר אור אהבה רבה מותר לענות אמן כשישמע בין מהש"צ ובין מאדם אחר שמסיים אותה ברכה דאמן הוא מכלל אותה ברכה אבל אמן על שאר ברכות אסור לענות ע"ש אך דעת האחרונים הנ"ל דגם על שאר ברכות מותר ורבים הם) אך בין אהבה לשמע צ"ע ובאמצע הפרק וכן בין ברכו ליוצר דדינו כאמצע הפרק לא יענה רק אמן דהאל הקדוש ושומע תפלה וכן לענות ברוך ה' המבורך לע"ו וכן לענות קדושה דהיינו פסוק קק"ק ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו וגם פסוק ברוך כבוד ה' ממקומו ותו לא (כ"כ המג"א בשם הל"ח וע"ש שדעת הגהות י"כ שגם ימלוך בכלל הקדושה אך דעת המג"א כהל"ח ושכן משמע בתוספתא דברכות ע"ש וכן הסכימו האחרונים וכן מפסיק לענות קדיש דהיינו איש"ר מברך לעלם ולעלמי עלמיא יתברך (והנה דעת הל"ח שאין אומר תיבות יתברך רק עד עלמיא והסכים לזה' בח"א בשם הגר"א ובקיצור ש"ע אך דעת המג"א לומר גם תיבות יתברך ולזה הסכים ג"כ בש"צ בשם מאמר מרדכי ובסידר ד"ח וכן מנהג העולם וגם מ"ש בקיצר של"ה שלא יאמר אמן יש"ר רק יהא שמי' רבה מדברי כל הפוסקים לא נראה דיאמר אמן יהא שמי' רבה) וגם עונה אמן דסוף הקדיש דהיינו אחר דאמירן בעלמא וג"כ יפסיק לענות עם הקהל מודים אנחנו לך אבל לא יותר (ולכל הדברים אלו שאמרנו שמותר להפסיק באמצע הפרק מ"מ בפסוק שמע ישראל ובשכמל"ו וכן בין ה' אלהיכם לאמת ובין אמת לויציב אסור להפסיק עיין בש"ע ובמג"א שם) והנה דעת הלבוש והא"ר לענות ג"כ אמן אחר המברך את עמו ישראל בשלום אבל דעת המג"א דלא יפסיק לאמן זה כיון דהירושלמי אינו מזכיר רק אמן דהאל הקדוש ודשומע תפלה ומי יודע מאיזה טעם ע"ש וכן כל שאר אחרונים לא הזכירוהו וע' במג"א בשם ל"ח לענות ג"כ אמן אחר ברה"ת ועיין בח"א דהניחו בצ"ע וכפי הנראה שכוונתו דלפי מ"ש המג"א סלא לענות אמן אחר ברכת שום של"ו משום דהירושלמי אינו מזכירו א"כ ה"ה כאן ועיין בלבושי שרד שמפרש דהל"ח קאי על אמן שלאחר ברוך ה' המבורך וזה בכלל ברכו הוא ע"ש אך הוא קשה להולמו שיהיה מותר להפסיק לאמן שלאחר ברוך ה' המבורך שכבר כתבתי לעיל שבעיקר עניית אמן זה יש פלוגתא ודעת הפרמ"ג דהוה רק רשות ע"ש ומי שקראוהו לעלות לתורה דעת הש"ע דאינו מפסיק והלבוש כתב דהמנהג להפסיק אך לא יקרא עם החזן כלל וכ"כ בשערי אפרים ע"ש ולענין להפסיק לברכת רעם וברק יש בזה דעות וכפי הנראה בהאחרונים שוא"ת עדיף ולענין י"ג מדות כבר כתבתי לעיל שגם בפסד"ז אינו מפסיק

וכן לענין ברכת אשר יצר למי שעשה צרכיו ג"כ כבר כתבתי לעיל שגם בפסד"ז יש דעות ושוא"ת עדיף דיכול לברך אח"כ ולקרות עם הציבור פסוק שמע ישראל ג"כ כתבתי לעיל שבפסד"ז מפסיק ובק"ש וברכותי' אינו מפסיק אלא יאמר התיבות שהוא אומר בשעה שהציבור אומרים שמע ישראל בניגון הציבור שיהיה נראה כאלו קירא עמהם ודלא כדעת הב"ח שגם בברכת ק"ש יפסיק לשמע ישראל: בא"י אמיה יוצר אור ובורא חושך הא דנקיט גבי אור יצירה ולגבי חושך בריאה עיין בסידר השלה"ק ובשאר ספה"ק עפ"י דרכם בקודש ועיין בבאה"ט שכשאומר יוצר אור ימשמש בתפילין של יד ובבורא חושך ימשמש בשל ראש ע"ש וכן הוא בסדר האר"י ובמשנת חסידים אך בספר הכוונת איתא שביוצר אור ימשמש בשל יד ובגאל ישראל ימשמש בשל ראש ע"ש ועיין עוד בבאה"ט להפסיק בין יוצר לאור דלא לשתמע יוצרר עושה שלום ובורא את הכל הנה נוסח ברכה זו הוא פסוק בישעי' מ"ה ושם כתב ובורא ר"ע אך עיין בגמ' שאנן קרינן הכל לישנא מעליא ע"ש והנה אחר ובורא את הכל אין עונים אמן כי אין זה סיום הברכה עד ברוך יוצר המאורות והא דיש הפסקה בהסידורין בין ובורא את הכל להמאיר לארץ נראה לפענ"ד משום דבימים שאומרים פיוטים אומרים כאן פיוט (ואי"ה ביוצר דשבת אכתוב מענין אמירת הפיוטים) וגם מפני שבשבת אומרים כאן היוצר של שבת ומטעם זה אפשר שלכך יש ג"כ הפסק בהסידורין קודם תתברך לנצח צורינו משום שאז חוזרין בשבת לנוסח של חול המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים הא דאמר ברחמים עיין באבודרהם כי הקב"ה מביא עלינו האורה בדרך רחמים מעט מעט וכו' ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית עיין בתוס' פ"ד דפסחים דלכך מברכין על אור השמש בכל יום ועל אור הנר במוצאי שבת דוקא מפני שאור השמש מתחדש בכל יום וכדאמרינן ובטובו מחדש בכל יום המלך המרומם לבדו מאז הנה מדברי הסדר היום נראה שנוסחתו היה (המלך המרומם והמתנשא לבדו מאז) אך נוסח דידן הוא במחזור ויטרי ובאבודרהם ובזוהר פקודי דף ר"ס ע"ש המשובח והמפואר והמתנשא הנה נוסח המחזור ויטרי משובח ומפואר ומתנשא בלא ההי"ן אך נוסח דידן לומר בהה"ן הוא באבודרהם ובכל הסידורין: תתברך ה' אלהינו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת על כל שבח מעשה ידך הנה נוסח סידורי אשכנז תתברך ה' אלהינו על שבח מעשה ידך וכן הוא בסידר השל"ה וכן נראה לכאורה מסידר האריז"ל דקאמר שיש ק"ל תיבות מאל ברוך עד אל ברוך נעימות יתנו ע"ש ובודאי הכוונה חוץ מן הקדושה דהיינו עד ואומרים ביראה ולפי נוסח סידורי אשכנז עולה המנין מכוון ונוסח המחזור ויטרי הוא (תתברך ה' ה' אלהינו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת תתברך מושיענו על שבח מעשה ידך) אך נוסח דידן הוא באבודרהם

ובסידורי ספרד והרמ"ק ועל מאורי אור שעשית הנה נוסח סידורי ספרד והרמ"ק ובסידר ר"ע ואבודרהם ועל מאורי אור שיצרת אך נוסח סידורי דידן הוא במחזור ויטרי ובסידר ר' קאפיל המה יפארוך סלה בסידורי אשכנז ליתא תיבות (המה) וכן הוא במחזור ויטרי ובאבודרהם אך נוסח דידן בסידורי ספרד:

תתברך לנצח צורנו מלכנו וכו' הנה נוסח סידורי אשכנז תתברך צורנו מלכנו וכו' וכן הוא בסידר ר"ע ואבודרהם ובמחזור ויטרי אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד והרמ"ק יוצר משרתים ואשר משרתיו עיין עט"ז לפניך שהוא ר"ת מו"ם והוא שם מע"ב שמות יחד בקול דברי אלהים חיים הנה נוסח האבודרהם (יחד קול בדברי אלקים חיים) אך נוסח דידן הוא במחזור ויטרי וכ"כ בפע"ח ומלך עולם הנה העט"ז כתב שאין לומר רק מלך עולם בלא וא"ו כי ומלך משמע ח"ו כב' רשויות ע"ש אך עיין בשע"ת שאין קפידא בזה ושכן הוא לשון הפסוק ושכן הוא באבודרהם ושכן יסד בשיר היחוד ליום השבת וכן הוא בכל הסידורין אשכנז וספרד כלם "אהובים כלם ברורים כלם גיבורים עיין בעט"ז לכוון שר"ת אהובים ברורים גיבורים הוא אב"ג והוא שם של מ"ב כלם קדושים בסידורי אשכנז ובסידר הרמ"ק ובאבודרהם ובמחזיר ויטרי ליתא תיבות אלו (כלם קדושים) אך מצאתי נוסח דידן בסוף ס' הזוהר בתוספת השייך לפ' ואתחנן ע"ש ומפי כבוד אדומ"ר הגה"ק מו"ה יקותיאל יהודא ט"ב מסיגוט זצללה"ה שמעתי שאמר ג"כ (כלם טהורים) ונוסחא זו לא ראיתי בשום מקום אך לא ראינו אינו ראיה ובלא"ה היה כדאי לעצמו וכלם עושים באימה וביראה הנה באבודרהם ליתא תיבות וביראה וכן נראה מדברי הפר"ח סי' נ"ט אך נוסח דידן הוא במחזור ויטרי ובסידורי ספרד והרמ"ק והשל"ה רצון קוניהם הנה נוסח סידורי אשכנז רצון קונם וכ"כ בא"ר ובס' שערי רחמים מהגר"א ובסידר ר' קאפיל אך נוסח דידן הוא במחזור ויטרי ובאבודרהם ובסידר ר"ע וכלם פותחים את פיהם בקדושה ובטהרה בשירה ובזמרה הנה באבודרהם ליתא תיבות אלו (בשירה ובזמרה) אך נוסח דידן הוא במחזור ויטרי וכן כראה מסידר האר"י ז"ל דקאמר שז' ווי"ן הם וכן הוא בסידר השל"ה ומברכין ומשבחין ומפארין הנה בסידורי ספרד והרמ"ק ובאבודרהם הכל הוא בלא וא"ו החיבור אך נוסח סידורי דידן במחזור ויטרי ובסידר האר"י והשל"ה ומעריצין ומקדישין וממליכין הנה נוסח סידורי ספרד והרמ"ק (ומקדישין ומעריצין) וכן הוא באבודרהם (ונוסח המחזור וויטרי ומקדישין וממליכין ומעריצין) ולכאורה נראה דלנוסח אשכנז שאומרין בקדושת מוסף נעריצך ונקדישך גם כאן שייך לומר ומעריצין ומקדישין משא"כ לנוסח ספרד שאומרין בקדושה נקדישך ונעריצך א"כ גם כאן צריך לומר ומקדישין ומעריצין אך לפ"ז נוסח דידן לכאורה צ"ע דבקדושה אומרים כנוסח

ספרד נקדישך ונעריצך וכאן אומרין ומעריצין ומקדישין ודע דבאבודרהם ליתא תיבות וממליכין) אך הוא בטור סי' ס"א ובכל בו ובסידר האר"י:

והנה נוסח סידורי אשכנז ומברכים ומשבחים וכו' הכל בממי"ן לבסוף וכן הוא במט"מ וכתב ראי' לדבריו מדברי הטור שכתב להפסיק בין וממליכין לאת שם דלא לשתמע כאומר ח"ו מת ע"ש נשמע ג"כ שצריך לומר בממי"ן וכן הוא באבודרהם אך נוסח דידן לומר בנו"ן לבסוף הוא בסידורי ספרד וכן נראה מסידר האריז"ל דקאמר שס"ת הם בגימטריא מצפ"ץ וכן נראה מכל בו ע"ש ומאן דתני הכי לא משתבש ומאן דתני הכא לא וכו' אך האומר במ"ם יש לו להפסיק בין וממליכים לאת שם כמ"ש הטור:

ועיין בהגהות ח"ס או"ח שמטעם זה כדי להפסיק בין וממליכים לאת שם המנהג שהציבור ממתינין כאן על הש"צ דהכא איכא קפידא טובא מפני המינים העובדים למת לכן עושים הפסקה בין וממליכים לאת שם ע"ש ואף דגם לנוסח דידן דאומרים וממליכין בנו"ן לבסוף מ"מ ממתינין אפשר דמנהג זה ניסתרך ממנהג אשכנז כי אנן מבני אשכנז וסמך לזה שבסידורי ספרד אין כאן שום הפסקה בין וממליכין לאת שם ע"ש:

את שם האל הגדול הגיבור והנורא עיין במט"מ דיש נוהגין לעמוד כשאומר הש"צ וממליכים את שם וכו' כי ר"ת האל המלך הגדול הגיבור והנורא הם בגימטריא כ"ו כמנין הויה ונותנים באהבה רשות זה לזה הנה בסידורי אשכנז ליתא תיבות (באהבה) וכן בסידורי ספרד והרמ"ק והשל"ה והאבודרהם והמחזור ויטרי ליתא אך נוסח דידן הוא במשנת חסידים בשפה ברורה ובנעימה קדושה כלם כאחד הנה יש ממשיכין תיבות קדושה למעלה ואומרין ובנעימה קדושה בחולם ויש ממשיכין תיבות קדושה למטה ואומרין קדושה בשורק קדושה כלם כאחד עיין בבאה"ט ובשע"ת עונים באימה ואומרים ביראה הנה נוסח סידורי אשכנז עונים ואומרים ביראה וכן נראה מדברי השבלי לקט שמביא הב"י סי' נ"ט אך נוסח דידן הוא בטור ובאבודרהם ובמחזור ויטרי:

קדוש קדוש קדוש ה' צבאות וכו' הנה קדושת יוצר מוזכרה במסכת סופרים ובזוה"ק תרומה דף קל"ב ופקודי דף ר"ס ע"ש ועיין במג"א בשם הקנה שקדושת יוצר יאמר דוקא מיושב והבאה"ט כתב בשם הרמ"ע דאם היה יושב ועומד הרי זה טועה ואם היה עומד וישב ניכר שאינו חכם ע"ש אך מדברי הזוה"ק פקודי שם דקאמר ובגין דאיהו קדישא מעלמא תתאה איהו מיושב ולא בעמידה ע"ש משמע ג"כ כדברי המג"א בשם הקנה אך הנוהג עצמו כמ"ש בשם האריז"ל לישב מתחילת יוצא ידי שניהם מתנשאים לעומת השרפים בסידורי ספרד והאבודרהם ליתא תיבות אלו (לעומת השרפים:

אך הוא במחזור ויטרי ובסידר האריז"ל:

ועיין ועיין בקיצר של"ה שיכוין כשאומר קדוש קדוש קדוש קדיש בשמי מרומא עילאה קדיש על ארעא קדיש לעלם ולעלמי עלמיא וכן בקדושת י"ח ע"ש:

ברוך ככוד ה' ממקומו הנה לענין אם יאמר קדושת יוצר ביחיד עיין בש"ע שיש דעות בזה שיש אומרים לאמרה אף ביחיד שאינו אלא סיפור דברים מה שהמלאכים מקדישין וי"א שיחיד מדלגה ואומר ואומרים ביראה קדוש והאופנים וכו' משבחים ואומרים ברוך אך כבר העיד בנו הרמ"א שנתפשט המנהג לאמרה אף ביחיד וע"ש עוד שהציבור יענו קדושה זו בקול רם והא דאין אומרים ג"כ ימלוך כמו בקדושה של העמידה עיין בכל בו ובסידר השל"ה מפני שבקדושה זו רק מספרין איך המלאכים מקדישין והם אין אומרין ימלוך משא"כ בקדושת העמידה אנו מקדישין יחד עם המלאכים לכך אנו מוסיפין ג"כ ימלוך שממליכין אותו ג"כ למטה ע"ש:

לאל כרוך נעימות יתנו למלך אל חי וקים הנה נוסח סידר ר"ע (למלך אל חי וקים רם ונשא) אך נוסח סידורי דידן הוא במחזור ויטרי ובאבודרהם ועיין בעט"ז לומר למלך בפת"ח תחת הלמ"ד ובבאה"ט כתב בשם האר"י בקמ"ץ ע"ש כי היא לכדו מרום וקדוש הנה בסידורי אשכנז ליתא תיבות אלו (מרום וקדוש) גם בסודר ר"ע ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ליתא אך נוסח דידן הא בסידורי ספרד והאר"י והרמ"ק ובסדר היום ועיין בש"צ שידגיש היטב העין של בעל מלחמות שלא לשתמע כאומר בל מלחמות ח"ו המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית הנה נוסח סידורי ספרד והרמ"ק וסידר ר"ע (המחדש טובו) וכן לעיל (וטובו מחדש בכל יום תמיד) אך נוסח סידורי דידן בסידר האר"י ובזוהר פרשת פקודי ובאבודרהם ובר"ח פ"ה משער אהבה אור חדש על ציון תאיר הנה יש שאין אומרין אור חדש וכו' והכלל אל ישנה אדם מן המנהג וכל אחד יש לו על מה שיסמוך כי דעת רש"י ז"ל הובא בטור שאין לחתום באור חדש כי הוא אינו מעין הפתיחה והחתימה כי הפתיחה והחתימה אינו מאור לעתיד אך הטור כתב בשם אביו הרא"ש ז"ל דהוי שפיר מעין הפתיחה והחתימה כי יוצר אור היינו אור שברא במעשה בראשית ונגנז לצדיקים לעתיד לבוא והיינו אור חדש שעתיד הקב"ה לחדש עלינו ע"ש והנה דעת האריז"ל ג"כ שלא לחתום באור חדש עיין בסידר האריז"ל ופע"ח בכ"ז שמעתי מגאונים וצדיקים המתנהגים עפ"י האריז"ל וחותמים באור חדש וכן כראה בהדי' בסידר ר' קאפיל שנוסחתו היה אור חדש ונזכה כלנו במהרה לאורו נראה לפענ"ד דאפשר הכוונה עפ"י מה שמביא בספר אור המאיר פרשת פקודי ששאלו להבעש"ט איזה ענין והיה לפניו ס' הזוהר והסתכל בו ואמר להם כל המאורע ושאלו אותו מהיכן ידע לדעת ולראות מרחוק והשיב להם הלא האור שברא הקב"ה היה מאיר

עד סוף העולם אך נגנז והיכן נגנז בתורה וכשאדם לומד תורה לשמה ומסתכל בתורה בעין שכלו אז האור הגנוז מאיר לו להשכיל ולראות עד סוף העולם כאשר היה בתחלה ופי' בזה דע"ז אנו מתפללין והאר עינינו בתורתך לראות את האור הגנוז ע"ש וזה אפשר ג"כ הכוונה כאן ונזכה כלנו לאורו כי באמת האור חדש היינו האור הגנוז ג"כ כעת יאיר בתורה אך זה אינו רק לצדיקים אך לעתיד כשיתחדש הקב"ה האור הגנוז אז נזכה כלנו לאורו ודע דהשבלי לקט מביא הנוסחא ונזכה כלנו מהרה לאורו למענך יוצר אור אך נוסח סידורי דידן הובא ע"ש: והנה במקצת סידורין איתא ג"כ קודם אור חדש נוסח והתקין מאורות משמח עולמו אשר ברא וכן הובא בשם המנהיג אך בשם מהר"י אבוהב כתב שאין לאומרה שאין המאורות לשמח בהם אלא להאיר ע"ש והנה חוץ לזה תמי' לי הלא כפי הנראה בב"י שם יראה שגם האומרים והתקין מאורות אומרין אותו אחר איר חדש והוא מטעם כדי לצאת ידי חשש הנ"ל שאור חדש אינו מעין הפתיחה והחתימה: בא"י יוצר המאורות עיין באשל אברהם מהגאון ר' אברהם אויפינהיים שמנהגם היו שלא לענות אמן אחר יוצר המאורות וכ"כ בסידר היעב"ץ לסיים בשוה עם הש"ץ וכ"כ בשע"ת בשם הברכי יוסף אך כתב דמהש"ע משמע שדוקא אחר הבוחר בעמי ישראל אין לענות אמן ע"ש ולזה הסכים ג"כ בסידר ד"ח ובלא"ה דעת הרמ"א שגם אחר הבויר בעמו ישראל באהבה יענה אחר הש"ץ ועיין מ"ש לעיל שה"ה על כל ברכה ששומע מותר לענות אמן אחר יוצר המאורות:

אהבת עולם אהבתנו ה' אלהינו הנה נוסח סידורי אשכנז אהבה רבה אהבתנו ואלו ואלו דברי א"ח וכל נוסחא יסדתה בהררי קודש עיין בגמ' פ"ק דברכות ובטור וש"ע ועיין בשע"ת שעפ"י האריז"ל יש לומר בחול אהבת עולם ובשבת אהבה רבה ועיין בספר מגיד תעלומה על ברכות בדברי הרי"ף ז"ל שם איזה טעם לזה ועיין בשע"ת בשם הש"צ שביוה"כ י"ל אהבה רבה אבינו מלכנו בעבור שמך הגדול ובעבור אבותינו שבטחו בך בסידורי אשכנז ליתא תיבות אלו (בעבור שמך הגדול) וגם ברשב"א פ"ז ממסכת ברכות (הובא בב"י סי' קפ"ח) ובמחזור ויטרי ליתא ע"ש אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד והרמ"ק ובאבודרהם ובסדר היום ובר"ח פ"ז משער אהבה לעשות רצונך בלבב שלם בסידורי אשכנז ובסידר ר"ע והשל"ה ובאבודרהם ותלמדם חוקי חיים עיין ברש"י פ"ק דברכות גבי ברה"ת נראה דנוסחתו היה (ותלמדם חוקי רצונך) וכן הוא בכסא מלך תיקון י"א ע"ש אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן לעשות רצונך בלבב שלם בסידורי אשכנז ובסידור ר' קאפיל והשל"ה והאבודרהם ליתא תיבות אלו (לעשות רצונך בלבב שלם) אך נוסח דידן הוא בסידר הרמ"ק ובסידורי ספרד כן תחננו ותלמדנו בסידורי אשכנז

ובסידר ר"ע ואבודרהם ובסידורי ספרד והרמ"ק ליתא תיבות (ותלמדנו) ובעט"ז נראה שגם תיבות תחננו ליתא ע"ש אך נוסח דידן הוא במחזור ויטרי ובסידר ר' קאפיל אבינו אב הרחמן (ט) המרחם המרחם רחם נא עלינו בסידורי אשכנז ליתא תיבות (נא) וכן הוא במחזור ויטרי ובסידר השל"ה ועיין בר"ח דאיתא שם תיבות נא אך ליתא שם תיבות המרחם ע"ש אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד והרמ"ק ובאבודרהם ותן בלבנו בינה להכין בסידורי אשכנז ובאבודרהם ליתא תיבות (בינה) וגם במחזור ויטרי ובפרש"י על הרי"ף גבי בה"ת ליתא ע"ש אך נוסח דידן בסידורי ספרד והרמ"ק והשל"ה ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה כן הוא נוסח סידורי דידן בסגו"ל תחת התי"ו ויש אומרין (תלמוד תורתך) בשוא תחת התי"ו וכן הוא בסידורי סלאוויטא שכן הוא עפ"י הדקדוק ושני נוסחות אלו מובא בסידר היעב"ץ והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך הנה יש נוסחא (והאר עינינו במצותיך ודבק לבנו בתורתך:

וכן היא בסידר ר"ע ובאבודרהם ונוסח המחזור ויטרי (והאר עינינו במצותיך ודבק לבנו ביראתך) אך נוסח סידורי דידן הוא בסידר האר"י ופע"ח ובפרישה סי' ס' ובשל"ה בהקדמת תולדות אדם וכן הוא לשון הגמ' פ"ק דברכות עיניך יאיר במאור תורתך ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך הנה אף כי יראה קודם לאהבה (ובאמת בשע"ת מביא כתב יד מהרח"ו לומר ליראה ולאהבה אך בכל הסידורין ובמחזור ויטרי ובאבודרהם כנוסח דידן) אך עיין בנועם אלימלך פ' וירא ופ' ויחי שאנו מתפללין על יראה הבאה מתוך אהבה היינו יראה עילאה ע"ש למען לא נבוש ולא נכלם ולא נכשל לעולם ועד הנה נוסח סידורי אשכנז ולא נבוש לעולם ועד וכן הוא במחזור ויטרי ונוסח האבודרהם וסידר השל"ה (למען לא נבוש ולא נכלם לעולם ועד) אך נוסח סידורי דידן בסידורי ספרד והרמ"ק ובר"ח שם כי בשם קדשך הגדול הגיבור והנורא בטחנו הנה נוסח סידורי אשכנז (כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו) וכן הוא בסודר ר"ע ופע"ח אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד והרמ"ק ובאבודרהם ורחמיך ה' אלהינו וחסדיך הרבים אל יעזבינו נצח סלה ועד הנה בסידורי אשכנז ובסידר האר"י והשל"ה כל זה ליתא ונוסח סידר ר"ע והמחזור ויטרי והאבודרהם (ורחמיך וחסדיך אל יעזבונו) אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד והרמ"ק ע"ש והנה יש אומרין ואל יעזבנו ואל יטשינו) ונוסחא זו לא מצאתי בשום מקום אך זאת מצאתי בס' עתירת שלם מהרב החסיד ר' מנחם מבארסלאב שמביא בשם הגה"ק ר' יצחק איזיק מקאמארנא זצללה"ה שלא לומר אל יעזבינו אלא אל יטשינו כי או"ת זי"ן לא שייך כאן בברכת אהבה כי זי"ן היא לשון כלי זיין שהוא לשון גבורה ובברכת אהבה לא שייך גבורה וזה הוא הטעם ג"כ שכתב בפע"ח שלא לומר הגיבור

ע"ש (והרב המחבר הנ"ל מביא ג"כ בשם מחזור הגדול טעם אחר שאין אות זי"ן בברכה זו לפי שיש ז' אהבת לז' קרובים ולהורות שכל הז' אהבת בטלים הם נגד אהבת הבורא ית"ש ע"ש) ואפשר שמזה נסתרך המנהג לומר אל יעזבנו ואל יטשנו מהר והכא עלינו ברכה ושלום הנה נוסח סידורי אשכנז ובפרישה סי' ס' והביאנו לשלום ונוסח סידר ר"ע והאבודרהם (והבא עלינו שלום) ונוסח המחזור ויטרי (והבא עלינו ברכה ושלום) אך נוסח דידן בסידר האר"י ופע"ח ובסידורי ספרד מהרה מארבע כנפות הארץ הנה בסידורי אשכנז ובפרישה ליתא תיבות מהרה ונוסח האבודרהם (מהרה מארבע כנפות כל הארץ) אך נוסח דידן בסידורי ספרד ובפע"ח ובמשנת חסידים ע"ש ועפ"י האריז"ל כאן יש לאחוז הד' ציצית בידו השמאלית כנגד לבו עד לאחר ק"ש ושבור עול הגוים מעל צוארנו בסידורי אשכנז ובסידר ר"ע כל זה ליתא ונוסח סידר השל"ה (ושבור עולנו מעל צוארנו) אך נוסח דידן באבודרהם ובסידורי ספרד והרמ"ק ע"ש והנה יש אומרין (ושבור עול הגוים ועול הגליות) ונוסחא זו לא מצאתי אך שמעתי מאדומ"ר הגה"ק מו"ה יקותיאל יהודא ט"ב מסיגוט זצללה"ה שהיה אומר ג"כ נוסחא זו ותוליכנו מהרה קוממיות לארצינו הנה נוסח סידורי אשכנז וסידר ר"ע ובאבודרהם ובסידר הרמ"ק ותוליכנו קוממיות לארצינו ונוסח המחזור ויטרי (ומארבע כנפות תוליכנו קוממיות לארצינו) אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד:

ועיין בשו"ת הלק"ט סי' קפ"ה שבא"י אומרים ותוליכנו קוממיות בארצנו אך לארצנו ג"כ טוב כי אין מקומו של אדם ניכר ובסי' רנ"א כתב שעל אחינו מבקשים. כי אל פועל ישועות אתה ובנו בחרת מכל עם ולשון עיין במג"א בשם ספר הכוונת והכתבים שכשאומר (ובנו בחרת וכו') יזכור מעמד הר סיני וכשאומר (לשמך הגדול) יזכור מעשה עמלק שאין השם שלם וכשאומר (להודות לך) יזכור מעשה מרים שלא נברא הפה רק להודות ולא לדבר לשון הרע והמג"א הוסיף כשאומר (אהבה) יזכור מעשה עגל שאז לא היו אוהבים אותו ית"ש וקרבתנו מלכנו לשמך הגדול הנה נוסח סידורי אשכנז וסידר ר"ע וסידר השל"ה ובמחזור ויטרי וקרבתנו לשמך הגדול וכן הוא באבודרהם אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד והרמ"ק ובר"ח שם סלה באמת באהבה בסידורי אשכנז והשל"ה ליתא תיבות (באהבה) ובסידר ר"ע גם תיבות (סלה) ליתא ונוסח סידורי ספרד והרמ"ק והאבודרהם (לשמך הגדול באהבה) וכפי הנראה נוסח דידן הוא מורכבת מסידורי אשכנז וספרד להודות לך וליחדך באהבה ולאהבה את שמך הנה בסידר ר"ע ליתא ונוסח סידורי אשכנז ובמחזור ויטרי להודות לך וליחדך באהבה ותיבות אלו (ולאהבה את שמך ליתא שם ונוסח סידורי ספרד (להודות לך וליחדך ולאהבה וליראה את שמך) ונוסח

פע"ח ואבודרהם (להודות לך וליחדך ולאהבה את שמך אך נוסח דידן הוא בסידר ר' שבתי ובסידר ר' קאפיל:

בא"י הבוחר בעמו ישראל באהבה הנה לענין אם לענות אמן אחר הבוחר בעמו ישראל באהבה דעת המחבר בהש"ע דאין לענות כדי שלא להפסיק בין הברכה לדבר שמברכין עליה רק יסיים בשוה עם הש"צ וכן דעת השל"ה (ועיין מ"ש לעיל לענין ברכת יוצר המאורות) ודעת הרמ"א לענות אמן ולא מקרי הפסק שאין ברכה זו על הק"ש שהרי אין מברכין אקב"ו לקרות שמע עיין בב"י (ועיין ברוקח שמנהגם היו שגם יחיד אמר אמן אחר הבוחר בעמו ישראל) אך אם סיים הברכה קודם לש"צ עיין בשע"ת שאז גם דעת הש"ע לענות אמן: הנה ק"ש הוא מ"ע דאורייתא שחרית וערבית ויש דעות שכל הג' פרשות הוא דאוריית' וזמנה בשחרית משיראה חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות ויכירנו עד סוף ג' שעות שהוא רבוע היום ש"ע ואין להקל בזה כי יש דעות שגם הזמן הוא דאוריית' וכבר כתבתי לעיל שמי שאינו יכול להתפלל בתוך זמן זה יאמר עכ"פ כל הג' פרשות ק"ש אף בלא תפילין ועיין בבה"ט שקודם הק"ש יכוון לקיים מצ"ע של ק"ש כי מצות דאורייתא צריכות כוונה והא דאין מברכין אקב"ו לקרות שמע כמו על שאר מצות ע' באבודרהם מפני שברכה הוא קבלת מלכות שמים כדאמרינן כל ברבה שאין בה שם ומלכות אינו ברכה ובשמע ישראל יש בה הזכרת השם וגם נחשב כמו מלכות כדאמרינן במס' ר"ה שמע ישראל מלכות (וע' בפרמ"ג סי' רל"ט דכ' דצריך ליתן טעם למה לא מברכין על הק"ש ככל מ"ע ונעלם מעיניו הטהורים שכבר נתן האבודרהם טעם הגון ע"ז וגם מ"ש שם דאפשר שהוא בכלל אקב"ו לעסוק בד"ת שק"ש ד"ת הוא לפע"ד צ"ע דא"כ היו לאחד מהפוסקים להזכיר שאם לא בירך ברה"ת קודם התפלה אז יברך על הק"ש):

והנה לענין הפסקה בק"ש כבר כתבתי לעיל שהדין שוה כמו בברכות ק"ש שבין פרק לפרק דהיינו בין שמע לוהיה ובין והיה לויאמר יענה אמן על כל ברכה ובאמצע הפרק לא יפסוק רק לאמן דהאל הקדוש ודשומע תפלה וכו' ע"ש אך בפסוק שמע ישראל ובשכמל"ו ובין ה' אלקיכם לאמת ועיין במג"א דה"ה בין אמת לתיבות ויציב לא יפסיק כלל ע"ש:

ועיין בש"ע סי' ס"ה דבדיעבד אם הפסיק בק"ש בין בשתיקה בין בדיבור אפי' שהה כדי לגמור כולה ואפילו מחמת אונס איכו חוזר לראש אך דעת הרמ"א שם דאם שהה כדי לגמור כולה והיה מחמת אונס דהיינו שהיה צריך לעשות צרכיו או שהמקום אינו ראוי דהיינו שנמצא צואה בבית חוזר לראש ומשערין ענין השהייה לפי הקורא ע"ש והסכימו

לזה האחרונים ע"ש והנה מדברי הרמ"א נראה דשיעור השהיה בק"ש לחוד משערינן ועיין בסידר ד"ח דה"ה בברכת ק"ש אם שהה כדי לגמור אותה ברכה חוזר לראש אך דעת הח"א דבין בק"ש ובין בברכותיה שיעור השהיה כדי לגמור כל הק"ש והברכות (כיון דבירושלמי פ' היה קורא הוא בעייא דלא איפשטא אי צריך שתהיה ההפסקה כדי ק"ש וברכותי' וכיון דדעת הש"ע דלעולם אינו חוזר אזלינן בזה לקולא ע"ש) ולפענ"ד לענין הפסקה בברכת ק"ש יש לסמוך על הח"א ולשער כדי שיגמור הק"ש וכל הברכות ובלא"ה המיקל לגמרי בברכת ק"ש דבכל גוונא אין לחזור אין מזניחין אותו ויש לו על מה שיסמוך דכפי הנראה כן הוא דעת המג"א כאן ובסי' נ"ג ע"ש ומפרש כן בהדי' בלבושי שרד כאן ועיין לעיל בח"א גופא בנשמת אדם כלל ה' דהכריע דרק בק"ש שהוא דאורייתא יחזור ובשאר ברכות בכל גוונא אינו חוזר וכפי הנראה דכוונתו שם גם על ברכת ק"ש דמאי אילמא ברכת ק"ש משאר ברכות אבל לגבי ק"ש יש להחמיר ולשער השהויה בק"ש לחוד כמו שנראה מדברי הרמ"א ושאר האחרונים ע"ש ועיין במג"א דדוקא מחמת אונס הנ"ל אבל אונס אחר א"צ לחזור אך בנ"א שם כלל ה' הכריע דבק"ש גם מחמת אונס אחר יחזור ע"ש ולכתחילה עיין במג"א דאפילו שלא מחמת אונס ואפילו בברכת ק"ש אין להפסיק בשהייה אך כדי לשמוע קדיש וקדושה מותר להשהות אפילו כדי לגמור כולה ע"ש:

ועיין בהש"ע סוף הלכות ציצית שמצוה לאחוז הציצית ביד שמאלית כנגד לבו בשעת הק"ש ורמז והיו הדברים האלה על לבבך ועיין במג"א שם לאחוז הציצית בין קמיצה לזרת וכבר כתבתי לעיל שעפ"י האר"י ז"ל יש לאחוז הציצית כשאומר מארבע כנפות הארץ ועיין בס' שערי רחמים מהגר"א שלא לאחוז רק בשתי ציצית שלפניו בק"ש אך מנהגינו לאחוז כל הד' ציצית מפורש בכתבי האריז"ל:

ועיין עוד בבאה"ט לכוון בהק"ש הי' דיברות הנכללין בהק"ש והסדר האיך הם נכללין ע' בבאה"ט שם והוא מדברי הירושלמי והנה לכוון כל הי' דיברות הוא דבר קשה ובפרט למי שמתפלל בציבור אך השני דיברות הראשונות הנכללין בפסוק שמע ישראל דהיינו ה' אלהינו הוא אנכי ה' אלהיך ה' אחד הוא לא יהיה לך בקל הוא לכוון והן הם העיקר כידוע שבשני דיברות אלו נכללין כל התרי"ג מצות כי כל העשיין נכללין באנכי לאוין בלא יהיה לך ועיין בט"ז סי' קכ"ז בשם הפע"ח שיכוון כשאומר (ה' ה' אחד) על ד' אותיות הוי"ה וכשאומר (ברוך שם כבוד מלכותו) על ד' אותיות אדנ"י וכשאומר (לעולם ועד) על שילב הוי"ה ואדנ"י דהיינו (יאדונה"י) ע"ש אך כל ערום יעשה בדעת כי כמה פעמים ע"י כוונת אלו לא יכוון הכוונות הפשוטות דהיינו פי' המלות והם הן העיקר ובפרט

בפסוק שמע ישראל אם לא כיון לבו למה שהיא אומר אפילו בדיעבד לא יצא ע"כ אם מתפלל במתינות וביושב הדעת אז בודאי ראוי ונכון לכוון כל אלו הכוונות וכל המרבה לכוון כוונת האמיתות הרי זה משובח אבל בלא"ה לא יכוון רק הכונות המחיובת לנו עפ"י דין הש"ע ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים:

אל מלך נאמן הנה מנהג דידן ביחיד לומר קודם הק"ש (אל מלך נאמן כדי להשלים הרמ"ח תיבות והוא מדברי הרמ"א ובאמת כפי הנראה בטור וברוקח ובמחזור ויטרי יראה שאין חילוק בין יחיד לציבור שהנוהגין לומר אל מלך נאמן אומרים בין ביחיד בין בציבור ועיין בטור שיש מוסיפין ואומרין אמן אל מלך נאמן וכן הוא באמת דעת הרוקח והטעם עיין בב"ח מפני שסוברין דלעולם ועד חד תיבה הוא דלעולם ועד פרישו עולמות כמו שפרש"י פ' בשלח) אך מחמת שהזוהר והתיקונים (הובא בב"י) כתבו שלא להפסיק בין הברכה להק"ש ותיקנו שיחזור הש"צ (ה' אלהיכם אמת) ובזה ישלים הרמ"ח תיבות ויחיד יכוון בט"ו ויו"ן שבאמת ויציב שעולים צדי"ק והם כנגד ג' שמות הוי"ה ועם הד' אותיות הם צ' (וכ"כ המחבר בהש"ע) ועכ"ז נקרא מעוות לא יוכל לתקן שהפסיד הג' תיבות שהש"צ חוזר ע"ש לכך הכריע רבינו הרמ"א בד"מ דבציבור יסמוך על החזרת הש"צ ה' אלהיכם אמת כדעת הזוהר אבל ביחיד שבזוהר קורא אותו מעוות לא יוכל לתקן ע"כ יאמר בתחילה אל מלך נאמן כמנהג הקדמון אשר היה עוד בימי התנאים כמו שנראה מדברי התיקונים הנ"ל ועיין במג"א שדעת המהרש"ל שגם יחיד לא יאמר אל מלך נאמן ע"ש אך כבר העיד בנו הרמ"א שמנהגינו לאמרו ביחיד: שמע ישראל עיין בהש"ע שנוהגין ליתן יד ימין על העינים כשאומרין פסוק שמע ישראל כדי שלא יסתכל בדבר המונעו מלכוון ובפע"ח יש טעם אחר ע"ז עפ"י סוד ע"ש ועיין בעט"ז שדוקא יד ימין. ועיין בהש"ע סי' ס"ג דבק"ש לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יראה באצבעותיו והבאה"ט כתב דלצורך מצוה מותר לרמוז בפרשה שניה ע"ש ועיין בחיי אדם דפשיטא הוא לשאוף טאבאק בשעת קריאת פרשה ראשונה ושני' אסור:

ועיין עוד בהש"ע שנוהגין לקרות פסוק שמע ישראל בקול רם כדי לעורר הכוונה ע"ש ולכאורה צ"ע מדברי הגמ' פ"ב דברכות דף י"ג גבי רבי בשעה שמעביר ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים ע"ש א"כ משמע משם דלא אמר בקול רם דאל"כ הוי ידע רב מזה ע"ש ואפשר דכיון דהיה באמצע הלימוד עם תלמידיו לא אמר בקול רם כדי שלא לבלבל ולהטריד תלמידיו) ושאר ק"ש קורין בלחש ויש קורין כל הק"ש בקול רם ועיין בס' זכרון יהודא מגאון ישראל בעל אמרי אש שהיה מנהגו לקרות הק"ש בקול רם רק מפסוק השמרו לכם עד ושמתם את דברי אלה וכו' היה אומר בלחש ע"ש: ה' אלהינו ה'

אחד עיין בד"מ וברמ"א שיפסיק מעט בין שמע ישראל לה' אלהינו ובין ה' אלהינו לה' אחד ועיין בטור וב"י ובד"מ שיכוון בתיבות אחד בא' שהיא יחיד ובח' שהוא יחיד בז' הרקיעים ובארץ ובד' שהוא מושל בד' רוחות העולם ולא יאריך יותר מכשיעור זה כדי שלא יקלקל הברת התיבה מחמת האריכות כמו שיש אומרים אחאד או אחדע אם כי בספר אשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש מצדד שם דיוצא ידי חובתו גם אם אמר כן מ"מ לכתחילה בודאי צריך לדקדק):

ועיין בהש"ע דיש נוהגין להטות הראש כפי המחשבה מעלה מטה ולד' רוחות ועיין בעט"ז והובא ג"כ בבאה"ט שהטיות ד' רוחות צריך להיות מזרח צפון מערב דרום כדרך מתנות המזבח ועכ"פ לא יטה מזרח מערב צפון דרום שלא יהיה נראה ח"ו כשתי וערב ע"ש ועיין בשלטי הגיבורים שם משמע איפכא שהטיות ד' רוחות יהיה דייקא בדרך זה מזרח מערב צפון דרום כדרך שנסדר בס' יצירה ע"ש אך דברי העט"ז נראין ועיין בשל"ה שצריך להפסיק בפסוק שמע ישראל בכל תיבה ותיבה דהיינו בין שמע לישראל וכו':

עיין בביאור הגר"א סי' ה' שדעת רבינו יונה בספר היראה שבכל פעם שמזכיר שם הוי"ה ב"ה א"צ לכוין רק פי' קריאתו שהוא אדון הכל רק בב' שמות שבפסוק שמע ישראל יאריך עד שיכוין ג"כ הכתיבה בהוי"ה שהוא היה הוה ויהיה ע"ש וא"כ מכש"כ לאנן דקי"ל בהש"ע שבכל שמות הוי"ה צריך לכוין הקריאה והכתיבה ואף שכבר כתבתי לעיל בסוף סדר רחיצת פניו ידיו ורגליו שחרית תקנה שיכוין בפעם ראשון בבוקר ואח"כ מסתמא לשמה קאי על כל היום ע"ש מ"מ כאן נכון לכוין בפרטיות כיון שלדעת הרבינו יונה והגר"א עיקר הכוונה נאמרו כאן:

בשכמל"ו עיין בטור ובש"ע לומר בשכמל"ו בחשאי והוא מגמ' פ"ד דפסחים משום דיעקב אבינו אמרו ומשה לא אמרו לכך תקנו לאמרו בחשאי ע"ש (ועיין בסי' תרי"ט שביוהכ"פ אומרים אותו בקול רם והטעם דלכך לא אמרו משה מפני שבשבח זה מקלסין המלאכים להקב"ה כמ"ש הטור שם והיה מתירא משה שלא יקנאו בנו המלאכים לכך אנו אומרין אותו ג"כ בחשאי משא"כ ביוה"כ אנו דומין למלאכי שרת ולא יקנאו עלינו) והנה דעת הב"ח דאם שכח ולא אמר בשכמל"ו אין מחזירין אותו אך המג"א כתב בשם הלבוש שאפילו לא אמרו בכוונה ג"כ מחזירין אותו:

ועיין בש"ע סי' ס"ה דאם קרא ק"ש ואח"כ מצא ציבור שקורין ק"ש צריך לקרות עמהם פסוק שמע ישראל (ועיין בא"ר שגם בשכמל"ו יקרא עמהם וכבר כתבתי לעיל שדעת התשב"ץ שגם בפסד"ז יקרא עם הציבור שמע ישראל וגם בשכמל"ו) ואם הוא במקום שמותר להפסיק טוב שיקרא עמהם כל ק"ש: ואהבת את ה' אלהיך וכו' הנה בזה נכלל

הדיבור (לא תשא כי מאן דרחים למלכא לא משתבע בשמי' ועיין בהש"ע להפסיק מעט בין לעולם ועד לואהבת ויתן ריוח בין תיבה שתחילתה כסוף תיבה שלפני' כגון (על לבבך על לבבכם בכל לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה הכנף פתיל אתכם מארץ וכן להפסיק בין ולמדתם אותם וקשרתם אותם ושמתם את וכן וחרה אף וראיתם אותם וזכרתם את ועשיתם אותם) ועיין בשל"ה דה"ה בכל אל"ף שאחר מ"ם וג"כ יתיז הזיי"ן של תזכרו שלא לשתמע תשקרו או תשכרו וכן הזיי"ן של וזכרתם וג"כ יפסיק בין היום ובין על לבבך ובין מצוך היום ובין לאהבה וקשרתם לאות על ידך וכו' עיין בהש"ע דכשאומר וקשרתם לאות על ידך ימשמש בתפילין של יד וכשאומר והיו לטוטפות בין עיניך ימשמש בשל ראש ואין להקשות א"כ כשאומר וכתבתם על מזוזות ביתך ימשמש במזוזה עיין בב"י סי' כ"ד דלא אמרו כן אלא במה שהוא לבוש בו ומזומן לפניו וכתבתם על מזוזות ביתך בזה נכלל הדיבור של ולא תחמוד) ביתך ולא בית רעיך ואספת דגנך בזה נכלל הדיבור של ולא תגנוב) דגנך ולא של חבירך ואבדתם מהרה בזה נכלל הדיבור של ולא תרצח) דמאן דקטיל יקטל ולפענ"ד אפשר לרמוז הדיבור לכאן משום דכתיב ולהארץ לא יכופר בדם כי אם בדם שופכו וזה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה למען ירבו ימיכם בזה נכלל הדיבור של כבד את אביך ואמך למען יאריכון ימיך:

ויאמר וכו' ועשו להם ציצית עיין במג"א סוף הלכות ציצית בשם האר"י ז"ל דכשיגיע לפרשת ציצית יקח הציצית גם ביד ימין דהיינו שביד ימין יאחוז הענפי הציצית ויבינו בהם עד שיגיע לנאמנים ונחמדים לעד ואז ינשק הציצית ויסירם מידו וראיתם אותו עיין בהש"ע סוף הלכות ציצית שהמנהג להסתכל בציצית כשמגיע לוראיתם אותם וליתן אותם על העינים (ועיין בסידר האר"י ופע"ח דכשיגיע לוראיתם אותם יסתכל בציצית וכשיגיע לאחרי עיניכם יסתכל בהם וישימם על העינים) וכשמסתכל בהם יסתכל בשתי ציצית שלפניו שיש בהם עשרה קשרים וט"ז חוטין שעולות כ"ו כמספר הוי"ה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם בזה נכלל הדיבור (לא תנאף) כדרשת חכמז"ל אחרי לבבכם זה מינות ואחרי עיניכם זה זנות ועיין בספר דרך פקודיך מצוה ל"ה שמביא שם מעשה רב שסיפר לו הרב הקדוש מהר"ם סופר מפשטוזארסק זצללה"ה שהיה בעיר אחד ובא אליו מנגידי עיר וסיפר לו היות שהיה שבת אצלם איש צדיק אחד ואמרתי אלכה כא אל כת המשוגעים ואראה מה מנהגם וכאשר באתי לשם אמר הרה"צ הנה נואף בא אל הבית ואני ידעתי בעצמי שלא הייתי נואף מעולם והאריך לדבר דברי חוצפה והיה מונחת שם גמ' על השלחן ופתח הרב הקדוש מהר"ם הנ"ל הגמ' והנה דרשת חכמז"ל טוב מראה עינים מהלך נפש טוב מראה עינים באשה יותר מאותה מעשה עצמה (ופרש"י טוב נגד

היצה"ר) כתובה לפניו והראה להנגיד הנ"ל ראה שדברי חכמז"ל נזדמן בעת הצורך לתרץ לך כי בהיותך הולך בתוך השוק בעיר הגדולה והיית משוטט במקהלות הנשים והיית נהנה במראה עיניך והצדיק ברוח קדשו ראה קליפת הניאוף אצלך ואמר לו ע"ז סמיכות מתיה"ק וישאלו את אנשי מקומה היינו אנשי מקומו של עולם איה הקדשה ר"ל היכן הוא הזונה שאתה אומר שזכיתי התירץ הוא בעינים על הדרך ר"ל שאיכות הזנות הוא ע"י עיניך כשהיית הולך ונהנית במראה עיניך ודברי פח"ח וש"י. ועשיתם את כל מצותי בזה נכלל הדיבור (זכור את יום השבת) כי שבת שקול כנגד כל המצות ועפ"י האריז"ל החיוב לזכור בכאן זכירות שבת עיין במג"א סי' ס' אני ה' אלהיכם בזה נכלל הדיבור (לא תענה) דאמר ר' לוי אם העדת עדות שקר בחבירך כאלו העדת שלא בראתי שמים וארץ כ"ז מדברי הירושלמי אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועפ"י האר"י ז"ל צריך לכוון בכאן לזכירות יציאת מצרים:

ה' אלהיכם אמת הנה המנהג שהש"צ מחזיר ג' תיבות אלו והוא כדי להשלים הרמ"ח תיבות בק"ש וכבר כתבתי לעיל שמנהג הקדמון לא הי' כן רק גם בציבור אמרו (אל מלך נאמן) אך מנהג דידן הוא מדברי הזוהר הובא בב"י בשם מהר"י אבוהב שי"א ב' פעמים (להיות לכם לאלהים) אך ברוב מקומות אין חוזרין להיות לכם לאלהים אלא ה' אלהיכם אמת ע"ש ועיין בתשו' רש"ל לחזור (אני ה' אלהיכם אמת) שתיבות (אמת) אינו משלים המנין רמ"ח כיון שאינו מן הק"ש וכ"כ הב"י בשם ס' הפליאה אך כתב שבזוהר ותיקונים ובמדרש רות בכולן כתב רק (ה' אלהיכם אמת) וכל המשנה ידו על התחתונה וגוערין בו ע"ש והנה בס' מטה משה מהפך בזכותו דרבו המהרש"ל דזה הוא דוקא דעת חברייא דרשב"י אבל דעת רשב"י הוא כדעת מהרש"ל כדמוכח למעיין בזוהר ע"ש אך בשו"ת נחלת שבעה מביא דברי המטה משה והאריך שם ומסיק כדעת רבינו הב"י דכל החוזר אני ה' אלהיכם אמת ראוי לגערו ולבטל דבריו ע"ש והנה לענין אם יאמר הש"צ ג"כ בלחש תיבות (אמת) עיין במג"א בשם בע"מ דאינו אומר (וכ"מ מבואר הגר"א) אך בשם מהר"ם אלשקר כתב דאומר גם בלחש וכ"כ בבאה"ט בשם רדב"ז וכ"מ מדברי האחרונים שהבאתי אחר זה:

דעיין בשע"ת בשם שו"ת מים רבים דש"צ יאמר תיבות (אמת) בפעם ראשון בלחש ואח"כ יחזור ה' אלהיכם אמת בקול רם ידעת הפר"ח שהש"צ יאמר בפעם ראשון כל הג' תיבות (ה' אלהיכם אמת בלחש משום דמדברי הש"ס מוכח שלא להחזיר ג' תיבות אלו והוי כמזלזל בדברי רז"ל בעלי התלמוד אך בש"צ מביא בשם ברכי יוסף דדברי הש"ס אינו חולק לדברי הזוהר והביא בשם הכנה"ג שהנוהגים לומר ק"ש בקול רם יותר

נכון שיסיים הש"צ אמת בקול רם עם הציבור ויחזור ויאמר ה' אלהיכם אמת משיסיים פעם ראשון בלחש ועיין בסדר היום שמי שמתפלל עם הציבור ולא אפשר לו לגמור הק"ש קודם שיחזור הש"צ (ה' אלהיכם אמת) יעמוד במקומו וישמע להש"צ ואח"כ יגמור ויועיל לו כיון שעומד בתוך הק"ש והם הרמ"ח עצמן ע"ש ועיין בשע"ת שגם אם קורא ביחיד רשאי להחזיר ה' אלהיכם אמת ושכן היה מנהג האר"י ז"ל ע"ש אך מדברי המחבר בש"ע שהן דברי הזוה"ק וגם מדברי הרמ"א לכאורה לא משמע כן:

ח"א סדר ברכת ק"ש שלאחריה

אמת ויציב ונכון וכו' כבר כתבתי לעיל שברכת אמת ויציב מוזכרה בגמ' ועיין בסדר היום שזה השבח של אמת ויציב שלחו בני הגולה שהיו רחוקים מירושלים ולא היו עם עזרא ולא רצו לעלות באמרם כיון שעתידין להגלות פעם אחרת וביהמ"ק עתיד לחרוב וכדי שלא יחזיקו אותם באנשי רשע ומחוסרי אמונה כתבו להם זה השבח הגדול ודבריו חיים הנה גירסת הרז"ה וסידורי ספרד החי"ת בפת"ח אך ביעב"ץ ובכל סידורי דידן בקמ"ץ נאמנים ונחמדים לעד הנה ידגיש האל"ף של נאמנים שלא יבליעו וכבר כתבתי לעיל בשם האר"י ז"ל שכאן ינשק הציצית ויסירם ולעולמי עולמים במחזור וויטרי יש כאן תוספת (מושך חסד ליודעיו וצדקתו לישרי לב) אך בכל הנוסחאות ליתא על אבותינו ועלינו הנה נוסח ר"ע ובמחזור ויטרי (עלינו ועל אבותינו) אך נוסח דידן הוא באבודרהם ובסידורי ספרד מאשכנז דבר טוב וקיים לעולם ועד בסידורי ספרד והרמ"ק ואבודרהם ליתא תיבות אלו לעולם ועד אך הוא במחזור ויטרי אמת ואמונה חוק ולא יעבור הנה נוסח ספרד והרמ"ק ואבודרהם (באמת ובאמונה) אך נוסח סידורי דידן במחזור ויטרי ובפע"ח יוצרנו צור ישועתנו הנה נוסח ספרד והרמ"ק ובסידר ר"ע ובאבודרהם ובמחזור ויטרי ובר"ח פ"ז משער אהבה צורנו צור ישועתנו אך נוסח סידורי דידן בסידר השל"ה ור' קאפיל ואין לנו אלהים זולתך סלה הנה נוסח סידורי אשכנז ובמחזור ויטרי ואין אלהים זולתך וכ"כ בסידר דעת קדושים שאין לומר ואין לנו אלהים זולתך דמשמע שיש ח"ו עוד אלהים אבל לא לנו ושכן הוא לשון הפסוק בשמואל ואין אלהים זולתך ע"ש אך נוסח דידן הוא בסידר ר"ע ובספרד והרמ"ק ובאבודרהם וקשה לשבש כל הספרים ועיין בפרש"י פ' קרח דכתיב אין לנו אלא ה' אחד ועיין בכל בו בסדר נשמת כל חי וז"ל מי שאומר אין מלך אלא אתה ואינו אומר אין לנו מלך אלא אתה טועה כי ודאי אין לנו מלך אלא הקב"ה אבל לעכו"ם יש אלקות ומלכים זולת הקב"ה ע"ש ועיין בסדר והוא רחום שאומרין בב' וה' בנוסח אשכנז כי אין לנו אלהי מבלעדיך ע"ש ואם כי בפסוק נאמר ואין

אלהים כבר כתב הטור דגבי שבח תפלה רשאי לשנות לפסוק הפסיק: עזרת אבותינו הא דיש הפסק בהסידורין בין זולתך סלה ובין עזרת נראה לפענ"ד ע"ד שכתבתי לעיל לגבי המאיר לארץ משום דבימים שאומרים פיוטים אומרים כאן הפיוט שקורין זולת וג"כ עיין בסידר השל"ה שהיה מנהג דביום שהיה אומרים הפיוט היו אומרים נוסח אחר של אמת ויציב עד עזרת אבותינו ע"ש והוא מוזכרה בס' חסידים סי' רנ"ח ע"ש בהמפרש אמת אשרי איש שישמע למצותיך הנה בסידורי אשכנז ור"ע ובמחזור ויטרי ליתא כאן תיבות (אמת) וכן לקמן גבי אמת ממצרים גאלתנו וכן נראה מדברי הבעה"ט ריש פ' בראשית אך נוסח דידן בסידורי ספרד והרמ"ק והאר"י ובאבודרהם ובזוהר פ' ויקהל ומלך גיבור לריב ריבם לאבות ובנים בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ובסידר ר' קאפיל ליתא תיבות (לאבות ובנים) אך הוא בסידורי ספרד ואשכנז מלך גואל ומושיע הנה נוסח ר"ע מלך עוזר גואל ומושיע אך בכל הנסחאות כנוסח דידן ובכורך ישראל גאלת וים סוף להם בקעת הנה ניסח סידורי אשכנז ור"ע ובמחזור ויטרי ובכורך גאלת וים סוף בקעת אך נוסח דידן בסידורי ספרד (ודע דגירסת היעב"ץ בקעת הקי"ף בקמ"ץ אך בכל סידורי דידן ובספרד בפת"ח) וזדים טבעת וידידים העברת הנה נוסח ספרד והרמ"ק ור"ע ואבודרהם וידידים עברו ים (ונוסח המחזור ויטרי ודידים טבעת יבשה עשית וידידים עברו ים) אך נוסח דידן הוא ג"כ בסידורי אשכנז ור' קאפיל:

למלך אל חי וקים הנה גירסת הרז"ה והיעב"ץ (למלך הלמ"ד הא' בפת"ח ובסידר סלאוויטא בשם האר"י בקמ"ץ משפיל גאים עדי ארץ ומגביה שפלים עדי מרום הנה נוסח סידורי אשכנז ובמחזור ויטרי משפיל גאים ומגביה שפלים (ונוסח ר"ע מגביה שפלים ומשפיל גאים) אך נוסח דידן בסידורי ספרד ובאבודרהם ובסידר ר' קאפיל ועונה לעמו ישראל בעת שועת אליו הנה בסידורי אשכנז ר"ע ובמחזור ויטרא ליתא תיבות (ישראל) אך הוא בסידורי ספרד והרמ"ק ואבודרהם ולכאורה יש להבין מה שאומרים ועונה לעמו וכו' הלא קרוב ה' לכל קוראיו אף לנכרי אשר לא מבני ישראל המה אך נראה לפענ"ד דאפשר דגבי ישראל מצינו בפ' השוכר את הפועלים ר' חייא אמר משיב הרוח נשוב זוקא מוריד הגשם אתא מיטרא הרי תיכף באותו שעה נענה וכמאמר הכתוב עוד הם מדברים ואני אשמע וזה אינו רק לעמו ישראל וזה שאומרים ועונה לעמו ישראל בעת ששועם אליו ר"ל באותו עת גופא ששועם אליו ודע דנוסח סידורי ספרד ורמ"ק והשל"ה והאבודרהם העונה לעמו וכו' אך נוסח סידורי דידן במחזור ויטרי ובסידר ר' קאפיל תהלות לאל עליון גואלם בסידורי אשכנז ור"ע ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ליתא תיבות (גואלם) אך הוא בסידורי ספרד והרמ"ק והאריז"ל (ודע דנוסח ר"ע והרמ"ק והאבודרהם

תהלה לאל עליון אך נוסח סידורי דידן במחזור ויטרי ובכתבי האריז"ל יש כוונה ע"ז שתהלות הם שני תהלות ע"ש):
ועיין בכתבי האריז"ל שעד תהלות לאל עליון הוא מעולם הישיבה וכאן צריך לעמוד ולהכין עצמו לתפלת י"ח (ועיין בא"ר בשם עץ החיים שאז ילך ממקומו ג' פסיעות ויעמוד שם עד שירצה להתפלל י"ח ואז יפסיע לפניו ג' פסיעות:
בשמחה רכה ואמרו כלם לכאורה תיבות (כלם) מיותר אך ידידי הרב המאה"ג וכו' מו"ה יחזקאל בנטט נ"י אב"ד ווארשהל הראה לי במכילתא בשלח שגם האומת אמרו שירה וזה ואמרו כולם ע"ש לשמך הגדול בסידורי אשכנז ור"ע ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ליתא תיבות (הגדול) אך הוא בסידורי ספרד יחד כולם הודו והמליכו ואמרו הנה נוסח דידן ואמרו בקמ"ץ תחת המ"ם וכ"כ בסידורי סלאוויטא בשם סידר ש"ת אך נוסח היעב"ץ ואמרו בשב"א תחת המ"ם וכן הוא בסידורי ספרד וכ"כ בס' שערי:
רחמים מהגר"א ע"ש:
צור ישראל קימה בעזרת ישראל ופדה כנאמך יהודא וישראל ונאמר גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל הנה בסידורי ספרד והאבודרהם ליתא עד ונאמר גואלנו וכו' וכ"כ בס' מגיד תעלומה על מס' ברכות דף י"ב שכן נראה מדברי רש"י ז"ל ד"ה להגיד בבוקר חסדך דאינו מזכיר בה מגאולה לעתיד ע"ש אך כתב דנוסחותינו לומר צור ישראל וכו' הוא מירושלמי הובא בטור סי' ס"ו ע"ש (ונוסח המחזור ויטרי גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל ופדה כנאומך יהודא וישראל) ועיין בס' המנהגים שדעת הרי"צ גאות ור"א מווירמזא שלא לומר רק עד גואלנו ה' צבאות לפי שאז יש בו י"ד תיבות וס' אותיות והוא רמז שס' ריבוא נגאלו בי"ד ניסן אך ר"מ ש"צ הוסיף הפסוק גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל ושכן נוהגין ע"ש וכן נראה מכתבי האריז"ל ועיין בסידר ר' קאפיל ששם הנוסחא גואלנו ה' צבאות מעולם הוא סמך קדוש ישראל אך בסידורי ספרד ואבודרהם ובמחזור ויטרי ובספר המנהגים שם כנוסח סידורי דידן וכן הוא לשון הפסיק והוא בישעיה:
ודע דבסידורי אשכנז ובסידר ר' קאפיל ליתא תיבות (ונאמר) וכן כראה מדברי הס' המנהגים וכ"כ בס' עתירת שלום שדוקא לנוסח ספרד שאין אומרים צור ישראל שייך לומר ונאמר משא"כ לנוסח דידן לא שייך לומר ונאמר כיון שאין מזכיר מקודם שום פסוק ושגם בסידר הגה"ק התניא ליתא תיבות ונאמר ושגם הגה"ק מו"ה יצחק אייזיק מקאמארנא זצללה"ה לא היה אומרו ע"ש אך עיין בספר אשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש זצללה"ה שמהפך בזכותן של אותן האומרים תיבות ונאמר ושיש לו מקום ע"ש והבוחר יבחור ודע עוד דיש עוד ג"כ כ"מ בין נוסח דידן לנוסח ספרד לענין כוונת

ענית אמן אחר ברכת גאל ישראל דלנוסח ספרד שאין אומדים צור ישראל א"כ אין כאן ברכת שבח וצריך לכוין אמן שהוא אמת משא"כ לנוסח דידן הוא שבח ותפלה וצריך לכוין שהוא אמת ושיאמנו דבריו כמ"ש במג"א סי' בא"י גאל ישראל ולא גואל ישראל בתפלת י"ח אומר גואל ישראל והוא מדברי הגמ' פ' ע"פ דתפלה רחמי נינהו ומתפלל על העתיד והנה דעת הטור בסי' ס"ו וסי' קי"א לענות כאן אמן אחר ברכת עצמו ודעת המחבר בהש"ע שגם אחר הש"צ אינו עונה דהוה הפסק בין גל"ת ודעת הרמ"א לענות אמן אחר הש"צ ושכן נוהגין (ובד"מ הוסיף שהנוהגין לענות אמן אחר ברכת עצמן בישתבח ובהשכיבנו יענו גם כאן אחר ברכת עצמן) וכן דעת הלבוש בסי' קי"א (וצ"ע בא"ר שכתב שהלבוש השמיט הך וכן נוהגין הלא אם דבסי' ס"ו השמיטו אבל בסי' קי"א כתב בהדי' דכן נוהגין והוסיף שכן הוא ג"כ עפ"י סיד ע"ש) אך בא"ר הסכים לדעת הש"ע ושכן דעת הר"מ בתשו' ובשל"ה ושכן כתיב במגיד משרים שכן צוה המגיד להב"י שלא לענות ושבפסקי תו' משמע שגם בשבת שאין חיוב כל כך לסמוך גל"ת ע"מ ג"כ אין לענות:

ועיין במג"א שהמדקדקין ממתינים בצור ישראל ואם ירצה יכוין לסיים עם הש"צ ואז אינו מחיוב לענות אמן ע"ש והנה מנהג המדקדקים מדחה בא"ר דבצור ישראל הוה באמצע הפרק ובאמצע הפרק אין עונים רק אמן דהאל הקדוש ודשומע תפלה והסכים לזה בלבושי שרד ובסידר ד"ח אך לתקנת המג"א דיסיים בשוה עם הש"צ דבא"ר הסכים ג"כ לתקנה זו וכן בסידר ד"ח ובח"א אך בלבושי שרד לא ניחא לי' גם בתקנה זו דהרי המג"א בסי' נ"א פסק דאם סיים בשוה עם הש"צ ישתבח עונה אמן כיון דיש פוסקים דבישתבח עונה אמן אחר ברכת עצמו א"כ ה"ה אחר גאל ישראל דדעת הטור דעונה אין אחר ברכתו (ועיין בספר פרי קודש הלולים מהגה"ק מו"ה צבי הירש מזידיטשוב זצללה"ה שמחמת שמנהגו הי' לענות אמן אחר ברכת עצמו בישתבח וכדומה לכך היה נוהג עצמו לסיים גאל ישראל בשוה עם הש"צ והיה עונה אמן ע"ש) ע"כ דעתו לסיים גאל ישראל קודם הש"צ ויתחיל תיכף התפלה ולא יאמר רק ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך ואח"כ ימתין על הש"צ כי ראוי להתחיל ולהתפלל בשוה עם הש"צ ולאחר ה' שפתי תפתח לכ"ע אין עונה אמן כמ"ש בא"ר ועיין בש"ע דאין לענות קדיש וקדושה בין גל"ת וכיצד עושה ממתין בשירה חדשה כדי לענות ואם שכח והתחיל שירה חדשה עין בא"ר שמסתפק בזה אך בשע"ת כתב בשם ש"צ דכל שלא סיים ברוך אתה ה' יכול לענות (וכ"כ בסידר ד"ח) ובשבת יכול לענות קדיש וקדושה בין גל"ת וכן אם שמע קול רעם יכול לברך אבל ביו"ט לא ע"ש ועיין בא"ר דבערבית מותר לענות קדיש וברכו בין

גל"ת סדר תפלת י"ח גרסינן בפ"ב דמגילה ק"ך זקנים ומהם כמה נביאים (והם הנקראים אנשי כנסת הנדולה) תקנו התפלה על הסדר ע"ש כי מעולם היו מתפללין בכל יום (ולדעת הרמב"ם וכמה פוסקים הוא מצות עשה מן התורה להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלהיכם ועבודה זו תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם ודרשו בספרי ובירושלמי איזהו עבודה שבלב זה תפלה ע"ש) אך לא היה נוסח קבוע לתפלה ולא זמן אלא כל אחד ואחד מתפלל בכל עת שירצה אם מעט ואם הרבה כיון שגלו ישראל ונתערבו בתוך העמים ונולדו להם בנים בארצותיהם ואותם הבנים היו שפתם משובשת ומעורבת מלשונות נכריות ולא היה אחד יכול להתפלל ולדבר כל צרכו בלשון עברית עמד עזרא ובית דינו והם האנשי כנסת הגדולה ותקנו לישראל י"ח ברכות בשפה ברורה ובלשון קצרה זכה וברה כדי שתהיה ערוכות בפי הכל וילמדו איתן ותהיה תפלת אלו העלגים תפלה שלימה כתפלת בעל לשון הצחה ותקנו ג"כ ג' תפלת בכל יום וכן תקנו כל הברכות ותפלות הסדורות בפי כל ישראל כדי שיהיה כל ברכה ותפלה שגורה בפי כל בלשון צחה כ"ז הוא מדברי הרמב"ם ריש הלכות תפלה ובאבודרהם ועיין בפר"ח סי' פ"ט ובפרמ"ג:

והנה הטעם שתקנו ג' פעמים ביום עיין בגמ' פ' תפלת השחר יא כנגד האבות שמצינו שאברהם התפלל תפלת שחרית יצחק תפלת מנחה יעקב ערבית ונתנו רמז ע"ז ערב ובוקר וצהרים שאות שני מאברהם הוא ב והוא רמז לבוקר ואות שני מיצחק הוא צ והוא רמז לצהרים ואות שני מיעקב הוא ע והוא רמז לערבית וי"א כנגד הקרבנות שחרית כנגד תמיד של שחר מנחה כנגד תמיד של בין הערבים מעריב כנגד אברים ופדרים שהיו מתאכלים ע"ג מזבח כל הלילה ע"ש והא דתקנו י"ח ברכות עיין ג"כ בגמ' שם: ועיין עוד בגמ' שם ר' גמליאל ובית דינו התקין עוד ברכה אחת והוא ברכת המינים לפי שהיו רבו האפיקורסין בישראל ע"ש ומכין הברכות של כל הג' תפלות הם נ"ז ג' פעמים י"ט ונתבו רמז ע"ז ערב ובוקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי ואהמ"ה בגימטריא כ"ז כמנין הברכות ע' באבודרהם:

זמן תפלת שחרית מנץ החמה עד סוף שעה ד' ובשעת הדחק מותר להתפלל אף קודם הנץ החמה ועיין במג"א בשם רש"ל שקרא תגר על שבימי הסליחות מתפללין קודם הנץ החמה והמג"א כתב דאפשר דסמכו על שטורח הציבור הוא שילכו לביתם ויתקבצו שנית כמ"ש הא"ר סי' רל"ה לענין תפלת מעריב אך עיין בא"ר שלא ניחא לי' בתירץ זה דאין טורח כל כך להמתין בביהכנ"ס ע"ש ובאמת גם המג"א מסיים שמ"מ לכתחילה

יראה שלא להשכים ועיין בפרמ"ג סי' תצ"ד דביום א' דשבועות דנעורים כל הלילה מתפללין מיד כשיאיר היום מפני הטורח ע"ש:

כוונת התפלה עיין בהש"ע סי' צ"ח שהמתפלל צריך שיכוון בלבו פי' המלות שמוציא בשפתיו ויחשוב כאלו שכינה כנגדו ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפילתו ע"ש ולכך נקרא התפלה עבודה שבלב שצריך כוונת הלב ועיין באבודרהם שעבודה הוא לכבוש המחשבה הטרודה בעסקי העולם ולהביאה בשעבוד הכוונה וע' בזוה"ק בשלח דף ס"ג כל דמצלי קמי מלכא קדישא בעי למבעי בעותיה ולצלאה מעומקא דליבא ועיין ברוקח שורש היראה שכתב ותכוין דעתך פן תכזב בתפלתך כשתהרהר מחשבות אחרות ותאמר לבסוף יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי וכו' ועיין בס' אורחת חיים מהרא"ש שכתב כוון בתפלתך כי התפלה הוא עבודה שבלב ואם בנך ידבר לך ולא מלבו הלא יחר לך וכו' ועיין בספר חסידים בשביל ז' דברים אין תפילתו של אדם נשמעת ואחד מהם המתפלל בלא כוונת הלב שנאמר תכין לבם תקשיב אזנך:

ועיין בש"ע סי' ק"א שצריך לכוין בכל הברכות ואם אינו יכול לכוין בכלם עכ"פ לפחות יכוון באבות ואם לא כיון באבות דעת המחבר שצריך לחזור ולהתפלל אך דעת הרמ"א שבזמן הזה אין חוזרין בשביל חסרון הכוונה שאף בחזרה קרוב שלא יתכוין ועיין בטור בשם הרוקח שירגיל עצמו לכוין לפחות בחתימת כל ברכה שיש בהם קי"ג פעמים לב שבתורה לומר שצריך בהם כוונת הלב ע"ש והובא ג"כ בבעה"ט סוף פרשת פקודי ע"ש ולענין אם לנענע בתפלת י"ח כבר כתבתי לעיל בסדר הנהגת התפלה דכל הלבבות דורש ה' וכל אחד ישער בעצמו כפי מה שיועיל לו לעורר הכוונה ע"ש:

גרסינן פרק תפלת השחר היה עומד בח"ל יחזור פניו כנגד א"י וכו' והובא בש"ע סי' צ"ד ועיין ברמ"א שם דאנו שמחזירין פנינו למזרח מפני שאנו יושבים במערבה של א"י ונמצא פנינו לא"י ומי שאינו יכול לכוון הרוחות יכוון לבו לאבינו שבשמים ועיין בט"ז דמי ששכח ומתפלל לרוח אחרת אם הוא בצפון או בדרום יהפוך פניו לצד מזרח אבל אם התפלל למעריב לא יהפוך פניו לצד דא"כ יהיה פניו נגד צפון או דרום ומ"מ א"צ לעקור רגליו כדי להתפלל למזרח כי בדיעבד יש לסמוך אמ"ד שכינה בכל מקום ועיין בבאה"ט שבתשו' יד אליהו חולק על הט"ז דצריך לעקור רגליו אך גדול אחר הסכים להט"ז ע"ש ובא"ר כתב דברמב"ם מבואר כהט"ז רק מ"מ טוב להפוך פניו לדרום דזה נמי נגד א"י ע"ש וע' בסידר ד"ח דאם מתפלל בציבור ואושא מילתא יהפוך עצמו לצד שהציבור מתפללין:

ועיין ברמ"א סי' צ"ה שקודם תפלת י"ח יפסיע לפניו ג' פסיעות והטעם עיין ברוקח והובא בעע"ז משום דמצינו ג' הגשות לתפלה ויגש אברהם ויגש יהודה ויגש אליו ועיין בש"ע שם שיכוון רגליו זה אצל זה בתפלת י"ח והוא מדברי הגמ' פ"ק דברכות להתדמות להמלאכים דכתיב אצלם ורגליהם רגל ישרה וביאר הדברים עיין במט"מ דכיון שעומד לדבר עם השכינה צריך לסלק כל מחשבות הגוף מלבו ולדמות כאלו הוא מלאך שאין לו מחשבות הגוף וע"ש עוד טעם לזה:

ועיין בט"ז סי' צ"א בשם הזוהר ואתחנן מאן דקאים בצלותי' בעי לכסוי רישי' ועינוי בגין דלא יסתכל בשכינתא ומאן דפקח עינוי מקדים עלי' מלאך המות וע"ש עוד שכל מי שאינו עוצם עיניו בתפילתו אינו זוכה לראות השכינה קודם מותו כמו כל בר זכאי ע"ש (ועיין בפרמ"ג ד כוונת הזוהר במ"ש לכסות עיניו היינו בטלית של מצוה שעליו ע"ש וכן הוא בהדי' בר"ח פ"ח משער הקדושה) אך אם מתפלל מתוך סידר התפלה הוה כמו עיניו סגורות שע"ת שם ואע"פ שמתפלל בעינים סגורות מ"מ אסור להתפלל כנגד המראה שקורין שפיגול שלא יאמרו דמשתחוה לבבואה שלו רדב"ז ואם מתפלל ועיניו פתוחות בלא"ה אסור שלא יתבטל הכוונה וכמ"ש בש"ע סי' ל' שלא יתפלל נגד בגדים המצוירים ומטעם זה כתב המג"א שם דלא יצייר ציורים בכותל הביהכנ"ס אלא למעלה מקומת איש ע"ש:

ועיין בש"ע סי' צ"ז דאסור לרוק בתפלה ואם אי אפשר לו שלא לרוק מבליע בכסותו שלא יהא נראה ואם אינו יכול להבליעו בכסותו זורקו לאחוריו לשמאלו ולא לימינו וכ"ש לפניו והא דגבי פסיעות חולק כבוד לשמאלו תחילה מפני שהוא ימין הקב"ה עיין בט"ז ובמג"א שם:

ועיין בסי' צ"ב דהצריך לנקביו והתפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל ואם יכול לעמוד עצמו שיעור הילוך פרסה יצא בדיעבד (ועיין ברמ"א שאפי' בדברי תורה אסור כ"ז שגופו משוקץ) ועיין בהגהות רע"א בשם גן המלך דלהכי נקיט שיעור הילוך פרסה ולא נקיט שיעור שעה וחומש שאפי' אם יושב במקום אחד יכול להעמיד עצמו אבל אם מהלך אינו יכול להעמיד עצמו כי ההילוך מוריד הנקבים משערינן כאלו מהלך ע"ש והטעם של השיעור פרסה עיין בעט"ז משום שזמן התפלה הוא שעה וצריך לשהות ג"כ מעט קודם התפלה ולאחר התפלה הרי החומש לשני השהיות:

ח"א סדר סדר הכריעות והזקיפות

גרסינן בגמ' ברכות דף ל"ד אלו ברכות ששוחה בהם באבות תחילה וסוף (תחילה כשאומר בא"י אלהי ואלהי אבותינו וסוף כשאומר בא"י מגן אברהם) ובהודאה תחילה וסוף (תחילה כשאומר מודים וסוף כשאומר בא"י הטוב שמך) והטעם ששוחה באבות ובהודאה ע' באבודרהם בשם הירושלמי משום דכתיב ואקוד ואשתחוה לה' ואברך את אלהי אברהם וכתיב ואשחוה למלך ומתרגמנא ומודינא למלכא:

ועיין ברמב"ם פ"ה מהלכות תפלה דקאמר כשהוא כורע בארבע הכריעות כורע ברוך וצ"ע הלא ליכא ד' כריעות בברוך בי הכריעה השלישית הוא במודים ולא בברוך וליכא למימר דדעת הרמב"ם דכורע בברכת המחזיר שכינתו לציון (ולכאורה משמע כן בזוה"ק פקודי רס"א ע"ב) דהרי אמרינן בהדי' בהודאה תחילה וסוף (ועיין בספר אור החמה על הזוה"ק דגם כוונת הזוה"ק לאחר ברכת המחזיר דהיינו במודים ע"ש) וצ"ל דמה שאמר בארבע הכריעות כורע בברוך לאו דוקא אלא ר"ל דבכל אלו הד' כריעות כורע בברוך היכי שיש ברוך והא ללא אמר בג' כריעות כורע בברוך אפשר משום זוקף בשם דהוא דכל הד' כריעות:

ועיין בש"ע סי' קי"ג והוא מדברי הגמ' שם כשכורע כורע בברוך וכשזוקף זוקף בהשם דכתיב ה' זוקף כפופים ע"ש והא דאמרינן בסדר העבודה ליוה"כ כשהיו שומעין השם הי' כורעים ע"ש במג"א ועיין עוד שם בשם הזוהר והשל"ה דכשאומר ברוך כורע בברכיו ועיין בא"ר בשם רש"ל כי ברוך הוא לשון ברך לך תכרע (ובכתבי האריז"ל איתא שכשאומר ברוך יכרע גופי עיין בשע"ת ואפשר שהוא הוא) וכשאומר אתה ישחה הראש עד שיתפקקו החליות ועיין בא"ר שמשמע דבמודים ישחה גופו וראש בבת אחת:

והנה כשכורע כורע במהירות וכשהוא זוקף יזקוף בנחת ראשו תחילה ואח"כ גופו שלא תהא עליו כמשא ש"ע ובכתבי האריז"ל איתא להיפך גופו תחילה ואח"כ ראשו ועיין בבאה"ט וביותר ביאר בא"ר דבכריעות יכוין לאותיות הוי"ה ובזקיפות לאותיות אדנ"י דבכריעה ראשונה שבאבות. יכוין להמשיך י מהוי"ה להביא שפע עד היסוד חי העולמים ובזקיפה יכוין לעלות א של אדנ"י לחברה עם היו"ד ובכריעה שני' לאות ה של הוי"ה ובזקיפה לאות ד מאדנ"י וכן בכלם ע"ש ועיין בבה"ט בשם האריז"ל דקודם שיתפלל ימשמש בתפילין של ראש:

כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו המנהג לומר קודם תפלת מוסף ומנחה פסוק כי שם ה' אקרא אבל בתפלת שחרית וערבית אין אומרים והטעם עיין בטור סי' קי"א דכיון דאינו מתוקן חכמז"ל מתקוני התפלה לכך הוי הפסק בין גאולה לתפלה (ומ"מ גם בשבת

לא יאמרוהו אף דאין חיוב כל כך להסמיך גל"ת ל"ח) משא"כ פסוק ה' שפתי תפתח לא הוה הפסק כדאמרינן בגמ' פ"ק דברכות דכתפלה אריכתא דמי ע"ש והנה בטור שם מוזכר ג"כ פסוק שומע תפלה עדיך וכו' ומוזכרה ג"כ במג"א אך לא ראיתי כלל נוהג כן לאמרו וגם במחזור ויטרי ובשלטי הגיבורים על המרדכי לא מוזכרה רק פסוק כי שם ה' וה' שפתי תפתח ע"ש ובסידורי ספרד ור' שבתי ור' קאפיל ליתא כלל גם פסוק כי שם ה' אקרא אף במנחה ע"ש:

ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך הטעם דתיקנו רבנן לומר ה' שפתי תפתח קודם התפלה עיין בתר"י והובא בב"י מפני שדוד המלך בעת שהתפלל על חטא בת שבע שהיה במזיד ואין מביאין קרבן התפלל להשי"ת שיסייעו שיוכל לכוון בתפילתו כדי שיהיה מקובלת וע"ז אמר כי לא תחפוץ זבח ר"ל ע"י מזיד לכך יהיה תפילתו במקום קרבן ע"כ עכשיו שאין לנו קרבן אומרין אותה ג"כ שיהיה תפילתנו מקובלת ע"ש:

ועיין במחזור ויטרי ששם איתא תחילה פסוק ה' שפתי ואח"כ פסוק כי שם ה' אקרא וכן הוא במחזורים הישנים הגדולים אך נוסח סידורי דידן לומר פסוק כי שם קודם פסוק ה' שפתי היא עפ"י פסק המג"א שלא להפסיק בפסוקים אחר פסוק ה' שפתי תפתח דפסוק זה מכלל תפלה הוא ע"ש: בא"י אלהינו ואלהי אבותינו הא דאין מלכות בברכה זו ע' בתוס' ורא"ש פ"ו דברכות והובא ג"כ בטור משום דאלקי אברהם חשוב מלכות שאברהם הימלך אותו על העולם וי"א דהגדול הגבור והנורא חשוב מלכות דלאו דוקא לשון מלכות בעינן כדאמרינן במסכת ר"ה שמע ישראל הוי מלכות ע"ש: אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כן הוא לשון הפסוק בפ' שמות והא דאמר בכל אחד ואחד אלהי עיין בספה"ק מפני שכל אחד עבד השי"ת מצד עצמו ולא מצד מנהג אבותיו וכל אחד עבד השי"ת במדה אחרת אברהם במדת החסד יצחק במדת גבורה יעקב במדת תפארת והא דאמר ואלהי יעקב בוא"ו החיבור עיין ברמב"ן שם עפ"י דרכו בקודש ולפענ"ד נראה בדרך אפשר משום דידוע דמדת תפארת הוא המכריע בין חסד לגבורה לכך כתב ואלהי יעקב שהוא עבד השי"ת במדת תפארת שהוא מחבר מדת אברהם ויצחק ואפשר מזה הטעם כתב נמי דאל הגדול הגיבור והנורא כי ידוע דהגדול הגיבור והנורא הם חסד גבורה תפארת לכך כתב והנורא בוא"ו החיבור כ"ז כתבתי רק בדרך האפשר ויה"ר שלא יאמר פינו דבר שלא כרצונך אל עליון גומל חסדים טובים אפשר הכוונה עפ"י מ"ש הפרמ"ג דחסדים טובים הם חסדים נגליים כי באמת כל מה דעביד רחמנא לטב עביד רק שאינו כנגלה ע"ש והנה מלך בו"ד לפעמים רוצה לעשות לאדם חסדים ושריו ויועציו מוחין בידו לכך מוכרח לעשות (יוד) חסד חסד נסתר ועיין ברמב"ן פ' לך שאל עליון

ר"ל התקוף הגבוה על כל גבוהים ע"ש וזה שאמר (אל עליון) וא"כ אין מוחה בידך וכמו שפרש"י בריש פ' ואתחנן לכך (גומל חסדים טובים) היינו חסדים נגליים כי מי בעליונים ובתחתונים שיאמר לך מה תעשה כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר וה' ינחיני בדרך האמת: וקונה הכל הנה נוסח ר"ע והאבודרהם קונה הכל בלא וא"ו החיבר וכן הוא בכתבי האריז"ל וכן נראה מדברי הזוה"ק פקודי דף רס"א ולזה הסכים ג"כ בסידר דעת קדושים אך נוסח סידורי דידן במחזור ויטרי וכן נראה מר"ח פ"ז משער אהבה וכ"כ הגר"א וכן הוא בסידר היעב"ץ וכ"כ בסידר השל"ה בהג"ה שם וכתב שר"ת גומל חסדים טובים וקונה הם כ"ו כמנין הוי"ה ב"ה ע"ש:

וזוכר חסדי אבות וכו' עיין בטור מ"ש בזה ולפענ"ד להטעים דבריו הקדושים בתוספת ביאר דהנה בפרשת בחוקותי כתב וזכרתי ברית ראשונים וכו' לעיני הגוים ופי' הרמב"ן שלא יתחלל שמו הגדול בגוים ע"ש הרי דיש זמן שח"ו גם זכות אבות לא יועיל רק הקב"ה מוכרח להושיענו למען שמו שלא יתחלל ועיין ברשב"ם פ' בשלח שעיקר חילול שמו ח"ו יהי' מפני שהוציאנו ממצרים בדרך אהבה יתירה לכך כשלא יושיענו ח"ו יאמרו מבלתי יכולת ה' ע"ש וזה שאמר וזוכר חסדי אבות ואם ח"ו גם זכות לא יועיל ומביא גואל לבני בניהם למען שמו שלא יתחלל בגוים באהבה ר"ל ע"י אהבה שראו הגוים כמ"ש הרשב"ם והנה בעשי"ת אומרים כאן זכרנו לחיים וכו' וכן קודם ונאמן אתה להחיות מתים אומרים מי כמוך אב הרחמן (ובמוסף אומרים אב הרחמים) וקודם וכל החיים יודוך סלה אומרים וכתוב לחיים טובים וקודם סיום ברכת השלום אומרים בספר חיים ובכלם אם שכח לאמרו אין מחזירין ונוסחתה אבאר אי"ה בסדר תפלת ר"ה:

מלך עוזר ומושיע ומגן עיין בשלטי הגיבורים פ' כיצד מברכין שמביא הנוסחא (מלך גואל עוזר ומושיע ומגן) אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן: אתה גיבור לעולם ה' עיין בש"צ בשם ספר בית דוד הכוונה לא כבו"ד שאינו גיבור רק בבחרותו ולא בזקנותו אבל ה' גיבור לעולם כי אין זקנה לפניו ע"ש והטעם שמתחיל ברכה זו בלשון גבורה עיין באבודרהם שכל אלו שמזכיר בברכה זו הם בגבורה ולפענ"ד אפשר מפני שידוע שהמינים אומרים שיש ח"ו שתי רשיות פועל טיב ופועל רע לכך כיון שמזכיר בברכה זו הפעולות הטובות אומר בתחילה אתה גיבור ה' לומר שה' אחד והוא הגיבור והוא הפועל טוב וה' ינחני בדרך האמת מחיה מתים אתה רב להושיע הנה במקצת סידורין איתא ורב להושיע וכן נראה בא"ר סי' קי"ד ס"ק י"ב ובסידר ר' קאפיל בתפלת מנחה איתא רמז ע"ז ורב בגימטריא יצחק ע"ש אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן והנה בחורף אומרים כאן משיב הרוח ומוריד הגשם ויש שמדקדקין אומרים הגשם בקמ"ץ תחת הגימ"ל אך עיין בס'

מאורי אור שגם עפ"י הדקדוק אי"צ לומר בקמ"ץ רק בסגי"ל וכ"כ בספר זכרון יהודא מהגאון בעל אמרי אש שהיה אומר בסגי"ל ובקיץ אומרים מוריד הטל ועיין בטור סי' קי"ד וברמ"א שם שמנהג אשכנז הוא שאין מזכירין טל כלל בקיץ והטעם עיין בט"ז מפני שטל אינו נעצר לעולם אך מנהג ספרד להזכיר טל בקיץ כמבואר בטור והטעם עיין בב"י ומנהגינו ג"כ כמנהג ספרד והנה למנהג דידן יש שאין אומרים רק מוריד הטל וכן הוא נוסח הרמב"ם וסידר ר"ע וכן נראה מהש"ע אך יש נוהגין לומר ג"כ משיב הרוח וכ"כ הב"ח בשם מנהג ספרד וכן הוא בסידר ר' קאפיל ובס' פרי קודש הלולים מהגה"ק מו"ה צבי הירש זצללה"ה מזידיטשוב ושכן היה נוהג מורו הגה"ק מו"ה משה ליב זצלה"ה והכל אל ישנה מן המנהג כי בדיעבד אין קפידא בכל אופן: דיני טל וגשם הנה אם טעה והזכיר גשם בימות החמה חוזר לראש הברכה ואם סיים הברכה חוזר לראש התפלה ואם הזכיר טל בחורף במקום גשם אינו חוזר אבל אם לא הזכיר לא טל ולא גשם מחזירין אותו:

מכלכל חיים בחסד וכו' מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה ע' בסידר ר' קאפיל שיש גורסין (ומצמיח לנו ישועה בקרוב) כדי שיהי' מ"ט תיבות כנגד מ"ט תיבות שיש בפסוקים של תחיית המתים שביחזקאל ע"ש אך בכל הנוסחאות אינו רק ומצמיח ישועה כנוסח דידן:

ח"א סדר הקדושה

הנה קדושת העמידה מוזכרה בגמ' ברכות דף כ"א ע"ב ובמסכת סופרים ע"ש וכבר כתבתי לעיל ריש סדר הנהגת התפלה בשם רעיא מהימנא פ' אמור שהוא מ"ע לומר קדושה בכל יום וז"ל ונקדשתי בתוך בני ישראל פקודא דיא לקדשא לי' בכל יומא ועיין בבאה"ט שכתב לכוין לקיים מ"ע של ונקדשתי וכו' וכבר כתבתי לעיל שכדי לענות קדושה עם הציבור מותר להפסיק אפילו באמצע ק"ש וברכותי' רק שלא יענה אלא פסוק קק"ק ה' צבאות ופסוק ברוך כבוד ה' ממקומו ותו לא ע"ש אבל בתפלה לא יפסיק אלא ישתוק ויכוין למה שאומר הש"צ ויהיה שומע כעונה ש"ע סי' ק"ד אך אם התחיל להתפלל עם הש"ל כשיגיע עם הש"צ לקדושה יאמר עם הש"צ מלה במלה כל הקדושה אבל יחיד העומד בתפלה וכשהגיע למקום קדושה היו הציבור אומרים קדושה דסדרא (ועיין בא"ר דה"ה קדושת יוצר) אינו אומר קדושה עמהם שאין הקדושות שוות ש"ע סי' ק"ט ואם הוא עומד אצל קדושת שחרית והציבור אומרים קדושת כתר דעת המחבר

בהש"ע שם שג"כ אינו אומר עמהם אבל דעת הרמ"א שעונה עמהם דשניהם קדושת י"ח הם וקדושתן שוה:

ועיין בש"ע סי' צ"ה וסי' קכ"ה שיכוין רגליו זא"ז כשאומר קדושה עם הש"ץ ועיין בא"ר עד לאחר האל הקדוש והרמ"א כתב דאין לדבר באמצע הקדושה ובד"מ כתב שהמהרי"ל לא היה מדבר עד לאחר האל הקדוש: נקדישך נקדישך ונעריצך כנועם שיח סוד שרפי קודש המשלשלים לך קדושה כן הנוסח בסידורי ספרד ובאבודרהם ונוסח אשכנז הובא בטור נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישין אותי בשמי מרום וכן הוא בתוס' פ"ג דברכות ובפרש"י על הרי"ף סוף פ' אין עומדין ובאו"ז ע"ש:

וכן כתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר הנה נוסח הרמב"ם (כדבר האמור על יד נביאך) אך נוסח דידן הוא באבודרהם ובטור בנוסח אשכנז ע"ש והנה יש אומרים ככתוב ולא וכן כתוב וכן הוא ברוב סידורי דידן ואלו ואלו דברי אלקים חיים כי האומרים (וכן כתוב) הוא כדי שיהיה י"ד תיבות עד וקרא כרמז הטור והאומרים (ככתוב) הוא כדי הגה"ה נקדישך ונעריצך הנה נוסח הרמב"ם (נקדישך ונמליכך ונשלש לך קדושה משולשת ונוסח המחזור ויטרי בקדושה לחול נקדש את שמך וכו' כנוסח אשכנז ובקדושת שחרית לשבת (נקדישך ונעריצך כסוד שיח שכל שרפי קודש המקדישין שמך בקודש) ונוסח ר"ע לומר בכל פעם קדושת כתר כ"א תיבות עד תיבות השם כרמז המג"א בשם החזקוני עיין בטור ובב"ח ובמג"א אך לכאורה זה אינו רק לנוסח אשכנז משא"כ לנוסח דידן דוקא יאמרו רק ככתוב ואז יהיה י"ד תיבות כרמז הטור דאלו רמז המג"א מנין כ"א תיבות לא אפשר לנוסח דידן כמובן ומן האבודרהם לכאורה אין ראי' כי הוא אזיל לשיטתו שאין שום מנין תיבות לי"ח ברכות כמ"ש הב"י בשמו בסי' קי"ג ע"ש אך שמעתי מכמה גדולי הדור הנוהגי בנוסח דידן ואמרו (וכן כתוב) ואלו היה להם איזה רמז אחר שעולה המנין לנוסח זה או שחשבו כל הג' תיבות של קדוש קדוש קדוש לתיבה אחת ואז לנוסח דידן אם יאמרו וכן כתוב יעלה המנין כ"א תיבות כרמז המג"א כ"ז כתבתי בדרך אפשר וה' ינחיני בדרך האמת:

קק"ק ה' צבאות מלא כל הארץ ככודו עיין במג"א בשם התנחומא להגביה גופו ועוקבו כלפי מעלה בשעה שאומר קדוש קדוש ובשם השל"ה כתב לעשות כן גם בברוך ובימלך (ועיין בפרישה דמסתפק בזה באם עומד באמצע התפלת שלא במקום קדושה אם רשאי לקפוץ ולהגביה רגליו ולהראות נפשו כאלו מקבל מלכות שמים דקדושה עמהם) וכבר כתבתי לעיל בסדר קדושת יוצר בשם הקיצר של"ה שיכוין כשאומר (קדוש קדוש קדוש) קדיש בשמי מרומא עילאה קדיש על ארעא קדיש לעלם ולעלמי עלמיא לעומתם

משבחים ואומרים כן הוא ברמב"ם ובאבודרהם אך נוסח סידורי אשכנז ובסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ובספר חסידים סי' תת"ו לעומתם ברוך יאמרו ולכאורה הלא בקדושת יוצר גם נוסח אשכנז משבחים ואומרים ומצאתי בסידר דעת קדושים שכתב קצת טעם לזה ע"ש (ודע דנוסח סידר ר"ע לומר בכל פעם אז בקול רעש גדול ונוסח הרמב"ם בכל פעם כבודו מלא עולם וכו' אך נוסח דידן באבודרהם ובמחזור ויטרי). ועיין בספר חסידים סי' הנ"ל דאסור ליחידים לומר קדוש קודם שסיים הש"צ לומר וקרא זא"ז ואמר וכן ברוך כבוד קודם שיסיים הש"צ לעומתם ברוך יאמרו וכן בימלך קודם שיסיים ובדברי קדשך כתוב לאמור ע"ש ע"כ יראה הש"צ לסיים קודם ע"ש:

ברוך כבוד ה' ממקומו עיין במג"א שמהרי"ל היה כורע כשאומר ברוך כבוד וזוקף בשם וכן בימלך ע"ש ובדברי קדשך כתוב לאמור הנה נוסח ר"ע והרמב"ם לומר גם בחול ממקומך מלכנו תופיע אך נוסח סידורי דידן הוא במחזור ויטרי ובאבודרהם ע"ש ולכאורה היכן מצינו בדברי קדשך שיאמרו זה עיין בס' עבודת ישראל בליקוטים ימלוך ה' לעולם וכו' הא דאין אומרים פסוק ה' ימלוך לע"ו שאמר משה עיין באבודרהם שהוא כדי להזכיר ציון שבכל התפלות מזכירין ציון או ירושלם:

והנה דעת הש"ע דאין הציבור אומרים עם הש"צ נקדישך רק שותקין ומכוונין עד שמגיע הש"צ לקדוש ואז עונים הציבור קדוש ועיין בט"ז בשם הב"י שגם לעומתם משבחים ואומרים וכן ובדברי קדשך כתוב לאמור לא יאמרו אך עיין בשע"ת בשם האריז"ל דיאמרו תיבות אלו נקדישך ונעריצך בקול רם וכן קדוש קדוש קדוש והשאר יאמרו תיבה בתיבה עם הש"צ: אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה הנה בסידר ר"ע ליתא כלל נוסח אתה קדוש רק נוסח לדור ודור המליכו לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש ושבחך אלהינו מפינו לא ימיש לעולם ועד אך ברמב"ם ובאבודרהם ובמחזור ויטרי כנוסח דידן וכן הוא בזוה"ק פקודי ואפשר דנוסח זה דר"ע הוא בהחזרת הש"צ ועיקר ברכה זו נשמטה מסידר ר"ע שבידינו כי אל מלך גדול וקדוש אתה במקצת סידורין ליתא וכן בסדר התפלה להרמב"ם ובמחזור ויטרי ג"כ ליתא וכן נראה מדברי הרשב"א הובא בב"י סי' קפ"ח ע"ש וכן נראה מדברי הזוהר בתוספת לפ' ואתחנן ומטור ומדברי האר"י שכתבו שיש בברכה זו י"ד תיבות ע"ש אך נוסח דידן הוא באבודרהם וע"ש שכן הוא בסידורי הגאונים וכן בסידר תפלה לדוד החזיק במנהג זה לאמרו ע"ש ודעביד כמר עביד וכו':

לדור ודור נגיד גדלך וכו' הנה נוסח אשכנז הוא לומר בהחזרת הש"צ לדור ודור במקום אתה קדוש וכן הוא ברמב"ם ובמחזור ויטרי ובכל בו ובמנהגים והטעם עיין בכל בו

משום דאתה קדוש ניתקן במקום קדושה שיש בו ג' פעמים קדוש משא"כ בהחזרת הש"צ כבר אמרנו קדושה לכך אין אומרין אתה קדוש ע"ש ובספר שערי רחמים מהגר"א מצאתי להיפך דנוסח לדוד ניתקן על סדר הקדושה (ולדור ודור נגיד גדלך) הוא ברוך כבוד ה' כי גדול הוא בסוד ברוך (ולנצח נצחים קדושתך נקדיש) הוא קדוש (ושבחך ה' אלהינו מפינו לא ימוש לע"ו כי אל מלך גדול וקדוש אתה) הוא ימלוך לכך במקום שאומרים קדושה אומרים אח"כ לדור ודור ע"ש אך בטוש"ע ובאבודרהם לא מוזכר כלל נוסח לדור ודור וגם בסידורי ספרד ליתא ע"ש והנה למנהג דידן שאין אומרים לדור ודור יש נוהגין שבתפלת מוסף אומרין אותו ואכתוב בזה אי"ה בסדר תפלת מוסף דשבת:

אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה הנה במוצ"ש אומרין כאן ואתה חוננתנו) ואי"ה בסדר מוצ"ש אכתוב מזה ודע דכל ברכות האמצעיות פותחת בלשון שאלה ובקשה והא דברכה זו מתחיל בלשון שבח עיין בב"ח: חננו מאתך דעה בינה והשכל כן הוא נוסח סידר ר"ע ובאבודרהם ובאו"ז ויש נוסחא חכמה בינה ודעת וכן הוא בסידר ר' קאפיל ובסידר הגה"ק התניא והוא לשון הפסוק בפ' תשא וכן נראה לכאורה מדברי ס' הכוונות שאכתוב בסמוך (ועיין בספר רוקח שורש זכירת השם בשם מדרש תדשא יש מפילין תחנות ובקשות לפני הקב"ה ושואלין ממנו חכמה בינה ודעת וכו') ועיין בסידר ר' שבתי שבשחרית נוסחתו חב"ד ובמנחה ומעריב דעה בינה והשכל וטעמו ע"ז נעלה ממנו. (ועיין בשע"ת בשם ס' הכוונות לומר חכמה בינה ודעת והשכל ונוסח הרמב"ם דעה חכמה בינה והשכל ונוסח המחזור ויטרי בינה דעה חכמה והשכל ושלשה נוסחות אלו עולים למקום אחד והנה יש סמך לנוסח הר"ע והאבודרהם הנ"ל ולנוסח הרמב"ם להזכיר דעה תחילה מירושלמי דקאמר בנוסח ברכה זו וחננו דעה ע"ש):

ועיין בעיון תפלה שכמה אנשים אומרין וחננו בוא"ו והוא טעות רק במוצש"ק יש לומר בוא"י ושכן הוא באבודרהם בלא וא"ו ע"ש ולכאורה נראה כן ג"כ מדברי הב"ח והוא מילתא דמסתבר והסכים לזה ג"כ בסידר דעת קדושים אבל מה אעשה שנוסח ר"ע והרמב"ם והמחזור ויטרי לומר בכל פעם וחננו בוא"ו ע"ש והסכים לזה ג"כ בא"ר וע"ש שכן משמע ג"כ בב"י סי' רצ"ד וכ"כ בסידר היעב"ץ שברוב הנוסחאות הוא בוא"ו ע"ש:

השיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך הנה נוסח הרמב"ם השיבנו אבינו לתורתך ודבקנו במצותך וקרבנו מלכנו לעבודתך ונוסח המחזור ויטרי השיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך ודבקנו במצותך אך בסידורי דידן ובספרד והרמ"ק ובר"ע ואבודרהם ליתא הך ודבקנו במצותך וכן נראה מדברי הטור והכל בו שכתבו שיש ט"ו תיבות בברכה זו ועיין בדברי הרשב"א שמביא הב"י סי' קפ"ח דמנה שם

כל הברכות שיש בהם מלכות ובתוך המנויין הוא ג"כ ברכת סלח לנו ולא מנה ברכה זו דהשיבנו הקודם ודוחק לומר דלא גרס בנוסחתו בברכה זו (תיבות מלכנו) וצ"ע):
והחזירנו בתשובה שלימה לפניך אפשר הכוונה דהנה בתיקונים אמר צווחין ככלבין הב מזונא וסליחה וכפרה ולא אית מאן דקרא לון בתיובתא דיחזור קב"ה את השכינה לגבי' (היינו תשובה עילאה) ועיין בר"ח פ"ב משער התשובה דמשמע מזוה"ק דאין אדם זוכה לתשובה עילאה אלא ע"י עסק התורה ע"ש ולכך קודם שמתפללין סלח לנו רפאנו ברך עלינו וכו' אנו מתפללין על תשובה עילאה וזה השיבנו לתורתך וע"י עסק התורה והחזירנו בתשובה שלימה לפניך ר"ל שעיקר התשובה יהיה לפניך היינו תשובה שיחזור קב"ה את השכינה:
סרח לנו אבינו כי חטאנו מחל לנו מלכנו כי פשענו הא דנקיט גבי חטאנו אבינו וגבי פשענו מלכנו עיין ביערות דבש משום דגבי פשעים משפט הבן קשה משל עבד שהבן נעשה בן סורר ומורה ויוצא ליסקל וכן אם מקלל או מכה אביו חייב מיתה משא"כ העבד אך לגבי חטאים הוא להיפך כי האב אינו מקפיד על בנו בחטא קל לכך אנו מתפללין דלגבי חטאים נהי' בחינת בנים ולגבי פשעים נהיה בחינת עבדים ע"ש:
ודע דנוסח סידורי ספרד והרמ"ק והרמב"ם ובמחזור ויטרי ובאבודרהם מחול לנו אך נוסח סידורי דידן הוא ברשב"א הובא בב"י הנ"ל ובאו"ז הלכות תפלה בשם ר"ח ובסידר ר' קאפיל ועיין בסידר ר' שבתי בשחרית מחול ובמנחה וערבית מחול:
כי מוחל וסולח אתה כן הוא נוסח סידורי דידן וכן הוא ברוקח סימן רי"א אך נוסח סידורי ספרד והרמ"ק וברמב"ם ובאבודרהם כי אל טוב וסלח אתה ונוסח ר"ע (כי טוב וסלח אתה) ונוסח המחזור ויטרי (כי אל מלך מוחל וסולח אתה) (ובסידר ר' קאפיל בשחרית כנוסח ספרד והרמ"ק ובמנחה ומעריב כנוסח המחזור ויטרי ע"ש) והנה להאר"י והכל בו יש בברכה זו כ' תיבות ונוסח דידן וכן דר"ע מכיון למנין הלז אך צ"ע כי כפי הנראה בכתבי האריז"ל יראה שנוסחתו כי אל טוב וסלח אתה כנוסח ספרד והרמ"ק וא"כ כ"א תיבות הם:
והנה בת"צ מנהג אשכנז לומר הסליחות בהחזרת הש"צ קודם סיים ברכת סלח לנו ומנהג דידן שלא לומר סליחות עד אחר סיום י"ח ברכות עיין בש"ע תקס"ו ואכתוב מזה אי"ה בסדר ת"צ ע"ש:
ראה נא בענינו הנה נוסח סידר ר"ע (ראה בענינו) וכן הוא במג"א בשם רש"ל ובבאה"ט בשם כנה"ג ופר"ח אך נוסח סידורי דידן הוא ברמב"ם ובמחזור ויטרי ובטור ובאבודרהם ובסידר האר"י יש כוונה ע"ז ולזה הסכים ג"כ במג"א וריבה ריבנו הנה ברמב"ן מוסיף

כאן (והדן דיננו) אך בכל הנוסחאות ליתא וגם ברמב"ם גופא בהלכות תענית כנוסח דידן ע"ש ומהר לגאלנו גאולה שלימה למען שמך בנוסח הרמב"ם ליתא תיבות אלו (גאולה שלימה למען שמך) אך נוסח דידן הוא מסידורי ספרד והרמ"ק וי"א וגאלנו גאולה שלימה מהרה למען שמך וכן הוא בסידר השל"ה ושתי נוסחות אלו עולין בקנה אחד ונוסח סידורי אשכנז וגאלנו מהרה למען שמך וכן הוא בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ונוסח פע"ח (וגאלנו גאולה שלימה) וליתא שם תיבות אלו מהרה למען שמך ונוסח ר' שבתי בשחרית כנוסח ספרד ובמנחה כנוסח אשכנז ובסידר ר' קאפיל להיפך:

ועיין בש"צ בשם ב"ד שמרש"י פ"ב דמגילה נשמע שאין לומר כאן גאולה שלימה דכתב שם דהאי גאולה לאו מגלות הוא אלא מהצרות הבאות עלינו וכו' אך הש"צ מיישב נוסחת גאולה שלימה גם לדברי רש"י ז"ל ע"ש: כי אל גואל חוק אתה הנה נוסח סידורי אשכנז כי גואל חזק אתה וכן הוא בסידר ר"ע ובאבודרהם ופע"ח ונוסח הרמב"ם והמחזור ויטרי (כי אל מלך גואל חזק אתה) אך נוסח דידן בסידורי ספרד והרמ"ק וע' בסידר האר"י ובכל בו שיש בנוסח ברכה זו י"ג תיבות ונוסח סידר ר"ע ופע"ח יכוון למנין הלז:

בא"י גואל ישראל הנה בת"צ ויש עשרה שמתענים ומשלימים אומר הש"צ בהחזרת התפלה בין בשחרית בין במנחה עננו כאן אחר גואל ישראל וחותם בא"י העונה וכו' (וטעם קביעת עננו אחר גואל ישראל עיין בב"י משום דכתיב ה' צורי וגואלי וסמיך לי' יענך ה' ביום צרה ע"ש) אבל יחיד אומר עננו בתוך ברכת שומע תפלה ובלא חתימה וג"כ רק בתפלת מנחה ואפילו אם מתפלל בעת שהש"צ חוזר התפלה דינו כיחיד מג"א סי' ק"ט ואם שכח הש"צ לאמרו אחר גואל ישראל כל שגמר ברכת רפאנו דהיינו שכבד אמר בא"י לא יחזור אלא אמרו בשומע תפלה והנה דעת המג"א בשם הגמ' וב"ח דיחתום בא"י העונה בעת צרה ושומע תפלה אך עיין בבאה"ט בשם ע"ת דלא יחתום רק שומע תפלה לחוד כיחיד ושכן משמע בתשובת רש"ל ע"ש ולזה הסכים ג"כ בסידר ד"ח ובח"א ובמטה אפרים וכל דיני ומנהגי ברכת עננו ונסחתה אכתוב אי"ה בסדר ת"צ:

רפאנו ה' ונרפא הנה נוסח הרמב"ם והמחזור ויטרי (רפאנו ה' אלהינו ונרפא) אך בכל שאר נוסחאות כנוסח דידן וגם ברמב"ם גופא בהלכות תענית כנוסח דידן:

הושיענו ונושעה כי תהילתנו אתה בסידר ר"ע ליתא תיבות אלו (כי תהילתנו אתה) אך הוא ברמב"ם ובאבודרהם ובמחזור ויטרי ובכתבי האריז"ל והעלה רפואה שלימה לכל מכותינו כן הוא נוסח סידורי דידן ובסידר ר"ע ובאו"ז ובסידר ר' קאפיל ויש נוסחא והעלה ארוכה ומרפא לכל תחלואינו ולכל מכאובינו ולכל מכותינו והוא נוסח סידורי ספרד והרמ"ק (והנה נוסח הרמב"ם והעלה רפואה שלימה לכל תחלואינו ונוסח

האבודרהם לכל תחלואינו ולכל מכאובינו ונוסח המחזור ויטרי לכל מכותינו ולכל תחלואינו וי"א לכל תחלואנו ולכל תחלואי נפשינו ונוסחא זו מובא בשע"ת בשם ברכי יוסף כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה כן הוא נוסח סידורי דידן וכן הוא ברשב"א הובא בב"י סי' קפ"ח ובסידר ר' קאפיל ובספר עבודת ישראל בליקוטים ועיין בסוף תשובת הרא"ש שכתב הגאון מהר"י סוריזנה להגאון מו"ה שמואל אזקאלי וז"ל מי יבא אחר המלך מלך רופא נאמן ורחמן ע"ש הרי דנוסחא זו היה שגורה בפיהם (והנה נוסח סידר ר"ע והרמב"ם כי אל רופא רחמן אתה ונוסח סידורי ספרד ובאבודרהם ובסדר היום כי אל רופא רחמן ונאמן אתה ונוסח המחזור ויטרי כי אל רופא נאמן ורחמן אתה) ודע דלטור ולהאר"י ולכל בו יש בברכה זו כ"ו תיבות ע"ש ונוסח סידורי דידן מכוון למנין הלז:

והנה אם רוצה להתפלל בעד החולה איתא בהש"ע שיתפלל בתוך ברכה זו ועיין בזוה"ק בראשית דף כ"ד שהמתפלל צריך להזכיר שם אמו וע' במג"א והוא מדברי הגמ' דאם מתפלל בפניו א"צ להזכיר שם החולה ועיין בספר חסידים שהמתפלל בעד אביו או רבו לא יאמר בתפילתו אבי מורי או רבי כי שלמה אמר בתפילתו דוד אבי ואלישע אמר אלהי אליהו שאין גבהות לפני המקום ע"ש ועיין מ"ש בסדר הרחמן בבהמ"ז:

ברך עלינו ה' אלהינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה לטובה הנה יש נוהגין לומר בחורף נוסח ברך עלינו ובקיץ נוסח ברכנו בכל מעשה ידינו וברך שנתינו בטללי רצון ברכה ונדבה ותהי אחריתה חיים ושבע ושלום כשנים הטובות וכו' וכן הוא בכתבי האריז"ל (ונוסח הרמב"ם גם בחורף ברכנו אלא בקיץ אומר וברך שנתינו בטללי רצון וכו' ובחורף וברך שנתינו ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה ושבע את העולם מברכותיך ורוה פני תבל בא"י מברך השנים) אך נוסח דידן הוא בטור בשם מנהג אשכנז שאין משנים כלל אלא שבקיץ אומרים ותן ברכה ובחורף ותן טל ומטר לברכה ושהכי משמע לישנא דגמ' ע"ש. ותן טל ומטר לברכה ודע הא דשואלין בחורף טל ומטר וגבי הזכרה אין מזכירין טל רק גשם ובקיץ מזכירין טל ובשאלה אין שואלין טל רק ותן ברכה להן אמת שנוסח המחזור ויטרי לומר בקיץ ותן טל לברכה וכ"כ הטור בשם מנהג ספרד אך כתב שמנהג אשכנז הוא רק ותן ברכה ע"ש ועיין בב"ח שהכי משמע בגמ') עיין בב"י טעם הדבר על פני האדמה ושבענו מטובה הנה נוסח סידורי אשכנז ושבענו מטובך וכן הוא במחזור ויטרי וכ"כ המג"א בשם הרא"ש והרש"ל וכן הוא במט"מ וכ"כ בא"ר לומר מטובך דקאי על הקב"ה ע"ש וכן הוא בסידר ר' קאפיל אך נוסח דידן הוא מסידר האר"י ז"ל וכ"כ הגר"א ועיין בסידר השל"ה שהוא נוסחא האמיתי כי אז הר"ת פני האדמה ושבענו מטובה הם הוי"ה (אך כתב שבדרך יאמר מטובך כי אז הס"ת הם יהו"ך והוא

השם של שמירת הדרך היוצא מס"ת של הפסוק כי מלאכיו יצוה לך ע"ש) ודעביד כמר עביד וכו'. וברך שנתינו כשנים הטובות הנה נוסח האבודדהם וסידר היעב"ץ ור' קאפיל וברך שנותינו בוא"ו אחר הנו"ן אך בכל הסידורין הוא בלא וא"ו וכן הוא במחזור ויטרי וכ"כ בשע"ת בשם ש"צ שט"ס הוא מ"ש באבודרהם בוא"ו ושכן המנהג לומר בלא וא"ו לברכה כי אל טוב ומיטב אתה ומברך השנים כ"ז ליתא בסידורי אשכנז ובמחזור ויטרי אך הוא מנוסח סידורי ספרד והרמ"ק ועיין בטור ובכל בו שיש בברכה זו למ"ד תיבות ועכ"ח הכוונה עם ותן טל ומטר לברכה ואז מנין הלז הוא מכיון לנוסח אשכנז:

והנה מתחילין לומר טל ומטר בתפלת ערבית של יום ששים לאחר תקופת תשרי ויום התקופה בכלל (ובא"י מתחילין בז' בחשוון) ופוסקין לומר במעריב של מוצאי יו"ט הראשון של פסח ומתחילין לומר ותן ברכה ואם שכח לומר ותן טל ומטר אם נזכר קודם שהתחיל ברכת תקע בשופר אומר שם ותן טל ומטר ואח"כ מתחיל תקע בשופר וכו' עיין בשע"ת והסכים לזה בסידר ד"ח ובח"א ואם נזכר לאחר שהתחיל תקע בשופר אמרו בשומע תפלה (ואם הוא יום התענית יאמר עננו אחר טל ומטר) ואם לא נזכר גם בשומע תפלה אם הוא קודם שעקר רגליו חוזר לברכת השנים ואם כבר עקר רגליו חוזר לראש התפלה ואם טעה ושאל מטר בקיץ לעולם חוזר לראש הברכה ואם נזכר לאחר שעקר רגליו חוזר לראש התפלה. בא"י מברך השנים הנה דינו דאותן שאומרין כי אל טוב ומטיב ומברך השנים א"כ הוא ברכת שבח ותפלה וצריך לכוין בעניית אמן שהוא אמת ושיאמנו דבריו משא"כ לנוסח אשכנז אינו ברכת תפלה וצריך לכוין רק שהוא אמת עיין במג"א סי' קכ"ד תקע בשופר גדול להורותינו ושא נס לקבץ גליותינו הנה נוסח הרמב"ם (לקבץ את כל גליותינו) אך בכל הנוסחאות כנוסח סידורי דידן וקבצנו יחד הנה בנוסח הרמב"ם ליתא תיבות (וקבצנו יחד) ונוסח סידר ר"ע (וקרא דרור לקבצנו יחד) אך נוסח סידורי דידן במחזור ויטרי ובאבודרהם ובסידורי ספרד והרמ"ק מארבע כנפות הארץ הנה נוסח הרמב"ם (מארבע כנפות כל הארץ) וכן הוא במחזור ויטרי אך נוסח סידורי דידן הוא בסידר ר"ע ובסידורי ספרד והרמ"ק ובאבודרהם לארצנו בסידורי אשכנז ליתא תיבה זו וכן נראה מדברי הטור והאר"י שכתבו שיש בברכה זו כ' תיבות אך נוסח דידן בסידר ר"ע וברמב"ם ובמחזור ויטרי ובאבודרהם:

ודע דיש אומרין (וקבצנו יחד מהרה מארבע כנפות הארץ) וכן הוא באמת בסידורי ספרד ובאבודרהם אך בסידר ר"ע וברמב"ם ובמחזור ויטרי ליתא תיבות (מהרה) וכן עפ"י כוונת האריז"ל ג"כ ליתא שכתב שיח"ד מארב"ע כנפו"ת האותיות שלפני האחרונות הם חב"ו

והוא השם היוצא מפסוק חיל בלע ויקאנו ע"ש ועיין בשע"ת שמפני כך האומרים תיבות מהרה יאמרו וקבצנו מהרה יחד ע"ש:

השיבה שופטינו ככראשונה ויועצינו כבתחילה והסר ממנו יגון ואנחה הנה בסידר ר"ע ליתא תיבות אלו (והסר ממנו יגון ואנחה) אך בכל הנוסחאות כנוסח סידורי דידן ומלוך עלינו מהרה בסידורי אשכנז ליתא תיבות (מהרה) וכן בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי וברמב"ם ובאבודרהם ליתא אך הוא בסידורי ספרד והרמ"ק וכן הוא בסדר היום אתה ה' לבדך בחסד וברחמים בסידורי ספרד והרמ"ק ובאבודרהם ליתא תיבות (בחסד) וכן נראה מדברי הרבינו יונה גבי ברכת הביננו ונוסח הרמב"ם (אתה לבדך בחסד וברחמים) אך נוסח סידורי דידן הוא בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ובאו"ז הלכות תפלה וצדקנו בצדק ובמשפט הנה נוסח סידורי אשכנז וצדקנו במשפט וכן הוא ברש"י מגילה דף י"ז ובמחזור ויטרי ונוסח סידור ר"ע ורמב"ם וסידורי ספרד והרמ"ק ואבודרהם (בצדק ובמשפט) ונוסח דידן נראה שהוא מורכב מהשתי נוסחאות אלו בא"י מלך אוהב צדקה ומשפט עיין בטור שבפרובנציא אין אומרים רק בא"י אוהב צדקה ומשפט אך טעם נוסחותינו דגבי משפט שייך מלכות והנה בעשי"ת חותמין (המלך המשפט) ואם חתם מלך אוהב צדקה ומשפט אם הוא תוך כדי דיבר חוזר ואומר המלך המשפט ואם הוא לאחר כדי דיבר יש בזה דעות והסכמת האחרונים כהרמ"א דא"צ לחזור אך עיין בפרמ"ג ובמטה אפרים דאם רוצה לחזור ולהתפלל נדבה אין מוחין בידו ואכתוב בזה אי"ה בסדר עשי"ת:

ודע דלפי מ"ש בסידר האר"י שיש בברכה זו כ"ד תיבות נראה שנוסחתו היה כנוסח האבודרהם אף דנוסח הרמב"ם ג"כ כ"ד תיבות אך נוסח הרמב"ם אתה לבדך בחסד ונוסח האר"י נראה אתה ה' לבדך בחסד ע"ש ועיין בכל בו שכתב שיש כ"ז תיבות בברכה זו ונראה שגרס תיבות מהרה ותיבות בחסד ואם כי אעפ"כ אינו רק כ"ו תיבות עיין בש"צ שנוסח הכל בו צרה יגון ואנחה ע"ש אך בכל הנוסחאות ליתא תיבות צרה ואפשר שזה הטעם של נוסח דידן וצדקנו בצדק ובמשפט להשלים מנין כ"ז תיבות כפי הרמז של הכל בו ועיין במט"מ שכתב ג"כ רמז לנוסח אשכנז שהוא כ"ה תיבות ע"ש:

ולמלשינים אל תהי תקוה הנה נוסח סידורי ספרד (ולמלשינים ולמינים אל תהי תקוה) אך נוסח סידורי דידן הוא בסידר ר"ע וברמב"ם ובמשנת חסידים ועיין במג"א בשם כנה"ג שנוסח האמיתי הוא ולכופרים אל תהי תקוה ונוסח ולמלשינים הוא מפחד אויב ע"ש ובפע"ח נראה שנוסחתו ולמשומדים ע"ש אך ממשנת חסידים נראה שנוסחא דידן הוא עיקר ע"ש וכל המינים כרגע יאבדו הנה נוסח הרמב"ם (וכל האפיקורסין כרגע יאבדו) אך נוסח דידן מובא ג"כ בס' באר שבע פ' חלק וכן הוא בסידר ר' שבתי וכן נקרא

בהפוסקים ברכה זו ברכת המינים ועיין בסידר היעב"ץ טעם ב' נוסחאות אלו והנה י"א וכל המינים וכל האפיקורסין והוא נוסחא מורכבת ונוסח סידורי אשכנז וכל עושי רשעה כרגע יאבדו ובספר שערי רחמים מהגר"א כתב שאין לומר וכל עושי רשעה כי אדם אין צדיק וכו' רק לומר וכל הרשעה כרגע יאבדו ע"ש אך בסידורי ספרד ובכנה"ג ג"כ הנוסחא לקמן וכל עושי רשעה מהרה תעקר וקשה לשבש כל הני ספרים ומ"ש דאדם אין צדיק נראה לפענ"ד משום דלשון עושי הוא הוה ונוסח ר"ע וספרד (וכל הזדים כרגע יאבדו) וכל אויבך מהרה יכרתו הנה ברמב"ם ליתא ונוסח ר"ע וכל אויבינו מהרה יכרתו אך נוסח דידן מובא בס' שערי רחמים מהגר"א ובסידר היעב"ץ וי"א וכל אויבי עמך וכן הוא בסידר ר' שבתי וכ"כ בסידר היעב"ץ בשם הטור ונוסח המחזור ויטרי וכל אויבי עמך ישראל ונוסח סידורי ספרד ובכנה"ג (וכל אויבך וכל שונאך) ונוסח סידורי אשכנז וכלם מהרה יכרתו ונוסחא זו לא מצאתי לשום אחד מהראשונים אך בסידר ר' קאפיל מצאתי וכלם כרגע יאבדו וכלם מהרה יכרתו ע"ש וכפי הנראה שקצרו לשון נוסחא זו מפני יראת האומות והזדים מהרה תעקר כבר כתבתי לעיל שנוסח ספרד וכנה"ג (וכל עושי רשעה מהרה תעקר) ונוסח ר"ע הוא (וכל עושי זדון מהרה תעקר) אך נוסח דידן באבודרהם בתפלת ר"ה בנוסח ובכן צדיקים ובס' שערי רחמים מהגר"א והנה יש אומרים ומלכות זדון מהרה תעקר והוא נוסח הרמב"ם ובאו"ז וביערות דבש ובסידר היעב"ץ ור' שבתי ותשבר ותמגר ותכלם ותשפילם ותכניעם במהרה בימינו הנה נוסח סידורי אשכנז ובסידר ר' שבתי ותשבר ותמגר ותכניעם במהרה בימינו וכן הוא נוסח האו"ז רק שמוסיף לומר ותכניע איבנו במהרה בימינו וכ"כ בתשו' הרא"ש ובטור שי"א כן והוא כדי שיהיה סמוך לחתימה מעין חתימה אך כתבו דאין לומר רק ותכניעם במהרה בימינו ע"ש ונוסח ספרד (ותשבר ותכלם ותכניעם במהרה בימינו) ועיין בכנה"ג שי"א (ותשפילם) ונוסחא דידן מורכבת מכל הנוסחאות (והנה נוסח הרמב"ם ותשבר במהרה בימינו ונוסח ר"ע ותשבר ותכניע בימינו) בא"י שובר אויבים ומכניע זדים הנה נוסח הפר"ח שובר מינים ומכניע זדים ובספר עבוה"ק מהחיד"א כתב לחתום שובר אויבים ומכניע מינים ושכן הוא בסידר מהר"י כהן ע"ש ונוסח ר"ע והרמב"ם שובר רשעים ומכניע זדים אך נוסח דידן הוא עפ"י דברי המקובלים הובא בשע"ת בשם ש"צ שר"ת שובר אויבים ומכניע זדים בגימטריא שם שד"י ע"ש ועיין בירושלמי פ"ב דברכות דאמר כולל מינים ורשעים במכניע זדים והוא כנוסח דידן ע"ש והנה לדעת הטור והאר"י ז"ל יש בנוסח ברכה זו כ"ט תיבות כנגד כ"ז אותיות התורה ותורה שבכתב ושבע"פ שהמינים כופרים בהם ונוסח דידן ונוסח ר' שבתי מכוין למנין הלז ועיין בכל בו שכתב שיש בברכה זו ל"ב

תיבות ע"ש ונוסח ספרד שהבאתי מכוון למנין ל"ב ע"ש והנה נוסח סידורי אשכנז כ"ז תיבות ולנוסח הרמב"ם כ"ב תיבות ואפשר דלדברי שניהם הרמז על אותיות התורה רק לנוסח אשכנז בא הרמז גם על אותיות מנצפ"ך ולנוסח הרמב"ם בלי אותיות מנצפ"ך והנה לנוסח ר"ע הוא כ"ו תיבות ואפשר שהוא רמז על שם הויה ב"ה שהוא היה הוה ויהיה שהמינים כופרים בזה:

על הצדיקים ועל החסידים הנה נוסח הרמב"ם על החסידים ועל הצדיקים וכפי הנראה מפני שמעלת חסיד הוא גדול מצדיק אך נוסח סידורי דידן הוא בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ובסדר היום והטעם עיין בסדר היום משום דסמכו ברכה זו לברכת המינים עפ"י פסוק וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק (כדאיתא במסכת מגילה) לכך פתחו בצדיקים ע"ש ועל זקני שארית עמך בית ישראל הנה בסידר ר"ע ובאבודרהם ליתא ונוסח סידורי ספרד והרמב"ם ובסדר היום ועל שארית עמך בית ישראל ונוסח סידורי אשכנז ובמחזור ויטרי ועל זקני עמך בית ישראל ונוסח זו יש לה סמך מירושלמי דקאמר בנוסח ברכה זו וכולל גרים עם זקנים ע"ש אך נוסחא דידן הוא מורכבת מספרד ואשכנז ועיין בסידר ר' קאפיל בשחרית כנוסח ספרד ובמנחה כנוסח אשכנז ובמעריב כנוסח דידן ע"ש:

ועל פליטת סופריהם הנה בסידר ר"ע וברמב"ם ובאבודרהם ליתא ונוסח סידורי ספרד והרמ"ק (ועל פליטת בית סופריהם) אך נוסח סידורי דידן עיין בעיון תפלה שהוא ברש"י בנדרים דף מ"ט וכן הוא במחזור ויטרי אך מ"ש בעיון תפלה *ששמע* שנוסח בית סופריהם הוא מש"צ ימ"ש צדקו בזה דברי המגיה בקונטרס עיון תפלה שנדפס בסידר דעת קדושים שהיא שקר ע"ש והרי לפניך שכן הוא ג"כ נוסח הרמ"ק שהיה כמה שנים לפני הש"צ ועל גירי הצדק ועלינו הנה בסידר ר"ע ורמב"ם ליתא תיבות (ועלינו) אך הוא במחזיר ויטרי ובסדר היום ובאבודרהם יהמו נא רחמיך ה' אלהינו הנה נוסח סידורי אשכנז יהמו רחמיך ה' אלהינו וכן הוא ברמב"ם ובסדר היום אך נוסח דידן הוא בסידר ריע ובמחזור ויטרי ובסידורי ספרד ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת הנה נוסח האו"ז בהלכות תפלה סי' ק"ד נותן חלק טוב לכל הבוטחים וכו') אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן ושים חלקונו עמהם ולעולם לא נבוש הנה נוסח סידורי אשכנז ושים חלקנו עמהם ולעולם ולא נבוש וכן הוא בסידר היעב"ץ ובישמח משה פ' תצוה ונוסח ר' קאפיל בשחרית ושים חלקנו עמהם ולעולם ולא נבוש ע"ש אך נוסח דידן בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ובאבודרהם כי בך בטחנו הנה בסידר ר"ע ליתא ונוסח סדר היום כי בשמך הגדול בטחנו אך נוסח סידורי דידן במחזור ויטרי ובאבודרהם ובסידורי ספרד והרמ"ק ועל

חסרך הגדול באמת נשעננו הנה בסידורי אשכנז ובסידר ר"ע ובמחזור ויטרי כ"ז ליתא ונוסח האבודרהם וסדר היום ועל חסדך נשעננו ע"ש אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד והרמ"ק ועיין בסידר תפלה לדוד שכתב שנרמז כאן האבות הקדושים כי חסדך הוא אברהם הגדול הוא יצחק ויגדל האיש באמת הוא יעקב לומר שאנו נשענים על זכות אבות ע"ש ולפענ"ד להטעים דבריו הקדושים עפ"י דברי המדרש פרשת בחוקותי על פסוק גפן ממצרים תסיע מה גפן וכו' כך ישראל נשענים על זכות אבות וזה שאמר ועל חסדך הגדול נשעננו שאנו נשענים על זכות אבות כדרשת המדרש:

בא"י משען ומבטח לצדיקים עיין בקיצור של"ה לומר הלמ"ד בשב"א ולא בפת"ח דמשמע לא צדיקים וכעין שאמרינן גבי זכרנו לחיים לומר הלמ"ד בפת"ח ע"ש אך בכל הסידורין בפתח ובאמת גם שם אמרינן דדוקא בר"ה קפדינן משא"כ בשאר ימות השנה אומרים השכיבנו לחיים בפת"ח וכן הוא עפ"י הדקדוק עיין בב"ח דהשב"א באה בתחילת התיבה באותיות שאינו אהע"ה ולא בי"ת קורין אותה בפת"ח והנה לדעת הטור והכל בו והאר"י יש בברכה זו מ"ב תיבות ונוסח אשכנז מכוון למנין הזה:

ולירושלים עירך ברחמים תשוב כן הוא נוסח ר"ע והמחזור ויטרי ומדברי הטור נראה שהיה נוסחא להתחיל ברכה זו בונה ירושלים אך הוא מסכים לנוסח דידן וכתב סמך להתחיל ברכה זו ולירושלם ע"ש ונוסח סידורי ספרד והרמ"ק וברמב"ם ובאבודרהם תשכון בתוך ירושלים עירך כאשר דיברת וכו' וכן הוא נוסח האריז"ל וברבינו יונה פ' ג' שאכלו ואלו ואלו דברי אלהים חיים והכלל אל ישנה אדם מן המנהג:

ותשכון בתוכה כאשר דכרת הנה נוסח סידר ר"ע (ושכון בתוכה כאשר דברת) אך נוסח סידורי דידן הוא בטור ובמחזור ויטרי ובנה אותה בקרוב בימינו בנין עולם הנה נוסח סידר ר"ע (ובנה אותה בנין עולם בימינו ונוסח האבודרהם וסידורי ספרד (ובנה אותה בנין עולם במהרה בימינו) ונוסח הרמב"ם (ובנה אותה במהרה בימינו) אך נוסח סידורי דידן במחזור ויטרי וכן הוא בב"ח וכסא דוד עבדך מהרה לתוכה תכון הנה בסידר ר"ע כל זה ליתא וכן ברמב"ם ואבודרהם ג"כ ליתא וטעמם עיין בס' ש"צ מפני שאין זה מעין ברכת ולירושלם אלא מעין ברכת את צמח אך בכתבי האריז"ל איתא דייקא לאמרו ואם לא אמר אותה אין התפלה שלימה (ודחה שם טעם המדלגין נוסחא זו כי את צמח דוד ניתקן על משיח בן דוד וכסא דוד עבדך וכו' ניתקן על משיח בן אפרים ע"ש) וכן הוא במחזור ויטרי ובתשו' הרא"ש ובא"ז אך שם ליתא תיבות עבדך וגם בסידורי אשכנז ליתא אך הוא בכתבי האר"י ז"ל:

ודע דנוסח תשו' הרא"ש (וכסא דוד וכו' בתוכה תכין) וכן היא הנוסחא בב"ח ע"ש אך נוסח סידורי דידן לתוכה תכין הוא באו"ז ובמחזור ויטרי: ודע דבנוסח ברכת תשכון הוא וכסא דוד עבדך וכו' קודם ובנה אותה בנין עולם והטעם נראה כדי שתהא מעין חתימה סמוך לחתימה אך עיין בב"ח שמיישב ג"כ נוסחא דידן שבקשת וכסא דוד הוא מעין בקשת בונה ירושלים ע"ש והנה בט"ב אומרין כאן בתפלת מנחה נחם ה' את אכלי ציון וכו' ואם שכח לאמרו דעת המג"א לאמרו אצל ועל כולם בלא חתימה ודעת הט"ז לאמרו בשומע תפלה ע"ש ודעביד כמר עביד וכו' וכל דינה ומנהגה ונוסחה אכתוב בסדר ט"ב: בא"י בונה ירושלים הנה דעת המהרי"ל לשחות כשאומר בוכה ירושלים וכן בולירושלם עירך ובכל מקום שמזכיר ירושלים וכ"כ בא"ר בשם התשב"ץ ותשו' מהר"ם מינץ אבל דעת הד"מ בסי' קי"ג דאינו נכון דאסור לכרוע בסוף הברכות רק באבות והודאה ע"ש אך גם הנוהג כמנהג מהרי"ל עכ"פ לא ישחה רק מעט וג"כ לא בברכה רק בתיבת ירושלים עיין במג"א ובא"ר והנה לדעת הטור והאריז"ל יש בברכה זו כ"ד תיבות ע"ש:

את צמח דוד עבדך הנה בסידר ר"ע וברמב"ם ובאבודרהם גם כאן ליתא תיבות (עבדך) אך הוא במחזור ויטרי ובאו"ז מהרה תצמיח הנה נוסח הרמב"ם (במהרה תצמיח) ונוסח המחזור ויטרי (מהרה אתה תצמיח) אך נוסח סידורי דידן בסידר ר"ע ובאבודרהם וקרנו תרום בישועתך כי לישועתך קוינו כל היום ברמב"ם ליתא תיבות אלו (כי לישועתך קוינו כל היום) אך היא בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ובאבודרהם וכן נראה מדברי הטור וסידר האר"י שכתבו שיש בברכה זו כ' תיבות ע"ש:

ומצפים לישועה הנה בסידורי אשכנז ליתא גם בסידורי ספרד ובסידר ר"ע ואבודרהם ובמחזור ויטרי ליתא ועיין בספר אשל אברהם שכן מבואר במשנת חסידים שאין לומר תיבות אלו רק לכוון בלב ועיין בעיון תפלה שנצמח הטעות מפני שהיה כתב באיזה סידורין כאן יצפה לישועה שכן הוא בשם האר"י וטעו המדפיסים והדפיסו כן בתוך הסידורין ע"ש ובשם מרן הגה"ק מוה' ר' חיים האלברשטאם זצללה"ה מצאנו שמעתי שבזמן האריז"ל היה המנהג כשהיה הש"צ אומר ולישועתך קוינו וכו' היה הקהל עונים ואומרין ומצפין לישועה ומזה נצמח הטעות:

אב הרחמן שמע קולנו ה' אלהינו הנה בסידורי אשכנז ליתא תיבות אלו (אב הרחמן: וגם בסידר ר"ע וברמב"ם ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ליתא אך הוא בסידר האר"י והרמ"ק והנה יש אומרין שמע קולנו אב הרחמן ובאמת כן הוא הנוסח בסידר הרמ"ק וספרד אך כפי הנראה מכתבי האריז"ל נראה שנוסחתו היה (אב הרחמן שמע קולנו) כנוסח דידן ומ"ש בעיון תפלה הטעם לומר שמע קולנו אב הרחמן מפני דהתחלת האותיות מתפלת

י"ח הם מספר אלף ות"ת כמנין מליצי יושר המקבלים תפלת ישראל ע"ש והנה רמז מספר הלז מביא הטור סי' קי"ח אך הלא מוכח מתוכו שרבינו האריז"ל לא השגיח על מספר הנ"ל דהא זה הוא טעמו של רבינו הטור לומר ולירושלים ע"ש ונוסח האריז"ל היא תשכון וגם ספרד והרמ"ק אשר נוסחתם שמע קולנו אב הרחמן מ"מ נשמע דהוא לאו מטעם המספר הנ"ל כמ"ש העיון תפלה דהא גם נוסח ספרד והרמ"ק הוא תשכון ואם כי במדינתינו גם הנוהגין עפ"י נוסח האריז"ל רובם אומרין ולירושלם ולא תשכון מ"מ נראה לפענ"ד דאינו מטעם המספר הנ"ל ועיין בסידר דעת קדושים שכתב ג"כ טעם לומר ולירושלים ע"ש ע"כ האומר (אב הרחמן שמע קולנו) מנהגא וכן שמעתי מפי כמה גדולי הדור שאמרו נוסחא זו וכן הוא בסידר ר' קאפיל ובספר אור צדיקים ואלו ואלו דברי אלהים חיים:

חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו הנה בסידר ר"ע ובאבודרהם ליתא תיבות (חוס) רק ורחם עלינו וכו' ונוסח הרמב"ם (וחוס ורחם עלינו) אך נוסח סידורי דידן הוא במחזור ויטרי כי אל שומע תפלות ותחנונים אתה הנה בנוסח הרמב"ם ליתא, ונוסח סידר ר"ע הוא (כי אל שומע תפלתנו ותחנונינו אתה) אך עיין באבודרהם שאין לומר כן כי אין להחזיק עצמנו כצדיקים ששומע תפילתנו בכל עת רק לומר כי אל שומע תפלות ותחנונים אתה ע"ש וכן הנוסח במחזור ויטרי ומלפניך מלכנו ריקם על תשיבנו חננו וענו ושמע תפילתנו הנה בסידורי אשכנז ובסידר ר"ע ובאבודרהם ליתא תיבות אלו חננו וענו ושמע תפילתנו) ובמחזור ויטרי איתא רק תיבות (וענו) אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד והרמ"ק ועיין בסידר ר' קאפיל שבשחרית איתא כנוסח דידן ובמנחה וערבית ליתא: והנה יחיד המתתעלה בת"צ אומר ענו בלא סיום ברכה באמצע ברכת שמע קולנו ורק בתפלת מנחה לבד ובתענית יחיד באיזה תענית אומר ענינו אכתוב אי"ה בסדר תענית יחיד ע"ש:

אנא ה' חטאתי עויתי פשעתי הנה מנהג זה לומר הוידוי בברכת ש"ת מובא במג"א בשם האריז"ל ובסידר השל"ה בשם הרמ"ק וכן הוא בסדר היום והוא מדברי הזוה"ק פ' בלק דף קצ"ה ועיין בסידר השל"ה שם שמביא נוסחות הרמ"ק חטאתי עויתי פשעתי וכזה עשיתי אך עיין בפע"ח שלא יפרש חטאיו ומזה כראה ג"כ מ"ש בבאה"ט בשם הכוונת דאם יש לו עון מחידש מזכיר אותו בתפלה הסמוכה אצלו הוא טעות אם דכן הוא באמת בסדר היום אבל אינו כן דעת ס' הכוונת כי דעת האריז"ל שלא יפרש חטאיו שלא להרבות בוידוים ובתחנונים בתפלת י"ח ע"ש:

והנה נשאלתי דבנוסח תפלה זו שבסידורי דידן איתא רבונו ש"ע תכפר לי על (עוני וחטאי ופשעי) וסדר זה דלא כמאן לא כר' מאיר ולא כחכמים עיין פ"ג דיומא וגם פתח בחטא עון ופשע וגם מסיים כן ובאמצע נקוט סדר אחר והנה באמת בנוסח תפלה זו בסידר האר"י והשל"ה ובסדר היום ליתא סדר זה רק חטא עון ופשע לכאורה היה נראה לפענ"ד שבאמת הוא ט"ס וצ"ל ותכפר לי על (חטאי עוני ופשעי) וכאשר באמת הוא כן בסידר האר"י והשל"ה ובסדר היום אך גם מנוסח התפלה קודם אמירת תהלים איתא ג"כ לטהרנו מעונותינו ולסלוח חטאתינו ולכפר פשעינו והוא ג"כ כסדר דידן ע"ש:

אתה ה' אלהים הזן ומפרנס הנה מנהג זה להתפלל על המזון בש"ת מובא ג"כ במג"א שם בשם האריז"ל ע"ש ועיין בשע"ת דמוכח מזוהר שאין להתפלל על המזון בתפלת מנחה ע"ש ומה דאמרינן והמציא לי מזונותי וכו' בהיתר ולא באיסור לכאורה באיסור מאן דכר שמי' עיין בשו"ת ח"ס שהכוונה שלא יצטרך להתיר את האיסור כי כמה פעמים אנו מתירין לצורך עני וכדי חייו ע"ש ולפענ"ד אפשר עפ"י מ"ש בספר מגיד תעלומה על ברכות דף ל"ב שסיבת חטא העגל היה שהיה בידם ממון של מצרים וכח הרע שהיה בממון הלז החטאו את העם ורבותינו כשהיה הגיע לידן ממון שהבינו שהבעלים הסגילו בו כח הפועל לרע כגון גזל וחמס ריבית חילול שבת וכדומה לא היו נהנים מאותו ממון ועכ"פ יראה ליתנם לעכו"ם במקום המצטרך ליתן ע"ש וזה בהיתר ולא באיסור ר"ל שפרנסתו יבא לו ממון כזה שלא נעשה בו איסור אם כי אצלו לא באת ע"י איסור כי אתה שומע תפלת כל פה עמך ישראל ברחמים הנה נוסח סידורי אשכנז כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים וכן הוא בתוס' תענית דף י"ג ובמחזור ויטרי ותדב"א פ' עשרים ונוסח סידר ר"ע וספרד והרמ"ק והאר"י ובאבודרהם כי אתה שומע תפלת כל פה ונוסח דידן הוא מורכבת ועיין בסידר ר' קאפיל שבשחרית כנוסח ספרד ובמנחה וערבית כנוסח דידן ועיין בסידר האר"י ז"ל שיש בברכה זו ל"ה תיבות וכן הוא בכל בו ונוסח אשכנז מכוון למנין הלז אך רבינו האר"י ז"ל גורס אב הרחמן אם כי אינו גורס רק תפלת כל פה אעפ"כ ל"ו תיבות הם ואפשר שאינו גורס תיבות (חוס) ולכאורה נראה כן מדברי פע"ח ע"ש:

רצה ה' אלהינו בעמך ישראל ולתפילתם שעה הנה בסידורי אשכנז ליתא תיבות (שעה) גם בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ליתא אך הוא ברמב"ם ובר"ן פ"ג דר"ה ובאבודרהם ובסידורי ספרד והרמ"ק ועיין בעיון תפלה שיש אומרין (ובתפילתם שעה) והיא טעות רק ולתפילתם שעה אך אותן שאין אומרין תיבות (שעה) יש להם לומר ובתפילתם ע"ש ובאמת באבודרהם הנוסחא ולתפילתם שעה אבל ברמב"ם ובר"ן שם הנוסחא

ובתפילתם שעה וא"כ מי שעושה כהרמב"ם והר"ן בודאי לא מקרי טועה ועיין בסידר דעת קדושים שכתב ג"כ שאין קפידא בדבר שבי"ת משמש כמו למ"ד ע"ש ודעביד כמר עביד והשב את העבודה לדביר ביתך הנה נוסח סידר ר"ע ובמחזור ויטרי וברמב"ם ובאבודרהם (והשב העבודה לדביר ביתך) אך נוסח סידורי דידן לומר (והשב את העבודה) הוא בתוס' סוף מנחות ואשי ישראל ותפלתם מהרה באהבה תקבל ברצון עיין בטור שבספרד אין אומרין רצה ה' אלהינו וכו' במנחה אלא מתחילין ואשי ישראל ותפלתם וכו' וכ"כ ר' סעדיה וטעם ע"ז עיין בב"ח אך הב"י כתב שעכשיו נוהגין בכל המקומות לומר רצה בכל התפלות ע"ש והנה בסידורי אשכנז ליתא תיבות (מהרה) וכ"כ במט"ע בשם ר"י הלוי שלא לומר מהרה לפי שעל נשמת הצדיקים קאי (וכמ"ש התוס' בסוף מסכת מנחות לפי' הא') וגרס והשב את העבודה למלאות את החשבון ל"ד תיבות שצריך להיות בברכה זו (וכמ"ש בכל בו ובסידר האר"י והנה בטור גם תיבות באהבה ליתא רק (ואשי ישראל ותפלתם תקבל ברצון) וכן הוא ברש"י פ"ק דברכות דף י"א אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד והרמ"ק ובסידר ר"ע ובאבודרהם ובמחזור ויטרי ובב"י וכן נראה מדברי התוס' במנחות שם שהיה נוסחתם כנוסח דידן ע"ש ודע דלפי הנראה במט"מ יראה שהנוסחא הוא (ותפלתם במהרה וכו') אך נוסח דידן (מהרה) בלא בי"ת הוא בכל הנוסחאות הנ"ל ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך הנה יש מוסיפין כאן נוסח ואתה ברחמיך הרבים תחפוץ בנו ותרצינו והנה נוסחא זו ליתא בכל הסידורין שלנו וגם ברמב"ם ובאבודרהם ליתא ובסידר הרמ"ק מצאתי (ותחפוץ בנו ותרצינו) וכן הוא בסידר ר"ע גבי תפלת ר"ה ע"ש ובמחזור ויטרי מצאתי (ואתה ברחמים תחפוץ בנו ותרצינו) אך נוסחא זו הוא בסידורי ספרד: והנה בר"ח ובחוה"מ אומרים כאן יעלה ויבא ואם שכח לאמרו (וכן הדין בנסתפק אם אמר מג"א) עיין בש"ע סי' תכ"ב דבר"ח בשחרית ובמנחה ובחוה"מ בין בשחרית ומנחה ובין במעריב אם נזכר קודם שהתחיל מודים יאמר יעלה ויבא שם ואח"כ לא יאמר פעם ב' ברכת המחזיר רק יתחיל מודים (והנה דעת הקיצור ש"ע שיחזור לברכת רצה ויאמר יעלה ויבא וברכת המחזיר וכוונתו עיין בהגהות שם גבי משיב הרוח אך עיין בנשמת אדם דכתב ג"כ דבהגר"א ובא"ר מקשין על דין זה ומ"מ לדינא כתב כיון דלא כתבו להיפך וכל קישי' יש לו תירץ ע"כ אין לזוז מדברי הש"ע ועיין בספר שלמי חגיגה דכתב ג"כ דנראה דדעת הרבינו יונה בפ' תה"ש דחוזר לברכת רצה ומ"מ לדינא הסכים לדעת הש"ע ולזה הסכים גם כן בסידר היעב"ץ ובסידר ד"ח) ואם נזכר לאחר שהתחיל מודים עד שלא עקר רגליו חוזר לברכת רצה ומשעקר רגליו חוזר לראש ואם שכח בר"ח במעריב בין שהוא ר"ח יום אחד ובין שהוא ב' ימים

אינו חוזר ואפילו לא התחיל עדיין מודים כיון שסיים הברכה גומר תפלתו והטעם לפי שאין מקדשין החודש בלילה ויתר ביאר דינים אלו אבאר אי"ה בסדר ר"ח ע"ש:
והנה דעת היעב"ץ דגם בערבית אם נזכר קודם מודים יאמר יעלה ויבא וכ"כ בא"ר סי' קי"ד בשם מעדני יו"ט ושיש ראיה ברורה לזה מטור סי' קפ"ח בשם ר' יוסף (וכ"כ בס' ש"ח בשם רדב"ז) אך כתב דדעת הב"י והב"ח והט"ז והמג"א דבדבר שאין מחזירין אפילו לא התחיל ברכה שלאחריה אינו מזכיר ושכן מצא ברשב"א ע"כ כתב דשב ואל תעשה עדיף ע"ש ולזה הסכים ג"כ בס' ש"ח הנ"ל ובחיי אדם ובקיצור ש"ע:
ועיין בשע"ת בשם ס' מאמר מרדכי דאם אמר בא"י הוי כאלו סיים הברכה וצריך לסיימה ולומר יעלה ויבא קודם מודים וכן בר"ח במעריב מסיים הברכה וגומר תפלתו אך בשם ס' ש"ח כתב דבר"ח במעריב מסכים לדינו אבל בשחרית ומנחה וכן בחוה"מ בין בשחרית ומנחה ובין במעריב יסיים למדני חוקיך ואח"כ יחזור לרצה והוא עפ"י דברי הריטב"א ז"ל ע"ש:
ותחזנה עינינו בשובך לציון ברחמים הנה נוסח המחזור ויטרי (ותחזנה עינינו בשובך לציון ברחמים כמאז) וכפי הנראה בסדר היום יראה לכאורה שנוסחתו (ועין בעין נחזה בשוב ה' ציון) אך נוסח סידורי דידן בסידר ר"ע ואבודרהם ובסידורי ספרד והרמ"ק בא"י המחזיר שכינתו לציון עיין ברש"י פ"ק דברכות דף י"א שמביא נוסח ברכה זו ברוך המקבל עבודת עמו ישראל ברצון או ברוך שאותך לבדך ביראה נעבוד ע"ש אך בכל הנוסחאות כנוסח סידורי דידן וכן הוא בזוהר פקודי דף רס"א ומרש"י ז"ל בלא"ה אינו ראיה כי שם הביא רש"י ז"ל הברכה שהיה הכהנים מברכין אחר העבודה ע"ש ובאמת בשעת נשיאת כפים דמקרי עבודה גם אנו מברכין שאותך לבדך ביראה נעבוד:
ועיין בספר דרך משה הנספח לס' הגן שהתרעם מאוד על שהרבה אנשים תיכף כשהש"צ מסיים ברכת המחזיר שכינתו לציון אומרים מודים דרבנן ואינם עונים אמן ומביא מעשה רב מחסיד אחד שנתגלה לו בחלום שסיבת אריכות הגלות הוא מפני שאין משגיחין לענות אמן אחר ברכת הגאולה היינו אחר המחזיר שכינתו לציון ואחר הפורס סוכת שלם ע"ש ועיין בשלה"ק להפסיק בין אמן למודים כי אמן קאי על ברכת רצה והנה יש מקצת ש"צ עמי הארץ שאין מפסיקין בין המחזיר שכינתו לציון למודים והוא טעות גמור דכיון שהתחיל ברכה אחרת שוב אין לענות אמן:
מודים אנחנו לך שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו הנה כבר כתבתי לעיל שבמודים יכרע הראש והגוף בפעם אחת וע' בא"ר שכשאומר ה' אלהינו יזקוף אף שבמודים דרבנן א"צ לזקוף בהשם והטעם עש לעולם ועד הנה בסידר ר"ע וברמב"ם ובמחזור

ויטרי ובאבודרהם ליתא תיבות אלו (לעולם ועד) אך ברוקח מצאתי כתוב שהוא מסיים מודים דריבנן על שאנו מודים לך שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד ע"ש ואלו משם נסתרך גם לישנא דידן צור חיינו מנן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך הנה נוסח סידורי ספרד והרמ"ק צורנו צור חיינו אך נוסח סידורי דידן הוא בסידר ר"ע וברמב"ם ובמחזור ויטרי ובאבודרהם על חיינו המסורים בידך הנה נוסח האבודרהם (ועל חיינו המסורים בידך) וכן לעיל (צור חיינו ומגן ישענו) אך נוסח סידורי דידן הוא בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ועל נשמותינו הפקודות לך הנה יש אומרין (המופקדת לך) וכן הוא בסידר ר' קאפיל אך נוסח סידורי דידן הוא בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ובזוהר פ' פקודי דף רס"ב ועל ניסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאתיך וטובתיך שבכל עת ערב ובקר וצהרים הנה בסידר ר"ע ליתא כל זה ונוסח הרמב"ם (ועל ניסיך שבכל יום ויום ועל נפלאותיך שבכל עת ועת ערב ובוקר וצהרים) ונוסח המחזור ויטרי (ועל ניסיך וכו' ועל נפלאתיך וטובתיך שבכל יום ובכל עת וכו') אך נוסח סידורי דידן הוא בסידורי ספרד והרמ"ק ובאבודרהם הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך כי מעולם קוינו לך הנה בסידורי אשכנז ליתא שם תיבות (כן) וכ"כ בסידר היעב"ץ שתיבות מעולם הוא נקשרת למעלה (כי לא תמו חסדיך מעולם) ע"ד הכתוב זכור רחמיך וחסדיך כי מעולם המה ע"ש אך בסידורי ספרד והרמ"ק ובמחזור ויטרי ובאבודרהם כנוסח דידן (ודע דבסידר ר"ע יש כאן תוספת נוסחא אחר קוינו לך (ולא הכלמתנו ה' אלהינו לא עזבתנו ולא הסתרת פניך ממנו) הנה בחנוכה ובפורים אומרים כאן על הניסים ואם שכח אין מחזירין אותו ונוסחתה אבאר אי"ה בסדר חנוכה ופורים: מודים דרבנן הנה נוסח מודים דרבנן מוזכרה בגמ' סוטה והטעם שנקרא מודים דרבנן עיין בב"י בשם ע"כ מפני שהוא תקון הרבה חכמים כדאיתא בגמ' שם והנה בנוסח סידורי דידן יש איזה שינוים מבנוסח הגמ' ואבאר בע"ה כל הנוסח:

מודים אנחנו לך שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו וע' בעט"ז שלא לומר ה' אלהינו מפני שצריך לומר מודים דרבנן בשחיי' ובשם הוי"ה צריך לזקוף דכתיב ה' זוקף כפופים ובאמת בנוסח הש"ע אינו רק (מודים אנחנו לך אלהינו) ע"ש אך נוסח דידן לומר ה' אלהינו הוא מדברי הגמ' וברי"ף ורמב"ם ואו"ז ורוקח ובסידר ר"ע ובטור וכן הוא ברמ"א ע"ש ועיין במג"א דאין להקפיד משום ה' זוקף כפופים אלא בסוף ברכה וה"ה בתחילת ברכה היכא שזוקף מיד אבל הכא שאינו זוקף עד שגמר כל הברכה וכו' ובשם רש"ל כתב דכשאומר מודים אנחנו לך יכרע ואח"כ כשאומר השם יזקוף מעט (והא דלא יזקוף זקופה גמורה היינו משום שיש אומרין שצריך לומר מתחילה ועד סוף בשחיי' אחת

והרמ"א העיד ע"ז דכן נוהגין) ויהיה זקוף כך עד סופו ואז כשסיים על שאנו מודים לך יחזור ויכרע ע"ש ודעת הב"ח לזקוף זקופה גמורה דא"צ לשחות רק תחילה וסוף ועיין במג"א עוד בשם הב"ח דבמודים דרבנן א"צ רק כפיפות הראש (וכן הוא עפ"י האריז"ל) אך העולם אין נוהגין כן ע"ש אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש הנה תיבות (והקדוש) ליתא בגמ' וברי"ף וברוקח ואו"ז ואבודרהם אך הוא ברמב"ם וברמזים:

על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו הנה נוסח הגמ' ובסידר ר"ע וברמב"ם ואבודרהם ובסידורי ספרד (תחיינו ותחננו) אך נוסח דידן ברוקח ובאו"ז ובטור והנה נוסח הרא"ש הוא תחיינו ותקיימנו ותחננו והוא מורכבת מנוסח דידן והגמ' ונוסח הרי"ף תחיינו ותנחמנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך הנה נוסח הגמ' והרי"ף ותקבצנו ותאסוף גליותינו וכו' אך נוסח דידן ברמב"ם וברוקח לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם הנה בנוסח הגמ' ליתא תיבות אלו (ולעבדך בלבב שלם ונוסח ספרד והרי"ף והרא"ש (ולעבדך ולעשות רצונך בלבב שלם) ונוסח הרמב"ם (ולעבדך באמת ולעשות רצונך בלבב שלם) אך נוסח דידן הוא בטור ובאבודרהם על שאנו מודים לך ופרש"י על שנתת בלבנו להיות מודים לך ועיין בב"י עוד פרושים ע"ז והנה במקצת סידורין (על שאנחנו מודים לך והטעם מובן כמו שכתב הבאה"ט סי' קפ"ז לומר ועל הכל אנחנו מודים ולא אנו דאנו היא לשון אנינות ע"ש אך בכל הנוסחאות שאנו מודים לך: ברוך אל ההודאות הנה בגמ' ליתא כאן שום חתימה וכן הוא ברמב"ם ובסידר ר"ע ובכל בו ובלבוש וכ"כ בא"ר בשם הסמ"ג ורבינו ירוחם ורש"ל ע"ש אך בירושלמי חותם בה בא"י אל ההודאות והעיד ע"ז בד"מ שכן המנהג הפשוט וכ"כ הטור שכן היה נוהג אביו הרא"ש ע"ש אבל דעת הב"י לאמרו בלא שם וכמו דלגבי ברכת בורא נפשות רבות שג"כ בגמ' דידן בלא חתימה ובירושלמי חתם בה בא"י חי העולם והכריע תר"י לחתום בלא שם רק ברוך חי העולמים וכן העתיק בהש"ע וכן מנהג העולם:

והנה כבר כתבתי לעיל שלענות מודים עם הש"צ מפסיק אפילו בק"ש וברכותי' אך לא יאמר רק תיבות אלו מודים אנחנו לך אבל אם עומד בתפלה אינו מפסיק רק אם הוא עומד אצל ברכות אלו ששוחה בהם ישחה ג"כ עם הציבור (אבל אינו מפסיק אלא אומר סיום של אותה ברכה שעומד בה ואפילו עומד במודים אינו אומר מודים דרבנן רק מודים דתפלת י"ח) ואם עומד בשאר ברכות אם הוא באמצע הברכה שוחה עמהם אבל אם הוא בתחילתה או בסופה לא ישחה שאין שוחין בתחילת ברכה או בסופה אלא באבות והודאה ש"ע סי' ק"ט:

ועיין בא"ר בשם לבוש שהש"צ א"צ להמתין עד שיסיימו הציבור מודים דרבנן אלא מתפלל לפניו בעוד שהציבור אומרים והב"י והב"ח כתבו בשם הירושלמי דר' זעירא היה מכוין לומר מודים דרבנן מעט מעט כדי שיסיים עם הש"צ כשסיים ברכת הודאה ונראה כאלו כורע עמו תחילה וסוף והיינו דהיה נוהג עצמו לכרוע תחילה וסוף במודים דרבנן ובשם תשו' הרא"ש כתב שהחזן יאריך בתיבות מודים עד שיאמר הקהל מודים דרבנן ע"ש:

ועל כלם יתברך ויתרומם ויתנשא בסידורי אשכנז ובסידר ר"ע ובאבודרהם ליתא תיבות (ויתנשא) ונוסח המחזור ויטרי יתברך ויתרומם וישתבח אך נוסח דידן בסידורי ספרד והרמ"ק ור' קאפיל (והנה ברוב סידורין הוא הרי"ש של יתברך והמ"ם של יתרומם בצר"י וכן הוא בש"ת אך ביעב"ץ בפתח ובספרד בקמ"ץ) שמך מלכנו לע"ו הנה נוסח סידורי ספרד והרמ"ק ובמחזור ויטרי ובאבודרהם תמיד שמך מלכנו לע"ו ובסידר ר' קאפיל במנחה תמיד שמך מלכנו באמת לע"ו ובמעריב כנוסח ספרד ובשחרית כנוסח דידן ע"ש: וכל החיים יודוך סלה (הנה בסידורי ספרד ור"ע ובלבוש איתא לומר כאן בעשי"ת וכתוב לחיים וכו' אך בכל סידורי דידן מקומו' קודם וכל החיים ואי"ה בתפלת ר"ה אבאר הכל) והנה בסידורי ספרד והגר"א הכ"פ של וכל בקמ"ץ אך ביעב"ץ בחולם ויהללו ויברכו את שמך הגדול באמת לעולם כי טוב באבודרהם ובסדר היום ליתא תיבות (לעולם) ובסידר ר"ע כל הנוסח ליתא ונוסח סידורי אשכנז ויהללו את שמך באמת אך נוסח דידן בסידורי ספרד ורמ"ק והשל"ה והנה נוסח המחור ויטרי ויהללו לשמך הטוב באמת ובסידר ר' שבתי בשחרית ויהללו ויברכו את שמך הגדול לעולם באמת כי טוב האל ישועתנו ועזרתנו האל הטוב בסידורי אשכנז ליתא תיבות (האל הטוב) ובסידר ר"ע והשל"ה והאבודרהם כל הנוסח ליתא ומדברי הסדר היום נראה שניסחתו האל ישועתנו כי האל הטוב אך נוסח דידן בסידורי ספרד והרמ"ק ועיין בסידר האר"י שיש בנוסח ברכה זו פ"ז תיבות ונוסח סידורי אשכנז מכוון למנין פ"ז:

בא"י הטוב שמך ולך נאה להודות עיין בפרמ"ג דבלבוש משמע דכורע כשאומר הטוב שמך ולך נאה להודות וכן משמע לכאורה מפרש"י ברכות דף ל"ד ד"ה תחילה וסוף אבל ברש"י דף י"ב מוכח בהדי' דגם כאן כורע בברוך כמו לגבי אבות ע"ש וכן הוא בהדי' בכתבי האריז"ל עיין במשנת חסידים וכן נראה מדברי הרמב"ם הבאתיו לעיל קודם תפלת י"ח בסדר הכריעות והזקיפות ע"ש:

ברכת כהנים עיין בטור סי' קכ"א שאחר הודאה ברכת כהנים דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת אלמא לאחר העבודה ברכה והעבודה והודאה

חדא מילתא היא ע"ש ועיין בטוש"ע סי' קכ"ז דאם אין שם כהן לישא כפיו אומר הש"צ אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה וכו' ועיין ברמ"א סי' קכ"א שהמנהג פשוט שגם יחיד אומר ברכת כהנים אך אינו נראה לו וכן דעת המחבר שם שיחיד אין אומר אך המג"א כתב שם שאין למחות ביד האומרו ע"ש ובמדינותינו המנהג כדעת המחבר (ועיין בטור סי' קכ"ז שאנשי מערב אינם אומרים כלל ברכת כהנים רק פסוק ושמו את שמי אומר הש"צ מפני שאסור להזכיר השם אלא אם היה כהן ע"ש) ועיין בש"ע שם שאין עונים אמן אחר ברכת כהנים אלא לבסוף עונים כיה"ר ועיין במג"א בשם הב"ח דיש עונים כיה"ר אחר כל פסוק ופסוק אבל אותן שעונים אחר שני פסוקים ראשונים רק יה"ר טועין הם ועיין בט"ז שמיישב גם מנהג זה: והנה המנהג שהקהל עונים אחר פסוק ראשין בזכות אברהם ובפסוק שני בזכות יצחק ובפסוק שלישי בזכות יעקב והטעם מפני שג' ברכות אלו הם בזכות שלשת אבות כמ"ש באבודרהם ע"ש:

ועיין במג"א בשם זוהר חדש דכשיאמר יברכך ה' יראה הש"ץ כלפי היכל וישמרך יראה כלפי ימין שלו יאר ה' פניו לצד היכל אליך ויחונך לצד שמאלו ע"ש והנה בסידורין שלנו נרשם ג"כ (ישא ה' פניו לצד היכל (אליך) לצד ימינו (ישם לך) לצד שמאלו (שלום) לצד ימינו ועיין בסידר היעב"ץ שטעות הוא כי לפי דעת הזוהר בפסוק ישא אינו צריך להפוך הפנים לשום צד ע"ש:

(והנה בסידרי ספרד איתא לומר גם פסוק ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם וכן דעת הב"י בשם הרמב"ם ורוקח וסידר ר"ע ורב סעדיה ודלא כדעת הרש"י והמנהיג וכן העתיק בהש"ע לאמרו אך כבר העיד עלינו הרמ"א בד"מ שהמנהג במדינות אלו שלא לאמרו וכ"כ המג"א) ועיין עוד במג"א בשם צ"ה והשל"ה שטוב לומר בשעת ברכת כהנים (אל נא קרב תשועת מצפיך וכו') והיא נדפסה בקצת סידורין:

ועיין ברמ"א שאין אומרים אלהינו ואלהי אבותינו וברכת כהנים אלא בזמן הראוי לישא כפיו דהיינו בשחרית ובמוסף ובת"צ גם במנחה והנה לענין אם אומרים ברכת כהנים בבית אבל ובט"ב שחרית יש בזה דעות לכאן ולכאן אך המנהג שאין אומרים אבל בט"ב במנחה אומרים כבשאר ת"צ ואכתוב בזה בסדר ט"ב:

שים שלום טובה וברכה חיים בסידורי אשכנז ליתא תיבות (חיים) וכן בסידר ר"ע וברמב"ם ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ליתא אך נוסח דידן היא בסידורי ספרד והרמ"ק חן וחסד ורחמים הנה בסידר ר"ע ליתא תיבות חן רק (חסד ורחמים) ונוסח סידורי ספרד (חן וחסד צדקה ורחמים) אך נוסח סידורי דידן ברמב"ם ובמחזור ויטרי ובאבודרהם עלינו ועל כל ישראל עמך הנה נוסח ר' קאפיל עלינו ועל כל עמך בית ישראל אך בסידורי ספרד

וברמב"ם ובאבודרהם כנוסח דידן ולכאורה (על כל ישראל עמך ועלינו) הוי למימר דהא המתפלל בעד חבירו והיא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה ואפשר כיון דאמר עלינו ולא אמר לי הוי ג"כ כמתפלל בעד חבירו רק דהוא כולל עצמו עמהם אח"כ מצאתי בסידר תפלה לדוד גבי קדיש דרבנן לומר לנא ולהון כיון דצריך להיות פיו ולבו שוין וידוע דאדם קרוב אצל עצמו ע"ש ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך הנה נוסח סידורי ספרד ור' קאפיל כלנו יחד באור פניך ונוסח הרמב"ם (ברכנו אבינו כלנו ממאור פניך) אך נוסח סידורי דידן הוא בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ובאבודרהם כי באור פניך נתת לנו ה' אלהינו תורת חיים ואהבת חסד הנה נוסח סידורי ספרד והרמב"ם והאבודרהם וסדר היום תורה וחיים אהבה וחסד ונוסח סידר ר"ע (תורת חיים אהבה וחסד) אך נוסח סידורי דידן במחזור ויטרי ובמט"מ ואפשר כוונת נוסחותינו משום דיש אהבה שהיא תלוי' בדבר דבטל דבר בטלה אהבה לכך מתפללין על אהבת חסד וחסד ה' היא מעולם ועד עולם שאינו בטילה לעולם צדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום הנה נוסח סידורי ספרד והאבודרהם (צדקה ורחמים ברכה ושלום) ובסידר ר"ע ליתא רק (צדקה ורחמים) ותו לא אך נוסח סידורי דידן הוא במחזור ויטרי וטוב יהיה בעיניך לברכנו ולברך את כל עמך ישראל הנה נוסח סידורי אשכנז ומחזור ויטרי והאבודרהם וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל ונוסח סידר ר"ע (וטוב בעינך לברך את עמך ישראל ברחמים) אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד בכל עת ובכל שעה בשלומך ברוב עוז ושלום הנה נוסח סידורי אשכנז הוא ובכל עת ובכל שעה בשלומך) וכן הוא ברוקח סי' ר"ד ובד"מ סי' קפ"ז ונוסח סידורי ספרד והרמ"ק ובאבודרהם (ברוב עוז ושלום) ונוסח דידן הוא מורכבת ונוסח המחזור ויטרי ובכל יום ובכל עת ובכל שעה בשלומך) ונוסח סידר ר"ע אינו רק בכל עת ולכאורה הכוונה משום דעת היינו שעה אך עיין בד"מ שם החילוק בין עת לשעה כי עת היא עת הזמן קיץ וחורף ושעה היא משעות היום והמט"מ כתב כי עת היא שש שעות כי ארבעה עתים משתנים מהבוקר עד חצי היום ומחצי היום עד הלילה וכו' ע"ש:

ועיין בהרמ"א שם דהמנהג לומר בשחרית שים שלום וכן בכל זמן שאומרין ברכת כהנים דהיינו במוסף ובת"צ במנחה ובלא"ה אומרין שלום רב ומה ששייך שים שלום לברכת כהנים עיין במט"מ שיש בו מעין ברכת כהנים דהיינו ברכנו אבינו נגד יברכך באור פניך נגד יאר שים שלום נגד וישם לך שלום ע"ש ויש נוהגין לומר גם במנחה (שים שלום) רק בערבית אומרים שלום רב וכן הוא בסידר ר' קאפיל והטעם נראה לפענ"ד כיון דבת"צ אומרין גם במנחה שים שלום וכן במנחה בשבת הביא הרמ"א דיש אומרין שים שלום ע"ש לכך משום לא פליג אמרינן בכל מנחה ודעת האריז"ל לומר גם במעריב שים שלום

וכן נראה מסידר ר"ע גבי תפלת ערבית דשבת ע"ש ועיין בכל בו שיש בנוסח שים שלום נ"ג תיבות ונוסח אשכנז מכיון למנין הלז: בא"י המברך את עמו ישראל בשלום הנה בעשי"ת יש חותמין בא"י עושה השלום ואכתוב מזה אי"ה בסדר עשי"ת ועיין בסי' ס"ו בט"ז ובמג"א בשם מהר"י אבוהב שיחיד עונה כאן אמן על ברכתו וכן הוא בסדר היום כיון שהוא סוף הברכות ע"ש אך עיין במג"א שם בשם הלבוש דלדידן דקי"ל בסי' רט"ו דאין היחיד עונה אמן אחר ברכתו רק בברכת ובנה ירושלים בבהמ"ז א"כ גם כאן אין עונים ע"ש אך לפי מ"ש הב"י גבי ברכת צור ישראל דאף אותן שעונין אמן אחר ברכת היחיד אחר סיום הברכות מ"מ לא יענה שם כיון שאסור להפסיק בין גאולה לתפלה ע"ש א"כ הה"ד כאן וכן הוא בהדי' בסידר היעב"ץ ע"ש:

אלהי נצור לשוני מרע זה הוא תפלת מר ברי' דרבינא בתר צלותי' בפ"ב דברכות והנה בגמ' שם יש עוד כמה בקשות אחרות שהיו כל אחד אמר אחר תפילתו והטעם שהעולם ביררו להם בקשה זו דאלהי נצור עיין בשל"ה ובחרדים פ"ו ממצות תשובה ושפתי מדבר מרמה הנה נוסח הגמ' היא (ושפתי מדבר מרמה וכן היא נוסח סידורי ספרד והשל"ה אך נוסח סידורי דידן בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה הא דלא אמר ולמקללי אדום עיין בר"ח פ"ו משער ענוה ובשל"ה עקב ובהלכות תשובה משום דלפעמים אדם שומע חרפתו ושותק אמנם נפשו מרה לו וזה תועבת ה' כל גבה לב אפי' אינו מראה הגאוה רק בלב ע"ז מתפללין ולמקללי נפשי תדום שגם הנפש לא ירגיש בעלבונו וזה נפשי כעפר לכל תהיה ע"ש פתח לבי בתורתך ואחרי מצותיך תרדוף נפשי אפשר הכוונה משום דמדת ענוה לפעמים הוא חסרון לגבי תורה ומצות כי יאמר מי אנכי לברר הלכה לאימתו של תורה או ללמוד עם תלמידים או להניח תפילין דר"ת וכדומה ע"ז מתפללין שאף שיהיה לנו מדת ענוה בכ"ז פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי ובדרך צחות אפשר לומר עפ"י המעשה שמביא בחובת הלבבות פ"ד משער ענוה באחד מהחסידים שדיברו עליו לה"ר ושלח למדבר בו מנחה כלי מזמרת הארץ וכתב לו שלחת לו מנחה מזכיותך ע"כ גמלתיך בזה כי המצות אשר עשה המספר לה"ר נותנין לזה שדיבר בו ע"ש וא"כ מי שמדבר לה"ר אינו כדאי לעסוק בתורה ומצות ולתת לאחרים חילו לכך כאן שהתפלל נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה שלא אדבר לה"ר ע"ז מתפלל אח"כ פתח לבי וכו' וכל פוטפוטין בישין לבר מפוטפיטי דאורייתא:

ודע דנוסח הגמ' היא (ובמצותיך תרדוף נפשי) וכן הוא בסידורי אשכנז ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ונוסח סידר ר"ע (ולמצותיך תרדוף נפשי) אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד והרמ"ק והשל"ה והנה בנוסח הגמ' יש כאן תוספת (ותצילני מפגע רע ומיצה"ר

ומאשה רע ומכל רעות המתרגשות לבוא בעולם) אך בכל הנוסחאות ליתא וכל הקמים והחושבים עלי לרעה הנה נוסח הגמ' היא (וכל החושבים עלי רעה) וכן הוא בסידורי אשכנז ובאבודרהם ונוסח המחזור ויטרי (וכל המחשבים עלי רעה) ונוסח סידורי ספרד והרמ"ק וסידר ר"ע (וכל הקמים עלי לרעה) אך נוסח דידן הוא מורכב מנוסח סידורי ספרד וסידורי אשכנז מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבתם הנה נוסח הגמ' היא (וקלקל מחשבותם וכן הוא בסידר ר"ע ובטור ובאבודרהם ובמחזור ויטרי ובסידורי ספרד אך נוסח סידורי דידן הוא ברוקח סי' רי"א: עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען תורתך עשה למען קדושתך למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו הנה זה אינו מנוסח הגמ' אך הוא מאגדת שמואל כל הרגיל בדברים הללו זוכה ומקבל פני השכינה עשה למען וכו' והובא בטוש"ע וברוקח סי' שכ"ג והנה נוסח סידורי אשכנז הוא עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען קדושתך עשה למען תורתך והנה אם כי נוסח דידן מבואר בטוש"ע בשם האגדה בכל זה גם נוסח אשכנז בודאי ג"כ יסדתה מהררי קודש וכן נראה מסדר היום ובדברי האגדה הלז יש כמה נוסחאות כי ברוקח איתא נוסח אגדה זו נעשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען משיח צדקך עשה למענך אם לא למענינו למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו) ורבינו הטור גופא אע"פ שהעתיק נוסח האגדה כנוסח דידן נוסח תפילתו בנוסחא אחרינא (עשה למען שמך עשה למען תורתך עשה למען קדושתך עשה למען מלאכי מרומים עשה למען ימינך עשה למען צדקתך עשה למענך וכו') ובסידר ר"ע יש ג"כ נוסחא אחרינא בזה ע"ש:

והנה במקצת סידורין יש כאן קודם עשה למען שמך תוספת נוסחא יהר"מ ה' או"א שלא תעלה קנאת אדם עלי וכו' מלכנו ואלהינו יחד שמך בעולמך וכו' והנה נוסח מלכנו ואלהינו וכו' הוא מסודר ר"ע והובא בטור ובמחזור ויטרי (ועי"ן בסידר ר"ע ששם נאמר לומר נוסח מלכנו ואלהינו קודם אלהי נצור וכן היא במחזור ויטרי אך בטור הוא קודם עשה למען שמך ע"ש) ונוסח שלא תעלה קנאת אדם עלי וכו' הוא בספר אור צדיקים ממר"ם פאפרש ובקיצור השל"ה יהי' לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי הנה נוסח זה לומר יהי' לרצון אחר תפלת י"ח היא מתוקן חכמז"ל פ"ק דברכות והנה דעת רוב הפוסקים לומר פסוק יהי' לרצון קודם אלהי נצור וגם אח"כ אך כבר העיד בנו הרמ"א שמנהג מקומות אלו לומר אלהי נצור קודם יהי' לרצון ודעביד כמר עביד וכו' והנה לענין אם הש"צ אחר החזרת התפלה יאמר וכן יהי' לרצון או לאו דעת הרמ"א בסי' קכ"ג דאין אומר (והטעם עיין בט"ז דאין שייך לומר והגיון לבי דלא התפלל על עצמו והמג"א כתב משום דיאמר אח"כ תתקבל צלותהון) אך דעת השל"ה הובא במג"א לאמרו

וכן נראה דעת הב"י שם וכ"כ בס' שערי רחמים מהגר"א אך כל זה לענין פסוק יהי' לרצון אבל פסוק (ה' שפתי תפתח) שאומרין קידם תפלת י"ח מפורש בהש"ע שם דצריך גם הש"צ לומר בהחזרת תפילתו ועיין במג"א שם דאבל שאר פסוקים הנהוג לומר קודם תפלת י"ח דהיינו כי שם ה' אקרא ושומע תפלה עדיך א"צ לאמרם ואפילו בשחרית שלא אמר בלחש ע"ש: והנה איתא בהסידורין בשם השל"ה שקודם יהי' לרצון יאמר פסוק אחד מתנ"ך המתחיל באות ראשון משמו ומסיים באות אחרון משמו (והוא סגולה שלא לשכוח שמו בשעת הדין) ע"ש והנה בשל"ה ליתא וגם בקיצור של"ה לא מצאתי' אך בא"ר מביא זאת בשם איזה ס' ע"ש סוף סי' קב"ב:

עושה שלום במרומיו הנה קודם שיאמר עושה שלום עוקר רגלו השמאלית ופוסע לאחריו ג' פסיעות בכריעה אחת ושיעור כל פסיעה כדי ליתן עקב בצד גודל (ודיני הג' פסיעות שלאחר התפלה ג"כ בש"ע סי' קכ"ג) וקודם שיזקוף משתחוה לשמאלו שהיא ימין השכינה ואומר עושה שלום במרומיו וחוזר ומשתחוה לימינו ואומר הוא יעשה שלום עלינו וחוזר ומשתחוה לפניו השתחואה גדולה כעבד הנפטר מרבו ואומר ועל כל ישראל ואמרו אמן (ואף יחיד אומר ואמרו אמן כנגד המלאכים המציין לשמרו מט"מ) ועיין במג"א דאותן שאומרים עושה שלום בעוד שפוסעים טועים הם אלא כמ"ש שאחר פסע הג' פסיעות קודם שיזקיף יאמר עושה שלום ויעמוד שם ויכוין רגליו זא"ז כמו בתפלה מג"א ולא יחזור פניו לצד הציבור עד שיסיים הש"צ תפילתו ולא יחזור למקומו עד דמטי הש"צ לקדושה ועכ"פ עד דפתח הש"צ התפלה (וכשאומרים פיוטים חוזר כשמתחיל הש"צ התפלה וכן אם בעת שגמר הג' פסיעות הגיע הש"צ לקדושה יכול לחזור תיכף למקומו כדי שיאמר הקדושה במקומו) וגם הש"צ גופא צריך להמתין כדי הילוך ד' אמות וכן מי שמתפלל ביחידות (ודעת המג"א בשם הב"ח דמי שמתפלל ביחידות טוב להמתין כשיעור שיגיע הש"ץ לקדושה) כ"ז עיין בש"ע סי' קכ"ג ובמג"א שם והם מדינא דגמ' מס' יומא פ' הוציא לו ע"ש ואם השלים תפלתו והיה אדם אחר מתפלל אחריו אסור לפסוע ג' פסיעות עד שיגמור מי שאחריו את תפילתו (והטעם מפני שאסור לעבור לפני המתפלל בתוך ד' אמות) ש"ע סי' ק"ב ועיין סי' קכ"ג דהש"ל לאחר חזרת התפלה א"צ לפסוע ג' פסיעות והמג"א כתב דאם רוצה לפסוע אין למחות בידו ע"ש:

ודע דנוסח סידורי ספרד היא (עושה שלום במרומיו היא ברחמיו יעשה שלום עלינו וכו') וכן היא באמת בזוה"ק פרשת תרומה דף קס"ט אך נוסח סידורי דידן היא במחזור ויטרי ובטור:

והנה הטעם של הפסיעות שלאחר התפלה עיין במג"א שכתב ששמע מפני שבשכר ג' פסיעות שפסע נבוכדנצר זכה להחריב הביהמ"ק לכך פוסעין ג' פסיעות ומתפללין שיבנה הביהמ"ק ע"ש (והרמ"א כתב הטעם שמתפללין על בנין ביהמ"ק מפני שתפלת י"ח כנגד הקרבנות לכך מתפללין שנזכה להקריב קרבנות ממש) ולפי טעם זה אם רוצה עומד במקומו ואינו חוזר וכ"כ המג"א בשם הכ"מ אך ע"ש בשם הב"י טעם אחר ולפי טעם הב"י צריך לחזור ג"כ ג' פסיעות שיהיה בין הכל ששה פסיעות ומהאי טעמא כתב המג"א דמקפידין שלא יעבור אדם ויפסוק בין הששה פסיעות ע"ש אך מה שנוהגין כשרואין שרוצה אחד לעבור לפניהם מהרין לשוב למקומן ואינם ממתינים השיעור המפורש בהש"ע עיין בבאה"ט ובמחהש"ק שהיא טעות אלא ימחה ביד מי שרוצה לעבור לפניו ואם לא ישמע לו העובר עונו ישא והיא נקי ע"ש:

החזרת הש"ץ הנה דיני של חזרת הש"ץ הוא בש"ע סי' קכ"ד ע"ש והטעם של החזרת התפלה עיין בהש"ע שם שאם יש מי שאינו בקי להתפלל יכוון למה שיאמר הש"צ ובטור איתא כדי שיענו אחריו קדושה ע"ש ובסידר השל"ה בשם הרמ"ק כתב דאין נגמר יחוד העליון אלא בהחזרת הש"צ כל התפלה וכבר כתבתי לעיל שגם בהחזרת הש"צ יאמר הפסוק ה' שפתי תפתח קודם התפלה ולאחר סיום החזרת התפלה אם לומר הפסוק יהי' לרצון אמרי פי דעת הרמ"א דאינו אומר אבל דעת השל"ה והגר"א דאומר ושכן נראה דעת הב"י ואינו צריך לפסוע ג' פסיעות בסיום החזרת התפלה ואם רגיל לפסוע אין למחות בידו ע"ש ולענין הקדושה ומודים וברכת כהנים וכן ברכת עננו בת"צ כתבתי כל אחד ואחד במקומו הראוי לו ע"ש:

ועיין בהש"ע שם דצריך לכוון לברכת הש"צ ולענות אמן ואם אין תשעה מכוונים קרוב להיות ברכה לבטלה ועיין בשע"ת בשם ש"צ שהאנשים הנגשים אל ה' נהגו להיות הסידר פתוח לפניהם בשעת החזרת התפלה ולכוין בכל מלה ושכן כתב השל"ה ע"ש וכ"כ בשערי רחמים מהגר"א לשמוע תפלת י"ח מפי מפי הש"צ מתוך הסידר ע"ש ועיין בהגהות חכמת שלמה ממהרש"ק דמסתפק באם שומע סיום ברכה ממי שמתפלל בלחש אם לענות אמן:

ועיין עוד בהש"ע והוא מדברי ש"ת לרבינו יונה שאם שח שיחת חולין בשעת חזרת התפלה הוא חוטא וגדול עונו מנשוא ועיין בס' דרך משה הנספח לס' הגן שהאריך לבאר דברים אלו עפ"י מה דמצינו בכתבי האר"י ז"ל דע"י הדיבור שמדברים בביהכנ"ס נעשה ר"ל דבר ולכך חטאו גדול מנשוא כמו חטא קין שהרג לאחיו ובזה פי' מאמר חכמז"ל

במסכת ב"ק דבר בעיר אל יהלוך יחידי בביהכנ"ס שמלאך המות מפקיד כליו בביהכנ"ס ר"ל שהכליו של המלאך המות היא הביהכנ"ס שבחטא זה הורג את הבני אדם ע"ש:
ועיין ברמ"א שם שכל העם יעמדו כשחוזר הש"צ התפלה ע"ש והעולם אין נזהרים בזה ולכאורה נראה ג"כ ראיה למנהג העולם מדברי הגמ' יומא דף פ"ז דאמר היה קאמינא קמי דשמואל והוה יתיב וכי מטי הש"צ לאבל אנחנו חטאנו קא מיקם ע"ש הרי דגם שמואל היה יושב בהחזרת הש"צ ואלו התם משום חולשא דתענית והנה בבאה"ט כאן מציין לעיין בהלק"ט ואין הספר הלז תחת ידי אך בס' ש"צ מצאתי שמביא הלק"ט דברי המנהג לישב בהחזרת הש"צ ובק"ק ספרדים כלם בעמידה ושהכי מסתבר ע"ש ועיין בפרמ"ג שם במ"ז שבתוך ד' אמות של הש"צ מדינא אסור לישב ע"ש:
דיני ומנהגי אמן וב"ה וב"ש גרסינן בגמ' במסכת שבת פ' כל כתבי כל העונה אמן בכל כוחו פותחין לו שערי גן עדן וכו' ע"ש והובא בטור וב"י סי' קכ"ד ועיין בד"מ שם בשם הגמ' פ' חלק מאימתי התינוק זוכה לחיי העוה"ב משהתחיל לענות אמן ובמסכת ברכות פ' אלו דברים אמרינן גדול העונה אמן יותר מן המברך והטעם עיין בפרישה סי' קכ"ד בשם מנורת המאור דאמן עולה צ"א כמנין השני שמות הוי"ה אדנ"י ועוד כתב משום דשומע כעונה וגם העונה אמן הוא כעונה א"כ מי שעונה אמן בכוונה וכדינו ששמע ג"כ הברכה יש לו שכר כפול וע"ש עוד טעמים וטעם הא' הוא ג"כ בסידר השל"ה בשם הרמ"ק ובמחזור ויטרי ע"ש ואני שמעתי עפ"י מה דאמרינן ברעיא מהימנא ריש עקב דכל ברכה דאתיבו עלי' אמן דא איהו בקיומא כדקא יאות ע"ש א"כ אמן הוא גמר הברכה ואין המצוה נקראת אלא על שם גומרה) וכנגדו גודל העונש המבטל עניית אמן עיין בזוה"ק וילך דבגהינם אית מדורא בתראה דאקרי שאול תחתית ואבדון ומאן דנחית לשם ההוא אקרי גבר דאשתצי ואתאביד מכלהו עלמין ולההוא אתר נחתין הנהו גברא דמבזי לאתבא אמן וכו' ע"ש וכל דיני אמן וב"ה וב"ש היא בש"ע סי' קכ"ד ועיין מ"ש לעיל אחר ברכת ב"ש שאפילו בפסד"ז מפסיק לעניית אמן אבל ברכת ק"ש אינו מפסיק רק לאמן יש"ר ולאמן דהאל הקדוש ודשומע תפלה ע"ש:
לא יענה אמן חטופה לחטוף ולמהר לענות אותו קודם שיסיים המברך ולא אמן קטופה דהיינו שמחסר קריאת הנו"ן או האל"ף שאינו מוציאה שתהא ניכרת ולא יענה אמן יתומה דהיינו שהש"צ מברך איזה ברכה והוא חייב באותו ברכה אבל אינו שמעה אע"פ שיודע איזה ברכה שמברך לא יענה אמן ואם אינו יודע איזה ברכה שמברך הש"צ אפילו אינו מחיוב באותה ברכה לא יענה אמן ש"ע סי' קכ"ד ודעת הב"ח להחמיר אפילו איכו מחיוב בה אם הוא ברכה שהוא להוציא רבים ידי חובתן כגון בתפלת י"ח ולא שרי

ביודע אלא בבה"ת ובברכת הנהנין והאי עובדא של אלכסנדריא שהובא במסכת סוכה שהיה מניף בסודרין להודיע שסיים הברכה כדי לענות אמן בבה"ת היה ע"ש ולא ימתין עם עניית אמן אלא מיד שכלה הברכה יענה אמן רמ"א (ועיין במג"א דאם החזן מאריך הרבה בניגון ואמרו אמן יענו הקהל אמן מיד ולא ימתינו עליו דהוי הפסק ע"ש) ואם לא ענה אמן עד שהתחיל הש"צ ברכה אחרת שוב לא יענה אמן:

יכוין באמירת אמן שהוא אמת ואני מאמין בזה ש"ע ועיין במג"א וביותר ביאר בש"צ דזה בברכת שבח והודאה כגון ברכת הנהנין וברכת המצות וברכת השחר וברכת ב"ש וישתבח והאל הקדוש וכדומה שהם שבח והודאה אבל בקדיש ובונה ירושלים ואת צמח ורצה וכדומה שהם תפלה יכוין אמן על העתיד שיאמנו דבריו ובשאר ברכות שיש בהם שבח ותפלה כגון ברכת סלח לנו ורפאנו וכדומה יכוין תרוי' ע"ש (ועיין מ"ש בזה לענין ברכת צור ישראל וברכת השנוים) ועיין בתוספת פ' כל כתבי שיכוין שאמן ר"ת אל מלך נאמן:

ברוך הוא וברוך שמו עיין בש"ע שם שעל כל ברכה ששומע עונה ברוך הוא וברוך שמו עיין בפר"ח סי' קכ"ח דכשמזכירין הכהנים השם אומרים ב"ה וב"ש ועיין בספר אשל אברהם שדעתו נוטה שהכוונה דווקא לגבי ברכת כהנים (ובא"ר יראה בהדי' שהכוונה בכל הזכרה ע"ש) אך כתב דאין המנהג כן גם בברכת כהנים רק בברכה:

ועיין בבאה"ט דלא יאמר (ברוך שמו הגדול) רק ברוך שמו ובא"ר כתב בשם ב"ז שבעשי"ת יאמר ברוך שמו הגדול אך כתב דלא נוהגין כן גם בעשי"ת וכבר כתבתי לעיל שבמקום שאסור להפסיק אין לומר ב"ה וב"ש ועיין בדגול מרבבה שכ"ש בברכה שהש"צ מוציאו ידי חובתו כמו בברכת השופר ומגילה דאסור לענות ב"ה וב"ש:

ועיין בסידר ר' קאפיל בכוונת אמן קודם סדר התפלה שכשהמברך אומר (ברוך אתה) יענה השומע (ברוך הוא) וכשהמברך מזכיר (השם) יענה ויאמר (ברוך שמו) ע"ש אך מכל הספה"ק לא נראה כן רק בהזכרת השם לבד יאמר הכל ב"ה וב"ש וכ"כ בהדי' בספר אשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש בסי' תצ"ד:

ח"א סדר נפילת אפים ותחנה

הנה דיני נפ"א הם בש"ע סי' קל"א וזה לשין הטור שם לאחר שסיים הש"צ חזרת התפלה נופלין על פניהם וכו' בש"ע כתב דאין לדבר בין תפלה לנפ"א והטעם עיין בב"י בשם הגאונים דכעין תפלה אריכתא דמי (מ"מ מותר להפסיק לעבות אמן וקדיש וקדושה וכו' ואפי' באמצע נפ"א שע"ת) ועיין בב"י שכתב שזה פשיט בכמה מקומות בגמ' שניפלין

על פניהם לאחר התפלה ע"ש והנה ענין נפ"א מוזכר בגמ' במס' מגילה דף כ"ב ובמס' ב"מ דף נ"ט ובמס' תענית אך לא מוכח משם שצריך להיות סמוך לתפלה דוקא ע"ש (ולכאורה מוכח מדברי הגמ' מגילה שם איכפא דהרי קראי בתורה ואח"כ נפלו על אנפייהו ע"ש אך זה אינו דכיון דבת"צ היה כמבואר שם א"כ אפשר דבתפלת מנחה היה) אך בזוה"ק מפורש כן בהדי' בפ' תרומה דף קכ"ח ובמדבר דף ק"ך ובתוספת לפ' דברים ע"ש:

והנה הטעם שנופלין על פניהם אחר תפלת י"ח כתב הטור ואבודרהם ומבואר יותר בב"ח כדי שיסדר התפלה בג' סדרים ישיבה עמידה נפילה כדרך שעשה משה ואשב בהר ואנכי עמדתי בהר ואתנפל לפני ה' וכן אנחנו עושים תפלת יוצר בישיבה תפלת י"ח בעמידה ואח"כ נפילת אפים ומטעם זה אומרים ואנחנו לא נדע מה נעשה ר"ל שכבר עשינו מה שעשה משה ומעתה אין אנו יודעין מה לעשות יותר ע"ש אך בזוה"ק איתא טעם אחר הובא בב"י דנפילת אפים הוא ענין מסירת נפש למיתה וביאר הדברים עיין בסידר השל"ה משום דתפלה נגד התמידין שמכפרין אך יש עונות שלא ניתנו לכפרה אלא במיתה לכך מוסר עצמו למיתה ע"ש שהאריך בזה:

ועיין בש"ע דאין נופלין על פניהם (וגם לא אומרים תחנונים ט"ז) לא בבית אבל ועיין בבה"ט בשם הט"ז ביו"ד דדוקא כשיש שם אבל אך בשע"ת כתב דאפי' אין שם אבל רק מתפללין שם למנוחת הנפש (והטעם שאין נפ"א בבית אבל עיין בלבוש שלא להגביר, כח הדין ח"ו כי האבל כבר מדת הדין מתוח כנגדו והב"י בשם שבלי לקט כתב הטעם משום דאתקש לחג דכתיב והפכתי חגיכם לאבל ע"ש) ועיין בט"ז שמסתפק בדבר אם יאמרו הציבור אח"כ תחנונים כשבאו לביתם ובסידר ד"ח פסק כן להלכה דיאמרו אח"כ אך בש"צ כתב בשם מאמר מרדכי דהמנהג פשוט שאין אומרין אח"כ דכיון דאידחי אידחי וכ"כ בח"א ובקיצר ש"ע ע"ש ואם האבל בא לביהכ"נ אומרים נפ"א ותחנה אך האבל אינו אומר א"ר בשם שכנה"ג ולא בבית חתן כל ז' ימים לבחור הנושא אלמנה או אלמן הנושא בתולה וג' ימים לאלמן הנושא אלמנה ובזה אפי' החתן בא לביהכ"נ הציבור נגררים אחריו והטעם עיין בבה"ט בשם שכנה"ג ועיין בבה"ט בשם מהרא"י דביום החופה אפילו אין החתן נכנס לחופה עד לערב אין נפ"א אפי' בשחרית (ועיין בש"צ שכן מנהג עיר טירייא. ובשע"ת כתב שכן דקדק ג"כ מהר"י צמח מהלבוש) אך הפר"ח חולק ע"ז דכל שלא נכנס לחופה נופלין על פניהם ע"ש והש"צ כתב שדעת הרדב"ז דחתן עצמו לא יאמר גם בשחרית והציבור יאמרו ועיין בשע"ת בשם הבר"י להכריע שכל שהחופה סמוכה לתפלת השחר או לתפלת מנחה בתפלה שהחופה אחרי' אין נפ"א

וע"ש ג"כ לענין אם חושבין הזיי"ן ימים מעל"ע דלגבי הז' ברכות לא חושבין מעל"ע ולגבי נפ"א חושבין מעל"ע ע"ש ולא ביום המילה עיין בבה"ט דה"ה בנולד מהול ומטיוף ממנו דם ברית ועיין בא"ר דה"ה בבן ממזר והנה יש בזה מנהגים שונים יש נוהגין כן דוקא בביהכ"נ שמלין בו התינוק או שהבעל ברית או הסנדק והמוהל מתפללין שם וזה דעת א"ר בשם שכנה"ג ועיין בשע"ת שיש נוהגים שאם המילה הוא בביהכ"נ הגדולה ואפילו יחיד בביתו שמתפלל בשעה שהציבור מתפללין אין אומר נפ"א ובשם בל"י כתב שהמנהג ווילנא שהמנין הראשון אין אומר נפ"א אפי' הם מתפללין קודם לבעלי ברית ע"ש ועיין בד"מ שמביא בשם מנהגי דורא (והובא ג"כ בעט"ז) שאם יש מילה בעיר אין אומרים נפ"א ותחינות בכל העיר הואיל ואלי' הנביא בא לעיר אך כתב שהמנהג שבעירו אינו כן ע"ש ובמדינותינו המנהג ברוב מקומות כמנהג דורא:

ועיין בספר אשל אברהם שאבי הבן ביום מילת בנו אינו אומר נפ"א אפי' הוא בדרך שלא במקום המילה ואם המילה בכפר חוץ לתחום אם רוב המתפללין כאן דעתם ליסע להמילה אז המיעוט נגרר אחר הרוב ואין אומרים נפ"א וכו' ע"ש ולענין נפ"א בתפלת מנחה אם מתפללין אצל התינוק דעת הרמ"א דאומרים נפ"א אבל דעת הט"ז בשם הב"ח והרש"ל דאין אומרים נפ"א והא"ר כתב דאם מתפללין לאחר ברהמ"ז על הסעודה אפשר שאומרים דיש לסמוך בזה על הרמ"א ע"ש ועיין בח"א ובקיצור ש"ע שעכ"פ הבעל ברית והסנדק והמוהל לעולם אין אומרים במנחה דיו"ט שלהם הוא:

ועיין ברמ"א דאם חל מילה בת"צ (וה"ה חתן בז' ימי המשתה בה"ט בשם שכנה"ג) מתפללין סליחות ואומרים וידוי ואין נופלין על פניהם ואין אומרי' והוא רחום ע"ש והבעל ברית או החתן עצמו א"צ לומר סליחות רק בקריאת פ' ויחל גם הם חייבים שע"ת:

ואלו ימים שאין נופלין על פניהם בט"ו באב משום דאיתא בגמ' ב"ב דף קכ"א שהיה יו"ט גדול בזמן המקדש בט"ו בשבט משום דהוא ר"ה לאילנות כדאיתא בריש מס' ר"ה בר"ח הוא בגמ' בפ' הזהב גבי ר"א בן הורקנס ובחנוכה משום דעשאום ימים טובים בהלל והודאה כדאיתא בפ"ב דשבת בפורים בין פורים גדול ובין פורים קטן כדאיתא בש"ע תרצ"ג ועיין ברמ"א דגם בל"ג בעומר אין נפ"א ובכל אלו גם במנחה שלפניהם אין אין נופלין על פניהם והטעם עיין בביאור הגר"א שמאז התחלת איסר הספד כמ"ש פ"ג דמ"ק וכן אין נפ"א בערב ר"ה ובערב יוה"כ אבל במנחה שלפניהם נופלין על פניהם והמנהג שאין נופלין על פניהם כל חודש ניסן וטעמו אכתוב אי"ה במקומו ולא בט' באב משום דאקרי מועד כדאיתא בסי' תקנ"ט ולא בין יוה"כ לסוכות והטעם עיין בב"י משום דאז נשלם בנין ביהמ"ק ועיין במג"א סי' תרס"ט בשם הסדר היום שיש שאין נופלין על

פניהם עד חשון ועיין ברמ"א דגם מר"ח סיון עד אחר שביעות אין נפ"א והמג"א כתב דיש מקומות שאין נופלין על פניהם עד י"ג סיון משום דהקרבנות היה להם תשלומים כל שבעה וע"ין בשע"ת דיש שאין נופלין גם בי"ג משום ספיקא דיומא ודעביד כמר עביד וכו' ועיין בפר"ח שגם בפסח שני אין כפ"א ויש שאין נופלין גם בט"ו באייר משום ספקא דיומא עיין מ"ש בזה בשע"ת ויש מוסיפין עוד שאין נופלין כל ז' ימים ואכתוב בזה אי"ה במקומו הראוי לו ועיין במג"א דמנהג בני אוסטרייך שאין אוכלין קטניות בימים שאין נופלין על פניהם משום דדמי לאבילות:

ועיין בש"ע דנפ"א צריכה להיות מיושב דוקא ובשעת הדחק אף מעומד ועיין ברמ"א די"א דאין נפ"א אלא במקום שיש ס"ת ודעת איר דגם שאר ספרים לא מהני ודלא כשכנה"ג שהיבא בבה"ט ע"ש וכן הסכימו האחרונים בסידר דרך חיים ובח"א ע"ש מ"מ מי שנוהג עצמו כשכנה"ג אין למחות בידו כי כפי הנראה בהגהות הח"ס יראה שהסכים ג"כ לדעת השכנה"ג ע"ש ובלא"ה כתב הבר"י דהנהגו לומר נפ"א אף בלא ס"ת ושכן היה נוהג המהרי"ט ושעפ"י הקבלה ג"כ אין להקפיד ע"ש:

והנה י"א כשנופל על פניו להטות על צד ימין וי"א להטות על צד שמאל והכריע הרמ"א דבשחרית שיש תפילין על שמאלו יטה על צד הימין משום כבוד התפילין ובמנחה יטה לצד שמאל ע"ש:

אלהינו ואלהי אבותינו תבא לפניך תפילתינו הנה מנהג זה לומר הוידוי קודם נפ"א הוא מדברי הזוהר בתוספת לס' דברים אך בטור ובש"ע ובאבודרהם לא מוזכר כלל ולפענ"ד אפשר דזה תלי בהשני טעמים הנ"ל על נפילת אפים דלטעם הזוה"ק שהוא ענין מסירת נפש למיתה א"כ צריך להתודות קודם שכל הממתין מתודין אבל לטעם הטור והאבודרהם שהוא ענין תפלה א"כ אין שייך הוידוי לזה וכמו שאין מתודין קודם תפלת ישיבה או עמידה והנה בפע"ח ובסידר השל"ה כתב טעמים על הוידוי נופ"י דרכם בקודש ואני לא כתבתי רק בדרך אפשר ובדרך סמך ויה"ר שלא יאמר פינו דבר שלא כרצונך:

עיין בשע"ת בשם ס' אורח לצדיק שבכל וידוים שמתודה צ"ל בתחילתו אנא ה' ע"ש ובאמת כן היה נוסח וידוי של הכה"ג ביוה"כ וכן אמר משה רבינו אנא חטא העם הזה וכן הוא ג"כ נוסח הוידוי דידן בשומע תפלה וכן הוא נוסח הוידוי שבאגרת ר' יונה אך. בנוסח הוידוי דידן אלהינו ואלהי אבותינו. ואשמנו בגדנו לא מצאנו בשום ניסחא שתהא פותחת באנא ה' עיין בסידר ר"ע בסדר תפלת יוה"כ וברמב"ם ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ואפשר כיון דמתחיל אלהינו ואלהי אבותינו תבא לפניך וכו' הוא כאנא ה':

אשמנו בגדנו וכו' הנה כל נוסח הוידוי אבאר אי"ה בסדר תפלת יוה"כ ועיין במג"א סי' תר"ז בשם השל"ה דישחה בשעת הוידוי כמו במודים והטעם משום דאמרינן כל שאינו כורע במודים שדרתו נעשה נחש משום דע"י הכריעה הוא דומה לנחש ולכן בא העונש מדה כנגד מדה ולכן בשעת הוידוי על חטאיו הבאים מכח נחש יכרע ג"כ כנחש וע"ש ג"כ בשם האריז"ל דבהוידוי יכה באגרוף על החזה ובשם מדרש קהלת כתב שיכה על הלב לומר אתה גרמת לי:

אל ארך אפים וכו' הנה נוסח סידורי ספרד (גדולת רחמיך וחסדיך הודעת לעניו מקדם וכן כתוב בתורתך וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה' ושם נאמר):

ויעבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון וכו' עיין בס' ש"צ דכשאומר ויעבור ישתוק הציבור ולא יאמרו ויעבור רק יתחילו ה' ה' אל רחום וחנון וכו' וע"ש בשם השל"ה במס' ר"ה דכשאומר הש"צ ויעבור יאמרו הקהל שמע ישראל ואח"כ יאמרו ה' ה' אל רחום וכו' ע"ש (והובא ג"כ במג"א סי' ס"א ועיין מ"ש שם בשם הל"ח) ולא ראיתי נוהג כן וע"ש עוד לומר הי"ג מדות בקול רם כדאיתא בפדר"א פ' מ"ז שמשה רבינו צעק בקול ה' ה' אל רחום וכו'. ועיין בש"ע סי' תקס"ה דאין היחיד אומר ויעבור ולא י"ג מדות דרך תחנה אבל דרך קריאה בטעמים שרי אבל אוסר אפילו דרך קריאה בטעמים וכ"כ באגרת הרמ"ז בשם האר"י כהב"ח ואין ליחיד לאמרה אלא בחילופיהן בא"ת ב"ש וכ"כ בסדר היום שיאמר מצפץ מצפץ אל רחום וחנון וכו':

והנה במקצת סידורין ישינים איתא פסוק ויאמר דוד אל גד צר לי מאוד ניפול נא ביד ה' וכו' קודם נפ"א וכן הוא בקיצור של"ה אך עיין במשנת חסידים שלא יאמרו אותו וכ"כ בס' שערי רחמים מהגר"א מפני שנאמרה על הפורעניות ועיין בשע"ת שבשעה שהציבור נופלין ע"פ צריך לעשות ג"כ נפ"א עם הציבור אף שהוא אינו אומר התחנה שהוא עומד בפסד"ז וכדומה ע"ש ולכאורה צ"ע מגמ' דמגילה הנ"ל דכולי עלמא נפלו על אנפייהו ורב לא נפל ע"ש:

רחום וחנון חטאתי לפניך ה' מלא רחמים רחום עלי וקבל תחנוני הנה נוסח סידורי ספרד והאבודרהם (רחום וחנון חטאנו לפניך רחום עלינו והושיענו) אך נוסח דידן הובא בהקדמה לסידר השל"ה ובלבוש ע"ש: ה' אל באפך תוכיחנו וכו' הנה בסידר ר"ע וברמב"ם ובטור לא נזכר שום מזמור בנפ"א רק תחינות ובקשות ע"ש ונוסח סידורי ספרד וסידר האריז"ל לומר מזמור אליך ה' נפשי אשא והוא מדברי הזוה"ק במדבר הובא הובא בב"י וכן הוא במחזור ויטרי (וע"ש עוד לומר ג"כ המזמור ה' מה רבו צרי וכו') אך נוסח סידורי דידן לומר מזמור ה' אל באפך הוא בספר המנהגים ובלבוש ע"ש והטעם

עיין במג"א משום דהזוהר מסיים שם דאם אמר אליך ה' נפשי אשא בליבא רחיקא גורם עלי' לאסתלקא מעלמא וכו' לכך אין אומרין איתו במדינות אלו ע"ש והא דבחרו דוקא במזמור ה' אל באפך נראה לפענ"ד דאפשר משום דאיתא בזוה"ק דנפ"א צריך להיות במסירת נפש למיתה ממש ולזה תקנו לומר מזמור אליך ה' נפשי אשא עי"ש אך מחמת שאין בנו כח לקבל מסירת נפש באמת לזאת אומרים מזמור ה' אל באפך דכתיב בי' כי אין במות זכרך וכו' ר"ל ע"ד שאמר מה בצע בדמי וכו' היודך עפר וכו' כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר וה' ינחינו בדרך האמת:

ועיין בא"ר שעכ"פ יאמר מזמור אליך ה' נפשי אשא בלא נפ"א ואזהרת הזוהר אינו אלא בנפ"א וע"ש שאמרו בכל יום אינו רואה פני גהינם ועיין בסדר התפלה להרמב"ם שם איתא לומר מזמור אליך ה' נפשי אשא אחר שיר של יום ע"ש:

והוא רחום יכפר עון הטעם שהוסיפו תפלות ותחנונים בשני ובחמישי עיין בטור מפני שהם ימי רצון שבלוחות הראשונות עלה משה בה' וירד בב' ומטעם זה יש נוהגין להתענות בשני ובחמישי ורוקח נתן רמז לזה דרשו ה' בהמצאו ב' ה' מצאו ועיין במג"א סוף הלכות תענית דיש שאין אוכלין בשר בב' וה' ע"ש:

והנה מנהג אשכנז לומר והוא רחום קודם נפ"א וכן הוא בסידר ר"ע ובטור ובאבודרהם ובמחזור ויטרי והטעם נראה מפני שניתקן כנגד תפלת י"ח כמ"ש המג"א לכך סומכין אותו לתפלת י"ח אך מנהגינו להקדים נפ"א הוא עפ"י פשטת לישנא דהזוהר תרומה דאמר בתר צלותי' לא בעי בר נש למשאל שאלתין אלא למינפל על אנפין ע"ש וכן הוא עפ"י האריז"ל ובכל בו מביא הב' מנהגים וע"ש עוד בכל בו שנוסח והוא רחום ג' זקנים תקנוהו עפ"י נס שאירע להם ע"ש וכמעט רוב נוסחת והוא רחום הם פסוקים מלוקטים:

והנה בטור מביא בשם סידר ר"ע לומר קודם והוא רחום סליחות אם עונינו ענו בנו וגם וידוי וגם ויעבור ובסידורי ספרד והאר"י ופע"ח איתא ג' סליחות וג' פעמים ויעבור וכ"כ הב"י שהמנהג כן ע"ש אך במדינותינו אין נהוגין לומר שום סליחה קודם והוא רחום וכ"כ הטור שבכל אלו הארצות אין אומרין אלא והוא רחום כאשר הוא בהסידורין ע"ש וגם במחזור ויטרי ובכל בו ובאבודרהם ליתא רק והוא רחום ע"ש ועיין בבאה"ט ס"ק ט"ז שהיה המנהג לומר והוא רחום בכל ת"צ אפילו אינו בשני ובחמישי וכ"כ בלבושי שרד שכן מנהג הספרדיים בעיה"ק צפת ע"ש:

ועיין בש"ע סי' קל"ד לומר והוא רחום בקול רם והוא דעת המחבר אך דעת הרמ"א שם לאמרו בלחש והטעם עיין במג"א מפני שניתקן כנגד תפלת י"א ע"ש ולדברי שניהם צריך לאמרו מעומד דוקא ואם ישב נקרא פורץ גדר. ודע דבנוסח והוא רחום יש כמה

שינוים והוספות בנוסח אשכנז מבנוסח ספרד ומחמת זה יש בסידורי דידן כמה דברים מערובבים וכפולים ע"כ אבאר בעזהי"ת כל הנוסח באר היטב הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים כן הוא נוסח דידן וסידורי ספרד והשל"ה והוא פסוק בתהלים ונוסח סידורי אשכנז ובמחזור ויטרי הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים והוא פסוק בדה"י לא כחטאנו תעשה לנו ולא כעונותינו תגמול עלינו כן הוא נוסח סידורי דידן והשל"ה ובמחזור ויטרי ע"ש אך נוסח סידורי ספרד ור"ע לא כחטאנו עשה לנו ולא כעוניתינו גמל לנו והוא פסוק בתהלים יעננו ה' ביום צרה ישגבנו שם אלהי יעקב כן הוא נוסח סידורי דידן והשל"ה ור' קאפיל (ונוסח המחזור ויטרי ענינו ה' ביום צרה שגבנו שם אלהי יעקב) ונוסח סידורי ספרד והרמ"ק ור' שבתי יענך ה' ביום צרה ישגבך וכו' והוא ג"כ פסיק בתהלים אדוננו אלהינו שמע קול תחנונינו וזכור לנו את ברית אבותינו והושיענו למען שמך בסידורי ספרד ור' שבתי כל זה ליתא ונוסח המחזיר ויטרי אדוננו מלכנו שמע בקול תחנונינו ועננו וזכור וכו' אך נוסח דידן בסידר השל"ה ועתה אדני אלהינו אשר הוצאת וכו' הנה מכאן עד על עירך ועל עמך הוא פסוקים בדניאל קפיטל טי"ת כי אתה ה' אלהינו ואתה ה' אבינו אתה הנה נוסח סידורי ספרד ור' שבתי כי אתה ה' אבינו אתה ונוסח המחזור ויטרי כי אתה אלהינו הושיענו למען שמך אתה ה' אבינו אתה) אך נוסח דידן בסידר השל"ה וכן נראה מסודר ר"ע למה יאמרו בעמים איה אלהיהם הנה במקצת סידורין איתא (למה יאמרו בעמים איה נא אלהיהם ועיין בסודר דעת קדושים שכתב שם המגיה בשם היד מלאכי שהוא טעות כי מן חוסה ה' עד איה אלהיהם הוא פסוק אחד ושם ליתא תיבות כא ע"ש אך המעיין בסידר הרמ"ק יראה בהדי' שנוסחתו הוא איה נא אלהיהם וכתב כוונה על תיבות נא ע"ש ועיין מ"ש לעיל בסדר לעולם יהא אדם בשם סדר היום שבתפלה אנו מוסיפ"ן על לשון הפסוק וגם שם מוסיפין תיבות עלינו ע"ש חננו מלכנו וענו בסידר ר"ע ליתא ונוסח המחזור ויטרי (חננו וענו) אך נוסח דידן בסידורי ספרד והרמ"ק עושה נפלאות בכל עת הנה נוסח סידורי ספרד (עושה נפלאות בכל עת ועת) אך נוסח דידן בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי:

הבט נא רחם נא בסידורי ספרד והרמ"ק ליתא תיבות (רחם נא) אך הוא בסידר ר' שבתי והנה נוסח הבט נא שבנוסח אשכנז כמו שהוא כתובה בסידורי אשכנז הוא ממש בסידר ר' קאפיל ובמחזור ויטרי ובסידר השל"ה ור' שבתי וביעב"ץ איתא הב' נוסחאות ע"ש:

אנא מלך וכו' ולמען ישראל אבינו הנה נוסח ר' שבתי (ולמען ישראל אבינו מלכנו) אך בסידורי ספרד ליתא תיבות מלכנו וכפי הנראה שגם בסידר ר' שבתי נשתרב תיבות

מלכנו מנוסח אשכנז והנה כל נוסח אנא מלך שבסידורי אשכנז הוא ג"כ בסידר ר"ע ור' קאפיל וכפי הנראה בסידר השל"ה והיעב"ץ יראה שכן היה ג"כ נוסחתם ע"ש:

אין כמוך וכו' הושיענו ורחמנו מרעש ומרוגז הצילנו הנה נוסח סידורי אשכנז ובמחזור ויטרי הושיענו ברחמיך הרבים מרעש וכו' אך נוסח דידן בסידורי ספרד והרמ"ק ור"ע אל תפן אל קשי העם הזה אל רשעו ואל חטאתו הנה נוסח סידורי אשכנז ומחזור ויטרי אל תפן אל קשינו ואל רשענו ואל חטאתינו אך נוסח דידן בסידורי ספרד והרמ"ק ור"ע כי כן דרכך לעשות חסד חנם וכן הוא בסידר ר"ע ובסידורי ספרד והרמ"ק ונוסח סידורי אשכנז עושה חסד חנם וכן הוא במחזור ויטרי ובסידר השל"ה והנה בסידורי אשכנז איתא חוסה ה' על עמך והצילנו מזעמך וכו' כי ימינך פשוטה לקבל שבים ע"ש וכן הוא בסידר ר"ע והשל"ה ובמחזור ויטרי אך בסידורי ספרד והרמ"ק ליתא וכן נראה מסידר האר"י דקאמר שקל תיבות הם ע"ש כל ברך לך תכרע וכל קומה לפניך תשחטיה וכן הוא בסידורי ספרד והרמ"ק והשל"ה ונוסח אשכנז כל ברך וכל קומה לך לבד תשתחוה וכן הוא בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי:

הפותח הנה נוסח אשכנז קומה והושיענו כי חסינו בך ונוסח ר"ע ובמחזור ויטרי (קומה והושיענו כי חטאנו לך) אך נוסח סידורי ספרד אינו רק קומה והושיענו והנה בסידורי אשכנז איתא אבינו מלכנו אם אין בנו צדקה וכו' חוסה ה' עלינו בארץ שבינו וכן הוא בסידר ר"ע והשל"ה ובמחזור ויטרי אך בסידורי ספרד כל זה ליתא וכן נראה מסידר האריז"ל דקאמר שיש פ' תיבות ע"ש עוררה גבורתך והושיענו למען שמך כן הוא נוסח סידורי ספרד אך נוסח אשכנז עוררה גבורתך וקנאתך על אויבך הם יבושו ויחתו מגבורתך וכן הוא בסידר ר"ע כי לך מיחלות עינינו כי אל מלך חנון ורחים אתה כן הוא בסידורי ספרד אך בסידורי אשכנז ובמחזור ויטרי ליתא וזכור עדותינו בכל יום תמיד אומרים פעמים באהבה כן הוא בסידורי ספרד אך נוסח אשכנז וחון אום המיחדין שמך פעמים בכל יום תמיד באהבה ואומרים וכן הוא במחזור ויטרי ובסידר השל"ה:

ה' אלהי ישראל וכו' הנה בסידורי ספרד ור"ע ליתא כאן כל אלו החרוזים (הבט משמים זרים אומרים חוסה ה' קולינו תשמע עזרנו) רק חרוז ה' אלהי ישראל אך הם במחזור ויטרי ובמט"מ ובמנהגים ובלבוש ועיין במט"מ בשם ר"י תחסיד שתפלה זו חזקי' מלך יהודה יסדה וחתום שמו בראשי חרוזים למפרע מרוב ענוה יתירה שהיתה בו והנה במחזור ויטרי איתא החרוז חוסה ה' קודם חרוז זרים אומרים אך במנהגים ובלבוש כנוסח סידורי דידן: קולינו תשמע הנה במחזור ויטרי אחר החרוז הזה של קולינו תשמע יש עוד חרוז אחד ה' ניתן בעפר פינו וכנפש באפר כחינו כי מאוד שבענו מרורים

ורוינו לענה ורוש ולא שב ממנו חרון ובעתה ובכל זאת שמך וכו' אך במט"מ כתב בשם ר"י החסיד שאין לאמרו ע"ש עזרנו אלהי ישענו הנה מדברי המט"מ נראה שלא היה בנוסחתו חרוז זה של עזרנו דקאמר שבחרוז דאחרון אומרין ג' פעמים ה' אלהי ישראל כדי שיהיה בין הכל ז' פעמים ה' אלהי ישראל ע"ש אך הוא במחזור ויטרי ע"ש ולכאורה נראה דלנוסח דידן ראוי ונכון בחרוז הלז לומר שני פעמים ה' אלהי ישראל כדי שיהיה בין הכל ז' פעמים כמ"ש הרמז לזה במט"מ ואם כי במחזור ויטרי ליתא גם בחרוז זה רק פעם אחת ה' אלהי ישראל לנוסח המחזור ויטורי יש בלא"ה ז' פעמים ה' אלהי ישראל כי שם יש עוד החרוז ה' נותן בעפר וכו' כמ"ש ויש ג"כ אחר החרוז הלז פעם אחת ה' אלהי ישראל ע"ש ואפשר דכיון דאנן מוסיפין חרוז עזרנו מה שאינו במט"מ לכך אין אומרים רק וא"ו פעמים ה' אלהי ישראל כדי שלא להוסיף על מנין התיבות שנזכר במטו"מ ע"ש: שומר ישראל וכו' הנה דעת הסידר יעב"ץ ודעת הגר"א בס' שערי רחמים שאין אומרים (שומר ישראל) רק בתענית ציבור ע"ש אך מנהגינו לאמרו בכל יום וכן נראה מהקדמה לסידר השל"ה שהובא נוסח שומר ישראל בין נוסח תפלת יום ביומו ע"ש:

שומר גוי אחד וכו' המיחדים שמך ה' אלהינו ה' אחר ונוסח סידר השל"ה האומרים ה' אלהינו ה' אחר ונוסח סידר ר"ע בסדר הסליחות האומרים בכל יום ושמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד):

שומר גוי קדוש וכו' המשלשים בשלוש קדושה לקדוש ונוסח השל"ה האומרים קדוש קדוש קדוש ונוסח סידר ר"ע (האומרים בכל יום קדוש קדוש קדוש) אך עיין בסידר השל"ה שזה נוסח הספרדיים אבל נוסח אשכנז כנוסח דידן ובשל"ה גופא סוף מס' חולין מביא נוסח דידן:

והנה בסידר ר"ע שם ובסידר השל"ה יש עוד חרוז מה שליתא בסידורי דידן והיא שומר גוי רבה שמור שארית עם רבה ואל יאבד גוי רבה האומרין בכל יום אמן יהא שמיה רבה: מתרצה ברחמים ומדהפייס בתחנונים עיין בט"ז סי' קכ"ז שהוגה בדפוס חדש ומתפתה בתחנונים והוא שלא כדין דהרמב"ן בפרשת משפטים כתב דפתוי הוא על דברי שקר ע"ש ועיין בהגהות ח"ש מומהרש"ק שתמה שהרי כתיב פיתני ה' ואיפת אך כתב שמצא בזוה"ק פרשת בא שרק לפי דעת האומר היה נראה כן שהוא דרך פיתוי:

אבינו מלכנו חננו וענינו כי אין בנו מעשים הנה נוסח סידורי ספרד (כי אין בנו מעשים טובים) ונוסח המחזיר ויטרי בסדר תפלת ר"ה (כי אין בנו צדקה וחסד) אך נוסח דידן בסידד ר"ע עשה עמנו צדקה וחסד והושיענו הנה נוסח סידורי ספרד (נעשה עמנו צדקה

וחסד למען שמך הגדול והושיענו) ונוסח סידר ר"ע (עשה עמנו צדקה והושיענו למען שמך) ונוסח המחזור ויטרי (עשה עמנו למען שמך והושיענו) אך נוסח דידן:
ודע דבסידורי ספרד ובסידר האר"י יש כאן ד' פעמים אבינו מלכנו וכן היא בסדר היום דהיינו אבינו מלכנו אבינו אתה א"מ אין לנו מלך אלא אתה א"מ רחם עלינו א"מ חננו וענינו וכו' אך נוסח דידן הוא בסידר ר"ע: ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו הנה כל נוסח ואנחנו לא נדע הם פסוקים מלוקטים והפסוק הראשון הוא מדה"י והוא חצי פסוק ע"ש וכל שאר פסוקים הם מתהלים ועיין במג"א בשם השל"ה שיאמר ואנחנו לא נדע בישובה ומה נעשה בעמידה והטעם עפ"י סיד והנה בנוסח הרמב"ם יש כאן תוספת ג' פסוקים (קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך אם עונות תשמור יה ה' מי יעמוד כי עמך הסליחה למען תורא) אך בכל הנוסחאות ליתא עזרינו בשם ה' עושה שמים וארץ והנה בסידורי אשכנז ובסידר השל"ה ובמחזור ויטרי וברמב"ם ליתא פסוק זה וכן בסידר ר"ע ליתא אך שם איתא במקום זה נוסח (עשה למען שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא עלינו) אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד והרמ"ק חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז והנה בנוסח הרמב"ם ליתא פסוק זה אך נוסח סידורי דידן הוא בסידר ר"ע והשל"ה ובמחזור ויטרי ברוגז רחם תזכור ברוגז עקידה תזכור ברוגז תמימות תזכור הנה בסידורי אשכנז ובסידר השל"ה ובמחזור ויטרי ליתא תיבות (ברוגז עקידה תזכור ברוגז תמימות תזכור) וכוונת נוסחא דידן נראה שרחם עקידה תמימות הם אברהם יצחק יעקב (ונוסח סידר ר"ע ברוגז רחם תזכור ברוגז רחמים תזכור) ונוסח סידורי ספרד (ברוגז רחם תזכור ברוגז אהבה תזכור ברוגז עקידה תזכור ברוגז תמימות תזכור) ה' הושיעה המלך יב"ק והנה בסידורי אשכנז ובסידר השל"ה ובמחזיר ויטרי ליתא פסוק זה אך הוא בסידר ר"ע וברמב"ם ובסידורי ספרד והרמ"ק עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך וכו' והנה במחזור ויטרי ליתא פסוק זה אך הוא בסידר ר"ע וברמב"ם ובסידורי ספרד והרמ"ק והשל"ה אל ארך אפים ורב חסד ואמת הנה בסידר ר"ע ליתא כלל נוסח זה של אל ארך אפים אך הוא במחזור ויטרי ובכל בו ובאבודרהם והטעם לנוסחא זו קודם קרה"ת עיין במט"מ משום דעברנו עה"ת לכך מתפללין קודם שברוב רחמיו וחסדיו וכו' ויש בו כ"ד תיבות כנגד כ"ד ספרים וכו' (והנה אין אומרים אא"א בר"ח ובחנוכה ובפורים קטן וגדול ובע"פ ובט"ב ובבית אבל מס' המנהגים ולדעת היעב"ץ גם בט"ו באב ובט"ו בשבט אין אומרים ע"ש) אל באפך תוכיחנו הנה נוסח המחזור ויטרי (אל באפך תוכיחנו ואל בחמתך תיסרינו) אך באבודרהם ליתא תיבות אלו (ואל בחמתך תיסרנו) וכן נראה מדברי המט"מ שכתב שכ"ד תיבות הן ואפשר שגם במחזור ויטרי נסתרך תיבות אלו מלשון הפסוק חוסה ה'

על ישראל עמך והושיענו מכל רע הנה במקצת סדורין הנוסח בכאן (חוסה ה' על עמך אך במחזור ויטרי ובאבודרהם הנוסחא על ישראל עמך חטאנו לך אדון סלה נא כרוב רחמיך אל הנה במחזור ויטרי ליתא כאן תיבות אדון וכן הוא לפי המנין של כ"ד תיבות אך אותן האומרים רק חוסה ה' על עמך יש להם לומר כאן תיבות אדון והנה באבודרהם מזכה שטרי לבי תרי שנוסחתו חוסה ה' על ישראל עמך וגרס ג"כ (אדון סלח נא) ע"ש אך האבודרהם לשיטתו שאינו תופס כלל המנין של כ"ד תיבות רק שיהיה בין השתי נוסחאות חמשים תיבות שהוא רמז על הי' דברות ומ' יום שעמד משה בהר ע"ש:

אל ארך אפים ומלא רחמים אל תסתר פניך ממני הנה במקצת סידורין הנוסח גם כאן (אל ארך אפים ורב חסד ואמת אל תסתר וכו') וכן יראה מדברי המט"מ ע"ש אך נוסח דידן הוא במחזור ויטרי ובאבודרהם חוסה ה' על שארית ישראל עמך הנה במחזור ויטרי ובאבודרהם הנוסחא גם כאן (חוסה ה' על ישראל עמך) וכנוסח דלעיל וכפי הנראה שנתוסף בסידורי דידן תיבות (שארית) כדי להשלים המנין של חמשים תיבות שזכרתי לעיל בשם האבודרהם ונוסח דידן לעיל אינו רק כ"ד תיבות אך לנוסח האבודרהם לעיל יש בו כ"ה תיבות לכך לא גרס כאן תיבות שארית והצילנו מכל רע הטעם שאומרין בראשונה והושיענו ובאחרונה והצילנו עיין בכל בו ובאבודרהם כי תחילה אנו מבקשין על הגאולה מהגלות ואח"כ מבקשין רחמים שגם בתוך הזמן היותינו בגלות יצילנו מכל רע ע"ש חטאנו לך אדון סלח נא וכו' כאן לכל הנוסחאות צריך לומר אדון סלח נא כדי להשלים שיהיה בנוסח זה כ"ו תיבות:

ודע דמה שנרשם בהסידורין אצל נוסח הא' מנהג אשכנז ואצל נוסח הב' מנהג ספרד אין הכוונה שהספרדיים אין אומרין רק הנוסח הב' רק הכוונה שמוסיפין ג"כ הנוסח הב' עיין במט"מ ולזה נוטה ג"כ דעת הלבוש לומר הב' נוסחאות ועיין בא"ר שבפראג אין אומרים רק נוסח הא' והושיענו ע"ש וכפי הנראה במחזור ויטרי יראה שהש"צ אומר נוסח הא' והקהל אומרים אח"כ נוסח הב' ע"ש ועיין בבאה"ט לאמרה מעומד מפני שהוא וידוי: הנה מי שלא שמע קדיש וברכו וקדושה איתא ברוקח ובמט"מ ובשאר ספה"ק שיאמר ברייתות המדברים מעניני קדיש וקדושה וברכו ע"ש והנה מדברי הס' אור צדיקים ממהר"ם פאפאש ז"ל מבואר שרשאי לומר הברייתות המדברים מענין קדיש וברכו במקומם קודם ברכת יוצר רק שכתב שלא יאריך בברייתות ע"ש אך בקיצור של"ה כתב בהדי' דהוה הפסק ושלא יאמרו אותם אלא אחר נפ"א ותחנה וכן המנהג:

ח"א סדר קריאת התורה בחול

הנה קרה"ת בשני ובחמישי עיין בגמרא פרק המרובה שהנביאים שהיו בימי משה תקנו כדי שלא יהיה ג' ימים בלא תורה רק הם לא תקנו רק חדא גברא ואתא עזרא ותיקן תלתא גברא ע"ש ועיין בש"ע סי' קל"ה והוא מדברי הגמ' מגילה דאין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם ודעת הרמ"א דאם יש שני חתנים או שני בעלי ברית והם ישראלים מוסיפין וקורין ארבעה דלדידהו הוה כיו"ט אך עיין בבה"ט בשם אחרונים דאין נוהגין כן וכ"כ בבדק הבית להב"י ע"ש ואם בטלו הקריאה ביום ב' מחמת אונס עיין בבה"ט בשם עט"ז דקורין ביום ג' שלא ילכו ג' ימים בלא תורה ע"ש אך באשל אברהם מהגאון ר' אברהם אויפינהייס כתב בשם משאת משה דאין לו תקנה:

ועיין בתשו' מהר"י אסאד תשו' נ"א דאם מאיזה סיבה נתבטל קרה"ת בב' וה' בשחרית קורין במנחה ושכן עשו הלכה למעשה בהסכמת ג' גדולי ישראל ע"ש ועיין בשו"ת מהר"י ברינא דמי שלא שמע קרה"ת בשני ובחמישי יקרא הפרשה:

אין קורין בתורה פחות מבעשרה ישראל גדולים ש"ע סי' קמ"ג (ואין הקטן עולה לתורה בחול מג"א סי' רפ"ב ולעניין שוי"ט ור"ח וחו"מ אכתוב אי"ה כל אחד במקומו הראוי לו) והנה מדברי הנוב"י תנינא תשו' ט"ו נראה דאפילו כלם כבר שמעו קרה"ת יכולין לקרות אח"כ שנית ובח"א מסתפק בדבר אם צריך דוקא רוב הציבור שלא שמעו קרה"ת והניח בצ"ע ועיין בספר אשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש סי' ס"ט שמתחילה דעתו נוטה שסגי באחד שלא שמע כמו גבי קדושה וברכו ואח"כ חזר בו וכתב ונראה שצריך עשרה שלא שמעו או עכ"פ רוב הציבור ומסיים בצ"ע אם מהני בזה מנהג להוציא מחשש ברכה לבטלה ועיין בסידר היעב"ץ בסדר קרה"ת לשבת שכתב שהמנהג להצריך רוב: ויהי בנסוע הארון הנה מנהג זה לומר פסוקי ויהי בנסוע בשעת פתיחת הארון הקדוש ליתא בש"ע ובנושאי כליו אך הוא בכל בו בסדר קרה"ת לשבת ועיין באו"ז שהמנהג לקנות מי שיוציא הס"ת מארון הקודש והוא כבוד התורה ועיין בספר זכריה שמי שנכנסה אשתו בחודש טי"ת לעיבורה הוא סגולה שיהיה פתיחת הארון ויש לו סמך עפ"י סוד:

בריך שמיה דמארי עלמא הוא בזוה"ק ויקהל דף ר"ו וז"ל כדמפקינין ס"ת בציבורא למקרא בי' מתפתחן תרעי שמייא דרחמן ובעי לבר נש למימר בריך שמיה דמארי עלמא וכו' והנה בדברי האריז"ל יש ב' דעות עיין במג"א ריש סי' רפ"ב בשם האריז"ל לאמרה בשבת וכן במשנת חסידים ליתא רק בשבת (ואף דזוה"ק קאמר סתם כדמפקינין ס"ת היינו משום דזוה"ק קאמר שם קודם רזא דס"ת דיומא דא ויעסוק שם בתפלת שבת כ"כ בס' נגיד ומצוה ע"ש) אך הבה"ט כתב בשם האריז"ל לאמרה גם בחול וכן בסידר האריז"ל

מביא נוסח בריך שמיה אצל קרה"ת דחול ע"ש וכן הוא בסדר היום וכן המנהג ולא על בר אלהין סמיכנא הנה הנוסח בקיצור של"ה ולא על מלאכא דשמיא סמיכנא ועיין בספר שלמה מול עדר שכתב כוונה לנוסחא זו אך בכל ספרי הזוהר שלפנינו ובכל הנוסחאות כנוסח דידן ועיין בעיון תפלה דכתב דאחר דתפתח לבאי באורייתא צ"ל (ותיהב לי בנין דכרין דיעבדין רעותך) דכן הוא בזוהר ע"ש אך בסדר היום ליתא וכנוסח דידן ועיין בספר יסוד יוסף דכתב שכשלמד אצל הרב הקדוש מהר"ם פאפראש העתיק ממנו הגהות על הזוהר ובתוכו הגהות על בריך שמי' הנוסחא ק"ל תיבות והוא תיקן קרי ע"ש ונוסחא דידן מכוונת למנין ק"ל תיבות וכפי הנראה שזה היה נוסח של מהר"ם פאפראש בזוהר שם ומ' הוא יותר נאמן בית הזוהר מהמקובל אלהי המהר"ם פאפראש ועיין בסדר היום דאם לא אמר בריך שמיה בשעת הוצאת ס"ת יאמר אותו כשפותחין הס"ת לפני העם:

ועיין בסידר היעב"ץ דאם הוציא ס"ת מהיכל ובהיותו חוץ להיכל ביד הנושאו להוליכו לתיבה נזכר שאין זה ס"ת המוכן יגללוהו לזה שהוציאו וי"א דיחזרוהו להיכל ויקחו המוכן ובספר אשל אברהם סי' קמ"ד דעתו נוטה לסברה הב' אך מסידר היעב"ץ שהביא דעה ראשונה בסתם ודעה הב' בשם י"א נראה שדעתו נוטה לדעה ראשונה וכן מצאתי באיזה מס' ספרד בשם הרב מהר"י עייאש בספר מט"י שעיקר כדעה ראשונה ועיין בד"מ סי' קמ"ד שאם צריכין לגלול הס"ת גוללין בשעה שאומרים פסד"ז ועיין במטה אפרים סי' תקפ"ד שקרא תגר על מנהג זה מתנ' שמבטלין כוונת הציבור ע"ש: גדלו לה' אתי וכו' הטעם שאין אומרים גם בחול פסוק שמע ישראל ואחד הוא אלהינו וכו' כמו שאומרים בשוי"ט אכתוב אי"ה בסדר קרה"ת לשבת ועיין במג"א סי' קל"ד להגבי' הס"ת בשעה שאומר גדלו וכן בפסוק שמע ישראל ואחד הוא אלהינו:

לך ה' הגדולה וכו' הנה בספר המנהגים וברמ"א ובאו"ז ליתא רק פסוקי רוממו ה' אלהינו וכו' ע"ש אך הוא בכל בו והטעם כיון שהחזן אומר גדלו אומרים הקהל ג"כ פסוקי גדולה ע"ש אב הרחמים הוא ירחם וכו' באו"ז ובכל בו ליתא ובמנהגים איתא לאמרו בשוי"ט ומנהגינו לאמרו אף בחול הוא בד"מ וברמ"א:

והנה כשמוליכין הס"ת על הבימה צריך להוליכה דרך ימין והמנהג שכל העם מתקרבין אצל הס"ת ומנשקין אותה (ולא כאשר איזה חזנים עושים שמקרבין הס"ת אצל כל אחד ואחד) ועפ"י האריז"ל צריך ג"כ לחבק אותה וצריך לנשקה בפה ויאמר ישקני מנשיקות פיהו וכו' ואם אינו יכול לנשקה בפה עיין בשערי אפרים שינשק ביד כי כן נוהגין ג"כ לנשק התפילין או המזוזה ע"י שנוגע בידו ואח"כ מנשק היד ע"ש ועיין בפע"ח שהאריז"ל

היה מלוה להס"ת עד התיבה והיה נשאר שם עד שהיה פותחין אותה ומסתכל בה ורואה האותיות ע"ש:

ותגלה ותגלה ותראה הנה נוסח ותגלה ותראה היא במס' סופרים בנוסח על הכל יהגדל וכן הוא באבודרהם אך מנהגינו לאמרו בשעה שקורין לעלות לתורה היא במחזור ויטרי ובס' המנהגים ובמט"מ מלכותו עלינו בזמן קרוב הנה הנוסח במס' סופרים ובמחזור ויטרי (במהרה ובזמן קרוב) ועיין עוד במס' סופרים שיש שם כאן תוספת נוסחא והוא יבנה ביתו בימינו אך במחזיר ויטרי ליתא ויחון פליטתנו וכו' הנה הנוסח במחזור ויטרי (ויחון וירחם פליטתנו וכו') אך נוסח דידן במס' סופרים לחן ולחסד ולרחמים ולרצון הנה נוסח מס' סופרים (בחן ובחסד וברחמים המקום יעשה עמנו בעבור שמו הגדול) ונאמר אמן הנה הנוסח במסכת סופרים ואמרו אמן ונוסח המחזור ויטרי (ויאמר כל העם אמן) ועיין מ"ש בזה בסדר יה"ר שלאחר קרה"ת הכל הבו גודל לאלהינו ותנו כבוד לתורה הנה במס' סופרים ובסידורי ספרד הכל תנו עוז לאלהים ותנו כבוד בתורה אך נוסח דידן בסידר ר"ע ובטור:

כהן קרב יעמוד (פכ"פ) הכהן וכן כשקורין הלוי אומרים (פב"פ) הלוי ועיין באו"ז שבזמן הגמ' לא היה רגילין להזכיר לא כהן ולא לוי אלא פב"פ ובד"מ כתב בשם המרדכי דאפילו שמו א"צ להזכיר אלא מרמז לו שיעלה (וכ"כ בספר אמרי קודש מהרב הקדוש מסטרעליסק שלא להזכיר שם הקרואים וע"ש טעם הדבר) אך כבר העיד בנו האו"ז והמרדכי שהמנהג לקרות יעמוד פב"פ ובמקומות שנהגו שלא לקרות בשמו נהגו ועיין בא"ר סי' קמ"א דמנהג אשכנז שקורין לשביעי סתם ואין פורטין בשם ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדושתו תורת ה' תמימה וכו' עדות ה' נאמנה וכו' פקודי ה' ישרים וכו' מצות ה' ברא וכו' ה' עוז לעמו יתן וכו' האל תמים דרכו וכו' כן הוא בסידורי דידן והנה בס' מנהגים וברמ"א ליתא כלל פסוקים אלו רק (ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדושתו) אך הם בסידר ר"ע ובכל בו ובאבודרהם והם מוזכרים ג"כ בתוס' סוף מס' מגילה והטעם לפסוקים אלו עיין בתוס' שם וביתר ביאור ובאבודרהם ובכל בו שיש בפסוקים אלו עד לכל החוסים בו מ' תיבות כנגד מ' יום שהיה משה בהר לקבל התורה:

הנה אם אין שם כהן דעת איזה מהראשונים שלא יקרא ללוי כלל רק יקרא לישראל ולזה הסכים הב"ח דכיון דפלוגתא דרבוותא הוא שב ואל תעשה עדיף אך דעת רוב מהראשונים דרק ללוי אינו יכול לעלות כיון שלא קראוהו לפניו כהן אבל ראשון יכול לקרות ופסק כן להלכה ברמ"א והסכימו לזה כמעט כל האחרונים (וע"ש דאם קורין לוי ראשון וה"ה ישראל יאמרו במקום כהן כדי שלא יטעו לומר שזה כהן) מ"מ אין ללוי

קדימה על ישראל אלא אם הם שוין אבל אם הישראל הוא גדול ממנו הוא קודם כ"כ הטור בשם אביו הרא"ש והשבלי לקט ומהרי"ל והסכים לזה ג"כ בט"ז ובמג"א ובא"ר וכ"כ במט"מ שכן המנהג אך כתב שבפראקנפורט המנהג שלעולם לוי קודם לישראל ואם יש שם כהן ואין שם לוי הכהן שקרא ראשון יעלה ג"כ במקום לוי ומברך שנית:

והנה המנהג באיזה מקומות שמוכרין המצות וקורין לישראל במקום כהן ואין היתר לזה אלא א"כ נעשה התקנה בהסכמות כל הכהנים שבעיר כמ"ש בח"ס או"ח תשו' כ"ה ואף בזה ההיתר דחוק מאוד כמ"ש אדומ"ר הגה"ק מו"ה יקותיאל יהודא ט"ב זצללה"ה בתשוב' אבני צדק תשו' טי"ת שמתשובת כנסת יחזקאל מבואר דאף באופן זה אינו מועיל ועיין בהגהות רב"פ, שגם מהרי"ק לא התיר רק משום שהתקנה לא היה רק על זמן פרטי ולא בכל השנה ע"ש אך עכ"פ נראה לפענ"ד לקרות לוי במקום כהן ויש שם כהן בודאי אינו מותר חדא דבזה פגמו של הכהן יותר גדול כמובן ועוד כמ"ש התב"ש כמה פעמים דכיון דמיעוך ומשמוש קולא גדולה הוא ע"כ בעלילה כל דהו מבטלינן לי' כמו כן הוא ג"כ בנידן דידן כיון דזה שלא לקרות לכהן הוא קולא גדולה וא"כ שוב מצטרפינן דעת הפוסקים הנ"ל דאם אין כאן כהן לא יקרא ללוי כלל:

מי שקראוהו לקרות בתורה והיא עומד בפסד"ו יעלה ויברך לפני' ולאחרי' ודעת השערי אפרים דג"כ מותר לקרות בלחש עם הקורא אך בסידר, ד"ת כתב דלא יקרא עם החזן כלל אבל לכתחלה אין לקרותו ואם הוא כהן או לוי ואין שם כהן או לוי אחר כתב המג"א בסי' קל"ה דאפשר דאפי' לכתחלה מותר לקרותו והסכים כן להלכה בש"א ובד"ח ואם עומד בק"ש וברכותי' דעת הש"ע בסי' ס"ו דאפילו קראוהו לא יעלה ודעת הט"ז לחלק דבק"ש עצמו לא יעלה ובברכותי' יעלה אך דעת המג"א שם בשם הלבוש דנוהגים להפסיק ואין לשנות המנהג אך לא יקרא עם החזן כלל אך לכתחלה עיין במג"א בסי' קל"ה דלא יקרא אותו אפילו הוא כהן ואין שם כהן אחר ע"ש והסכימו לזה ג"כ בא"ר ובכנה"ג וכו' ואם הוא עומד בין גאולה לתפלה אז פשיטא דאפילו קראוהו לא יעלה דאפילו לקדיש וקדושה אסור להפסיק שם:

ועיין בהש"ע דאם לא היה כהן בביהכנ"ס וקראו ללוי או לישראל במקום כהן ואח"כ בא הכהן אם כבר התחיל העולה לברך דהיינו שאמר בא"י אינו פוסק אבל ברכו לא הוה התחלה ועולה הכהן ומברך והלוי שעלה יעמוד שם אצל התיבה עד שישלימו קריאת הכהן ואז קורין לוי זה שנית ומברך וקורא וכן הדין לגבי ישראל:

אם קרא לכהן או ללוי ולא הי' שם בביהכנ"ס לא יקרא לאחר בשם (משום פגמו של ראשון) אלא יעלה מעצמו אבל בנו מותר לקרותו בשם דאין כאן פגם דאם היה הכהן

הראשין פגם לא היו יכולין לקרות גם את בנו לכהן ואם הכהן או הלוי עומדים במקום שאין רשאי להפסיק כגון בתפלת י"ח או בין גל"ת מותר לקרות לאחר בשם לפי שהכל רואין שבשביל שאינו יכול להפסיק אינו עולה ואין כאן פגם וכן אם קראוהו ישראל ולא היה שם מותר לקרות לאחר בשם דגבי ישראל לא שייך פגם ואם הכהן הוא אכל ר"ל בתוך השבעה ואין שם כהן אחר אם הוא בחול לא יקרא אותו ואפילו אם בטעות קראוהו גם כן לא יעלה וכיצד יעשו בשוי"ט אכתוב אי"ה בסדר קרה"ת לשבת ואם הוא ת"צ והכהן אינו מתענה אכתוב אי"ה בסדר ת"צ:

ועיין באבה"ע סי' ג' דמי שבא ואמר כהן אני בחוץ לארץ נאמן אבל בא"י כיון דאיכא תרומה ומעשרות אינו נאמן אפילו לקרות בתורה ראשון ולישא את כפיו ועיין בבאה"ט בשם בל"י דהאידנא אפילו בא"י מאמינים לי': שני אחים אין לקרות לתורה זה אחר זה (ועיין בש"א ובסידר ד"ח דבין אחים מן האב ובין אחים מן האם) וכן אב עם בנו (ודעת השכנה"ג דה"ה עם בן בנו) והטעם משום עין הרע ש"ע סי' קמ"א ועיין בא"ר בשם מהרי"ל דאפילו אם אמר שאין מקפיד אין שומעין לו ע"ש ובדיעבד אם קראו דעת השערי אפרים לחלק דבאחים מן האב וכן באב עם בנו לא יעלה רק אם עלה לא ירד אך בבן בנו דבלא"ה הפר"ח חולק ע"ז וכן באחים מן האם אם קראוהו אפילו לכתחלה ובעת הצורך אפילו לכתחלה מותר לקראם ע"ש ועיין בא"ר בשם אמונת שמואל דאם המנהג שאין קורין לס"ת בשם מותר לעלות שני אחים זא"ז ועיין בש"ע סי' קל"ט דסומא אין קורין אותו אך הרמ"א כתב בשם מהרי"ל דעכשיו קורין לסומא כמו שקורין לעמי הארץ ע"ש:

מי שקראוהו לעלות לתורה עולה בדרך קצרה ויורד בדרך ארוכה ואם השני דרכים שוים עולה בימין ויורד בדרך שכנגדו ואסמכיהו אקרא דיחזקאל הבא דרך צפון להשתחוות יוצא דרך שער הדרום ש"ע סי' קמ"א ובא"ר ועיין ביאור הגר"א ובהגהות ח"ס ובתשובה סי' קפ"ז דדעתם נוטה שימין עדיף מדרך קצרה ומביאין ראיה ממזבח ע"ש (ולכאורה לפי מ"ש בא"ר הטעם שיעלה בדרך קצרה משום כבוד הציבור ע"ש א"כ אין ראיה ממזבח) אך הח"ס בתשו' שם כתב שמחמת שבש"ע כתב דדרך קצרה עדיף לזאת יצדד עצמו שיהיה ימין שלו מעותד להפנות לדרך קצרה ע"ש:

הנה קודם שמברך על הס"ת צריך לפתוח הספר ולראות הפסוק שצריך להתחיל בו ואח"כ מברך ש"ע סי' קל"ט וצריך החזן לדקדק היטב להראות להאיש העולה המקום שצריך לקרות במכוון שאם הראה לו מקום אחר יש בזה דעות שונות עיין בש"א שאם הטעות היה באותו העמוד שיש לו לקרות שהראה לו למעלה ממקום שצריך לקרות או

למטה מזה א"צ לחזור ולברך (והקורא מתחיל לקרות ממקום הראוי ואם מה שהראה לו הי' למטה יש לו לקרות ג"כ איזה פסוקים להלן ממקום שהראה לו) ואם הטעות היה בעמוד אחר אע"פ שגם אותו עמוד היה מגולה לפניו צריך לחזור ולברך ובסידר ד"ח כתב דאפילו אם מה שהראה לו היה בעמוד זה והוא צריך לקרות בעמוד הב' רק שהיה פתיחה לפניו א"צ לחזור ולברך ועיין בקיצור ש"ע דאם מה שהראה לו הוא למטה ממקום שצריך לקרות אם הוא סמוך באופן שיכולין לקרות לו ג"כ ג' פסוקים ממקום שהראוהו יעשו כן ולא יברך שנית ואם אי אפשר לו לקרות ג' פסוקים ממקום שהראוהו צריך לחזור ולברך אפילו היה מגולה לפניו ואפילו בעמוד אחד ע"ש וכפי הנראה שגם דעת הסידר ד"ח נוטה לזה ע"ש וכמדומה לי שהעולם נוהגין כקולות שניהם ואין למחות בידם שבלא"ה בגוף הדין יש בזה ב' דעות בש"ע סוף סי' ק"מ ע"ש:

ועיין בש"ע סי' קל"ט דבשעת ברכת התורה לפני' יהי' הס"ת פתוחה ולאחר הקריאה גולל ומברך ברכה שלאחרי' (והרמ"א כתב דבשעה שמברך יהפוך פניו אל הצד שלא יהא נראה כמברך הברכות מן הס"ת והמג"א כתב דיהפוך לצד שמאל שהוא ימין הקב"ה אך הט"ז והב"ח כתבו דהפיכת פנים אינו נכון דמראה עצמו כאלו מסלק פניו ממנה ע"ש אך לא יסתכל בכתב אלא לחוץ א"ר בשם שכנה"ג) ודעת התוס' בסיף מס' מגילה ועוד כמה פוסקים דקודם שמברך הברכה שלפני' יפתח הס"ת ויראה המקום שצריך לקרות ויגלול הס"ת ויאמר ברכו וברה"ת ואח"כ חוזר ופותח הס"ת וקורא וכן הוא דעת האריז"ל ואלו ואלו דברי אלהים חיים:

ועיין עוד בש"ע שם שיאחוז בס"ת בשעת הברכה ועיין במג"א בשם הכוונת שקודם הברכה יאחוז העמודים ובשעת הברכה יסיר ידו השמאלית (וכ"כ בכנפי יונה ע"ש) ובשם כתבים כתב שבשעת הברכה יאחוז בשתי ידיו ביריעות ע"י מפה ולאחר הברכה יסלק ידו השמאלית וכ"כ במשנת חסידים ובסידר ר' שבתי אך בסידר ר' קאפיל כתב שהאידנא שיש עמודים לס"ת יאחוז בעמודים ע"ש ועיין בב"י שמביא בשם הירושלמי מאן דבריך נקט עמודא דתורה בידי' שנאמר לקוח הס"ת הזה ע"ש משמע לאחוז בעמודים וכ"כ הב"ח שבין בשעת הברכה ובין בשעת הקריאה יאחוז בעמודים ע"ש ועיין בש"א שהכריע לאחוז ביריעות התורה בשעת הברכה ואח"כ יאחוז ביד הימין בעמוד התורה ע"ש ואלו ואלו דברי אלהים חיים (ועיין בעט"ז בשם האריז"ל לאחוז בשעת ברכו בשתי ידיו בעמודים ובשעת ברכה יחזיק רק בימינו ואח"כ בשעת קריאה יחזיק בשתי ידיו ביריעות הס"ת ע"ש אך כבר העיד בנו המג"א שבכוונת ובכתבים יש נוסחא אחרת בשם האריז"ל וכן כתבתי בשם המשנת חסידים ועליהם אנו סומכים) ולענין

אם מותר לאחוז בעמודי הס"ת בלי הפסק מפה עיין בב"ח סי' קמ"ז ובמג"א ובבאה"ט דכשהס"ת ערומה אסור לאחוז אפילו בעמודיו ולכן כתב הב"ח שנכון ליזהר שהקורא והמגביה והגולל לאחוז אפילו בעמודי ס"ת ע"י הטלית ע"ש אך הט"ז שם שלא ראה אפילו המדקדקים ליזהר בזה וכ"כ בנוב"י קמא דמותר: נוסח ברה"ת לפני' ברכו את ה' המבורך הנה נוסח זה לומר ברכו קודם ברה"ת מוזכרה בפ' שלשה שאכלו דף נו"ן ע"א ועיין בש"ע סי' קל"ט שצריך לקרות הברכות בקול רם ואם אמרה בלחש י"א שצריך לחזור ולברך בקול רם ואם לא שמעו הציבור את המברך אע"פ ששמעו שהחזן עונה ברוך ה' המבורך לע"ו לא יענו עמו אלא עונין אמן על דברי החזן ע"ש והנה לענין אם יענו הציבור אמן אחר שחזר העולה ואמר ברוך ה' המבורך כתבתי אחר ברכו שבתפלה שלדעת הפרמ"ג הוא רשות ולדעת השערי אפרים צריך לענות אמן אבל העולה לא יענה אחר הקהל ולאחר ברכו את ה' המבורך גם הקהל לא יענו ע"ש:

בא"י אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו הנה נוסח ברכה זו במסכת סופרים (אשר נתן לנו תורה מן השמים חיי עולמים ממרומים) אך ברמב"ם ובכל הפוסקים כניסת דידן וכן הנוסחא בגמ' אצל בהר"ת דשחרית (ועיין בש"ע דאפילו אם בירך ברה"ת בשחרית ותיכף קראו לקרות בתורה צריך לחזור ולברך דמשום כבוד התירה נתקנה כשקורא בצבור ועיין במג"א דעכ"פ נקרא פסיק אחד בנתיים ועיין מ"ש בזה לעיל גבי בה"ת דשחרית) ועיין במג"א דינענע התירה כשאומר ונתן לנו תורתו ע"ש ועיין במג"א סי' קל"ט בשם ל"ח דהנוהגים לכרוע בברה"ת טועים כי אין לשחות אלא במה שתיקנו חכמים אך כתב שמרוקח משמע שמנהג קדמונים לכרוע בברה"ת ע"ש ועיין בא"ר שמשמע ברוקח ג"כ שבברכה עצמה כורע ולא קודם הברכה רק שאין לשחות בסוף הברכה ע"ש ובסידר האר"י ז"ל כתב לשחות קודם הברכה:

ח"א סדר הקריאה

הנה עיין בש"ע סי' קל"ז שביום שקורין ג' אנשים אין קורין פחות מעשרה פסוקים ואי סליק ענייא בבציר כגון פרשת עמלק שאין בה אלא ט' פסוקים שפיר דמי ואין קורין לכל אחד פחות מג' פסוקים ואם לא קרא רק שני פסוקים ובירך ברכה אחרונה צריך לחזור ולקרות ויברך לפני' ולאחרי' ויתחיל לקרות מתחילת השני פסוקים שקרא תחילה ויסיים במקום שהיה צריך לסיים ואם קרא זה בכהן וכבר קראו אחריו לוי אם הלוי עדיין לא בירך ברכה ראשונה ואף שאמר ברכו לא הוי התחלה ויחזור הכהן ויקרא מתחלה כמ"ש ויברך לפני' ולאחרי' אבל אם כבר בירך הלוי אז יקרא עם הלוי ממקום שפסק

הכהן כי אם יקרא ללוי מה שקרא הכהן יהיה פגם לכהנים שיקרא הלוי מראש הספר ואחר הלוי יקראו שני ישראלים שיהיה ג' קרואים והכהן אינו מן המנין כיון שלא קרא רק ב' פסוקים וכן על דרך זה בכלם: ועיין בסידר היעב"ץ דאם חל שמחת תורה ביום אג"ד אז קורין ביום ה' לישראל עד ויהי ערב ויהי בוקר יום החמישי ע"ש ובמקומותינו אין נוהגין כן:

ועיין בש"ע סי' קמ"א שצריך לקרות מעומד ולא יסמוך עצמו לכותל או לעמוד ומי שהוא בעל בשר וקשה לו לעמוד מותר להשען קצת ואם סמוך עד שאם ינטל אותו דבר יפול אפי' לבעל בשר אסור (ועיין בבה"ט שלא ישען על המפה דהוה תשמיש של מצוה אלא יסיר המפה וישען על העץ) ועיין בסי' קמ"ו דהציבור א"צ לעמוד בשעת קרה"ת ורמ"א כתב דיש מחמירין ועומדין והט"ז כתב לעמוד בברכו והמג"א כתב לעמוד בכל הברכה ובכתבי האריז"ל כתבו דהאריז"ל משעה שהחזן התחיל לקרות היה יושב ולא היה עומד עד הקדיש שלאחר קרה"ת:

ועיין עוד בש"ע שם שהעולה לתורה צריך ג"כ לקרות עם הש"צ אלא שצריך לקרות בנחת שלא ישמיע לאזנו (והטעם עיין בב"י משום דמזוהר ויקהל משמע דאסור לקרות לגמרי אך כיון דהפוסקים כותבים דאם לא יקרא הוי ברכה לבטלה לכך הכריע דיקרא בלחש שלא להשמיע לאזנו ובזה אפשר גם הזוהר מודה דמותר) והרמ"א כתב ואפי' משמיע לאזניו ליכא למיחש דלא עדיף מתפלה ע"ש ועיין בהגהות מנהגים דקודם הקריאה יענה החזן אמן בקול רם:

נוסח ברה"ת לאחרי' בא"י אשר נתן לנו תורת אמת הנה נוסח הרמב"ם אשר נתן לנו תורתו תורת אמת והפר"ח כתב שנוסחא המדוייקת אשר נתן לנו תורתו אמת אך במסכת סופרים ובסידר ר"ע וכו, כנוסח דידן וגם הרמב"ם גופא בפי' המשניות מס' יומא כנוסח דידן ועיין במג"א דינענע התורה כשאומר ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו הנה נוסח הטור (וחיי העולם) ונוסח המעדני יו"ט (ולחיי עולם אך המג"א כתב בשם שבלי לקט לומר וחיי עולם כנוסח דידן ושכן נוהגין ע"ש:

ועיין ברמ"א סי' קמ"א שלא ירד עד שעלה כבר הראוי לקרות אחריו והמג"א כתב והמנהג להמתין עד שהתחיל השני הברכה והמדקדקים חוששין שבדרך לא יוכל לשמוע הקריאה כהוגן לכן ממתינין עד שיסיים השני ויורדין בין גברא לגברא ועיין בא"ר בשם מהרי"ל שיש שיורדין דרך אחריהם (וכ"כ בר"ח שער היראה פ' ט"ו) ועיין עוד שם סי' קל"ט בשם פענח רזא דנוהגין לכסות הפנים קצת עם הטלית כשיורד מן התיבה וסמך ויהי ככלותו לדבר אתו ויתן על פניו מסוה ע"ש ועיין בט"ז דא"צ לכסות

הס"ת בין גברא לגברא רק שתהא מגוללת ובשעת הקדיש צריך לכסות ג"כ דאז מסתלק מן הקריאה והא"ר כתב דג"כ כשמזמרין החתן יכסה דאין כבוד לס"ת שיהיה זמן רב גלוי ע"ש:

ועיין בש"ע סי' רי"ט שהמנהג לברך ברכת הגומל אחר קרה"ת ועיין במג"א סי' רכ"ה שגם ברכת ברוך שפטרני שמברך האב כשבנו נעשה בר מצוה המנהג ג"כ לברך כשקורין את הבן לעלות לתורה ע"ש וכל מנהגי ב' ברכות אלו ודינם ונוסחתם אבאר אי"ה בסדר ברכת הודאה יע"ש:

חצי קדיש עיין בסידר ר"ע שי"א הקדיש אחר קרה"ת לאלתר קודם הגוללו וי"א שאין אומרים הקדיש עד אחר שמחזירין הס"ת למקומו (ודעת הרמב"ם פי"ב מהלכות תפלה כדעה השני' וכ"כ באו"ז בשם ספר המקצעות) אך הרב עמרם מסכים לדעה ראשונה לומר הקדיש אחר קרה"ת לאלתר ע"ש וכן העיד באו"ז שכן מנהגינו וכן הוא בטור סי' קמ"ט ובאבודרהם וכ"כ בכל בו וז"ל אחר קרה"ת אומר קדיש זוטא לעולם לבד ממנחה דשבתא דשבתא ודתעניתא וכו' ע"ש והנה כל דיני ומנהגי קרה"ת בשוי"ט ובחוה"מ ובחנוכה ופורים ובת"צ אבאר אי"ה כל אחד ואחד במקומו הראוי לה: הגבה הנה איתא במס' סופרים כשמוציאין הס"ת גוללה עד ג' דפין (ועיין במג"א סי' קל"ד דאפשר דוקא נקיט ג' דפין) ומראה פני כתיבתו לעם העומדין לימינו ולשמאלו ומחזירין לפניו ולאחריו שמצוה לכל אנשים ונשים לראות הכתוב ולכרוע ולומר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל (יעיין בב"ח שמדקדק מלשון זה שהכתב יהיה נגד העם ואחורי הכתב יהיה נגד פני המגביה אך כתב שעכשיו נהגו שפני הכתב נגד המגביה ובכך נמי שפיר מראה פני כתיבתו לעם ע"ש) והנה מדברי המס' סופרים נראה שהיה עושין הגבהת התורה קודם הקריאה וכן נראה מדברי המחבר סי' קל"ד וכן הוא באמת מנהג ספרד אך הרמ"א שם כתב שנהגו לעשות הגבה אחר הקריאה ע"ש וכן היא בלבוש ועיין במג"א בשם האריז"ל שנמשך אור גדול לאדם ע"י הסתכלותו בס"ת מקרוב עד שיכול לקרות הכתב ע"ש ועיין בט"ז סוף סי' פ"ח בשם רש"ל שאשה נדה תזהר שלא לראות בס"ת בשעה שהחזן מראה לעם:

ועיין בשע"ת בשם כנה"ג שמותר לומר וזאת התורה בברכת ק"ש ע"ש אך עיין בספר עבוה"ק מהחיד"א דאין להפסיק באמירת וזאת התורה בברכת ק"ש (וכ"כ בתשו' חיים שאל ע"ש והנה במקצת סידורין מסיים פסוק וזאת התורה (עפ"י ה' ביד משה) וכבר צווחי ע"ז דאין זה לשון הפסוק ומנ"ל להוסיף על לשון הפסוק ובספר שערי רחמים

מהגר"א כתב שם המגיה בשם גדול אחד שהיה המנהג לומר אחר פסוק וזאת התורה פסוק עפ"י ה' יחנו ועל פי ה' יסעו עפ"י ה' ביד משה ומזה נשתבש הנוסחא הנ"ל ע"ש: גלילה עיין ברמ"א סי' קמ"ז די"א שאם המעיל בצד אחד פשתן ומצד אחד משי צריך להפך המשי לצד הספר ולא נהגו כן והמג"א כתב בשם האגודה דהמעיל התחתון דהיינו המפה יהיה המשי לצד הס"ת ומעיל העליון יעשה המשי לצד חוץ דומיא דארון שהיה מבית ומבחוץ בזהב ועיין בא"ר שמפקפק גם בזה וכתב דבעל נפש יעשה המפה משני צדדים בשוה ע"ש ומכבוד אדמו"ר הגה"ק מו"ה יחזקאל שרגא זצללה"ה משינאווא ראיתי שצוה לכרוך תחילה המפה בצד המשי סביב הס"ת ואח"כ להפוך המפה ויכרוך בצד המשי לחוץ ואז הוא גם במפה המשי בפנים ובחוץ:

ועיין במג"א בשם הכל בו שיאמר בשעת גלילה (לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וכו') ובקיצור של"ה בשם גדול אחד לומר (יר"מ שיגוללו רחמיך על מדתך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין ועיין בט"ז יו"ד שגם אבל ר"ל מותר להיות הגבה גלילה ואינו אסור רק לקרות בתורה:

והנה המנהג לקבץ צדקה בב' וה' לאחר קרה"ת והטעם עיין בש"ך יו"ד סי, רמ"ט ועיין בסידר אור ישר דכשנותן צדקה בשעת קרה"ת יתן ביד ימין ובעמידה (והוא עפ"י סוד עיין בשל"ה הלכות תשובה) ובלא"ה צריך לעמוד מפני גבאי צדקה כמו מפני כל עושי מצוה כדאיתא בקידושין דף ל"ג גבי מביאי בכורים עכ"ל וכ"כ בפתחי תשובה סי' רנ"ו:

יה"ר מלפני אבינו שבשמים הנה בסידורי ספרד ובכל בו איתא לאמרו בשבת שמברכין החודש ועיין במחזור ויטרי שם איתא לאמרו אחר קרה"ת במנחה לשבת אך מנהג דידן לאמרו אחר קרה"ת בחול הוא בסידר ר"ע (ועיין בהערות ותקונים בסוף סידר ר"ע מהרב המגיה שם שקורא תמה על מנהגינו שלא לאמרו בימים שאין אומרים תחנה ונפ"א כי הלא אנו רואין שגם בשבת היו אומרים אותו ע"ש ובאמת בהגהות מנהגים איתא דאין אומרים אותו ביום המילה וכ"כ בסידר היעב"ץ ע"ש אבל שלא לאמרו בכל יום שאין אומרים נפ"א לא נמצא כלל) והנה הנוסח באבודרהם (יה"ר מלפני השמים) וע"ש שכן כתב בדניאל די שליטין שמיא כי הקב"ה שוכן בשמים ונוסח ר"ע והמחזור ויטרי ובסידורי ספרד (מלפני אלהי השמים) לכונן את בית חיינו הנה נוסח ר"ע (לרחם את בית חיינו) אך בסידורי ספרד ואבודרהם ובמחזור ויטרי כנוסח דידן ולהשיב שכינתו בתוכנו הנה נוסח ר"ע ואבודרהם וכו' (להשיב שכינתו בתוכה) במהרה בימינו ונאמר אמן הנה בסידורי ספרד ור"ע ובאבודרהם (ואמרו אמן) אך במחזור ויטרי הנוסחא ונאמר

אמן רק בסוף גבי החרוז של אחב"י גם שם הנוסחא ואמרו אמן ע"ש ולכאורה לפי מ"ש המג"א בסי' ק"צ ע"ש גם גבי תפלת יה"ר אלו היה צריך לומר ואמרו אמן ע"ש:
יה"ר מלפני אבינו שכשמים לרחם עלינו ועל פליטתנו ולמנוע משחית ומגפה מעלינו וכו' בסידורי ספרד (ולעצור המגפה והמשחית והחרב והרעב והשבי והביזה מעלינו) אך נוסח דידן במחזור ויטרי:
יה"ר מלפני אבינו שבשמים לקיים בנו חכמי ישראל בסידורי ספרד (לקיים לנו את כל חכמי ישראל) הם ונשיהם וכו' בכל מקומות מושבותיהם עיין בסידר דעת קדושים בשם הרב הקדוש מו"ה צבי הירש זצללה"ה המגיד מנודבורנא שהכוונה שכל חכמי ישראל יהיה להם פרנסה בכל מקומות מושבותיהם ולא יצטרכו לטלטל עצמם עבור פרנסתם:
יה"ר מלפני אבינו שבשמים שנשמע ונתבשר בשורות טובות ישועות ונחמות הנה נוסח המחזור ויטרי (בשורת טובות ושמועות טובות):
אחב"י הנתונים בצרה ובשביה הנה הנוסח בסידר ר"ע ובמחזור ויטר' (אחב"י ואנוסי ישראל) העומדים בין בים בין ביבשה המקום ירחם עליהם הנה הנוסח בסידר ר"ע (המקום ב"ה ירחם אותם ויושיעם בעבור שמו הגדול):

ח"א סדר קדושה דסדרא אשרי יושבי ביתך וכו'

הנה מנהג זה לומר (אשרי ולמנצח יענך) ליתא בסידר ר"ע וברמב"ם אך הוא במחזור ויטרי וברוקח ובטור ובזוה"ק פרש' פנחס דף רמ"א והטעם שאומרין אשרי עיין ברוקח ובכל בי משום דאמרינן כל האומר תהלה לדוד ג' פעמים בכל יום מובטח שהוא בן עוה"ב וג' פעמים הם בג' התפלות אך מחמת שתפלת ערבית רשות ופעמים היו מבטלין אותה מפני הצורך לכך תקנו לאמרה פעמים בשחרית ע"ש ועיין באבודרהם שכתב הטעם של הג' פעמים כדי שיכוין עכ"פ בפעם אחת:
למנצח יענך ה' ביום צרה הטעם שאומרים למנצח יענך עיין באבודרהם משום דאיתא במדרש י"ח מזמורים אמר דוד עד יענך ה' ביום צרה כנגד י"ח ברכות שאדם מתפלל ואומר לו חבירו תתעני צלותך וכו' וגם מפני שמדבר מענין הקץ ישלח עזרך מקודש כי הושיע ה' משיחו לכך אומרים אותו קודם ובל"ג ע"ש:
והנה בר"ח ובחנוכה ובפורים גדול וקטן ובער"פ עיוה"כ ת"ב אין אומרים למנצח גם אין אומרים אותו בבית האבל כן הוא במנהגים ובד"מ (ודעת היעב"ץ שאין אומרים אותו גם בערב שבועות וער"ה ובערב סוכות ובא"ח של פסח שבועות סוכות ובט"ו בשבט ובט"ו באב ע"ש):

ובל"ג הנה פסוק ובל"ג ופסוק שאחריו ואני זאת בריתי הם שני פסוקים סמוכים בישעי' קפיטל נ"ט והטעם לאמירת שני פסוקים אלו עיין ב"ב בשם רש"י והם נזכרים ג"כ בסידר ר"ע וברמב"ם פ"ט מהלכות תפלה:

ועיין בטור סי' תקנ"ט דאין אומרים פסוק ואני זאת בריתי בט"ב מפני שנראה כמקיים ברית על הקינות ועוד לא שייך לומר ואני זאת בריתי שהכל בטלים מד"ת אבל בבית האבל אומרים אותו דאם הוא בטל המנחמין אינן בטלים ע"ש וכ"כ המג"א בסי' קל"א בשם כנה"ג אבל דעת האבודרהם שגם בבית האבל אין אומרים וכ"כ בס, מעבר יעבק ולזה הסכים ג"כ בא"ר ובסידר ד"ח:

ואתה קדוש יושב תהלות ישראל פסוק הוא בתהלים כ"ב ואחריו אומרים פסוק וקרא זא"ז ואמר קדוש וכו' והוא בישעיה קפיטל ח' ופסוק ותשאני רוח וכו' ברוך כבוד ה' ממקומו והוא פסוק בריש יחזקאל ופסוק ה' ימלוך והם נקראים קדושה דסדרא ותקנו לומר ג"כ התרגום שיעלה ג"כ במקום תלמוד תורה וכפי הנראה בטור ובב"י בשם רש"י שזה המנהג היה עוד בימי הגמ' וע"ז כיוונו בסוף מס' סוטה אלא עלמא אמאי קאי אקדושה דסדרא מפני שיש בו קדושת השם ותלמוד תורה ע"ש והא דתיקנו אותה בסוף התפלה מפני העמי ארץ המתאחרים לבוא לביהכנ"ס בתפלה ראשונה ושומעין הקדושה וכלם באים לשמוע הדרשה שדורשין ברבים בכל שבת ועונים אח"כ יהא שמי' רבה מברך שהוא ג"כ תלמוד תורה וקידוש השם כמ"ש הב"י בשם רש"י ז"ל לכך אין אומרין אותו ועיין במט"מ עוד טעם אחר על קדושה זו שהיה גזירה שלא יאמרו קדושה והיו אורבים להם עד אחר התפלה לכך אחר שהאורבים הלכו להם אמרו קדושה ותרגימו אותה כדי שיעלה עבור השני הקדושות קדושה דיוצר ודתפלה והתקנה במקומה עומדת:

קדוש קדוש קדוש ה' צבאות וכו' הנה לענין אם לומר קדושה זו דסדרא ביחיד עיין מ"ש לעיל בקדושה דיוצר והה"ד כאן ועכ"פ טוב לדקדק כל מה דאפשר ומקבלין דין מן דין ואמרין הנה שמעתי בזה דבר נחמד בשם איש קדוש אחד שהתנצל לפניו איש אחד ובכה על שמוכרח להיות מקבל והשיב לו הרה"צ הלז דהנה איתא בגמ' פ"ק דברכות מה כרום זלות לבני אדם חד אמר אלו דברים שעומדין ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהם וחד אמר כיון שנצטרך אדם לבריות נשתנה פניו ככרום ואמר ששניהם לדבר אחד נתכוונו וגם הראשון כוונתו לכך דברים העומדין ברומו של עולם ר"ל שגם גבי המלאכים כתיב ומקבלין דין מדין ובני אדם מזלזלין בהם קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתי' באבודרהם ליתא תיבות (עילאה) וכפי הנראה שגם במחזור ויטרי ליתא וכן היא בביאור על הרמב"ן מהרב ר' מאיר בר' שלמה תלמוד הרשב"א פ' ויצא:

קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא עיין באבודרהם שכתב שט"ס יש כאן וצ"ל (קדיש בעלם עלמי') ושכן הוא בסידר ר"ע ור' סעדי' ע"ש וכ"כ בסידר היעב"ץ אך במחזור ויטרי הוא כנוסח סידורי דידן:

ונטלתני רוחא ושמעית בתרי וכו' הנה ברוב הסידורין נכתב ונטלתני ט"ת בפת"ח ולמ"ד בשו"א ותי"ו דגושה ובפת"ח וכן הוא נוסח הרז"ה אך בסידר היעב"ץ כתב ונטלתני טי"ח קמיצה למ"ד בפת"ח תי"ו רפוי' ובשו"א וכן היא בס' שערי רחמים מהגר"א ע"ש ודע דגירסת היעב"ץ (ושמעית) המ"ם בקמ"ץ ומאן דאמר השי"ן בחיר"ק ומ"ם בשו"א ג"כ לא משתבש ע"ש אך גירסת הרז"ה השי"ן בשו"א והמ"ם בחיר"ק והעי"ן בצר"י ע"ש ה' ימלך לעולם ועד עיין באבודרהם לומר פסוק ה' ימלוך בלחש והטעם מפני שפסוק זה אמר משה וקבעוהו אחרון כדרך סדר הקדושות שהמלכות לבסוף ומפני כבודו של משה אומרין אותה בלחש והא דתיקנו באמת בקדושה זו פסוק ה' ימלך שאמר משה ולא ימלך ה' לעולם. כמו בשאר קדושות לפי שאין תרגום בכתובים אף שיש תרגום יונתן אין לומר תרגום פסוק זה כי יש קבלה שעל תרגום פסוק זה יצאה בת קול מי הוא זה שמגלה סתרי לבני אדם ע"ש ה' מלכותי' קאים לעלם ועלמי עלמיא הנה בסידר ר"ע ליתא תיבות (קאים וכפי הנראה שכוונתו למה שהקשה בסידר היעב"ץ על נוסחא זו דהרי מלכות היא לשון נקבה אך עיין בפי' נתינה לגר על התרגום שמיישב הלשון וכן הנוסחא במחזור ויטרי:

יג' ועיין ועיין ברמ"א סי' קל"ב והדברים מבוארים יותר בסי' כ"ט דהתרגום של קדושת ובל"ג אומרין בלחש מפני שדבר של תרגום אין לאמרו ברבים כמ"ש בזוהר תרומה (וסימן ע"ז שנים מקרא ואחד תרגום) וכשאומרים בלחש לא מקרי ברבים אך עיין בשע"ת שהאריז"ל לא היה חושש לזה: ה' אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו וכו' פסוק הוא בדה"י ואח"כ פסוק והוא רחום יכפר עון ופסוק כי אתה ה' טוב וסלח ופסוק צדקתך צדק שהוא בתהלים ופסוק תתן אמת ליעקב שהוא במיכה והנה בסדר התפלה להרמב"ם נכתב כאן גם פסוק מי אל כמוך ופסוק ישוב ירחמינו יכבוש עונותינו וכו' וכ"כ בסידר הרמ"ק שי"א פסוקי מי אל כמוך וכו' ע"ש אך בכל הסידורי דידן ליתא גם במחזור ויטרי ליתא ע"ש ברוך ה' יום יום יעמס לנו וכו' הנה מכאן עד ברוך אלהינו שבראנו הם פסוקי תהלים והנה במחזור ויטרי פסוק זה הוא אחר פסוק ה' הושיעה ע"ש אך בסידר ר"ע וברמב"ם כנוסח סידורי דידן ע"ש:

ברוך אלהינו שבראנו לכבודו הנה במקצת סידורין איתא (ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו) וכן הוא במחזור ויטרי (ונוסח הרמב"ם ברוך אדוננו ברוך בוראינו ברוך שבראנו

לכבודו) אך נוסח דידן הוא בסידר ר"ע ובאבודרהם ובכתבי האר"י ז"ל יש כוונה לנוסח דידן והבדילנו טן התועים הנה נוסח הרמב"ם (והבדילנו מן העמים) אך נוסח דידן הוא בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ונתן לנו תורת אמת ברמב"ם היא (ונתן לנו תורת אמת ע"י משה רבינו) אך בסידר ר"ע ובאבודרהם ובמחזור ויטרי כנוסח דידן וחיי עולם נטע בתוכנו הוא יפתח לבנו בתורתו הנה נוסח הרמב"ם (הרחמן יפתח לבנו לתלמוד תורתו) אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן וישם בלבנו אהבתו ויראתו ולעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם הנה נוסח הרמב"ם (בלבב שלם ובנפש חפצה) אך בכל הנוסחאות ליתא ובנפש חפצה למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה עיין בע"ז סי' מ"ז שכאן קבע תפלתו על בניו שיהיה ת"ח יהר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו הנה נוסח סידורי ספרד וסידר ר"ע ובאבודרהם (כן יהר"מ) ונוסח הרמב"ם (כן יה"ר ורחמים מלפניך) אך נוסח דידן במחזור ויטרי שנשמור חקיך בעוה"ז עיין מ"ש לעיל בסדר הנחת תפילין בשם הסדר היום שיש חולצין התפילין כאן אבל יותר נכון להמתין עד אחר עלינו והנה נוסח סידורי ספרד ואבודרהם (שנשמור חקיך ומצותיך בעוה"ז) ונוסח הרמב"ם (שנחיה לשמור חקיך בעוה"ז לימות המשיח) אך נוסח סידורי דידן בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ונזכה ונחיה ונראה בסידורי ספרד ובסידר ר"ע ובאבודרהם ליתא תיבות (ונראה) אך הוא במחזור ויטרי וגירש טובה וברכה לשני ימות המשיח ולחיי העוה"ב הנה בסידורי ספרד והרמ"ק ובאבודרהם ליתא תיבות (לשני ימות המשיח) ובסידר ר"ע גם תיבות (טובה וברכה) ליתא ונוסח הרמב"ם (ונירש טוב לחיי עוה"ב) ונוסח המחזור ויטרי (ונירש חיי עוה"ב ועם הצדיקים יורשי גן עדן יהיה מנוחתינו) למען יזמרך כבוד וכו' פסוק הוא בתהלים ברוך הגבר אשר יבטח בה' וכו' פסוק הוא בירמיה קפיטל י"ז הנה בסידור ספרד ליתא פסוק זה וכן נראה מאבודרהם שכתב שמסיים הענין בפסוקים מתהלים ובסידר ר"ע וברמב"ם ליתא מכאן עוד שום פסוק ע"ש אך הוא במחזור ויטרי ובסידור השל"ה בטחו בה' עדי עד וכו' הוא בישעי' קפיטל כ"ו והנה פסוק זה גם במחזור ויטרי ובסידור ליתא ויבטחו בך יודעי שמך וכו' הוא בתהלים ט' ואיתא בסידורי ספרד ובמחזור ויטרי ובסידר השל"ה ה' חפין למען צדקו וכו' הוא בישעי' קפיטל ס"ב ע"ש והנה בסידורי ספרד איתא פסוק זה תיכף אחר פסוק למען יזמרך כבוד ומדברי האבודרהם הנ"ל נראה דפסוק זה ליתא לגמרי אך נוסח דידן הוא במחזור ויטרי ובסידר האר"י והשל"ה:

ה' אדונינו מה אדיר שמך וכו' פסוק זה הוא בתהלים ח' ופסוק שאחריו חזקו ויאמץ לבבכם הוא ג"כ בתהלים ל"א והנה בסידורי אשכנז ובמחזור ויטרי ליתא פסוקים אלו אך הוא בסידורי ספרד:

ועיין בצל"ח פ"ק דברכות דאם יחיד מתפלל בביהכנ"ס בעוד שהציבור אומרין עדיין קדושת ובל"ג מקרי ג"כ בשעה שהציבור מתפללין ותפלתו ג"כ נשמעת ע"ש:
קדיש שלם תתקבל צלותהון ובעותהון דכל בית ישראל קדם אבוהון דבשמיא וארעא ואמרו אמן הנה נוסח הרמב"ם (תתקבל צלותהון ותתעבד בעותהון וצלותהון ובעותהון דכל בית ישראל) אך נוסח דידן בסידר ר"ע ובאבודרהם תתקבל אין אומרים אלא אחר התפלה או אחר הסליחות יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן הנה נוסח הרמב"ם ויהא שלמא רבא וסייעתא ופורקנא משמיא עליכם ועלנא וכו') ונוסח סידורי ספרד והאבודרהם (יהא שלמא רבא מן שמיא חיים ושובע וישועה ונחמה ושזבא ורפואה וגאולה וסליחה וכפרה ורוח וצהלה לנו ולכל ישראל ואמרו אמן אך נוסח דידן בסידר ר"ע ע"ש והנה יהא שלמא רבא וכו' אומרין אחר כל הקדישים חוץ מבחצי קדיש והנה בקדיש דרבנן המנהג לומר וחיים טובים ועיין בסידר דעת קדושים שהוא מבחינת אין טוב אלא תורה אך כתב שהוא אמר בכל הקדישים מבחינת אוצרו הטוב השמים לכך שייך לומר יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים טובים בכל הקדישים ע"ש עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן הנה נוסח הרמב"ם וסידורי ספרד לומר הוא ברחמיו יעשה שלום אך מנהגינו שאין אומרים (ברחמיו) רק בקדיש דרבנן לבד וגם בסידר ר"ע ליתא:
יהללו את שם ה' וכו' הנה יש מקומות שמחזירין הס"ת להיכל תיכף אחר (קרה"ת) ויש מקומות שאין מחזירין הס"ת עד אחר (אשרי ובל"ג) ושני מנהגים אלו הובא בטור סי' קמ"ט ובש"ע סי' כ"ח והנה במנהג השני גופא יש ג"כ ב' מנהגים יש מחזירין הס"ת קודם (הקדיש תתקבל) וכן הוא בכל בו ובאבודרהם ומנהגינו להחזיר הס"ת אחר הקדיש והוא עפ"י האריז"ל עיין במשנת חסידים:

ח"א סדר שיר של יום תפלה לדוד הטה וכו'

בסדור אשכנז ליתא מזמור זה אך הוא בטור בשם מנהגי ספרד ע"ש ואיתא ג"כ באבודרהם ובסדר היום ובסידר האריז"ל והטעם עיין באבודרהם מפני שכתב בו (הורינו ה' דרכיך) ע"ש ולפענ"ד נראה דאפשר כדי שלא ליתן פתחון פה למקטרג לומר באיזה זכות התפללנו כל התפלות ובקשות ע"ז אנו אומרין אחר התפלה (עננו כי עני ואביון אני) לומר שלא באנו בזרוע רק כעני בפתח והוא ע"ד שאומרין קודם התפלה (כי לא על צדקותינו אנחנו מפילין תחנונינו וכו') והנה התפלה נעוץ סופה בתחילתה כ"ז כתבתי בדרך אפשר וה' ינחיני בדרך האמת:. והנה במחזור ויטרי איתא לומר שיר מזמור לאסף

אלקים אל דמי לך והוא בתהלים קפיטל פ"ג וכן הוא במג"א סי' קל"א ע"ש וכ"כ בסידר היעב"ץ בשם מנהג אשכנז וע"ש לאומרו אחר השיר של יום (וכתב ג"כ בשם מנהג פולין לומר מזמור ע"ט אלקים באו גוים בנחלתך וביום שאין אומרים תחנה א"א אותו חוץ מפורים ובט"ב במנחה ע"ש): בית יעקב לכו ונלכה וכו' פסוק הוא בישעיה קפיטל ב' כי כל העמים ילכו וכו' פסוק הוא במיכה קפיטל ד' יהי ה' אלהינו עמנו וכו' פסוקים אלו הם במלכים בתפלת שלמה המלך ע"ש:

שיר המעלות לדוד לולי וכו' והנה מזמור זה מוזכר באבודרהם בשם מנהג יש מקומות אך פסוקי בית יעקב וכו' ליתא שם ובטור גם מזמור זה ליתא ע"ש אך הם בדברי האריז"ל ובסדר היום ובסידורי ספרד ע"ש:

היום יום וכו' הטעם מה שהלוים אמרו בראשון בשבת (לדוד מזמור) ובשני (שיר מזמור לבני קרח) וכו' עיין במס' ר"ה דף ל"ה והטעם שאומרין קודם המזמור היום יום ראשון בשבת שני בשבת וכו' משום דבזה מקיימין מצות (זכור את יום השבת) להזכירו בכל יום וכמ"ש הרמב"ן בשם המכילתא שלא ימנה הימים כדרך שהעכו"ם מונים רק אחד בשבת שני בשבת וכו' ומפני זה יש נוהגין לומר ג"כ פסוק זכור את יום השבת קודם שאומרין היום יום וכו':

והנה במקצת סידורין איתא לומר אחר השיר של יום ד' פסוקי תהלים הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים וכו' וברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם וברוך ה' אלהים אלהי ישראל עושה נפלאות לבדו וברוך שם כבודו וכו' לעולם וכו' והם מסידורי ספרד וסידר האריז"ל: ועיין ברמב"ם שיש נוהגין לומר אחר השיר של יום המזמור (לדוד אליך ה' נפשי אשא וכו') וכן הוא בכל בו ונהרא ונהרא ופשטה:

קדיש הנה עיין בפע"ח שקדיש זה הוא להעלות את העשי' ביצירה ע"ש ומשמע משם שקדיש זה הוא חובה והוא מכלל תפלה:

ח"א סדר אין כאלהינו קוה אל ה'

פסוק הוא בתהלים כ"ז ופסוק אין קרוש כה' הוא שמואל א' קפיטל ב' ופסוק כי מי אלהי מבלעדי ה' הוא בתהלים י"ח והנה בסידורי אשכנז ובסידר ר"ע ובמחזור ויטרי וברמב"ם ליתא פסוקים אלו קודם (אין כאלהינו) ובאבודרהם איתא פסוק אין קדוש כה' ופסוק כי מי אלהי מבלעדי ה' אך פסוק קוה אל ה' גם שם ליתא ע"ש אך הוא בסידורי ספרד ובסידר האריז"ל ע"ש ולכאורה מה שייכות יש לפסוק קוה אל ה' לאין כאלהינו בשלמא פסיק כי מי אלהי מבלעדי ה' אין קדוש הם מענין שבח אין כאלהינו משא"כ

פסוק קוה אל ה' אך נראה לפענ"ד עפ"י דברי הנוב"י קמא דלכך אומרין אין כאלהינו קודם הקטורת משום דהקטורת מעשרת לכך אומרין תחלה אין כאלהינו לומר שהכל מאתו ית"ש ולא כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה ע"ש והובא ג"כ בשע"ת ולכוונה זו אומרין ג"כ קודם פסוק קוה אל ה' כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר:

ודע דלכאורה דברי הנוב"י הנ"ל הם צ"ע מדברי הרמב"ם דלא מזכיר כלל מאמירת הקטורת ואעפ"כ כתב לומר אין כאלהינו ע"ש אך נראה לפענ"ד דאין כוונת הנוב"י דלכך אומרין אין כאלהינו משום אמירת הקטורת ובודאי באמירת אין כאלהינו יש כוונה בפני עצמה רק כוונת הנוב"י על נוסח סדר דידן לסמכן לאמירת הקטורת:

אין כאלהינו וכו' הנה נוסח סידר ר"ע הוא לומר תחילה החרוז (מי כאלהינו וכו') ונוסחא זו הסכים ג"כ במחזור ויטרי בסי' קל"ד דהוה כמו ששואל מי כאלהינו ומשיב אין כאלהינו וכן דרך המקרא ע"ש אך ברמב"ם ובטור ובאבודרהם כנוסח סידורי דידן ועיין באבודרהם שכתב ששמע סימן שלא יטעה אדם להקדים חרוז אחד לחבירו הר"ת של החרוזים אלו הם אמן ברוך אתה ר"ל כי "אין כאלהינו "מי כאלהינו נודה לאלהינו הם ר"ת אמן ואח"כ חרוז "ברוך אלהינו וחרוז "אתה אלהינו והנה בנוסח הרמב"ם ליתא החרוז ברוך אלהינו וכו' ואפשר מפני שנוסחתו לומר קודם ברוך אלהינו שבראנו לכבודו ברוך אדוננו ברוך בוראנו ברוך אלהינו שבראנו והיא מעין שבח החרוז הלז כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר:

אתה הוא שהקטירו וכו' הנה יש אומרין אתה תקום תרחם ציון וכו' במקום אתה הוא שהקטירו וכן הוא נוסח הרמב"ם אך מרמב"ם אינו ראיה כיון שהוא אינו מזכיר כלל לומר הקטורת אחר אין כאלהינו ממילא אין שייכות לומר אתה שהקטירו אך כן הוא ג"כ הנוסח בסידורי ספרד והרמ"ק ע"ש אך נוסח דידן לומר אתה שהקטירו הוא בטור בשם סידר ר"ע ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ולכאורה גם הם אינו ראיה כי מה שאומרין קודם הקטורת ואתה הוא שהקטירו) הוא שתהא נחשב לנו האמירה לעשיי' וא"כ לפי נוסח המחזור ויטרי והטור והאבודרהם שלא הזכירו כלל מאמירת הקטורת קודם התפלה לכך אומרים כאן אתה שהקטירו שתהא אמירת הקטורת זו נחשב לעשיי' משא"כ למנהג דידן שאומרין הקטורת קודם התפלה וכאן אינו אלא להציל התפלה מן החיצונים כמ"ש בכתבי האריז"ל א"כ א"צ לומר כאן אתה שהקטירו וכן מצאתי בס' ש"צ בשם ברכי יוסף שלא לומר כאן אתה שהקטירו מטעם זה אך כתב דבק"א הדר בי' משום דדעת האר"י ז"ל לומר גם כאן אתה שהקטירו ע"ש והנה בסידר הגה"ק התניא נכתב לומר הב' נוסחאות דהיינו קודם אתה תקום ואח"כ אתה שהקטירו ע"ש וכפי הנראה בסידר ר'

שבתי יראה שכן הוא ג"כ נוסח האר"י ז"ל ע"ש וע"ש עוד בסידר ר' שבתי ששם הנוסח גם כאן ואתה הוא ה' אלהינו שהקטירו אך נוסח הטור והאבודרהם ובמחזור ויטרי רק לאתה הוא שהקטירו) ובנוסח סידורי דידן והא דבהקטורת דקודם התפלה גם ניסחותינו לומר אתה הוא ה' אלהינו שהקטירו נראה לפענ"ד דאפשר משום דכל עיקר מנהגינו לומר הקטורת קודם התפלה הוא עפ"י מנהג האריז"ל לכך אומרים שם ג"כ נוסח האר"י ז"ל כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר וה' ינחיני בדרך האמת:

פטום הקטורת הצרי וכו' הנה נוסח אבודרהם לומר כאן פ' הקטורת ואח"כ פטום הקטורת כיצד שלש מאות וששים ושמנה מנים היו בה וכו' וכדרך שאנו אומרין קודם התפלה וכן הוא בסדר היום ע"ש אך נוסח סידורי דידן הוא עפ"י נוסח המחזור ויטרי ובטור בשם סידר ר"ע:

תניא ר' נתן וכו' הנה הב"י הביא נוסח זו דתניא ר' נתן אומר וכו' בשם נוסח קצת סידורין אך כתב דהרד"א לא כתבו וגם רוב העולם לא נהגו לאמרו ע"ש וכעת הוא ברוב סידורי דידן וכן הוא בסדר היום ע"ש ונהרא ונהרא ופושטה אך כראה לפענ"ד לפי מ"ש בפע"ח בשם האר"י שבכל פעם שיאמר הקטורת בין קודם התפלה בין אחר התפלה בין במנחה יאמר הפסוקים ה' צבאות וכו' א"כ אפי' אם אינו אומר ברייתא זו דתניא ר' נתן מ"מ נכון לומר הג' פסוקים אלו:

תדב"א כל השונה הלכות וכו' בסידורי אשכנז ליתא כאן מימרא זו דתדב"א וגם בסידר ר"ע ובמחזור ויטרי ליתא אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד ובאבורדהם ובסדר היום ע"ש ודע דמימרא זו דתדב"א הוא בסוף מסכת נדה: אמר ר' אלעזר א"ר חנינא וכו' מימרא דר"א היא בסוף מס' ברכות ובכמה דוכתי בש"ס ת"ח מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ה' וכו' פסוק זה הוא בישעיה קפיטל נ"ד א"ת בניך אלא בוניך שלום רב לאוהבי תורתך וכו' פסוק הוא בתהלים קי"ט והנה בסידורי ספרד איתא פסוק זה לקמן קודם הפסוק ה' עוז לעמו יתן וכן הוא נוסח המדרש רבה בסוף מגילת אסתר אך נוסח סידורי דידן הוא בגמ' ובמחזור ויטרי יהי שלום בחילך וכו' פסוק זה ופסוק (למען אחי ורעי) ופסוק (למען בית ה' וכו') הם בתהלים והנה בסידורי ספרד אחר הפסוק למען בית ה' אלהינו אבקשה איתא פסוק וראה בנים לבניך שלום על ישראל וכן הוא במדרש שם אך בגמ' שם ובמחזור ויטרי ליתא פסוק זה וכנוסח סידורי דידן:

ועיין בב"ח בשם תשו' רש"ל דדוקא למנהג הקדמון שהיו אומרים אחר עלינו אין כאלהינו ופטום הקטורת (וכן נראה מדברי הטור) היו מסיימין באגדה דאר"א א"ר חנינא כדי לומר אחרי' קדיש משא"כ למנהג דידן שאומרים אין כאלהינו ופטום הקטורת קודם

עלינו לשבח א"צ לומר האגדה דאומרים קדיש אחר עלינו ע"ש אך המעיין במחזור ויטרי יראה שנוסח שלו הוא ג"כ לומר אין כאלהינו קודם עלינו ואעפ"כ אומר ג"כ האגדה דר"א וכן הוא בסדר היום:

ועיין באשל אברהם על או"ח מהגה"ק מבוטשאטש שמביא בשם שו"ת מאיר נתיבים שתמה על מנהג דידן לומר אין כאלהינו והקטורת אחר השיר של יום הלא הקטורת היה קודם השיר אך הוא ז"ל כתב דמאחר שכבר אמרנו הקטורת קודם התפלה אין קפידא ע"ש:

קדיש דרבנן הנה זה לשון הרמב"ם כל עשרה מישראל שעוסקין בתלמוד תורה שבע"פ ואפילו במדרש או בהגדות כשהן מסיימין אומר אחד מהם קדיש בנוסח זה (יתגדל ויתקדש שמי' רבא דעתיד לחדתא עלמא ולאחייא מיתיא ולמיפרק חייא ולמיבנא קרתא דירושלם ולשכללא היכלא קדישא ולמיעקר פולחנא נוכראה מן ארעא ולאתבא פולחנא דשמיא לאתרי' בזיוי' ויחודי' (ובאבודרהם והדרי') וימליך מלכותי' וכו' עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן ואח"כ מוסיפין על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון ועל כל תלמודי תלמודיהם ועל כל מאן דעוסקין באורייתא הנה נוסח סידורי ספרד ואבודרהם (באורייתא קדישתא) אך ברמב"ם כנוסח דידן די באתרא הדין ודי בכל אתר ואחר יהא להון ולכון ונוסח סידורי ספרד יהא לנא ולהון ולנוסח זו הסכים ג"כ בסידר דעת קדושים כי אף שהמתפלל בעד חבירו הוא נענה תחלה מ"מ צריך להיות פיו ולבו שוין ודובר שקרים לא יכון וכו' וידוע דאדם קרוב אצל עצמו ע"ש אך נוסח הרמב"ם להון ולכון שלמא רבא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכא ומזונא רויחא והנה י"א ומזונא רויחא וסייעתא דשמיא וכן היה נוהג הרב הקדוש מזידיטשוב זצללה"ה וסמך לנוסחא זו מרמב"ם שנוסחתו ג"כ וסייעתא ע"ש אך בלא"ה הוא היה כדאי לעצמו והיכי דנהוג נהוג מן קדם אבוהון דבשמיא וארעא ונוסח סידורי ספרד ואבודרהם (מרי שמיא וארעא) ואמרו אמן ע"ש אך עיין באבודרהם שגם אחר תלמוד תורה אנו אומרים ניסח הקדיש כמו בשאר הקדישים רק מוסיפים נוסח על ישראל ועל רבנן וכו' רק כשקוברין המת ר"ל או בת"ב אומרים נוסח קדיש הנ"ל ע"ש ומנהגינו שגם בת"ב אין אומרים נוסח הנ"ל:

ח"א סדר עלינו לשבח

עלינו לשבח הטעם שאומרים (מעלינו לשבח) בסיום התפלה עיין בב"ח שהוא כדי לתקוע בלבינו קודם שנפטרים לבתינו יחוד מלכות שמים ושיחזק האמונה בלבינו שאז גם כשיעסוק במשא ומתן עם העכו"ם לא נפנה לבבינו אל האלילים וכו' ע"ש ואפשר

מטעם זה יש מקומות שאין אומרים אותו בתפלת מנחה (וכ"כ המג"א בשם תולעת יעקב) משום דזה ניתקן דוקא קודם שהולכין לבתיהם משא"כ לאחר מנחה אין נפטרין לבתיהם רק מתפללין מעריב אח"כ ועיין בסדר היום שכתב טעם אחר למנהג הנ"ל שמאחר שאין ק"ש בתפלת מנחה אין מקום לומר עלינו לשבח כי במקום שיחדנו שם אלהינו אנו משבחין אותו שאין עוד מבלעדיו לאמת המיוחד ולקיימו אך מסיק שם שאין טעם זה מספיק ואדרבא ושכן ראה רבים ונכבדים שאמרו גם בתפלת מנחה ע"ש וכ"כ המג"א בשם הכתבים:

ועיין ברמ"א בשם הכל בו לומר (עלינו) מעומד והטעם כתב הכל בו מפני שבפרק דר"א אומר ששבח גדול יש בעלינו לשבח ע"כ יש לאמרו מעומד ורמז ע"ז עלינו בגימטרא ומעומד ע"ש וכ"כ בסדר היום ועיין בא"ר בשם זקנו שאמר עלינו כששמע מן הציבור אפילו הוא לא התפלל עמהם ע"ש וכ"כ במחהש"ק סי' ס"ה ע"ש:

שלא שם חלקנו כהם וגורלנו ככל המונם הנה במקצת סידורין איתא כאן (שהם משתחוים להבל וריק ומתפללין אל אל לא יושיע) וכן הוא באבודרהם בסדר תפלת מוסף ר"ה ובסדר היום. וכן נראה מדברי הרמ"א וכפי הנראה שגם בסידורין נשמטו נוסחא זו מחמת יראת האומות ואנחנו כורעים ומשתחוים הנה בסידורי ספרד ליתא תיבות (כורעים) וכן באבודרהם שם ובסדר היום אך הוא במחזור ויטרי ובטור ובכל בו ובמט"מ בשם התשב"ץ ובפע"ח ע"ש והנה נוסח הטור וכל בו ואנו כורעים אך עיין במט"מ שמנהג דידן לומר (ואנחנו) לא ואנו משום דאנו הוא לשון ואנו הדייגים הנכתב בישעי' קפיטל י"ט שהוא לשון אנינות ע"ש וכן הוא הנוסח במחזור ויטרי ועיין עוד במט"מ בשם התשב"ץ והכל בו שטעות לומר (אבל אנו כורעים) רק ואנו כורעים (כי האבודרהם כ' לומר אבל אנו וכו' כדי שלא יהי' כחוזר למעלה על מה שאמר ומתפללין אל אל לא יושיע) לפי שיהושוע יסד שבח זה של עלינו לשבח וחתם בו שמו שעלינו לשבח "שלא שם "ואנו כורעים "הוא אלהינו ר"ת הושע ע"ש (והא דלא חתם שמו כסדרן וג"כ רק הושע עיין בסדר היום שהוא מחמת ענותנותו) אך יש להפסיק מעט קודם ואנחנו כורעים עיין ברמ"א בשם הטור ודע דהמנהג שרוקקים קודם ואנחנו כורעים הובא בט"ז ביו"ד סי' קע"ט ע"ש:

ומושב יקרו בשמים וכו' הנה בס' המנהגים כתב לומר (וכסא כבודו בשמים) דכתיב השמים כסאו ע"ש וכ"כ בספר שערי רחמים מהגר"א אך הטור כתב שלא לומר כן רק (ומושב יקרו) ושכן הוא בס' היכלות וכ"כ המט"מ בשם התשב"ץ שהאומר בענין אחר היא טועה וכן הוא הנוסח במחזור ויטרי ועיין בס' מחזיק ברכה די"א (ומושב הדרו

והיא ג"כ טעות רק ומושב יקרו ע"ש הוא אלהינו אין עוד הנה נוסח המחזור ויטרי ובאבודרהם (ואין עוד) אך עיין במט"מ שלא לומר ואין עוד בוא"ו אלא ואין עוד) בלא וא"ו וכן אפס זולתו ולא ואפס זולתו דאלו היה אומר ואין או ואפס הוי משמע כאלו עושה ב' רשויות שהיה אחד שהיה שמו אין או אפס ושכן הוא ברוקח ע"ש והנה במקצת סידורין הנוסחא אין עוד אחר וכן הוא נוסח המחזור ויטרי ובאבודרהם אך כפי מ"ש המג"א בשם התשב"ץ לומר הוא אלהינו אין עוד שכן הוא לשון הפסוק נראה לכאורה שאין לומר תיבות (אחר):

ככתוב בתורתו וידעת היום וכו' הנה באבודרהם מכאן עד ע"כ נקוה לך ליתא ע"ש אך מדברי הסדר היום שכתב שיש מדקדקים שאומרים עלינו לשבח בכל יום ז' פעמים ביושר וז' פעמים למיפרע עוד אין מתחת הארץ ועל ממעל בשמים וכו' והוא מסוגל מכל צרה וצוקה שלא תבא וכו' ע"ש נראה שהיה גרס אותו וכן הוא במחזור ויטרי ובכל בו והנה נוסח המחזור ויטרי הוא (ככתוב בתורתך וידעת היום) אך עיין בכל בו שלא לומר ככתוב בתורתך כי כל הנוסח מדבר בנסתר ע"ש:

על כן נקוה לך הנה במקצת ס' כתב ועל כן נקוה לך וכ"כ בשם ספר יד אהרן ובשם האריז"ל ע"ש אך עיין בס' ש"צ שהברכי יוסף השיג על ס' יד אהרן ושכן הוא באבודרהם על כן נקוה בלא וא"ו ושכן נראה מסדר היום שכתב שיש בו קבלת עול מלכות שמים ויחודו וכמו שיש בפסוק שמע ישראל וכו' עי"ן רבתי של שמע ודל"ת רבתי של אחד לרמז שצריך להעיד על יחודו ית"ש וכן רומז בשבח הזה שמתחיל בעי"ן עלינו ומסיים בדל"ת אין עוד וכן בעל כן נקוה לך שהוא ג"כ מעין שבח של עלינו רמז בו ג"כ ע"ד שמתחיל בעי"ן על כן נקוה ומסיים בדל"ת תמלך בכבוד ע"ש הרי בהדי' דגרס על כן בלא וא"ו ע"ש וכן הוא ג"כ נוסח המחזור ויטרי ע"ש גם מ"ש בשם האריז"ל בפע"ח ובסידר לא נמצא כלל ואפשר שנצמח הטעות ממ"ש הט"ז בסי' קכ"ז בשם האריז"ל לכוין שמתחיל בוא"ו ומסיים בדל"ת והם בגימט' עשרה ע"ש וטעה שעל כן נקוה מתחיל בוא"ו אך באמת זה אינו שהכוונה הוא על הפסוק והיה ה' למלך שמתחיל בוא"ו ומסיים בדל"ת ע"ש:

ככתוב בתורתך ה' ימלך לע"ו הנה מכאן עד הסוף ליתא במחזור ויטרי וכן נראה מדברי הסדר היום הנ"ל:

ועיין ברמ"א סי' קל"ב דאחר עלינו לשבח אומרים קדיש יתום ואם אין יתום בביהכ"נ יאמר אותו מי שאין לו אב ואם ואפי' מי שיש לו אב ואם יכול לאמרו אם אין אביו ואמו מקפידין ועפ"י האריז"ל הקדיש לאחר אין כאלהינו ופיטום הקטורת היא קדיש יתום

ואחר עלינו אין שם שום קדיש ע"ש וכפי הנראה שרבינו הרמ"א כתב לפי מנהגו שאין אומרים כלל אין כאלהינו ופיטום הקטורת אחר התפלה לכך לדידי' הקדיש יתום הוא אחר עלינו משא"כ לפי מנהג רבינו האריז"ל לומר אין כאלהינו בכל יום לכך לדידי' הקדיש של אחר אין כאלהינו הוא קדיש יתום:

והנה במקצת סידורין איתא לומר אחר עלינו (ובתורתך כתב לאמור שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד) ועיין בעיון תפלה דלא שייך כאן רק במוסף דר"ה ע"ש אך לפי מ"ש בשם הסדר היום יש לו שייכות וגם לפי מנהג אשכנז לומר ובתורתך כו' קודם ישתבח ג"כ יש לו מקום כמ"ש בסידר היעב"ץ שם כדי להזכיר עול מלכות שמים בכל הד' עולמות ע"ש:

ועיין בספר עבוה"ק מהחיד"א שעלינו לשבח תיקנו יהושע בן נון ור' יוחנן בן זכאי תקנו לאמרו אחר התפלה כמ"ש רבינו האי גאון בתשו' (ועיין בספר מעבר יבק שאין אומרים אותו בבית אבל ר"ל ע"ש ולא ראיתי נוהג כן והיכי דנהוג נהוג) ועיין בא"ר בשם זקנו שאם שמע שהציבור אומרים עלינו אומר עמהם אפי' אם הוא אינו מתפלל עמהם ע"ש אך ממילא מובן דהוא דוקא באם עומד במקום שרשאי להפסיק:

תירא מפחד וכו' פסוק זה הוא במשלי קפיטל ב' ופסוק עוצו עצה ותופר הוא בישעי' קפיטל ח' ופסוק ועד זקנה אני הוא הוא ג"כ בישעי' מ"ז ועיין בט"ז סוף סי' קל"ב דהפסוקים אלו איתא במדרש מגילת אסתר ששאל מרדכי להתינוקות של בית רבן ואמרו לו כל אחד פסוק מאלו הפסוקים ושמח ושבפרובינציא אומרים אותם בכל יום ועיין בט"ז שהוא היה נוהג לאמרם בכל יום בשעה שהש"צ אומר ש"ש ע"ש אך מנהגינו לאמרו אחר עלינו הוא בקיצור של"ה בשם ס' זכרון ציון ע"ש:

ח"א סדר הזכירות

למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים וכו' פסוק הוא בפ' ראה ועיין בס' חרדים שהוא ממנין תרי"ג מצות לסמ"ק ורשב"ץ לזכור בכל יום כי עבדים היינו במצרים ואלו לא הוציא משם עדיין היינו עבדים שם ותכלית הזכירה שנדע שבשביל כך אנו עבדים להקב"ה ועבד חייב לעשות עבודת רבו עיקר וסתם זכירה בלב אך דרשו חכמז"ל ממקרא יתירה דכתיב למען תזכור וכו' להזכיר ג"כ בפה והוא כדי לחזק הלב ע"ש וזה נמי הכוונה שמביא מפסוק למען תזכור ולא הביא הפסוק (זכור את יום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים) שנכתב קודם בפ' בא ומה גם שלשון למען תזכור אינו מדוקדק כמובן אך משום דמפסוק למען תזכור נלמוד החיוב להזכיר בפה:

זכור את יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב וכו' זה אינו לשון הפסוק אך הוא תוכן כוונת הפסוק בפ' ואתחנן (רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך וכו' והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב) ועיין ברמב"ן פ' ואתחנן שם שזה מל"ת שלא לשכוח מכל הדברים אשר ראו עינינו הקולות והלפידים ודבריו אשר שמענו מתוך האש ולהודיע זאת לבנינו ותועלת מצוה זו שמה שאדם רואה בעיניו לא יועיל שום אות ומופת להכחיש הדבר גם מה שאדם מוסר לבנו גם הבנים לא יסתפקו בהם דאין אדם מוריש שקר לבניו ע"ש:

זכור את אשר עשה לך עמלק וכו' עיין בחרדים שמהרמב"ם וסמ"ק משמע שמצוה זו בכל יום ודרשו בספרי זכור יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמור ומה זכור בפה ע"ש ודע שבמקצת סידורין נתוסף בהם בסוף זכירה זו נוסח ומח שמו וזכרו ונימח זכירו מלהזכירו והוא מדברי השל"ה פ' תצא שם:

ועיין בספר קב הישר פ' צ"ט שהגאון ר' העשיל כשהיה רוצה לנסות הקולמוס היה כותב שם המן או עמלק ואח"כ היה מחקו לקיים תמחה זכר עמלק:

זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וכו' פסוק הוא בפ' תצא ועיין ברמב"ן שם שזה מצות עשה לזכור בכל יום ותועלת זכירה זו שנדע גודל עון לה"ר מעונש הגדול אשר הי' למרים שלא דיברה אלא באחי' אשר אהבתו כנפשה ולא דיברה בפניו ולא בפני רבים אלא בפני אחי' הקדוש ועיין מ"ש לעיל גבי אלהי נצור בשם האריז"ל דהמצות והמעשים טובים אשר עשה המדבר לה"ר יקח האיש אשר דיבר בו ע"ש:

זכר את יום השבת לקדשו ע' בפרש"י שנזכור את השבת כל ימי השביע שאם נזדמן חפץ נאה מזמינו לשבת ע"ש ודברי פרש"י הם במכילתא ואף שזה דברי ב"ש דאמר מחד בשבתך לשבתך עיין ברמב"ן שגם הלל עצמו מודה לב"ש וכו' וע"ש עוד ברמב"ן דרשה אחרת על זכור את יום השבת שלא יהא מונה הימים כדרך שהעכו"ם מונים שקורין לכל יום שם בפני עצמו אלא יהא מונים כל יום על שם שבת אחד בשבת שני בשבת והיא ג"כ במכילתא שם:

זכור אל תשכח את אשר הקצפת וכו' והוא פסוק בפ' עקב ועיין בחרדים שתועלת זכירה זו ללמוד קו"ח אם אנו מצוון לזכור מה שעשו אבותינו במדבר מכ"ש שחובה עלינו להזכיר מה שאנו בעצמינו הקצפנו הבורא ית"ש מיום היותינו על האדמה עד היום הזה ולקיים וחטאתי לנגדי תמיד ע"ש ולפי פשיטא נראה לפענ"ד משום דחטא העגל הוא שמירה לדורות כמ"ש וביום פקדי וכו' לכך ג"כ החיוב על הדורות לזכור חטא העגל:

והנה בס' חרדים יש עוד שני זכירות מה שלא הובא בסידורי דידן והוא וזכרת כי הוא הניתן לך כח לעשות חיל והוא פסוק בפ' עקב והוא מ"ע לזכור ה' תמיד ע"ד שויתי ה' לנגדי תמיד וחיוב זכירה זו היא בפה וכתב ג"כ בשם מורו שהיה מרגלי' בפומי' לומר פסוק אשרי איש שלא ישכחך ע"ש וחיוב זכירה זו הובא ג"כ בשל"ה הלכות תשובה ע"ש וזכירה הב' וזכרת וכו' ויאכילך את המן שמלתך לא בלתה וכו' והוא ג"כ בפ' עקב ועיין בחרדים שממנה נלמוד קו"ח אם נצטוונו לזכור החסדים שעשה עם אבותינו מכ"ש שכל אחד מחויב לזכור תמיד החסדים שעושה השי"ת עמו תמיד ואז יכנע לפניו ויבוש והוא ממנין תרי"ג לרבינו יונה והנה שני זכירות אלו הובאו ג"כ בסידורי ספרד ובספר עבודת הקודש מהגאון החיד"א אך יש שם עוד שני זכירות:

א עמי זכור נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור למען דעת צדקת ה' והוא פסוק במיכה. (ב) אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי והוא פסוק בתהלים:

ח"א סדר י"ג עקרים

אני מאמין שהבורא ית"ש הוא יחיד ואין יחידות כמוהו וכו' ביאר דברים אלו עיין מ"ש לעיל בביאר על יגדל בשם הרמב"ם והחובת הלבבות משום דיש כמה מיני אחדות אבל הקב"ה הוא אחד האמתי מכל צד ע"ש וזה ואין יחידות כמוהו בשום פנים:

אני מאמין שהבורא ית"ש אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף עיין בפי' המשניות להרמב"ם בפ' חלק שם שהכוונה שלא ישיגוהו מאורעות הגוף כמו התנועה והמנוחה וכדומה והנה בנוסח היגדל וכן בנוסח סידורי ספרד כאן ליתא הך (ולא ישיגוהו משיגי הגוף) אך נוסח סידורי דידן הוא ברמב"ם שם ע"ש:

אני מאמין שהבורא ית"ש הוא ראשון והוא אחרון הנה נוסח סידורי ספרד הוא קדמון לכל קדומים וכן הוא בנוסח היגדל ראשון ואין ראשית וכו' וכן הוא ברמב"ם שם והך (והוא אחרון) ליתא בכל הנוסחאות:

אני מאמין שהבורא ית"ש לו לכדו ראוי להתפלל וכו' ועיין ברמב"ם שם שר"ל שאין להתפלל ע"י אמצעי ועיין בח"ס או"ח שמטעם זה מיאן המהר"ל מפראג לומר פיוט מכניסי רחמים והנה שאלני מופלג אחד הלא הוא נגד הגמ' פ"ק דשבת אל ישאל צרכיו בלשון ארמי שאין מלאכי שרת מכירין בלשון הארמי ע"ש הרי דמותר להתפלל ע"י אמצעי ומצאתי בכל בו הלכות ק"ש שהעיר בזה וז"ל צריך כל בר שכל להבין ולא יטעו שכוונת הגמרא שם שיכוון השואל לשאל צרכיו למלאך שיצטרף לתפלתו או להקריבה

לפני ה' ומה שאמר למלאכי שרת ר"ל כיתת הטובה וכו' ע"ש שהאריך בזה ועיין מ"ש בסדר הסליחות בפיוט מכניסי רחמים:

אני מאמין שכל דברי נביאים אמת הנה בנוסח ספרד כל זה ליתא ולהשלים הי"ג עקרים העיקר שנבואת מרע"ה היה אמת ושהיה אב לנביאים הוא נחלקת שם לשני עקרים וג"כ יש עוד שם שינוי אחת שעיקר הוא"ו הוא שהקב"ה יודע מחשבות בני אדם ואח"כ הוא העיקר שנבואת מרע"ה אמת ע"ש אך נוסח סידורי דידן הוא עפ"י דברי הרמב"ם שם וכן א הוא בנוסח היגדל ע"ש:

אני מאמין שנבואת מרע"ה היתה אמיתית נראה לפענ"ד הכוונה עפ"י דברי הרמב"ם פ"ז מיסודי התורה שכל הנביאים הי' רואין ע"י משל וחידה כמו החיות שראה יחזקאל והמקל שקד שראה ירמיה משא"כ מרע"ה העיד עליו הכתוב פא"פ אדבר בו ובמראה ולא בחידות ע"ש וזה שנבואת מרע"ה היתה אמיתית דאלו שאר נביאים לא הי' נבואתם אמיתית שהיתה רק משל וחידה אבל גבי מרע"ה היה הנבואה גופא אמיתית:

אני מאמין שכל התורה הוא הנתונה למרע"ה עיין ברמב"ם שם שהכוונה שכל התורה ניתנה מפי הגבורה ואין הפרש בין ובני חם כוש ומצרים ושם אשתו מהטבאל ותמנע היתה פלגש ובין אנכי ה' אלהיך ושמע ישראל כי הכל מפי הגבורה והכל תורת ה' תמימה טהורה וקדושה אמת וכו' ובהכל יש פלאים וחכמות וע"ז התפלל דוד המלך גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך וכו': אני מאמין שזאת התורה לא תהא מחלפת וכו' והא דאיתא במדרש חידש תורה מאתי תצא וכן ביוצר לפ' החודש להנתן דת חדשה עיין מ"ש לעיל בביאור על יגדל ועיין בשל"ה שהכוונה כמו שנתגשם האדם כך נתגשם התורה כי אלו היה אדם נשאר בגן עדן היה התורה מובנת בדרך רוחני כי לא שייך לא תחרוש בשור ובחמור בג"ע וכדומה כך לעתיד תתפשט התורה גשמיותה ויתקיימו בדרך הרוחני ע"ש ודברי פח"ח:

אני מאמין שהבורא ית"ש יודע כל מעשה בני אדם שנאמר וכו' הא דלא הביא ראיה מההפסוק לשום עיקר מהי"ג עקרים רק לזה והלא בכל אחד יש ראיות מהפסוקים כמבואר ברמב"ם בפי' המשניות שם ומצאתי בס' קטן נקרא (דרך אמונה) מהגה"ק מו"ה יצחק אייזיק מקאמארנא זצללה"ה שהעיר ע"ז וכתב משום דרבינו הרמב"ם מביא שם מפסוק אחר לראי' ע"ז ע"ש אך לבעל הפייט הלז לא היה ניחא לי' בהפסוק שמביא הרמב"ם כי משם לא נמשך אלא על השגחה הכללית כנראה למעיין לכך מביא מפסוק היוצר יחד לבם שנשמע גם השגחה פרטיות משא"כ בשאר עקרים סמך עצמו על הפסוקים שמביא הרמב"ם ע"ש:

אני מאמין שהבורא ית"ש גומל טוב למי שישמור מצותיו ויעניש למי שיעבור על מצותיו הא דנקיט גבי שכר (גומל טוב) שהוא לשון הוה וגבי עונש נקיט (ויעניש) שהוא לשון עתיד משום דגבי דבר טוב הקב"ה משלם השכר אף קודם שעשה הדבר טוב וכמו שפי' הכלי יקר פ' לך על ואברכה מברכיך ע"ש וגם מקרא מלא הוא בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה משא"כ גבי עונש באשר הוא שם:

הנה יש נוהגין לומר בכל יום פרשת היראה היינו מועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה עד ארץ זבת לב ודבש והוא בפ' עקב ופ' התשובה היינו מוהיה כי יבואו עליך כל הסרים האלה הברכה והקללה עד בכל לבבך ובכל נפשך והוא בפ' נצבים ונדפסה במקצת הסידורין והנה פ' היראה מוזכרה בר"ח פ"ו משער אהבה בשם רבינו יונה לאמרה בכל יום אך בסדר היום בהנהגת הבוקר מוזכרים גם שניהם ע"ש:

פ' המן עיין בטוש"ע ריש השכמת הבוקר שטוב לומר בכל יום פ' המן והטעם עיין בב"י כדי שיאמין שכל מזונותיו באים לו בהשגחה והפרישה הביא הירושלמי דברכות שכל האומר פ' המן בכל יום מובטח שלא יתמעטו מזונותיו ע"ש (ועיין בספר שבט מוסר שסגולת פ' המן לאמרה שנים מקרא ואחד תרגום) ועיין בסידר היעב"ץ שהאריז"ל מנע לרח"ו לומר פ' המן אך כתב שהכוונה דוקא בביהכ"נ ובשעת התפלה ע"כ כתב לומר פ' המן בביתו ויאמר מתוך החומש ע"ש:

ועיין בזוה"ק פנחס דף רכ"ו דאין להתפלל על המזון אלא לאחר התפלה ופרנסה דמארי' דמלכא ייכול בקדמייתא וכו' ע"ש ע"כ כתב בס' מאורי אור דמי שאומר פ' המן קודם התפלה לא יאמר הבקשה דלפני' ודלאחרי' ע"ש ולכאורה המעיין בסדר היום יראה ששם מסודר פ' המן והבקשות קודם התפלה אך לפי דברי הזוהר הנ"ל נראה שהדין עם המאורי אור ולפ"ז גם בשערי ציון ליום שלישי המתחלת בבקשת פרנסה נראה שי"ל ג"כ לאחר התפלה: והנה יש מקומות שאומרים שיר הכבוד שהוא אנעים זמירות בכל יום והובא בב"ח סי' קל"ב ועיין בלבוש שדעתו היה נוטה שלא לאמרו בכל יום כיון שהוא שבח גדול שלא להרגילם בפי הבריות ויהיה בפיהם כמזמור ועכ"פ שלא לפתוח הארון בכל יום וכמו שעושין בעלינו לשבח שאין פותחין הארון לאמירתו רק בר"ה ויוה"כ כדי להגדילו ויאמרו ע"י כן גם בשאר ימות השנה בכוונה יותר גדולה ולולי שחושש שלא להפסיד הצדקות שמוכרין הפתיחה בכל יום בצירוף שיהיה תמי' בעיני הבריות היה מבטל מלפתוח הארון רק בשוי"ט ור"ח היה פותחו על סמך הכתוב ביחזקאל שער החצר הפנימי יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וכו':

ועיין בסדר היום שטוב להתעכב בביהכנ"ס אחר התפלה עד שלא ישארו עשרה בביהכנ"ס שלא לגרום להרוס הבנין להסתלק השכינה שהרי נתעכב עד שלא נשאר מקום לשכינה לנוח ע"ש. והנה המנהג לומר אדון עולם אשר מלך אחר התפלה (ובמט"מ כתב לאמרו אחר קדיש עלינו) והטעם כתב המט"מ כיון שמתחילין באדון עולם לכך אחר שמסיימין התפלה חוזרין ומתחילין שלא יקטרג השטן כמו שאחר שמסיימין התורה חוזרין ומתחילין בראשית מהאי טעמא וע"ש עוד שקודם שיצא מביהכנ"ס ישב ויאמר (אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך) ובשם רש"ל כתב דכשקם לצאת היה משתחוה לפני ההיכל ואומר (כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ה' אלהינו לע"ו) וביציאתו מביהכנ"ס היה חוזר ומשתחוה בפתח ביהכנ"ס ואמר (ה' נחני בצדקתיך למען שוררי הישר לפני דרכך ועיין במג"א סוף סי' קל"ב שמהרי"ל עשה ג' השתחואות לפני ארון הקודש וכן בפתח הביהכנ"ס וע"ש עוד שכשיצא מביהכנ"ס לא יצא ואחוריו אל ההיכל אלא יצדד פניו וכו' ועיין בגמ' פ"ק דברכות דהיוצא מביהכנ"ס אל יפסיע פסיעה גסה ועיין בכתבי האר"י ז"ל שאחר כל הג' תפלות יאמר (מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר וכו' ומזמור למנצח בנגינות מזמור שיר אלהים יחננו ויברכנו וכו'):

ח"א סדר קביעות עתים לתורה ביום

הנה אחר התפלה יקבע שעה לתלמוד תורה כדי לקיים והגית בו יומם ולילה ולא יעבור כמבואר בהש"ע סי' קנ"ה וב"ה כעת נתפשט אצל כל בעלי בתים יודעים ספר שתיכף אחר התפלה לומדין בס' חק לישראל בפי אשר מסודר שם דבר יום ביומו ואפילו ת"ח שלומדין בתנ"ך וגפ"ת מ"מ טוב הוא שילמדו ג"כ בס' חק לישראל כי הוא נסדר מרבינו האריז"ל עפ"י סוד ועיין בספר זכרון יהודא מגאון ישראל וקדושו בעל אמרי אש שהיה לומד ג"כ בס' חק לישראל דבר יום ביומו והאנשים אשר אינם יודעים ספר ללמוד בס' חק לישראל טוב שיאמרו סדר מעמדות דבר יום ביומו ואם ירגילו בו יהיה נקל להם להבין ג"כ פירושו:

ועיין בש"ע סי' רל"ח דאם לא השלים חק הקבוע לו ביום ישלימנו בלילה מיד ועיין בפתחי תשובה יו"ד סי' רמ"ו בשם משנת חכמים דדעתו נוטה דאם לא השלים בלילה מחיוב להשלים אף ליומא אחרא וצריך ללמוד דבר זה קודם שאר לימודו ע"ש:

ועיין בש"ע יו"ד סי' רמ"ו דאם אינו יודע כלל ללמוד או מפני הטרדות שיש לו אז יספיק לאחרים הלומדים ותחשב לו כאלו לומד בעצמו ע"ש ועפ"י זה פרשתי בדרך סמך הפסוק כי תשא את ראש בני ישראל (יד) לפקדיהם לפקדיהם ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד

אותם ר"ל באם תרצה לקבל עליכם ראש בני ישראל ותמנוה אתכם א זה וזה לפקדיהם ר"ל למניניכם אז ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם ר"ל שיתן כל איש המנין שלו על איש כזה שיהיה כופר נפשו לה' דהיינו שיעסוק בתורת ה' ואז אם הוא אינו יכול לעסוק בתורה יפטור נפשו במה שמחזיק ומפרנס להרב שיוכל לעסוק בתורת ה' ולא שיתמנה עליהם איש אשר עוסק בספרי חצונים ובחיק נכרים ישפקו:

הנהגת הלימוד גרסינן במסכת עירובין כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה עליו תכתוב אומר הנה נתתי להם חוקים לא טובים וכו' (ועיין בס' חסידים סי' ש"ג לא תסיג גבול רעך אשר גבלו הראשונים שלא יאמר הניגון של תורה לנביאים וכתובים וכו' שהכל הלכה למשה מסיני שנאמר יענו בקול) ולכאורה צ"ע הלא אמרינן בסוטה דף ל"ה בשביל שאמר דוד זמירות היה לי חקיך אמר הקב"ה חייך שאני מכשילך בדבר שתינוקת יודעים ע"ש אך עיין בימ"ד ח"א דף ע"ה שמתרץ זאת והא דעונשו היה שהכשילו בדבר שתינוקת יודעים אפשר עפ"י דברי הגמ' בפ"ב דשבת בתירוץ הא' דהרב ילמוד מתוך שמחה והתלמוד יהיה שפתותיו נוטפות מר ע"ש וכיון שאמר זמירות היה לי חקיך עכ"ח שסובר כתירוץ זה ומחזיק עצמו בבחינת רב לכך היה עונשו שהכשילו בדבר שתינוקת יודעים להודיעהו שהוא עדיין בבחינת תלמוד וצריך ג"כ ללמוד באימה ויראה וכאשר באמת מסקנת הגמ' שם בתירוץ הב' שבשעת הלימוד גם הרב ילמוד באימה ויראה ע"ש כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר ואם שגיתי ה' הטוב יכפר לי:

ועיין בספר חסידים תרי"א שלא יתכן לאותן שלא למדו עדיין מס' הצריכות בכל יום שילמדו מס' הנוהגין לימות המשיח וכ"כ בהקדמת ספה"ק חובת הלבבות שנשאל אחד מהחכמים על שאלה שאינו מצוי והשיב לו אתה שואל על מה שלא יזיקנו אם לא ידענו הידעת מה שאתה חייב לדעת מן המצות אשר אינך רשאי להתעלם מהם וכו' ע"ש:

ועיין במג"א סי' רט"ו דאין להזכיר הזכרות בשעת הלימוד וכ"כ בשע"ת בשם בר"י דכן נוהגים רבני קשישא דא"י ושכן כתב בתשב"ץ ובשם היעב"ץ כתב דיכול להזכיר הזכרות בשעת הלימוד ועיין בט"ז או"ח אות תרכ"א בשם רי"צ גיאות דאם מזכיר פסיק מותר לומר השם כמו שאומר בתפלה ע"ש (וכן היה מנהג אדומ"ר הגה"ק מו"ה יקותיאל יהודא ט"ב זצללה"ה מסיגוט בשעה שהיה אומר תורה ברבים) וע"ש עוד בט"ז דאם רוצה להזכיר השם יאמר השם ולא כמו שאומרים המון עם (אדושם) כי אין דרך כבוד של מעלה: ועיין במג"א סי' נו"ן דאם אינו מבין מה שלומד לא נחשב ללימוד ולפענ"ד דהכוונה דוקא באם אינו מבין מחמת שלומד משפה ולחוץ ואינו מיגע עצמו להבין ועיין בספר מעבר יבק מאמר שפתי רננות פ' כ"ו דאם אדם טורח בתורה בעוה"ז אע"פ שאין

לו לב עתה יהיה לו לב במתיבתא דרקיעא והוא מזוה"ק וישב ובזה פי' דברי הגמ' במס' ע"ז לעולם לגרוס איניש ואע"ג דלא ידע מאי קאמר כי עתיד להבין וסיים ולכן טוב לגרוס סדר הזוהר ותיקונים ור"מ וכדומה גם שלא יבין אותם ע"ש:

ועיין בס' חסידים סי' תתצ"ט שלא יצניע אדם קולמס או שאר חפץ בספרים ע"ש ורע עלי המעשה המנהג העמי הארץ שמניחים בשעת התפלה האבק שקורין שנופף טאבאק בתוך הסידר התפלה או בתוך המחזורים ולא עוד שעוברים על דברי הס' חסידים אלו אלא גם שע"י כן כמה פעמים מתלכלך הספר והשמות הקדושים ולפעמים באה ג"כ לידי מחיקה והנה גם על מה שמצניעים שערות של הזקן בהספרים ג"כ מתרעם בס' מאורי אור אך כבר דשו בזה רבים אנשי מעשה ובודאי יש סוד בדבר אך ממילא מובן דכ"ז ג"כ דוקא לאותן אשר נזהרים בחומרת האריז"ל המובא בבאה"ט יו"ד סי' קפ"א שלא לעקור שער הזקן שלא יפגום הצינורות משא"כ אותן שכל היום הולכים בשוק ועוקרים שער זקנם וזורקים לאשפה:

ועיין עוד שם סי' התקנ"ה דאם קונה ספרים לא יאמר רע המקח אלא יאמר כך וכך אני רוצה ליתן ובצוואה כתב שלא יכתוב על הספר שלי הוא אלא יכתוב שמו סתם:

ועיין ביו"ד סי' רפ"ב דאין מניחים נביאים וכתובים ע"ג תורה ועיין בש"ך שם דאם ספרים מונחים על הספסל אסור לישב בשוה רק יניח איזה דבר תחת הספרים שיהיה מונחים בגובה כל דהו ואם הוא בשעת הלימוד והמקום צר מותר ועיין בט"ז דאסור להניח ספר תחת ספר כדי להגביהו שיהיה נוח לו לראות רק אם היה מונח כבר ע"ש והמג"א בסי' קנ"ד מתיר אך בס' בל"י ביו"ד כתב דיש לנהוג כהט"ז ע"ש:

תפלת רנב"ה גרסינן בפ' תפלת השחר הנכנס לביהמ"ד אומר יהר"מ שלא יארע דבר תקלה ע"י ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חבירי ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם והובא בהש"ע סי' ק"י וע"ש בט"ז דה"ה במי שלומד ביחידות צריך לאמרה קודם הלימוד ובפרט במי שהגיע להוראה ועיין במג"א שהאריז"ל היה אומרה בכל בוקר והיה אומר אח"כ פסוק (כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה והוא פסוק במשלי ופסוק גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך שהוא בתהלים) ע"ש ולכאורה הלשון דרנב"ה היא כפל ומצאתי בס' ארץ חיים לקוטים על מסכת ברכות מהגה"ק בעל סדורו של שבת שמביא שם מעשה רב אשר עיניו ראו אצל הגה"ק המגיד מזלאטשוב בעל ס' בת עיני עה"ת שבא לפניו שאלה על דקין שבעוף ורצה להטריף ואמר לו הגה"ק בעל סש"ש איני יודע למה רצון רבינו להטריף דבר פשוט כזה והשיב מה אעשה שפי אינו רוצה לומר על עוף זה כשרה והיה לפניהם העוף ובדקו

שנית ונטרפה על דבר שלא שאלוהו כלל ואמר אח"כ הגה"ק מזלאטשוב שאתה יודע הפי' בתפלת רנב"ה שלא יאמר על טמא טהור שאין הכוונה שלא יטעו בדין שזה כבר נכלל במה שאמר שלא אכשל בדבר הלכה אלא הכוונה שלא נעלם ממנו האיסור ע"ז התפלל שלא יאמר היינו שלא יוכל הפה לומר על טמא טהור ע"ש ועיין בח"ס או"ח סי' ר"ח שכתב ג"כ דבר נחמד על מאמר רנב"ה ומתוך דבריו נתיישב ג"כ כפל הלשון ע"ש וע' בט"ז שכתב שם נוסחא אחרת קצרה הכוללת הרבה (יהר"מ שתאיר עיני במאור תורתך ותצילני מכל מכשול וטעות הן בדיני איסור והיתר הן בדיני ממונות הן בהוראה הן בלימוד גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה יהיה לרצון אמרי פי וכו'):

הנה יזהר מדברים הקשים לשכחה כי לדעתי אם בן תורה איכו נזהר מדברים הקשים לשכחה הוא עובר על השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים וכו' (אם כי בס' חסידים סי' תתר"ח לכאורה אינו נראה כן דבריו הקדושים צריכין עיין וביאר ע"ש) ואלו הן הדברים הקשים לשכחה דברים הצריכין נט"י אם אינו נוטל ידיו תורתו מסתלקת ממגד כמבואר בש"ע או"ח סי' ד' ועיין בסיף מסכת הוריות חמשה דברים משכחין הלימוד האוכל ממה שאכל עכבר וחתול (ועיין בס' חסידים סי' הנ"ל שאחד שאל לחכם שעכבר אכל מלחמו והשיב לו אני רואה שאינך עוסק בתורה ואתה הולך עם עמי הארץ לשמוע דברים בטלים מיטב שלא הזהר מדברים המשכחין כדי שתשכח הדברים בטלים) והאוכל לב בהמה (ועיין בש"ך יו"ד סי' ע"ב דה"ה לב עוף והרגיל בזתים (אבל שמן זית מחזיר הלימוד גמ' שם) והשותה מים משיורי רחיצה (ועיין פ"ג דשבת רחץ בחמין ולא שתה מהמים וכו' ואכתוב בזה בסדר רחיצה דער"ש) והשותה מים משיורי רחיצה והרוחץ רגליו זו ע"ג זו וי"א אף המניח כליו מראשותיו (והא דאמרינן בתמיד שהכהנים היו מניחים בגדיהם תחת ראשיהם אכתוב אי"ה אחר סדר ק"ש שעל המטה ויזהר ג"כ מדברים הקשים ללימוד דאיתא בגמ' שם היינו העובר בין ב' גמלים ובין ב' נשים ואשה העוברת בין ב' אנשים והמריח ריח נבלה והאוכל פת שלא בשל כל צרכו (והטעם נראה לפענ"ד דאפשר עפ"י מ"ש ביערות דבש דף ע"ג צריך לברך המוציא מהיכן דקדים בישלא משום דקודם חטא אדה"ר לא היה צריך שום אוכל אפי' ובישול רק אחר החטא נמשך הארס של נחש על רוב מאכלים ואינם ראוין לאכלם עד אחר הגישם לאש וכח האש מגרש הארס וא"כ זה דקדים בישלא קדים לגרש הארס שבו כח דסטרא דמסאבא לכך ראוי לברכה ע"ש וא"כ לפ"ז זה שלא בישל כל צרכו עדיין יש בו כח הארס הסטרא דמסאבא לכך קשה ללימוד כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר) והאוכל בשר

מזוהמא ליסטין (פי' כף שבוחשין בו הקדרה ונראה דה"ה שאר דברים לאו דוקא בשר) והשותה מים מאמת המים העוברת בבית הקברות והמסתכל בפני המת (ובס' זכירה הוסיף בפני הגוי ובפני הנבלה וע"ש סגולה לזה להסתכל ג' פעמים על צפורני ידיו וג' פעמים בשמים) והקורא כתב שע"ג קבר (היינו כשהוא כתב בולטת משנת חסידים יום שלישי) ועיין בריש פ"ג דפסחים דנסיבא דחלבא דהוא מי חלב מטמטם את הלב:

והנה יש עוד דברים הקשים לשכחה המסתכל באדם שכועס ובאשה בשעה שהדמים מצויין בה (ס' חסידים סי' תתשכ"ו) התופר בגד כשהוא מלובש בו (וסגולתו לטול קיסם לתוך פיו בשעת התפירה) והישן במנעלים (ספר זכירה) והלובש שני מלבושים כאחד (ס' הכוונת) והמנגב ידיו בחלוקו (מג"א סי' קנ"ח) המניח ס' פתוח ויצא (ש"ך יו"ד סי' רנ"ז):

ואלו דברים הם המסוגלים לזכרון הלומד בביהמ"ד והמשמיע קולו בשעת הלימוד יו"ד סי' רמ"ז ועיין במשנת חסידים סדר יום ראשון שירחוץ מצחו בשלג ג"פ כי שלג בגימטריא שכחה ועיין בס' זכירה דהכוונה הוא בשלג ראשון ועיין בהגהות רע"א יו"ד סי' שע"ו סגולה לזכרון לומר אהבה רבה וכו' ע"ש:

ח"א סדר משא ומתן

גרסינן במסכת אבות וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון (והשלה"ק כתב דגם הבעלי בתים ישלשו ימיהם שליש בתורה שליש במשא ומתן ושליש בשינה ונתן רמז ע"ז אז תשכיל אז תצליח אז תישן דהיינו ח' שעות לת"ת וזה א"ו תשכיל ח' שעות במו"מ וזה א"ז תצליח ח' שעות בשינה וזה א"ו תישן) ובפ"ק דברכות אמרינן גדול הנהנה מיגיעו כפו יותר מירא שמים וכו' ע"ש אך יזהר שישא ויתן באמונה שיהיה מיגיע כפו ולא ירד לתוך אומנות חבירו (ועיין בסנהדרין דף פ"א ואת אשת רעהו לא טמא שלא ירד לתוך אומנת חבירו) ויזהר מלישבע אפי' באמת כדאמרינן במדרש איכה שאלף כרכים היו לינאי המלך וכו' ועיין באגרת התשובה לרבינו יונה שמה שרגילין המוני עם כשרוצין לאמת דבריהם אומרים דבר זה הוא אמת כה יושיענו ה' זה הוא שבועה ונקראת שבועת האלה ע"ש והמקלל את חבירו או את עצמו בשמו או בכינוי חייב מלקות ובכל אלו אין חילוק בין אם מזכיר השם בלשון הקודש ובין בשאר לשון ואפילו באחד מהשמות שקורין העכו"ם להקב"ה כמבואר בח"מ סי' כ"ז ולא כמו שרגילין המוני עם שאומרים בלשון אשכנז (גאט זאל איהם שטראפין) וכדומה ויזהר ג"כ שלא להזכיר שם שמים לבטלה כי הוא גורם עניות ר"ל וחייב נידוי כדאמרינן פ"ק דנדרים וזה ג"כ בכל

לשון אסור (עיין בח"א כלל ה' בשם רבינו ירוחם) ואפי' במקום שצריך להזכיר השם לא יזכיר אלא בידים נקיות ובמקום נקי ואם אינו יודע אם המקום נקי או לאו אל יזכיר עיין באגרת התשו' לרבינו יונה: ועיין בשלה"ק שאם הזמין לו הקב"ה ריוח אז תיכף ומיד יפרוש מעשר והוא סגולה לעושר כמו שדרשו חכמז"ל עשר בשביל שתתעשר ועיין בספר דרך משה ליום י"ט בשם ספרי מוסר שמקרבים זה לפי השכל דרך משל למשפך שקורין טראכטיר שצריך להיות שהנקב שלמטה יהיה העשירית מלמעלה ר"ל שהרחב מהטראכטער למעלה צריך להיות רק עשר פעמים כמו הדק מלמטה ואז אפילו אם ישפוך לתוכה כל היום כלו לא יתמלא על גדותיו ולא ישפוך חוצה אבל אם הנקב למטה הוא פחות מעשירית אז בקל יתמלא על גדותיו ונשפך חוצה והנה הצדקה היא הנקב דלמטה שישפוך דרך שם השפע אצלו ואם הוא נותן מעשר לא יתמלא מלמעלה ותמיד השפע ישפוך אצלו משא"כ אם נותן פחות ממעשר אז יתמלא השפע למעלה וישפוך חוצה ע"ש. ועיין ביו"ד סי' רמ"ט שזה הוא מדה בינונית אבל עין יפה צריך ליתן חומש וסמך לזה מיעקב אבינו דאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך שני עשורים והנה שמעתי בשם אדומ"ר הגה"ק מו"ה יחזקאל שרגא האלברשטאם זצללה"ה משינאווא שצוה לאיש שיתן חומש ושאל אותו האיש הלז הלא גם גבי אברהם אבינו כתיב ויתן לו מעשר מכל והשיב לו הלא אברהם אבינו הוא מפורסם לאיש נדיב יותר מיעקב אבינו ואיך יתכן שיעקב נתן חומש ואברהם לא נתן רק מעשר רק הענין כי אברהם אבינו לא רצה ליקח ממלך סדום כלום והחזיר הכל אך עלה בלבו הלא הפסיד חלק הצדקה וזה ויתן לו מעשר מכל שנתן לו מעשר מזה שהחזיר אבל מה שנשאר ביד אדם ראוי ליתן חומש וכל דיני ומנהגי המעשר או החומש עיין ביו"ד שם ובפתחי תשובה ובמ"ש אדומ"ר בשו"ת אבני צדק סי' קמ"א קמ"ב ע"ש:

תפלת הדרך הנה הדין מפורש בש"ע סי' ק"י דאם יוצא לדרך עד פרסה צריך לומר תפלת הדרך בחתימת ברכה ובפחות מפרסה אומר בלא ברכה ואם צריך לילך כמה פרסאות דעת רש"י דאם לא אמר בתוך פרסה ראשונה שוב לא יאמר ודעת בה"ג שכל זמן שלא הגיע תוך פרסה הסמיכה לעיר שרוצה לילך היום יאמר בחתימת ברכה ולזה הסכים הרא"ש וטוש"ע אך לכתחלה יאמר אותה בפרסה ראשונה ויש לאומרה מעומד ואם עיכוב עמידתו טורדתו יאמר כשהוא מהלך וה"ה יושב א"ר:

ועיין בהש"ע דיש לאמרה אחר שהחזיק בדרך דהיינו לאחר שיצא מעיבורה של עיר (ועיין בא"ר דכ"ז ביום הראשון אבל ביום השני כשיוצא מבית מלונו אומרה אף קודם

שיצא מבית מלונו) ולכתחילה יש להסמיכה לאיזה ברכה כדי שתהיה ברכה סמיכה לחברתה כיון שאינה פותחת בברוך:

והנה העולם מקילין בתפלת הדרך ואינם נזהרים בה ואפשר שסמכו עצמן על הפר"ח דכתב דדעת הרמב"ם דנוסחת תפלת הדרך שלנו הוא התפלה קצרה המתפלל במקום סכנה וכו' ע"ש (ולכאורה נראה כן גם מדברי רש"י ז"ל דפי' לעולם לישתף נפשי' אל יתפלל תפלה קצרה וכו' ולכאורה תפלה קצרה מאן דכר שמי' דהא על תפלת הדרך קאי ע"ש וע' בצל"ח שהעיר ט"ז) מ"מ נראה לפענ"ד כיון דדעת כל הפוסקים ראשונים ואחרונים לברך תפלת הדרך ונדפסה בכל הסידורין אין ספיקו של הפר"ח מוציא מידי ודאי כל הפוסקים:

יהר"מ שתוליכנו לשלום ותצעידנו לשלום ותדריכנו לשלום הנה ברכת תפלת הדרך הוא בגמ' פ' תפלת השחר והנה בגמ' שם ובסידר ר"ע וברי"ף וברוקח ובמחזור ויטרי ובא"ז וברא"ש וטור ובאבודרהם ליתא שם תיבות אלו (ותדריכנו לשלום רק ותסמכנו לשלום ע"ש והנה אם כי גם נוסח ותדריכנו לשלום הנכתב בסידורי דידן בודאי גם כן מקורו מקומו טהור וממקום קדוש יבא עכ"פ צ"ע למה לא נאמר גם כן ותסמכנו לשלום כמ"ש בגמ' ובהני פוסקים כי מי יוכל לבא על עומק כוונתם בנוסח שלהם ותגיענו למחוז חפצינו לחיים ולשמחה ולשלום בנוסח הגמ' וברי"ף וברא"ש ובמחזור ויטרי ליתא ונוסח הטור הוא (ותביאנו למחוז חפצינו לשלום) ונוסח האבודרהם (ותנחנו למחוז חפצנו לשלום ונוסח סידורי ספרד ותגיענו למחוז חפצינו לשלום אך נוסח דידן הוא בס' אור חדש ותצילנו מכף כל אויב ואורב בדרך כן הוא נוסח הגמ' וברי"ף וברוקח וכו' אך בנוסח סידורי דידן יש תוספת נוסחא ומן הליסטין ומחיות רעות ומכל מיני פורעניות המתרגשות לבא לעולם ונוסח סידורי ספרד ותצילנו מכף כל אויב ואורב בדרך ומכל מקרה ופגע רע ותשלח ברכה במעשה ידינו הנה בכמה סידורין ליתא ובאמת גם בסידר ר"ע וברי"ף ובמחזור ויטרי וברא"ש וטור ואבודרהם ליתא אך הוא בנוסח הגמ' וברוקח ובאו"ז ותתננו לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו הנה נוסח הרי"ף ורוקח ואו"ז והמחזור ויטרי והטור והאבודרהם ותנני לחן ולחסד וכו' וכדרך שאומרין גבי ברכת גומל ח"ט אך נוסח סידורי דידן הוא בגמ' ובסוף מס' ד"א רבה והנה נוסח המחזור ויטרי ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד וכו' וכן הנוסח דידן גבי ברכת גח"ט אך בכל הנוסחאות ליתא כאן תיבות אלו (היום ובכל יום) והחזירנו לביתי לשלום כן הוא נוסח הרא"ש ועיין במעדני יו"ט שם שכתב שאע"פ שבגמ' וברי"ף ליתא מ"מ נכון היא לאמרו ע"ש ובא"ר הוסיף שכן הוא ג"כ בחדושי הרשב"א ובאבודרהם ואני הצעיר אוסיף

ג"כ שכן הוא ג"כ במחזור ויטרי וברוקח ובאו"ז ובסוף מס' דרך ארץ רבה ע"ש ועיין בס' מגיד תעלומה על מס' ברכות שכן מבואר בהדי' בזוה"ק במדרש הנעלם שצריך להתפלל שיחזיריהו הקב"ה לביתו לשלום ע"ש ואפשר משום דאין זה דבר השוה לכל נפש כי מי שאין דעתו לחזור וכדומה אין לו לומר (והחזירנו לשלום) לכך השמיטיהו הסידורין אח"כ מצאתי בסידר הגה"ק התניא שכתב ואם דעתו לחזור יאמר והחזירנו וכו' ותשמע קול תחנונינו הנה בגמ' וברי"ף וברוקח וכו' כל זה ליתא ונוסח סידורי ספרד ואבודרהם (ותשמע תפלתנו) ע"ש כי אל שומע תפלת ותחנונים אתה בגמ' וברי"ף ורוקח וכו' כל זה ליתא אך בטור איתא (כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים ונוסח סידורי ספרד והאבודרהם (כי אתה שומע תפלת כל פה) בא"י שומע תפלה: ועיין בא"ר שבעלי מעשה אומרים בצאתם מפתח העיר (בית יעקב לכו ונלכה באור ה' כי כל העמים ילכו איש בשם ה' אלקיו ואנחנו נלך בשם אלהים לע"ו) וע"ש שיש אומרים אחר תפלת הדרך יושב בסתר עליון וכן שיר למעלות אשא וכו' וע"ש עוד בשם השל"ה שחיוב גדול לעסוק בתורה בדרך לקיים בהתהלכך תנחה אותך ובשם הגמ' תענית כתב דלעיין אסור אך כתב דאפשר דיושב בעגלה מותר ע"ש:

ועיין בעט"ז שמה שנוהגין ליטול רשות מהגדולים כשהולכין לדרך יש סמך מדברי הגמ' פ"ק דברכות מיד נמלכים בסנהדרין ופרש"י נטלו רשות כדי שיתפללו עליהם:

ח"א סדר לויה

עיין במס' סוטה שכל המתלוה אינו ניזוק והרב הגה"ק מו"ה הילל מקאלעמייא זצללה"ה בס' אבקת רוכל כתב רמז נאה ע"ז ולא יתן המשחית לבוא ר"ת לוי"ה ועיין בשל"ה מס' חולין בשם החזקוני בפסוק ועינינו לא ראו מכאן למלוה את חבירו שצריך לעמוד במקומו עד שיתעלם מעיניו ע"ש: ועיין בסוף מס' ברכות דהנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום והנה בר"ן סוף מסכת מו"ק כתב דזה דוקא למי שמקפיד אבל מי שאינו מקפיד אין הדבר מזיק לו והמגיה במחזור ויטרי כתב בשם ס' כתונת פסים ראיה לזה מתענית דף ט' ליזלא רבנן בשלמא ע"ש והנה בודאי מ' שאמרו לו לך בשלום אל יקפיד בדבר ובודאי לא יזיק לו כמ"ש הר"ן אבל איש הפוטר את חבירו בודאי אל יאמר לו לך בשלום רק לך לשלום כאזהרת חכמז"ל בגמ' ואם כי מתענית לכאורה לא נראה כן בכ"ז אין לדחות דברי הגמ' המפורשת ושערי תרוצים לא ננעלו:

והנה המנהג כשיפרוד המלוה מחבירו אומר המלוה ברכת כהנים ובספר אגרא דפרקא אות ר"ב כתב שיש סמך למנהג זה מזוה"ק תרומה ע"ש ולפענ"ד טעם מנהג זה דאיתא

במט"מ בסדר ק"ש שעל המטה שיש בפסוק של ברכת כהנים סוד של לוי"ה כיצד ג' יודי"ן של ר"ת יברכך "יאר "ישא הם הלמ"ד של לוי"ה ו' ברכות דברכת כהנים הוא הוא"ו של לוי"ה ט"ו תיבות דברכת כהנים הם י"ה של לוי"ה ע"ש:

ועיין בלקוטי צבי בחדשות שמביא קבלה מס' דרכי צדק ומס' מעבר יבק שלא יאמר הנוסע להמלוה שיחזור לביתו ע"ש ושמעתי רמז ע"ז מדברי הבעה"ט פ' וישב שאמר יוסף לאביו חזור בך ע"ש והרי מצינו מה שעלתה לו ועיין בס' זכירה דלא יפרדו זה מזה מתוך הבכי' כי הוא סכנה ע"ש ולפ"ז עכ"ח צ"ל גבי דוד ויונתן דבכו שניהם כמבואר בהפטרת מחר חודש היה קודם הפרדם ועיין בקב הישר פ' כ"ד סגולה לומר פ' עקידה קודם שיצא לדרך ועיין בצוואת ר"י החסיד שלא ימשוך המנעלים ביום שיצא לדרך:

ועיין בס' חסידים בצוואת המחבר דאם שכח איזה דבר לא יחזור לביתו רק יעמוד לפני הבית לשאול מה שצריך ובס' אגרא דפרקא מביא שם טעם לדבר עפ"י סוד ולפי טעמו אין חשש רק במי שהולך מביתו אבל מי שהוא כבר בדרך ושכח דבר בבית מלונו אין חשש אך סיים שאין לסמוך ע"ז למעשה ע"ש (והגאון מהרי"ש נ"ז אבדק"ק לבוב בהסכמתו לס' קטן שמו שמירה הנפש מביא ג"כ ראיה להתיר מברכות דף נ"ג דרבב"ח שכח יונה דדהבא וחזר עלי' ע"ש ולפענ"ד נראה לכאורה ג"כ ראיה מדברי פרש"י ז"ל פ' וישלח בפסוק ויותר יעקב לבדו ששכח פחים קטנים וחזר עליהם ע"ש הרי דגם יעקב אבינו חזר בדרך ואין לומר דבאמת ניזוק דמה שניזוק מפני שנשאר לבדו בלילה כדאיתא בגמ' ע"ש):

הנהגת הדרך לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב (ריש פסחים וב"ק פ"ז) אל ישנה אדם מאכסניא שלו (ערובין ט"ז) וע"ש ג"כ דאם מיקלע לאשפיזו וטרחו קמי שפיר אל יספר בשוק שעי"ז יבא אצלו אורחים הרבה ע"ש ועפי"ז אמרתי בדרך צחות פי' הפסוק בקהלת ושבח אני את המתים מן החיים וכו' כי החיים בל אפשר לשבחם הרבה דמברך רעהו בקול וכו' אבל המתים מותר לספר בשבחן וכל פוטפוטי דאורייתא טבין:

ועיין במס' יומא דף י"ח אכסנאי לא יאכל בצים ופרש"י שמביא לידי קרי ומתגנה על בעה"ב ע"ש (ולא ראיתי נזהרין בזה אף המדקדקין וגם ברמב"ם לא הובא כלל ואפשר דזה היה דוקא בזמנם שהיה שוכבים ערומים ויש לחוש טפי שימצא ח"ו קרי על המטה ויתגנה ואף דבגמ' שם עכ"ח מיירי אף שאינו ישן בטליתו של בעה"ב דבלא"ה קאמר שם דלא ישן בטליתו של בעה"ב עיין פרש"י דזה מיירי בטלית שמכסה בו ביום ע"ש) כשיוצא לדרך אפי' קרוב מזונותך עמך (פסחים קי"ג):

הנה המנהג ששואלין שלום להאנשים הבאים מן הדרך הובא במדרש ריש פנחס ובזו"ח פ' לך ע"ש והנה מנהג דידן ששואל אומר שלום עליכם והוא משיב עליכם שלום ועיין בספר מגיד תעלומה שכתב סמך לזה מדברי הרי"ף ז"ל ריש ברכות שגורס ואמרתי לו שלום עליך רבי ואמר לי עליך שלום רבי ומורי ע"ש ועיין בתשו' נחלת שבעה דאין ליתן שלום להאנשים חדרים בתוך פרסה דאין זה נקרא הבא מן הדרך ע"ש:

ח"א סדר הנהגת הסעודה

גרסינן בפ"ג דברכות ופ"ח דשבת הנכנס לסעודת קבע מהלך עשרה פעמים ד' אמות (ופרש"י שההילוך מוריד הגדולים לנקבים) ויפנה ע"ש משמע מזה דהחיוב הוא לבדוק נקביו קודם האכילה ובזוהר תרומה איתא טעם לזה עפ"י דרכו בקודש ולפענ"ד נראה דאפשר לומר עפ"י מה שפי' השל"ה מאמר חכמז"ל איזו עשיר מי שיש לו בית הכסא סמוך לשלחנו ר"ל סמוך לאכילה יהיה בית הכסא במחשבתו ויאמר בלבו למה לי רוב זבחים מאחר שהכל הולך לביה"כ ע"ש וזה שבא לרמז ג"כ בזה שקודם אכילה יפנה כדי שיזכור שזה הוא הסוף של האכילה ולא יהיה להוט אחר המותרות כ"ז כתבתי בדרך אפשר: ועיין בבאה"ט סי' קס"ז שכתב בשם האריז"ל ויתנהג עפ"י תורה בערב תאכלו בשר ע"ש (וצ"ע למה הביאו ממרחק לחמו מדברי האריז"ל הלא היא גמ' מפורשת ביומא דף ע"ה מכאן למדה תורה ד"א שלא יאכל בשר אלא בלילה ע"ש) ותמיה בעיני על שלא ראיתי נזהרין בזה אפילו האנשי מעשה ואפשר שהיא ע"ד דאמרינן בגמ' פ' כיסוי הדם וכגון אנו לוין ואוכלין כן הוא הדבר הזה כיון שבעוה"ר גברה החולשה בעולם לכך אין נזהרים בזה: נט"י לאכילה גרסינן בפ' כה"ב נט"י לחולין משים סרך תרומה ואסמכיהו אקרא וידיו לא שטף במים טמא ע"ש ועיין בש"ע סי' קנ"ח דכשבא לאכול כביצה פת שמברכין עליו המוציא יטול ידיו ויברך ענט"י (אבל לפת הבאה בכיסנין ואינו קובע סעודה עליהם א"צ נט"י) ובפחות מכביצה יטול ידיו ולא יברך משום דכיון דפחות מכביצה אינו מקבל טומאת אוכלים איכא למימר דלא הצריכו חכמים נטילה ע"ז ואיכא למימר דכיון דהצריכו נטילה לאוכל פת לא חילקו חכמים בין כביצה לפחות ע"כ יטול ידיו בלא ברכה: טבולו במשקה האוכל דבר שטבולו באחד מהז' משקים שסימנם יד שחט דם יין דם (כשאוכל לרפואה) שמן חלב על דבש דבורים מים ואפילו אכלו ע"י כף ומזלג ואינו נוגע במשקה צריך נטילה והוא מדברי הגמ' פ' ע"פ ואם הוא דבר שאין דרכו לאכלו אלא ע"י כף ומזלג א"צ נטילה ש"ע ועיין במג"א בשם הל"ח דהעולם מקילין בטבילו במשקה ויש להם על מה שיסמוכו שהתוס' סוברים כן ע"ש אך דעת האחרונים

רובם ככלם שלא להקל בזה ע"כ כל יר"ש יזהר בדבר ומ"מ לכ"ע אין מברכין על נטילה זו ועיין בפרמ"ג שיין שרף לא מקרי משקה לענין זה:

ועיין בהש"ע שמים שנשתנו מראיהן או עשה בהם מלאכה ששרה בו פתו או צינן בו יין וכדומה וכן מים מלוחים או סרוחים או מרים אין נוטלין בהם ידים ואם שתה מהם כלב או חזיר דעת הש"ע להכשיר אך עיין במג"א דדעת הב"ח והאו"ז ור"ח והמרדכי בשם התוספתא להחמיר וכתב דאלו היה ראה הב"י לא היה חלק עלי' ואם הטביל ידיו במי מעיין אפי' אין בו מ"ם סאה כל שמתכסה ידיו בבת אחת עלתה לו טבילה ואם הטבילם במקוה י"א דדינו כמעיין וי"א שצריך מ"ם סאה ש"ע והנה דעת המחבר דהמטביל ידיו מברך ג"כ ענט"י ודעת הרמ"א לברך על טבילת ידים או על שטיפת ידים אך עיין בא"ר בשם שכנה"ג דהאידנא נוהגין אפילו טובל בים הגדול מברך ענט"י ע"ש:

ועיין בהש"ע דאין נוטלין לידים אלא בכלי המחזיק רביעית ויהדר שלא יהיה שום נקב וסדק כלל (כי עיין בב"י דאפילו אם הנקב רק כמוציא משקה דהיינו שהמשקים שבתוך הכלי יוצאין בו מה שלמעלה מן הנקב לא חשוב כלי ואפילו אם מחזיק רביעית מהנקב ולמטה צריך שיטול דוקא דרך הנקב ע"ש) אבל לדינא אותן הכלים שיש להם פגימה קטנה מלמעלה אשר בודאי אין בו שיעור כונס משקה דהיינו שאם ישימו אותו על המשקים לא יכנסו בתוכו דרך הנקב וכן אם יש בו נקב קטן אשר בודאי אין בו שיעור כונס משקה מותר ליטול ידיו אפילו דרך פיו (ועיין בב"י דאע"ג דלגבי מקוה שיעור כונס משקה הוא נקב רחב כעדשה אבל לפסול כלי לנט"י הוי שיעורא בציר מהכי טובא ע"ש ועיין בט"ז בשם הגמ' דאם יורד טפה אחר טפה הוי כונס משקה ע"ש) ואם יש בו סדק ואינו אלא כמוציא משקה כראה לפענ"ד דאם הוא של חרס או של זכוכית אפילו לא נסדק רק קצת אסור ליטול בו ידים כמ"ש בחיי אדם דסופו ליסדק כלו ואם הוא של ברזל אז אינו אסור רק בנסדק רובו דאז דמי לגיסטרא כמ"ש בא"ר אבל בנסדק מקצתו דינו כנקב: ועיין במג"א ובמ"ש עליו בא"ר דהקנקנים שקורין קריג קאנטשוי שיש לו אצל פיו דד כמו חצי עגולה אם הוא גבוה מפי הכלי אסור ליטול דרך אותו חצי עגולה רק דרך גוף הכלי אבל אם הוא שוה לפי הכלי מותר ליטול אפילו דרך אותו חצי העגולה ע"ש:

ועיין בחיי אדם דפלומטין לא מקרי כלי ובסידר ד"ח כתב דישאוב ביד אחת המים עם הפלומפין וידו השני' יניח תחת המים היוצאים מהפלומפ סמוך לארץ ואח"כ יעשה כן גם לידו השני' או שיניח השני ידים סמוך לארץ ואדם אחר ימשוך המים על ידו מהפלומפ (ואז ממ"נ אם מקרי כלי הוי נטילה ואם לאו הוי טבילה משום ניצוק חבור והוי כמו מעיין עצמו אבל אין להניח הידים גבוה מן הארץ דאז הוי כטובל בכיפן דלא

הוי טבילה ע"ש) אך אם אחר מושך המים על ידיו עיין בט"ז בשם רש"ל שנכון לזהר שלא ליתן המים על ידו ע"י עכו"ם ונדה ואשרי מי שיכול לזהר אפילו ששאבן עכו"ם או נדה ע"ש:

והנה קודם נטילה צריך להשגיח על ידיו שיהיה נקיות בלי חציצה כגון צואה תחת הציפורן שלא כנגד הבשר אבל כנגד הבשר אינו חוצץ וכן אם אצבעותיו מלוכלכות בדיו וכדומה הוי חציצה אם לא שהוא סופר והוא רגיל בכך לא הוי חציצה אלא אם הוא ברוב היד וכן בצבע וכדומה ואם הסיר ממשות הדיו והצבע ולא נשאר רק חזיתא בעלמא לא הוי חציצה ש"ע קס"א: ועיין בש"ע סוף סי' קס"ב דמי שיש לו מכה בידו ורטייה שקורין פלאסטיר עלי' ומצטער להסירה די לו שיטול שאר היד שלא במקום רטיי' (אבל אם אינו מצטער צריך להסירה ט"ז קס"א) וישפוך על היד רביעית מים בבת אחת שאז לא נטמא המים מן הרטייה ע"ש:

הנה הרוצה ליטול ידיו כדינו לצאת כל הדעות ישפוך על ידיו מים בשפע עד מקום חבור כף היד לקנה הזרוע (ובשעת הדחק עד מקום חצור האצבעות לכף היד) ויעיין היטב שיגיעו המים בכל שטח היד סביב ובכל אורך ורוחב האצבעות סביב ויתן ריוח בין אצבע לאצבע כדי שיגיעו המים גם שם וישגיח שיעלה המים גם ראשי האצבעות ויטול ידיו מכלי שפיו רחב כדי שיבאו המים בשפיכה אחת (ואם אין לו רק כלי שפיו צר מותר דכיון שאינו פוסק מלזוב מקרי שפיכה אחת וישפוך על ידיו ב' פעמים (ואם אין לו מים הרבה סני בשפיכה אחת אם אין בידיו לכלוך ודבר החוצץ) וישפשף הידים אח"כ זה בזה (ועיין בספר דרך סעודה למהר"ם פאפראש שבכלי ובמים ובנטילה ובשפשוף מרומזים סודות גדולים) ויגביהם למעלה דהיינו ראשי אצבעותיו יהיה למעלה שלא יצאו מים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו הידים (ועפ"י האריז"ל צריך להגביה הידים כנגד הפנים) ובשעת הגבה, קודם הנגוב יברך בא"י אמ"ה אקב"ו ענט"י שגם הנגוב מן המצוה עובר לעשייתן ואם לא בירך קודם הנגוב יברך אחר הנגוב אבל אחר המוציא לא יברך כ"ז מדברי הש"ע והמפורשים סי' קנ"ח קס"א קס"ב ע"ש:

ועיין בעט"ז סי' ד' בשם המגדול דוד שבנט"י לסעודה יטול השמאל מן הימין תחלה וכ"כ בקיצור של"ה בשם התולעת יעקב וכ"כ הב"י בסי' ד' לחד תירוץ בשם הזוהר ע"ש אך עיין במג"א ריש סי' קנ"ח בשם הרקנטי שגם בסעודה יטול ימין תחלה כמו לנט"י שחרית וכ"כ בא"ר סי' ד' בשם ש"ע האר"י ושכן הוא בהדי' בזו"ח מגלת רות שגם בנט"י לסעודה יטול ימין תחלה ע"ש וכן הוא בהדי' בפע"ח ובסידר ר' שבתי ע"ש וע"ש ג"כ בא"ר בשם ש"ע האר"י ז"ל שיטול ב' פעמים על ימין ואח"כ ב' פעמים על השמאל ועיין בפע"ח

שתחלה כתב ג"כ לערות ב' פעמים על ימין ואח"כ ב' פעמים על השמאל אך אח"כ כתב בשם מהר"ם אלשיך שיטול תחלה יד ימין פעם אחת ואח"כ על שמאל פעם אחת אח"כ יחזור וירחוץ יד ימין פעם ב' ואח"כ יד השמאל פעם ב' וכ"כ בסידר ר' שבתי ע"ש:

ועיין בש"ע סי' קס"ד דמי שנגע באמצע סעודה בשוק וירך או שחיכך בראשו צריך ליטול ידיו ולברך ענט"י ודעת הט"ז דאפילו עשה צרכיו ממש באמצע סעודה יטול בלא ברכה ודעת הח"א להכריע דבעשה צרכיו יברך ובשאר הדברים יטול ידיו בלא ברכה ע"ש אך הפרמ"ג סי' ק"ע ובסידר ד"ח ובקיצור ש"ע כהט"ז ע"ש ועיין עוד בח"א דמי שנגע באמצע סעודה בס"ת תפילין או ברצועות צריך ליטול ידיו דכל אלו מטמאין ידים אך כיון שלא מצא דין זה בפוסקים כתב דיטול ידיו בלא ברכה ע"ש אך עיין ביד אפרים סי' קמ"ז דהא דכתבי קודש מטמאין הידים הוא לקודש דוקא ולא לתרומה ע"ש וא"כ לחולין א"צ כלל נטילה כיון שעיקר נטילה לחולין משום סרך תרומה הוא:

והנה יש נוהגין לומר מזמור ה' רועי לא אחסר קודם נט"י וכ"כ השל"ה בשער האותיות או"ת קו"ף והטעם מפני שצריך להתפלל על מזונו קודם האכילה כמ"ש בזוהר אך המג"א בסי' קס"ו כתב דהעולם נהגו לומר מזמור הנ"ל בין נטילה להמוציא (והטעם עיין בש"ע של התניא משום דכמה פעמים אין הידים נקיות קודם הנטילה) ולא חשוב הפסק משום שהוא מצרכי הסעודה ע"ש:

ועיין בעיון תפלה בשם הגה"ק מבוטשאטש זצללה"ה שגם פסוק שאו ידיכם וברכו את ה' יאמר קודם הנטילה ע"ש אך עיין בשל"ה שם בהג"ה וז"ל קבלתי שאחר שנטל ידיו והגביהם קודם הברכה יאמר הפסוק שאו ידיכם קודש ואין זה נקרא הפסקה וכן הוא בסידר ר' קאפיל וכן נראה בס' דרך סעודה ממהר"ם פאפראש בסדר אלי"ף בי"ת אות זי"ן ע"ש וצ"ע שאחר זה בסדר נט"י דין ח' כתב ואין לומר פסוק ואשא כפי וכו' כי אין להפסיק בין נטילה לברכה כלל משמע לכאורה שגם פסוק שאו ידיכם אין לומר ע"ש והנה י"א ג"כ א"מ מלא ידינו מכרכותך והוא מדברי המעבר יבק בשפתי רננות פי"ט ע"ש:

ועיין בחיי אדם שהמוני עם נוטלים ידיהם פעם אחת ועל סמך נטילה זו אוכלין כל היום ושתים רעות עושין אחד שמסיחין דעתם ואחר שאין מברכין בהמ"ז ע"ש ובאמת כן היא מנהג הנשים והבתולות וראוי להזהירם ע"ז. ניגוב ידים הנה יזהר לנגב ידיו היטב כי כל האוכל בלא ניגוב ידים כאלו אוכל לחם טמא כדברי חכמז"ל פ"א דסוטה והובא בהש"ע ורמז ע"ז דכתיב ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים (והוא פסוק ביחזקאל קפיטל ד') וטמא בגוים גימטריא בלא ניגוב ידים עיין בטור ויזהר שלא ינגב ידיו בחלוקו

שקשה לשכחה כמ"ש המג"א ועיין בפרמ"ג שהניח בצ"ע אם דוקא חלוקו או הה"ד שאר מלבוש ע"ש:

ברכת המוציא הנה עיין בהש"ע שיתן שתי ידיו על הפת בשעת ברכה שיש בהן י' אצבעות כנגד י' מצות התלויות בפת ועיין במג"א בשם מהרי"ל כשיאמר השם יגביה הפת (ובשבת שתיהם) ויבצע מלמטה למעלה ובעוגה דקה יניח ח' אצבעות מלמעלה וב' אגודלין מלמטה ע"ש והנה נוסח הברכה היא בא"י אמיה המוציא לחם מן הארץ הא דאמר המוציא לחם אע"ג דכשמוציא מן הארץ עדיין לאו לחם הוא אלא דגן עיין בעט"ז משום שעתיד הקב"ה להוציא גלוסקאות ממש ומהאי טעמא נמי אמרינן המוציא בה"א דמשמע נמי להבא ולא אמרינן מוציא דמשמע רק לשעבר כדאמרינן בגמ' היינו לרמז ג"כ על הלחם דלהבא ועיין בשע"ת בשם תשו' פמ"א דאין לענות אמן בין ברכת המוציא לאכילה ואפילו אם שמע ברכת המוציא מחבירו והנה בס' אשל אברהם דעתו נוטה לברך אמן אחר ברכת המוציא של חבירו וכ"כ בס' ארחות חיים בשם תשו' בנין עולם אך נראה לפענ"ד דשב ואל העשה עדיף אבל בין נט"י לברכת המוציא לדברי הכל מותר לענות אמן אחר כל ברכה:

הנה עיין בש"ע בסי' קס"ח דעל פת גמור (שהוא מחמשת מיני דגן ונילש במים ואינו ממולא בפירות או בבשר וגבינה וכדומה) אפילו פחות מכזית מכזית מברך המוציא אבל לאחריו אינו מברך כלום כל שלא אכל כזית והא דהחמירו חכמים בברכה ראשונה שהוא דרבנן יותר מברכה אחרונה שהוא דאורייתא עיין בא"ר דברכה ראשונה חיישינן שמא ימלך ויאכל כשיעור ולא בידו לתקן אבל לאחריו אוקמוה אדינא ולענין נט"י כתבתי לעיל שיטול ידיו בלא ברכה (ועיין בב"י דדעת הראב"ד דעל פחות מכזית פת לא יברך המוציא רק בורא מיני מזונות ולבסוף מעין ג' ע"ש ועיין בפרמ"ג שכן הוא ג"כ דעת רש"י ז"ל בחולין סוף דף זי"ן שפי' על לא בצע על פרוסה שאינו שלו בצע ברכת המוציא שלא רצה לאכול כזית משל אחרים ע"ש אך להלכה נקטינן כדברי הטוש"ע ועיין בב"י שכן הוא ג"כ דעת הרשב"א והרי"ף והרמב"ם והרא"ש):

ועיין בהש"ע סי' ר"ח דאם עירב קמח דוחן ושאר מיני קטניות עם קמח מחמשת מינים ועשה ממנו פת יש בזה כמה חלוקי דינים ע"ש וראוי לברך תחלה המוציא על פת גמיר ולאכול ממנו כזית כדי לברך אחריו ברהמ"ז אבל אם הרוב הוא מקמח דגן עיין בשע"ת שם דאם גם טעמה דגן אז אפילו לא אכל רק כזית מהתערובות מברך המוציא וברהמ"ז אבל אם אין טעמה דגן אז צריך לאכול מהתערובות כשיעור שבודאי אכל כזית מהדגן ע"ש:

ועיין בהש"ע סי' קס"ז שבוצע בפת במקום שנאפה יפה וי"א שיבצע בצד העליון וי"א בצד התחתון ע"כ כתב הרמ"א לבצוע בצד הפת ויחתוך מעט מצד העליון והתחתון ויחתוך סביב הפת ויניח פרוסת המוציא מחוברת באמצע כל כך שאם יאחוז בפרוסה יעלה שאר הפת עמו שאם לא כן חשוב כפרוסה ועיין במג"א קס"ח שבפרוסה יכול לבצוע ממקום שנפרס וא"צ לבצוע במקום השלם רק שיחתוך מצד העליון והתחתון וגם יניחה מחוברת לשאר הפת כדי שתהא נראה יותר גדולה ויברך ברכת המוציא ואח"כ יפריד פרוסת המוציא משאר הפת ויפרדנה מלמטה למעלה ובשבת לא יחתוך בככר כלל עד אחר המוציא ואכתוב אי"ה מזה בסדר סעודת שבת ע"ש:

ועיין עוד בהש"ע שלא יפסק בשיחה בין ברכה לאכילה ועיין בבאה"ט ובמחהש"ק שם דלכתחלה יזהר שלא להפסיק עד שיבלע כזית אבל בדיעבד אם הפסיק אפילו בעוד שלא אכל רק מעט וכן אפילו בעודו לועס א"צ לחזור ולברך ע"ש וכתב הרמ"א דיש לאכול פרוסת המוציא קודם שיאכל פת אחר משום חבוב מצוה והמג"א כתב די"א לאוכלה באחרונה כדי שישאר טעם פרוסת המוציא בפיו ע"כ כתב השל"ה שיאכל קצת בתחלה וקצת בסוף ע"ש וע"ש בש"ע דאין הבוצע נותן פרוסת המוציא ביד האוכל (אלא מניחו לפניו) אלא א"כ היה אבל ר"ל ורמז לזה פרשה ציון בידיה רמז לפרוסת המוציא שנותנין בידו בשעת אבילות ע"ש:

מלח עיין ברמ"א סי' קס"ז דמצוה להביא מלח על השלחן קודם שיבצע כי השלחן דומה למזבח והאכילה כקרבן ונאמר על כל קרבנך תקריב מלח והתוס' כתבו בשם המדרש דכשישראל יושבין על השלחן והשטן מקטרג עליהם ברית מלח מגין עליהם ע"ש ועיין בבאה"ט בשם המקובלים לטבל פרוסת המוציא במלח ג' פעמים ועיין בס' ייטב לב לאדומ"ר פרש' תרומה טעם לאכילת מלח ולפענ"ד נראה דאפשר דהנה גשמיות המאכל הכל הולך לביהכ"ס אך מי שמדבק עצמו ברוחניות המאכל היא דבר המתקיים וכן מי שאוכל כדי לעבוד הבורא ית"ש בכח האכילה זו הוה ג"כ המאכל דבר המתקיים והנה ידוע דמלח היא דבר המתקיים שאינו מסריח לעולם כפרש"י ז"ל ברית מלח עולם לכך אמרו להביא מלח על השלחן להורות לאכול המאכל בבחינת מלח שיהיה דבר המתקיים ולא יסריח דהיינו שלא יהנה מגשמיות המאכל לבד שאז ועוד מעט יסריח ויצא לביהכ"ס רק יהנה מרוחניות המאכל שיהי' דבר המתקיים לעולם כ"ז כתבתי בדרך אפשר ובדרך סמך וכל פיטפוטי דאורייתא טבין: דברים הבאים מחמת סעודה הנה זה לשון הש"ע סי' קע"ז דברים שדרך לקבוע סעודה עליהם ללפת בהם את הפת אם אכלם בתוך הסעודה אפילו אכלם בלא פת א"צ ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם ועיין בקיצר

ש"ע בהגהות שם שמלשון זה משמע דדברים שאין הדרך ללפת בהם את הפת כגון תפוחי אדמה וכדומה אפי' כוונת אכילתו לשבוע צריך לברך עליהם אך כתב שמלשון תר"י ורשב"א ועוד כמה פוסקים מוכח דכל דבר שדרכו לאכלו בתוך הסעודה לשבוע אין מברכין עליו וכ"כ בהדי' בש"ע התניא:

פירות הנה אם היה עיקר סעודתו על דבר אחר ואוכל ג"כ פירות בין חיין בין מבושלים יש בזה כמה דעות ע"כ הרוצה לעשות כהסכמת רוב הפוסקים יאכל תחילה בלא פת ויברך עליהם או שיאכל מתחילה ועד סוף עם פת ולא יברך עליהם עיין כ"ז במג"א ובסידר ד"ח ובח"א ואם הפירות הם מבושלים עם בשר מדברי המג"א נראה דצריך ג"כ לברך עליהם וכ"כ בש"ע התניא אך בסידר ד"ח ובח"א כתבו דא"צ לברך שהפירות הם טפילים להבשר ע"ש: משקה הנה על היין צריך לברך אפילו בתוך הסעודה ועל יין שרף דעת הט"ז בסי' קע"ד שצריך לברך ודעת המג"א דא"צ לברך שמסתמא כוונתו לעורר תאות האכילה והוי טפל לסעודה אבל קודם הסעודה לאחר שאכל כזית שמסתמא שותה מחמת חלישת הלב וכן לאחר הסעודה ששותה לעכל המזון גם דעת המג"א לברך ע"ש (ויש דעה בש"ע שגם על המים יברך תוך הסעודה אך הרמ"א כתב דהמנהג לשתות מים בתוך הסעודה בלא ברכה) ע"כ כתבו דהרוצה להסתלק מן הספק יברך קודם נטילה וישתה פחות מרביעית שלא יתחייב בברכה אחרונה ויכוין לפטור השתיי' שבתוך הסעודה ועיין בעט"ז דאם היין שרף על השלחן בשעת ברכת המוציא א"צ לברך ואם לא יטביל מעט פת בהיין שרף ויאכל ואח"כ ישתה אבל עיין במחהש"ק סי' קע"ז דלא מהני תקנה זו ובקיצור ש"ע כתב לברך תחילה על מעט ציקער ויפטור את הי"ש ע"ש ועיין בח"א דה"ה השותה קאווע בסוף הסעודה צריך לברך ג"כ דדעתו לעכל המזון וכ"כ בסידר היעב"ץ אך כתב דיברך על מעט ציקער ואח"כ ישתה וכ"כ בקיצור ש"ע ע"ש:

דברים הנוהגים בסעודה האוכל שום קלוף וביצה קליפה ובצל קלוף שעבר עליהם הלילה דמו בראשו אע"ג דצייר וחתים ולא אמרו אלא דלא שייר בהן עיקרן (פרש"י שערות שבראש השום והבצל) או קליפתו במסכת נדה דף י"ז לא יאכל שום ובצל מראשו אלא מעליו ואם אכל הרי זה רעבתן מס' ביצה דף כ"ה והובא בש"ע סי' ק"ע (והטעם עיין בפרישה דראשו של שום הוא המשובח ומצד העלין הוא הגרוע וכשיאכל המשובח תחלה פעמים שישאר העלין הירוקים ויהיה כרעבתן ע"ש ולפע"ד נראה משום דבשום ובצל הצד שבראשו הוא רוחב יותר מהצד שבצד העלין וכיון דמתחיל לאכול מצד הרחב נראה כרעבתן ועיין במג"א שבשבת יתחיל לאכול מראשו האוכל ושותה מעומד סכנה מס' גיטין דף ע"ן משקים שנתגלו סכנה שמא שתה הנחש מהם ואף בזה"ז שאין נחשים

מציין עיין בס' בל"י שאף על פי כן יש ליזהר שמא נפל בהם שממית שקורין שפין ע"ש (והנה בספר חכמת אדם כתב בשם ספר הברית דשממית אין להם ארס ע"ש אך עיין בשו"ת בית שלמה יו"ד סי' פ"ו בהג"ה מבן המחבר מביא ראיה מפרש"י בתהלים בפסוק חמת עכשוב דמפורש שם דשממית יש לתם ארס ע"ש) זינת אע"ג דמאן' דלא קפיד לא קפדינן מ"מ למיחש מיהו בע' בפ' ע"פ לא ישתה אופי' שקורין שוים מכל משקה בפ' כה"ב (ועיין בשל"ה אות קי"ף ששמע שזה אופי' היא שמעלה החביות כשהוא תוסס אבל כשנעשה האפי' כששופך המשקה בכלי לא זה הוא האופי' שמיירי הש"ס אך סיים שנכון ליזהר גם בזה ע"ש):

האוכל פת חמה יותר מדי סכנה מס' יומא דף פ"ד וע"ש בפרש"י (וצ"ע שביומא שם קאמר הגמ' שהסכנה היא מחמימי חמימי דחיטי ובמס' ע"ז דף כ"ח קאמר להיפך שהסכנה מקרירי קרירי דחיטי ומחמימי חמימי דשערי ע"ש) לא ישתה מים שאולין דשילנהי קטן ולא מים בקערה פסחים דף קי"א לא ישתה מים אחר אכילת דגים משום סכנה תוס' סוף פ"א דמ"ק לא יאכל ירק מאגודה עד שיתיר אגודה פ' כה"ב וע' בשלה"ק שמביא ג"כ שלא יאכל ירק חי קודם ד' שעות והוא מדברי הגמ' ברכות דף מ"ד אסור לאכול ירק קודם ד' שעות ע"ש אך אין העולם נזהרים בזה ומצאתי בתוס' ר"י החסיד שם דלא קי"ל כן אלא כאמימר ורב אשי דאכלו קודם ד' שעות עיין בגמ' שם לא יאכל מה שנפל מהשלחן על הארץ פ' כה"ב ועיין בס' דברי יצחק לקוטים מהרב הגאון מו"ה יצחק איזק מסוואלעווע ז"ל ששמע בשם הגה"ק מהר"ש מבעלז זצללה"ה שלא יאכל מאכל שהיה בביהכ"ס ע"ש ועיין בס' ש"צ בדיני נט"י שחרית שכתב שם דהרוח רע דביהכ"ס אינו שורה אלא על אדם שיש בו קדושה ליהנות ממנו ולא על מים ועצים ואבנים ע"ש בכ"ז ח"ו לא באתי לדחות בזה את דברי הרב הדומה למלאך ה' צבאות מהר"ש זצללה"ה כי רב תנא הוא ופליג וכמדומה לי שכן הוא מנהג העולם להקפיד ע"ז:

והנה המנהג כשאדם בא באמצע הסעודה אומרין לו שיבא ג"כ לאכול עמהם ולכאורה הוא נגד הגמ' בפ' כה"ב אל יסרב חבירו לאכול ויודע שאינו אוכל אך כבר אמרו רבותינו מנהג ישראל תורה הוא ועיין בסמ"ע סי' רכ"ח דיסרב פרש"י מפציר וזה אסור אבל לאמר לך אכול עמי מותר ואדרבא זה דרך ארץ ע"ש ולכאורה יש לעיין ממס' תענית גבי אבא חלקי' דאמרי לי' מה טעמא כי כרוך מר ריפתא לא אמר איתא כרוכי והשיב דלא נפיש ריפתא ואמינא לא אחזיק בהו ברבנן טיבותא בחנם ע"ש א"כ משמע לכאורה איפכא ממנהג העולם ואפשר דדוקא לאנשים המכירין היא דרך ארץ משא"כ לאורחים שאינם מכירין אין המנהג לומר להם בתורת ד"א רק בדרך אמת:

ועיין בבאה"ט סי' רי"ג דכשרוצה לכבד חבירו באיזה דבר יברך הוא תחלה עלי' ויהנה דקודם הברכה הוא של הקב"ה ע"ש וכוונתו לדברי הגמ' ריש כיצד מברכין כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה ע"ש:

דברי תורה עיין בר"ח פ' ט"ו משער הקדושה בשם הזוה"ק ובשל"ה אות קי"ף מגודל החיוב בדברי תורה על השלחן ולא סגי בבהמ"ז ע"ש ועיין בעיון תפלה שמצא במדרש רות שיחיד פטור מד"ת בבהמ"ז ע"ש ובמחילת כבודו במציאה זו כבר זכה בה הר"ח שם תחלה אך ע"ש דכתב דנראה דהזוה"ק חולק ע"ז שלא חילק בין יחיד לרבים וסיים ע"כ נכון להחמיר ולומר איזה מזמור או משנה ויר"ש יוצא ידי שניהם ע"ש:

על נהרות בכל עיין בשלה"ק שהביא דברי הזוה"ק תרומה מאן דאתעדן על פתורי' ומתענג באינון מיכלין אית לי' לאדכרא ולדאגא על היכלא דמלכא דקא חרוב וכו' וסיים השל"ה ע"כ נוהגין לומר על נהרות בבל בחול קודם ברהמ"ז ובשוי"ט שאין מזכירין מחורבן ביהמ"ק אומרין בשוב ה' את שיבת ציון ע"ש והובא במג"א ריש סי' א' והטעם שצריך להזכיר חורבן ביהמ"ק ע"ש עפ"י דרכם בקודש ולפענ"ד נראה דאפשר עפ"י דברי הגמרא סוף פ' חזקת הבתים דמשחרב ביהמ"ק הי' הדין שלא נאכל בשר שבטלו הקרבנות ולא נשתה יין שבטלו הנסכים ושלא לאכול לחם שבטלו המנחות אך היא גזרה שאין יכולין לעמוד בה ע"ש ולכוונה זו כיון שאכלנו את לחמו ויינו שתינו הוה כאלו ח"ו אין אנו מתאבלין על חורבן ביהמ"ק לזאת אומרין על נהרות בבל וכו' לומר שח"ו חורבן ביהמ"ק לא שכחנו אך היא ההכרח כ"ז כתבתי בדרך אפשר וה' ינחיני בדרך האמת:

והנה יש נוהגין לומר בשוי"ט מזמור לבני קרח מזמור שיר בתהלים פ"ז וכן הוא בסידר הרמ"ק אך עיין בעטרת צבי על הזוהר שכתב טעם (טו) עפ"י דרכו בקודש לומר בשוב ה' שיבת ציון ע"ש ובסידר היעב"ץ כתב מזמור שמחתי באומרים לי בית ה' נלך:

מים אחרונים עיין בהש"ע שאין נוטלין ע"ג קרקע אלא בכלי או בדבר החוצץ בינו לקרקע ובמקום שאין עוברים שם מותר ע"ג קרקע ועיין בקב הישר פ' י"ד בשם ר' ישעי' סג"ל (וכפי הנראה שהיא הגאון בעל השלה"ק) ליטול לתוך כלי דוקא כי היא החלק של הסט"א ולכן צריך ליתן לו דרך כבוד ע"ש וכ"כ בס' מגיד תעלומה על מס' ברכות בדברי הרי"ף ז"ל ע"ש אך ראיתי גם אנשי מעשה גדולי תורה שאין נזהרין בזה ולכאורה צ"ע מנט"י שחרית דהיא ג"כ חלק הסט"א ואמרינן דוקא ליטול לתוך כלי שבור ומאוס:

ועיין ברש"י יומא דף פ"ז ע"ב שדרך הנוטל מים אחרונים לקנח שפתותיו בידים טפחת ע"ש והנה לענין אם צריך ליטול ע"י כלי נראה מדברי הש"ע דא"צ אך בכל בו מפורש כן בהדי' ע"ש:

ועיין בהש"ע סי' קפ"א דאם המסובין רבים עד חמשה מתחילין מן המברך ואם הם יותר מתחילין מן הקטן ונוטלין דרך ישיבתן ואין מכבדין זה את זה ליטול עד שמגיעין לחמשה האחרונים ואז מתחילין מן המברך ועיין בקיצור ש"ע בהגהות שכתב שלא ראה מעולם לדקדק בזה וכתב שהעולם סומכין על הרי"ף והרמב"ם והסמ"ג וריו"ו שלא הביאו כלל חילוק זה בין חמשה ליותר מחמשה וטעמם עיין בכ"מ דזה הי' דוקא בימי הש"ס שתיכף לאחר שנטל ידיו מסלקין השלחן מלפניו אבל השתא שאין מסלקין השלחן לעולם גדול נוטל ידיו בראשונה כדי שלא ישב וידיו מזוהמות ע"ש ועיין בא"ר בשם מי"ט טעם אחר דלכך אין מדקדקים בזה"ז בזה כיון דבלא"ה כתב הש"ע דיש שאין נוהגים בזה"ז ליטול מים אחרונים כיון שאין לנו מלח סדומית וכ"כ הלבוש דהאידנא אין נוהגים במים אחרונים ע"כ גם הנוהגים אין מדקדקים בדינים אלו ע"ש ועפ"י האריז"ל צריך לדקדק ליטול מים אחרונים גם בזה"ז והשל"ה והרש"ל הזהירו מאוד לנהוג במים אחרונים ועיין בב"ח דאין להפסיק בין מים אחרונים לברהמ"ז אפילו בד"ת וכ"כ בכתבי האריז"ל:

ח"א סדר ברכת המזון

עיין בפע"ח ובמשנת חסידים שקודם ברהמ"ז יאמר מזמור למנצח בנגינות מזמור שיר וכו' שהיא בתהלים קפיטל ס"ז ואח"כ פסיק אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי שהיא בתהלים ל"ד ופסוק זה יש לו סמך מדברי הזוה"ק פ' בלק שפתח האי ינוקא קודם ברהמ"ז ואמר אברכה את ה' בכל עת ע"ש (ולפענ"ד נראה דאפשר לומר בדרך פשוט דבברהמ"ז אומרין ואכלת ושבעת וברכת וכו' וכדי שלא לשתמע שדוקא כשאנחנו שבעין אז מברכין ה' וכדרך שכתב גבי עכו"ם והיה כי ירעב והתקצף וכו' ע"ז אנחנו מקדימין ואומרים אברכה את ה' בכל עת וכו') ואח"כ אומרים פסוק סוף דבר הכל נשמע את אלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם שהיא בסוף קהלת ואח"כ אומרים שני פסוקים בתהלים תהלת ה' ידבר פי יברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה כשנוטל הכוס בידיו יאמר הפסוק וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' והוא ביחזקאל קפיטל מ"ב: ועיין בר"ח פט"ו משער הקדושה שכשיברך ברהמ"ז יכוין שהוא מקיים בזה מצות עשה ע"ש כי הוא מצוה דאורייתא וצריכות כוונה כמ"ש בסי' ס"א ומטעם זה י"א קודם בהמ"ז הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה של בהמ"ז כמ"ש ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך: כוס של ברהמ"ז הנה לענין כוס של ברהמ"ז עיין בטוש"ע סי' קפ"ב שיש בזה כמה דעות י"א שברהמ"ז אינה טעונה כוס אפילו בשלשה וי"א שבאפי' ביחיד טעונה כוס ודעת

המדרש הנעלם בשלשה טעונה כוס וביחיד אין צריך כוס לכך יש מדקדקים (הובאו בב"י ובהגהות הרמ"א) כשמברכין ביחיד על היין אין אוחזין הכוס בידם אלא מניחים אותו על השלחן ע"ש ודעת הב"ח לאחוז בידו אפילו ביחיד כי גם המדרש הנעלם לא קאמר אלא דא"צ כוס אבל אם מברך על הכוס טפי עדיף ע"ש אך מדברי האריז"ל נראה לכאורה שביחיד לא יברך על הכוס:

ועיין בפ' שלשה שאכלו שעשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה (טעון הדחה שטיפה חי מלא עיטור עיטוף נוטלו בשתי ידים ומגביה טפח ונותן עיניו בו וי"א אף משגרו לאנשי ביתו) ר' יוחנן אמר אנו אין לנו אלא ארבעה (חי מלא הדחה שטיפה) וסימנו חמש"ה מ"מ למצוה מן המובחר יש לדקדק בכלם וכ"כ המג"א בשם המקובלים והנה אפרש כל אחד ואחד עפ"י דברי הטוש"ע והמפורשים הדחה ושטיפה הנה הדחה היא מבפנים ושטיפה מבחוץ ועיין בתוס' והובא בהש"ע דאם היא נקי ואין בו שיורי כוסות אינו צריך ע"ש אך עיין בהגהות תפארת שמואל על הרא"ש דלהידור מצוה ראוי להדיחו:

חי עיין בהש"ע שיתן היין לתוכו חי עד שמגיע לברכת הארץ ואז מוזגו להודיע שבח הארץ (והוא מדברי הרי"ף והרמב"ם ע"ש) ועיין בב"י שיש נוהגין שלא למזוג הכוס במים עד סוף ברכת הארץ ואין להם על מה שיסמוכו וכו' ע"ש אך ראיתי בהגהות הגאון ר' ליפא מייזלש במס' ברכות שם דמדברי הזוה"ק פ' בלק דף קפ"ט משמע בהדי' כיש נוהגין ע"ש: ועיין בטור דאם אין היין חזק א"צ למוזגו והעיד ע"ז הרמ"א שכן נוהגין באלו הארצות והב"י הביא מנהגם למזוג הכוס אפילו ביין שאינו חזק כי במדרש הנעלם ברות נרמז סוד בנתינת המים בהיין:

מלא עיין בטור וברמ"א שיהיה מלא על כל גדותיו והנה יש שאין ממלאין הכוס ממש אלא מניחין קצת ריקן למעלה ואומרים שזה בכלל עיטור שיש כמו עטרה להכוס אך עיין בט"ז ובמג"א שאין זה פירושו של עיטור ואדרבא אחד מהעשרה דברים היא שיהיה מלא אך הט"ז מהפך בזכותם שטעמם לפי שאם יהיה מלא הרבה ישפוך ויתבזה ע"ש:

עיטור עיין בטור שאין אנו נוהגין בעיטור והגר"א כתב לעטר הכוס בששה כוסות סביב עיין בס' שערי רחמים ועיין בשע"ת בשם תפארת שמואל דאף דלא עבדינן עיטור מ"מ אין לעשות להיפוך להניח כלים רקים על השלחן בשעת בהמ"ז וגדולים נזהרים בזה ע"ש ובלא"ה אפי' כשאין מברכין על הכוס כתב בס' זכירה להסיר הכלים ריקים מהשלחן בשעת בהמ"ז כי אין הברכה שורה על דבר ריק ע"ש:

עיטוף עיין במג"א בשם הב"ח שיתעטף במלבוש העליון ולא יברך במצנפת קטנה רק ישים הכובע על ראשו וע"ש בב"ח שאף כשמברך ברכת המזון ביחיד ינהוג כך. נוטלו

בשתי ידים והטעם מפני חביבות ועפ"י האריז"ל צריך לקבלו ג"כ משתי ידים זולתו והכוונה בזה עיין בס' עטרת צבי על הזוהר ריש בראשית ועיין בפע"ח ובסידר ר' שבתי שמדברי הינוקא בפ' בלק משמע שאוחז בב' ידיו עד שמתחיל בברכה שני' אך האריז"ל לא היה נוהג כן רק כשהתחיל לברך נוטלו בימינו ע"ש:

ועיין בבאה"ט שיעמיד הכוס על כף ימינו והאצבעות יהי' זקופים סביב הכוס והוא בשם השל"ה אך בשם האריז"ל כתב שיהיה הכוס עומד על החמשה אצבעות על גביהם ממש ע"ש. ומגביה טפח דכתיב כוס ישועות אשא עיין בגמ' ורמז ע"ז עיין בפי' דברי שלום על תהלים שכוס ישועות אשא בגימטריא שחייבין להגביה הכוס של ברכה מעל השלחן טפח. ונותן עיניו בו והטעם כדי שלא להסיח דעתי' מיני' וכתב הרמ"א ע"כ אין לוקחים כוס שפיו צר שקורין גלוק גלאז ועיין בט"ז ובמג"א שמקשין על דברי הרמ"א הלז אך הט"ז סיים דודאי כיון דנפיק מפומי' דהרמ"א יש לברך על כוס שפיו רחב אבל אינו מעכב ע"ש. ומשגרו לאשתו וכתב המג"א אפילו לא אכלה עמהם וכתב הפרישה דנתפשט המנהג קצת שלא לשתות בין איש לאשתו והטעם ע"ש:

ועיין בהש"ע דהכוס יין של בהמ"ז צריך שלא יהיה פגום שאם שתה ממנו פגמו אך יכולין לתקן כוס פגום ע"י שיוסיפו עליו מעט יין ואפילו ע"י מים מתקן ועיין בעט"ז דבירושלמי משמע דיותר טוב לתקן ע"י מים מעם מעט יין ע"ש אך בלבד שלא יהיה המים ג"כ פגומים ועיין במג"א בשם הטור דיש נותנין פירורי פת ביין פגום לתקנו ומנהג שטות הוא אך הב"ח כתב סמך למנהג זה מקרא דגורן ויקב שהגורן ממלא היקב וכ"כ הפרמ"ג בשם הלבוש ועיין בא"ר דהרבה פרורים לא מהני דהקריבהו לפחתך ועוד דהא צריך הכוס הדחה משום שיורי פת ע"ש:

ועיין במג"א סוף סי' ק"פ לכסות הפת בשעת בהמ"ז כשמברכין על הכוס שלא יראה בושתו (ובס' אשל אברהם מהגה"ק מביטשאטש כתב דאולי אין לכסות רק שלימה ע"ש סוף סי' קפ"ב) ועיין בשע"ת בשם ברכי יוסף שבמקומם אין מי שנוהג כן רק באיזה עיר ראה קצת נוהגין כן:

ברכת הזמון עיין בפ' ג' שאכלו דשלשה שאכלו כאחת חייב לזמן להזדמן יחד ולומר נברך שאכלנו משלו ואם הם עשרה אומר נברך אלהינו שאכלנו משלו וכו' ע"ש. ועיין בש"ע סי' קצ"ז דשבעה שאכלו פת וג' אכלו כזית ירק או שאר דבר או שתה רביעית משקה חוץ ממים (ודעת המג"א אפילו מים) מצטרפים עמהם לזמן בשם לומר (נברך אלהינו שאכלנו משלו) אבל שנים שאכלו פת י"א דאין הג' מצטרף עמהם לברך ברכת הזימון לומר (נברך שאכלנו משלו) אלא אם יאכל כזית פת וי"א אפילו כזית דגן וי"א

אפי' כזית ירק או רביעית משקה כמו לגבי עשרה ע"כ דעת הש"ע דלכתחילה לא יתנו לו שאר דבר כדי לזמן עמו אך אם נתנו לו יזמנו עליו ולזה הסכים היעב"ץ אך המג"א כתב בשם הב"ח דנותנים לו גם שאר דבר ושכן המנהג וכ"כ בח"א ובקיצור ש"ע שכן המנהג ליתן לו גם שאר דבר חוץ ממים ע"ש: ועיין בש"ע דאם שנים גמרו סעודתן ורוצים לברך ואחד עדיין לא גמר סעודתו צריך להפסיק מסעודתו כדי שיברכו בזימן ויענה עמהם וימתין עד שיסיים המברך בא"י הזן את הכל ואח"כ יגמור סעודתו אבל אם אחד רוצה לברך אין השנים מחויבים להפסיק רק אם רוצים לעשות עמו גמ"ח וימתינו ג"כ עד שיסיים הזן את הכל ואם אחד שכח ובירך ברהמ"ז בפני עצמו יכולין אח"כ לזמן ברהמ"ז ויענה גם הוא עמהם אבל אם רק שנים אכלו פת והג' אכל שאר דבר ושכח ובירך ברכה אחרונה או אחד מהשנים שאכלו פת שכח ובירך ברהמ"ז עיין בא"ר בסי' קצ"ד וסי' קצ"ז דשוב אינם יכולין לזמן אח"כ:

והנה יש נוהגים כשמברכין בזימן בעשרה עומדין על רגליהם כשאומרין ברוך אלהינו שאכלנו וכו' וכ"כ בס' אשל אברהם שכן היה מנהג הרב הקדוש מו"ה משה ליב מסאסוב זצללה"ה וע"ש דיש פנים לכאן ולכאן די"ל דנברך אלהינו כיון דצריך עשרה הוה דבר שבקדושה והוה בעמידה אך י"ל דאין מוכרע דודאי כל דבר שבקדושה צריכה עשרה אבל לא כל דצריך עשרה הוה דבר שבקדושה ע"ש ועיין בח"ס תשובה נ"א נראה בהדי' דא"צ לעמוד ע"ש וידידי הרב המופלג בתו"י וכו' מו"ה יעקב ג"וו נ"י מסיגוט אמר לי ראיה שא"צ לעמוד מדברי הגמ' ברכות דף נו"ן וליברכו י' י' שמע ר"ש גלותא ואיקפד ופרש"י שהיה צריך המברך להגביה קולו וישמע ריש גלותא וכו' ע"ש ולא אמר משום דהיו צריכין לעמוד ויבין הריש גלותא ולכאורה הוא דבר נכון בכ"ז אין מזניחין אותן הנוהגין לעמוד ובפרט שכבר נאמר דבר זה משמי' דגברא רבא ומן הגמ' הנ"ל אין הכרח כל כך ודו"ק ועיין בב"י סי' קצ"ט ובפרישה ובב"ח גבי נשים מברכות לעצמן ובלבד שלא יזמנו בשם משום דהוא דבר שבקדושה ע"ש ודעביד כמר עביד וכו':

ועיין בש"ע קצ"ט שקטן שהגיע לעונת הפעוטות (ועיין במג"א שהוא כבן ט' או כבן יו"ד) ויודע למי מברכין מזמנין עליו והרמ"א כתב די"א דאין מזמנין אותו כלל עד שיהיה בן י"ג שנה ושכן נוהגין ואין לשנות ונשים אין מצטרפין אותם לזימן ולזמן בפני עצמן ג"כ אינו חובה רק רשות וג"כ דוקא לומר נברך שאכלנו משלו אבל אם הם עשרה ורוצים להזכיר השם לומר נברך אלהינו לא (דהזכרת השם הוא דבר שבקדושה ולא נמסרו לנשים ב"י) אבל כשאוכלות עם ג' אנשים מגו דחל הזימן על האנשים חל ג"כ עליהם ויוצאת בזימן האנשים:

והנה המנהג לומר קודם ברכת הזימן רבותי מיר וועלין בענטשין עיין במג"א שהוא מדברי הזוה"ק ריש דברים שכתב שיאמר הב לן ונברך שכל מילי דקדושה צריכה הזמנה ומזה נוהגין בלשון אשכנז ולומר רבותי מיר וועלין בענטשין ע"ש יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם הנה מה שעונין המסובין פסוק זה עיין במג"א שם שהוא ג"כ הזמנה לברכת הזימון עבור המסובין: ברשות מרנן ורבותי היא מדברי הכל בו וז"ל ומדרך המוסר לכל מי שיברך שיטול רשות מן הגדולים המסובין שם ואומר ברשות רבותי נברך שאכלנו וכו' ע"ש:

נברך שאכלנו משלו הנה הרש"ל הביא המנהג שגם המזמן אומר (נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו) וכתב הטעם שלא יהא נראה דקאי על הבעה"ב ע"ש ועיין בזוהר תרומה שם איתא ג"כ נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו אך עיין בב"ח שמהר"ל מפראג ביטל מנהג זה וגזר שלא יאמר רק נברך שאכלנו משלו ושכן הוא האמת ע"ש ומדברי הזוהר אינו מוכרח דאפשר שהוא ט"ס וצ"ל ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו:

ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו הנה נוסח סידור ספרד (ובטובו הגדול חיינו) אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן וכן נראה מלשון הזוהר הנ"ל נברך אלהינו שאכלנו משלו והנה יש אומרים (נברך לאלהינו שאכלנו משלו) והוא טעות כמבואר בטוש"ע שצריך לומר נברך אלהינו בלא למ"ד והיא מדברי התוס' והרא"ש (ולכאורה צ"ע דבהרא"ש גופא גבי מאה ואלף גרס בלמ"ד ע"ש ומה חילוק יש בין עשרה למאה ואלף ועיין בתר"י ששם באמת הנוסחא גם גבי מאה ואלף בלא למ"ד ע"ש) והנה גירסת הרמב"ם בפי' המשניות ובספרו הגדול בלמ"ד וכן הוא בגמ' במס' מגילה דף כ"ג וברעיא מהימנא פ' פנחס דף רמ"ו ע"ש בכל זה כיון דהני פוסקים הכל כתבו בהדי' לומר בלא למ"ד דוקא וטעמם בצידם א"כ אין לנו לסמוך על גירסת הרמב"ם והגמ' והרעיא מהימנא שלא כתב שם בהדי' ואפשר דט"ס בדבריהם:

ועיין בש"ע סי' קצ"א דמי שלא אכל עמהם ושמע שהמברך אומר נברך שאכלנו משלו עונה אחריו ברוך ומבורך שמו תמיד לע"ו ואם לא שמע מהמברך רק מהמסובין שעונים ברוך שאכלנו משלו עונה אחריהם אמן והה"ד בעשרה עונה אחריו ברוך אלהינו ומבורך שמו וכו' (ועיין בעט"ז בשם מהרי"ל שהה"ד בסעודת נשואין עונה ג"כ ברוך אלהינו שהשמחה במעונו ומבורך שמו וכו' אבל אם אפילו רק שתה עמהם עונה עמהם כמו שהם עונין דשתי' בכלל אכילה אפילו למ"ד שאין מצטרף עמהם לזימן א"ר ועיין במג"א סי' קצ"ב בשם השל"ה דהמסובים יענו אמן אחר שחזר המברך ואמר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו אך בשם הלבוש כתב דא"צ לענות אמן ושכן המנהג ע"ש ולזה

הסכים ג"כ בא"ר ועיין בש"ע שהמזמן ודאי לא יענו אמן אחר אמירת המסובים ברוך שאכלנו משלו כיון שהוא בעצמו חוזר ואומר ברוך שאכלנו וכו' ע"ש:
(הג"ה עיין בהש"ע דאם מזמנים בעשרה יכול לומר (נברך אלהינו על המזון שאכלנו משלו) ובב"י כתב שיכול לומר ג"כ (למי שאכלנו משלו) אך אין נוהגין כן אלא אומרים בעשרה בשוה כמו בג' ואין משנים כלום רק מה שמזכיר השם וכן משמע בא"ר ע"ש וכן בלבוש העתיק נוסח ברכת הזימן בעשרה נברך אלהינו שאכלנו משלו רק בסוף כתב דבעשרה יכול ג"כ לומר על המזון שאכלנו משלו ונוסח למי שאכלנו משלו השמיטו לגמרי בש"ע ובלבוש גם בא"ר כתב בשם האחרונים דלא יאמר למי שאכלנו משלו ע"ש). ברכת המזון עיין בבאה"ט ובסידר ר' שבתי בשם הרמ"ק ובסדר היום שבהמ"ז יאמר מתוך הסידר ועיין בס' החינוך שקבלה הוא שכל הנזהר בבהמ"ז מזונותיו מצויין לו בכבוד:
ב"ה וב"ש הנה נוסח הכל בו (ברוך משביע רעבים ברוך משקה צמאים) ונוסח המחזור ויטרי (ברוך משביע רעבים ברוך משקה צמאים ברוך הוא וברוך שמו) ודעת הטוש"ע שלא יאמר כלל ברוך משביע רעבים ברוך משקה צמאים והמוסיף גורע אך לענין (ב"ה וב"ש) נראה דעת הטור בסי' קצ"ב דבברכת הזימן יש לאמרו ועיין בפרישה שכן הוא ג"כ דעת הרוקח סי' רפ"ג ובאבודרהם אך הד"מ אם כי נתן טעם לדבר שהוא כדי להפסיק בין ברכת הזימן לברכת המזון מ"מ דעתו שאין לאמרו כלל וגם בהש"ע לא נזכר כלל וכן דעת הרש"ל אך דעת הב"ח לאמרו כשמברכין בעשרה דוקא כיון דמזכיר שם אלהינו ע"ש ומנהג דידן הוא כדעת הטור והרוקח והאבודרהם הנ"ל לאמרו אף בשלשה ועיין במג"א שכן הוא ג"כ דעת המר"ל מפראג ודעת הלבוש:
והנה לענין אם לומר גם המסובין או רק המזמן הנה לטעם הד"מ שהוא כדי להפסיק א"צ לומר רק המזמן כי המסובין בלא"ה מפסיקים בעניות אמן אחר ברכת המזמן עיין בפרמ"ג בשם א"ר אך לטעם הב"ח המסובין והמזמן שוין אך לטעם הב"ח א"צ לומר כלל רק בעשרה ע"כ נראה דבשלשה לא יאמרו המסובין רק המזמן אך בעשרה אז יאמרו גם המסובין ועיין בספר זכרון יהודא מהגאון בעל אמרי אש שהוא המתין עד שאמר המזמן ברוך אתה ה' ואז אמר ב"ה וב"ש ואח"כ התחיל הברכה ע"ש והנה נוסח סידורי ספרד היא (ב"ה וב"ש וברוך זכרו לעולמי עד) ע"ש אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן: בא"י הון את העולם כלו הנה נוסח סידורי ספרד (הזננו ולא ממעשינו המפרנסנו ולא מצדקותינו המעדיף טובו עלינו הזן אותנו ואת כל העולם כלו) אך בכל הנוסחאות ליתא רק כנוסח דידן בטובו בחן ובחסד וברחמים הנה במרדכי סוף מס' ברכות בנוסח הבהמ"ז שמביא

שם בשם הפרדס לרש"י ליתא שם תיבות (בחן) וגם בנוסח הבהמ"ז לאו"ז בסי' קצ"ט ליתא וכן היא בזוהר תרומה דף קס"ח ע"ש אך נוסח דידן לומר בחן הוא בנוסח הבהמ"ז להרמב"ם בסוף ס' אהבה ובמחזור ויטרי ובאבודרהם הוא נותן לחם לכל בשר הנה ברמב"ם שם כל זה ליתא עד ומפרנס לכל אך הוא בכל הנוסחאות הנ"ל אך תיבות (הוא) גם שם ליתא:

כי לעולם חסדו הנה נוסח המחזור ויטרי (כי לעולם חסדו עמנו) אך עיין בטור שאין לומר חסדו עמנו כי חסדיו הם עם כל חי וכ"כ במרדכי שם ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו הנה נוסח סידורי דידן חסר החי"ת בקמ"ץ והוא על משקל פעל קל כמו פקד פעל וכ"כ השל"ה ונוסח סידורי ספרד חסר החי"ת בחיר"ק והוא על משקל כבד כמו איבד שיבר ושני נוסחאות אלו הובאו במו"מ בשם המרדכי וע"ש שאותן האומרים חיסר אומרים ג"כ ואל יחסר היו"ד בשו"א וחי"ת בפתח והסמ"ך בצירי כדי שיהי' שניהם מגזרה אחת ע"ש אך לנוסח דידן צ"ל יחסר היו"ד בסג"ל וחי"ת בשו"א והסמ"ך בפת"ח עיין בשל"ה והובא ג"כ בבאה"ט ואל יחסר לנו מזון לע"ו הנה נוסח המחזור ויטרי (ואל יחסר לנו לע"ו ובסידורי ספרד (ואל יחסר לנו מזון תמיד לע"ו) אך נוסח דידן הוא באו"ז ובאבודרהם בעבור שמו הגדול כי אל זן הנה נוסח מקצת סידורין (כי הוא זן) וכן הוא באו"ז וכ"כ בא"ר לומר כן שכן הוא ג"כ במרדכי ורד"א ובמט"מ ודלא כא"ח שכתב כי הוא אל זן ע"ש אך נוסח דידן הוא ג"כ בדברי האריז"ל עיין בסידר האר"י ופע"ח ומפרנס לכל ומטיב לכל הנה ברמב"ם שם ובמחזור ויטרי ובאו"ז ובאבודרהם ליתא תיבות אלו (ומטיב לכל) ונוסח סידורי ספרד (ומפרנס לכל ושלחנו ערוך לכל) אך נוסח דידן הוא בסידר ר"ע ובמט"מ ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא ועיין בד"מ שיש שאין אומרין רק (ומכין מזון לכל בריותיו) ואין אומרין אשר ברא דמשמע דאיכא נמי בריות שלא ברא (ונוסח ספרד והתקין מחי' ומזון לכל בריות אשר ברא ברחמיו וברוב חסדיו) אך נוסח דידן הוא ברמב"ם ובמחזור ויטרי ובאו"ז כאמור פותח את ידך וכו' במקצת סידורין ליתא וגם הב"י הביא בשם הכל בו שלא לאמרו כי ברכת הזן משה תיקן בשעה שירד המן (כדאיתא בגמ' פ' שלשה שאכלו) ואיך נביא פסוק שאמר דוד לדברי משה רבינו ע"ש אך היא בסידר ר"ע וברמב"ם ובמרדכי ובמחזור ויטרי וגם הב"י כתב שאין בטענה זו הכרח וכן הוא בפע"ח ע"ש: ודע דנוסח הרמב"ם והמחזור ויטרי כאמור פא"י ומשביע לכל חי רצון ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא אך במרדכי שם ובפע"ח ובסידר ר"ע איתא פסוק פא"י קודם ברכת הזן את הכל וכנוסח דידן בא"י הון את הכל כן הוא הנוסחא בסידר

ר"ע וברמב"ם וכו' וכן נראה מדברי הזוהר תרומה שם ויש אומרים הון ברחמיו את הכל והוא נוסח סידורי ספרד ובתולעת יעקב וכבר כתבתי לעיל שברכת הזן משה תיקנו:
נודה לך ה' אלהינו על שהנחלת לאבותינו הנה נוסח סידורי ספרד (על ארצנו ועל נחלתינו נודה לך ה' אלהינו וכו') ונוסח הרמב"ם (נודה לך ה' אלהינו ונברכך מלכנו) אך במחזור ויטרי וברוקח סי' ל"ז ובאי"ז בכל בו ובאבודרהם ליתא כל הני הוספות וכנוסח דידן ועיין בטור שמביא בשם מהר"ם לומר (נודך ה' אלהינו וכו') ולא נודה לך דמשמע נודה לך את פלוני ע"ש וכ"כ המט"מ בשם התשב"ץ ובאמת כן הוא ג"כ נוסח המחזור ויטרי והאו"ז ע"ש אך נוסח סידר ר"ע וברמב"ם וברוקח ובכל בו ובאבודרהם (נודה לך) ולא נודך וכנוסח דידן וכ"כ הטור שכן המנהג ארץ חמדה טובה ורחבה הנה נוסח סידורי ספרד (ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה) וכן הוא ברמב"ם ובמחזור ויטרי ובאבודרהם אך עיין בתוס' וברא"ש שאין לומר ברית ותורה שדי במה שאומר אח"כ על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו וכן באו"ז ובמרדכי ליתא וכן נראה מדברי הזוה"ק תרומה ע"ש ועל שהוצאתנו ה' אלהינו מארץ מצרים הנה בסידר ר"ע וברמב"ם ובמחזור ויטרי ובאו"ז ליתא תיבות (ה' אלהינו) אך איתא ג"כ בלבוש ופדיתנו מבית עבדים הנה בסידר ר"ע ליתא אך הוא ברמב"ם ובמחזור ויטרי ובמרדכי ובאו"ז ועל בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו והנה בנוסח הרמב"ם ליתא ועל בריתך שחתמת בבשרנו ולכאורה נראה דכוונתו משום דאמר קודם ברית ותורה אך לפי זה למה זכר כאן ועל תורתך שלמדתנו והנה דעת הרמ"א והוא מדברי הכל בו בשם הראב"ד דנשים לא יאמרו (ברית ותורה) דנשים לאו בני ברית ותורה נינהו ועיין במג"א בשם בדה"ב להב"י דכיון שאין נקרא אדם אלא כשיש לא אשה א"כ שניהם גוף אחד הם והמג"א מתרץ דנשים כמי בני ברית הם כדאמרינן במס' ע"ז פ"ב דכמאן דמהילי דמי ותורה הם חייבים ללמוד הדינים שלהם ומאי טעמא אמרינן דנשים מברכין ברכת התורה ע"ש ועיין בשע"ת דהא"ר החזיק בדעת הרמ"א שלא יאמרו ברית ותורה אך הבר"י מביא בשם המאירי כמנהג העולם שיאמרו ברית ותורה ע"ש ועל חקיך שהודעתנו הנה באו"ז ליתא תיבות אלו (ועל חקיך שהודעתנו:
וכן נראה מדברי רש"י ברכות דף מ"ח ע"ב בד"ה צריך שיקדים ובסידר ר"ע ליתא כל זה עד ועל הכל ונוסח סידורי ספרד (ועל חקי רצונך שהודעתנו) וכן הוא ברמב"ם ובמחזור ויטרי אך נוסח דידן הוא במרדכי ועל חיים חן וחסד שחוננתנו הנה ברמב"ם כל זה ליתא עד ועל הכל ונוסח האו"ז (ועל חיים וחסד שחוננתנו) ונוסח רש"י בברכות שם (ועל חיים שחוננתנו ונוסח סידורי ספרד (ועל חיים ומזון שאתה זן ומפרנס אותנו) אך

נוסח דידן הוא במחזור ויטרי ועל אכילת מזון שאתה זן ומפרנס אותנו תמיד הנה נוסח המרדכי (שאתה מזמן לנו ושאתה מפרנסנו) ונוסח דידן הוא במחזור ויטרי בכל יום וככל עת וככל שעה הנה במרדכי ליתא רק בכל עת וכ"כ במט"מ בשם רש"ל ובסידורי ספרד גם זה ליתא אך נוסח דידן הוא במחזור ויטרי ובמט"מ בשם מהר"ן והחילוק בין עת לשעה כתבתי לעיל גבי ברכת שים שלום:

והנה בחנוכה ובפורים אומרים כאן על הניסים ואם שכח אין מחזירין אותו רק יאמר אחר ברהמ"ז הרחמן הוא יעשה לנו ניסים ונפלאות כמו שעשית לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה בימי מתתיהו וכו' או בימי מרדכי ואסתר וכו' ועיין בסידר היעב"ץ שבבהמ"ז אומרים ועל הניסים בוא"ו ועיין בשע"ת דאע"ג דאמרינן בגמ' דאין להתפלל על הנס כיון שאומר יעשה לנו ניסים לשון רבים שפיר דמי ע"ש:

ועל הכל ה' אלהינו הנה נוסח רש"י ז"ל בברכות שם וברמב"ם ובאו"ז ובמחזור ויטרי ובמרדכי (ועל כלם ה' אלהינו אך נוסח דידן בסידר ר"ע ובסידורי ספרד ובתר"י אנחנו מודים לך הנה נוסח סידר ר"ע ורמב"ם ואו"ז וברש"י שם אנו מודים לך אך נוסח דידן הובא בבאה"ט סי' קפ"ז משום דאנו היא לשון אנינות ועיין במ"ש לעיל גבי ואנחנו כורעים ומברכין אותך יתברך שמך הנה נוסח סידורי ספרד (ומברכין את שמך) וכן הוא ברמב"ם ובמרדכי (ונוסח סידר ר"ע (ומברכין את שמך אלהי ישענו) ונוסח האו"ז (ומברכין לך יתברך שמך) אך נוסח דידן במחזור ויטרי בפי כל חי תמיד לע"ו הנה בסידורי ספרד ובסידר ר"ע וברמב"ם ובמרדכי ליתא אך הוא במחזור ויטרי ובאו"ז ככתוב ואכלת ושבעת וברכת וכו' הנה נוסח סידורי ספרד והרמב"ם (כאמור ואכלת ושבעת וכו') ובסידר ר"ע ליתא כלל אך נוסח דידן הוא באו"ז ובמרדכי ובמחזור ויטרי בא"י על הארץ ועל המזון הנה באו"ז יש כאן קודם ברכה זו תוספת נוסחא (וזכור לנו ה' מהרה את ברית אבותינו ונקמינו מהרה משונאינו ובישועתך תרום ותגביה קרננו וכל החיים יודך סלה בא"י על הארץ וכו') אך עיין במרדכי שמי שמוסיף וזכור לנו הוא תוספת של כדי ע"ש ועיין בגמ' שם שברכת הארץ יהושע תיקנו בשעה שהכניס את ישראל לארץ:

רחם נא ה' אלהינו הנה בסידורי ספרד וברמב"ם ובאו"ז וכו' ליתא תיבות נא וכן הוא בזוה"ק פ' תרומה על ישראל עמך הנה נוסח סידורי ספרד והאבודרהם ובא"ז ובמחזור ויטרי (עלינו ועל ישראל עמך) אך נוסח דידן הוא בטור ובמרדכי ובזוה"ק פ' תרומה ע"ש ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך הנה נוסח סידורי ספרד (ועל הר ציון משכן כבודך ועל היכלך ועל מעונך ועל דבירך) אבל בכל הנוסחאות כנוסח דידן ועל מלכות

בית דוד משיחך הנה בסידורי ספרד וברמב"ם לא נזכר כאן מלכות בית דוד רק קודם ובנה ישראל איתא שם (ומלכות בית דוד משיחך תחזירנה למקומה במהרה בימינו) אך נוסח דידן הוא במחזור ויטרי ובאו"ז ובמרדכי ועל בית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו הנה במרדכי כל זה ליתא עד רוענו זוננו ע"ש (ולכאורה ל"ע הלא איתא בגמ' ששלמה תיקן ועל הבית הגדול והקדוש וצ"ל דזה יוצא במה שאמר ובנה ירושלים וכו') ונוסח המחזור ויטרי (שנקרא שמך עליו ועלינו) אך נוסח דידן ברמב"ם וברוקח סי' של"ז ובאו"ז אלהינו אבינו הנה בסידורי ספרד ובאו"ז ליתא תיבות (אלהינו) ובנוסח בהמ"ז להרמב"ם כל נוסח דידן עד ובנה ירושלים ליתא ע"ש אך נוסח דידן הוא במחזור ויטרי רוענו זוננו פרנסנו הנה כבר כתבתי שבנוסח הרמב"ם ליתא אך הוא בהדי' בירושלמי במס' שבת פ' ואלו קשרים הובא בהפוסקים וכן הוא בכל הנוסחאות ע"ש והנה יש אומרים רעננו בחסרון וא"ו ובשו"א תחת הרי"ש וגם זוננו במלאפו"ם וכ"כ הב"י סי' קפ"ח בשם המדקדקים ודעת הט"ז לומר רוענו זוננו בחול"ם כי הם שם התואר ולא לשון בקשה אך עיין בפרמ"ג שכתב שמנהג דידן לומר רוענו בחול"ם ואח"כ זוננו במלאפו"ם ע"ש ויש נוהגין לומר בשבת הכל בחול"ם משום דאסור לשאול צרכיו בשבת עיין בשלטי הגבורים במרדכי שם אך מנהגינו שלא לשנות בין שבת לחול ואין בו משום שאלת צרכיו כדאיתא בירושלמי דטופס ברכה כך הוא וכלכלנו והרויחנו הנה במרדכי ליתא תיבות (והרויחנו) אך הוא במחזור ויטרי ובאו"ז ובאבודרהם:

ודע דהחילוק בין זוננו ופרנסנו וכלכלנו עיין בפרמ"ג דזוננ"ו היא אכילה ופרנסנ"ו הוא מלבושים וכלכלנ"ו היא שאר דברים ע"ש והרויח לנו ה' אלהינו מהרה מכל צרותינו הנה נוסח המרדכי (והרויח לנו מכל צרותינו ונוסח האו"ז (והרויח לנו ה' אלהינו מכל שונאינו) אך נוסח דידן הוא באבודרהם ובמחזור ויטרי ונא אל תצריכנו ה' אלהינו הנה נוסח סידורי ספרד והמרדכי והאו"ז (ואל תצריכנו ה' אלהינו) ונוסח דידן במחזור ויטרי לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלואתם הנה נוסח סידורי ספרד (ולא לידי הלואתם שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה) ובאבודרהם כל זה ליתא אך נוסח דידן במחזור ויטרי ובאו"ז כי אם לידך המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה הנה במחזור ויטרי ובאבודרהם כל זה ליתא ונוסח סידורי ספרד (אלא לידך המלאה והרחבה העשירה והפתוחה) ונוסח האו"ז אלא לידך הקדושה והמלאה והרחבה) ועיין בס' מאורי אור שתמה דמה ענין הקדושה בין הפתיחה והרחבה ומשום הכי מסכים לומר הגדושה ושכן הוא נוסחא ישינה ע"ש אך לנוסח האו"ז ניחא שלא נבוש ולא נכלם לעולם ועד הנה נוסח סידורי ספרד (שלא נבוש בעוה"ז ולא נכלם לעוה"ב) ונוסח האו"ז והמחזור ויטרי (ולא נבוש

לעולם ועד) אך נוסח דידן באבודרהם והנה יש אומרין (שלא נבוש ולא נכלם ולא נכשל וכפי הנראה שהוא סירכא דלישנא מברכת אהבה רבה ואין לו מקום כאן ובכל הנוסחאות ליתא:

וחתני הרב המאוה"ג וכו' מו"ה בנימין זאב ל"ש נ"י פירוש גם נוסחא זו עפ"י דברי הגמ' גבי ר' פנחס בן יאיר שאמר לי' רבינו הקדוש רצונך סעוד אצלי והשיב לו ר' פנחס ישראל קדושים הם אבל יש שיש לו ואינו רוצה וכו' כי רבי היה סובר שכוונת ר' פנחס שאינו נהנה משל אחרים שלא יכשל בדבר איסור (וכדרך כמה אנשי מעשה שאינם אוכלים אצל אחרים מחמת חשש זה) לכך כעת שהיה המעשה שחמורו לא אכל דבר איסור כדאמרינן בגמ' שם לכך נפיק רבי לאפי' ואמר לי' שיאכל אצלו כי כעת אין לך לדאג מחשש איסור כיון שראיתה שגם חמורך לא רצה לאכול דבר איסור והשתא בהמתן של צדיקים וכו' וע"ז השיב לו ר' פנחס לא כמו שאתה סובר שמחמת חשש איסור אין אני כהנה משל אחרים ישראל קדושים הם וגדורים ממאכלות אסורות (כי אצל מאכלות אסורות שייך לשון קדושה כדאמרינן שמנו של גיד מותר וישראל קדושים נהגו בו איסור וכמ"ש בתוה"ק והתקדשתם והייתם קדושים ולא תשקצו את נפשותיכם וכו') אך הכוונה שאין אני נהנה משל אחרים שיש אשר יש לו ואינו רוצה וכו' ובזה מיושב נמי קושיות התוס' דאם אינו רוצה למה נקרא קדוש אך לפי שבגדר מאכלות אסורות הוא קדוש היוצא לנו מזה שלענין להנות משל אחרים חוץ מזה שהוא נהמא דכסופא יש לנו חשש דר' פנחס בן יאיר שיש שאינו רוצה ואסור להנות ממנו והיא לאו מדברי קבלה אל תלחם לחם רע עין ויש שאין לו והוא כמו אבק גזל כמו האוכל מסעודה שאינה מספקת לבעלי' וע"ז אנו מתפללין ואל תצריכנו וכו' שלא נבוש ונכלם מצד נהמא דכסיפא ולא נכשל מצד חשש דרפב"י עכ"ד ונכון היא. והנה בש"ק אומרים כאן רצה והחליצנו וכו' וביו"ט ובחוה"מ ובר"ח אומרים יעלה ויבא ועיין ברמ"א סי' קפ"ח בשם י"א דגבי ברהמ"ז לא יסיים בנוסח יעלה ויבא מלך חנון ורחום אלא ידלג תיבות מלך (והטעם דכיון דמזכיר מלכות בית דוד בברכה זו אין לו להזכיר מלכות שמים דלא להשוות מלכותא דארעא עם מלכותא דשמיא) והרמ"א סיים דסברה נכונה הוא אבל לא ראה נוהג כן והט"ז והמג"א מיישבין המנהג שמסיימין מלך דדוקא לאמרו זה אצל זה כמ"ש בטוש"ע על אותן שאומרים ומלכותך ומלכות ב"ד חשוב השוואה ע"ש ועיין במטה אפרים באלף למטה סי' תקפ"ג דאף הנוהגין שלא לסיים מלך בשאר יו"ט ור"ח אבל בר"ה יסיימו ע"ש:

ועיין בהש"ע סי' קפ"ח דאם היה אוכל בשבת וחשכה לו כיון שעדיין לא התפלל ערבית אומר רצה בברהמ"ז (ועיין בקיצר ש"ע דעכ"פ בברכה אחרונה על הכוס של ברהמ"ז כיון שהוא לילה לא יזכיר של שבת או של יו"ט ושכן הורה הגאון בעל אמרי אש) והנה דעת הש"ע שם דה"ה ר"ח חנוכה ופורים אך דעת השל"ה הובא במג"א דדוקא גבי שבת הדין כן משום דמצוה בתוספות וחשוב כמו שבת ודעת תשו' הרמ"א הובא בעט"ז דה"ה פורים דטעמו לאו משום תוספות הוא אלא משום דחשיבו סעודתייהו להיות נקרא קביעות לילך אחר התחלת הסעודה משא"כ בר"ח וחנוכה והנה דעת המהר"ם מלובלין דה"ה ר"ח אם חל בשבת משא"כ אם חל ר"ח באמצע שבוע ונמשכה סעודתו עד הלילה לא יזכיר ר"ח (כ"ז היא בעט"ז והובא בבאה"ט) ועיין בספר אשל אברהם דדעתו דוקא ר"ח שחל בשבת אבל חנוכה אפי' חל בשבת אם נמשכה סעודתו עד הלילה לא יזכיר של חנוכה וטעמו שגם ר"ח יש לו שייכות קצת לתוספות משום שהיה לו קרבנות המוספים ובקרבנות הלילה הולך אחר היום משא"כ בחנוכה ע"ש אך עיין בא"ר דאחר שהביא כל הני דעות כתב דמ"מ נראה דאין לשנות מנהגינו שהעיד בתשו' מהרי"ל ובש"ע דגם בר"ח ובחנוכה ופורים אם נמשכו סעודתייהו עד הלילה מזכיר ע"ש וכ"כ הלבוש שכן המנהג ע"ש: ואם ר"ח ביום א' ונמשכה לו סעודת שבת עד הלילה דעת הט"ז להזכיר שניהם רצה ויעלה ואף דהוי תרתי דסתרי מידי דהוה איקנה"ז דאומרים קידוש תחילה על יו"ט הבא ואח"כ הבדלה על שבת שעבר ודעת רוב הפוסקים דאין עושין תרתי דסתרי אהדדי ויש בזה דעות שונות דעת השל"ה והא"ר להזכיר ר"ח ולא של שבת ודעת הב"ח להיפך להזכיר שבת ולא ר"ח ודעת המג"א דאם לא אכל פת בלילה מזכיר של שבת ואם אכל יזכיר ר"ח ולא שבת אבל כשחנוכה ביום א' אפי' אכל פת בלילה מזכיר שבת ולא חנוכה משום דאינו אלא רשות להזכיר ע"ש והסכים לזה בח"א כלל קי"ח ובסידר ד"ח: והנה מנהג העולם לאכול כזית פת בלילה ולהזכיר שבת ור"ח וכ"כ בש"ע התניא וכ"כ בס' דרך סעודה למהר"ם פאפראש ע"ש אך עיין בקיצר ש"ע שטוב למנוע עצמו שלא לאכול אז בלילה וכן היה נוהג עצמו מרן הגה"ק בעל דברי חיים זצללה"ה ועיין בס' אשל אברהם שדעתו נוטה ג"כ שלא לאכול בלילה ואפי' אכל דעתו נוטה שלא להזכיר רק רצה ויעלה ויבא יהרהר ע"ש וכן בשו"ת שו"מ מהד"ג ח"א דעתו נוטה שאפי' אכל פת בלילה לא יזכיר רק שבת ע"ש:

ואם שכח לומר רצה או יעלה ויבא אם נזכר קודם שהזכיר את השם מן ברכת בונה ירושלים אומר רצה או יעלה ויבא ואח"כ אומר ובני ירושלים וכו' אבל אם כבר הזכיר השם מסיים הברכה בונה ירושלים אמן ואח"כ אומר בשבת בא"י אמ"ה שנתן שבתות

למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית בא"י מקדש השבת והנה נוסח הרמב"ם פ"ד דברכות והכל בו אשר נתן מנוחה לעמו ישראל לאות ולברית קודש ונוסח הש"ג על המרדכי אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ביום שבת קודש לאות ולברית אך נוסח הוא בגמ' וברי"ף ורא"ש וטוש"ע וכו' והטעם דבשבת אומרים לאות ולברית עיין בלבוש משום ושמרו בני ישראל את השבת וכו' ברית עולם ביני וביו בני ישראל אות הוא לעולם וביו"ט בא"י אמ"ה שנתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה את יום חג (פלוני) הזה בא"י מקדש ישראל והזמנים הנה נוסח הגמ' ואו"ז לעמו ישראל לשמחה ולזכרון ונוסח הרא"ש והרוקח והאבודרהם לששון לשמחה ולזכרון אך נוסח דידן ברי"ף ורמב"ם וטוש"ע ולבוש והנה נוסח הרמזים שנתן ימים טובים לע"י באהבה אך בכל הנוסחאות ליתא תיבות (באהבה) גבי יו"ט וגם בראש וטור ליתא ובאמת לא שייך באהבה רק גבי שבת כמ"ש הלבוש דשבת במרה נצטוו וקבלנו מאהבה משא"כ שאר מצות כפה עלינו הר כגיגת:

ודע דנוסח זה לומר את יום חג פלוני ליתא בגמ' וברי"ף ורמב"ם וכו' אך הוא מדברי הראב"ד והובא בטוש"ע ועיין במג"א דבראש השנה אינו אומר לששון ולשמחה והנה בחוה"מ אין אומרים שנתן ימים טובים דחוה"מ לא אקרי יו"ט כמ"ש המג"א סי' ת"צ ועיין בקיצור ש"ע שכתב לומר (שנתן מועדים לישראל לששון ולשמחה) והפרמ"ג הביא בשם א"ר בשם שכנה"ג לומר (שנתן ימים לישראל לששון ולשמחה) אך כתב דאפשר יאמר (שנתן ימים קדושים לישראל לששון ולשמחה) וכמו שכתב המג"א לענין יוה"כ וכן העתיק הנוסחא בח"א ע"ש:

ואם חל י"ט בשבת אומר קודם רצה ואח"כ יעלה ויבא דתדיר קודם ואם שכח אחד מהם אותו ששכח יזכיר בברכה ולא יכלול השני עמו אך אם שכח שניהם יכלול שניהם יחד בברכה ויאמר בא"י אמיה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לששון ולשמחה את יום חג (פלוני) הזה בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים והנה נוסח הכל בו ואשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל וימים טובים לאות ולמופת ולשמחה ולזכרון) אף בג"מ ובכל הנוסחאות ליתא הך לאות ולמופת ועיין בא"ר שאם כולל שוי"ט יחד יאמר (לששון ולשמחה ולזכרון שאפי' הטור והכל בו שדעתם שביו"ט לחוד לא יאמר לזכרון מ"מ גבי שוי"ט כתבו לומר לזכרון ויש טעם בדבר בב"ח ע"ש:

והנה בר"ח אומרים ברוך אשר נתן ראשי חרשים לעמו ישראל לזכרון ואינו חותם ש"ע (והנה נוסח הש"ג והסמ"ק לכפרה ולזכרון ועיין מ"ש בזה בנשמת אדם ודבריו נכונים)

והנה מדברי הש"ע הזה נראה שאינו מזכיר שם ומלכות ועיין בשע"ת שלזה הסכים ג"כ הברכי יוסף ושיש לומר שכן הוא ג"כ דעת הרי"ף והרמב"ם ע"ש ולזה הסכים ג"כ בפרמ"ג ובסידר ד"ח ע"ש אך דעת הלבוש והא"ר לומר בשם ומלכות בא"י אמיה אשר נתן ר"ח וכו' והסכים לזה ג"כ בח"א ובקיצור ש"ע ובגליון שם כתב שכן הוא ג"כ ברבינו ירוחם ובס' א"ח ושכן מוכח ברמזים ועיין בא"ר שכן הוא ג"כ באגודה ורוקח וסמ"ק ושבלי לקט ואבודרהם וס' צ"ל וש"ג ובתניא ע"ש:

ועיין בש"ע דחוה"מ הוא כראש חודש והמג"א כתב דגם ראש השנה הוא כר"ח (וכ"כ בסידר ד"ח בהדי' לומר בלא שם ומלכות ע"ש) ולפענ"ד נראה דאף מי שמברך בר"ח בלא שם ומלכות מ"מ בראש השנה יברך בשם ומלכות ועיין בא"ר דהסכים להכנה"ג לחתום בר"ה (ברוך מקדש ישראל והזמנים) ודלא כהמג"א שכתב שאין חותם בר"ה כמו בר"ח והטעם דהרבה פוסקים סוברים דאסור להתענות בר"ה ואפי' להסוברים שמצוה להתענות מ"מ אם אוכל מחיוב לאכול פת והוה כשאר יו"ט ע"ש ולכאורה יש ראי' ג"כ מהש"ע מדלא כתב כלל דין דראש השנה כמ"ש לגבי חוה"מ אלא ודאי דהוא בכלל שאר יו"ט מ"מ לענין חתימה קשה לעשות מעשה נגד:

דעת רבינו המג"א שכתב בהדי' שלא לחתום משא"כ לגבי שם ומלכות שבלא"ה דעת רובא דרובא הפוסקים ראשונים שגם בר"ח יברך בשם ומלכות ואין שום אחד מהראשונים שיאמרו כן בהדי' וגם בש"ע לאו בפירש איתמר רק מדיוקא ע"כ לגבי ראש השנה דבלא"ה יש סברה לומר דראש השנה דינו כיו"ט וכמ"ש הא"ר בודאי נכון לברך בשם ומלכות בא"י אמ"ה אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לזכרון מאת ה':

ואם חל ר"ח בשבת דינו כמו כמ"ש לעיל לענין יו"ט דאם שכח אחד מהם אותו ששכח יזכיר בברכה ואם שכח שניהם יכלול שניהם יחד ויאמר בא"י אמ"ה אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וראשי חדשים לזכרון בא"י מקדש השבת וישראל ור"ח והנה יש בזה ב' דעות אם לסיים ג"כ בר"ח כיון דבר"ח לבד אין חותמין כמ"ש לעיל אך דעת הלבוש והמג"א והא"ר כיון דיש כמה דעות לחתום גם בר"ח וכאן כיון דבלא"ה אנו חותמין משום שבת לכך מסיימין ג"כ וראשי חדשים ועיין בא"ר שכן הוא ג"כ ברבינו ירוחם ולזה הסכים ג"כ בסידר ד"ח:

ועיין בח"א דמביא בשם א"ר בשם מהר"ש דכל זמן שלא סיים בונה ירושלים אפי' אמר בא"י בונה יאמר רצה או יעלה ויבא ויסיים אח"כ בונה ירושלים אמן והח"א תמה עליו מסי' תרפ"ב וכבר העיר בזה על המהר"ש בא"ר גופא שם וגם בפרמ"ג שמצדד להציל את המהר"ש מהשגות הא"ר מ"מ סיים בצ"ע וגם מה שהכריע בח"א דאם לא אמר רק בא"י

יסיים למדני חקיך עיין בשע"ת בשם הבר"י שדין זה הוא פלוגתא דרבוותא בריטב"א דתענית אם שכח יעלה ויבא בתפלה ונזכר לאחר שאמר בא"י י"א שיסיים למדנו חקיך ויאמר יעלה ויבא ואח"כ ותחזנה וברכת המחזיר וכו' וי"א שיסיים הברכה כדרכו ויאמר יעלה ויבא קודם מודים ע"ש) ותמי' לי על הגאון בעל ח"א שהרי לעיל כלל כ"ד פסק הוא גופא כדעה הב' שיסיים הברכה כדרכו:

והנה כל זה אם נזכר קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב אבל אם כבר התחיל הברכה אז אם הוא בשבת ויו"ט ובשני סעודות הראשונות חוזר לראש ברהמ"ז אבל בר"ח ובחוה"מ ובר"ה ובסעודה ג' דשבת שאינו מחיוב לאכול פת גומר ברהמ"ז כדרכו ואינו חוזר ש"ע ועיין בח"א שאפי' אם התחיל ברכת הטוב והמטיב כל שלא אמר עדיין רק בא"י יסיים אשר נתן וכו' אך עיין בש"ע התניא שאפי' לא אמר רק תיבת ברוך בלבד שוב אין לו תקנה בברכת אשר נתן וקצת ראיה נראה לפענ"ד לזה מלשון המנהגים שכתב אבל אם נזכר קודם שפתח הטוב ומטיב אחר בונה ירושלים אומרה ברכה בפני עצמה ע"ש ולכאורה תיבת (אחר בונה ירושלים) מיותרים וגם בגמ' לא מזכיר אלא שלא פתח בהטוב ומטיב ע"ש אלא הכוונה שדוקא אחר בונה ירושלם מהני התקנה דברכת אשר נתן אבל אם התחיל בברכת הטוב והמטיב אפילו תיבה אחת שוב אין תקנה) והסכים לזה בקיצור ש"ע וע"ש שכן משמע ג"כ בברכי יוסף (הובאו בשע"ת דלא כחי' אדם אך כתב דאם דכשלא אמר רק בא"י יסיים למדני חקיך שלא יהא ברכת לבטלה ואח"כ חוזר לראש ע"ש:

רצה והחליצנו ה' אלהינו במצותיך הנה נוסח הרמב"ם פ"ב מהלכות ברכות (אלהינו ואלהי אבותינו רצה והחליצנו וכו') אך בכל הנוסאות כנוסח דידן ובמצות יום השביעי השבת הגדול והקדוש הזה הנה נוסח הרמב"ם (ובמצות יום השביעי הגדול והקדוש הזה) ובאבודרהם ליתא כלל אך נוסח דידן במחזור ויטרי ובאו"ז כי יום זה גדול וקדוש היא מלפניך הנה נוסח סידורי ספרד (כי יום גדול וקדוש הוא מלפניך) אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן לשבות בו ולנוח בו באהבה הנה באבודרהם ליתא תיבות (באהבה) ונוסח סידורי ספרד והרמב"ם (נשבות בו וננוח בו באהבה) אך נוסח דידן במחזור ויטרי ובאו"ז כמצות רצונך הנה נוסח סידורי ספרד (כמצות חקי רצונך) אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן וברצונך הניח לנו ה' אלהינו הנה בסידורי ספרד ואבודרהם ליתא אך היא ברמב"ם ובמחזור ויטרי ובאו"ז שלא תהא צרה הנה נוסח סידורי ספרד והרמב"ם והאו"ז (ואל תהא צרה) וכן הוא בזוהר תרומה אך נוסח דידן הוא במחזור ויטרי יגן ואנחה ביום מנוחתנו הנה בסידורי ספרד ליתא תיבות (ואנחה) ונוסח הרמב"ם (צרה ורעה ויגן ואנחה

ביום מנוחתנו) אך נוסח דידן ברוקח סי' ש"מ ובאו"ז והראנו ה' אלהינו בנחמות ציון עירך הנה ברמב"ם כל זה ליתא עד ובנה ירושלים ונוסח המחזור ויטרי ובאו"ז ובאבודרהם (והראנו בנחמת ציון) ונוסח סידורי ספרד (והראנו בנחמת ציון במהרה בימינו) אך נוסח דידן הוא ברוקח סי' ש"מ ובבנין ירושלים עיר קדשך הנה בסידורי ספרד ואבודרהם ליתא ונוסח האו"ז (בירושלים עיר קדשך) אך נוסח דידן הוא ברוקח שם כי אתה הוא בעל הישועות ובעל הנחמות הנה נוסח סידורי ספרד ובאבודרהם (כי אתה הוא בעל הנחמות) ונוסח דידן הוא באו"ז ובמחזור ויטרי וברוקח והנה בסידורי ספרד יש כאן תוספת נוסחא ואע"פ שאכלנו ושתינו חרבן ביתך הגדול והקדוש לא שכחנו אל תשכחנו לנצח ואל תזנחנו לעד כי אל גדול וקדוש אתה ובמחזור ויטרי יש ג"כ נוסחא הנוספת אחר בעל הנחמות (כאמור כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו) והוא פסוק בישעי' והנה נוסח יעלה ויבא אבאר אי"ה בסדר ר"ח:

ובנה ירושלם עיר הקודש במהרה בימינו הנה נוסח סידורי ספרד והמרדכי (ותבנה ירושלם עירך במהרה בימינו) ונוסח המחזור ויטרי (ותבכה ירושלם עיה"ק במהרה בימינו) ונוסח האבודרהם (ובנה את ירושלם עיר קדשך ונוסח הרמב"ם (ובנה ירושלם בקרוב כאשר דיברת) אך נוסח דידן הוא באו"ז בא"י בונה ירושלים אמן כן הנוסחא במחזור ויטרי ובטור ובאו"ז ויש נוסחא בונה ברחמיו ירושלם כ"כ המרדכי בשם מהר"ם ולזה הסכים הרמ"א והב"ח ונוסח הרמב"ם (בונה ברחמיו את ירושלם ונוסח סידורי ספרד (בונה ברחמיו בנין ירושלם) ויש נוסחא בונה ירושלים ברחמים והוא נוסחות מהר"י גינצבורג הובא במג"א ע"ש. והטעם לנוסחא זו עיין במחהש"ק משום דהכל בו וא"ח כתבו שאין לומר בונה ברחמיו משום דכתיב ציון במשפט תפדה אך המרדכי כתב בשם מהר"ם לומר ברחמיו דכתיב בזכריה ושבתי לירושלם ברחמים ביתי יבנה בה ומ"ש במשפט ר"ל בשביל עושי משפט והעט"ז כתב תירץ אחר דהפדי' תהיה במשפט אבל להיותה מבונה בכבודה הוא ברחמים ע"ש והב"ח מביא הב' תירוצים ע"ש) ע"כ דעת המהר"י גינצבורג לומר לשון הפסוק שתיבת ירושלים הוא קודם תיבות ברחמים ע"ש אך כבר העיד בנו הרמ"א שהמנהג לומר בונה ברחמיו ירושלים והנה יש שבשבת משנים נוסח ברכת שלישית זו ובמקום רחם נא ה' אלהינו וכו' אומרין (נחמנו ה' אלהינו בציון עירך ושמחנו בבנין בית בחירתך בבית הגדול והקדוש וכו' וחותם בא"י מנחם ציון בבנין ירושלם) משום דאמרינן בגמ' דבשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה וכן הוא דעת הרוקח סי' של"ח וכן נראה שכן הוא דעת הרי"ף והסכים לזה הגר"א וטעם לזה עיין בתוס' דרחם הוא תחנה ואין אומרין תחינות בשבת ובאבודרהם הביא עוד טעמים ודעת

רש"י ז"ל דרחם נמי היינו נחמה והכוונה אינו רק דלא נימא דצריך להתחיל בשל שבת ולסיים בשל שבת ע"ז אמר דמתחיל ומסיים בנחמה דהיינו כתיקן הברכה וכ"כ התוס' דהיא מנהג שטות ע"ש ודעת הרמב"ם דבין שבת ובין בחול יכול לומר בין רחם ובין נחמנו רק אין לשנות בין שבת לחול ולזה הסכים בהש"ע וז"ל פותח ברחם ה' אלהינו או נחמנו ה' אלהינו וחותם בה בונה ירושלם או מנחם ציון בבנין ירושלם ואין לשנות הנוסחא משבת לחול דבין בשבת בין בחול אומר נוסחא אחת ע"ש:

ועיין ג"כ במג"א דיש משנים הנוסחא בשבת ואומרים ותבנה ירושלים והטעם עיין בלבושי שרד כי ובנה ירושלם הוא לשון בקשה משא"כ ותבנה אך (טז) המג"א המג"א כתב דהוא מנהג שטות. והנה ברכת בונה ירושלם דוד ושלמה תיקנו עיין בגמ' שם דדוד תיקן על ישראל עמך ועל ירושלם עירך ושלמה תיקן ועל בית הגדול והקדוש ועיין בראש דאין הכוונה שלא ברכו אותה ברכה עד דוד ושלמה דהא דרשינן כולהו מקרא אלא דוד ושלמה תיקנו המטבע לפי מה שנתוסף טובה לישראל:

באי אמיה האל אבינו מלכנו הנה בסידר ר"ע ובמרדכי ובשבלי לקט ובאבודרהם ליתא תיבות האל והטעם עיין באבודרהם מפני שכבר אמר אלהינו ע"ש אך נוסח דידן הוא ברמב"ם ובמחזור ויטרי ובאו"ז ובפרש"י על הרי"ף ובתר"י ובטור אדירנו בוראנו גואלנו יוצרנו הנה בש"ע או"ח סי' קפ"ט וביו"ד שע"ט ליתא תיבות (אדירנו) ובמחזור ויטרי ובמרדכי ליתא תיבות (בוראנו) ותיבות (יוצרנו) וברש"י דף מ"ט וברמב"ם ובאבודרהם איתא תיבות בוראנו אך תיבות יוצרנו גם שם ליתא וכן הוא בהש"ע שם ונוסח האו"ז היא להיפך ליתא שם תיבות בוראנו אך איתא שם תיבות יוצרנו וכ"כ המט"מ בשם הרש"ל ע"ש אך נוסח דידן הוא בב"ח באו"ח וביו"ד שם קדושנו קדוש יעקב רועינו רועה ישראל הנה ברמב"ם ליתא תיבות אלו רועינו רועה ישראל) אך הוא ברש"י שם ובכל הנוסחאות המלך הטוב והמטיב לכל הנה ברמב"ם ובאו"ז ובאבודרהם ליתא תיבות לכל ובמרדכי כל זה ליתא אך נוסח דידן הוא ברש"י שם ובמחזור ויטרי ובש"ע ובשבלי לקט שבכל יום הנה נוסח סידר ר"ע והרמב"ם והמחזור ויטרי והכל בו והמרדכי (שבכל יום ויום) ונוסח השל"ה והב"ח אל בכל יום וכפי הנראה שהמג"א הסכים לנוסחא זו אך עיין בט"ז שאין דעתו נוחה בנוסחא זו והסכים לנוסח דידן ע"ש ועיין בפרמ"ג שהעולם נהגו לומר בכל יום הוא הטוב ולא שבכל יום וכ"כ בשלטי הגבורים על המרדכי ולזה הסכים בד"מ ע"ש וכ"כ הבאה"ט בסי' קפ"ז בשם הט"ז ועכ"פ לא יאמר (אל שבכל יום) דנראה כאלו ח"ו שתי רשויות הם עיין במג"א בשם הכל בו ואם כי נוסח הש"ך ביו"ד סי' שע"ט הוא אל שבכל יום ע"ש מ"מ דברי המג"א נראין הוא היטב הוא מיטב הוא ייטב לנו

הנה דעת הרש"ל לומר (הוא היטב מיטב ייטב לנו) שכל זה נחשוב להטבה אחת והג' הטבת (היינו מה שאמר המדרש הובא בטור שצ"ל בברכה זו ג' הטבת וג' גמולות) הם הטיב והמיטב נחשב לשני הטבת והיטב מיטב יטב היא הג' ע"ש והעיד ע"ז המג"א שכן המנהג ע"ש ונוסח המרדכי אינו רק (טוב ומטיב עמנו) ונוסח האו"ז והאבודרהם (הוא מטיב לנו) והוא ג"כ ע"ד הנ"ל שהטוב ומטיב נחשב לב' הטבות אך עיין בב"ח דמדברי הרא"ש לא משמע כן אלא צריך ג' הטבות מלבד הטוב והמטיב ושכן הוא בהש"ע ושכן עיקר ע"ש:

ועיין בהכל בו דיש אומרין הוא מטיב הוא הטיב הוא ייטב ע"ד ה' מלך ה' מלך ה' ימלך וכן גבי ג' גמולות אומרים הוא גומלנו הוא גמלנו והוא יגמלנו אך נוסח דידן הוא עפ"י נוסח הטוש"ע לומר ע"ד היה הוה ויהיה. ודע דנוסח הטוש"ע לומר הוא הטיב לנו הוא מיטב לנו הוא ייטב לכו אך נוסח דידן שלא לומר תיבות לנו עד לבסיף היא בסדר ברהמ"ז הקצר ובש"ך יו"ד שם הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו הנה יש אומרים הוא יגמול בעדינו וכן הוא נוסח המחזור ויטרי והאו"ז וכן הוא בפרישה סוף סי' קפ"ט ע"ש אך במט"מ ובא"ר הסכימו לנוסח דידן לומר הוא יגמלנו ושכן הוא בטור ובתשב"ץ ובמרדכי ובכל בו ובאבודרהם ע"ש לעד לחן ולחסד ולרחמים הנה במחזור ויטרי ליתא תיבות (ולרחמים) ובמרדכי כל נוסח זה עד לעולם אל יחסרנו ליתא ונוסח סידורי ספרד והרמב"ם והאבודרהם (חן וחסד ורחמים) אך נוסח דידן באו"ז ולרוח הצלה והצלחה ברכה ישועה נחמה פרנסה וכלכלה ורחמים הנה בסידורי ספרד וברמב"ם כל זה ליתא ובמחזור ויטרי איתא תיבות אלו (ורוח הצלה והצלחה ברכה) ותו לא ובאי"ז איתא ג"כ תיבות (ישועה ונחמה) אך תיבות אלו (פרנסה וכלכלה ורחמים) גם שם ליתא וחיים ושלום וכל טוב ומכל טוב לעולם אל יחסרנו הנה בסידורי ספרד וברמב"ם ובאו"ז ליתא רק תיבות (וכל טוב) ובמחזור ויטרי איתא (וחיים ושלום וכל טוב) אך תיבות אלו (ומכל טוב לעולם אל יחסרנו) גם שם ליתא אך הוא במג"א סי' קצ"ב בסוף נוסח ברהמ"ז הקצר ובא"ר בשם ס' אור חדש:

ועיין בא"ר בשם אור חדש לומר וכל טוב ומכל טוב שניהם במלאפו"ם ובשם התשב"ץ כתב לומר וכל טוב בחול"ם אך מן ומכל טוב לא מזכיר בתשב"ץ כלל ודעת הרז"ה לומר גם שניהם בחול"ם אך בסידר היעב"ץ כתב לומר וכל טוב בחול"ם ומכל טוב במלאפו"ם וכ"כ בהדי' בסידר ר' קאפיל (ודע דנוסח הרמב"ם הוא (שבכל יום גומלנו חן וחסד ורחמים וכל טוב) ולכאורה צ"ע הלא צריך להזכיר ג' הטבות וג' גמילות ואף אם נאמר דהרמב"ם חשוב הטוב והמטיב לב' הטבות וכל טוב להטבה הג' אך על הג'

גמילות דאיתא במדרש בהדי' מה נאמר ואפשר דדעת הרמב"ם כיון דאמרינן בגמ' דהטוב והמטיב צריכה ג' מלכות ומגמילות והטבת לא מזכיר כלל נראה דהגמ' לא סבירה לי' כהמדרש הנ"ל כנלפענ"ד בדרך אפשר):

ועיין בטור הא דהטוב ומטיב פותחת בברוך אע"ג דסמיכה לברכת בונה ירושלים היינו מפני שהטוב ומטיב אינו דאורייתא רק ביבנה תיקנו על הרוגי ביתר שנתנו לקבורה (ומטעם זה עונין אמן אחר בונה ירושלם להפסיק בין ברכת דאורייתא לדרבנן) לכך לא מקרי סמיכה והא דאין חותמת בברוך משום דהוה מטבע קצרה דמתחלה לא תיקנו רק הטוב והמטיב רק אח"כ הוסיפו בה דברים ע"ש ולפי מ"ש הב"י בסי' מ"ו בשם ר' יונה דלכך גבי ברה"ת ברכת אשר בחר פותחת בברוך מפני שאומרה בפני עצמה כשמברכין על התורה ע"ש א"כ בלא"ה אתא שפיר דברכת הטוב והמטיב פותחת בברוך משום דגם הטוב והמטיב אומרים בפני עצמה יין וכדומה:

טז' ודע דהא דסמכו ברכת הטוב והמטיב אחר בונה ירושלים עיין בב"י משום דאמרינן בירושלמי כשנחרב ביתר נגדעה קרן ישראל ואינה עתידה לחזור עד שיבא בן דוד לכך סמכות אצל בוכה ירושלים ע"ש ובפי' קרבן העדה על הירושלמי כתב לפי שברהמ"ז צריכה כוס והיה ראוי לברך על הכוס אחר בונה ירושלם והם היו סביב הכרם לכך קבעו אחר בונה ירושלם ע"ש ועפי"ז אמר לי ידידי הרב הה"ג החו"ב העצים מו"ה נתנאל הכהן נ"י אב"ד ב' אויוואראש שאפשר שזה הטעם הנוהגין להניח מידו הכיס של ברכה אחר בונה ירושלים לפי שהיה ראוי לברך על הכוס אחר בונה ירושלים ונכון הוא אך היעב"ץ כתב שאביו הגאון הח"צ שחק על מנהג הזה והיה אוחז הכוס עד שעת השתיי':

ועיין בטוש"ע או"ח סי' קפ"ט וביו"ד סי' שע"ט שבבית אבל מוסיפין בברכת הטוב והמטיב אחר הוא ייטיב לנו נוסחא זו (אל אמת דיין אמת שופט בצדק לוקח נפשות במשפט שליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו משפט ואנחנו עמו ועבדיו ובכל אנחנו חייבין להודות לו ולברכו גודר פרצת ישראל הוא יגדור את הפרצה הזאת מעלינו ומעל אבל הזה הוא גמלנו וכו') וביו"ד שם הוסיף עוד שיש מוסיפין גם בברכה שלישית ואומרין (נחם ה' אלהינו את אבלי ירושלם ואת האבלים המתאבלים באבל הזה נחמם מאבלם ושמחם מיגונם כאמור אשר אמו תנחמנו וכו' בא"י מנחם ציון בבנין ירושלים) ובברכת הזימון מוסיפין נברך מנחם אבלים שאכלנו משלו ע"ש ועיין בבאר הגולה שמה שאין נוהגין בברכת אבלים שסמכו אדברי התוס' פ"א דכתובות שברכת אבלים צריכה עשרה ושכן כתב הב"י בשם הרמב"ן והר"מ ע"ש ובאמת כן הוא ג"כ דעת הג"א בכתובות שם אך מדברי הטוש"ע אינו נראה כן ומ"ש הבאר הגולה שכן כתב הב"י בשם הרמב"ן

לפנינו ליתא בב"י ואדרבא המעיין בב"ח יראה שדעת הרמב"ן אדרבא להיפך ע"ש ע"כ נראה לפענ"ד מי שמברך ברכת אבלים אף ביחיד גם כן לא משתבש אך נראה דברכת מנחם אבלים ונברך מנחם אבלים שהביא ביו"ד שיש מוסיפין אין לומר כי הרבה חולקין על מנהג זה כמ"ש בטור וב"י ובטוש"ע או"ח אינו מוזכר כלל רק הב"ח ביו"ד העיד ע"ז שכן המנהג לאמרו ע"ש וכיון שהאידנא המנהג להיפך וכפי עדותו של הבאר הגולה ע"כ אין לאמרו:

הרחמן היא ימלך עלינו לע"ו הנה נוסח בקשות הרחמן אלו אינו מתיקון ברהמ"ז רק מה שהוסיפו אח"כ ועיין ביד אפרים דמחמת אונס קצת יכול להשמיט נוסח הרחמן ועיין בפרישה שנוסח בקשות אלו הם מעין ברכת הטוב והמטיב ועיין במג"א ובמט"מ והוא מדברי הבה"ג והכל בו לענות אמן אחר הרחמן שבברהמ"ז והנה נוסח הרחמן זה מוזכר בראש"ש וברמזים ובמחזור ויטרי:

הרחמן היא יתברך בשמים ובארץ הנה נוסח סידורי ספרד (הרחמן הוא ישתבח בשמים ובארץ) אך נוסח דידן במחזור ויטרי והנה בסידורי ספרד יש כאן עוד נוסחא הנוספת הרחמן הוא ישתבח על כסא כבודו הרחמן הוא יפרנסנו בכבוד הנה נוסח סידורי ספרד ובמחזור ויטרי בכבוד ולא בבזוי בהיתר ולא באיסור בנחת ולא בצער:

הרחמן הוא ישבור עולנו מעל צוארנו הנה נוסח סידורי ספרד ישבור עול הגליות ונוסח סידר ר' קאפיל ישבור עול הגוים:

הרחמן היא ישלח לנו ברכה מרובה בבית הזה ועל שלחן הזה שאכלנו עליו הנה נוסח סידורי ספרד (הרחמן הוא יברך את השלחן הזה שאכלנו עליו ויסדר בו כל מדעני עולם ויהיה כשלחנו של אברהם אבינו כל רעב ממנו יאכל וכל צמא ממנו ישתה) אך נוסח דידן הוא במחזור ויטרי:

הרחמן הוא ישלח לנו את אליהו הנביא ז"ל ויבשר לנו מהרה בשורות טובות ישועות ונחמות הנה בסידורי ספרד ובמחזור ויטרי יש כאן כמה נוסחאות הנוספות ע"ש:

הרחמן הוא יברך את אכי מורי עיין בספר חסידים סי' ת"ת דאם מתפלל על אביו או רבו לא יאמר אבי מורי או רבי כי שלמה אמר בתפילתו דוד אבי ואלישע אמר אלהי אליהו ע"ש ומצאתי בסידורי סלאוויטא שהעירו בזה ואפשר דהיינו דוקא היכי דמזכיר השם בתפילתו משא"כ כאן שאין מזמכיר רק הרחמן ואם כי הכוונה על השי"ת מ"מ כיון דלא מזכיר השם בהדי' אין קפידא:

הרחמן היא יברך את בעה"ב הזה עיין בבאה"ט סי' ר"א בשם מהר"ש שברכת בעה"ב יש לו סמך מן התורה וברכת את ה' אלהיך את לרבות בעה"ב ועיין בא"ר סי' קפ"ז שהוא

בירושלמי ועיין עוד שם דדוקא כשאוכל על שלחנו של בעה"ב ואוכל מלחמו ע"ש עיין בכל בו ובמחזור ויטרי שבסעודת נשואין יאמר יברך את החתן והכלה והשושבינים וכל רבותי המסובין כאן ובסעודת ברית מילה יאמר יברך את אבי הבן ואת הבן והמוהל והסנדק וכל רבותי המסובים כאן) כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב כן הוא נוסח הכל בו והמחזור ויטרי ובמג"א ובמט"ע ויש נוסחא אברהם בכל יצחק מכל יעקב כל וכן הוא בסידר ר' קאפיל ובקיצור של"ה ובנועם אלימלך פ' תצא ע"ש ועיין במט"מ בשם מורו לומר כל בכ"ף רפוי' דכן הוא ג"כ בפסוק וכי יש לי כל אך המט"מ כתב דדוקא בפסוק כיון שסמיכה לוא"ו כך משפטה שתהא רפוי' משא"כ בברהמ"ז שאינו סמיכה צריך לומר דגושה וכ"כ בא"ר כן יברך אותנו כלנו יחד ואם יש עכו"ם בבית יאמר כלנו יחד בני ברית ועיין במג"א סי' קפ"ט לומר יברך אותנו בני ברית כלנו יחד) אך דעת הא"ר בשם הכל בו לומר כלנו יחד בני ברית דכיון דהוא תוך כדי דיבור אין קפידא ואדרבא לנוסח המג"א כראה כמו חזרה ע"ש בברכה שלימה ונאמר אמן הנה נוסח סידורי ספרד (וכיה"ר ונאמר אמן) אך נוסח דידן במחזור ויטרי ובכל בי:

והנה נוסח ברכת בעה"ב במחזור ויטרי הרחמן הוא יברך בעה"ב הזה אותו ואת ביתו ואת בניו ואת כל אשר לו ואת עמדיו ואת סומכיו ואת דורשיו ואת דורשי שלומו וטובתו בבנים ובבנות בעושר ובנכסים כמו שנתברכו אבותינו וכו' יה"ר מלפני אלהי השמים שלא יבוש בעה"ב בעוה"ז ולא יכלם בעוה"ב ויצלח מאד בכל נכסיו ויהיה נכסיו מוצלחים וקרובים לעיר ואל ישלט שטן במעשי ידיו ואל יזדקק לפניו שום דבר חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם ע"ש ונוסח תפלת יה"ר הזה הוא מדברי הגמ' פ' שלשה שאכלו ע"ש ונוסח סידורי ספרד הרחמן הוא יברך בעה"ב הזה ובעל הסעודה הזאת הוא ובניו ואשתו וכל אשר לו בבנים שלא ימותו ובנכסים שלא יתמו ויה"ר שלא יבוש בעה"ב וכו' ונוסח ברכת בעה"ב בסידורי דידן הוא מדברי הכל בו ע"ש אך תפלת יה"ר הנ"ל איתא בכל בו ג"כ ע"ש כבר תמה ע"ז במעדני יי"ט על שאין בנוסחותינו הלא הוא מפורש בהדי' בהגמ' דזה הוה ברכת בעה"ב ע"ש:

והנה בסידורי ספרד יש עוד נוסח אחד של הרחמן הרחמן הוא יברך אותנו כל אחד ואחד ממנו בשמו הגדול כמו שנתברכו אבותינו וכו' ונוסחא זו הובא ג"כ בכל בו ובמט"מ וע"ז כיון ג"כ במג"א בסוף סי' קפ"ט במ"ש ויאמר ויברך אותנו כל אחד ואחד בשמו ע"ש במרום ילמדו וכו' הנה בסידורי ספרד ליתא אך הוא במחזור וטרי ובכל בו ובמט"מ והנה נוסח מקצת סידורין ממרום ילמדו וכו' והוא נוסח הכל בו אך נוסח דידן היא בס' אור חדש ונישא ברכה מאת ה' עיין במט"מ שיש שאין אומרים מאת ה' שלא יבליע

האל"ף אלא אומרים מעם ה' וי"א מהשם אך דעת המט"מ שלא ישנה מלשון הפסוק לומר מאת השם רק יגדיש האל"ף היטיב:

הרחמן הוא ינחילנו ליום שכלו טוב הכוונה עיין בכל בו משום דעתיד להיות כלו שבת היינו חרבן אלף שנה שהיא יומא דהקב"ה ובס' ייטב לב פ' אמור מביא אדמו"ר בשם זקנו הגה"ק בעל ישמח משה עפ"י דברי הירושלמי דע"פ אסור במלאכה משום שמקריבין קרבן הפסח ומקשה א"כ בכל יומא ליתסר שמקריבין התמיד ומשאני דלא אפשר ע"ש א"כ לפ"ז לעתיד דכתיב ועמדו זרים ורעו צאנכם ויהיה אפשר ממילא יהיה אסור במלאכה וזה ליום שכלו שבת ע"ש:

הרחמן הוא ינחילנו ליום שכלו טוב אפשר הכוונה עפ"י דברי הצליח סוף פ"ג דפסחים על מאמר הגמ' לא כעוה"ז העוה"ב וכו' כי אין דבר רע ח"ו יוצא מהקב"ה והכל לטובה אלא שהאדם בעוה"ז אין מבין הדבר אבל לעתיד שיהיה ומלאה הארץ דעה אז יבין שהכל היא רק טוב לכך גם על בשורה רעה ח"ו יברכו הטוב והמטיב ע"ש ולזה ליום שכלו טוב שיהיה הכל רק טוב כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר:

ועיין במג"א סי' ת"צ דבחוח"מ אין לומר הרחמן הוא ינחילנו ליום שכלו טוב דלא מיקרי יו"ט ועיין בחק יעקב שם דאם חל יו"ט בשבת יכלול שניהם יחד אך עיין בפרמ"ג שם בשם א"ר דאין המנהג כן רק יאמר כל אחד בפני עצמו ויאמר של שבת תחלה דתדיר קודם ע"ש:

הרחמן הוא יוכינו לימות המשיח ולחיי העוה"ב הנה יש אומרים יזכינו ויחיינו ויקרבנו לימות המשיח ולבנין ביהמ"ק ולחיי העוה"ב וכן הוא בסידורי ספרד והיא נוסחא מורכבת מנוסח הרמב"ם והאבודרהם כי ויזכינו ויחיינו ויקרבנו) הוא באבודרהם ונוסח (לימות המשיח ולבנין ביהמ"ק ולחיי העוה"ב) הוא ברמב"ם ונוסח המחזור ויטרי (הרחמן יחוש לכו גואל ויבנה חומת אריאל ויקבץ נפוצות יהודא וישראל ויזכנו לשני ימות המשיח ולחיי העוה"ב) ונוסח סידורי דידן עיין בא"ר שהוא במט"מ ובא"ח: מגדיל ישועות מלכו עיין באבודרהם שבשבת י"ל מגדול הדל"ת בחולם ובוא"ו והוא פסוק בשמואל והטעם כי שבת הוא מלך גדול וחולם בוא"ו הוא מלך גדול ובחול י"ל הדל"ת בחירק והוא פסוק בתהלים כי חירק הוא מלך קטן ועוד מגדיל הוא בתהלים ועדיין לא היה דוד מלך ומגדול הוא בנביאים וכבר היה דוד מלך ע"ש וכתבי האריז"ל יש ג"כ טעם לזה עפ"י סוד ע"ש ועיין בא"ר שגם בר"ח אומרים מגדול וסימן לדבר שבת וחודש קרא מקרא ע"ש:

עושה שלום במרומיו וכו' הא דאומרין עושה שלום עיין באבודרהם משום דכל התפלות חותמין בשלום ובמט"מ עפ"י דברי פרש"י ז"ל פ' בחוקותי שמא תאמר הרי מאכל הרי משתה אם אין שלום אין כלום וכו' לכך אחר בהמ"ז אומר הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן והא דלעיל גבי ברכת בעה"ב אומר ונאמר אמן וכאן ואמרו אמן עיין במג"א משום דגבי ברכת בעה"ב אינו יכול לגזור ולומר ואמרו אמן משא"כ כאן גבי ברכת עושה שלום שהיא הקב"ה ועיין במט"מ דאף בית ד' אומר ואמרו אמן להמלאכים השומרין אותו ע"ש:

יראו את ה' קדושיו הנה מוסיפין בכאן פסוקים המדברים מענין בטחון המזונות וכל הפסוקים הם בתהלים חוץ מפסוק ברוך הגבר אשר יבטח בה' שהוא בירמיה קפיטל י"ז והנה בסידר ר' שבתי ליתא כל הכי פסוקים אך פסוק יראו ה' קדושיו ופסוק כפירים רשו ורעבו הוא במחזור ויטרי ע"ש וברמב"ם איתא פסיק כפירים רשו ורעבו ופסוק הודו לה' כי טוב ע"ש ומדברי האבודרהם נראה לומר גם פסוק הודו לאל השמים וכו' אך בכל הסידורין ליתא ובסידורי ספרד גם פסוק הודו לה' כי טוב ליתא ע"ש והנה פסוק פותח את ידך ליתא גם בסידורי ספרד גם באבודרהם עוד יש שינוי אחת בסידורי ספרד שפסוק נער הייתי גם זקנתי איתא שם לומר קודם הפסוק ברוך הגבר (ובאבודרהם ליתא כלל פסוק נער הייתי וכו') וג"כ איתא שם אחר הפסוק נער הייתי לומר הפסוק (כל היום חונן ומלוה וזרעו לברכה) ואח"כ לומר מה שאכלנו יהיה לשבעה ומה ששתינו יהיה לרפואה ומה שהותרנו יהיה לברכה כדכתיב כדכתיב ויתן לפניהם ויאכלו ויותירו כדבר ה' ואח"כ פסיק ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ ואח"כ פסוק ברוך הגבר אשר יבטח בה' ואח"כ הפסוק ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום: והנה יש נוהגין קודם שמברכין על הכוס של בהמ"ז אומרים פסוק כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא וכן הוא בסידורי ספרד והטעם עיין באבודרהם לרמז על סעודת הקב"ה להצדיקים ודוד המלך יברך ויאמר כוס ישועות אשא כדאיתא בפ' ע"פ ויש נוהגין לומר סברי מרנן קודם ברכת פה"ג וכן הוא בכל ובלבוש אך עיין בא"ר שכתב שלא ראה נוהג כן והכי דנהוג נהוג ע"ש והא דאין מברכין פרה"ג על כוס בהמ"ז קודם בהמ"ז כמו בקידש והבדלה עיין בתוס' ברכות דף נ"ב ע"א:

סדר ברכת הנהנין ברכת היין גרסינן בריש פ' כיצד מברכין והובא בש"ע סי' ר"ב על פירות האילן אומר בורא פרי העץ חוץ מעל היין שעל היין אומר בא"י אמיה בורא פרי הגפן (והטעם עיין בפרש"י שמפני תשובתה קבעה לה ברכה בפני עצמה ע"ש) בין חי בין מבושל בין שהיא עשו קונדיטין דהיינו שנותנין בו דבש ופלפלין ע"ש ועיין בח"א

דה"ה מה שקורין ווערמיט ווין שהוא מר ע"ש ואם בישלו יין וטורפו בביצים וצוקער שקורין ויין זופא עיין בשו"ת מהר"ם שיק או"ח דאם היין היא הרוב מברכין בורא פרי הגפן אף שאין לו תואר יין ואם אין רוב ביין מברכין שהכל ע"ש ודין יין עמוקים אכתוב אי"ה בסדר יין קידש מחמת כי אין דרך לשתות יין צמוקים לשם משקה רק לקידש והבדלה ע"כ שם מקומה ע"ש: והנה המנהג כשאדם שותה יין או שאר משקה המשכר אומר לחיים ויש סמך למנהג זה מדברי הגמ' פ' במה אשה מעשה בר"ע שעשה משתה לבנו ועל כל כוס וכוס אמר חמרא וחיי לפום רבנן וכו' והטעם משום דאמרינן לא נברא היין אלא לנחם אבלים וגם בשעה שדנו דינו נפשות היו משקין אותו יין כדאמרינן פ' נגמר הדין לכך אמרי חמרא וחיי שהיין הזה יהיה לחיים ועיין בס' ייטב לב לאדמו"ר הגה"ק מו"ה יקותיאל יהודא ט"ב מסיגוט זצללה"ה פ' תבא שכתב בזה דבר נחמד בשם גאון ספרדי כי נפש אדם היא כח המדבר וכמו שתרגום ויהיה אדם לנפש חי' לרוח ממלא ובכל דיבר שמוציא אדם מפיו נתמעט כח החיוני וכדכתיב נפשי יצאה בדברו אך זה בדברי עוה"ז אבל בד"ת כתוב תורת ה' תמימה משיבת נפש שמשיב הנפש וטל תורה מחייהו והנה איתא בגמ' אגברו חמרא לדרדקי כי היכי דילמרו מילי הרי דשתיית היין מעורר כח הדיבור לדבר הרבה ע"כ בהמוני עם השותים במזרקי יין מדברים דברים בטלים ועי"ז יתמעטו להם כח תחיינו משא"כ ת"ח מדברים אח"כ דברי תורה ותורת ה' משיבת נפש וזה חמרא וחיי לשתות ולחיות לפום רבנן ותלמידיהם:

ועיין בא"ר סי' קע"ד בשם בה"ג שראה להרב מהר"א שהיה נוהג לברך על היין ושתה מעט ואח"כ אמר להמסובים (בשמחתכם) והיא כמו שאנו אומרים לחיים ואח"כ גמר לשתות משום דאין להקדים כבוד בו"ד לכבוד שמים והבה"ג כתב דאין בכך כלום דגדול כבוד הבריות וכו' מ"מ כתב דכשהוא זוכר נוהג עצמו כמהר"א וגם הא"ר שם החזיק במנהג מהר"א ע"ש: ועיין בשלה"ק שהרבה לדבר בגנות המרבה בשתיי' ומלמד זכות על הצדיקים ששתו לפעמים בסעודת מצוה יותר מדי שכוונתם היה לש"ש כי ברבות השמחה יחזק כח השכל ואז יותר מוכן לגלות תעלומות החכמה וכו' וסיים ובכל זאת רבים ישתו לא לימא ע"ש והוא לשון הגמ' פ"א דכתובות:

ועיין במסכת שבת והובא בש"ע או"ח סי' שכ"ח סגולה למי שנשתכר הרבה לסוך כפות ידיו ורגליו בשמן ומלח ע"ש ובס' נתיב מצותיך מהגה"ק מו"ה יצחק אייזיק מקאמארנא זצללה"ה מביא שם בשם הבעש"ט לאכול תפוחים משום שהתפוחים מפיגין המשקה ע"ש. ועיין בש"ע סי' קע"ה דעל כל שינוי יין כל שאינו יודע שהוא גרוע מן הראשון מברכין עלי' בא"י אמ"ה הטוב והמטיב והטעם שעל שינוי יין מברכין ולא על שינוי פת

ובשר עיין בהגהות רע"א בשם ס' כד הקמח מפני שבמקום שמשנים היינות בודאי יש שם רוב שמחה וכדי למעט בשמחה תיקנו לברך הטוב והמטיב שהוא ברכה שתקנה על הרוגי ביתר ע"ש ועיין באבודרהם שהסביר הדבר יותר בשם הירושלמי עפ"י מאמר חכמז"ל פ"ה דגיטין ששבע שנים בצרו העכו"ם את כרמיהם מדם הרוגי ביתר ע"ש:

ועיין בש"ע סי' קע"ה דאין מברכין הטוב והמטיב אלא אם יש לו ג"כ אדם אחר עמו (ששותה עמו מן היין דהכי משמע הטוב לדידי' והמטיב לחבירו ואפי' הם אשתו ובניו ע"ש (והנה דעת. הרמ"א אע"פ שאין לו עוד מן היין הראשין אך דעת השל"ה ומג"א דדוקא כשיש לו עור מן הראשון ע"ש) ואם הביאו לו השני יינות בבת אחת מברך (בורא פרי הגפן על היין הטוב ופוטר היין הב' ע"ש:

ברכת מזונות הנה הדין מפורש בהש"ע סי' קס"ח דעל כל תבשיל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בא"י בורא מיני מזונות וכן הדין על פת הכאה בכיסנין אם לא קבע סעודתו עליהם אבל אם קבע סעודתו עליהם אז מברך עליו המוציא וברכת המזון ע"ש ושיעור קביעת סעודה יש אומרים שהוא מג' ועד ד' בצים עיין בבאה"ט ס"ק י"ז ודעת הגר"א הובא בחיי אדם שהוא שיעור סעודתו ערב וצהרים ובש"ע מהגאון התניא כתב דמד' עד ששה בצים אם אינו קובע סעודתו עליהם מברך בורא מיני מזונות ומעין שלש ואם קובע סעודתו הוא ספק ויברך על פת אחרת וכו' ואם הוא יותר מששה בצים אז אפילו אינו קובע סעודתו עליהם הוא הוא ספק ואם קובע עליו מברך המוציא וברהמ"ז ע"ש ולדעת הכל הליפתן שאוכל עם הפת כיסנין הוא מצטרף לשיעור ע"ש ויהיה איך שיהיה הותרו הרצועה בין המוני עם שאוכלין כדי שבעם עד שכריסם בין שיניהם בלא נט"י ובלא ברכת המוציא וברהמ"ז ויותר שכוח זה אצל עוברי דרכים:

ועיין בהש"ע דמהו נקרא פת הכאה בכיסנין י"א שהוא פת הנעשה כמין כיסים שממלאים אותם דבש או ציקער ואגוזים ושקדים ותבלין (וע' במג"א סוף הסי' דאם ממולא בבשר או דגים או גבינה לא הוי פהבכ"כ ובשם שב"ל כתב דאפשר ה"ה ממילא בפירות לא ודעת הט"ז דגם בממולא בשר או גבינה ודגים מקרי פת כיסנין וכן דעת האבן העוזר) וי"א שהוא פת הנילוש בשמן ודבש וחלב ובמי פירות ודעת המג"א דוקא שאין בו מים כלל אך דעת הט"ז ושאר האחרונים אפי' עירב בו ג"כ מעט מים (ועיין במג"א שם בשם התוס' דפת הנילוש במי בצים לחם גמור הוא אך בשם השב"ל כתב דגם מי בצים הוי כדבש ומי פירות ולזה הסכים באהעו"ז ובדג"מ ושאר האחרונים ועיין בט"ז בשם הב"ח דצריך שיהיה הדבש וכו' מרובין מהקמח אך הט"ז כתב דלא חיישינן לזה) וי"א דהיינו הקיכליך שעושין בסעודה לתיאבון ולדינא הסכים בהש"ע שכל אלו הם פת

כיסנין והטעם עיין בט"ז משום דברכת מזונות פוטר הכל אפילו פת גמור דהא זיין אלא מפני חשיבות הפת קבעו עליו המוציא וברהמ"ז משום הכי כל שאין ברור לנו שהוא פת גמור יש להקל ע"ש:

והנה נתפשט המנהג אצל המוני עם שיש שלשין עיסה במי אורז או ברוטב של בשר או שמבשלין עשב שקורין טעה ולשין בהמים וכדומה ואוכלין בלא נט"י וברכת המוציא ואין לזה שום היתר כלל עיין בתשו' תפארת יוסף ותשו' הרי בשמים רק אם לש ביין צמוקים שהי' צריך לברך עלי' פה"נ אז יש לו דין פהב"כ:

ועיין במג"א דאם אוכל כת כיסנין למזון ותבשיל כמעשה קדירה שקורין עפיל פלאדין וכדומה שתמיד מחמת סעודה באים א"צ לברך עליהם תוך הסעודה ואין להחמיר וליקח קצת תפוחים מבפנים ולברך עליהם בירא פרי העץ כי קמחא עיקר והוי ברכה לבטלה ודבר שבא רק לקנוח ותענוג מברך לפניהם בורא מיני מזונות ע"ש ועיין בדג"מ דגם באם באה רק לקנוח מ"מ אין מברכין עלי' תוך הסעודה אלא אם יש לו דין פהב"כ לכולי עלמא דהיינו שהוא נילוש גי"כ בדבש או בחלב וכו' והוא ממולא ג"כ בפירות וכדומה ע"ש:

והנה אם עשה קנייידליך וחרעמוליך מקמח הנעשה ממצה או מפת דעת המג"א נוטה לברך המוציא ודעת האבן העוזר לברך עליהם בורא מיני מזונות רק למי שלבו נוקפו יעשו הקנייידל'ך והחרעמזליך קטנים שלא יהיה בכל אחד כזית ודעת החיי אדם דאם הם נילוש בשומין ודבש אז אפילו יש בכל אחד יותר מכזית מברך במ"מ אך אם נילוש במים יש ליזהר לעשות פחות מכזית ע"ש:

תבשיל מה' מיני דגן כגון גריס גרויפין געשטליך מברך עליהם בורא מיני מזונות וכן העשוי מקמח ואפילו לא נתן רק מעט קמח באיזה מאכל כדי שיתן טעם בתערובות מ"מ קמחא הוא עיקר ושאר התערובות בטל לגבי הקמח אבל אם נתן הקמח לדבק בעלמא בטל הקמח לגבי שאר המאכל ש"ע סי' ר"ח ואם בישל אחד מה' מינים יחד עם שאר מין כגון פערפיל עם באנדליך עיין בקיצור ש"ע כיון שכל אחד מובדל בפני עצמו צריך לברך שתי ברכות דהיינו שמברך תחילה מזונות על הפארפיל ואוכלין ואח"כ מברך בפה"א על הבאנדליך והרוטב הוא טפל וא"צ לברך עלי' אך דעת הגה"ק מו"ה יצחק איזיק מקאמארנא בספר אוצר החיים פ' וילך דא"צ לברך רק מזונות והמברך גם על (הבאנדליך) הוא ברכה לבטלה ע"ש ואם בישל יחד שני מינים אחרים שאינו מין דגן אזלינן בתר הרוב ש"ע:

פרי העץ גרסינן במשנה ריש פ' כיצד מברכין והובא בש"ע סי' ר"ב על פירות האילן אומר בא"י אמ"ה בורא פרי העין חוץ מן היין וכו' ועיין (במג"א דיאמר בורא ולא הבורא והא

דאמר המוציא בה"א עיין במחהש"ק) ועיין ברמ"א סי' ר"ג דלא מקרי עץ אלא שמוציא עליו מעצו אבל הני דכלה עליו לגמרי בחורף והדר פרח משרשיו לא מקרי עץ ומברכין על פירותים בפה"א ע"ש ועל מאלינים דעת הט"ז בסי' ר"ד ובא"ר ריש סי' ר"ג לברך בפה"א אך בח"א כתב שהוא ראה בעינו שהוא אילן ממש וצריך לברך בפה"ע ע"ש:

ועיין בס"ע שענבים כל זמן שלא הגיע לכפול הלבן הם בכלל בוסר ומברך עליהם בפה"א ומתוך שלא נודע לנו שיעור פול הלבן לעולם מברך עליו בפה"א עד שיהיה גדול ביותר ע"ש ועיין בח"א דקורא תגר על שלוקחים בליל ר"ה ענבים לברכת שהחיינו ומברכין עליהם בפה"ע כי הוא ברכה לבטלה אלא צריך לברך בפה"א ע"ש וכ"כ במטה אפרים סי' ת"ר ע"ש אבל עיין בס' אשל אברהם דכתב דנוהגין לברך בפה"ע על ענבים בר"ה וע"י המנהג מוכרע שאין בו חשש בוסר ובפרט לפי מ"ש המג"א שעכשיו ענבים קטנים מפיל ע"ש ובלא"ה דעת המג"א בסי' ר"ו דאם בירך על הבוסר בפה"ע יצא ואם דבס' אבהע"ו והא"ר חולקין עליו עיין במחהש"ק שמיישב דברי המג"א ועיין בשע"ת בשם פנים מאירות ג"כ לברך על הבוסר בפה"ע ואף דגם לענין שהחיינו יש ספק דעל בוסר אין מברכין שהחיינו כדאיתא בש"ע סי' רכ"ה בליל ר"ה בלא"ה העיקר דמברכין שהחיינו והפרי אינו אלא לרווחא דמילתא:

והנה שאר כל הפירות משראוי לאכלם ע"י הדחק מברכין עליהם בפה"ע (ודעת הח"א דאם אינם ראוים לאכילה רק ע"י הדחק מברכין עליהם שהכל) ואם אינם ראוים אפילו ע"י הדחק אין מברכין עליהם כלל ש"ע שם ס"ב ועיין בסעיף י"ד דאם מתקן ע"י אור או שטיגנם בדבש כדרך שעושין לאגוזים ירוקים וכדומה מברך עליהם שהכל אגוז גמור המטוגן בדבש שקורין נויאט מברך עליו בורא פרי העץ ש"ע ואותן שמרקחין נויאט עם שומשין עם אגוזים יחד הולכין אחר הרוב שע"ת:

ועיין במג"א סי' ר"ד ס"ק ב' דפירות שנפלו מן האילן קודם גמר בישולם אפילו ראוין לאכילה ע"י הדחק מברך שהכל ועיין במחהש"ק בשם הפרישה דאפילו הניחן אח"כ תוך הקש וכדומה ועי"ז נתבשלו מ"מ מברך עליו שהכל אך בשם הלחם משנה כתב דאם נתבשלו אח"כ בקש מברך בפה"ע. ועיין בש"ע שפירות שאין דרך לאכלם חיים (כגון ערמונים שקורין קעסטין) אם אכלם כשהם חיים מברך שהכל:

אתרוג המטוגן בדבש עיין בט"ז סי' ר"ה דמברך בפה"ע והנה דעת סידר היעב"ץ לברך שהכל אף בספר אשל אברהם סי' רכ"ה הסכים ג"כ לברך בפה"ע ע"ש וכ"כ בקיצור ש"ע בשם הגאון בעל אמרי אש ע"ש ועל קליפת מדאנצין שמרקחין בדבש דעת הט"ז בסי'

ר"ד ס"ק ט"ו ובח"א לברך בפה"א ודעת המג"א בסי' ר"ב לברך בורא פרי העץ ודעת הא"ר ופרמ"ג לברך שהכל ע"ש וכ"כ בבאה"ט:

פאווידלא או לעקוואר עיין ברמ"א סי' ר"ב די"א בפה"ע וי"א שהכל והכריע שם לחוש לכתחלה לברך שהכל אבל אם בירך בפה"ע יצא כי כן העיקר ודעת הט"ז לכתחלה יברך בפה"ע והב"ח פסק לכתחלה בורא פרי האדמה ואם בירך שהכל או פרי העץ יצא ע"ש אך בא"ר הסכים ג"כ כהרמ"א. גרעינים מפירות האילן דעת הש"ע בסי' ר"ב דמתוקים בורא פרי העץ ומרים אינו מברך עליהם כלל ועיין בבאה"ט בשם גן המלך דבמתוקים בפה"א ובשם הפמ"א לברך בפה"א או שהכל ובשם הפר"ח והבר"י לברך שהכל והיד אפרים הכריע דלכתחלה שהכל ובדיעבד אם בירך פרי העץ או פרי האדמה יצא ע"ש ויש ליזהר בגרעיני תפוחים ואגסים ששכוח בהם תולעים:

פרי האדמה הנה איתא במשנה ובש"ע סי' ר"ג על פירות הארץ מברך בא"י אמ"ה בורא פרי האדמה חוץ מן הפת והא דקאמר כאן האדמה ובלחם הארץ עיין באבודרהם משום דלישנא דקרא הכי הוא להוציא לחם מן הארץ ע"ש ולפי מ"ש בשל"ה שם שהוא מרמז לארץ החיים שממנה נזונים עליונים ותחתונים בלא"ה אתא שפיר ואין להקשות הא גופא קשיא למה לא רמזה גם בברכת פר' האדמה לארץ החיים י"ל משום דעל הלחם יחיה האדם והוא עיקר חיי אדם לכך גבי ברכתו רמזי לארץ החיים:

והנה דיני פרי האדמה הוא בש"ע סי' ר"ג וסי' ר"ה וכבר כתבתי לעיל שאפילו אם גדל באילן אם עליו כלה לגמרי בחורף והדר פרח משרשיו בכלל פרי האדמה הוא ואין מברכין פרי האדמה אלא על דבר שטובים לאכלם חיים ומבושלים אבל דבר שטובים מבושלים יותר מחיים כשהם חיים מברך שהכל ש"ע ועיין בא"ר שאפילו טובים נמי חיים מ"מ אם אין דרך לרוב בני אדם לאכלן חיים מברך שהכל וכ"כ בח"א ועל לפת שקורין מייארין וריבין כשהן חיין מברך שהכל ועל מבושל בפה"א ש"ע ועיין במג"א שמפקפק דאפשר דאם בישלו לפת בלא בשר משתנה לגריעותא וא"כ ברכתו שהכל אך עיין בשע"ת שמט"ז משמע דבכל בישול משתנה למעליותא ואם בישלו עם בשר ושומן אע"פ שהשבח הוא מחמת השומן והבשר מ"מ מברך בפה"א גם להמג"א ועיין בבאה"ט דשלאטין מעורב עם חומץ ושמן זית בפה"א (ועיין בפרמ"ג דאם אכלו עם בשר ושאר דבר לטבל מברך על העיקר) זויאיר קרויט (דהיינו שהוא כבוש) בין חי בין מבושל בפה"א (והרוטב של קרויט כבוש או של איגערגעס כבושים שהכל ט"ז סי' ר"ב) ועיין בט"ז סי' ר"ד דשרביטין של קטניות שקורין ערבין שויטין הנזרעים בגינות לאכלן חיין בשרביטין בפה"א דע"מ כן נזרעו אבל הנזרעים בשדות דלא נטעו אדעתא דהכא מברך

שהכל ע"ש ובשע"ת שום ובצל חיין כ"ז שלא הזקינו מברך עליהם בפה"א ואם הזקינו מברך שהכל ט"ז סי' ר"ה ועיין בשע"ת שבמדינותינו שלעולם אין אוכלים שום ובצל בלא פת אף כשהן רכים ע"כ לעולם יש לברך עליהם שהכל ועיין בש"ע סי' ר"ג דצונן שקורין רעטיך בפה"א:

ועיין בש"ע סי' ר"ד דכמיהין ופטריות שקורין שוואמען מברך עליהם שהכל (ועיין בא"ר דכמיהן הם שגדילים ע"ג קרקע ופטריות הם הגדלים על העצים) והטעם עיין בבאה"ט דמן האויר הם גדילים ועיין בס' אוצר החיים מהגה"ק מו"ה יצחק איזיק מקאמארנא זצללה"ה פ' וילך שכתב דעל תפוחי האדמה שקורין ערד עפיל מברך ג"כ שהכל דדמי לכמיהין ופטריות דלא ינקי מארעא ע"ש אך עיין בס' מאורי אור שכתב שברכתן בפה"א אף שמפרשים פטריות תפוחי אדמה ובל"א ערד עפיל אינו כן אף שבהנחתם בתלוש מוסיפים וגדילים בהם קטנים אין זה עיקר גידולם ע"ש וכן דעת היעב"ץ אבל באם נתמעכו לגמרי ודאי מברך עליהם שהכל דלא עדיפי מקטניות שמברך עליהם בפה"א לכ"ע ואם נתמעכו לגמרי מברך שהכל והוא ברמ"א סי' ר"ח: והנה באורז ודוחן הוא מה שקורין הירווריי"ו יש בזה כמה דעות דאיתא בש"ע סי' ר"ח והוא מדברי הגמ' פ' כיצד מברכין שהכוסס את האורז מברך בפה"א עשה מהם תבשיל או אפה מהם פת מברך לפניו בורא מ"מ אע"פ שאינו מז' מינים כיון שנקרא מזון שהוא משביע וסועד הלב ולאחריו בורא נפשות רבות דלא נתקנה מעין ג' אלא על ז' המינים ותבשיל או פת הנעשה מדוחן שהכל אך מחמת שמספקא לן מהו נקרא אורז ומה נקרא דוחן כי י"א שאורז הוא רייז ודוחן הירז וי"א להיפך עיין בתוס' לכך דעת השל"ה דיר"ש לא יאכל לא רייז ולא הירז אלא בתוך הסעודה ואם צריך לאכול בלא סעודה יברך על שניהם שהכל אבל כ"ז כשנתמעך אבל אבל אם לא נתמעך והם שלימים בין אורז ובין דוחן יכול לאכלם לכתחלה שלא בתוך הסעודה ומברך בפה"א דהוי בכלל כוסס וכמו חטים שלוקים ולזה הסכים גם הט"ז ובסידר ד"ח ובח"א אבל דעת הב"ח דגם בשלא נתמעכו והם שלימים איכא ספיקא שנסתפק הב"י בדעת ר' יונה די"ל דדוקא בחטים שדרך לבשלם כשהן חלוקים וכתושים כגון הריפות לכך שלימים הוי כאלו כוסס משא"כ גבי אורז שדרך לבשלם כשהן שלימים לכך דעת הב"ח די"ש לא יאכל לא הירז ולא רייז אפילו כשהיא שלם אלא בתוך סעודה והסכים לזה בא"ר ע"ש ולכאורה נראה דבזה אם אכלו בלא סעודה אז כ"ע מודה בפה"א דבזה איכא ס"ס ספק דילמא הוא דוחן ואת"ל שהיא אורז דילמא גם על האורז מברכין בפה"א כשהן שלימים אך עי"ן בא"ר בשם הכל בו דעל דוחן מבושל כשהיא שלם שהכל ע"ש א"כ אפשר לדעת הב"ח מברך גם

כשהוא שלימים שהכל וכן דעת הגה"ק התניא בסידר שלו ע"ש ועל גרויפין שנעשו מטארטקע רעטשקע דעת הפרמ"ג דאם לא נתמעכו בפה"א וכן דעת הח"א וכתב שכן נהג הגר"א ולזה הסכים ג"כ בסידר ד"ח אך מדברי הט"ז כראה דגם בלא נתמעכו מברך שהכל וכן נראה מדברי הא"ר שכתב סתם טאטרקע שהוא חיידין לכ"ע שהכל ע"ש ועיין בפרמ"ג שתמה על הט"ז דלמה לא יברכו בפה"א וכן תמה על שאין מברכין בפה"א על פת הנעשה מטערקישין ווייץ טענגרע קאקאריץ מלייא (ובאמת דעת הגה"ק עו"ה יצחק איזיק מקאמארנא בס' אוצר החיים פרש' וילך דבמקום שזורעים אדעתא דהכי לעשות ממנו פת ותבשיל מברכים בפה"א על הפת ועל התבשיל) אבל המנהג לברך עליהם שהכל וגם בפרמ"ג גופא שם מצדד ליישב מנהג העולם ועיין בח"ס או"ח סי' נו"ן דמפשט פשיטא לי' שאין ברכתו כורא פרי האדמה רק מספקא לי' אם הוא מין אורז לכך כתב לאכלו בתוך הסעודה ע"ש אך כבר נהגו העולם לאכלן שלא בתוך הסעודה ומברכין עלי' שהכל:

ברכת שהכל גרסינן בגמ' ברכות מ"ם על דבר שאין גדולו מן הארץ כגון בשר ודגים על החלב ועל ביצים ועל הגבינה אומר בא"י אמיה שהכל נהיה בדברו על הפת שעפשה ועל היין שהחמיץ וכו' ועל כמהין ופטריות אומר שהכל ע"ש והובא בש"ע סי' ר"ד והנה יש עוד דברים שהם בכלל פרי העץ ופרי האדמה ומברכין עליהם שהכל והן מחמת שאינו עיקר הפרי וכדומה והובא לעיל כל אחד ואחד במקומה והא דבשאר ברכות מברכין ברא או בורא וכאן נהיה עיין באבודרהם משום דתיקנו ברכה זו גם על פת שעפשה ויין שהחמיץ שלא היתה עליהם כוונת הבריאה לכך מברכין נהיה ע"ש:

ועיין במג"א סי' ר"ד בשם ס' חכמת מנוח לומר נהיה בסג"ל תחת היו"ד שהוא לשון בינוני אך דעת המג"א בסי' קס"ז לומר נהיה בקמ"ץ תחת היו"ד וכ"כ בשע"ת סי' ר"ד בשם הברכי יוסף ושאילת יעב"ץ וכ"כ בהגהות הח"ס בשם רבו הגאון ע"ש. והנה בסוף פרק כיצד מברכין אמרינן השותה מים לצמאו אומר שהכל נהיה בדברו לאפוקי מה לאפוקי למאן דחנקתי' אומצא ושתה מים להעביר האומצא ועיין בתוס' דדוקא מים אבל שאר משקים שלעולם הגוף נהנה מהם מברך אפילו חנקתי' אומצא ע"ש והובא בש"ע שם: ועיין במשנת חסידים דכשרוצה לשתות מים ישפוך מעט מן הכלי קודם שישתה שלא יזיקו המגלגלים שבתוך המים ועיין בחולין דף ק"ה משמע שם דטעם השפיכה שמא שתה שד מן המים (ובסידר אור הישר מביא הב' טעמים) ועיין בתוס' שם דצריך דוקא השותה גופא לשפוך מן המים וע' בספר חסידים סי' קי"א ותתנ"ב שקודם הברכה ישפוך מן המים (ועיין בא"ר סי' ר"ב בשם כנה"ג דהטעם משום הפסקה והוא

כתב דהטעם משום ביזוי ברכה) ועיין עוד בסי' תתנ"ד דאם בירך על המים ושמע שיש מת בעיר ישתה מעט מן המים (שלא יהיה ברכה לבטלה ושומר מצוה לא ידע דבר רע) ואכ"כ ישפוך השאר ע"ש:

והנה המנהג המוני עם כששותין מים מנהרות כורעים על הברכיים ושותין ועיין בבעה"ט פ' תשא שסימן זה היה לגדעון שכל הכורע על ברכיו לשתות סי' שעבד ע"ז ע"ש ועיין בלקוטים על ס' משלי מהגה"ק מהרצ"א מדינוב שמי שצמא ועיף אל ישתה מים עד שירחץ מעט במים קרים על דפקיו שבשתי ידיו:

ודע דאף דאמרינן ועל כלם אם אמר שהכל יצא עיין במג"א סוף סי' ר"ב ובשע"ת דהיינו דיעבד או אחר שלמד ואי אפשר לו להכריע בין הדעות אבל מי שלא למד לא יאכל עד שילך אצל חכם ללמדו ברכות ע"ש וכדאמרינן בגמ' כל הנהנה בלא ברכה מעל ומה תקנתי' ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות ע"ש (ובדרך צחות אמרתי דאפשר זה כוונת הגמ' מברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא היינו משום דאמרינן כאן שילך אצל חכם ללמוד ברכות וא"כ מברכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא ר"ל אם הוא תלמוד של חכם היינו אם למד אצל חכם ברכות) וע' בשע"ת בשם א"ר דע"ז כיוונו חכמז"ל באמרם האי מאן דבעי למהוי חסידא יקיים מילי דברכות דר"ל ברכה הראוי' לו ולא יפטור עצמו בברכת שהכל ע"ש:

ברכה אחרונה הנה כבר הפסק הלכתא בש"ע סי' ר"י דברכה ראשונה א"צ שיעור בין באוכלים בין במשקים ומברך תחלה ברכה הראוי' לאותו מין (ודלא כהראב"ד הובא בב"י סי' קס"ח דעל פחות מכזית פת מברך בורא מיני מזונות הביאתיו לעיל בסדר ברכת המוציא ע"ש) אבל ברכה אחרונה צריכה שיעור אוכלים בכזית ומשקים ברביעית ואם אכל פחות מכזית בין מפת בין משאר אוכלין או שתה פחות מרביעית בין יין בין שאר משקים אינו מברך עליהם כלל (ודלא כדעת הר"י הובא בתוס' ורא"ש פ' כיצד מברכין דברכת בורא נפשות אפילו בבציר משיעור מברכין ע"ש ועיין בט"ז סי' ק"צ וסי' ר"י דמשקים סגי ברוב רביעית ובין שרף אפילו רוב רביעית לא צריך רק כשיעור שתיית רוב בני אדם אך עיין במג"א ובא"ר דאף ביין שרף בעינן רביעית שלם ולזה הסכים בסידר ד"ח ובח"א ע"ש ובפרמ"ג) אך לכתחלה יזהר שלא לאכול פרי שלם פחות מכזית כגון גרגיר של ענבה או אפילו קטניות אחד דדעת הירושלמי הובא בתוס' ורא"ש דמקרי ברי' ומברכין לאחרי ברכתו הראוי' (ואם לקח הגרעין ממנו לא מקרי ברי' ואם אכל מה שבתוך הגרעין אף שזרק קליפת הגרעון מקרי ברי' רמ"א ודעת הרא"ש דבדבר שאין דרך לאכול הגרעין מקרי ברי' בלא הגרעון) וכן יש ליזהר שלא לשתות שום משקה אלא

פחות מכזית או רביעית משום דיש מסתפקים בברכה אחרונה על המשקים אם מברכין על כזית או עכ"פ כביצה או דבעינן דוקא רביעית ש"ע שם (וטעם הספק עיין בתוס' ורא"ש בפ' הישן ובפ' בתרא דיומא ע"ש): ועיין בסי' תפ"ו דשיעור כזית הוא חצי ביצה תרנגולת והוא מדברי התוס' פג"ה (ודעת המג"א שם עיין בפרמ"ג דלחומרא הוא שליש ביצה ע"כ ראוי שיאכל פחות משליש ביצה או כחצי ביצה) ושיעור רביעית הוא ביצה ומחצה עיין במג"א כאן והנה דעת הצל"ח פסחים ובנו"ב דהבצים נתקטנו בזמנינו על מחצה ושיעור כזית הוא כביצה ורביעית כשלש ביצים ע"ש אך עיין בח"ס תשובה קכ"ז דהעלה לדינא דכזית סגי בחצי ביצה ולענין רביעית צריך ג' ביצים כדעת הניב"י ע"ש:

ועיין במג"א כאן דאם שהה באכילת הכזית יותר מכדי אכילת פרס לא מקרי אכילה גם לענין ברכה אחרונה ולענין שתיה כתב לעיין בסי' תרי"ב ושם כתב דשיעור שתיה כדי שתיית רביעית לרוב בני אדם וי"א כדי אכילת פרס כמו באכילה ע"ש ומטעם זה רבים הפוסקים דשותה משקה חם כמו קאפפע שמחמת חומה רגילין לשתותה מעט מעט ושוהין יותר מכדי שתיית רביעית אין לברך אחרי' אע"ג דדרכיה בכך (והמשנה למלך פ"ג מהלכות ברכות הביא ראיה לזה מדברי הרמב"ם מהלכות שאר אה"ט דאשה שהוא ראשון לטומאה ומניקה את בנה הרי בנה טהור שאפי' אם תאמר שינוק רביעית אפשר שיש מתחלה ועד סוף יותר מכא"פ והוא מדברי הגמ' פ"ג דכריתות אע"ג דדרכה בכך) ודעת הרבה פוסקים לברך אחרי' כיון דדרכה בכך עיין בבאה"ט סי' ר"ד וכ"כ בספר ארחות חיים בשם תשוב' פמ"א ומוצל מאש ושכן נהגו הגאונים בעל שו"מ ובעל מנחת חינוך ע"ש ודעת השע"ת שבסוף השתי' שהוא קצת מצונן ישתה רביעית בלי הפסק יותר מכדי שתיית רביעית ועיין בשו"ת מהר"ם שי"ק דאם לוקח הציקער לתוך פיו ושותה עליו המשקה הכל מצטרף דלא פסקה הנאתו ע"ש:

ועיין במג"א בשם כנה"ג דכל האוכלים מצטרפין לכזית ואפי' אין ברכותיהם שוה מצטרפין להקל שבהם דהיינו שאכל חצי זית מדבר שברכתו בנ"ר וחצי זית מדבר שברכתו מעין ג' מברך בנ"ר וה"ה פת ודבר אחר אבל אוכל ומשקה אין מצטרפין:

ברכת בורא נפשות הנה ברכת בנ"ר הוא בטוש"ע סי' ר"ז וע"ש שעל כל דבר שמברכין לפני' שהכל או בורא פרי האדמה או בורא פרי העץ (חוץ מהפירות שנשתבחה בה א"י) מברכין לאחרי' בא"י אמ"ה בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שבראת הנה נוסח הגמרא דף ל"ז ובתוס' ורא"ש שם ובפרש"י סוף פ' כיצד מברכין ובפי' המשניות להרמב"ם ובמחזור ויטרי ובלבוש ובמרדכי ובאבודרהם על כל מה שברא וכן הוא בט"ז ולזה הסכים בביאור הגר"א ע"ש אך בתר"י ובכל בו ובאו"ז כנוסח דידן ולזה הסכים

המג"א ושכן הוא בכתבים וכ"כ בא"ר בשם ספר צדה לדרך והראב"ן ע"ש וכן הוא בטור וב"י ע"ש ודעביד כמר עביד וע' במעדני יו"ט לומר (ועל כל מה שבראת) בוא"ו ושכן הוא בתוס' ובטור ובתר"י אך עיין בב"ח דמה שכתבו ועל בוא"ו אינו רצונם לומר דכך הוא נוסח הברכה רק הוא לשונם וכאלו רצונם לומר והאי על כל וכו' וכ"כ בא"ר:

להחיות בהם נפש כל חי הנה בנוסח הגמ' שלפנינו ליתא וגם בפי' המשניות להרמב"ם ליתא אך הוא בתוס' וברא"ש וטור ובמחזור ויטרי ובאבודרהם ברוך חי העולמים הנה נוסח הירושלמי בא"י חי העולמים וכ"כ הטור שכך היה מנהג אביו הרא"ש וכן העתיק ברמזים ע"ש וכ"כ באבודרהם בשם רבינו סעדי' וכן הוא במחזור ויטרי וברוקח ולזה הסכים ג"כ הגר"א אך נוסח דידן הוא עפ"י דברי הב"י בשם תר"י דכיון דבגמ' דידן ליתא חתימה כלל לכך אומרים חתימת הברכה בלא שם וכ"כ בא"ר שכן עיקר בכל הפוסקים ע"ש ועיין בפי' המשניות להרמב"ם שגרס (ברוך אל חי העולמים) ולענין אם לומר חי העולמים החי"ת בצר"י או בפת"ח כתבתי לעיל גבי ברכת ברוך שאמר וישתבח:

והנה אמרינן בסוף פ' כיצד מברכין דהיכי דחנקתי' אומצא ושתה מים להעביר האומצא אינו מברך לפניו ודעת הר"ע הובא בתוס' ורא"ש דדוקא לפניו אבל לאחריו מברך בנ"ר אך דעת התוס' ורא"ש דגם לאחריו אינו מברך וכן פסק בטוש"ע סי' ר"ד. ודע דהמוני עם טועין וסוברים שברכת בורא נפשות הוא ברכה הכוללת ובעצמי שמעתי מאיזה המוני עם מחמת שלא ידעו בע"פ לומר ברכת מעין ג' אמרו ברכת בורא נפשות וראוי להזהירם ע"ז כי אפילו בדיעבד אין יוצא בזה וגם הוי ברכה לבטלה עיין במג"א סוף סי' ר"ח:

ברכת מעין שלש הנה איתא בגמ' סוף פ' כיצד מברכין ובש"ע סי' ר"ח דעל חמשת מיני דגן (חוץ מפת שמברכין עליו המוציא) אם אכל כזית מהם אומר בא"י אמ"ה על המחיה ועל הכלכלה ועל היין שמברכין עליו בורא פרי הגפן אם שתה ממנו רביעית אומר על הגפן ועל פרי הגפן ועל הפירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל (דהיינו ענבים (יז) תאנים תאנים ורימונים זתים ותמרים) אם אכל מהם כזית אומר על העין ועל פרי העץ ואפילו אם אכל ג"כ שאר פירות עמהם נפטר בברכה זו (אך אם לא אכל כזית מהם רק בצירוף שאר פירות כתבתי לעיל שאינו מברך על העץ רק בנ"ר) ועל תנובת השדה הנה דעת תר"י שלא לומר תנובת השדה על היין ועל הפירות רק על חמשת מיני דגן וכן נראה לכאורה מרוקח וכל בו שלא העתיקו לשון ועל תנובת השדה רק גבי ברכת על המחיה (ודעת המחזור ויטרי שלא לומר כלל ועל תנובת השדה אפי' גבי ברכת על המחיה) אך בנוסח הגמ' שלפנינו וברמב"ם פ"ח מהלכות ברכות ובפירוש המשניות איתא גבי ברכת הפירות ועל תנובת השדה וגם בריב"ף אינו מחלק כלל ולזה

הסכים הב"ח והפרישה והמג"א (וצ"ע ברמב"ם פ"ג גבי על המחיה ליתא שם על תנובת השדה ע"ש ואפשר דהוא רק קיצור הדברים כי בפי' המשנה כתב בהדי' שזאת הברכה בעצמה שמברך על הפירות מברך ג"כ על היין ועל המיני דגן אלא שבמקום על העץ ועל פרי העץ יאמר גבי יין על הגפן ועל פרי הגפן ובמיני דגן על המחיה ועל הכלכלה ע"ש וכן נראה מספרו הגדול בפ"ח שם ע"ש) ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו הנה בנוסח הגמ' ליתא תיבות (שרצית) וגם במחזור ויטרי ליתא ונוסח הרי"ף (שנתת לעמך והנחלת את אבותינו) אך נוסח דידן הוא ברמב"ם ורא"ש וטור ואבודרהם ובלבוש לאכול מפריה ולשבוע מטובה ברי"ף וברמב"ם ובאו"ז סי' קפ"א ליתא אך איתא באו"ז שם במקומה ועל שהוצאתנו מארץ מצרים אך נוסח דידן הוא בגמ' ורא"ש וטור ובמחזור ויטרי ואבודרהם (ועיין ברוקח סי' שמ"א גבי ברכת על המחיה כנוסח האו"ז ובסי' שמ"ב גבי ברכת הפירות כנוסח דידן) רחם נא ה' אלהינו על ישראל עמך הנה נוסח הרמב"ם והאו"ז עלינו ועל ישראל עמך) אך בגמ' ורי"ף ורא"ש וטור כנוסח דידן ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך הנה בגמ' ליתא רק ועל ירושלם עירך ונוסח המחזור ויטרי (ועל עירך ועל נחלתך אך נוסח דידן ברי"ף ורמב"ם ורא"ש וטור (ועיין בכל בו שלגבי על המחיה כנוסח המחזיר ויטרי ולגבי על הגפן כנוסח הגמרא וברוקח גבי על המחיה כנוסח דידן ובפרי העץ כנוסח המחזור ויטרי) ועל מזבחך והיכלך הנה ברי"ף ורמב"ם ורא"ש ובמחזור ויטרי ליתא ונוסח הגמ' ועל מקדשך והיכלך ונוסח האו"ז (ועל מקדשך ועל מזבחך והיכלך) אך נוסח דידן בטור ובלבוש ובמג"א ובהגהות מנהגים ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו ברמב"ם ובמחזיר ויטרי וברא"ש ליתא ונוסח הגמ' ותיבנה ירושלים עיר קדשך ב"ב ונוסח הרמב"ם בפי' המשנה (ותיבנה ירושלים בקרוב במהרה בימינו) אך נוסח דידן בטור ובלבוש ובמג"א והעלינו לתוכה ושמחנו בבנינה ברי"ף ליתא ונוסח הגמ' ורא"ש וטור ובמחזור ויטרי ובמג"א והעלינו לתוכה ושמחנו בה ונוסח הרמב"ם בפי' המשנה והעלינו לתוכה בשמחה ונוסח הכל בו גבי על הגפן (והעלינו לתוכה במהרה בימינו) ונוסח האו"ז (והעלינו לתוכה ונחמינו בה) אך נוסח דידן הוא ברמב"ם בספרו הגדול ובב"י בשם מהר"ם ובהגהות מנהגים ונאכל מפריה ונשבע מטובה ונברכך עליה בקדושה ובטהרה בגמ' ובאו"ז ובמחזור ויטרי וברוקח ליתא וברמב"ם בספרו הגדול איתא רק (ונברכך עליה בקדושה ובטהרה) והך ונאכל מפריה ונשבע מטובה גם שם ליתא והטעם עיין בטור שאין לחמוד הארץ בשביל פרי' וטובה אך עיין בב"י שתכלית האכילת פרותי' כדי שנברכך עלי' בקדושה ובטהרה והב"ח כתב משום שפירות הארץ מוסיפין קדושה ע"ש (והא דפריך הגמ' בסוף מס' סוטה מפני מה

נתאוה משה לכנוס לארץ וכי לאכול מפריה הוא צריך עיין בא"ר די"ל דשאני משה דשכינה תדיר לגבי' ולא היה צריך להוסיף קדושה ע"י פירות א"י ולזה דקדק הגמ' וכי לאכול מפרי' הוא צריך ר"ל שמשה לא היה צריך לזה ע"ש) וכן הוא הנוסחא ברי"ף ובכל בו ובבה"ג וברמב"ם בפי' המשנה ע"ש:

והנה בשוי"ט ור"ח מזכירין כאן מעין המאורע דהיינו בשבת אומר רצה והחליצנו ביום השבת הזה והנה נוסח הרא"ש והטור והאבודרהם ונחמנו ביום המנוח הזה ונוסח תר"י ונחמנו בשבת קדשך אך נוסח דידן הוא בב"י בשם מהר"ם ובלבוש) וביו"ט אומר ושמחנו ביום חג פלוני הזה (הנה נוסח הרא"ש ובב"י בשם מהר"ם וזכרנו לטובה ביום חג פלוני הזה ולכאורה נראה שהוא נוסחא הנכונה דזה ניתקן. במקום יעלה ויבא שאומרים בבהמ"ז ונוסח וזכרנו הוא מעין בקשת יעלה ויבא אך נוסח דידן הוא בטור ובאבודרהם) ובר"ח אומר וזכרנו לטובה ביום ר"ח הזה והא דאין מזכירין ג"כ חנוכה ופורים בברכת מעין שלש עיין במחצית השקל בשם א"ר דלא ניתקן אלא בברכת הודאה ובשם ד"ח כתב טעם אחר ועיין בא"ר שדעתו נוטה להזכיר שוי"ט קודם ובנה ירושלם כמו גבי ברהמ"ז ושכן משמע ברמב"ם ושכן מצא בס' צ"ל ע"ש וכן מצאתי בהגהות מנהגים ע"ש אך ברוקח וברבינו יונה ובראב"ש וטור ובב"י הוא כנוסח דידן ודע דבגמ' דידן ליכא שום רמז ע"ז להזכיר מעין המאורע בברכת מעין ג' אך הוא בירושלמי הביאו התוס' ואם כי התוס' סיים ע"ז דלא נהגו כן וכ"כ הראב"ד והרשב"א ובאו"ז בשם מורו ע"ש אך עיין בב"י שהרוקח והמהר"ם היו נוהגים לאמרו והרמב"ם והר' יונה והרא"ש כתבו ג"כ סתמא כהירושלמי ולזה הסכים בטוש"ע והעיד בנו הב"ח שעכשיו המנהג לאמרו ע"ש אך אם לא הזכיר מעין המאורע יצא מג"א:

כי אתה ה' טוב ומטיב לכל הנה נוסח הרי"ף ובאו"ז ובכל בו ובאבודרהם כי אל טוב ומטיב אתה וכן הוא ברמב"ם בפ"ח בשם י"א ונוסח הגמ' וברוקח ובמחזור ויטרי וברא"ש (כי אתה טוב ומטיב לכל) אך נוסח דידן הוא בטור בשם ס' המצות ובלבוש (ועיין בד"ח שכתב דהלבוש לא גרס טוב ומטיב לכל רק טוב ומטיב אך עיין בא"ר דמה שתחלה לא כתב בהלבוש תיבות לכל הוא השמטות הדפוס וראיה דאח"כ העתיק שני פעמים נוסח דידן ע"ש) ועיין בטור בשם הרמב"ם שיש שאין אומרים אותו כלל שלא תיקנו אלא מעין ג' היינו על המחיה או על הגפן או על פרי העץ הם מעין ברכת הון ועל ארץ חמדה מעין ברכת הארץ ורחם נא וכו' הוא מעין ברכת ירושלים משא"כ טוב ומטיב הוא מעין ברכת הטוב והמטיב שהוא ברכה רביעית אך הטור כתב שישנו בכל הנוסחאות ולכך קורין אותה מעין ג' אע"פ שתקנוה מעין ד' שאין קורין אותה אלא

על שם ג' שהן דאורייתא ע"ש ועיין באבודרהם שיש שאין אומרים אותו אלא בברכת היין מפני שהטוב והמטיב על היין נתקן אך כתב שהמנהג לאמרו בכל ברכה מעין ג' ושאין לשנות ועיין בתשב"ץ לסיים בעל המחיה כי אתה ה' נותן מחיה לכל ע"ש אך מנהג דידן לסיים בשוה בכל אלו הג' בעל המחי' ובעל הגפן ובעל העץ ונודה לך על הארץ ועל המחיה ועל הפירות אומר על הארץ ועל הפירות ועל היין אומר על הארץ ועל פרי הגפן הנה לשון הטור בשם הסמ"ג על הארץ ועל היין אך באבודרהם מביא לשון הסמ"ג כנוסח דידן וכפי הנראה גם רבינו הטור לא חש לדקדק בלישנא ועיין באבודרהם שמביא בשם הסמ"ג לומר ונודה לך על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה אך בטור ובט"ז ובמג"א ובלבוש ליתא ועל הכלכלה ע"ש ועיין בטור שהרא"ש לא היה אומר אך ונודה לך על הארץ וכו' ובאמת בגמ' וברי"ף ורמב"ם וברוקח ובאו"ז ליתא וכפי הנראה בב"י יראה דאותן שאין אומרים ונברכך עליה בקדושה ובטהרה אומרים ונודה לך וכו' כדי שיהיה מעין חתימה סמוך לחתימה משא"כ אותן שאומרים ונברכך עליה וכו' א"צ לומר ונודה לך כי בלא"ה הוי מעין חתימה שאומר מיד אחריו בא"י וכן הכריע הלבוש אך בכל סידורי דידן איתא ונברכך עלי' וגם ונודה לך ולזה הסכים ג"כ בט"ז ובמג"א:

בא"י על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה הנה נוסח הרי"ף ורמב"ם ורוקח ואו"ז וכל בו בא"י על הארץ ועל המחיה ולא על המחיה ועל הכלכלה וכ"כ הב"י בשם הסמ"ג והבה"ג ולזה הסכים ג"כ הגר"א אך נוסח דידן הוא בטור ובאבודרהם ובלבוש ובמג"א ובס' אור חדש ובסידר היעב"ץ ועיין בשע"ת כי החותמין על המחיה ועל הכלכלה אומרים ונודה לך על הארץ ועל המחיה והחותמין רק על המחיה אומרים ונודה לך על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה ע"ש ולפענ"ד לאו כללא הוא דהרי נוסח האבודרהם ונודה לך על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה ובחתימה ג"כ על המחיה ועל הכלכלה ע"ש ועל היין חותם בא"י על הארץ ועל פרי הגפן הנה דעת הרמב"ם והגהות מיימני' בשם ר"י ור"ח והמרדכי והסמ"ג לחתום גם על היין (על הארץ ועל הפירות) ולזה הסכים ג"כ הב"ח והגר"א אך הט"ז מסיק לומר על הארץ ועל פרי הגפן שזה עדיף וכ"כ הכסף משנה בשם הראב"ד ור"י ורא"ש ובב"י הוסיף שלזה הסכים ג"כ הרשב"א וכתב דכן עמא דבר וכ"כ בא"ר בשם בה"ג וראב"ן ותניא ואגור ולזה הסכים ג"כ בלבוש ועיין בתוספת ותר"י שיש חותמין על הגפן ועל פרי הגפן וכן הוא בכל בו וכן נראה מדברי הרוקח סי' שמ"א אך דעת הש"ע שלא לחתום רק על הארץ ועל פרי הגפן ע"ש והנה על הפירות חותמין בא"י על הארץ ועל הפירות הנה דעת הרוקח סי' שמ"ב לחתום (על הארץ ועל פרי העץ וכ"כ במחזור ויטרי דכן נהוג עלמא אך בכל הסידורין ובכל הפוסקים כנוסח דידן ועיין בכל

בו שיש חותמין בכל ברכה מעין ג' אפי' דמזונות בא"י על הארץ ועל הפירות ע"ש אך בש"ע ובכל הסידורין ליתא חתימה זו רק גבי פירות וכנוסח דידן:
והנה על הפירות שגדלו בארץ ישראל חותמין על הארץ ועל פירותיה עיין בש"ע שם ולכאורה לפ"ז בברכת על המחיה צריך בארץ ישראל ג"כ לומר (על הארץ ועל מחיתה) ובאמת כ"כ בשע"ת בשם הלק"ט ועיין בתוס' ר"י החסיד שגם בבהמ"ז בא"י יסיים (על הארץ ועל מזונותי') ע"ש וצ"ע שלא נמצא מכל זה שום רמז בכל הפוסקים ובטוש"ע ולילי דמסתפינא הייתי אומר שזה לא ניתקן אלא דוקא בברכת הפירות משום דאין מברכין אותה אלא על פירות שנשתבחו בהם ארץ ישראל משא"כ ברכת המחיה או ברהמ"ז שנתקנה על כל חמשת מיני דגן ואף שכל חמשת מיני דגן בכלל חטה ושעורה הם מ"מ כיון דאינם מבוררים בפסוק בהדי' לא נחשוב מז' מינים כמ"ש בש"ע סי' קס"ח ובמג"א ס"ק ב' ע"ש והנה דעת הכל בו בשם ר' יונה דבח"ל לעולם מברך על הפירות אפילו פירות דא"י אך דעת הש"ע דאפילו בח"ל אם אוכל פירות א"י חותם ג"כ על פירותי' והסכים לזה ג"כ בא"ר:
והנה אם אכל מזונות ושתה יין ואכל פירות דעת הריא"ז בשלטי הגבורים שלא לכוללן כלם בברכה אחת שאין עושין מצות חבילות אלא צריך לברך על כל דבר בפני עצמו ע"ש אך דעת כל הפוסקים לכוללן יחד בברכה אחת ועיין בטוש"ע שיקדים תחלה מזונות ויאמר בא"י אמ"ה על המחיה ועל הכלכלה לפי שברכת מזונות הוא חשובה ומבוררת וגם הוא קודמת בפסוק ואח"כ יאמר על הגפן ועל פה"ג ואח"כ יאמר ועל העץ ועל פרי העץ ועיין בכל בי במ"ש בשם הלכתא גבירתא נראה שיש להקדים פרי העץ לפרי הגפן וכן נראה מדברי הר"ח שהביא המרדכי ע"ש אך דעת כל העוסקים כהטור והש"ע וכן הובא לשון הר"ח באו"ז ובתר"י ע"ש ועיין בטוש"ע שיחתום בא"י על הארץ ועל המחיה ועל פרה"ג ועל הפירות ועיין במג"א בשם המרדכי והאגודה שלא לחתום כלל על פרה"ג רק על המחיה ועל הפירות ולזה הסכים ג"כ המג"א דאף שמנהג העולם לחתום ביין על פה"ג דוקא אם אינו צריך להזכיר על הפירות אבל כאן שבלא"ה צריך להזכיר על הפירות יוצא בזה גם על היין ע"ש אבל בלבוש ובא"ר הסכימו לדעת הטוש"ע לחתום על פה"ג ועל הפירות וכ"כ בסידר ד"ח ובח"א ע"ש וגדולה מזה עיין באו"ז בשם רבינו יצחק בר שמואל דאף שעל היין לבד היה חותם על הארץ ועל הפירות מ"מ אם כוללן יחד היה חותם בכל שלשתן ע"ש:
ועיין בהגהות מלא הרועים במס' ברכות דמקשה למה לא מזכירין ברית ותורה בברכת מעין שלש הלא גבי ברהמ"ז הדין דמי שלא אמר ברית ותורה לא יצא וכתב בשם המרדכי

בשם האבי עזרי לומר ברית ותורה ע"ש ואני הצעיר מצאתי ג"כ ברוקח ובאו"ז לומר ברית ותורה ע"ש אך לכאורה גם ממלכות בית דוד ג"כ קשה הלא גבי ברהמ"ז אם לא אמר מלכות בית דוד לא יצא וכפי הנראה דלכך לא מזכיר מלכות ב"ד כיון דמזכיר מלכות שמים שלא להשוות מלכותא דארעא למלכותא דשמיא כמ"ש בש"ע קפ"ח ע"ש אך המעיין במג"א שם יראה דחשש זה אינו אלא לאמרם זה אחר זה כאותן שאומרים ומלכותך ומלכות בית דוד שמביא הש"ע שם ואפי' לאותן שמקפידין גם בשאינם סמוכים אינו אלא לרווחא דמילתא ע"ש אבל לא בנידן דידן שיש חשש שאם לא אמרו לא יצא והנה בכל בו בנוסח על הגפן איתא ג"כ מלכות ב"ד אך גבי על המחיה ועל העץ ליתא יצ"ע דמה שנא ועיין במחזור ויטרי ח"ב סי' נ"ט מצאתי שגרס ברית ותורה ומלכות ב"ד אך בסי' צ"ו ובח"א בסי' עי"ן ליתא ע"ש אך מצאתי בשיטה מקובצת ברכות דהא דאמרינן כל שלא אמר ברית ותורה ומלכות ב"ד לא יצא היינו חובתו כראוי אבל בדיעבד בודאי יצא דאי אף דיעבד קאמר במין שלש הוה אמרינן שום הזכרה מינייהו ע"ש:

ודע דלכמה דעות ברכת מעין שלש הוא דאורייתא עיין בט"ז סי' ר"ט בשם הטור והרשב"א והרא"ש ע"כ ראוי להחמיר בכל החומרות שנוהג בבהרמ"ז לברך במקום שנהנה ולברך מיושב ולא מעומד עין בש"ע סימן קע"ח וסי' קפ"ג וכדומה:

ח"א סדר ברכת הריח

גרסינן בגמ' בפ' כיצד מברכין מנין שמברכין על הריח שנאמר כל הנשמה תהלל יה איזה דבר שהנשמה נהנה ממנה ואין הגוף נהנה ממנה זה הריח ע"ש ודיני הריח הוא בטוש"ע סי' רט"ז ורי"ז ע"ש ואם הוא עץ מברך (בורא עצי בשמים) ואם הוא עשב מברך (בורא עשבי בשמים) ואם הוא לא עץ ולא עשב מברך (בורא מיני בשמים) ואם הוא פרי מברך (הנותן ריח טוב בפירות) והנה אפרש כל אחד ואחד:

בא"י אמ"ה בורא עצי בשמים הנה נוסח הירושלמי ואשר נתן ריח טוב בעצי בשמים) אך בגמ' דידן וברי"ף ורמב"ם ורא"ש וטוש"ע וכו' הוא כנוסח דידן ועיין במג"א סי' רצ"ז בשם מהרי"ו דיטול אותה דרך גדילתו דרך הבריאה ועיין בש"ע דעל ורד שקורין רויזין הגדול על אילן וכן על המי ורד שקורין רויזין וואסער מברכין בורא עצי בשמים (ואם הם גדילים על העשבים וכן על המים שלהם מברכין בורא עשבי בשמים) ודוקא שיש בהם המיץ של הבשמים גופא אבל אם בשלו אותו במים או בשמן וקלטו רק הריח כגון שסינן והוציא הבשמים י"א דצריך לברך עליו וי"א דאינו מברך עליו כלל דהוי ריח שאין בו עיקר ולכן דעת הש"ע ליזהר שלא להריח בו כלל ע"ש ועיין בבאה"ט בשם הלק"ט

דמהאי טעמא אין מברכין על אבק הטאבאק שקורין שנופף טאבאק ששואפין בחוטם משום דהוי ריח שאין עיקר ע"ש (וכוונתו באם נתנו בהטאבאק מי ורדים או שמנם) ואף דלענין מים או שמן ששרו בו בשמים יש כאן ב' דעות ומסקנת הש"ע ליזהר בו מלהריח כמ"ש אך עיין בס' אשל אברהם שכאן הכל מודים דאין לברך עליו כיון שגוף המים נתייבשו ע"ש אך אם יש בה בשמים ממש מברך בורא מיני בשמים:

בא"י אמ"ה בורא עשבי בשמים עיין בט"ז לומר עשבי העי"ן בחיר"ק והשי"ן בשו"א ועיין בפרמ"ג לומר הבי"ת רפוי' ושכן הוא באיוב כ"ז אך בשם הרז"ה כתב לומר עשבי העי"ן בסג"ל כמו מן חלב יאמר חלבי כן על עשב אומרים עשבי ע"ש:

בא"י אמ"ה בורא מיני בשמים עיין בש"ע דאם היו לפניו עצי בשמים ועשבי בשמים ומיני בשמים מברך על כל אחד ברכתו הראוי' לו ויברך תחלה עצי בשמים ואח"כ עשבי בשמים ואח"כ מיני בשמים (ואם העשבים הם חביב עליו דעת המג"א להקדים החביב אך דעת הא"ר שלעולם עצי בשמים קודם ע"ש) אך אם בירך על כלם מיני בשמים יצא (אפילו המריח בפירות ב"י) דהוא כוללת כמו ברכת שהכל (ועיין בפרמ"ג בשם ע"ת וא"ר דה"ה אם בירך שהכל יצא בכל מיני ריח ע"ש והמעיין בא"ר יראה שסיים בזה בצ"ע ע"ש אך לדינא כראה כהפרמ"ג דבלא"ה יש דעה בתוס' דאם הוא מסופק אם יברך עצי בשמים או עשבי בשמים וכו' יברך שהכל ע"ש ואם כי אנן קי"ל בהש"ע דיברך מיני בשמים ע"ש אך לענין דיעבד בודאי יצא בברכת שהכל:

והנה על נעגליך דעת הט"ז לברך הנותן ריח טוב בפירות אך דעת הא"ר כיון דאינו ראוי לאכילה יברך מיני בשמים וכן על צימערינד דעת הע"ת לברך הנותן ריח טוב בפירות האדמה אך דעת הא"ר לברך גם בצימערינד מיני בשמים וכן על אינגבער ע"ש וכ"כ בפרמ"ג ע"ש אך אינגבער שלנו אין לו שום ריח כלל:

בא"י אמ"ה הנותן ריח טוב בפירות הנה נוסח הגמ' והרי"ף ורא"ש ורמב"ם ובכל בו ובאבודרהם ובשב"ל ובבה"ג ובראב"ן ובסמ"ג וסמ"ק ורוקח ובתשב"ץ ורי"ו ומרדכי ואגודה אשר נתן ריח טוב בפירות אך נוסח הטור והש"ע והלבוש הנותן ודעביד כמר עביד:

ועיין בש"ע דאין מברכין על הריח אלא א"כ נטלו להריח בו אבל אם נטלו לאכלו ולא נתכוין להריח בו אע"פ שהוא מעלה ריח טוב אינו מברך אבל אם נתכוין ג"כ להריח אע"פ שנטלו לאכלו מברך ג"כ על הריח ועיין בפרמ"ג דיברך תחלה ברכת האכילה ולא יתכוון להריח בו ויאכל ממנו ואח"כ יברך על הריח ויריח בו ודעת הא"ר לברך על הריח תחלה ויריח בו ואח"כ יברך על הפרי ויאכל אך בח"א ובסידר ד"ח כהפרמ"ג ועיין

בשע"ת דאם ממשמש באתרוג ונשאר הריח בידו או בבגדו אינו מברך על אותו ריח כלל דהוי ריח שאין לו עיקר ע"ש:

ועיין בש"ע דאם מריח באתרוג של מצוה י"א דמברך עליו וי"א דאינו מברך עליו לכך נכון שלא להריח בו ע"ש (והנה דעת המג"א דדוקא בשעת נטילה לשם מצוה אבל קודם לכן ואח"כ מברך אך דעת הט"ז וא"ר דבכל ימי החג עד הושענא רבה אחר זמן מצותו אינו מברך ועיין ברמ"א דה"ה המריח בפת חמה י"א דמברך (ברוך שנתן ריח טוב בפת) וי"א דאינו מברך כלל לכך ג"כ אין להריח בו ע"ש ועיין בבאה"ט דהמריח בקאווי כתישה חמה אם נהנה מאותו ריח צריך לברך (ברוך הנותן ריח טוב בפירות הגה על קליפת מראנצין וכדומה עיין בקיצור ש"ע לברך (בורא עצי בשמים) ובס' ברכת הבית מביא בשם זכור לאברהם לברך (בורא מיני בשמים) וכן נראה מדברי הנתיב חיים בשם מחב"ר ע"ש ועל פלפלין דעת המג"א בסי' רצ"ז לברך (בורא מיני בשמים) אך דעת הפרמ"ג ביו"ד סי' ק"ח שלא לברך עליהם כלל ע"ש: ועיין במג"א דאין מברכין שהחיינו על הריח והטעם ע"ש ובא"ר כתב הטעם משום דברכת הריח סמכו על כל הנשמה תהלל יה כמ"ש לעיל והנשמה נצחיות ולא שייך לומר שהחיינו וקיימנו שהרי נצחיות בעצמו ע"ש ועיין בשע"ת בשם שו"ת שבות יעקב ורדב"ז לברך שהחיינו על הריח אך כתב בשם הברכי יוסף שלא שמענו ולא ראינו זה ושכן עמי' דבר שלא לברך שהחיינו על הריח ע"ש:

ח"א סדר ברכת הראיה

הרואה אילנות שמוציאין פרח גרסינן בגמ' בסיף פ' כיצד מברכין היוצא בימי ניסן ורואה אילנות דמלבלבי (פ' שמוציאין פרח) אומר בא"י אמ"ה שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות (הנה נוסח הרמב"ם וברמזים ובאבודרהם ואילנות טובות ונאות ונוסח הכל בו סי' פ"ז ואילנות נאים אך נוסח דידן בגמ' וברי"ף ורא"ש ובטוש"ע סי' רכ"ו וברוקח ובאו"ז סי' קע"ט) להתנאות בהם בני אדם כן הוא נוסח הגמ' והבה"ג וברמזים ונוסח הרי"ף כדי להתנאות בהם בני אדם ע"ש אך נוסח סידורי דידן ליהנות בהם בני אדם והוא נוסח הרמב"ם והרוקח והאו"ז וטוש"ע והכל בו והאבודרהם:

ועיין בס' מגיד תעלומה מהגה"ק מו"ה צבי אלימלך מדינוב זצללה"ה שקרא תגר על נוסח דידן דאם כי רש"י ז"ל פי' להתנאות ליהנות מ"מ חלילה לשנות לשון הגמ' כי מי יוכל לבוא על עומק כוונתם וגם לפי נוסח הרי"ף שהוסיף תיבות (כדי) נראה שהוא מפרש פי' אחר מפרש"י ע"ש ולפענ"ד לא אדע מה קול רעש הזה וכי ברכה אחת הוא אשר מברכין בשינוי נוסח מלשון הגמ' גם במקום אשר בהחלט יש שינוי הכוונה לדוגמא

גבי ברה"ת נוסח הגמ' ועוסקי תורתך ונוסח דידן ולומדי תורתך וכן הנותן לשכוי בינה ואשר הכין וכדומה משא"כ כאן שרש"י ז"ל העיד בנו שאין שום שינוי כוונה בזה וגם מה שמדקדק מלשון כדי שהוסיף הרי"ף ז"ל ג"כ אינו מוכרח כי המעיין ברמב"ם יראה שאף שנוסחתו ליהנות מ"מ כתב ג"כ לשון כדי בכ"ז ח"ו לא באתי להכריע נגד דברי הגה"ק בעל מגיד תעלומה רק הנראה לפענ"ד כתבתי בדרך אפשר:

ועיין באחרונים דלאו דוקא בימי ניסן אך בס' עבודת הקודש מהחיד"א כתב דהמדקדקים מקפידין שיהיה דוקא בניסן ויהיה שתי אילנות ע"ש וכ"כ בשו"ת הלק"ט שעל שקדים שמוציאין פרח קודם ניסן אין לברך ושיהיה ריבוי אילנות וכ"כ בס' מגיד תעלומה דעפ"י הקבלה אין לברך רק ביומא דניסן אך כתב דהוא ניסן דתקופה (וכ"כ בס' זכרון יהודא מהגאון בעל אמרי אש שהכוונה על ניסן דתקופה וכ"כ בהגהות ח"ס בשם מורו ע"ש) וא"כ יש להחמיר לברך בלא שם ומלכות כי לישנא דגמ' דייקא כדבריהם ע"ש ועיין בא"ר שהנזהר בברכת אילנות עליו נאמר ראה ריח בני וכו' ויתן לך אלהים וכו' ע"ש. ועיין בש"ע דאין מברכין אלא פעם אחת בכל שנה ושנה ואם לא בירך בשעת ראיה ראשונה עיין במחהש"ק דיש בזה ב' דעות אם לברך אח"כ ובח"א פסק בפשיטות דאינו מברך ע"ש אך עיין בפרישה ובא"ר שדעתם בפשיטות לברך וכדעת הרמ"א ומי שדעתו רחבה יכריע ועיין בבאה"ט בשם הלק"ט דאין מברכין רק על אילני מאכל ע"ש:

הרואה קשת הנה זה לשון הטור סי' רכ"ט הרואה קשת אומר בא"י אמ"ה זוכר הברית ונאמן בבריתו (וכן הוא נוסח הגמ' והרי"ף והרמב"ם אך נוסח הש"ע נאמן בלא וא"ו וכן הוא נוסח הבה"ג והכל בו והאבודרהם ולזה הסכים ג"כ הגר"א) וקיים במאמרו הנה נוסח התוס' (וקיים בשבועתו) וכן הובא בהגהות מיימני' בשם הערוך ע"ש אך בכל הנוסחאות ובכל הפוסקים כנוסח דידן. ודע דנוסח תוס' ר"י החסיד ותוס' הרא"ש ובכל בו בשם הר"ם (בא"י נאמן בבריתו וקיים (במאמרו וזוכר הברית) וכן הוא בתוס' דידן רק שבמקום וקיים במאמרו נכתב בתוספת וקיים בשבועתו כמ"ש קודם זה אך נוסח דידן הוא בריי"ף ורמב"ם ובבה"ג ובטוש"ע ובאבודרהם ע"ש ועיין בט"ז ובב"ח בשם הרש"ל שקרא תגר על מי שחותמין (בא"י זוכר הברית) כי לכל הפוסקים אין חתימה בברכה זו ע"ש וע' בא"ר דמקשה דהרי בראב"ן יש בהדי' חתימה בברכה זו וזה נוסחו (בא"י אמ"ה האל הנאמן במאמרו וקיים בבריתו בא"י זוכר הברית) ואני מצאתי גם כן בתוספתא וז"ל הרואה קשת אומר נאמן בבריתו בא"י זוכר הברית ע"ש ומגמ' דידן אין הכרע: ועיין ביערות דבש דף ע"ו בשם הזוה"ק שיש ב' מיני קשת אחד טבע כאשר תזרח השמש מול עבים עכורים כאשר הנסיון מורה בשומך צלוחית מלא מים נגד השמש ואחד שיש בו

מראה תכלת לגמרי וע"ז הקשת יש לברך זוכר הברית ע"ש ועיין בחיי אדם דאסור להגיד לחבירו שיש קשת משום מוציא דיבה: הרואה חכמי ישראל ז"ל הטור והש"ע סי' רכ"ד הרואה חכמי ישראל אומר בא"י אמיה שחלק מחכמתו ליראיו (ועיין בחיי אדם דאף בזה"ז מי שהוא חכם גדול בתורה מברכין עליו ברכה זו והביא ראיה לדבריו) הרואה חכמי עכו"ם (שהן חכמים בחכמת העולם) אומר בא"י אמ"ה שנתן מחכמתו לבו"ד (הנה נוסח הגמ' ורמזים לבריותיו אך ברי"ף ורמב"ם ורוקח כנוסח דידן) הרואה מלכי ישראל אומר בא"י אמ"ה שחלק מכבודו ליראיו (הנה נוסח הרמב"ם מכבודו וגבורתו אך בכל הפוסקים כנוסח דידן) הרואה מלכי עכו"ם אומר בא"י אמ"ה שנתן מככודו לכו"ד הנה נוסח הרמב"ם גם אצל חכמי ישראל ומלכי ישראל שנתן ונוסח הרוקח והרמזים להיפך גם אצל חכמי ומלכי עכו"ם שחלק ונוסח הכל בו אצל חכמים בשניהם שנתן ואצל מלכים בשניהם שחלק ע"ש אך נוסח דידן לומר אצל ישראל בשניהם שנתן ואצל עכו"ם בשניהם שחלק הוא נוסח הגמ' שלפנינו ובבה"ג וברי"ף והטעם שאצל ישראל שייך חלק ואצל עכו"ם שנתן עיין בט"ז ובמג"א:

הרואה הים הגדול לפרקים אומר בא"י אמ"ה שעשה הים הגדול הנה נוסח הטור והש"ע סי' רכ"ח עושה הים הגדול אך נוסח דידן הוא בגמ' וריי"ף ורמב"ם ורוקח ואבודרהם וכל בו ולזה הסכים במג"א ועיין בפרמ"ג דמקשה דלמה בשאר נהרות הגדולים כמו פרת וחדקל מברכין בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית ולמה בים הגדול לא יברך עושה הים הגדול וסיים בצ"ע ועיין בצל"ח דמתרץ זאת בטיב טעם והוא דודאי לשון שעשה עדיף שהוא ודאי לשון עבר אך ברכת מעשה בראשית כיון שברכה זו תיקנו גם על הברקים ורעמים דלא שייך בהם שעשה מעשה בראשית שמתהוים תמיד וכדי שלא לחלק בין הברכות מברכין כן גם על נהרות משא"כ בים הגדול שקבע לו ברכה בפני עצמו מברכין שעשה ע"ש:

גרסינן בגמ' בפ' הרואה והובא בש"ע סי' רי"ח הרואה מקים שנעשה בו ניסים לכל ישראל או לרוב ישראל כגון מעברות הים וכו' מברך בא"י אמ"ה שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה ואם רואה מקים שנעשה בו נס ליחיד אינו מברך רק הוא בעצמו מברך שעשה לי נס במקום הזה וכל יוצאי יריכו מברכין שעשה נס לאבי במקום הזה (וע' בשע"ת דאפילו בן בנו מברך (ועיין בכל בו דאמר שעשה נס לזקני ע"ש) ומכאן ואילך אינו מברך ע"ש) ועל נס רבו ג"כ מברך ע"ש ועיין במג"א דדעת הרא"ש דבעינן שיהיה רבו ואדם מסוים אך דעת הרמב"ן דאפילו אינו מסוים ע"ש אך עכ"פ בעינן שיהיה רבו מובהק:

ועיין בש"ע די"א שאינו מברך אלא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם ויש חולקים ע"כ על שאר ניסים יברך בלא שם ומלכות וכל אלו הדברים כשרואה אותם משלשים יום לשלשים יום ע"ש:

הרואה כושי וגיחור שהוא אדום הרבה ומי שהוא לבן הרבה ומי שבטנו גדול ומתוך עוביו נראית קומתו מקופחת והנכנס ומי שכל שערות ראשו דבוקות זה בזה ואת הפיל ואת הקוף אומר בא"י אמ"ה משנה הכריות ואינו מברך אלא פעם ראשונה שהשינוי עליו גדול ש"ע סי' רכ"ה:

הרואה חמה בתקופתה והיא מכ"ח שנה לכ"ח שנה וכו' אומר בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית ופרטי דיניו עיין בש"ע סי' רכ"ט ובשע"ת שם וכבר נדפסו ע"ז כמה חיבורים:

הרואה קברי ישראל אומר בא"י אשר יצר אתכם בדין וכו' והוא מדברי הגמ' פ' הרואה והובא בש"ע סי' רכ"ד וראי' זו משלשים יום לשלשים יום אך אם ראה קבר אחר מברך והוא פשוט (ועיין בא"ר שאין לילך על קבר אחד ב' פעמים ביום אחד והיא מכתבי האריז"ל ועיין בח"א סוף כלל ג' דאשה נדה לא תכנס לבית הקברות עד שתטבול ע"ש:

ועיין בבבה"ט בשם הרדב"ז דאפילו על קבר אחד מברך אך דעת הלק"ט דעל קבר אחד אינו מברך ע"ש והנה מדברי השע"ת בשם הבר"י כראה דדוקא כשהולך בבית הקברות מברך אבל אם, רואה אותו מרחוק אינו מברך ועיין בס' אשל אברהם שמסתפק בזה אם רואה הקברות חוץ להיקף המחיצות ע"ש והמעיין בכל בו יראה שכן הוא בהדי' ג"כ דעתו שלא לברך רק בהולך בביה"ק שכתב הרואה קברי ישראל אומר יחיו מתיך נבלתו יקומון וכו' העובר בין קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר אתכם בדין וכו' ועיין בתוספתא פ"ו דברכות היה הולך בבית הקברות אומר ברוך יודע מספר כלכם וכו':

והנה נוסח הברכה בא"י אמ"ה אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין הנה נוסח הרמב"ם והאבודרהם אשר יצר אתכם בדין ודן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ונוסח הרי"ף וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ודן אתכם בדין אך בגמ' וברא"ש וטור ובסידר ר"ע ליתא הך ודן אתכם בדין רק וזן וכנוסח דידן והמית אתכם בדין הנה נוסח הגמ' וברוקח ואסף אתכם בדין אך ברי"ף ורמב"ם ובכל הנוסחאות והמית אתכם ובנוסח דידן ע"ש ודע דאף דיש נספה בלא משפט וקי"ל דיש מיתה בלא חטא אך עיין בתר"י שהעיר בזה וכתב דאפ"ה דינו אמת וכל דרכיו משפט ע"ש ויודע מספר כלכם ועתיד להחיותכם בדין הנה נוסח הרי"ף והכל בו ועתיד להחיותכם בדין ויודע מספר כלכם וברמב"ם וטור ליתא כלל הך ויודע מספר כלכם אך ברא"ש ובאבודרהם הוא כנוסח דידן ולהקימכם בדין בנוסח הרי"ף ליתא ונוסח הגמ' ולקיים אתכם ונוסח הרמב"ם

והאבודרהם ולהקימכם בדין לחיי העוה"ב ונוסח סידר ר"ע ועתיד ועתיד להקימכם בדין ולהחיות אתכם לחיי העוה"ב ונוסח הכל בי והוא יגלה עפר מעיניכם לזמן התחי' אך נוסח דידן הוא בטור וב"י בא"י מחיה המתים בנוסח התוספתא בא"י מחיה מתים במאמרו ע"ש אך בגמ' ובכל הנוסחאות כנוסח דידן ע"ש:

ודע הא דאמרינן ועתיד להחיותכם בדין לכאורה צ"ע הלא אמרינן מחיה מתים ברחמים רבים ואפשר שהוא ע"ד שכתב המהרש"א דכל הכתובים כאן הדין הוא משותף עם הרחמים דגבי יצירה כתוב וייצר ה' אלהים את האדם ששיתף הדין עם הרחמים וכן גבי מזונות וכו' והא דנקט בכלם דין משום והמית אתכם בדין ע"ש לפ"ז גם מ"ש ועתיד להחיותכם בדין הדין הזה הוא משותף ברחמים כי תחיית המתים אף שיהיה ברחמים מ"מ יהיה משותף ג"כ בדין כי גבי רשעים כתיב ישובו רשעים לשאולה שלא יזכו לחיי העוה"ב כדאמרינן בפ"ק דתענית תחיית המתים לצדיקים ע"ש כ"ז כתבתי בדרך האפשר: הרואה קברי עכו"ם אומר (בושה אמכם חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה) והוא פסוק (בירמיה ועיין בכל בו שכתב בשם י"א לומר פסוק (מתים בל יחיו רפאים בל יקומו לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו) והוא בישעי' כ"ו ובסידר ר"ע כתב לומר הב' פסוקים אלו ע"ש וצ"ע שברמב"ם והאבודרהם ליתא הך הרואה קברי עכו"ם והלא הוא מוזכר בגמ' ובירושלמי ע"ש:

הרואה בתי ישראל בישובן אחת לשלשים יום אומר (בא"י אמ"ה מציב גבול אלמנה בחורבנן אומר ברוך דיין אמת ש"ע סי' רכ"ד והנה דעת הב"י והמהרש"א דדוקא בא"י ובזמן הבית ודעת הרי"ף ורש"ל דאפילו בח"ל ובזה"ז אך דוקא בביהכנ"ס ע"ש:

הרואה בתי ע"ז בישובן אומר בית גאים יסח ה' ובחרבנן אומר אל נקמות ה' ועיין בא"ר דבזה לכ"ע אין חילוק בין א"י לח"ל ובין בזמן הבית לבזה"ז ע"ש הרואה מקום שנעקרה ממנה ע"ז אם הוא בא"י אומר בא"י אמ"ה שעקר ע"ז מארצנו ובחוץ לארץ אומר שעקר ע"ז מהמקום הזה ובשתיהם אומר (כשם שעקרת אותה מהמקום הזה כן תעקור אותה מכל המקומות והשב לב עובדיהם לעובדיך) ופשוט הוא שברכות אלו משלשים יום לשלשים יום: והנה שאר ברכת הראיה כגון הרואה מרקולות וכו' ובבל הרשעה וביתו של נבוכדנצר וגוב אריות של דניאל וכבשן האש של חמ"ו ואשתו של לוט וששים רובא אנשים ביחד המבוארים בש"ע בסי' ריי"ח ורכ"ד שאין שכוח אצלינו השמטת:

וברכת הראיה שמברכין עליו שהחיינו כגון הרואה פר' חדשה והרואה חבירו החביב עליו כתבתי בסדר ברכת שהחיינו ע"ש:

ברכת הזיקים הנה איתא בש"ע סי' רכ"ז על הזיקים והוא כמין כוכב היורה כחץ באורך השמים ונמשך אורו כשבט (ועיין בשע"ת דא"צ לברך רק פעם אחת בלילה אפילו ראה כוכב אחר רץ) ועל רערת הארץ ועל הברקים שקורין בליצין (ועיין בח"א שעל ברק בלא רעם רק מחמת חום אינו מברך עליו ע"ש) ועל הרעמים שקורין דינירין ועל הרוחות שנשבו בזעף (ועיין במג"א שזעף אינו מתחיל אלא בלילה) על כל אחד מאלו אומר בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית ואם ירצה אומר בא"י אמיה שכחו וגבורתו מלא עולם והמנהג לברך על הרעם שכחו וגבורתו וכו' ועל הברק עמ"ב והטעם עיין בט"ז ואם שמע רעם וברק כאחד מברך על שניהם עושה מעשה בראשית מג"א (והנה דעת הא"ר בדין זה לברך שניהם משום דבלא"ה דעת הרש"י והראב"ד הובא בב"י דעת כל אחד לחוד מברך שניהם וכן דעת הראב"ן ורי"ו וא"כ בזה יש לסמוך עליהו ע"ש אך דעת הפרמ"ג והח"א ובסידר ד"ח כהמג"א ע"ש) ועיין בש"ע דכ"ז שלא נתפזרו העבים נפטר בברכה אחת ודע דנוסח המשנה ריש פ' הרואה עושה בראשית וכן הוא בתוס' שם בשם הירושלמי וברי"ף ורמב"ם אך נוסח דידן לומר (עושה מעשה בראשית) הוא ברא"ש וטור ובש"ע וכפי הנראה שאין קפידא בזה שבגמ' גופא נקוט לפעמים עושה בראשית ולפעמים עושה מעשה בראשית ע"ש וכן נמי לענין ברכת (כחו וגבורתו מלא עולם) שנוסח איזה פסוקים (שכחו מלא עולם) אין קפידא שנוסח המשנה שכחו וגבורתו מלא עולם ובגמ' נקוט רק כחו מלא עולם ע"ש:

ח"א סדר ברכת הודאה והשבח ברכת הגומל

גרסינן בגמ' פ' הרואה והובא בש"ע סי' ריט ארבעה צריכים להודות יורדי הים כשעלה ליבשה והגיע למחוז חפצו ולא כשמתעכב הספינה בדרך אצל נמל א"ר הולכי מדבר כשהגיעו ליושב ולמחוז חפצו שע"ת חולה ונתרפא ודעת הש"ע אפילו חילי שאין בו סכנה ודעת הרמ"א דוקא כשיש בו סכנה והב"ח והא"ר הסכימו לדעת הש"ע ואינו מברך עד שיחזור לבורי' לגמרי עט"ז היוצא מבית האסורים ודעת המג"א על עסקי נפשות דוקא אך בא"ר ובשע"ת בשם בר"י ונתיב חיים כתבו דאפילו על עסקי ממון ע"ש: ועיין בש"ע דה"ה למי שנעשה לו נס כגון שנפל עליו כותל או שניצול מדריסת שור או אם עמד עליו ארי' לטרפו או באו עליו שודדי לילה וניצל מהם וכיוצא בזה צריך לברך הגומל וי"א דאין מברכין הגומל אלא אהני ארבעה וטוב לברך בלא שם ומלכות ע"ש והמג"א כתב דהמנהג כדעה הא' והסכים לזה ג"כ בא"ר:

והנה צריך לברך בפני עשרה (דכתיב וירוממוהו בקהל עם) ותרי מינייהו רבנן דתני הלכתא דכתיב (ובמושב זקנים יהללוהו) ואם אינו שכיח רבנן אינו מעכב ש"ע ועיין בבה"ט די"א דהני עשרה עם הבעל הנס וי"א חוץ הבעל הנס ועיין בא"ר דלכתחילה יש לחוש להתוספת והרא"ש שכתבו שיהיה התרי רבנן מלבד העשרה:

ועיין בש"ע שהמנהג לברך הגומל אחר קרה"ת לפי שיש שם עשרה והא"ר בשם ס' ת"ח פ' חלק כתב טעם דכשאומר ברכו את ה' הוי נמי כהודאה דכתיב הודו לה' ברכו שמו ע"ש ואם אחר שסיים ברכה אחרונה שכח לברך הגומל וחזר למקומו ושוב נזכר יחזור אל הבימה אצל הס"ת ויברך א"ר בשם מהרי"ל:

ועיין בש"ע דנכון שלא לאחרה שלשה ימים ואם איחר יש לו תשלומין לברך כ"ז שירצה ועיין בבה"ט דעד ה' ימים יש לו תשלומין והוא מדברי הרשב"א הובא בב"י אך מלשון הש"ע משמע דאפילו אחר ה' ימים ומפורש כן בהדי' בשיטה מקובצת ע"ש) ועיין במג"א דיברך אפילו שלא בפני הס"ת כדי שלא יתאחר יותר מג' ימים:

ועיין במג"א דקטן אינו מברך דלא שייך לומר הגומל לחייבים דלאו בר עונשין הוא ונראה כקורא לאביו רשע ואין לומר דידלג תיבות לחייבין דאין לשנות ממטבע שטבעו חכמים ע"ש (ועיין בשע"ת שבלחמי תודה כתב דקטן יברך והבר"י כתבי שכן נהגו בגליל שלהם אך במדינתנו המנהג כהמג"א שלא לברך ע"ש) ומהאי טעמא כתב בא"ר דגם נשים אין מברכין כדאיתא בזוהר פ' אמור ובש"ס דעיקר עונש אשה בחטא בעלה כמו קטן אך כתב דהבעל יאמר לה (בא"י אמ"ה אשר גמלך כל טוב) והוא תענה אמן ובשם הת"ח כתב דיכוון הבעל כשאומר ברכו שנותן הודאה בשביל אשתו והוא תענה אמן על ברכתו ודעת הכנה"ג הובא בבה"ט שנשים יברכו בביהכ"נ שלהם ושישמעו האנשים מביהכ"נ או שיברכו בפני נשים ואיש אחד ע"ש: בא"י אמיה הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב הנה נוסח הגמ' גומל בלא ה"א וכן הוא בריי"ף וברא"ש וברוקח אך ברמב"ם ובטור ובאבודרהם ובש"ע ובכל בו הגומל בה"א ע"ש והנה נוסח הלבוש בא"י אמ"ה הגומל חסדים טובים לחייבים שגמלנו כל טוב ועיין בשערי אפרים בשם שו"ת איתן האזרחי שמנהג אשכנז כלבוש ושכן נרשם על הטס של כסף אשר בביהכ"נ בקראקא ע"ש ובאמת בנוסח הגמ' שלפנינו הוא כנוסח הלבוש וכן הוא ברוקח ובפסקי תוס' אך בריי"ף ורמב"ם ורא"ש ובאבודרהם ובכל בו ובש"ע כנוסח דידן ועיין בהגהות הגר"א בגמ' שם שהגיה שם ג"כ כנוסח דידן וכ"כ בשערי אפרים בשם מהר"א שרענצילס ושכן הוא בס' המנהגים ושכן נרשם בהטס בלבוש ע"ש ועיין בהש"ע שהשומעים אומרים מי שנמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה הנה נוסח הלבוש ורמב"ם וטור אשר נמלך

כל טוב הוא יגמלך כ"ט סלה ונוסח האבודרהם וסידורי ספרד (אשר גמלך כ"ט וחן וחסד וחמלה הוא ברחמיו יגמלך כ"ט סלה) ונוסח הכל בו (צור שגמלך כל טוב) ובגמ' כל זה ליתא כלל אך נוסח דידן הוא בש"ע ובהגהות מנהגים ובא"ר סי' קמ"א (וע"ש עוד דהשומעים יענו אמן קודם שיאמרו מי שגמלך וכו': ועיין בשל"ה דיאמר ג"כ פ' התודה ופ' נסכים כי אין זבח בלא נסכים ואח"כ יה"ר כאלו הקרבתי קרבן תודה בזמנה ובמקומה וכהלכתה:

ברכת שפטרני עיין ברמ"א סי' רכ"ה בשם המהרי"ל ומרדכי דמי שנעשה בנו בר מצוה כשקורא בתורה בפעם ראשון האב מברך בא"י אמ"ה שפטרנו מעונשו של זה והוא מדברי המדרש רבה פ' תולדות אך הרמ"א כתב דטוב לברך בלא שם ומלכות רק לומר ברוך שפטרני מעונשו של זה והטעם עיין בד"מ כיון שלא הוזכרה ברכה זו בגמ' אך עיין בחיי אדם שהגר"א עשה הלכה למעשה ובירך בשם ומלכות וכ"כ בשערי אפרים בשם המגלה עמוקות פ' תולדות שכתב לברך בשם ומלכות והביא ראיות לזה וסיים ואם יזכיני ה' אקיימנה אי"ה ע"כ דעת שניהם הח"א והש"א שוין בזה שמי שמברך בשם ומלכות יש לו על מה שיסמוך ע"ש ועיין בהגהות מנהגים שמביא ג"כ ברכה זו בשם ומלכות ועיין בא"ר בשם א"ח לומר אשר פטרני שכן הוא במהרי"ל ונוסח דידן שפטרני הוא טעות אך הא"ר כתב שאין קפידא בדבר וגם במדרש גופא איתא שפטרני ע"ש ולפענ"ד ראיה לדבריו מדברי הרמ"א דבד"מ העתיק בדברי המהרי"ל אשר פטרני וברמ"א העתיק שפטרני אלא עכ"ח ששוין הם: ועיין במג"א ב' פרושים בברכה זו אחד דעד עכשיו נענש האב בחטא בנו ובשם הלבוש פי' איפכא דעד עתה הבן נתפס בעון אבותיו וכל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (ע"כ ראוי לכוון בשעת הברכה הב' פירושים) והטעם שמברבין ברכה זו בשעה שעולה לתורה משום שאז נודע לרבים שהוא בר מצוה דקטן אינו עולה למנין הקרואין ע"ש (ולפ"ז נראה שלא יפה עושין מה שקורין לנער בר מצוה למפטיר כי עדיין לא יתפרסם שנעשה בר מצוה כי קטן עולה למפטיר) וע"ש עוד שמצוה לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה (דהיינו ביום שנכנס לשנת י"ד) כיום שנכנס לחופה ובשם הרש"ל כתב דאם הנער דורש הוי סעודת מצוה אפילו אינו באותו יום ע"ש:

ברכת שהחיינו והטו"מ ודיין אמת הנה איתא בש"ע סי' רכ"ב. והוא מדברי הגמ' פ' הרואה על שמיעות טובות שהם טובות לו לבדו מברך שהחיינו ואם הם טובות לו ולאחרים מברך בא"י אמיה הטוב ומטיב (ועיין במג"א דדוקא ששמע מאיש נאמן שראה הדבר ע"ש) ועל שמועות רעות ר"ל מברך בא"י אמיה דיין אמת ואין מברך אלא א"כ

מצטער שמיעה זו ולכך מנהג העולם על שמיעה שמת אדם אחד מברכין (ברוך דיין אמת) בלא שם ומלכות אבל במי שיש לו צער במיתתו וכ"ש באדם חשוב או ת"ח שמת ודאי יש לברך בשם ומלכות ט"ז סי' רכ"ג:

ילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב וגם האשה צריכה לברך כן ש"ע סי' רכ"ג והוא ג"כ מדברי הגמ' פ' הרואה ועיין ברמ"א דאם מתה אשתו בלדתה מברך שהחיינו דהא ליכא הטבה לאחריני וכן אם מת האב קודם שילדתו תברך האשה שהחיינו ע"ש ודעת הט"ז שאף בזה מברכין הטוב והמטיב ע"ש: בנה בית חדש מברך שהחיינו ש"ע והוא ג"כ מדברי הגמ' שם וכן קנה כלים חדשים ע"ש) ועיין בזוה"ק תזריע מאן דבני בנין כד שארי למיבנ' בעי לאדכרא בפומיה דלפלחנא דקב"ה הוא בני בגין דכתיב הוי בונה ביתו בלא צדק ע"ש (ועיין בס' סדורו של שבת מאמר שבת בחול תזכור פ"א פי' בזה דרשת חכמז"ל מי הקדימנו ואשלם מי עשה לי מזוזה עד שלא נתתי לו בית ר"ל מי עלה במחשבתו לעשות לי מזוזה ועבור זה בונה בית ע"ש שהאריך בדברים ערבים ומתוקים ובדרך צחות אפשר לומר הוי בונה ביתו בלא צדק דהנה המנהג כשאדם בונה בית הוא מקמץ מן הצדקה ובאמת אדרבא בשעת חדוה חדוה (ולא עוד אלא לפ"ז בונה בית במעות של עניים ואח"כ כשבא עניים לביתו הוא מגרש אותם ואינו נותן להם לינת לילה) וזה הוי בונה ביתו בלא צדק ר"ל שבונה ביתו בזה שלא נתן צדקה וכל פוטפוטי דאורייתא טבין: קנה כלים חדשים חשובים ושמח בהם מברך שהחיינו ש"ע שם ואם הוא דבר שאינו חשוב כל כך כגון חלוק או מנעלים וכדומה אבל הוא עני ושמח בהם דעת הש"ע לברך אבל דעת הרמ"א שאין מברך ושכן נוהגין ועיין בש"ע דיברך בשעת הקנין ואם הוא בגד כשלובשו יברך שנית מלביש ערומים ואם לא קנה כלי כמו שהוא אלא קנה כסף ונתן לאומן לעשות כלי או קנה סחורה ונתן לאומן לעשות בגד דעת הט"ז דג"כ מברך בשעת הקנין אך דעת המג"א דבזה אינו מברך אלא כשישתמש בהם ואם הוא בגד יברך אז מלבוש ערומים ואח"כ שהחיינו ואם לבשו בבוקר הוא יוצא בברכת מלבוש ערומים שבברכת השחר א"ר וע"ש דמי שנזהר בברכות אלו עליו נאמר וירח ה' את ריח בגדיו ויברכהו:

ועיין ברמ"א דהמנהג לומר למי שלובש בגד חדש תכלה ותתחדש אך על המנעלים ובגדים הנעשין מעורת של בהמה וחיה (אפילו טמאה ואפי' הוא ממין אחר רק שתפר תחתיו) אין אומרים דא"כ צריכין להמית בהמה אחרת שיתחדש בגד אחר וכתיב ורחמיו על כל מעשיו ע"ש ועיין פרמ"ג סי' כ"ב דשהחיינו מברכין אפילו על בגד של עורת:

ועיין בש"ע דאם קנה כלים שמשתמשין בהם הוא ובני ביתו מברך הטוב והמטיב ודיני הטוב והמטיב על שינוי היין כתבתי לעיל אחר ס' בהמ"ז ע"ש הרואה חבירו החביב עליו הרבה ושמח בראייתו לאחר שלשים יום מברך שהחיינו ולאחר י"ב חודש מברך מחיה מתים ש"ע סימן רכ"ה והוא ג"כ מדברי הגמ' פ' הרואה ואם קיבל ממנו כתב בתוך י"ב חודש אינו מברך מחיה מתים אבל לענין שהחיינו אפילו קיבל ממנו כתב בתוך שלשים יום מברך שהחיינו באה"ט ועיין בשע"ת דאיש מברך גם על אשה דהיינו אשתו ואמו ובתו ואחותו וכן אשה מברכת על איש בכה"ג דוקא ע"ש אך כ"ז באם ראו זא"ז כבר פעם אחת אבל מי שלא ראה את חבירו מעולם אע"פ שהוא נהנה בראייתו אינו מברך על ראייתו דכיון שלא ראוהו אינו אהבה כל כך ש"ע והנה העולם אין מברכין ברכות אלו ואפשר משום דבעינן החביב עליו הרבה ושמח בו ומאן מפיס האיך נקרא חביב עליו הרבה ובעוה"ר ערבה כל שמחה ואין אדם שמח בחבירו ועכ"ז כל ערום יעשה בדעת:

הרואה פרי חדשה המתחדש משנה לשנה מברך שהחיינו ונהגו שלא לברך עד שעת אכילה מפני שיש אנשים שאין נהנין בראיה ואין מברכין עד שיגמור הפרי ש"ע שם ועיין בבאה"ט בשם הלק"ט דיברך ברכת הפרי תחילה ואח"כ שהחיינו וכ"כ בסידר ד"ח ודעת הפרמ"ג לברך תחילה שהחיינו דבראי' ראוי לברך א"כ ברכת שהחיינו קדמה לברכת הפרי והסכים לזה בח"א ועיין בהגהות ח"ס שדעתו נוטה לברך ברכת הפרי תחילה אך כתב שכבר מנהגו לברך שהחיינו תחילה עפ"י מורו ע"ש ודעביד כמר עביד:

ודע דברכת שהחיינו על פרי חדשה היא מדברי הגמ' פ' בכל מערבין ועיין במג"א בשם הירושלמי פ' עשרה יוחסין עתיד אדם ליתן דין וחשבון על שראתה עינו מיני מגדים ולא אכל ר"א חש לה והיה מצמצם פרוטי למיכל בהון מכל מיני חדש בשתא והטעם עיין בט"ז סי' רכ"ז בשם התשב"ץ כדי להרבות בברכות ועיין בא"ר דר"ל בברכת שהחיינו:

ועיין ברמ"א דאין מברכין שהחיינו על ירק חדש דעומד כל השנה בקרקע ודעת הפרישה דדוקא ירק אבל על מיני לפתן (כגון צנון מייערן ריבין איגערקעס) מברכין שהחיינו ונראה שהסכימו לזה בא"ר ובפרמ"ג ובבאה"ט וכ"כ בסידר ד"ח אך במחהש"ק כתב דמדברי המג"א נראה דגם באלו אין מברכין וכ"כ בח"א דהמנהג שאין מברכין שהחיינו על ירק וליפטן והטעם שהם מצויים ואין לאדם שמחה בהם וגם ברכת שהחיינו הוא רשות כמ"ש בסי' רכ"ג הקילו בה:

ועיין בבאה"ט דמי שהיה לפניו ב' מיני פירות שהיה צריך לברך עליהם שהחיינו מברך ברכה אחת לשתיהן ולענין ברכת שהחיינו על הריח כתבתי מזה לעיל בסדר ברכת הריח

ע"ש ולענין ברכת שהחיינו על המצות ועל הזמן וכן לענין שהחיינו בבין המצרים אכתוב אי"ה כל אחד ואחד במקומו ואבל דינו כבין המצרים ע"ש:

ועיין בס' אשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש דאין מברכין שהחיינו על (יח) אתרוג אתרוג מטוגין שאין ניכר אחר הטיגון בין חדש לישן וקודם הטיגון אינו עומד לאכילה וברכת שהחיינו הוא על אכילה:

ברכת רפואה הנה זה לשון הטוש"ע סי' ר"ל הנכנס להקיז דם (ועיין במג"א הה"ד בכל רפואה אומר יהר"מ ה' אלהי שיהיה עסק זה לרפואה כי רופא חנם אתה הנה נוסח הגמ' כי אל רופא חנם אתה ורפואתך אמת ונוסח האבודרהם (כי רופא חכם אתה ורפואתך אמת) ונוסח סידורי ספרד (ותרפאנו רפואה שלימה רפואת חיים כי אל רופא חנם ונאמן אתה) ולאחר שהקיז יאמר ברוך רופא חולים הנה נוסח הגמ' וברי"ף ורא"ש וכל בו ברוך רופא חנם אך נוסח הבה"ג וסמ"ג הוא ג"כ כנוסח הטוש"ע ע"ש ועיין בט"ז דיאמר בשם ומלכות וכ"כ בסידר היעב"ץ אך עיין בפרמ"ג דאין המנהג לומר לא שם ולא מלכות וכ"כ בס' אשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש:

ועיין בספר זכרון יהודא מהגה"ק בעל אמרי אש שנהג עצמו כשלקח סמים לרפואה אף שלא היה ראוי לאכילה היה מברך תחלה על ציקער שהכל ואח"כ אמר יה"ר שיהיה עסק זה לרפואה וכו':

ועיין בס' בית לחם יהודא סי' של"ו שיש חרם הקדמונים שלא לסמוך על רפואות שבתלמוד וכ"כ בהגהות רע"א בשם מהרי"ל כי אין לעמוד על עיקרן וילעיגו על דברי חכמז"ל ע"ש ולכאורה הלא אמרינן במסכת שבת החושש במעיו מותר ליתן בשבת על הטיבור כוס שיש בו הבל ואחז הכוס את הבשר ומושך אליו המעיים ומושיבן במקומן וכדומה והובא דברים אלו להלכה בהש"ע או"ח סי' שכ"ח וכן מה שנזכר במס' ב"ב והובא ג"כ להלכה בחו"מ סי' רע"ז דרוקו של בכור לאב הוא רפואה לחולי העינים ע"ש זה אינו דזה לא אמרו רק היכי דחכמז"ל הביאו הדברים לענין רפואה משא"כ כאן לא הובאו הדברים לענין רפואה כי הרפואה הי' מפורסמת בין המון ולא הובאו רק לענין דינא דשבת ודבכור:

סגולה לעין הרע עיין בס' קהלת יעקב מהגאון בעל מלא רועים ערך עי' לומר פסוק ואני ברוב חסדך:

והנה המנהג מי שמתעטש אומר לישועתך קויתי ה' ועיין בשל"ה אות ה"א שהוא מפרדר"א פ' נ"ב דעד יעקב אבינו לא היה אדם עוטש וחיה (ועיין בפדר"א שם ששם נזכר לומר בעטישתו חיים וז"ל לפיכך חייב אדם לומר בעטישתו חיים) לכך אומרין

לישועתך קויתי ר"ל כשם שהושעתנו עתה כן אני מקוה לישועתך כעין שאומרים מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב ע"ש ועיין ברש"י ברכות דף נ"ג דהמנהג לומר לאדם המתעטש אסותא ע"ש ועיין במג"א סי' ר"ל בשם רש"ל דאם חבירו אומר לו אסותא ישיב לו ברוך תהיה קודם שיאמר לישועתך קויתי ע"ש דהמתפלל בעד חבירו הוא נענה תחילה ע"ש. ודע דבתוספתא פ"ח דבשבת יש אוסרין לומר אסותא משום דרכי האמורי וז"ל האומר מרפא ר"ל אסותא הרי זה מדרכי האמורי ר"א בר' צדוק אומר אין אומרים מרפא מפני ביטול תורה. של בית ר' גמליאל לא היה אומרין מרפא מפני דרכי האמורי ע"ש אך מלישנא דגמ' בברכות דף נ"ג שם נראה שהיה נוסחתם גם אצל בית ר' גמליאל מפני ביטול תורה וכן מוכח בהדי' דמותר לומר אסותא מדברי הירושלמי שמביא הטור ריש סי' ק"ע וז"ל אפילו מאן דעטיש בגו מיכלא אסור למימר אסותא משום סכנתא ע"ש:

ח"א סדר תפלת מנחה

גרסינן בגמ' פ"ק דברכות לעולם יזהר אדם בתפלת מנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת מנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש אלי' וכו' ומטעם זה כתב התוס' בפ' ע"פ שלכך נקרא תפלה זו תפלת מנחה שבעת הקרבת המנחה הי' שעת רצון ועיין בא"ר שמביא עוד טעמים אחרים ועיין בזוה"ק ויחי דף ר"ל בכולהו צלותי בעי בר כש לכוונה דעתי' ובצלותי' דמנחה יתיר מכולהו בגין דדינא שרייא על עלמא וכו' ע"ש:

והנה תפלת מנחה ניתקן כנגד תמיד של בין הערביים וזמן התמיד מדאורייתא הוא בשש ומחצה משינטו צללי ערב וזה נקרא מנחה גדולה רק בכל ימות השנה דאיכא נדרים ונדבות דרחמנא אמר והקטיר עליה חלבי השלמים עלי' השלם כל הקרבנות כלם מאחרינן לי' ונקרב בתשעה ומחצה וזה נקרא מנחה קטנה ובע"פ שחל בער"ש דאיכא פסח אחריו וצלייתו לא דחי שבת אוקמי לי' אדינא עיין כ"ז בפ' תמיד נשחט והנה דעת הרא"ש והטור דזמן תפלת מנחה הוא ממנחה גדולה ואילך לכתחלה אך דעת הרמב"ם דזמנה לכתחלה ממנחה קטנה ואילך דהיינו מט' שעות ומחצה כמו שהיה מקריבין התמיד בכל יום רק בדיעבד אם התפלל משש ומחצה יצא כיון דמדאורייתא זמן התמיד הוא וגם בער"פ הי' מקריבין התמיד אז ולזה הסכים גם כן בהש"ע סי' רל"ג ע"ש ועיין במג"א דאם רוצה לאכול או לצאת לדרך מותר לכתחלה להתפלל מנחה גדולה. והנה סוף זמן תפלת מנחה עד פלג המנחה לר' יהודה (שהיא עד סוף י"א שעות חסר רביע והוא שעה ורביע קודם הלילה) ומפלג המנחה ולהלן מתחיל זמן תפלת ערבית ולרבנן זמן המנחה עד הלילה ואסיקנא בגמ' דעביד כמר עביד וכו' ועיין בש"ע והוא דעביד

לעולם כחד מנייהו שלא ינהוג פעם כך ופעם כך אפילו בשני ימים ומכ"ש שלא יתפלל ביום אחד מנחה אחר פלג מנחה ומעריב קודם צאת הכוכבים אך בדיעבד בכל ענין יצא ובשעת הדחק גם לכתחלה יכול לעשות כן ע"ש:

ועיין בש"ע סי' רל"ב והוא מדברי המשנה פ"ק דשבת דלא ישב אדם להסתפר סמוך למנחה עד שיתפלל ולא למרחץ ולא לבורסקי ולא לדון ולא לאכול והנה יש בזה כמה דעות י"א דאפילו בתספורת דידן ולזיעה בעלמא ולסעודה יח:

קטנה קטנה אסור ואפילו ממנחה גדולה וכן הוא דעת הש"ע אבל דעת ר"ת הובא ברמ"א דדוקא סעודה גדולה כגון נשואין ובברית מילה ופדיון הבן וכדומה אבל סעודה קטנה מותר סמוך למנחה גדולה (ועיין במג"א דה"ה תספורת דידן ולזיעה בעלמא) ודעת הבעל המאור דאפילו ס"ג מותר וי"א דסעודה קטנה אפילו סמוך למנחה קטנה מותר:

ועיין בהש"ע דאם השעה דחוקה דהיינו שמתיראים שיעבור זמן התפלה יתפללו בלחש ואח"כ יאמר הש"צ מגן ומחי' וקדושה ומסיים האל הקדוש ודעת הרמ"א שם וביותר ביאר בסי' קכ"ד דהש"צ יתחיל מיד בקול רם והציבור מתפללין עמו בלחש מלה במלה עד לאחר האל הקדוש (ובמקום שנוהגים שהש"צ אומר לדור ודור במקום אתה קדוש יאמרו הצבור ג"כ עמו מלה במלה) וטוב שיהיה עכ"פ אחד שיענה אמן אחר ברכת הש"צ ועיין בבאה"ט שם דאם אין השעה דחוקה כל כך לא יתחילו הציבור עד לאחר שאמר הש"צ האל הקדוש וע"ש שמנהג ספרדיים שהחזן עם הקהל אומרים שלש ראשונות בקול רם והשאר בלחש ושלש אחרונות אומר הש"צ לבדו בקול רם ועיין בבאה"ט כאן בסי' רל"ב שהאריז"ל לא הניח לאמרם בקול רם אלא בלחש ואח"כ בקול רם אפילו אחר שקיעת החמה ואפילו בער"ש:

והנה צריך ליטול ידיו קודם תפלת מנחה ודעת הרא"ש סוף מס' ברכות לברך ג"כ על נט"י וכן דעת הגר"א אך דעת הש"ע בסי' רל"ג ליטול ידיו בלא ברכה וכן דעת רוב הפוסקים ראשונים ואחרונים:

ועיין בכתבי האריז"ל שרבינו האר"י נתן ג' פרוטות לצדקה קודם תפלת מנחה והיה נזהר מאד לשלם שכר שכיר ולפעמים לא היה לו לפרוע והיה מתעכב עם תפלה מנחה אחר שקיעת החמה והיה משלח לכאן ולכאן לבקש מעות לשלם לו והיה אומר איך אתפלל להשי"ת ובא לידי מצוה כזאת ולא קיימתי' ואיך אשא פני להתפלל ע"ש ואף דהדין בהש"ע חו"מ סי' של"ט דאם אין לו מעות אינו עיבר משום בל תלין עיין בש"ע התניא והובא ג"כ בפתחי תשובה דעכ"פ מדת חסידות הוא ללות ולפרוע לשכיר בזמנו ע"ש ולפענ"ד נראה משום דאף דאינו עובר על בל תלין עכ"פ מצות עשה דביומו תתן שכרו

לא קיים ורבינו האריז"ל היה מקפיד ע"ז לקיים המצות עשה ועיין בחו"מ שם דאחד שכר אדם או בהמה או כלים מצוה ליתן השכר בזמנו ואם אחרו עובר בלאו ופועלים דידן שאין עושין מלאכה עד הלילה כיון ששקעה עליו חמה עובר עליו ואם עושה מלאכה עד הלילה יש לו זמן כל הלילה וה"ה בשכיר לילה ואם נתן טלית לאומן לתקנה וגמרה כ"ז שהטלית ביד האומן אינו עובר (ועיין בפ"ת אע"פ שנתן לו רשות להוליכו לביתו שאינו רוצה לעכבו בשביל השכירות) אבל כיון שהחזיר טליתו חייב לפרוע בזמנו ועיין בקצה"ח דאם גם גוף הסחורה היא של האומן אינו עובר דהוי מכר והלואה:

ח"א סדר התפלה

הנה ברמב"ם ובטור לא מוזכר רק אשרי ותפלת י"ח אך עיין ברמ"א סי' רל"ד והוא מדברי אגרת התשובה לרבינו יונה שמנהג יפה הוא לומר פ' התמיד קודם אשרי של תפלת מנחה (והנה דעת הט"ז והמג"א בשם הרמ"ע לומר פ' התמיד אחר אשרי ע"ש אך כבר נתפשט המנהג כהרמ"א לומר התמיד קודם אשרי וכ"כ בסידר ר' קאפיל ע"ש) ועיין בבאה"ט בשם האריז"ל לומר פיטום הקטורת אחר פ' התמיד ועיין בסידר היעב"ץ שאין אומרים אביי מסדר במנחה וכ"כ בס' זכרון יהודא מהגאון בעל אמרי אש ועיין בסידורי ספרד לומר ג"כ מזמור (מה ידידות משכנותיך) קודם תפלת מנחה והובא ג"כ בב"י ע"ש אך במדינותינו לא נוהגין לאמרו:

ועיין בד"ח פ' אין עומדין שמורו מר"י גינצבורג נהג עצמו לומר קודם תפלת מנחה (משירו לה' כל הארץ עד ויאמרו כל העם אמן והלל לה') והוא מטעם שכתבתי לעיל שדוד המלך תיקנו לומר בתמיד של שחר מהודו עד ובנביאי אל תרעו ובתמיד של בין הערביים משירו לה' עד והלל לה': והנה כבר כתבתי לעיל בסדר מצות תפילין שיש מניחין תפילין גם בתפלת מנחה ושכן תיקן הרמ"ע ושכן הוא עפ"י האר"י ויניח תפילין דר"ת דוקא ובע"ש ובעיו"ט לא יניח ע"ש:

ועיין בס' עבוה"ק מהחיד"א לומר (פ' העקידה) בתפלת מנחה ע"ש וכ"כ בס' ש"צ בשם בעל שתי ידות כי הוא הזמן היותר ראוי לאמירת העקידה אך הש"צ כתב שכן היה המנהג בקושטנדינא וביטלו הרב מו"ה חיים אלפאנדרי זצללה"ה וכ"כ בסידר ר' קאפיל שאין לומר העקידה במנחה כי סוד העקידה הוא ע"י סדרא דאברהם ע"ש):

ועיין במג"א סי' ק"ח דמי שמתאחר יתפלל מנחה ואח"כ יאמר אשרי ושכ"כ בהגמ' ובס' חסידים סי' תתי"ב ודלא כב"ח בשם הריקאנטי דלא יאמר אשרי אחר מנחה ולכאורה משמע מזוהר פנחס ג"כ דלא יאמר אשרי אחר מנחה ואם דביוה"כ אומרים אשרי אחר

מנחה שאני יוה"כ שהוא ברצון כל היום אך כתב דשלא אדעתא דחובה גם לדעת הזוהר מותר ע"ש ועיין ברמ"א כאן סי' רל"ד דאין לומר אשרי עד שיהיה עשרה כדי שיאמרו עליו הקדיש שלפני תפלת מנחה ואם אמר אשרי בלא מנין ואח"כ באו עשרה דעת הט"ז דכל שיש עשרה באמירת הקדיש סגי ע"ש בסי' נ"ה אבל דעת המג"א כאן בסי' רל"ד דיאמרו אח"כ מזמור אחד ואח"כ יאמרו הקדיש ע"ש והסכימו לזה רוב האחרונים אך עיין בא"ר סי' תקפ"א בשם הכל בו דסגי בג' פסוקים:

והנה כל דיני ומנהגי תפלת י"ח דתפלת מנחה בין דבלחש בין דההחזרת הש"צ כתבתי לעיל בסדר תפלת י"ח דשחרית ע"ש ולענין נפ"א כבר כתבתי לעיל בסדר נפ"א דשחרית הכרעת רבינו הרמ"א דבשחרית שיש תפילין על שמאלו יטה על צד הימין משום כבוד התפילין ובמנחה דליכא תפילין יטה לצד שמאל ע"ש ולפ"ז אותן המניחין תפילין בתפלת מנחה כמ"ש לעיל גם במנחה יטה על צד הימין וכבר כתבתי לעיל שבימים שאין נפ"א גם במנחה שלפניהם אין נופלין על פניהם חוץ מערב ר"ה ויוה"כ ועיין ברמ"א דאם נמשכה תפלת מנחה עד הלילה אין נופלין ע"פ ובעשי"ת ידלג אבינו מלכנו כדי ליפול מבעוד יום ועיין בא"ר דמשמע מדברי המג"א דגם בין השמשות אין נפ"א אבל דעת הט"ז דבין השמשות נופלין ע"פ ע"ש:

ועיין בא"ר פי' רל"ו דידלג הנפ"א כדי להתפלל ערבית עם הציבור אך דעתו נוטה דאם אחר שהתפלל ערבית הוא עדיין יום יאמר אותו אחר מעריב דהטור כתב דאנשי בבל נופלין ע"פ אחר ערבית ואפי' לדעת האגור דאוסר י"ל דהיינו בלילה אבל ביום ובכגון זה מותר ע"ש אך עיין בפרמ"ג סי' רל"ז דאפילו אם התפללו ערבית מבעוד יום אין נפ"א דכבר שויא לילה ואפילו לתשלומין דמנחה ועוד דתשלומין לא תקנו אלא בתפלה ולא בתחנה ע"ש:

ועיין במג"א דאם נמשכה התפלה עד הלילה אין לומר קדיש תתקבל כיון שנתחדש יום אחר שהפסיקו מלהתפלל וה"ה אם נמשכו באמירת אבינו מלכנו וכיוצא בו ע"ש אבל בא"ר ובפרמ"ג בשם כנה"ג חולק ע"ז דדוקא שהפסיקו מלהתפלל קודם שנתחדש היום רק ע"י אמירת אבינו מלכנו או ע"י הנפילת אפים נמשכו עד הלילה אז אין אומרים קדיש תתקבל אבל אם נמשכה התפלה עד הלילה אומרים קדיש תתקבל ובאשל אברהם מהגה"ק מבוטשאטש כתב דלדידן שאומרים קודם נפ"א וידוי ותחנונים וכן אח"כ שומר ישראל שייך ע"ז ג"כ שפיר לומר קדיש תתקבל צלותהון (וה"ה אחר אמירת אבינו מלכנו) וכמו אחר הסליחות ע"ש:

ועיין באבודרהם שכתב שאחר קדיש תתקבל אומרים מזמור מתהלים ואח"כ קדיש ע"ש ובסידורי ספרד איתא לומר מזמור (למנצח בנגינות) וע"ש שבע"ש אומרים ה' מלך גאות לבש ובר"ח למנצח על הגיתות ע"ש ובמדינתינו אין נוהגין לומר שום מזמור:
והנה כבר כתבתי לעיל שיש שאין אומרים עלינו לשבח אחר תפלת מנחה ושכן כתב בתועלת יעקב וכ"כ בא"ר שכן המנהג ע"ש אבל מנהגינו לאמרו גם אחר תפלת מנחה וכ"כ בכתבי האריז"ל ובסדר היום ע"ש:

ח"א סדר תפלת ערבית שיר המעלות הנה ברכו את ה' וכו'

הנה ברמב"ם ובטור ובאבודרהם ליתא אך בשה"ג ריש מס' ברכות כתב דבקצת מקומות נהגו לאמרו והטעם משום דאמרינן בגמ' אם רגיל לקרות קורא וכו' וקורא ק"ש מתוך ד"ת והא דתיקנו לומר מזמור זה דוקא עיין במחהש"ק סי' רל"ז בשם א"ר משום דכתיב בה העומדין בבית ה' בלילות וכתב דמהאי טעמא אם מתפלל מנחה ומעריב זה אחר זה אין לומר המזמור ע"ש אך עיין בסידר הרמ"ק ובפע"ח טעם אחר עפ"י דרכם בקודש והנה פסוקי ה' צבאות ושאר הפסוקים הם מסידורי ספרד ובכתבי האריז"ל ועיין בס' נגיד ומצוה שכתב שהאריז"ל לא היה אומר המזמור רק הפסוקים וכן נראה מדברי המשנת חסידים אך כתבתי לעיל בשם הרמ"ק ופע"ח שיש כוונה להמזמור הנ"ל גם עפ"י סוד והנה גם למנהג דידן שאומרים המזמור והפסוקים במוצש"ק ברוב מקומות אין אומרין אותו ואכתוב בזה אי"ה בסדר תפלת ערבית למוצ"ש:
חצי קדיש הנה אמירת קדיש הוא עפ"י סוד עיין בסידר האר"י ובמשנת חסידים אך במקום שאין אומרים המזמורים והפסוקים אין אומרים ג"כ הקדיש ופשוט הוא ועיין בס' אשל אברהם סי' ס"ט שדעתו לומר קדיש זה אחר פסוקי והוא רחום להסמיכו לברכו ואף דכתב הרמ"א בסי' ס"ט דליכא קדיש קודם ברכו דערבית היינו לפי מנהגם שלא אמרו שום מזמור וקדיש קודם מעריב אבל כעת שנתפשט המנהג לומר מזמור ופסוקים וקדיש בודאי נכון להסמיך הקדיש ממש לברכו ולומר והוא רחום קודם הקדיש ושכן הוא בסידר הגה"ק התניא ע"ש אך בכל סידורי דידן הקדיש קודם והוא רחום וכן נראה במשנת חסידים ובשכנה"ג ע"ש:
והוא רחום יכפר עון וכו' הכה מנהג זה לומר והוא רחום קודם תפלת ערבית מוזכרת בזוה"ק תרומה דף ק"ל והטעם ע"ש עפ"י דרכו. בקודש והטור כתב הטעם משום דבשחרית היו תמידין שמכפרין אבל ערבית שלא היו קרבן לכפר שאין קרבן בלילה לכך מתפללין והוא רחום יכפר טעם ב' משום שנהגו ללקות בלילה קודם תפלת ערבית

ובמלקות מכפרין לכך היו אומרין בערבית לאחר המלקות והוא רחום יכפר עון ובליל שוי"ט מנהגינו שלא לאמרו ואכתוב בזה אי"ה במקומה:

ה' הושיעה המלך וכו' הנה באבודרהם ובכל בו ליתא רק פסוק והוא רחום אך הוא בסידר ר"ע ובאו"ז בסדר מוצ"ש ובס' מנהגים והכוונה עיין בקב הישר פ' ל"ג כי האף והמשחית והחמה הם מקטריגים עלינו והשם יב"ק מצילנו מידם ע"כ לאחר שאמרנו ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו והוא תפלה על האף ומשחית וחמה אומרים ה' הושיעה וכו' היינו השם יב"ק היוצא מר"ת "עננו "ביום "קראנו ע"ש:

ברכו את ה' המבורך הטעם דאומרים ברכו בערבית עיין בא"ר שהוא עפ"י המדרש חיה אחת ברקיע כשהוא יום אות אמת במצחה ולערב אמונה במצחה ובכל פעם אומרת ברכו את ה' המבורך ע"ש ומהאי טעמא ניחא נמי שאין אומרים ברכו במנחה:

בא"י אמ"ה אשר בדברו מעריב ערבים הנה ברכת ק"ש דערבית בכלליות מוזכרה במשנה פ"ק דברכות דף י"א ע"א בערב מברך שתים לפני' ושתים לאחריה אך מוזכרה ג"כ בפרטיות בגמ' בדף ט' ובדף י"א ובדף י"ב ע"ש (ולענין הפסקה בברכת ק"ש דערבית דינו כמו בברכת ק"ש דשחרית ע"ש) בחכמה פותח שערים ובתבונה משנה עתים עיין בש"צ בש"צ בשם האריז"ל והובא בשע"ת לומר מעריב ערבים בחכמה ואח"כ פותח שערים בתבונה ע"ש אך מפע"ח וממשנת חסידים יראה לכאורה דתיבות בתבונה שייך למטה לתיבות משנה עתים וכן היא בהדי' באבודרהם ומחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו בורא יום ולילה הנה נוסח האבודרהם (בורא יומם ולילה) וכן הוא בשיטה מקובצת ברכות דף י"א אך בכל הסידורין כנוסח דידן (ודע דבסידורי דידן הב' למדי"ן של לילה הם בקמ"ץ אך בסידורי ספרד הלמ"ד הא' בפתח) גולל אור מפני חושך וחושך מפני אור הנה בגמ' דף י"א דברכות אמרינן דמזכיר מדת יום בלילה דאומר גולל אור מפני חושך וכו' ועיין בסטמ"ק דמקשה דלמה לא אמר דמדת יום בלילה הוא בורא יום ולילה שהוא קודם וכתב דאפשר דבנוסח דידהו היה גולל אור קודם בורא יום ולילה או שלא היה כלל בנוסחתם הך בורא יום ולילה ע"ש ולפענ"ד נראה דאפשר משום דאמרינן שם דמדת לילה ביום הוא יוצר אור ובורא חושך לכך גבי מדת יום בלילה נקוט נמי לישנא דאור וחושך ויותר נראה לפענ"ד משום דמה שאנו מזכירין מדת לילה ביום ומדת יום בלילה הוא לדחות דברי המין שאמר מי שברא אור לא ברא חושך ע"ז אנו מזכירין מדת לילה ביום וכו' להודיע שבורא אחד בראם כמ"ש תר"י בשם ר' אלי' הצרפתי לכך נקוט לישנא דאור וחושך (ואם כי המהרש"א מקשה ע"ז דלא מצינו בגמ' שם בהאי קרא דיוצר אור אלא על קרא דיוצר הרים ובורא רוח ע"ש לפנע"ד ברור דיש

חסרון דברים בדברי תר"י וכצ"ל משום דאמר המין לרבי מי שברא רוח לא ברא הרים משום דגבי הרים כתיב יצירה וברוח בריאה א"ל שטיא שפיל לסיפא וכו' הכא נמי הא כתיב יוצר אור ובורא חושך לכך מזכירין אותו יחד להודיע שבורא אחד ברא הכל וכן הובא בהדי' דברי ר' אלי' בתוס' ר"י חסיד ובתוס' הרא"ש ע"ש) ומעביר יום ומביא לילה הנה נוסח סידורי ספרד (המעביר יום ומביא לילה) ונוסח האבודרהם מעביר יום וכו') ומבדיל כין יום ובין לילה הנה הנוסח במשנת חסידים (המבדיל בין יום וכו') אך בטור ובאבודרהם כנוסח דידן ה' צבאות שמו אל חי וקים תמיד ימלוך עלינו לע"ו עיין בטור שבנוסח ספרד כל זה ליתא והטעם ע"ש מפני שאין זה מעין חתימה והנה ג' תיבות אלו לה' צבאות שמו) איתא ג"כ במשנת חסידים ועיין במט"מ שה' צבאות שמו הוא ג"כ מעין חתימה דכתיב עושה עיפה ושחר ה' צבאות שמו וכן וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות וכו' ונוסח סידר ר"ע (ה' צבאות שמו חי וקיים תמיד ימלך עלינו לע"ו) אך נוסח סידורי דידן (אל חי וקיים וכו') הוא בטור ובפרישה ובמט"מ בשם נוסח אשכנז וליישב הנוסחא כתב בשם אביו שאנו מתפללין שה' ימלך לע"ו ויקוים הפסוק והיה לעת ערב יהיה אור ויאיר לנו ויחשיך לשונאינו והוי קצת מעין חתימת הברכה בא"י המעריב ערבים ע"ש ועיין בפרישה שיאמר אל חי וקים תמיד ואח"כ יאמר ימלך עלינו לע"ו וכן בברכת יראו עינינו יאמר המלך בכבודו תמיד ואח"כ ימלך וכו' אך המג"א כתב בשם ע"ב שתיבות תמיד נקשרת לתיבות ימלך עלינו לע"ו וכן נראה מדברי הלבוש ע"ש:

אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת הנה נוסח אשכנז לומר בשחרית אהבה רבה אך בערבית כלם שוין לומר אהבת עולם והטעם עיין בתוס' ובראי"ש דכיון שיש פלוגתא בגמ' חד אמר אהבה רבה וחד אמר אהבת עולם לכך קיימו שניהם והא דתקנו בשחרית אהבה רבה עיין בצל"ח על סמך הפסוק חדשים לבקרים רבה אמונתך שהזכיר בבוקר לשון רבה תורה ומצות חוקים ומשפטים אותנו למדת על כן ה' אלהינו בשכבנו ובקימנו נשיח בחוקיך הנה נוסח ר"ע (ע"כ ה' אלהינו תן בלבנו ונשיח בחוקי רצונך) אך נוסח דידן הוא באבודרהם ובסידורי ספרד והא דתיקנו בברכה דלפני ק"ש הן דשחרית והן דערבית מענין תלמוד תורה נראה לפענ"ד דאפשר משום דאמרינן במס' מנחות אפי' לא קרא רק ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש ס"ת מפיך וכדי שלא יהא נראה שאנו רוצים לפטור מת"ת עם הק"ש לכך מקדימין בשכבנו ובקומנו נשיח בחוקיך וכן ותן בלבנו להבין ללמוד וללמד וכו' ונשמח בדברי תורתך ובמצותיך לעולם ועד הנה נוסח האבודרהם (ונשמח ונעלוז בדברי תורתך וכו') ובסידורי ספרד (ונשמח ונעלוז בדברי תלמוד תורתך ובמצותיך וחקותיך לע"ו) אך נוסח סידורי דידן הוא בסידר ר"ע כי הם

חיינו ואורך ימינו ובהם נהנה יומם ולילה ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים הנה נוסח ר"ע (ואהבתך לא תסור ממנו לעולמים) ונוסח ספרד (ואהבתך וחמלתך לא תסיר וכו') אך נוסח סידורי דידן הוא באבודרהם בא"י אוהב עמו ישראל הנה נוסח ספרד ור"ע ואבודרהם (אוהב את עמו ישראל אך נוסח סידורי דידן הוא ברמב"ם:

אמת ואמונה כל זאת וקיים עלינו כי הוא ה' אלהינו ואין זולתו ואנחנו ישראל עמו הנה נוסח סידר ר"ע (כי הוא ה' אלהינו ואנחנו ישראל עמו אמת מלכנו ואין זולתו) אך נוסח דידן הוא באבודרהם הפודנו מיד מלכים מלכנו בסידר ר"ע ובאבודרהם ליתא תיבות (מלכנו) המשלם גמול לכל אויבי נפשינו הנה נוסח ר"ע (ומשלם גמול וכו') אך נוסח דידן באבודרהם העושה גדולת עד אין חקר ניסים ונפלאות עד אין מספר בסי' ר"ע ובאבודרהם ליתא אך הוא בסידר השל"ה העושה לנו ניסים ונקמה בפרעה הנה נוסח סידורי ספרד (האל העושה לנו וכו') אך נוסח דידן בסידר ר"ע והשל"ה והאבודרהם וראו בניו גבורתו הנה נוסח ר"ע (ראו בניו את גבורתו) ונוסח ספרד והאבודרהם וראו בנים את גבורתו) שבחו והודו לשמו הנה נוסח האבודרהם (הודו לו ושבחו לשמו) אך נוסח דידן בסידר ר"ע וספרד: מלכותך ראו בניך הנה נוסח ספרד והאבודרהם מלכותך ה' אלהינו ראו בניך אך נוסח דידן ברש"י ברכות דף י"ד ד"ה ושרנו לך ע"ש בוקע ים לפני משה זה אלי ענו ואמרו הנה נוסח ספרד והאבודרהם (על הים יחד כלם הודו והמליכו ואמרו):

ונאמר כי פדה ה' את יעקב וגאלו מיד חוק ממנו ועיין בכנה"ג דיש מוסיפין ומעולם אתה גואל ישראל ע"ש אך בכל הנוסחאות דידן ליתא והנה נוסח ר"ע ויקיים לנו ה' אלהינו מלכותא וכו' וירויח לנו מהרה מכל צרותינו וימהר לגאלנו גאולה שלימה בקרוב ע"ש אך באבודרהם ובכל הנוסחאות כנוסח דידן:

השכיבנו ה' אלהינו לשלום הנה נוסח סידורי ספרד והאר"י והרמ"ק והאבודרהם השכיבנו אבינו לשלום אך נוסח סידורי דידן ברמב"ם ובסידר ר"ע ובשבלי לקט והכל בו והעמידנו מלכנו לחיים טובים ולשלום הנה נוסח סידורי אשכנז והעמידנו מלכנו לחיים ונוסח האבודרהם (והעמידנו מלכנו לחיים ולשלום אך במשנת חסידים איתא ג"כ תיבות טובים וכן הנוסח בסידורי ספרד ור' קאפיל ופרוס עלינו סוכת שלומך ותקננו בעצה טובה מלפניך הנה נוסח סידורי ספרד ותקננו מלכנו וכו' אך נוסח סידורי דידן בסידר ר"ע ובאבודרהם והושיענו מהרה למען שמך הנה נוסח סידורי אשכנז וסידר ר"ע והושיענו למען שמך ונוסח האבודרהם (והושיענו בקרוב למען שמך) אך נוסח דידן הוא בסידורי ספרד ובשערי ציון והגן בעדנו והסר מעלינו אויב הנה נוסח סידורי ספרד (והסר מעלינו מכת אויב ועיין בש"צ שיש שאין אומרים כלל תיבות אויב ע"ש

ובאמת גם בסידר ר"ע ליתא אך נוסח דידן הוא באבודרהם דבר וחרב ורעב ויגן הנה נוסח האבודרהם (דבר חרב צרה רעה רעב ויגן) ובסידורי ספרד מוסיף עוד (ומשחית ומגפה) אך נוסח דידן בסידר ר"ע והסר שטן מלפנינו ומאחרינו הנה נוסח ספרד (שבור והסר שטן וכו') ונוסח ר"ע והאבודרהם (שבור שטן וכו') אך נוסח דידן הוא בכל בו סי' כ"ח ובמט"מ ובצל כנפיך תסתירנו בסידר ר"ע ובאבודרהם ליתא אך הוא בסידורי ספרד ובטור ובש"ע סי' רס"ז ובלבוש כי אל שומרנו ומצילנו אתה הנה נוסח ר"ע ובאבודרהם כי שומרינו ומצילנו אתה אך נוסח דידן הוא ג"כ בסידורי ספרד ובטור סי' רס"ז ובפרישה שם ובלבוש והנה יש מוסיפין ואומרים כי שומרנו ומצילנו אתה מכל דבר רע ומפחד לילה וכן הוא בסידורי ספרד ובשערי ציון גבי ק"ש שעל המטה אך האבודרהם כתב דבתוספת זה מורה חסרון דכיון שאמר שומרנו ומצילנו אתה נכלל בו כל נזק בעולם ע"ש כי אל מלך חנון ורחום אתה בסידר ר"ע ואבודרהם ליתא ושמור צאתינו ובואנו לחיים ולשלום מעתה ועד עולם הנה נוסח סידור ר' קאפיל ושמור צאתינו ובואנו מעתה ועד עולם לחיים ולשלום אך בכל הנוסחאות כנוסח דידן ודע דבנוסח ספרד ור"ע והאבודרהם ושמור צאתנו ובואנו וכו' כי אל שומרינו ומצילנו אתה אך נוסח סידורי דין הוא בטור סי' רס"ז ובפרישה ובב"ח ע"ש ובסידר ר' קאפיל בא"י שומר עמו ישראל לעד הנה נוסח סידורי ספרד בזוה"ק בראשית דף מ"ח ובאבודרהם (שומר את עמו ישראל לעד) אך נוסח דידן בסידר ר"ע ובטור סי' רס"ז ובש"ע כאן סי' רל"ז ושם וברמב"ם:

והגה בשוי"ט במקום ברכת שומר עמו ישראל חותמין הפורס סכת שלום ואכתוב בזה אי"ה בתפלת ערבית דשבת ועיין בש"ע סי' רל"ו דאחר שומר עמו ישראל לעד עונה אמן אחר ברכת עצמו וכן נראה בהדי' מזוה"ק פ' בראשית ע"ש וה"ד אחר ברכת הפורס סוכת שלם עיין בב"י סי' נ"א אך עיין ברמ"א סי' רט"ו דאין המנהג כן והיכי דנהוג נהוג ע"ש רק באם סיים הברכה בשוה עם הש"צ אז גם למנהג דידן יש לענות אמן ט"ז סי' נ"א: ברוך ה' לעולם אמן ואמן וכו' הנה פסוקי ברוך ה' לעולם וברכת יראו עינינו הגאונים תיקנו עיין ברוקח סי' שכ"ו וטעם התקנה. עיין בתוספת פ"א דברכות שבתוך כך יתפלל חבירו גם הוא ולא ילך מביהכ"נ עד שיגמור כל אחד תפלתו והרא"ש כתב לפי שבתי כנסיות שלהם ה"ו בשדות והיו יראים להתעכב שם עד אחר תפלת ערבית ותקנו פסוקים אלו שיש בהם י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות ותקנו אח"כ ברכת יראו עינינו וקדיש כמו אחר תפלת י"ח ובזה נפטרים מתפלת י"ח והשתא נמי שמתפללין י"ח בביהכ"נ מ"מ לא נתבטל המנהג הראשון והאבודרהם כתב בשם בעל המנהגות משום שגזרו שמד שלא יתפללו ערבית תקנו לומר י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות ובשם הראב"ד כתב משום

דכשאדם בא מהשדה והוא עיף ואינו יכול להתפלל י"ח ברכות לכך תקנו פסוקים אלו שיש בהם י"ח אזכרות ועיין בטור וב"י שכמה גדולי הראשונים קראו תגר על מנהג זה שלא לאמרו שלא להפסיק בין גל"ת אך עיין באבודרהם שכבר נהגו לאמרו ומנהג אבותינו תורה הוא ע"ש אם נתאחר קצת יכול לדלג פסוקי ברוך ה' לעולם כדי להתפלל תפלת י"ח עם הציבור מג"א:

ועיין ברמ"א שנהגו המדקדקים לעמוד באמירת פסוקים אלו כיון שנתקנו כנגד תפלת י"ח אך דעת הט"ז דיותר טוב לאמרם מיושב דאם האומרם מעומד נתכוון שיהיה במקום חפלת י"ח א"כ איך יתפלל אח"כ שנית י"ח ברכות ושכ"כ במט"נ בשם מהרי"ל ורש"ל וכ"כ במג"א בשם הרמ"ע ועיין בבאה"ט בשם א"ר דעכ"פ לא יתפלל ופניו אל הקיר ע"ש והנה יש שאין אומרים פסוקים אלו במוצאי שבת ויו"ט ואכתוב בזה בסדר תפלת ערבית למוצאי שבת יע"ש הושיענו ה' אלהינו וקבצנו וכו' עיין בעיון תפלה שהעיר ע"ז שהרי מבואר במג"א דיש לומר פסוק הושיענו אלהי ישענו שהוא מדה"י שלא יהא יותר מי"ח אזכרות וע"ש שכתב בשם בנו הרב שאפשר שעכשיו שתקנו ברכת המינים שיש י"ט ברכות י"ל ג"כ פסוק הושעינו ד' אלהינו ע"ש ובאמת כדברי בנו מבואר בהדיא במחצית השקל ע"ש בכ"ז נראה לפענ"ד דצדקו בזה דברי רבינו המג"א לומר דוקא פסוק הושיענו אלהי ישענו דהנה אמרינן בפ' תפלת השחר הני י"ח ברכות כנגד מי כנגד י"ח אזכרות שבמזמור הבו לה' בני אלים וברכת המינים כנגד אל הכבוד הרעים ר' יוסף אמר כנגד י"ח אזכרות שבק"ש וברכת המינים כנגד תיבות אחד ע"ש הרי דכנגד כל הי"ח ברכות יש אזכרה ונגד ברכת המינים ליכא אזכרה (והטעם עיין בח"א מהרש"א) לכך גם הגאונים שתקנו ברכת ברוך ה' לעולם וכו' בודאי ג"כ לא תקנו אזכרה נגד ברכת המינים ואף שיש עוד שאר רמזים על הי"ח ברכות עיין במדרש וירא ובבעה"ט סוף פ' פקודי וסוף פ' בהר וג"כ בגמרא שם כנגד י"ח חוליות שבשדרה וברכת המינים כנגד חוליא קטנה ע"ש עכ"פ הני גאונים שתקנו פסוקי ברוך ה' לעולם עכ"ח לא על הני רמזים סמכו כיון שתקנו י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות עכ"ח שסוברים דהברכות כנגד האזכרות ניתקנו דלכל הני שאר רמזים לא שייכי האזכרות להברכות כי לא ניתקנו הברכות נגד האזכרות כלל כנלפענ"ד ועיין בסדר התפלה להרמב"ם שמביא שם ג"כ הפסוק הושיענו אלהי ישענו ולא פסוק הושיענו ה' אלהינו ואם כי מהרמב"ם אין ראיה כי שם יש כמה פסוקים שליתא בנוסח דידן וכנגדן יש פסוקים בנוסח דידן שליתא שם ע"ש מ"מ אף שאין ראיה לדבר זכר לדבר איכא כל גוים אשר עשית יבאו וישתחו לפניך אדני הנה בסידורי ספרד ור' קאפיל כתב כאן בהוי' וכן במט"מ מונה שם זה בחשבון

הי"ח אזכרות הויה ע"ש וצ"ע הלא פסוק זה הוא בתהלים ושם נכתב באדנ"י ובאמת כן היא בכל סידורי דידן באדנ"י ובזה אפשר ליישב נוסח סידורין אלו שגרסו הושיענו ה' אלהינו ואעפ"כ אין בו יותר מי"ח אזכרות משום דגרסי כאן באדנ"י וכאשר באמת הוא כן בתהלים אך יש לדקדק אותן שאומרים הושיענו ה' אלהינו לא יאמרו וקבצנו והצילנו רק וקבצנו לבד כי בתהלים שם לא נכתב רק וקבצנו ואותן האומרים הפסיק מדה"י יאמרו וקבצנו והצילנו אלהינו שבשמים יחד שמך וקים מלכותך תמיד ומלוך עלינו לע"ו הנה נוסח סידורי ספרד (אלהינו שבשמים יחיד חי וקים תמיד ימלוך עלינו לע"ו) ונוסח הרמב"ם (אלהינו שבשמים יחד שמך הקרוי עלינו קיים את שמך ומלכותך עלינו תמיד) בא"י המלך בכבודו כן הוא נוסח סידורי דידן ובש"ע וברוקח ובכל בו ובפרישה המלך בלא וא"ו ועיין במג"א בשם ס' עמק המלך שקורא תגר על האומרים המולך בוא"ו אך המג"א כתב דנוסח הרמב"ם והטור הוא המולך בוא"ו ע"ש ואני הצעיר אוסיף דכן הוא ג"כ בסידר ר"ע ובסידורי ספרד ובאבודרהם ע"ש וקשה לשבש כל הני ספרים ע"כ כל אחד יאחוז במנהגו ודעביד כמר עביד וכו' תמיד ימלוך עלינו לע"ו הנה נוסח הרמב"ם והאבודרהם (חי וקים תמיד ימלוך עלינו לע"ו) ונוסח סידורי ספרד (אל חי וקים תמיד ימלך וכו') אך נוסח סידורי דידן ובפרישה ועיין בד"מ שמהר"ם לא היה אומר תמיד ימלוך עלינו כי אין אומרים תפלה בברכה אך הד"מ סיים ע"ז שהמנהג שהמנהג לאמרו ושכן הוא ג"כ ברמב"ם ע"ש והרי לפניך שכן הוא ג"כ באבודרהם ובסידורי ספרד ועיין במג"א שגם זה אינו תפלה רק שבח שהקב"ה ימלך לעולם וע"ש ג"כ שיקרא מלת תמיד למטה והפרישה כתב להיפך שיקרא תיבות תמיד למעלה וכבר כתבתי מזה לעיל גבי ברכת מעריב ערבים ע"ש ועל כל מעשיו בסידר ר"ע ליתא אך הוא באבודרהם ובסידורי ספרד (ודע דנוסח ברכה זו בשבלי לקט בא"י מלך אל חי לעד וקיים לנצח ובס' הפרדס בא"י מלך משובח ומפואר חי וקיים תמיד וכו'): קדיש כבר כתבתי לעיל שתקנו קדיש אחר פסוקי ברוך ה' לעולם משום דפסוקים אלו במקום תפלת י"ח הם ועיין בפרישה דאפילו בשבת שאין אומרים הפסוקים מ"מ אומרים קדיש משום לא פליג ע"ש ועיין בש"ע דאין להפסיק בין גל"ת דערבית אף שמפסיקים בפסוקי ברוך ה' לעולם וקדיש מ"מ אין להפסיק לדבר אחר אך מה שמכריז הש"צ יעלה ויבא בר"ח בין קדיש לתפלה לא מקרי הפסקה כיון שהוא צורך תפלה ע"ש ואכתוב בזה אי"ה בסדר תפלת ערבית דר"ח והנה דיני ומנהגי תפלת י"ח דערבית כתבתי לעיל בסדר תפלת י"ח דשחרית ע"ש: ועיין בש"ע שאין הש"צ חוזר התפלה בתפלת ערבית והוא מדברי הרמב"ם והטעם ע"ש מפני שאין תפלת ערבית חובה ומהאי טעמא נמי כתב הכל בו סי' חי"ת בשם

הרמב"ם שאין אומרים קדושה בערבית ובשם הר' נתן כתב דכשם שאין המלאכים נכנסין בגבולינו כך אין אנו נכנסים בגבולם ובלילה הזמן שהמלאכים אומרים קדושה:
קדיש תתקבל הנה אחר תפלת י"ח אומרים קדיש תתקבל ועיין בכל בו שאחר הקדיש אומר שיר מזמור ויש מקומות שאומרים קודם ושיר המעלות לדוד לולי ה' וכו') ויש מקומות שאומרים אין כאלהינו וא"ר אלעזר א"ר חנינא וכו' בין בערב בין בבוקר ויש מקומות שאומרים פיטום הקטורת (וזה כתב ג"כ הטור לפי שהקטורת היה גם בערב) ואח"כ אומרים קדיש ובמקומות שאומרים פיטום הקטורת ואין כאלהינו אומר על ישראל ועל רבנן וכו' ואח"כ אומרים עלינו לשבח ע"ש ובכל אלו הדברים אין מנהגינו כן רק תיכף אחר קדיש תתקבל אומרים עלינו לשבח ותו לא ועיין בטור שבבבל נופלין על פניהם בתפלת ערבית אך עיין בד"מ וברמ"א שאין המנהג כן ויש קפידא בדבר עפ"י הקבלה:
והנה מנהג ספרד שאומרים אחר תפלת ערבית ג' מזמורים שבתהלים מזמור לד' הארץ ומלואה ומזמור למנצח על הגיתית ומזמור הבו לה' בני אלים והטעם עיין בס' שפע"ח בהגהות שם שהוא עפ"י הזוהר חדש דבמדרש רות כתב דאשמורה ראשונה המלאכים אומרים לה' הארץ ומלואה וכ"כ בזוהר ויקהל ובזו"ח בראשית כתב כד ישראל מסיימין צלותהון בלילה אומרים המלאכים מה אנוש כי תזכרנו וכו' ובאשמורה שניה אומרים הבו לה' בני אלים וכו' ע"ש:

ח"א סדר קביעת עתים לתורה

הנה גודל מעלת הלימוד בלילה הוא עד מאוד כמבואר בכמה מקומות בדברי חז"ל בגמ' ובמדרשים ובדברי הרמב"ם וטוש"ע יו"ד אין רנה של תורה אלא בלילה ואין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה ומי שרוצה לזכות בכתרה של תורה לא יאבד אפילו לילה אחת בשינה וכו' ואין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה ולא יתן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו (והא דאמרינן וחי בהם ולא שימות בהם עיין בסדר היום שאין הכונה שימות עצמו ממש עה"ת רק הכונה היינו שלא ירדוף אחר תענוגי עוה"ז וימות התאוות הגשמיות כמו שאמר ולא יתן שינה לעיניו ע"ש ובעירובין אמרינן לא איברא לילה אלא לגירסא והא דאמרינן לא איברא לילה אלא לשינתא כבר תירצו התוס' שם דזה מיירי בתקופת תמוז דהלילות קצרות ע"ש ונתנו רמז ע"ז משכבי (ר"ל משבועות שאומרים במגילת רות שכבי עד הבוקר) ועד קומי (ר"ל עד ת"ב שאומרים קומי רוני בלילה) שכבי א"צ לקום בלילה ללמוד תורה ועיין במחצית השקל בשם האחרונים והוא מדברי הש"ך

יו"ד דאף בלילי תמוז הקצרים היינו דוקא דאינו מחוייב לקום קודם אור הבוקר אבל עכ"פ קודם שישן ילמוד מעט עיש ולפענ"ד נראה רמז לזה ממה דאיתא גבי בועז דרות באה בית לחם בעת קצירת העומר כמבואר ברש"י שם והוא מדברי המדרש ואיתא ג"כ במדרש ששהתה ג' חדשים שהוא שיעור הבחנה ואח"כ באה לבועז ולפי החשבון היה אז תקופת תמוז וכתיב ויטב לבו ופירשו שעסק בתורה (והוא ג"כ במדרש) ואח"כ וילך לשכב ע"ש הרי דגם בתקופת תמוז היה עוסק בתורה קודם השינה כנלפע"ד בדרך רמז:
ועיין בבעה"ט סי' רל"ח בשם רבינו האריז"ל דאין ללמוד מקרא בלילה (וע' בס' זכור לאברהם שגם תרגום לא יאמר בלילה) ועיין באור החיים פ' האזינו שמביא רמז ע"ז ממה שמצינו במדרש (והוא בילקוט פ' תשא) שכל מ' יום שהיה משה בשמים היה מכיר בין יום ללילה כשהיה מלמדו תורה שבכתב היה יודע שהיא יום וכשהיה מלמדו תורה שבע"פ היה יודע שהוא לילה ע"ש וכן הוא בפדר"א פ' מ"ו ועיין בתדב"א פ"ב יום ליום יביע אומר זה תנ"ך ולילה ללילה יחוה דעת זה משנה ע"ש ועיין בתרגום בשיר השירים בפסוק דודי צח ואדום בכן שריאת כנישתא דישראל למשתעי בשבחא למרי עלמא וכן אמרת אלהי דעטיף ביממא באצטל חיור כתלגא ועסיק בכ"ד ספרים ובלילה עסיק בשיתא סדרי משנה וכו' ועיין בשו"ת אבני צדק (לאדומ"ר הגה"ק מו"ה יקותיאל יהודא ט"ב זצללה"ה מסיגעט) יו"ד שמטעים הדבר בדברי חן דידוע מדברי האריז"ל דתורה שבכתב הוא דין ותורה שבע"פ הוא חסד כדמצינו בגמרא תורה אמרה ארבעים יכנו ואתי רבנן ובצרי חדא לכך בלילה שהוא זמן שליטת הדינין קורין משנה שהוא חסד כדי להמתיק הדינים וע"ש בשם יסוד ושורש העבודה שעם פי' מותר ללמוד מקרא בלילה (וכ"ע במשנת חסידים ריש מס' השכיבה):
ועיין בס' אור צדיקים ממהר"ם פאפראש דבליל ששי מותר (וכ"כ בסידר ר' שבתי בכוונת הלימוד ליל ששי) וע"ש ג"כ שכל אזהרת האר"י ז"ל אינו אלא קודם חצות לילה ע"ש אך לכאורה מדברי כל הספרים שהעתקתי דברי האריז"ל בסתם לא משמע לחלק בין קודם חצות לאחר חצות וכ"מ לכאורה מכל הני רמזים שמביאים לזה:
ועיין בסידר ר' שבתי שילמוד בלילה קודם השינה אגדה שמכפרין עונותיו של אדם ורוב יסודי התורה גנוזים בה ע"ש ועיין בס' יסוד יוסף דיש לזה רמז מהזוהר תזריע בהאי ינוקא שלמד בלילה חכמתא דאגדתא ועיין בספרי פ' עקב רצונך שתכיר את מי שאמר והיה העולם למוד אגדה שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ע"ש:
ועיין בש"ע סי' ק"י ובמג"א שם דמי שעוסק בתורה כל היום יאמר בכל לילה כשפוסק מלימודו והולך לישן מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי ביהמ"ד ולא

שמת חלקי מיושבי קרנות שאני משכים והם משכימים אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר אני רץ והם רצים אני רץ לחיי העוה"ב והם רצים לבאר שחת והוא מדברי הגמ' פ' תפלת השחר ע"ש:

ח"א סדר ק"ש על המטה

הנה בכל הסידורין נדפס ברכת המפיל קודם ק"ש וכן הוא ברמב"ם ובכל בו ובאבודרהם ובסדר היום ובנט"מ אך השל"ה במס' חולין כתב לברך המפיל לבסוף כדי שלא להפסיק בדיבור אחר הברכה וכ"כ בשערי ציון בשם כתבי האריז"ל (וצ"ע דבפע"ח ובמשנת חסידים מבואר דברכת המפיל אומר תחלה ע"ש) וכן הוא באמת הסדר בגמרא ק"ש ואח"כ ברכת המפיל וכן הוא ברוקח ע"ש וכ"מ לכאורה ממה שכתבו בשם הראב"ד דלכך אלהי נשמה אינה פותחת בברוך שהוא סמוכה לברכת המפיל דשינה לא הוי הפסק ע"ש ע"כ דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד:

והנה נוסח הטור וש"ע ק"ש ואח"כ ברכת המפיל ואח"כ המזמורים וכ"כ בסידר ר"ע וטעמם עיין במג"א ואלו ואלו דברי אלהים חיים:

באי אמ"ה המפיל חבלי שינה על עיני ותנומה על עפעפי הנה בנוסח הרי"ף ורוקח ליתא הך ותנומה על עפעפי ונוסח ר"ע (ומשקיע שנת תרדמה על עפעפי ונוסח הרמזים ומשקיע תנומה על עפעפי אך נוסח דידן הוא בגמ' ובראש וטור ובאבודרהם ומאיר לאישון כת עין במקצת סידורין ליתא וגם בנוסח הרא"ש ליתא ונוסח ר"ע ומנוחה על אישן בת עין) ונוסח רי"ף ורמב"ם (והמאיר לאישן בת עין) אך נוסח דידן הוא בגמרא ובטור ובשערי ציון ובמשנת חסידים (ועיין בפרמ"ג שר"ל שעל ידי השינה נתחזק מאור העינים) יהר"מ ה' אלהי ואלהי אבותי הנה בגמ' וברי"ף ורמב"ם וראש וטור ליתא רק ה' אלהי אך נוסח דידן הוא באבודרהם ובשערי ציון ובמשנת חסידים שתשכיבני לשלום ותעמידני לחיים ולשלום בגמ' ליתא הך ותעמידני לחיים ולשלום ונוסח מקצת סידורין ותעמידנו לשלום וכן היא בסידר ר"ע ונוסח הרוקח ותעמידני לעשות מצותיך לשלום (ובנוסח הרי"ף ורמב"ם ליתא כאן הך ותעמידני וכו' רק אחר ותהי מטתי שלימה לפניך איתא בריף ותעמידני ממטתי לחיים ולשלום וברמב"ם ותעמידני ממנה לחיים ושלום) אך נוסח דידן הוא ברא"ש וטור ובאבודרהם ותן חלקי בתורתך ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה ואל תביאני לידי חטא ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וישלוט בי יצ"ט ואל ישלוט בי יצה"ר ותצילני מפגע רע ומחלאים רעים במקצת סידורין כל זה

ליתא וגם בנוסח הרא"ש וטור והאבודרהם ליתא אך הטור מביא נוסחא זו בשם ר"ע ולפנינו הוא ג"כ בגמ' וכן הוא ברי"ף וברוקח וטעם בקשת תפלה זו בשעת השינה עיין בצל"ח משום דבשעת השינה אדם בטל מן התורה והמצות אלא שהוא הכרחי מצד שהוא אדם וכדי שלא יראה כפורק מרצונו הטוב העול התורה והמצות לכך מתפלל ותן חלקי בתורתך וכו' ע"ש ואפשר להטעים דבריו הקדושים יותר עפ"י דברי המדרש והנה טוב מאד זה השינה שמתוך שאדם ישן קימעא עומד ויגע בתורה ע"ש לכך אנו מתפללין בשעת השינה ותן חלקי בתורתך ר"ל שכוונת השינה זו כדי ללמוד תורה ואל יבהלוני רעיוני וחלומות רעים והרהורים רעים ברי"ף וברוקח כל זה ליתא ונוסח הגמ' ור"ע ורא"ש וטור ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים ונוסח הרמב"ם והאבודרהם ואל יבהלוני חלומות רעים ולא הרהורים רעים ותהא מטתי שלימה לפניך והאר עיני פן אישן המות ברוקח כל זה ליתא ונוסח הרי"ף ורמב"ם ואבודרהם (והאירה עיני פן אישן המות) אך נוסח דידן הוא בגמ' ובראש"ש וטור ועיין באבודרהם שר"ל שלא יהיה ח"ו שינת עולם ע"ש היינו מפני שכמה אנשים אשר שכבו ולא קמו עוד ומטעם זה כתב בסדר היום שנוהגים לומר הוידוי קודם השינה כי אדם אינו יודע עתו ודלמא ח"ו לא יקום כי הלילה והשינה מקום סכנה היא כמ"ש המג"א סי' רל"א והשל"ה כתב רמז ע"ז שוב יום אחד לפני מיתתך כי השינה היא אחד מס' במיתה ע"ש בא המאיר לעולם כולו בכבודו הנה נוסח ר"ע והרי"ף המאיר לכל העולם כולו בכבודו אך נוסח דידן הוא בגמ' וברמב"ם ובראש"ש וע' בא"ר בשם התשב"ץ שיאמר ברכת המפיל בעמידה אך כתב שראשונים ואחרונים לא הזכירו זה:

שמע ישראל וכו' הנה דעת הטור והש"ע לומר רק פ' שמע וכן נראה מפשטות לישנא דהגמ' ודעת הר"ח הובא בטור לקרות גם פ' והיה אם שמוע לפי שיש בו ובשכבך ובקומך ורש"ל כתב בשם הר"י לקרות כל השלש פרשיות שיש בהם רמ"ח תיבות והוא שמירה לרמ"ח אברים (ולפי זה צריך להתחיל אל מלך נאמן וכ"כ בעט"ז ובבאה"ט בשם האריז"ל ועיין בסי' רל"ה בט"ז ובמג"א דאם קרא בביהכנ"ס מבעוד יום אז מן הדין צריך לקרות קידם השכיבה כל הג' פרשיות ועכ"פ הב' פרשיות וג"כ יכוין לצאת בה: ועיין ברמ"א כאן דכתב לעיין לעיל סי' ס"ג אם מותר לקרות ק"ש כשהוא שוכב והנה דעת המג"א דאם כבר קרא ק"ש אחר צאת הכוכבים וקורא על המטה לשמירה מותר כשהוא שוכב ועיין בא"ר דכן נראה דעת הלבוש אך כתב דמדברי רמ"א לא משמע הכי ושכן משמע מתר"י דאין לחלק ע"ש:

והנה במקצת סידורין איתא אחר הק"ש הללויה שירו לה' שיר חדש וכו' וכן הוא בסידר האריז"ל וכפי הנראה משם שכוונת המזמור הלז הוא משום שני פסוקים אלו (יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם) ע"ש ובאמת בסידורי ספרד ליתא רק שני פסוקים אלו וכן הוא במשנת חסידים ע"ש:

ויהי נועם וכו' הנה נוסח הגמרא הוא ואומר מיושב בסתר עד כי אתה ד' מחסי וכן הוא בסידר האריז"ל ובשערי ציון והטעם עיין באבודרהם לפי שיש בו ס' תיבות וכו' וכ"כ בס' אלפסי זוטא על מס' ברכות מהרמ"ע ועיין בסידר השל"ה וז"ל יאמר מיושב בסתר עד כי אתה ה' מחסי ולא יותר והמוסיף גורע כי הכל ע"פ סוד ע"ש אך בכל הסידורין שלנו הנוסחא מויהי נועם עד אורך ימים וכו' ועיין בכל בו שמביא הב' נוסחאות וז"ל ואומר ויהי נועם עד אחר אורך ימים אשביעהו וי"א מיושב בסתר עד כי אתה ה' מחסי ע"ש וטעם נוסח דידן עיין במג"א סי' רצ"ה ובמחה"ש שם שהוא כדי להשלים השם היינו הק"ל תיבות והשם הזה הוא מסוגל להבריח המזיקין והקליפות ומטעם זה כופלין הפסוק אורך ימים שבזה נשלם הק"ל תיבות ע"ש:

ה' מה רכו וכו' רבים אומרים לנפשי וכו' נראה לפענ"ד דאפשר הכוונה עפ"י דברי הגמרא במס' שבת כל האומר דוד חטא (ופרש"י בבת שבע) אינו אלא טועה אפשר מי שכתוב בו וה' עמו ע"ש וזה שאמר כאן רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה (ופרש"י לפי שבא על א"א) אבל ואתה ד' מגן בעדי ר"ל מ"ש וד' עמו הוא מגן בעדי כי איך אפשר שיחטא וד' יהיה עמו כדברי הגמ' הנ"ל כנ"ל בדרך אפשר:

השכיבנו ה' אלהינו כן נוסח הסידורין שלנו ויש אומרים השכיבנו אבינו לשלום וכבר כתבתי מזה בסדר תפלת ערבית ע"ש והנה בשערי ציון יש נוסח אחר בנוסח השכיבנו ע"ש והוא נוסח האבודרהם וסידורי ספרד ע"ש. ודע דבש"ע הסדר לומר השכיבנו אחר כל פסוקי דרחמי ע"ש אך נוסח דידן כפי הסדר באבודרהם ע"ש והנה מזמור יושב בסתר ומזמור ה' מה רבו הוא מדברי הגמ' פ"ב דשבועות והשכיבנו מביא הטור בשם אביו הרא"ש ומכאן ואילך הוא רק פסוקים מלוקטים ויש בזה כמה נוסחאות לא הרי זה כהרי זה הצד השוה שבהם אלו ואלו דברי אלהים חיים ונוסח סידורי דידן מובא במט"מ ע"ש:

ברוך ה' ביום וכו' הנה נוסח הטוש"ע בשם ר"ע ברוך ה' ביום וכו' ברוך ה' בקומנו ויאמר ה' אל השנון וכו' עד מוצל מאש ה' ישמרך מכל רע וכו' עד מעתה ועד עולם בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה' אל אמת וכן הוא נוסח הכל בו ע"ש ונוסח האבודרהם ואומר ברוך ה' ביום וכו' כי בידך נפשות החיים והמתים אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה' אל אמת ובמט"מ כתב בשם ס' המוסר לומר ג"כ יחד

שמך וקיים מלכותך תמיד ומלוך עלינו לע"ו אך יראו עינינו כתב דהוא בנוסח שלנו ולא מצא בשום פוסק ומחבר ע"ש אך לפענ"ד נראה דכיון דאומרים יחד שמך וקיים מלכותך וכו' אומרים ג"כ יראו עינינו וכו' דהוא ג"כ מעין זה:

המלאך הגואל וכו' מובא ברוקח ובתשב"ץ ובכל בו ועיין במט"מ שהוא המלאך המזומן לשמירה ויאמר אם שמוע תשמע וכו' הנה בכל בו מביא פסוק זה בשם י"א וטעם אמירת פסוק זה עיין במט"מ ויאמר ה' אל השטן וכו' עיין באבודרהם שפסוק זה מסוגל מאוד לשמירה וכבר כתבתי לעיל בשם ר"ע וטוש"ע וכל בו לומר אחר פסוק זה פסוקי ה' ישמרך מכל רע וכו' וכן הוא באבודרהם ומוסיף ג"כ לומר פסוק אם תשכב לא תפחד וכו' אך במט"מ ליתא וכנוסח דידן הנה מטתו שלשלמה וכו' הובא בכל בו ובאבודרהם ובמט"מ יברכך ה' וכו' עד וישם לך שלום הוא בר"ע וברוקח וכל בו ואבודרהם והטעם לאמירת ברכת כהנים עיין בסידר השל"ה ובפע"ח מפני שיש בו ס' אותיות וזה סוד הנה מטתו שלשלמה ששים גיבורים והוא מדברי המדרש פ' קרח ע"ש הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל ליתא בר"ע וברוקח ואבודרהם וכל בו אך הוא במט"מ לישועתך קויתי ה' מובא ברוקח ועיין בתשב"ץ שמהר"ם היה אומרו בששה פנים (לישועתך קויתי ה' לישועתך ה' קויתי קויתי לישועתך ה' קויתי ה' לישועתך ה' לישועתך קויתי ה' קויתי לישועתך):

בשם ה' אלהי ישראל וכו' הוא בכל בו ולחש זה נובע מפדר"א והוא מסוגל לשמירה ועיין במעבר יבק שמביא נוסחא אחרת בלחש זה מימיני מיכאל ומשמאלי גבריאל ומלפני רפאל ומאחורי אוריאל וכו' וכן הוא בזוה"ק סתרי תורה וירא דף צ"ז ע"ב אך נוסח דידן הוא באבודרהם הלכות ברכות בשם פרדר"א ע"ש:

אשרי כל ירא ה' וכו' הנה בתשב"ץ מוזכר לומר שמחתי באומרים לי וכו' כדי להזכיר ירושלים אך נוסח דידן לומר מזמור אשרי כל ירא ה' והטעם עיין במט"מ מפני ששם ג"כ מוזכר ירושלים וגם איתא בי' ענינים המורים על חלומות טובים כדאיתא בפ' הרואה הרואה גפן בחלום וכו' הרואה אילן זית וכו' וגם מסיים בשלום על ישראל ע"ש אשתך כגפן פוריה אפשר הכוונה בדרך סמך עפ"י דברי חכמז"ל במס' יומא ובסוכה אבר אחד יש באדם מרעיבו שבע משביעו רעב ודוגמא לזה מצינו נמי גבי יין בגמ' טובא מגריר גריר פורתא סעיד וזה אשתך (ר"ל עניני אישות) כגפן פוריי' ר"ל כמו הפרי של הגפן דהיא היין כ"ז כתבתי רק בדרך סמך רגזו ואל תחטאו וכו' ליתא בטוש"ע וברוקח ובכל בו ואבודרהם אך הוא במט"ע והטעם ע"ש מפני שמפסוק זה אנו למדין שאין אוכלין

ושותין ואין מדברים אחר הק"ש שעל המטה כמ"ש הכל בו נהגו כל ישראל שאין אוכלין וכו' וסמכי אקרא דכתיב אמרו בלבבכם על משכבכם וזו ק"ש ואח"כ ודומו סלה:
ועיין במט"מ שנהגו לומר אדון עולם באחרונה לפי שיש בו בידו אפקיד רוחי וכו' ע"ש ועיין בשערי ציון ובסידר האר"י והשל"ה והיעב"ץ ששם יש מזמורים ופסוקים אחרים ואני לא באתי לפרש רק כפי נוסח סידורי דידן המצויים בידי כל:
ועיין בר"ח פ"ז משער הקדושה שקודם שישכוב יבדוק במעשיו אשר עשה כל היום (וכן הוא בזוה"ק פ' קרח עד לא ישכוב בעי בר נש למעבד חושבנא מעובדוהי דעביד כל יומא) ויכתבם ברמז לקיים וחטאתי לנגדי תמיד ע"ש והנה מספרים מאיש קדוש אחד שכל מעשה אשר עשה כל היום אשר הם נגד רצון הקב"ה הי' כותבם על הנייר ולא הלך לשכוב עד שבכה כל כך שמחק בדמעות עיניו כל הכתב:
ועיין בקיצור של"ה בשם הרמ"ק שקודם שילך לשכוב ינשק המזוזה ויאמר ה' שומרי ה' צילי על יד ימיני ה' ישמור צאתי ובואי לחיים ולשלום מעתה ועד עולם שדי ישמרני מכל חלאים רעים ומחלומות רעים וממקרי לילה ויאמר אח"כ ז' פעמים בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחיתיך ועיין בפרמ"ג סי' רס"ז בשם השל"ה דבשבת לא יאמר ה' שומרי ה' צילי וכו' דבשבת א"צ שמירה רק יאמר זכור את יום השבת לקדשו אך הפרמ"ג מסיים דלדידן שאומרים בתפלת ערבית דשבת ושמור צאתינו ובואינו עפ"י טעם הט"ז והמג"א שם א"כ יש לומר ג"כ הפסוקים הנ"ל ע"ש:
ועיין עוד בקיצור השל"ה שם להזהיר להמון עם שבשעה שקורין ק"ש שעל המטה פושטין בגדיהם ונוגעים בגופן ע"ש ובאמת אפילו בלא חשש זה דנוגע בגופו אסור לפשוט הבגדים בשעת ק"ש כמ"ש הט"ז בסי' קצ"א דבכל מילי דמצוה לא יהיה עוסק בדבר אחר ואפי' תשמיש קל אסור וזה בכלל ואם תלכי עמי קרי ועיין בסוף מס' הוריות שלא יניח מלבושיו תחת מראשותיו משום שקשה לשכחה ולכאורה צ"ע מפ"א דתמיד דקאמר שם דהכהנים היו פושטין הבגדי כהונה ומניחין תחת ראשיהם ובגמ' שם מסיק דתחת ראשיהם ממש ע"ש ואפשר דבגדי כהונה שהי' קודש לא היו קשים לשכחה ועי' בסידר היעב"ץ שדעתו נוטה דאם מפסיק איזה דבר בין הבגדים מותר:
ועיין ועיין ביומא דף ע"ח דהישן במנעלים טועם טעם מיתה ולכאורה צ"ע טב"י או"ח סי' שי"ז דת"ח אינם חולצים מנעליהם משבת לשבת ע"ש אך י"ל דת"ח אינם משגיחין ע"ז דבלא"ה הם מימתין עצמן על התורה או אפשר דזה דוקא כשישן שינת קבע (ואפשר דזה הוא ג"כ כוונת רש"י ז"ל ביומא שם ויהיה ישן כל הלילה ע"ש) משא"כ ת"ח שאין ישינים רק עראי: ועיין במג"א בשם הגמ' שבת הישן בבית יחידי אחזתו לילת ר"ל והמג"א כתב

דבית היינו חדר ע"ש ועיין בס' אשל אברהם דאם נר דולק מותר ועיין בס' שערי רחמים מהגר"א דבסוכה מותר לישן יחידי דשומר מצוה לא ידע וכו' ע"ש:

הלכות צניעות הנה הטעם דלא תיקנו ברכה על הנאת התשמיש אף דאסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה עיין בס' דרך פקודך משום דמכחיש כחיש ומטעם זה נמי לא מברכין ברכת אשר יצר אחר התשמיש משום דזה ניתקן להודות לה' על פתיחת הנקבים המוציאים המותרות ובאם נסתם היה קשה להגוף משא"כ בנידן דידן אדרבה להיפך והא דלא תיקנו ברכת המצוה ע"ש בשם נועם אלימלך זצללה"ה פ' וישלח משום דא"א בלי תאות יצה"ר ובכ"ז כתב בשם הרב הקדוש מו"ה צבי הירש מזידיטשוב זצללה"ה שהגם דלא תיקנו ברכה על הנאה זו מ"מ כיון דבעכ"ח נהנה יתן הודאה לשמו יתברך ויתעלה בכל לשון שמבין ע"ש:

העונה האמורה בתורה הטיילים בכל יום וכו' ות"ח מליל שבת לליל שבת והטעם שעונת ת"ח בליל שבת דוקא שלא יבטל מד"ת ועיין בספר תורת חיים מהרב הקדוש מו"ה חיים מקאסיב זצללה"ה והיה אם שכוח תשכח ר"ת אשתו שלזה היא שמחה (כי והיה לשון שמחה) אם תשכח מאשה ע"ש ונראה לפענ"ד להוסיף איזה נופך משלי על דברים הקדושים שזה הוא ג"כ שאמר אח"כ את ה' אלהיך כי את ה' אלהיך היינו ת"ח ות"ח צריך לשכוח מאשתו כי עונת ת"ח בליל שבת דוקא שלא לבטל מד"ת ועפ"ז אמרתי בדרך צחות שזה כונת חכמז"ל אהבה דוחקת את הבשר כי אהבה נקרא אהבת התורה כמ"ש באהבתה תשגה תמיד וג"כ נקראת התורה אילת אהבים וזה שאמר אהבה (היינו אהבת התורה) דוחקת (ר"ל מדחה) את הבשר היינו מ"ש והיו לבשר אחד כי ע"י אהבת התורה נדחה העונה כל ימי השבוע וכל פטפוטי דאורייתא טבין: ועיין בבאה"ט בשם האריז"ל דכל אזהרות חז"ל על זיוג ליל שבת הוא דוקא במי שמשמש לשם הריון ע"ש אך עיין במקדש מלך פ' יתרו שמביא ראיה מכמה מאמרי הזוהר והתיקונים שאי אפשר לומר כן ותלמידי האריז"ל לא כיונו יפה לפי שהאריז"ל כתב שהפלגת הזוהר על זיוג בחצות לילה זה דוקא במשמש להריון ע"ז שפטו התלמידים בעצמם שה"ה לענין ליל שבת ע"ש ועיין בא"ר שכתב ג"כ שמדברי הגמרא והפוסקים משמע דאין חילוק בין משמש להריון או לאו לענין ליל שבת ע"ש:

ליל טבילה הוא ג"כ עונה והוא מדברי רש"י ז"ל ברכות דף כ"ד והוה ידענא דביום טבילה הוה ופרש"י יום שטבלה אשתו דהוה ליל תשמיש ע"ש (ועיין בד"ח שמקשה על פרש"י דא"כ ליל טבילה הוי למימר דהא נשים טובלין בלילה ע"ש ולפענ"ד דברי רש"י ז"ל הם נכונים עפ"י דברי הירושלמי סוף פ"א דתענית הובא בב"י סי' תקע"ד וז"ל תאבי בנים

משמשין מטותיהם ר"ל אפילו בשני רעבון אמר ר' יוסי ובלבד יום שטבלה ע"ש הרי דגם שם אמרינן יום שטבלה) וכן הוא בהדי' בזוה"ק בראשית דף נו"ן ע"ש וכדמית ראי' יש ג"כ מדברי הגמ' ברכות דף כ"ף ר' יוחנן יתיב אשערי דבית טבילה אמר כי סלקא בנות ישראל מטבילה מסתכלי בי ונהוי להו זרעא דשפירי כוותי ע"ש:

ועיין בס' חופת חתנים שאשה שאירע טבילתה בליל חגיהן שקורין ניטל (הובא ביו"ד סי' קמ"ט) לא תזדקק לבעלה וע"ש ג"כ שקבלה היא ביד נשים כשרות שאשה שלא זכתה לבנים תטבל במוצש"ק ע"ש (ועיין בשו"ת אבני צדק לאדמו"ר הגה"ק זצלה"ה יו"ד סי' ק"ז שמקפידין שלא לחתוך האשה שער ראשה תוך שלשה ימים לטבילה:

ועיין ביו"ד ברמ"א סוף סי' קצ"ח ליזהר כשיוצאת מן הטבילה שיפגע בה חברתה שלא יפגע בה תחלה דבר טמא או גוי ואם פגעו בה דברים אלו אם היא יר"ש תחזור ותטבול ועיין בש"ך בשם הרוקח וכל בו דאם פגעה בסיס אין קפידא ואדרבא (וע"ש ג"כ בשם הגמ' פ' ע"פ מאן דפגע באשה העולה מטבילה יאמר הפסוק שופך בוז על נדיבים ויתעם בתוהו לא דרך ובשם סולדות אהרן מביא שם גרסא אחרת הפסוק דאיוב ומזיח אפיקים רפה ע"כ סיים לומר תרוי' ע"ש) ועיין בס' זכירה שנשים צנועות שלוחים אחר תינוק חריף בתורה לפגוע בו אחר הטבילה:

ועיין בבה"ט בשם הזוה"ק שאשה שמאחרת טבילתה כדי לצער בעלה עבירה גדולה בידה וגורמת כמה רעות ע"ש והנה שפתי לא אכלה מלספר מה ששמעתי מפי כבוד אדמו"ר הגה"ק מו"ה יחזקאל שרגא האלברשטאם זצללה"ה משינאווא שפעם אחת חלם לזקניתו (אם אביו מרן רבינו הקדוש מו"ה חיים זצללה"ה מצאנז) שראתה איך שמוליכין אשה אחת לטבול וידעה שאשה זאת זה איזה שבועות אשר שבקה חיים לכל חי ושאלה מה טיבה של טבילה זו והשיבה לה שכל טבילה אשר לא טבלה בזמנה מחויבת להשלים (ובודאי הכוונה ע"ד שכתב הבה"ט בשם הזוהר הנ"ל) ואם תרצה לדעת מהו המקוה הלז תיקח איזה חפץ ותושיט למימי המקוה ותראה שתשרוף החפץ ולקחה הסינור שקורין (פארטיך שירציל) ועד המקום שהטבילה במים נשרפת ואח"כ אמרו לה שלכך הראה לה הדבר הזה כדי שתודיע גם לשאר נשים כך חלם לה והוא בבוקר כאשר לבשה הבגדים והנה חצי סינור נשרפת:

היוצא לדרך היא עונה והוא מדברי הגמ' יבמות דף ס"א והוא ב"כ בזוה"ק בראשית דף נו"ן (וע"ש בזוה"ק ג"כ שגם הבא מן הדרך חייב לפקוד אשתו) ושיעור הדרך הזה עיון בפתחי תשובה יו"ד סי' קפ"ד שהוא י"ב מיל וכ"ז אם אינו הולך לדבר מצוה אבל אם הולך לדבר מצוה לא דמטרדי ופרש"י דטריד במצוה או מטריד בתשמיש ויבטל ממצוה

ע"ש והכה מפי' הראשון משמע דאינו חייב בתשמיש אבל מפי' הב' משמע דאינו נכון לשמש דילמא יבטל עי"ז ממצוה:

והנה כל אלו העונות חייב לקיים אף בימי העיבור ומניקה מג"א ועיין בא"ר בשם השלה"ק דאף שאין אשתו מתעברת מ"מ מעורר למעלה ומשפיע נשמה ע"כ יש היתר לשמש עם אשתו אף שהוא מעוברת או מנוקה או עקרה וזקינה כי מתהוו מזה נשמה קדושה ע"ש ולכאורה מדברי ס' חסידים סי' ש"פ לא נראה כן דקאמר דמן הדין היה לאסור לשמש כשאשתו מעוברת אלא הותרה כנגד יצה"ר ע"ש ועיין בכתבי האריז"ל שרבינו האריז"ל כשהיה לו ליל טבילה לא היה הולך לישן קודם שלא יהרהר רק היה עוסק בתורה עד חצות לילה אבל בסדר היום כתב דראוי שלא לשמש באשתו קידם שישן כי מתוך שהם נעורים הם מתלהבים ביצה"ר ואי אפשר שאותו זווג יהיה קדוש לגמרי אבל אחר שכבר נרדמו שניהם וישנו כבר נתבטל מהם קצת היצה"ר וכו' ע"ש וכל הלבבות דורש ה':

סדר קדושת הזיווג עיין בש"ע שאף כשהוא מצוי אצלה לא יכוין להנאתו אלא כאדם הפורע חובו ולקיים מצות בוראו (וצע"ק מדברי רש"י ז"ל פ"ב דנדה דף י"ז ד"ה אונס שינה דכתב מתוך שהוא נאנס בשינה אינו מתאוה לה כל כך ומשמש לקיים מצות עונה בעלמא או לרצותה ולבו קץ בה והוא מבני תשע מדות ע"ש) ובזה כ' בספר קדושת לוי איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני ד' דשאר בשרו היינו אשתו לא תקריבו אליה משום לגלות ערוה רק אני ה' צויתי דהיינו לקיים מצות בוראו ע"ש והנה שמעתי בשם הרב הקדוש מו"ה מאיר זצלל"ה מפרימישלאן שפי' ע"פ זה ג"כ דברי הרמ"א בריש או"ח ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב כי בשכבו על משכבו ר"ל כשהוא מצוי אצלה (כמ"ש למה יקח משכבך מתחתיך) ידע לפני מי שוכב היינו שלא יקל ראשו רק לקיים מצות בוראו:

ודע דהלכות צניעות הוא באו"ח סי' ר"מ וביו"ד היא הלכות כיבוד אב ואם בסי' ר"מ ואפשר הכוונה בדרך סמך משום דטענות הפושעים הוא דא"צ לקיים כיבוד או"א כי להנאת עצמו היו מכוונים וממילא קא נולד כמ"ש בחיי אדם אך כבר אמרו שאנו מצווין שאף כשהוא מצוי אצלה לא יכוין להנאתו רק לקיים המצוה רק הנאה ממילא קא אתי' ובזה פירשו קדושים תהיו איש אמו ואביו תיראו כי קדושים תהיו היינו לקדש עצמו במותר ועי"ז איש אמו ואביו תיראו כי לא יהיה שייך עוד טענות הפושעים ככל וזה שרמזו ג"כ שהלכות צנועות והלכות כיבוד או"א הם שניהם בסי' ר"מ לומר שלכך

נתחייב בכיבוד אב משום דקיים הלכות צניעות כ"ז כתבתי בדרך סמך ויה"ר שלא יאמר פינו דבר שלא כרצונך:

ועיין בזוהר פ' וארא ופ' תצא וז"ל לית לי' לבר נש לשמשא עם אנתתיה עד דמספר עמה שמא נתחלפה לו בשידה ועפ"ז פי' בס' עבודת ישראל מהמגיד הקדוש מקאזניץ זצללה"ה שזה הכוונה במה שאמרו בחולין בני אדם האיך מותרים בנשותיהם בלילה אלא בטביעת עינא דקלא:

ועיין בסידר האריז"ל שהוא היה נוהג עצמו פרישות מר"ה עד מוצאי יוהכ"פ ובג' ימים שקודם חג השבועות וי"ז בתמוז ומר"ח אב עד ליל י"א באב עשרה בטבת וב' ימים ראשונים של פסח וב' ימים של שבועות וליל הוש"ר וליל שמ"ע ועיין בש"ת דלבני ח"ל גם בש"ת אסור ע"ש אך כ"ז דוקא אם אינו ליל טבילה דליל טבילה אינו אסור רק בט"ב ויוהכ"פ:

ועיין בס' חסידים סי' תתע"ד מעשה באחד שנתן לאשתו זקוק אחד בליל טבילה לקנות בו מעיל אמרה לו תן לי רשות לקנות בו ספר ואשאיל לאחרים שילמדו בו ונתעברה וילדה בן וכל אחיו היו עמי הארץ ואותו בן היה ת"ח ע"ש ומצאתי רמז למעשה זו בספר תהלים בפסוק הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד עפ"י פי' דברי שלום על תהלים שכתב הון ועושר בגימטריא בעושי צדקה ור"ת בביתו וצדקתו עומדת לעד (בועל) והוא סמך ליתן צדקה קודם הבעילה וע"ש עוד וצדקתו עומדת גימטריא וזה בכותבי ספרים להשאיל ע"ש וסמיך לי' זרח בחושך אור לישרים ר"ל שיזרח אור מבין החושך דאף שכל הבנים הם עמי הארץ בן זה יהיה ת"ח:

הנה הספרים הקדושים החמירו מאוד בטבילת ב"ק גם בזה"ז ועיין בספר מאור ושמש פרשת אמור דאם הוא לומד או מתפלל ואינו נזהר בטבילה זו אי אפשר להגיע לגופו תורה ומצות ואם הוא לומד ספרי הקבלה והוא בלתי טהור יוכל לבוא לידי אפיקורסת ע"ש והנה לכאורה הלא פסקינן בש"ע או"ח דבטלו לטבילת עזרא וכי מי שאינו הולך בדרכי החסידות רק מקיים דברי הש"ע או"ח וכי אינו טוב אך זה אינו דודאי מי שמקיים דברי חכמים חכמי הש"ע נקרא קדוש ואורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע אך הענין נראה לפענ"ד עפ"י מ"ש הרמב"ם פ"ד מהלכות דעות איך יתנהג האדם איזה מאכל יאכל ואיזה משקה ישתה וכו' ואח"כ אמר כל המנהג עצמו בדרכים אלו אני ערב לו שאינו בא לידי חולי כל ימיו ובמשנה שאחריה כתב כל אלו שאמרנו אינו אלא לבריא אבל החולה או מי שנהג מנהג רע שנים רבות יש לכל אחד דרכים אחרים כמו שנתבאר בספר רפואות ע"ש הנה כמו כן ממש הוא נידן דידן דהנה הש"ע או"ח מתחיל בדיני

השכמת הבוקר ואח"כ איך יתעטף בציצית ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל ואח"כ איך יתנהג עצמו בדיני משא ומתן וסדר האכילה ותפלת מנחה ומעריב והנהגות הלילה ודיני שבת וי"ט וא"כ בודאי מי שנוהג עצמו כסדר הזה אינו צריך לשום ספרי הרפואות (היינו ספרי החסידות) ובטוח הוא שלא יחלה אבל מי שהוא חולה מכבר אז בודאי צריך לדרוש בספרי הרפואות כמ"ש הרמב"ם ז"ל הנ"ל. וחוץ לזה הלא יש כמה דעות בהפוסקים הראשונים שלא בטלו לטבילתו רק לד"ת אבל לא לתפלה וכ"כ בסידור היעב"ץ דהעיקר הוא שלא בטלו וכן הרמב"ם ז"ל אע"פ שכ' בספרו הגדול שבטלו לטבילתו מ"מ כ' באגרת הביאו בתר"י פ' מי שמתי וברי"ח פי"א משער האהבה והשל"ה בשער האותיות שמעולם לא בטלו ע"ש ועיין בירושלמי פ"ג דברכות ובפי' החרדים שם משמע שגם נשים היו טובלין טבילה זו ע"ש:

ועיין בספר מגיד תעלומה על מסכת ברכות דף כ"ב דבראה קרי ח"ו טוב הוא לטבול במים קרים דמוציא זרע לבטלה ח"ו חייב מיתה ומים קרים בגימטריא מ"ת וכשטובל עצמו במים הקרים נפטר ממיתה ע"ש:

ועיין בשל"ה הלכות תשובה בשם אביו הגאון זצללה"ה דמי שנאנס לעשות איסור צריך טבילה (וסמך לזה ממה דאמרינן בירושלמי מעשה בריבה אחת שנשבה וכשפדאוה הטבילה על שאכלוה דברים אסורין) וקו"ח מי שעושה איסור ברצון ח"ו אז כשעושה תשובה צריך טבילה ע"ש וכ"כ באו"ז סי' קי"ב שכל בעלי תשובה צריכין טבילה ע"ש ומכאן יש סמך למנהג של אנשי מעשה הנוהגים לטבול בכל יום בשחרית כי בכל לילה עושין תשובה על מה דעבדין כל יומא כאשר נצטוינו מפי הזוה"ק (והנה מספרים מרבינו הקדוש בעל נועם אלימלך זצללה"ה שבכל לילה קודם השינה הי' אומר רבש"ע מחול לי על מה שעשיתי היום ומכאן והלאה אני מקבל עלי שלא אחטא עוד ואם כי הלא מאתמול אמרתי כך אך היום אני אומר באמת שלא אעשה כן עוד וכן היה אומר בכל לילה זי"ע ועכ"י) לכך בבוקר טובלין עצמן כדין כל בעלי תשובה שצריכין טבילה:

תם ונשלם חלק ראשון:

שנת עת ק"ץ ע"י המסדר האותיות במלאכת הקודש באמונה מו"ה יוסף בר' דוד צבי זצ"ל. נין ונכד הבעל סמ"ע מצד אמי זקנה בתי' ז"ל ונין ונכד מצד אמי זקנה אסתר מענים אמה של אבי זקני אברהם נכד הרהצ"ק ר' מרדכי כ"ץ ור' שמחה כ"ץ עד הרב הגאון הצדיק אביר הרועים הר' חיים כהן ראפאפארט זצ"ל שהיה אב"דדק"ק לבוב ושם מנ"כ: